DE NAVORSCHER

DE NAVORSCHER

EEN MIDDEL TOT

GEDACHTENWISSELING EN LETTERKUNDIG VERKEER

TUSSCHEN ALLEN

DIE IETS WETEN,

IETS TE VRAGEN HEBBEN OF IETS KUNNEN OPLOSSEN

ONDER BESTUUR VAN

J. F. VAN SOMEREN

Bibliothecaris der Rijksuniversiteit te UTRECHT

Drie en Veertigste Jaargang

NIEUWE SERIE

ZES EN TWINTIGSTE JAARGANG

NIJMEGEN
H. C. A. THIEME
1893

GESCHIEDENIS.

ONUITGEGEVEN STUKKEN BETREKKELIJK

DE VADERLANDSCHE GESCHIEDENIS.

De navolgende ongedrukte stukken werden aangetroffen in dezelfde handschriftenbundels der beroemde Bibliotheca Cottoniana in het British Museum, die ook de door mij elders [1]) uitgegeven briefwisseling van Prins Willem van Oranje met Jacob van Wesenbeke en andere geheime agenten in de Nederlanden (1570—73) bevatten.

Het belang dezer bescheiden wordt voldoende door hun inhoud aangetoond; het is onnoodig breedvoerig daarover uit te weiden. Dat ik het derde stuk, hoewel niet geheel onbekend, opnieuw ga uitgeven, moge worden gebillijkt door het feit, dat de hr. Jules Houdoy blijkens zijne belangwekkende studie over: L'impot sur le revenu au XVIe siècle. Les états de Lille et le duc d'Albe (Lille 1872) het belastingsontwerp van Boisot slechts heeft medegedeeld, dat aanmerkelijk van het later aangenomene verschilt. Zeer belangrijke gedeelten: o. a. considerans en strafbepalingen ontbreken daarin niet alleen, maar bovendien zijn verschillende artikelen na de beraadslaging aangevuld of verscherpt. Ziedaar de reden waarom ik de belasting geheel, zooals zij door de Staten van Henegouwen is vastgesteld, thans zal laten afdrukken.

De woorden, die hier en daar door den brand beschadigd en grootendeels onleesbaar waren, zijn door mij zoo veel en zoo goed mogelijk naar het origineel hersteld en tusschen [ ] geplaatst. Waar ik evenwel geheel niet zeker was van het ontbrekende, heb ik mij van aanvulling onthouden. J. F. v. S.

---

[1]) Zie het tijdschrift Oud-Holland, jaargang 1892, blz. 65—78, 147 en vv.

I.

Beschrijvingsbrief van Franciscus Sonnius, bisschop van Antwerpen, voor een kerkelijke Synode van het bisdom, te houden op 6 Februari 1571. [1]) Door den vicaris onderteekend hs. Brit. Mus. Cotton Mss. Galba C. IV, 94 (82).

1571, 19 Januari.

Franciscus Sonnius Dei et Apostolicæ sedis gratia episcopus Antuerpiēs[is] universis et singulis ad quos hæ nostra diriguntur salutem omneque bonum quod a benigno Deo expectari potest cum ore Salvatoris nostri pronunciata sit tremēda illa sententia: Si ecclesiam non audierit sit tibi sicut ethnicus et publicanus. Sacro sanctum vero consilium Tridentinum universam ecclesiam representans synodus insuper principalis Mechliniensis (sub qua et nostra diocesis Antverpiensis comprehenditur) ordinaverint quod in singulis episcopatibus singulis annis synodus diocesana celebretur utque salubriter in illis tam generali Tridentina quam provinciali. Mechliniensi ordinata existunt quæque alias pro plena agri dominici expurgatione addēda videbuntur ad debitum effectum non minus a piis optatum quam pro malicia temporis necessarium ordine convenienti perducantur, nos igitur nolentes (uti par est) nostro deesse officio potissimum postquam de prelo in lucem prodierunt concili nostri provincialis Mechlinensis exemplaria, decrevimus

[1]) Bor (Ve boek, blz. 316) spreekt wel van een Provinciale Synode te Mechelen in de maand Juni van 1570, doch niet van deze. — De Ram (Synopsis actorum eccles. Antv. p. 31) zegt over Sonnius: „1571, Febr. 1. Edit instructiones, quæ cum aliis documentis primam synodum dioecesanam Antv. constituunt. Itaque episcoporum prov. Mechliniensis Sonnius primus omnium synodum habuit, secundum decreta a concilio provinciali primo anni 1570, in quo coetu partem gessit maximam." — Verder leest men t. a. pl. p. 6, dat de decreten dezer synode gedrukt zijn in het *Synodicon Belgicum*, gevolgd door twee boekskes, „vernaculo idiomate jussu Sonnii editi", getiteld: Een bequaem maniere om jonghers soetelyk *by sanck* te leeren 't ghene dat alle kersten menschen moeten weten, het andere: Instructie voor die pastoren, om t' onderwysen haer ondersaten, van die seven Sacramenten uut den woorde Gods, welke ook een onderwerp van beraadslaging hebben uitgemaakt.

clerum nostrum convocare ad synodum diocesanum Antverpiæ in ecclesia cathedrali inchoandam feria tertia post purificationis qui est sexta instantis mensis Februarii, prout patres presentes convocamus omnes ad eandam diem convocatosque decernimus, desuper cum confratribus nostris reverendo et venerabilibus D. decano et capitulo dictæ cathedralis ecclesiæ nostræ matura deliberatione prehabita hortamur itaque et monemus nec non in virtute † et capitulum ecclesiæ cathedralis Antverpiensis omnes insuper nostræ diocesis abbates, abbatissas et praepositos nec non reliquos decanos et capitula, archipresbyteros item tam civitatenses quam rurales, quos decanos jurisdictionis sive christianitatis vocant, priores quoque convētuum et patres confessarios tam santimonalium quam sororum, adhæc personas pastores sive rectores ecclesiarum nón solum integrarum sed et mediarum, quartarumque capellarum beghinarum leprosorum quorumcumque hospitalium atque ipsis absentibus eorum virem [1]) gerentes: ut singuli adsint die prescripto in dicta ecclesia cathedrali tempestive ante horam septimam ad audiēdum ibidem in maiori choro solennem missam de santo spiritu pro gratia Dei impetranda: deinde in loco cameræ bibliothecæ: ad hortationem episcopi aliaque per eum proponenda, sub poenis in conciliis ac sacris canonibus expressis aliisque nostro arbitrio addēdis, a quibus non nisi infirmitas aliave gravis corporalis impotentia, immunes reddent adsint autem in propriis personis, exceptis ecclesiis collegiatis quæ satisfacient adiungendo decano unum aut alterum commissarium sive deputatum ex convenio suo cum mandato speciali et expresso in scriptis, ad recipiendum nominibus illorum et pro eis decreta concilii Tridentini veramque obedientiam promittenda Romano pontifici et ad anathemizādum omnes haereses a sacris canonibus, presertim a sinodo Tridentina damnatas secundum formam in provinciali concilio Mechliniensi observatam idque simpliciter et syne ulla protestatione simile quoque mādatum habeant infirmorum et abbatissarum procuratores, cōpareant vero quisque in habitu ordini suo congruente, abbates in cappa pluviali ac mitra:

---

[1]) Wellicht te lezen: vicem of vires gerentes?

decani et canonici similiter in cappis pluvialibus et superpelliciis cum almutro, pastores vero in superpelliciis cum stola: præpositi priores atque cōfessarii in habitu religionis suæ alii denique: sacerdotes seculares in habitu chori sui hoc est superpelliciis et cappis pro ratione temporis. Harum vero exemplar a notario aliquo publico subscriptum volumus eiusdem esse momēti ac fidei cuius sunt originales cōtra sigillo nostro majori munitæ. Datum Antverpiæ in curia nostra episcopali dictaque cōtra sigillo nostro maiori subimpresso munitum et ab aliis subscriptum atque ad valvas ecclesiarum publicatum. Anno a nativitate Domini millesimo quingentesimo septuagesimo primo mensis Januarij die decima nona.

FRANCISCUS DONCKER

vicarius et sigillifer reverendi episcopi Antverpiensis.

II.

„*Déclaration sur la Convocation des assemblées des Estats Généraux et particuliers des Provinces Unies des Pais Bas.* Gelijktijdig afschrift van een reglement, wellicht voor de Statenvergadering, door Bossu op Alva's last te Gouda bijeengeroepen (Zie Groen v. Pr., Archives III, 471, Kluit, Staatsreg. I, 49), met bovenst. opschrift. Brit. Mus. Cotton Mss. Galba C IV, 88 (174—77).

[1572, 15 Juli?]

Premièrement le Seigneur Souverain desdits Pais Bas et en son absence le Lieutenant-Gouverneur, ont le droit de convocquer lesdits Estats généraulx et particuliers à toutes et quantes fois, et en tel lieu en une des provinces que bon luy semblera.

Ladite convocation desdits Estats généraulx se fa[ict par let]tres, avec la superscription en ceste manière: A Messieurs les Estats de Hollande ou leur[s députez] et ainsi aux autres mutatis mutandis, c[onjoinc?]tes le jour préfix, et la place de l'assemblé[e].

Et est en la volonté et discrétion dudit Souverain ou Gouverneur de insérer èsdits lettres la raison de la convocation soit pour quelques subsides et aides [ou de?] laisser, et lors it met: pour

entendre ce que [nous] vous avons à proposer pour le bien et adv[ancement] de l'Estat, ou aultre chose semblable, selon ce qu'on veut proposer ou remonstrer.

Ladite assemblée convocquée et fermée sans que protocols ayent contenu les raisons de la convocation ledit Souverain ou son Lieutenant, pour cap[tation de?] bénévolence et honorer l'assemblée doit cohabiter en icelle. Et après avoir bien rengué s[oy? et] remercié les députez de leur venuë, lors lu[y] ou le premier du Conseil d'Estat, ou [bien celui?] qu'il estime le plus propre, commence ou fa[ict? haren]guer et proposer ce qu'il demande et qu'il [désire?] de proposer y adjoustant toutes les indications possible pour le faire trouver bon ausdits [députez] afin qu'ils en faient tant meilleur rapport à leurs principaux.

De fait l'on doibt bailler ce qui a esté proposé par escript auxdits députés contenant commandement, que les députés retournent deuement authorisez pour pouvoir resouldre sur un jour préfix selon l'exigence du faict.

Après lesdits députés retournent chacun en sa province, où ils font sommairement rapport de leur besongne aux députez des Estats de la province.

Iceulx députés convoquent incontinent les membres de la province, consistans les uns en trois parties, les aultres en deux, sçavoir ecclésiastiques comme à Utrecht, nobles et villes, et les autres en nobles et villes seulement.

Assemblez lesdits Estats ceux qui ont oui la première proposition, en font bien particulièrement rapport.

Ce faict chascun membre se retire apart soy, et s'estant les deux premiers membres résolus per capita de leurs comparans par pluralité de voix, et le troisième par villes, et non par capita des députés, et se trouvans d'accord font opinion pour la province.

En matière de subside il faut que toutes les villes accordent.

Le tout réduit par escript lesdits Estats particuliers envoyent de leur part en l'assemblée généralle tant de députez que bon leur semble avec suffisante procurations pour illec déclarer leurs opinions [con]clurre et arrester avec les aultres provinc[es] sur ladite procuration et sur aultres choses qui leur viendront au devant n'estans matière de subsides et contributions et aultres de semblable importance. Bien ont ils tousjours en [commande]ment exprès la conservation de la religion, et le maintiennement des privilèges, la police et la justice, et s'ils trouvent en manière quelconque tant soit il peu estre contrevenu à icelles par le Seigneur Souverain son Lieutenant, ou les provinces et villes en particulier, lesdits députés sont [tenus] et obligez par serment spécial qu'ils font dès [leur?] arrivement en l'assemblée générale de faire [ladite in. fraction?] réparer et restaurer.

Les Estats généraulx estans assemblez la province de Gueldre parles et dit la première son opinion [en fait des matiè]res, après Hollande, Zeelande, Utrecht, Frise [Groningue?] Overissel et non per capita, et ne fait riens qu'une des provinces a plus de députez en l'assemblée que l'autre.

Estans d'accord et ayans consentis en la proposition, que l'on en fait acte en forme deue lacquelle les Estats généraux font délivrer par quelques députés au Seigneur Souverain ou son Lieutenant.

Laquelle iceluȳ Souverain ou son Lieutenant ayant veue, le trouvant à son contentement, il vient remercier lesdits Estats généraux, et les licencie.

Désirant avoir ledit acte expédié plus près de son opinion pour tant mieulx pouvoir négocier argent ou autrement, il fait proposer les raisons, et inductions tant et si longuement qu'il pense qu'il y a apparence de pouvoir obtenir ce qu'il prétends.

Comme aussi il fault user d'inductives vers la province qui fait difficulté d'accorder en la pétition d'autant que le lien de l'union que toutes les provinces ont par ensemble ne permette point qu'elle

soit comprinse entre les provinces qui accordent, et ne peult aucune province estre tirée en subside sans son consentement.

Et si longtemps que une des provinces est deffaillante à consentir, le Souverain ou son Lieutenant, ne doibt faire estat qu'il a aucun consentement pour s'en ayder bien qu'il a cet advantage que pour la promptitude des provinces consentantes il a assez ferme espoir qu'il obtiendra quelque raisonnable contentement.

Et pour mieux parvenir il peut envoyer quelques députés, soit de son Conseil, ou autres qu'il estime les plus propres, en la province deffaillante avecq lettres aux Estats d'icelle, ou leurs députés pour informer lesdits Estats de plus prèz l'importance du faict, et consécutivement les induire à se conformer avec les autres provinces.

Lesdits députez ayant obtenu ce qu'ils désiroyent, est à leur charge de procurer que ceste dernière résolution soit envoyée aux députez de ceste province qui sont en l'assemblée des Estats généraux pour controuver avec les provinces consentans.

Et ne doibt estre permis que tous les députés d'une province se partent, d'autant qu'il seroit à craindre que toute l'assemblée se partiroit, jusques à ce que le tout soit résolu.

Voilà pour autant que touche les affaires du Souverain du pais.

Aultrement durant ceste guerre l'assemblée des Estats généraulx. ne se parte point, sans qu'ils n'ayent tousjours de la besoigne taillée, pour laquelle vu[. . . .] s'obligent de retourner aucunes fois en six, sept, deux mois, trois mois, selon l'importance et ha[. . . .] dernier recez.

Si en temps de paix leur assemblée est dissolue [ils auront ?] toutesfois pouvoir de se rassembler, toutes et [autant de ?] fois que bon leur semble.

Et cela pour diverses raisons principalement, s'il [y a une] province qui sente infraction en la religion ou en ses privilèges,

et contravention en leurs libertés et [désire?] incontinent par le moyen des députés des Estats généraulx assembler ses Estats. Et ayant proposé illecq ladite infraction et contravention, et lesdits Estats délibérant que tout n'est à remédier par voye amiable et rem[ets icelle?] au Souverain ou son Lieutenant, si le différent [. . . . . .] de là. Et trouvans la difficulté estre de plu[s grande] conséquence, lesdits Estats particuliers convocquent les autres en tel lieu que bon leur semble.

Et sont toutes les provinces tenues en vertu de l'union qu'ils ont par ensemble de se trouver au jour et lieu préfix par ladite province intéressée.

Où estant faite la proposition par icelle province intéressée, et trouve qu'elle a raison de se douloir, toutes les autres se resouldent de faire réparer ladite infraction, par bonnes remonstrances et voyes amiables.

Estant le différent d'une ville contre l'autre cela se faict par pluralité de voix des provinces.

Mais le différent estant province contre province, l'on requiert l'authorité et intercession du Souverain ou son Lieutenant, et des gouverneurs des provinces particulières.

Si les Estats généraulx se veullent charger pour pouvoir payer leur debtes, ils s'assemblent, et besoignent comme dit est.

Les Estats particuliers s'assemblent souventes fois, et aultant de fois que bon leur semble, et sont convoquez par leurs députés.

Et en icelle assemblée comparent les nobles de la province et toutes les villes y envoyent leurs députés. Mais les advis se forment non per capita comme dit est, mais par villes, où la pluralité des voix a lieu, tant en subsides, et aultres semblables matières d'importance. Et les nobles ont leurs voix à part, [tandis?] que ceux d'Utrecht ont trois membres comme amplement est dit cy dessus.

Il fault noter que toutes les lettres doibvent estre escriptes en Flameng suivant les privilèges.

(*Wordt vervolgd.*)

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

GEFÄLSCHTE URKUNDEN.

V.

Eine genealogische Geschichte der Freiherren und Grafen von Linden in Süddeutschland und in der Schweiz.

Ohne Widerspruch fürchten zu müssen, stellen wir die Behauptung auf, dass ernste genealogische Forschungen leider fast immer eine mehr oder mindere Anzahl bedeutender Fälschungen, welche Eitelkeit und bisweilen schlimmere Dinge verursacht haben, aufdecken.

Symptomatisch für deutsche Verhältnisse, wie sie sich nach und in Folge der Kirchenspaltung des 16ten Jahrhunderts ausgebildet haben, ist die Thatsache, dass die deutschen adeligen Familien, namentlich diejenigen der Kleinstaaten, in Beziehung auf genealogisch-heraldische Ungenauigkeiten, um nicht zu sagen, Fälschungen, obenan stehen. Leicht begreiflich: Die alte Reichsherrlichkeit die die Nation gross und gefürchtet machte, von den „deutschen" Reichsfürsten selbst, zu ihrem eigensten Vortheil in Trümmer geschlagen, war dahin, und mit ihr der altdeutsche Sinn für wahre Freiheit, für wahre Grösse. Alle historischen Stände, vorweg der Adel, mussten die Rechnung bezahlen. Thatsächlich erstarkte allenthalben am Ausgange des Mittelalters und ganz besonders im 17ten und 18ten Jahrhundert in Deutschland die Fürstengewalt auf Kosten des Einflusses und der Macht des landsässigen Adels, und begann damit für den deutschen Adel jene Periode, innerhalb welcher er sich aus dem „Feudal- oder Landadel" — dem einzigen wahren Adel überhaupt — in einen Hof- und Dienstadel verwandelte. Die Wirklichkeit war vorüber, man klammerte sich an den Schein und scheute

sich nicht bis über die Schultern im Schlamme byzantinischen Servilismusses, zu waten!

Diese Thatsachen stehen im Causalnexus mit der neueren deutschen Adelsgeschichte, und erklären grösstentheils die eigenthümliche Manie, zu Fälschungen, anstatt zu aristokratischen Thaten zu greifen, und darum haben wir obige Zeilen, der nun folgenden genealogisch-heraldischen Abhandlung, vorausgeschickt. Gewiss, auch die berghohen Schwierigkeiten die sich einer bis auf das 13te oder 12te Jahrhundert zurückreichenden auf ausschliesslich urkundlichen Quellen aufgebauten Genealogie einer adeligen Familie, in archivalischer und paleographischer Hinsicht entgegensetzen, dürfen nicht ausser Acht gelassen werden, und schliesslich hat auch der Kostenpunkt, der bedeutend ist, in Erwägung gezogen zu werden.

Wir haben die genealogischen und heraldischen Fälschungen welche sich der moralische Autor der „Annales de la maison de Lynden" von Butkens, Antwerpen 1626, Ernest van Lynden, Reichsgraf von Reckheim, zu Schulden hat kommen lassen, in erschöpfender Weise in der holländ. Revue „De Navorscher" [1]) nachgewiesen, und es erübrigt uns nun, die genealogischen und heraldischen Fälschungen welche sich bei den von Linden in Süddeutschland, welche eine Linie des Hauses van Linde von Spauwen bilden, eingeschlichen haben, aufzudecken.

Wer der *wirkliche* Autor dieser verneuerten Auflage zahlreicher und schlimmer Fälschungen ist, wissen wir leider nicht, aber wir wissen, dass Philipp Heinrich Gertrud Freiherr von Linden, Maltheser-Ordens Ritter, Römischer Graf, † 1866, für dieselben verantwortlich gemacht zu werden hat, da in des Letzteren Auftrage, die betreffende genealog. Geschichte geschrieben worden ist, und da, nach unseren diesbezüglichen Erkundigungen, bei den Erben seines literarischen Nachlasses, keine Spur einer auf diese genealog. Geschichte Bezug habenden Correspondenz zu finden war. Sie sind enthalten in einem Manuscript, im Besitz des jeweiligen Seniors der von Linden in Süddeutschland, von welchem wir eine eigen-

[1]) S. „De Navorscher" 1891, Nr. 11 und 1892, Nr. 1, 2 & 3. Weitere Enthüllungen über die Fälschungen in den Annales de la Maison de Lynden, folgen nach. A. Frhr. v. L.

händig gemachte, sorgfältig collationirte Abschrift besitzen, und wir können nur vermuthen, dass dasselbe das Fabrikat eines der bekannten *gefälligen* Genealogen ist, der in der üblichen Weise seiner Aufgabe, auf Kosten seines Auftraggebers, resp. dessen Gesammtfamilie, gerecht geworden ist.

Es wäre nicht nothwendig, dass wir uns mit diesem Manuscript des Weiteren befassen, wenn nicht die in demselben enthaltenen Fälschungen ihren Weg in die zeitgenössischen genealogischen Werke und in wichtige Urkunden gefunden hätten. Auch halten wir es für unsere Pflicht, angesichts der bei den von (van) Linden, offenbar vorhandenen Tendenz, die Familiengeschichte zu fälschen, diese letztere beklagenswerthe Verirrung, soweit menschliche Voraussicht es gestattet, für alle Zukunft unmöglich zu machen, indem wir diesem Manuscript, das besser ungeschrieben geblieben wäre, jede weitere Lebensbedingung benehmen.

Das fragliche Manuscript wurde um die Mitte dieses Jahrhunderts geschrieben und führt den Titel: „Genealogisch-geschichtliche Be„schreibung nebst denen Stamm und Ahnentafeln derer Grafen und „Freiherren von Linden, eingetheilt in vier Abschnitte." Der vierte Abschnitt enthält die genealogisch-geschichtliche Beschreibung der einzelnen Familien-Mitglieder, beginnend mit Peter van Linden (1650), und endigt mit Edmund Freiherr von Linden, (N° 61) Römischer Graf.

Unterhalb des Titels sieht man das folgende Wappen in Farben gemalt: In Roth ein goldenes gemeines Kreuz auf dem goldgekrönten Helm ein rechtssehendes sitzendes Windspiel mit goldenem Halsband. Unterhalb des Wappens steht die Unterschrift: „Freiherr von Linden".

Dieses Wappen eröffnet die stattliche Reihe der Fälschungen in diesem Manuscript und kommen wir auf dasselbe, an geeigneter Stelle, in ausführlicher Weise, zurück. Verblüffender Naivität von Seite des Philipp Heinrich Gertrud Freiherrn von Linden, Römischer Graf, verdankt es sein Entstehen, und der Verfasser des Manuscripts muss von dieser Fälschung völlig freigesprochen werden.

Abschnitt I beginnt mit einer höchst sentimentalen Einleitung, die, dem Inhalte nach zu schliessen, bei professionellen Genealogen, für derartige Machwerke, stets auf Lager zu sein scheint, und deren obligater Schluss in folgenden charakteristischen Worten gipfelt: „Es „sollte nun allerdings zuerst von dem Ursprunge dieses Geschlechts, „welches dermalen anderen berühmten adlichen Familien an Verdienst „und Ansehen nichts nachgibt, etwas gemeldet werden; es gehet „aber in dieser Beziehung hier eben so unglücklich, wie mit vielen „hundert andern der ältesten Geschlechter, denen es nämlich nicht „möglich ist, desfalls, wegen Mangel an gründlichen Nachrichten „etwas beizubringen, indem durch *manigfache*, *langwierige und ver-„heerende Kriege und Feuersbrünste*, sowie auch durch Unachtsam-„keit und Nachlässigheit früherer Zeiten die sichersten Urkunden „zu Grunde gehen, und denen Nachkommen dadurch die Möglich-„keit, nähere Auskünfte zu erlangen, entzogen wird. Nur soviel ist „diesorts bekannt, dass nach einer vor mehreren Jahren noch in „Urschrift vorhanden gewesenen, und in beglaubigter Abschrift noch „vorhandenen letzten Willensverfügung, einer dieses Geschlechts „bereits vor zweihundert Jahren seinen Sitz in den Niederlanden „gegen einen anderen in Deutschland vertauschte und sein Geschlecht „daselbst fortgepflanzt hat."

Wir sind leider gezwungen diese Ausführungen, mit Ausnahme der erwähnten im Jahre 1683 ausgefertigten letzten Willensverfügung, als ebenso faule wie klägliche Ausreden, bestimmt um als Deckmantel für die mangelhaften genealogischen Forschungen zu dienen, bezeichnen zu müssen, da wir thatsächlich im Besitze von gegen 1000 Linden'schen Urkunden sind, die wir in den Archiven Belgiens und Hollands aus dem Schutte der Jahrhunderte, buchstäblich ausgegraben haben, und deren Enthüllungen, die Basis zu der von uns in der Veröffentlichung begriffenen genealogischen Geschichte des Gesammthauses van (von) Linde, bilden.

In dem ersten Abschnitt heisst es weiter: „Man findet übrigens „in verschiedenen Urkunden mehrere dieser Familie von denen nicht „anzugeben ist, wohin sie gehören. So ist *Leonhard* im Jahre 1638 „Zeuge bei der Trauung Peter's von Linden; *Paul* wird im näm-

„lichen Jahre, als Taufzeuge von *Adam*, *Gertrud* im Jahre 1642, „als Taufzeuge von *Johan Peter* u. a. m., aufgeführt."

Der Autor des Manuscripts beliebt sich hier, hinter dem bequemen „man" zu verbergen, ohne zu bedenken, dass der erste, welcher *ernste* Forschungen über den Ursprung der süddeutschen von Linden anstellen könnte, die ganze Oberflächlichkeit seiner Arbeit, herausfinden müsste, d. h. dass er sich diesbezüglich, einfach nur an den Pfarrer der durch die obgenannte letzte Willensverfügung bekannt gewordenen, in der belgischen Provinz Limburg liegenden Ortschaft Hex schriftlich gewendet und von diesem mehrere auf Peter van Linter [1]) sich beziehende Auszüge aus den dortigen Kirchenregistern erhalten, und mit diesen Auszügen, seine Forschungen über den Ursprung der Familie, kurzweg abgeschlossen hat, während sie doch nur den Anfang hätten bilden sollen. Hätte der Autor sich selbst die Mühe genommen, an Ort und Stelle nachzuforschen, so hätte er durch die Kirchenregister von Horpmael (eine Ortschaft nur 10 Minuten von Hex entfernt) von wo Peter van Linter's zweite Gemahlin, Marie Lowet, stammt, sofort auf den Ursprung Peter's kommen müssen. Dortselbst steht in dem Copulations-Eintrag des Peter van Linter mit Marie Lowet, dass Peter van Linter's Ursprung in *Huppertingen* zu suchen sei.

Die Identificirung der obgenannten Ahnen, ist nach den Kirchenregistern von Huppertingen und von Hex die Folgende: Peter van Linter ist der Stammvater der von Linden in Süddeutschland; die als Trauungs- und Taufzeugen erwähnten *Leonhard*, *Paul* und *Gertrud* sind Geschwister des Peter van Linter. *Adam* ist ein Sohn des Letzteren aus seiner ersten Ehe mit Maria van Weddingen; *Johan Peter* sein Sohn aus zweiter Ehe mit Marie Lowet. [2])

Wir schreiten zu Abschnitt II. Derselbe führt den Titel: „Von

[1]) S. p. 20 & 21 dieser Abhandlung über die Identität der Namen van Linter = de Lintre und van Linde.

[2]) Abschriften aller auf die Familie van Linter Bezug habenden Personal-Akten aus den Kirchen-Registern von Huppertingen und Hex befinden sich in unserem Archiv.

„dem Wappen dieses Geschlechts." Dort steht Folgendes: „Es führt „solches ein goldenes Kreuz im rothen Schilde; auf demselben ruhet „ein offener adlicher goldgekrönter Turnierhelm mit abhängenden „goldenen und rothen Helmdecken, auf der Krone des Helms ist „ein auf seine Hinterpfoten sitzender rechtsgekehrter schwarzer „Windhund mit goldenem Halsband zu sehen."

Dieses Wappen zeigt sofort jedem Kenner der Heraldik, dessen hohes Alter an. Man müsste daher mit Recht vermuthen, dass wenigstens einige geschichtliche Notizen über ein so interessantes Wappen folgen sollten. Nichts von Alledem.

Woher kommt also dieses Wappen, welches die von Linden in Süddeutschland und in der Schweiz sich aneigneten? Die Antwort hierauf erhalten wir im Abschnitt IV, unter N° 20 des Manuscripts. Es ist die Biographie des Philipp Heinrich Gertrud Freiherrn von Linden, Römischer Graf. Dort steht unter Anderem, man höre und staune: „Dieses „sein Lieblingsstudium (Genealogie und Heraldik) gab ihm auch „die Veranlassung, sich von seinem Herzog [1]), bei dem „Abgang (sic) der Familiendokumente, einen eigenen, auf das „ganze Geschlecht ausgedehnten Wappenbrief, ertheilen zu lassen. Dieser Wappenbrief lautete wie folgt:

> Von Gottes Gnaden, Wir Heinrich souverainer regierender Herzog zu Anhalt, Herzog zu Sachsen, Engem und Westphalen, Graf von Askanien, Herr zu Bernburg und Zerbst etc. entbieten allen Gegenwärtigen und Zukünftigen Unseren Gruss!

„Nachdem Unser Kammerherr Philipp Heinrich Freiherr von „Linden, des Johanniter-Maltheser Ordens-Ritter, Uns glaublich „vorgetragen wie er und sein adliches Geschlecht von langen „Zeiten her das weiter unten beschriebene und in Farben ausge- „mahlte adlige Wappen geführt, und Uns hierauf unterthänigst „gebeten, ihm mit Einschluss seines Bruders Franz Joseph Ignatz „Freiherrn von Linden auf Nordstetten, Kgl. Württ. Kammerherrn „und Legationsrath, und seines Oheims, des Kgl. Württ. Kammer- „herrn, Regierungs-Präsidenten etc. Franz Joseph Freiherrn von „Linden auf Neunthausen, Grosskreuz des Civil-Verdienst-Ordens

[1]) Philipp Heinrich Gertrud war Kammerherr des Herzogs von Anhalt-Köthen.

„und des Maltheser Ordens-Ritter, über erwähntes Wappen eine „*Urkunde* zu ertheilen, Wir auch diesem unterthänigsten Ansuchen „in Gnaden statt gegeben haben, als urkunden Wir und bekennen „Wir kraft Uns zustehenden Landes Souverainität etc. etc. etc.

„Gegeben in Unserer Residenz Schlosse zu Köthen am 17ten „Januar Ein tausend acht hundert zwei und dreissig.

gez. : Heinrich

(Sig. pend.) gez. : Frhr. v. Sternegg.

Also wir haben es nun: *Weil Philipp Heinrich Gertrud Freiherr von Linden, Heraldik und Genealogie betrieb, und wahrscheinlich in den genealogisch-herald. Werken gesehen haben muss, dass eine Linie der niederländischen van Lynden das oben beschriebene Wappen führt, hat er sich* veranlasst *gefunden, sich von seinem Herzog ein eigenes, auf das ganze Geschlecht ausgedehnte Wappen, ertheilen zu lassen* und der souveraine Herzog von Anhalt-Köthen hat diesem Ansuchen auf nur mündlichen Vortrage hin, ohne Vorlage von urkundlichen Belegen, welche die Führung dieses Wappens berechtigen würden, *ohne Weiters* statt gegeben. Dies Alles, angesichts der Thatsachen, dass den von Linden in Süddeutschland i. J. 1780 bei deren Erhebung in den Reichs-Adelsstand vom *Kaiser Joseph II bereits ein Wappen verliehen worden ist* und dass deren Stammwappen [1]) in Silber eine natürliche Linde ist, wie dies im Mittelschilde [2]) des denselben von Kaiser Joseph II verliehenen Wappens [3]) und auch auf dem Epitaphium [4]) des Johan Leonhard von Linden (Vater's des Johan Henrik Freiherrn von Linden) zu ersehen ist.

Eine bedenkliche Logik der Thatsachen!

Die Frage liegt nun sofort auf den Lippen: Welches war denn das Wappen, welches Kaiser Joseph II der Familie verliehen hat?

Wir geben dasselbe hier in Zeichnung und Beschreibung nach einer

---

[1]) Das heisst das Stammwappen des Hauses van Linde von Spauwen, aus welchem die von Linden in Süddeutschland hervorgegangen sind.

[2]) Der Mittelschild steht immer dem Stammwappen zu.

[3]) S. die nächste Seite.

[4]) S. Seite 25 dieser Abhandlung.

authentischen Copie des Original-Diploms d.d. Wien 5 Nov. 1780 [5]).

„Einen in vier Theile getheilten Schild, in dessen erstem und „viertem blauen Feld ein silberner links zum Grimmen schreiten-„der Löwe mit vorgeschlagener rothen Zunge, und aufgewundenen „Schwanz zu ersehen ist und das zweite und dritte Feld ist mit „Gold und schwarz rechts schräg getheilet. *Die Mitte des Schildes „ist mit einem silbernen mit der Spitze abwärts gestellten Triangel „belegt, worauf eine Linde auf grünem Wasen erscheint.* Auf dem „Schildt ruhet ein rechtsgekehrter, blau angelofener ofener, roth „gefüterter mit goldenem Kleinod und rechts mit Silber und blau, „links aber mit Gold und schwarz herabhangenden Decken gezierter „goldgekrönter adelicher Turniershelm. Auf der Kron ist ein „rechts gewendeter wachsender silberner Löw mit vorgeschlagener „rothen Zunge und aufgewundenen Schwanz."

Dieses Wappen wurde dem Johan Henrich van Linden, Churfürstlich Mayntzischen geheimen Rath und Hofkammerdirektor, und seinen ehelichen Leibeserben und derenselben Erbens Erben beiderlei Geschlechts, bei dessen Erhebung in den Reichs-Adelstand, vom Kaiser Joseph II d. d. Wien, den 5 November 1780 verliehen, und ist die Darstellung desselben daneben.

Johan Henrich von Linden wurde am 7 September 1790 vom Kurfürsten Carl Theodor von Pfalzbayern, als Reichsvikar, in den Reichsfreiherrnstand erhoben und wurde ihm sammt seinen ehelichen Leibeserben und derenselben Erbens Erben beiderlei Geschlechts, das vom Kaiser Joseph II ertheilte (oben beschriebene) und vom Kurfürst Carl Theodor, als Reichsvikar, vermehrte Wappen, dessen Zeichnung auf Seite 18 zu ersehen ist, *bestätigt.*

Die Vermehrung des Wappens besteht in einem *zweiten* Turnierhelm mit einer LINDE als Helmzier und einer *Reichsfreiherrn Krone* über dem Schilde. Ferners wurde der erste Helm mit dem rechtssehenden Löwen als Helmkleinod, heraldisch links gewendet,

---

[5]) Das Original-Concept dieses Diplom's ist im Adels-Archiv des K. und K. Ministerium des Innern in Wien deponirt und eine authentische Copie desselben befindet sich in unserem Archiv.

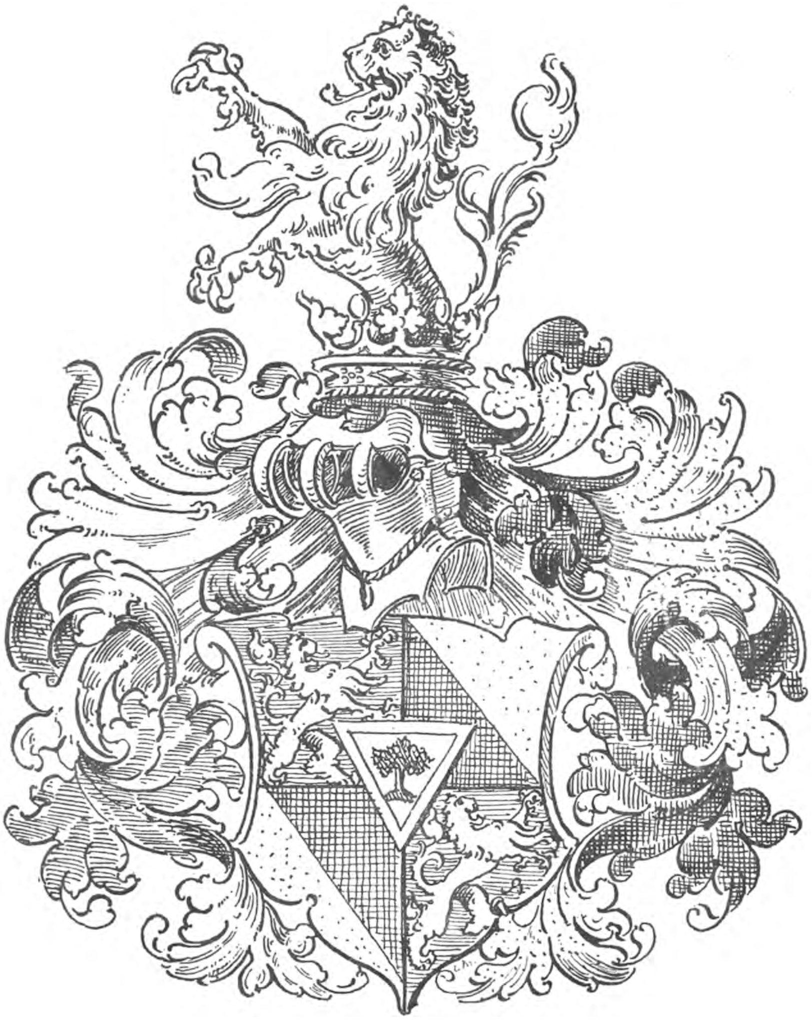

W A P P E N

DAS

VON KAISER JOSEPH II DD. 5 NOVBR. 1780

DEM

J O H A N N   H E N R I C H   V O N   L I N D E N

VERLIEHEN WURDE.

JOHAN HENRICH VON LINDEN † 28 APRIL 1795.

um dem zweiten Helme mit der Linde, en face, gegenüber zu stehen.

Wir sehen also im Mittelschilde dieses oben beschriebenen und dargestellten Wappen's, ganz den heraldischen Regeln entsprechend, das Hauptwappen der Familie repräsentirt (eine Linde), in so weit es der Familie damals noch bekannt war. Dieses Wappen (die Linde) führten die Ahnen der von Linden in Süddeutschland bis zum Jahre 1780, d. h. bis zu dem Momente, als denselben vom Kaiser Joseph II das neue Wappen verliehen worden ist, wie auf dem Epitaphium des Johan Leonhard van der Linden (Vater des obgenannten in den Reichsadelstand resp. Reichsfreiherrnstand erhobenen Johan Henrich Freiherrn von Linden) in der ehemaligen Malthe-ser-Ordens-Kirche zu Mosbach (Grosshgthum Hessen) zu ersehen ist [1]), und sie waren, als Vasallen der Abtei Munsterbilsen [2]) berechtigt, mit dem Wappen der Letzteren, welches eine Linde war, zu siegeln. In dem *vermehrten* freiherrlichen Wappen, sehen wir deshalb auch die Abstammung der von Linden in Süddeutschland von dem Hause van Linde von Spauwen (Belgien) noch markanter zum Ausdruck gebracht, dadurch, dass die Wappen *Vermehrung* durch einen zweiten Turnierhelm, dessen Kleinod eine Linde ist, dargestellt wird.

Gerade so, wie bei den van Lynden in Belgien und Holland, das Urstammwappen des Gesammthauses in Vergessenheit gerathen ist, erging es auch den von Linden in Süddeutschland: die Letzeren hatten nicht einmal mehr eine Ahnung von demselben. Dieses Urstammwappen der van Linde ist nach Lefort [3]) und nach dem Cöllnischen Vasallenbuch [4]) in folgender Weise in Wort und Zeichnung dargestellt:

[1]) Dieses Wappen ist gegenüber Seite 25 dieser Erörterungen abgebildet.

[2]) S. ibid. gegenüber Seite 18.

[3]) S. Lefort, Geheime-Raths-Register der Prinz-Bischöffe von Lüttich, Staats-Archiv Lüttich.

[4]) Verg. Fahne, Geschichte der Kölnischen, Jülichschen und Bergischen Geschlechter, II Theil, p. 88.

In schwarz ein goldenes Andreas-Kreuz, auf dem goldgekrönten Helm ein schwarzer Hundekopf mit rother ausgeschlagener Zunge. Die Helmdecken sind schwarz.

Die Ursachen welche zum Aufgeben dieses Urstammwappens führten, erklären sich auf die einfachste Art. Die van Lynden in Holland gaben dasselbe auf, weil sie das Wappen ihrer erworbenen Herrschaft Linden, welches in Roth ein goldenes Kreuz war, annahmen; dasselbe gilt von den van Linde, genannt van den Bosch, von Mopertingen und von den van Linde, genannt van den Bosch, von Millen, welche beide Linien die Wappen ihrer erworbenen Herrschaften [1]), annahmen, während die van Linde von Spauwen, als Vasallen der Abtei Munsterbilsen, sich daran gewöhnten, mit dem Wappen dieser Abtei, welches eine LINDE war, zu siegeln.

Aus obiger Beweisführung geht hervor, dass das seit 1832 von den von Linden in Süddeutschland und in der Schweiz geführte Wappen (in Roth ein goldenes gemeines Kreuz; Helmzier: ein rechtsgewandtes schwarzes Windspiel mit goldenem Halsband) das erste Anzeichen in einem souverainen Akte, eines bis jetzt in dem Aste der van Linde aus der Linie Huppertingen-Looz des Hauses van Linde von Spauwen, durchaus unbekannt gewesenen Anspruches ist, den ein souverainer deutscher Fürst, ohne Vorlage von urkundlichen Belegen, auf einfach mündlichem Vortrage hin, mit Uebergehung des vom Kaiser Joseph II dieser Familie bereits bewilligten Wappens, zu legitimiren, Veranlassung genommen hat, und es ist daher absolut klar, dass die von Linden in Süddeutschland, nicht einmal den Schein eines Rechtes hatten, noch haben, dieses Wappen sich anzueignen, und dass sie nur das Wappen, welches denselben vom Kaiser Joseph II verliehen und darauf im Freiherrn-Diplom vom Kurfürst Carl Theodor, als Reichsvikar bestätigt resp. vermehrt worden ist, zu führen berechtigt sind.

---

[1]) S. Hemricourt, Miroir des Nobles de Hesbaye, N° 474, Mopertingen; N° 198 und 199, Millen. — S. auch die Linde'schen Siegel in unserem Archiv, aus dem Kgl. Holl. Staats-Archiv zu Maestricht.

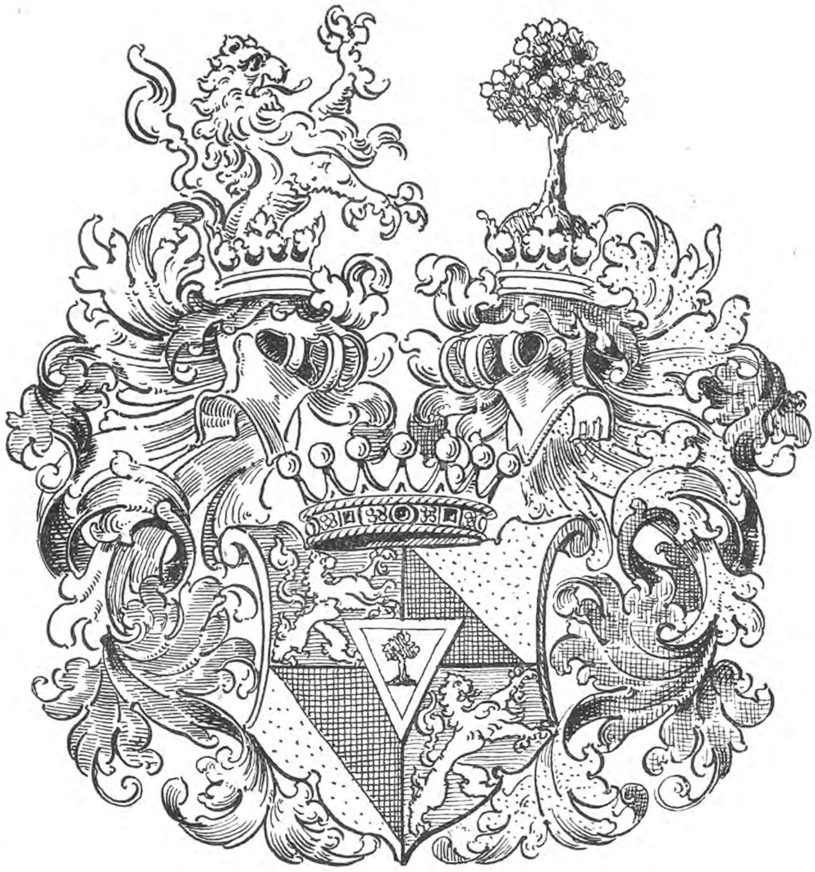

DAS *VERMEHRTE* FREYHERRLICHE

WAPPEN

DES

JOHANN HENRICH VON LINDEN.

Wir kommen zu dem Abschnitt III, welcher betitelt ist: „Von den Gütern dieses Geschlechts," und haben hier nur zu bemerken, dass von den in demselben erwähnten Gütern und Lehen die folgenden nicht mehr im Bezitze der Familie sind: Ein Gut bei Habitzheim (Grosshgth. Hessen); Emmerichshoven und Meerhoven in der Wetterau; das Rittergut Ramberg; die Herrschaft Nordstetten mit Isenburg und Taberwasen. Der gegenwärtige Grundbesitz des Geschlechtes besteht aus den Rittergütern Neunthausen und Burgberg in Württemberg und aus den Rittergütern Rauschenberg, Unterbruck, Traplau, Grötschenreut und Frauenberg in der bayr. Oberpfalz.

Nun kommt Abschnitt IV, der letzte dieses Manuscripts. Er führt den Titel „Von denen einzelnen Mitgliedern der Familie", und beginnt mit der bereits im ersten Abschnitt formulirten Klage, dass wegen Kriegsläuften, Verheerungen und Unachtsamkeit keine Urkunden von dem früheren Ursprung dieses Geschlechts, ehe solches nach Deutschland gekommen, diesorts vorhanden seien, deren Absurdität wir eingangs nachgewiesen haben (S. p. 4, 5 und 6). Wir lesen weiters: „Der erste der „urkundlich vorkommt, ist Peter von [1]) Linden; als dessen „Vater gilt Adrian van Linden geb. 1580 zu Hex in Brabant wel- „cher mit Maria van Brienen verheirathet war. Bemeldeter Adrian

[1]) In betreff der Aenderung des Prädicats *van* in *von* haben sich Peter van Linter oder Linden und seine Nachkommen, einen groben Fehler zu Schulden kommen lassen, ohne Zweifel aus Unkenntniss der diesbezüglich bestehenden Normen, welche wir hier präcisiren:

In den Niederlanden ist das von einer ausserordentlich grossen Anzahl Familien geführte Prädikat „van" bekanntlich kein adeliges Prädikat. Dieses „van" darf nicht von dem eingeschriebenen Adel, resp. von alten nicht eingeschriebenen Adel, und auch von bürgerlichen bei schriftlichem resp. mündlichem Gebrauch in eine fremde Sprache übersetzt werden. Derartige Uebersetzungen können nur zu Irrthümmern Veranlassung geben. Dasselbe gilt von Vornamen, die man ebenfalls nicht übersetzen soll. — Das niederländische Prädikat „van" hätte also in diesem Falle, nie in das deutsche „von" verwandelt werden sollen.

„und seine Ehefrau sind in mehreren, in amtlich beglaubigter Ab„schrift ausgefertigten älteren Stammbäumen aufgeführt, ohne dass „übrigens eine Urkunde über Geburts-, Trauungs- oder Sterbetag „derselben heutigen Tags noch vorliegend wäre." Darauf haben wir zu antworten *dass* dieser *Adrian van Linden* nie *existirt hat.* Hier folgt der Taufschein des Peter van Linden = Linter welcher die Richtigkeit unserer Behauptung beweisen wird:

Duodecima augusti 1610 baptizatus est Petrus filius legitimus Adami van Linter et sua uxoris Elisabetha; susceptores fuere Theodoricus Vuskens et Arnoldus Quaetperts, matrina vero Elisabeth Hamonts et Anna Kerckhoffs [1]).

Der Vater des Peter van Linden = Linter ist daher *Adam van Linter* und des letzteren Gemahlin ist *Elisabetha Ghysens* [2]).

Weiter:

„Peter van Linden kommt auch unter den Namen van Linter, „v. Linteren in verschiedenen Urkunden vor, wie denn in den „damaligen älteren Zeiten die Familiennamen sehr häufig auf unter„schiedliche Weise geschrieben und ausgesprochen sind."

Dies ist wohl im Allgemeinen richtig, aber nicht Willkühr, sondern ganz bestimmte Motive, bestehend in Besitz oder Ortswechsel der betreffenden Familie und der damit verbundenen dialektischen Verschiedenheit in der Aussprache des Namens, lagen diesen jeweiligen Veränderungen des Familiennamens zu Grunde. Dies zu erwähnen hat der Autor unterlassen, weil ihm die Ursachen der Namensveränderung in diesem speciellen Falle nicht bekannt waren, und auch nicht bekannt sein konnten, da ja nach seiner Aussage, keine Urkunden über den Ursprung des Geschlechts vorhanden sein sollen, und er daher auch keine diesbezüglichen Forschungen angestellt hat oder — überhaupt nicht anstellen konnte, gleichviel, welches die Gründe hiezu waren.

Wir lassen daher die der Namensveränderung Linde = Linter zu

---

1) S. in unserem Archiv die legalisirte Abschrift dieses Taufzeugnisses aus dem Kirchenregister von Huppertingen. (Provinz Limburg, Belgien)

2) S. in unserem Archiv in betreff des Familienamen „Ghysens" die Urkunden über Adam van Linter.

Grunde liegenden, auf urkundlichen Belegen beruhenden Ursachen, hier folgen.

Die Veränderung von *van Linde* in *de Lintre* erklärt sich auf die einfachste Art, durch die Niederlassung eines Mitgliedes der van Linde von Klein-Spauwen, in Wihogne. Diese letztere Oertlichkeit war wallonisch: die Uebersetzung der vlämischen Partikel *van* in das gleichbedeutende französische *de* war ganz natürlich; dann sprach der Wallone die Worte *Linde* und *Lintre* in identischer Weise aus: er gab dem *in* in den beiden Formen, den Laut *ain* in *crainte*, und machte wie aus der Endsilbe *re* in *Lintre*, ebenso aus dem Endbuchstaben *e* in *Linde*, einen stummen Laut; als Beweis hiefür, dient die Thatsache, dass Lefort, bald *Lint* und bald *Lintre* schreibt. — Man begreift somit leicht, dass die auf die Linie von Wihogne Bezug habenden Gerichts-Akte, welche einen wallonischen Gerichtsschreiber zum Verfasser haben, uns die Schreibart *de Lintre* geben. Und man wird noch leichter verstehen, wie die Linie der van Linde von Huppertingen, welche indirekt aus der Nebenlinie, welche die Ortographie *de Lintre* angenommen hatte, hervorging, sich *van Linter* zu nennen anfing, um sich bald auf dieselbe Weise zu *schreiben*. Huppertingen ist in der That eine vlämische Oertlichkeit, und in fliessendem Vlämisch, ist die Aussprache von *van Lintre* und *van Linter* vollkommen identisch [1])

Unter N° 1 lesen wir, dass Peter van Linden *zuerst* Franziska von Reckheim ehelichte. Dies ist eine *grobe Fälschung*, denn die Kirchenregister von Huppertingen und Hex, in welch' letzteren Orten sich Peter van Linden von seiner Geburt an, bis zu der Zeit als er nach Deutschland auswanderte [2]), nachweislich, aufgehalten hatte, spre-

---

[1]) S. die urkundlichen Belege für diese Ausführungen in „De Navorscher" N° 8, 1892.

[2]) Die Beweggründe, warum so viele Belgier, gegen die Mitte des 17ten Jahrhunderts ausgewandert sind, sind bekannt. Der Herzog von Lothringen führte damals einen ununterbrochenen Krieg in den Niederlanden. Die Landbevölkerung floh überall vor den Truppen des Herzog's, welcher den Spaniern gegen die Franzosen diente. Der Friede von Münster 1648 hatte nicht, sagt Saumery, Délices du pays de Liège IV, p. 184, die Ruhe der *Grafschaft Looz* gesichert. Denn, da der Krieg zwischen den Franzosen und den Spaniern nicht aufhörte,

chen nur von zwei Heirathen [1]) welche Peter eingegangen hatte: 1° mit Maria van Weddingen und 2° mit Maria Lowet. *Zu welchem Zwecke* diese Reckheim'sche Heirath vom Autor des Manuscripts erfunden wurde, war uns vom ersten Momente an klar, und sind die diesbezüglichen Ausführungen, in unserer zu veröffentlichenden genealogischen Geschichte der van Linde, zu lesen.

Weiters lesen wir, dass Maria Lowet die zweite Gemahlin des Peter van Linden folgendes Wappen führte: „Ein der Länge nach „getheilter Schild in dessem rechten goldenen Felde zwei rechts- „schräge Balken, im linken blauen Felde aber ein goldener rechts- „gestellter halber Mond zu sehen ist. Auf dem goldgekrönten Tur- „nierhelm zwei mit Gold und Blau über Eck abgetheilte Büffel- „hörner oder Elephanten Rüssel und abhängenden goldenen und „blauen Helmdecken.

Dies ist abermals eine *müssige Erfindung*. Das Wappen der Familie Lowet ist vielmehr in Silber ein rother Sparren, wie auf den Epitaphien von Mitgliedern dieser Familie, in mehreren Kirchen von St Trond (Belgien) zu ersehen ist.

Ueber die Nachkommen des Peter van Linden aus dessen erster Ehe mit Maria van Weddingen gibt der Autor ganz mangelhafte Notizen, und geben wir daher hier, das nach den Kirchenregistern

---

schlug der Herzog von Lothringen, welcher den Letzteren diente, daselbst seine *Standquartiere* auf, und die Truppen führten sich mit all der Ungebundenheit auf, welche man von Leuten erwarten konnte, welche keine andere Bezahlung hatten, als Straflosigkeit, und weiter oben: Die *Grafschaft Looz litt mehr als alle Uebrigen*, weil, sie, in der Mitte des Kriegstheaters liegend, allen Raubzügen der Soldaten ausgesetzt blieb, und da sie keine anderen Vertheidigungsmittel besass als die Verträge, welche nicht immer respectirt wurden. Die Spanier, die Holländer, die Deutschen, die Schweden, die Croaten machten sich dort nach einander, Allem schuldig, was Barbarei und Gottlosigkeit einflösen konnten. Es ist daher unter diesen gräulichen Zuständen nicht zu erstaunen, diejenigen Familien, welche noch etwas Vermögen besassen, auswandern zu sehen, während die Armen in die Städte und in die Klöster sich flüchteten.

Die Besitzungen der van Linde befanden sich beinahe alle in der Grafschaft Looz.

[1]) S. in unserm Archiv die Auszüge aus den Kirchenregistern von Huppertingen und Hex.

Peter van Linter oder Linden, geb. in Huppertingen 12./VIII. 1610 vermählt sich in I Ehe mit Maria van Weddingen, † 27./III. 1641 und in II Ehe mit Marie Lowet von Horpmael.

Aus I Ehe. Adam van Linter, get. in Hex 1./XII. 1638; gest. daselbst 16./IV. 1713. I Gem. Elisabeth van Langenacker, † 19./III. 1695; II Gem. 12./V. 1696 Catherina Wiggers, † 16./X./1702.	Aus II Ehe. Johan van Linter, get. in Hex 2./V. 1642.	Maria van Linter get. in Hex, 16./I. 1644.

Aus I Ehe. Christian van Linter, get. in Hex 3./VI. 1660; Gem. 17./XI. 1686 Elisabeth Swillems d'Odeur.	Arnold van Linter, get. 29./I 1665; confirmirt 1681; † 10./II. 1731 unverheirathet.	Peter van Linter, confirmirt in 1681.	Elisabeth van Linter, get. in Hex 11./VI. 1671; † 1./V. 1714. Gem. 2./II. 1696 Balthasar Baldewyns.	Johan van Linter. get. 30./IV. 1675, † 19./X. 1676.

Elisabeth. get. in Hex, 4./IX, 1687.	Ida, get. in Hex 21./X. 1690.	Peter, get. in Hex 28./VII. 1696.

Christian van Linter muss Hex verlassen haben, denn die Kirchenregister erwähnen weder seinen Tod noch denjenigen seiner Frau noch seiner Kinder.

von Hex (in der belgischen Provinz Limburg) zusammengestellte genealogische Fragment über die Descendenz des Peter van Linden oder van Linter.

Wir kommen nun zu N° 2, Johan Peter [1]) van Linden. Er war ein Sohn des Peter van Linden aus dessen zweiter Ehe, und wurde geboren am 2 Mai 1642 (S. oben genealog. Fragment). Nun sagt der Autor des Manuscripts, dass er sich Margaretha von Landsee habe antrauen lassen, und beschreibt des Langen und Breiten das Wappen der Letzteren. Wir müssen diese Behauptung, als eine der gröbsten unter den vielen in diesem Manuscripte vorkommenden Fälschungen bezeichnen, da diese Margarethe von Landsee nie existirt hat. Der Name der Ehefrau des Johan Peter van Linden war vielmehr Margaretha Dosgens, wie deren Copulationscertifikat d.d. Habitzheim (Grosshgth. Hessen) 15 Mai 1678 beweist. Dasselbe lautet:

1678 den 15 Mai wurde copulirt Johann Peter von der Linden,
Peter von der Linden, vulgo welsch Peter von Habitzheim

---

[2]) In betreff des Umstandes, dass Johan van Linter, der Sohn Peter's, in den deutschen Urkunden den Namen *Johan* Peter von Linden führt, ist Folgendes zu bemerken. Der Gebrauch dem Namen des Kindes, den Vornamen seines Vater's hinzuzufügen, war ziemlich allgemein in jener Zeitepoche. Sehr häufig selbst war dieser Gebrauch, der Ursprung der Familienamen. Im Vlämischen, im Deutschen, im Englischen, im Russischen ist dieser Gebrauch allgemein: die Namen Leonaers (vlämisch), Robert*son*, Aspen*son*, John*son*, Nichol*son*, William*son* (englisch), Fitz William, Fitz James, Petrovitz und Abramovitz haben ihren Ursprung in diesem Gebrauch, und nach den grössten Gelehrten, bezieht sich dieser Gebrauch auf denjenigen der Heiligen Schrift, wo man Jacobus Zebedei, Jacobus Alphei, Judas Jacobi etc. findet. Aber in diesem Fall war ein specieller Beweggrund vorhanden, welcher darin bestand, dass zu der gleichen Zeitepoche, mehrere Mitglieder der Familie den Vornamen *Johan* führten. Es war Johan, Sohn des obgenannten Peter; es war Johan, Sohn des Paul van Linter, geboren in Huppertingen am 27 Dez. 1665 (S. Auszüge der Kirchenregister von Huppertingen in unserm Archiv) und man musste sie unterscheiden; dies hat man gethan, indem man den Vornamen des Vaters hinzufügte. Der Gebrauch findet übrigens seine Anwendung in dem Taufzeugniss des Johan, Sohn des Peter van Linter-Lowet, in welchem der Taufpathe, Leonardus Wolteri (Sohn des Walther) de Creusy, genannt wird.

ALLIANZWAPPEN

DES

JOHANN LEONARD VON LINDEN

UND

SEINER GEMAHLIN MARGARETHA,

GEBORNEN VON KIRSTEIN,

AUF DEREN GRABSTEIN IN DER EHEMALICHEN MALTESER KIRCHE ZU *Mosbach*

(GROSSHERZOCHTHUM HESSEN).

JOHANN LEONARD VON LINDEN † 11 NOVBR. 1751.

MARGARETHA VON LINDEN GEB. VON KIRSTEIN † 15 JUNI 1746.

Sohn mit Margaretha, Jacob Herrmann's daselbst hinterlassene vidua.

N.B. Diese Margarethe, Leonhard Dosgen's Tochter — Katholisch -- war mit ihrem ersten Manne Jacob Herrmann — ebenfalls Katholisch — am 25 Februar 1677 getraut worden, welche Ehe kinderlos blieb und am 24 Trinitatis (also Oktober oder November) 1677 durch den erfolgten Tod des Mannes (Jacob Hermann) getrennt wurde [1]).

N° 12 handelt von Johan Leonhard van Linden und seiner Gemahlin Margarethe von Kirstein. Es wird hier der Letzteren folgendes Wappen gegeben: „In Silber ein rother Sparren; auf dem „goldgekrönten Helm ein silberner goldgekrönter Thurm, in dessen „Mitte der rothe Sparren des Schildes wieder erscheint; die Helm-„decken sind roth und silbern."

Dieses Wappen sowie das der Margaretha Kirstein beigelegte adelige Prädicat „von" sind abermals Fälschungen. Dieser Johan Leonhard van Linden († 11 Nov. 1751) und seine Gemahlin Margaretha Kirstein († 15 Juni 1746) sind, wie bereits auf Seite 17 erwähnt, in der ehemaligen Maltheser-Kirche zu Mosbach (Grosshgth. Hessen) beigelegt, und befindet sich auf deren Epitaphium das hierneben dargestelte Allianzwappen.

Dasselbe zeigt herald. rechts die Linde, das Wappen der van Linde von Spauwen und herald. links das Wappen der Gemahlin, Margaretha Kirstein, welches einen aufrechtstehenden Löwen zeigt, der zwischen seinen Pranken einen Reif hält.

Unnöthig zu sagen, dass dieses absolut authentische Wappen der Margaretha Kirstein nicht die entfernteste Ähnlichkeit mit dem Obigen, vom Autor des Manuscripts dieser Persönlichkeit zugeschriebenen Wappen hat. — Dass das der Margaretha Kirstein beigegebene — adelige Prädikat „von" ebenfalls eine Fälschung ist, geht

---

[1]) Auszug aus dem Kirchenbuche der evgl. luth. Pfarrei Spachbrücken mit Habitzheim, Kreis Dieburg im Grosshgth. Hessen, welcher sich in unserem Archiv befindet.

aus dem folgenden Copulations-Certifikat [1]) des Johan Leonhard von Linden mit der Margaretha Kirstein in dem Kirchenregister der Gemeinde Wenigumstadt bei Aschaffenburg hervor. Dasselbe lautet wörtlich:

„Anno Domini millesimo septingentesimo quinto die decimo sep-„tima mensis Augusti inthronizati sunt in Mosbach Joannes Leo-„nardus von Linden Petri von Linden filius ex Radheim et Mar-„garetha Joannis Caspari Kierstein p. m. ex Mosbach filia relicta."

während in der Copie dieses Copulations-Certifikats, welche in dem Archiv des Ritterkantons Neckar-Schwarzwald unter den die Freiherren von Linden betreffenden Urkunden vorliegt, dem *Johann* Caspar Kierstein, ohne weiteres Bedenken, das adelige Prädikat „von" beigegeben wird. Auch wurde in dieser Copie der erste Vornamen, *Johann*, des Caspar Kierstein, ausgelassen.

Bei N° 16, welches uns die Biographie des Johan Henrich Freiherrn von Linden gibt, sehen wir abermals eine Wappenfälschung. Es ist das Wappen von dessen Gemahlin „Anna Elisabeth Ursula „von Escherich, welches der Autor des Manuscripts, also beschreibt: „Geviertet, im ersten und vierten blauen Felde ist ein goldgekrön-„ter goldener Löwe mit über sich geschwungenen Schwanze, roth „ausgeschlagener Zunge und für sich geworfenen Pranken zum „Raube geschult, über zwei blau und goldenen Schachreihen zu „sehen; im zweiten und dritten rothen Felde zeigt sich eine sil-„berne wellenförmige Wasserstrasse in die Quere, hinter welcher „zwei übers Kreuz gelegte grüne Lilienstengel, jeder mit einer „weissen blühenden Lilie. Auf dem ersten rechten Helme ein Paar „Büffelhörner, wovon das rechte Horn von blau und Gold getheilt, „das linke aber von blau und Gold geschachtet ist; auf dem linken „Helme, ein rother geschlossener Flug, auf dem das Bild des zwei-„ten und dritten Feldes sich zeigt. Die Helmdecken sind rechts „von blau und gold, und links von Silber und roth."

Dies oben beschriebene Wappen, soll also nach dem Autor des

---

[1]) S. Originalcopie in unserm Archiv im Schreiben des Hochwürd. Herrn Pfarrer Franz Joseph Weis von Wenigumstadt vom 10 August 1881.

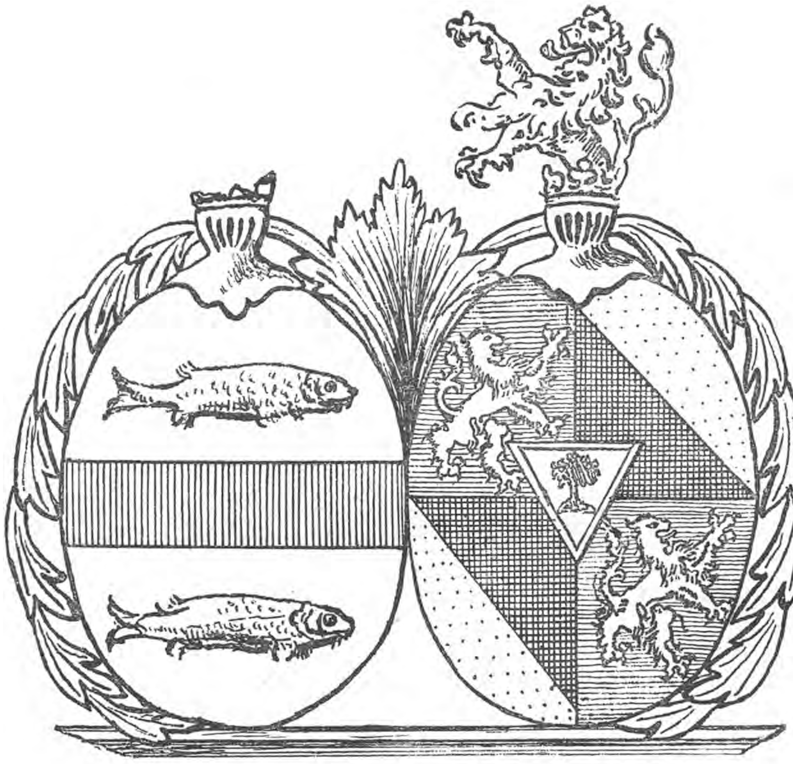

WAPPEN

DER

ANNA ELISABETH VON LINDEN,

Geborenen von ESCHERICH.

Manuscripts, dasjenige der Anna Elisabeth Ursula von Escherich sein.

Wir setzen dieser Behauptung sofort das wirkliche Wappen der Anna Elisabeth Ursula von Linden, geborenen von Escherich, so, wie wir es auf ihrem Epitaphium gefunden haben, entgegen. Letzteres befindet sich in der Gruft unter dem Hochaltar in der Muttergottes-Kirche in Aschaffenburg (Grabstein N° 55) und ist hierneben abgebildet.

Wie wir sehen, zeigt dieses Allianz-Wappen heraldisch rechts, das Wappen der Anna Elisabeth Ursula von Escherich und herald. links dasjenige ihres Gemahls [1]) des Johan Henrich Freiherrn von Linden, welchen sie um fünf Jahre überlebte, und welcher eben daselbst (Grabstein N° 20) beigelegt ist. Das Escherich'sche Wappen ist hier absolut verschieden, von dem oben beschriebenen, vom Autor des Manuscripts ihr beigegebenen Wappen. Es zeigt in Silber zwei in Balkenform gestellte Fische, welche durch einen rothen Balken in der Mitte des Schildes getrennt sind; die Helmzier ist leider nicht mehr erkenntlich. Die unter dem Wappen befindliche Inschrift ist die Folgende:

Hier
Schlaft den Heiligen
Schlaf Elisab: Ursula [2]) von
Linden. Geborene von Escherich
geb. Den 10ten April 1723. Gestorben am
20ten im Nov: 1800. Als Schwester, Gattin,
Mutter, Grossmutter gleich Gut, und gleich Edel,
Ruhet Sie Beweinet von
Kindern
Enkeln, Freunden. An des Verewigten Gatten
Seite, Nun der Auferstehung entgegen.

Woher kommt nun das im Manuscript beschriebene Wappen,

---

[1]) Dasselbe, wie wir es auf Seite 16 abgebildet sehen.

[2]) In dem Taufregister der Gemeinde Wallthüren, bei Amorbach, im Grosshgth. Baden, hat Elisabeth Ursula von Escherich noch einen dritten Taufnamen: *Anna*.

welches ganz verschieden ist, von dem auf dem Grabstein dargestellten Wappen?

Das Gothaische Genealogische Taschenbuch der freiherrl. Häuser vom Jahr 1849, wie auch Kneschke, Adelslexicon, geben uns hierauf die Antwort. Nach denselben ist es das Wappen der Freiherrn von Escherich in Oesterreich, welches der Autor des Manuscript's, ohne weiteres Bedenken, der A. E. U. v. Escherich beigegeben hat, um sich hiedurch die Mühe zu ersparen, wirkliche Nachforschungen über den Ursprung und das Wappen der Letzteren machen zu müssen. Zur Entwirrung dieser Wappen-Frage, haben wir eine weitere Urkunde zur Hand zu nehmen. Dieselbe ist eine Copie aus verschiedenen, dem Archive des Rittercantons Neckar-Schwarzwald angehörigen, die Familie der Freiherrn von Linden betreffenden Urkunden entnommen, und lautet wie folgt:

Attestat.

Unterzeichnete bezeugt unter Beidrückung ihres adlichen Petschafts, dass die Familie von Escherich, aus welcher ihr seliger Gemahl Engelbert Adam Joseph, der leibliche Bruder der nunmehr verwittweten Frau von Linden in Mainz:/: der Gemahlin des abgelebten Kurfürstlich Mainzischen wirklichen geheimen Raths und Hofkammer Directors:/: abstammt, ursprünglich, eine adliche Schweitzerfamilie aus dem Kanton Zürich sei, welche zur Zeit der Reformation ihr Vaterland verlassen, und nach Wien und Mainz gezogen ist, ferner bezeugt dieselbe, dass ihr Sohn als Abkömmling dieser adlichen Familie in die Königl. Neapolitanische Schweizer Garde aufgenommen, und in der Kompagnie Liste unter dem Familien Namen von Escherich zu Luchs eingetragen sey.

(L. S.) von Echerich geborene
Meyerin von Baldegg.

Wir haben hiezu zu bemerken, dass wenn die Frau von Escherich, geborene Mayer von Baldegg, in obigem Attest bezeugt, dass die Escherich, einer adeligen schweizerischen Familie aus dem Kanton Zürich angehören, die sich Escherich zu Luchs schrieb, so beweist dies zwar, wie wenig auf derartige Zeugnisse zu geben ist,

jedenfalls aber nichts für den Adel der Escherich; denn die Familie der Stadt Zürich, die zum Unterschiede von einer anderen dort verbürgerrechteten Familie dieses Namens von ihrem Wappen — dem Luchs — beigenannt ward und noch wird, hiess nicht Escherich, sondern Escher (Äscher).

Das Stadt und Canton's Archiv von Zürich, sowie die Züricher Wappenrolle, geben für diese unsere Bemerkung, den unwiderleglichen Beweis. Folgendes ist das Resultat unserer diesbezüglichen Forschungen:

In der nach den urkundlichen Belegen in dem Züricher Stadtarchiv zusammengestellten vollständigen Genealogie der altadeligen Escher (Aischer, Äscher), welche vom Kaiserstuhl herstammen, ist kein einziger zu finden, welcher den Vornamen Johann Adam (Vorname des Vaters und des Grossvaters der Anna Elisabeth Ursula von Linden, geborenen von Escherich) gehabt hätte. Ebenso wenig ist in der Züricher Wappenrolle, das Wappen der Oesterreichischen Eschериche, noch der Escheriche aus welchen obgenannte Anna Elisabeth Ursula stammt, zu finden.

Die Züricher Escher theilten sich i. J. 1433 in zwei Linien: In die:

Escher (Aischer) vom Glas

und in die:

Escher (Ascher, Äscher) vom Luchs.

Die Letzteren, (die Luchs-Escher) erstiegen den höheren Rang, und wurden eines der vornehmsten Geschlechter.

Dagegen gibt es ein *oesterreichisches* Haus „Escherich" und einer der Träger dieses Namens, wahrscheinlich ein Johann Christian Christoph, besass bis gegen Mitte des 18ten Jahrhunderts das Schloss Baldegg bei Baden im Canton Aargau (3 Stunden von Zürich).

Dieses Schloss wurde im Anfange dieses Jahrhunderts von den Bauern zerstört. Zwei Bauernhöfe stehen an dessen Stelle, und nur einige colossale Mauertrümmer, sprechen von seiner einstigen Bedeutung. Einer dieser Bauernhöfe heisst heute noch der Meyerhof.

Ferners wanderte i. J. 1871 ein Escherich aus *Mainz* in Zürich

ein, und erwarb daselbst das Bürgerrecht- Dieser Herr gilt aber für einen Bürgerlichen.

Noch zu erwähnen ist, dass in der Chronik der Familie Rubens, ein Ritter von Escherich, als kaiserlicher Rath bei dem Gericht über Rubens, Vater, wegen Ehebruchs mit der Prinzessin von Oranien (1573) fungirt.

Das *oesterreichische* Haus Escherich hat mit dem Haus Escher von Zürich gemein:

1) Dass die *oesterreichischen* Escheriche in demselben Jahre (1433) in Oesterreich geadelt wurden, in welchem die Spaltung der *Züricherischen* Escher in zwei Linien stattfand.

2) Dass einer der oesterreichischen Escheriche, der in *Italien* war, den Zunamen „zum Luchs" gehabt haben *soll.* (Diese letztere Behauptung ist eine offenbare Erfindung wie unsere Ausführungen und urkundlichen Belege darthun).

Gegen die Zusammengehörigkeit der beiden Geschlechter derer von „Escher" und derer von „Escherich" *wenigstens in ihrer Adelsabstammung,* — spricht jedoch, wie bereits erwähnt, der Umstand, dass weder das Wappen der „Glas-Escher" noch das der „Luchs-Escher", auch nur die geringste Ähnlichkeit mit dem Wappen der von Escherich haben.

Noch weniger Ähnlichkeit hat das Wappen auf dem Epithaphium der Anna Elisabeth Ursula von Linden, geborenen Escherich, mit demjenigen der *Oesterreichischen* Escheriche und daher ebensowenig mit demjenigen der Escher von Zürich.

Dieser Umstand, sowohl als auch die Thatsache, dass in den Kirchenregistern von Walltüren die Personaleintragungen der Familie Escherich, aus welcher die Anna Ursula Elisabetha stammt, keinem einzigen Mitglied derselben, noch irgend einem Mitgliede von deren ehelichen Verbindungen, das Prädicat „von" beigegeben wird (S. das genealogische Fragment auf der folgenden Seite) berechtigen uns, den Adel, wie auch die insinuirte Abstammung von den Oesterreichischen Escheriche oder von den Escher von Zürich, als eine der Fälschungen bezeichnen zu müssen, welche den fehlenden Adelsnachweis des Johan Henrik Freiherrn von Linden, ersetzen sollten, da

Andreas Escherich = Magdalena Welz,
† 12 Juli 1672 cop. 26 Nov. 1645,
† 30 Okt. 1678.

Agnes E., geb. 18 Okt. 1646, cop. 16 Aug. 1666 mit Franz Thomas Antoni.	Johann Adam E., geb. 30 Apr. 1649.	Franz E., geb. 8 Juni 1652.	Maria Magdalena E., geb. 27 Dez. 1654.	Anna Maria E., geb. 15 März 1657.	Andreas Escherich, geb. 12 Sept. 1662, † 16 März 1722, cop. mit Maria Margaretha, † 5 März 1741.	Johann Adam Escherich, Senator, geb. 1 März 1665, † 20 April 1715; cop. mit Maria Margaretha † 29 Okt. 1720.

Kinder von Agnes E. und Franz Thomas Antoni:

Joh. Adam Antoni geb. 17 Januar 1668.

Kinder von Andreas Escherich:

Georg Andreas, geb. 2 Juni 1685.	Kathar. Margaretha. geb. 24 Juli 1687, † 28 Juli 1689.	Franz Anton, geb. 12 Oct. 1689, cum Mar. Barbara.	Mar. Magdalena, geb. 4 April 1692, cop. mit Joh. Franz Walter, geb. 11 Mei 1717.	Maria Francisa, geb. 11 Juni 1694, † 16 April 1695.	Anna Francisca, geb. 28 Febr. 1697.	Joh. Stephan. geb. 26 Dez. 1698. †	Joh. Adam, geb. 1 März 1700 und Mar. Margaretha Zwillinge.	Mar. Anna, geb. 30 Juli 1704, † 14 Jan. 1729.

Kinder von Franz Anton und Mar. Barbara:

Eva Juliana, geb. 1 Febr. 1725. † 28 Juni 1725.	Joh. Matthias, geb. 15 April 1725, † 9 Mai 1726.	Mich. Joseph, geb. 29 Mai 1727, † 31 März 1729.	Maria Francisca Josepha, geb. 25 Sept. 1733, † 13 Okt. 1724.

Kinder von Johann Adam Escherich, Senator:

Gg. Valentin, geb. 25 Okt. 1692, † 27 Aug. 1694.	Johann Adam, geb. 4 Dez. 1694, cop. 13 Aug. 1720 mit Mar. Elisabetha Moll.	Gg. Lorenz, geb. 4 Juni 1697.	Andreas, geb. 7 Sept. 1700.	Franciscus, geb. 27 April 1704.

Kinder von Johann Adam und Mar. Elisabetha Moll:

Joseph Franz Gabriel Escherich, geb. 12 Okt. 1721, † 1 Mei 1722.	Anna Ursula Elisabetha Escherich, geb. 10 April 1723.

N.B. Der Stammvater Andreas Escherich, welcher sich am 26 Nov. 1645 mit Magdalena Welz vermählte, kam von *Weilbach* bei Amorbach, nach Walldüren. — Johann Adam Escherich, der Vater der Anna Ursula Elisabetha Escherich, welche die Ehefrau des Johan Henrik Freiherrn von Linden wurde, scheint jedenfalls Walldüren verlasssen zu haben, da weder sein Todescertificat noch dasjenige seiner Ehefrau noch seiner Kinder in den Kirchenregistern daselbst zu finden ist. Auch sind, wie ersichtlich, *nur* zwei Kinder desselben in den dortigen Taufregistern eingetragen.

J. Diez, Decan m/p.

In fidem.
Walldürn 30 Juli 1878.
Das Kathol. Pfarramt
J. Diez, Decan m/p.

der Syndikus des Ritterkantons Hegau noch 1799 auf Grund des Absatzes 3 des Heilbronner Receptionstatutes, sein Bedenken gegen die Aufnahme des Johan Henrik Freiherrn von Linden in den Verband der Reichsritterschaft, *wegen mangelnden Nachweises alten Adels*, von Seite des Gesuchstellers, geltend gemacht hat.

Hier erübrigt uns noch zu erwähnen, dass der Autor des Manuscripts es unterlassen hat, — ob absichtlich oder unabsichtlich, bleibt sich gleich unentschuldbar — die zweite Ehefrau des Johann Leonhard von Linden, unter n° 12, seine Geschwister, sowie die *Gesammt*zahl seiner Kinder, der Genealogie einzufügen. Wir thun dies nachträglich, auf Grund der Eintragungen in den Kirchenregistern von Mosbach (Grosshgth. Hessen) und Wenigumstadt — Radheim (Bayern). [1])

Die mit cursiven Buchstaben gedruckten Ahnen, wurden von dem Autor des Manuscripts, ohne Weiters unterdrückt, welche Thatsache, einer gewissenhaften, unbefangenen Familien-Geschichtschreibung, kaum entspricht. Wir sagen „*unterdrückt*" weil dem Autor, falls er die Nachforschungen in den betreffenden Kirchenbüchern selbst gemacht hat, die diesbezüglichen Eintragungen sofort in die Augen fallen mussten, da sie in kurzen Zwischenräumen auf einander folgten, und hat er dieselben durch den Geistlichen des Ortes erhalten, so wurde der Autor durch denselben, unbedingt, auf diese Eintragungen, aufmerksam gemacht. Wir sind übrigens der Meinung, und glauben uns hierin nicht zu täuschen, dass der Autor des Manuscripts, diese Eintragungen, wenigstens die Meisten, seinem Auftraggeber, dem Johann Philipp Gertrud Freiherrn von Linden, Römischer Graf, wohl vorgelegt haben muss, und dass dieser Letztere sie unterdrückt zu haben scheint, aus Gründen, die mit dessen ganzen Familien-Geschichtschreibungs-System, im Causalnexus stehen, und die wir, am Schlusse dieser Ausführungen, näher beleuchten werden.

Nun kommen wir zu N° 20 des Manuscripts, welches die Biographie des Johann Philipp Gertrud Freiherrn von Linden, Römischer Graf, behandelt, und, wir wollen dies betonen, von dem 122 Halb Folioseiten umfassenden Manuscript, 24 Seiten desselben in

[1]) S. nächste Seite.

Johann Peter von der Linden = Margaretha Dosgens, [1]
Bürgermeister und Schöffe in Radheim

Kinder:

- Johann Leonhard von der Linden, geb. in Radheim 4/II. 1682, † in Mosbach 11./XI.1751. Gem. I. 17./VII. 1705. Anna Margaretha Kierstein, geb. 26 Mai 1682, † 25 Juni 1746. *Gem. II. 1./XI. 1746 Catherina Frank.*
- *Anna Barbara von Linden, geb. 1679. Gem. 16./II. 1705. Franz Jordan.*
- *Christoph von Linden, geb. 1680. Gem. 16./II. 1705. Elisabeth Servaty Fuchs.*
- *Johann Georg von Linden, geb. 1681. Gem. I 6./XI. 1719 Susanna Vogel. Gem. II. 1732 Katherina Bräutigam.*

Kinder des Johann Leonhard:

- Franz von Linden, geb. 14/VIII. 1712 in Radheim.
- *Stephan von Linden, geb. 1/VII. 1717, ibid.*
- Johann Heinrich von Linden, geb. 20./VI. 1719, ibid., † 28/IV. 1795, Gem. 16./V. 1740. Anna Ursula Elisabeth Escherich. — Freiherr 1790.
- *Johann Peter von Linden, geb. 24./IX. 1721 in Mosbach, † 23 Jan. 1723.*
- *Agnes von Linden, geb. 28./I. 1725, ibid.*

Kinder des Johann Georg:

- *I Ehe. Johann Georg von Linden, geb. 22./X. 1720 in Radheim.*
- *Elisabeth von Linden, geb. 12./II. 1723, ibid.*
- *Anna Eva von Linden, geb. 5/VII. 1725, ibid.*
- *Johann von Linden, geb. 8./XII. 1727, ibid. Gem. 1750, Maria Katherina Löser.*
- *Johann Leonhard von Linden, geb. 6/XI. 1732, ibid.*

Kinder des Johann von Linden:

- *M. Elisabeth von Linden, geb. 11/I. 1751 in Radheim.*
- *Johannes von Linden, geb. 29./VII. 1752, ibid.*
- *Anna Maria von Linden, geb. 18./X, 1754, ibid.*
- *Mattheus von Linden, geb. 16./VIII. 1756, ibid.*
- *Simon von Linden, geb. 12./IX. 1758, ibid.*
- *Anna Eva von Linden, geb. 1./VI. 1761, ibid.*
- *Katherina von Linden, geb. 11./VIII. 1763, ibid.*

---

[1] S. in unserm Archiv die Originalcopien der Eintragungen zu dem obigen genealogischen Fragment.

Anspruch nimmt, d. h. beinahe den fünften Theil. Wir lesen da auf Seite 48: „Im Jahre 1844 besuchte er (Johann Philipp Gertrud) „seinen Vetter Edmund von Linden, in Ulm, um ihm seine Erhebung „in den Grafenstand, sowie auch jene des Edmund, für sich und „der jedesmalig Erstgebornen dieser Linie der von Linden, durch „Seine Heiligkeit Papst Gregor XVI, bekannt zu machen. Ferner:

„Im März 1846 ertheilte Sr. Königl. Hoheit der Grossherzog von „Hessen, der Erhebung in den Grafenstand, die Allerh. Bestätigung „und Anerkennung.

„Dieser Letzteren folgte am 8 Juni 1846 die württemberg. Genehmi- „gung für die primogenitur und am 9 Mai 1850 diejenige für „die unbeschränkte Führung dieses „Grafen" Titels [1]).

Wir haben in N° 17, 1891, des „Deutschen Adelsblattes", diesen Conte Romano oder Römischen Grafentitel des Längeren besprochen, und lassen hier den betreffenden Artikel in extenso folgen.

„CONTE ROMANO."

Das Gothaische Genealogische Taschenbuch der gräflichen Häuser dieses Jahres berichtet uns in seinem Vorwort: „dass in demselben nur die Häuser solcher Grafen Aufnahme finden können, deren Diplom von einem deutschen Fürsten ausgestellt, oder *deren* AUSWÄRTIGER GRAFENSTAND *doch durch eine besondere Urkunde eines deutschen Fürsten anerkannt worden ist.*"

Es ist klar, dass der hier gemeinte „auswärtige Grafenstand" auf gleicher ethischer Stufe und sozialer Rangklasse mit dem gleichnamigen deutschen Titel, stehen MUSS.

Der englische Earl (Graf) wird wohl kaum daran denken, seinen Titel, eventualiter, in „Herr Graf," „Monsieur le Comte," „Signor Conte," etc., umändern zu lassen, aus Gründen, die jedem Kenner englischer Verhältnisse verständlich sein werden, und kommt deshalb der englische Grafentitel, hier weniger in Betracht.

Dagegen sind der französiche, EINIGE italienische, der ungarische und polnische Grafentitel in ethischer und sozialer Beziehung, im Allgemeinen, gleichbedeutend mit dem gleichnamigen deutschen Titel. Der RÖMISCHE Grafentitel (Conte Romano) aber, der allenthalben seinen Weg nach Deutschland gefunden, und daselbst fälschlicherweise mit dem Wort „Graf" übersetzt wird, ist überhaupt

---

[1]) S. Gräfliches Taschenbuch des Gothaer Almanach's. 1892, S. 594.

KEIN ADELSGRAD, sondern eine päpstliche Auszeichnung, die mehr die Stufe einer Ordensauszeichnung einnimt, wie wir gleich sehen werden.

Ausschlaggebend ist hier die in Oesterreich-Ungarn gebräuchliche Beurtheilung der Römischen Adelsverhältnisse, und da finden wir für den vorliegenden Fall den folgenden offiziellen Usus: Oesterreichischen Unterthanen wird in seltenen Fällen die Allerhöchste Bewilligung zur Führung des päpstlichen Titels „Comes Romanus" (Conte Romano) auch nur unter der Bedingung gegeben, dass dieser Titel, WELCHER KEINEN ADELSGRAD BEZEICHNET, nicht mit dem deutschen Worte „Graf" übersetzt werden darf.

Ferner schreibt ein geehrter Korrespondent im „Deutschen Adelsblatt" vom 19 Januar 1890 (p. 37), under Anderem, Folgendes über den Römischen Conte-Titel:

„Die Päpste verliehen und verleihen noch Conte-Titel, ohne Territorien und „besondere Berechtigungen, ebenso wie Orden, leider auch um Geld. Diese römi-„schen Grafen sind nur nach dem Rechte der Erstgeburt erblich, erstrecken sich „nicht auf die weibliche Descendenz und werden in Oesterreich, wenn darum „angesucht wird, als ‚Edle von' anerkannt. Wenn sich derartige Conti ‚Grafen' „und ‚Gräfinnen' nennen und nennen lassen, so ist dies PURE ANMASSUNG.

Wir können hier noch bemerken, dass die in Oesterreich-Ungarn gebräuchliche Anwendung dieses Conte-„Titels" diejenige ist, dass man denselben (auf Adressen etc.) am Ende des betreffenden Namens hinzufügt, gleichviel ob der Träger dieses Namens adeliger oder bürgerlicher Herkunft ist. Zum Beispiel: Freiherr von Lilienthal, Römischer Graf, oder Prälat Sebastian Brunner, Römischer Graf.

Das Diplom eines Conte Romano ist auch den obigen Erörterungen ganz entsprechend: es ist lateinisch abgefasst mit gewöhnlichen Buchstaben. NICHT NUR FEHLT DAS WAPPEN, SONDERN DER NAME DES ERHOBENEN WIRD DARIN NICHT GENANNT.. Das ganze Diplom ist nur ein unansehnlicher Streifen Pergament.

Aus Obigem geht hervor, dass in Deutschland sich Familien einen Titel anmassen, indem sie den römischen Conte-„Titel" auch noch dazu mit LANDESHERRLICHER GENEHMIGUNG in das deutsche Wort „Graf" übersetzen, zu dessen Führung ihnen thatsächlich jede Berechtigung fehlt.

Selbstachtung kann immer nur Der besitzen, der sich selbst in seinen eigenartigen Tugenden kennt. Je rückhaltloser der Stand selbst sich gegen Titelusurpation seines Gliedes ausspricht, je seltener wird man Verirrungen dieser Art zu verzeichnen haben. Das wäre eine entschiedene Errungenschaft.

Es ist bekannt, dass zu den nicht „ausgenommenen" sondern sogar ausdrücklich allen deutschen Bundesfürsten gewährleisteten Rechten, dasjenige gehört, in den Adelsstand zu „erheben." Man wird sich aber, nach diesen eben angeführten principiellen Bestimmungen, die Frage aufwerfen: OB DIE BUNDESFÜRSTEN DES DEUTSCHEN REICHES AUCH DAS RECHT BESITZEN, EINEN, IHREN UNTERTHANEN VERLIEHENEN AUSWÄRTIGEN TITEL, DER ÜBERHAUPT KEINEN ADELSGRAD REPRÄSENTIRT, IN DAS DEUTSCHE WORT „GRAF" ZU ÜBERSETSEN, UND DEMGEMÄSS MITTELST

besonderer Urkunde, den betreffenden Unterthan, als nunmehr dem Grafenstande angehörig, anzuerkennen, wie in dem uns bekannten Falle mit dem römischen Conte-Titel geschehen ist.

Es wird sich kaum ein Fachgelehrter finden, der diese Frage bejahen würde!

Dass wir in dem gemeinten Falle, den betreffenden deutschen Bundesfürsten, für diese interessante Verirrung, direkt nicht verantwortlich machen können, ist ja klar, und dass die Schuld hierfür nur dessen Minister oder Ressortbeamten treffen kann, ob derselbe nun wissentlich oder unwissentlich einen derartig groben Verstoss begehen konnte, bleibt sich gleich unentschuldbar, aber es ist höchst bedenklich und charakteristisch für die gewissen kleinstaatlichen Verhältnisse, dass solche Vorkommnisse überhaupt möglich sind und noch dazu in den Goth. Genealog. Taschenbüchern ohne weiters legitimirt werden!

Die verehrten Leser dieses, werden daher mit uns übereinstimmen, dass durch eine sachgemässe Erörterung im D. Adelsblatt „entgültig Wandel geschaffen werden sollte" für alle Zukunft, in allen derartigen Angelegenheiten, da solche ganz bekannte Thatsachen, wie die oben erwähnte, nicht zur Erhöhung des Ansehens des Christlichen Adels deutscher Nation beitragen können!

Adhémar Freiherr von Linden.

Auf diese unsere Ausführungen und die Definition des Conte Romano oder Römischen Grafentitels hat die competente Feder des Grafen Karl Emich zu Leiningen-Westerburg in No 5, 1892 des „Deutschen Herold" aufmerksam gemacht, und lassen wir auch diesen Artikel, dem Wortlaute nach, hier folgen.

COMES ROMANUS.

Da an dieser Stelle wiederholt anderen Orts gebrachte Publikationen besprochen wurden, weise ich im Nachstehenden auf einen bemerkenswerthen Artikel im „Deutschen Adelsblatt" IX. Nr. 17, S. 286, 287, „Frhr. v. L." gezeichnet, hin, der für viele Leser des „Herold" von Interesse sein dürfte: es handelt sich um den „Conte Romano", um den mit dem Grafenstande Deutschlands nicht auf gleicher Stufe stehenden römischen Grafenittel.

Der Verfasser betont zuerst, dass der „römische Graf" überhaupt keinen Adelsgrad repräsentirt, sondern nur eine, auf der Stufe einer Ordensverleihung stehende päpstliche Auszeichnung ist. In Oesterreich gilt als offizieller Usus, dass „österreichisch-ungarischen Unterthanen in seltenen Fällen die allerhöchste Bewilligung zur Führung des päpstlichen Titels Comes Romanus, Conte Romano, und dann nur unter der Bedingung ertheilt wird, dass dieser keinen Adelsgrad bezeichnende Titel nicht mit Graf übersetzt werden darf." Man billigt dort einem solchen C. R. höchstens ein „Edler von" zu.

In einem früheren Artikel im Adelbslatt (19, 1. 90 S. 37) heisst es, dass der Titel des C. R. ohne Territorien, wie Orden, und sogar um Geld von den Päpsten verliehen wurde; in der Erstgeburt erblich, erstreckt der Titel sich nicht auf weibliche Nachkommen; grundfalsch ist es, wenn sich derartige „römische Grafen" als wirkliche Grafen bezw. Gräfinnen geriren oder sich so nennen lassen; als Titel kann das „Römischer Graf" h i n t e r dem Namen des Betreffenden angehängt werden; nimmermehr gebührt aber dem Träger dieses Titels ein „Hochgeboren" oder „Herr Graf". Als Beispiele erwähnt Frhr. v. L.: „Prälat Sebastian Brunner, Römischer Graf" und „Freiherr von Lilienthal, Römischer Graf".

Die Bemerkungen, welche der Verfasser an die von einem deutschen Bundesfürsten ausnahmsweise ertheilte Genehmigung der Übersetzung von C. R. in „Graf" knüpft, sind sehr beachtenswerth; des Frhrn. v. L. [1]) Schlussworte sind: „Es ist höchst bedenklich, dass solche Vorkommnisse (irrige Verleihung des deutschen Grafentitels an Stelle des C. R.) überhaupt möglich sind und noch dazu in den Goth. Geneal. Taschenbüchern ohne Weiteres legitimirt werden"; und: „Dass solche ganz bekannte Thatsachen nicht zur Erhöhung des Ansehens des christlichen Adels deutscher Nation beitragen können." Man kann dem Herrn Verfasser nur dankbar sein, gerade heutzutage auf den richtigen Werth obigen Titels hingewiesen zu haben.

M., 14. 2. 92. K. E. G. z. E. W.

Wir haben es also hier, das ist klar, mit einer Titel-Usurpation zu thun, welche sich mit Genehmigung und Anerkennung zweier deutschen kleinstaatlichen Regierungen, in einen Ast der Linie von Linden in Süddeutschland, eingeschlichen hat. Es ist noch mehr. Die württemberg. Regierung ergeht sich auch noch dahin, die Genehmigung zur u n b e s c h r ä n k t e n Führung dieses „Grafen" Titels zu ertheilen.

Es deutet diese höchst charakteristische Verfahrungsweise von Seite des Petenten wie auch von Seite der genehmigenden Regierungen, auf eine erstaunliche Unkenntniss in Sachen allbekannter internationaler Gepflogenheiten, wie sie sich nur nach den social-religiösen Wirren des 16ten Jahrhunderts, bei den fürstlichen Juristen, mit denen sich die grösseren und kleineren Landesherren als mit einem Hofadel umgaben — mangels der Gefügigkeit des annoch unabhängigen landsässigen Adels — der hauptsächlich darauf bedacht war, das

---

[1]) Ein hervorragender deutscher Genealoge und Heraldiker im Auslande.

neuerworbene Adelsprädikat, social und wirthschaftlich gründlich auszubeuten, entwickeln konnte.

Ein derartiger Adel war vor dem 16ten Jahrhundert in den deutschen Landen nicht bekannt, derselbe war sich vielmehr, ebensogut wie der Englische, Niederländische und Baltische Adel heute noch, seiner ethischen Aufgaben vollauf bewusst, und daher volksthümlich, wurde aber in Folge der überhand nehmenden Fürstengewalt, zu einem Hof- und Dienstadel herabgewürdigt. Diese rein dekorative Rolle, die dem Adel heute zugemuthet und namentlich in Deutschland in knechtischer Gesinnung angenommen wird, hat daher nicht einmal den Werth einer historischen Reminiszenz, da an ihr das Meiste ausserordentlich ungeschichtlich ist!

Nicht genug also, dass der moralische Autor des in dem bekannten servilen Geist und Styl des deutschen Kanzlei und Hof-Adels redigirten Manuscripts, der mehrbenannte Johann Philipp Gertrud Freiherr von Linden, Römischer Graf, diese „Familien Geschichte" mit einer stattlichen Anzahl genealogischer und heraldischer Fälschungen anfüllte, und von dem Herzog von Anhalt-Köthen, dessen Kammerherr er war, die Bewilligung zur Führung eines der Familie *nicht zugehörenden und daher auch von dem ebengenannten Herzog unrechtmässig verliehenen Wappens* zu erreichen wusste, wodurch das vom Kaiser der Familie bereits verliehene Wappen ignorirt worden ist, nicht genug, wiederholen wir, an diesen bedauerlichen Thatsachen, behaftete Johann Philipp Heinrich Gertrud von Linden, Römischer Graf, die Familie, auch noch mit einer Titel-Usurpation. Ob dies bewusst oder unbewusst geschah, bleibt sich für ihn, wie auch für die Regierungen, welche nicht anstanden ihre Zustimmung zu einer derartigen Ausserachtnahme allbekannter internationaler Gepflogenheiten zu ertheilen, gleich unentschuldbar.

Bevor wir zum Schlusse dieser Erörterungen eilen, haben wir noch einer weiteren bei den von Linden in Süddeutschland vorgefallenen heraldischen Unzukömmlichkeit, zu erwähnen. Es ist das Wappen des Hugo Heinrich Freiherrn von Linden, dem vierten Sohne des Johan Henrik Freiherrn von Linden aus dessen Ehe mit

WAPPEN

DES

HUGO HEINRICH FREYHERRN VON LINDEN

DAS DEMSELBEN IM JAHRE 1812

VON

JÉROME NAPOLÉON,

König von Westphalen

VERLIEHEN WURDE.

Hugo Heinrich Freyherr von Linden † 23 April 1825.

Anna Ursula Elisabetha Escherich, einem, so sagt das Manuscript, „hervorragenden Diplomaten seiner Zeit, der die höchsten Stellen „am Hofe des Kurfürsten von Hessen bekleidete, und der i. J. 1807 „zum dienstthuenden Kammerherrn bei dem neuen König Hyeroni- „mus von Westphalen ernannt, welcher ihn später zum ausseror- „dentlichen Gesandten und bevollmächtigten Minister an den Gross- „hzgl. Höfen von Hessen-Darmstadt und Frankfurt beförderte und „1½ Jahre darauf in gleicher Eigenschaft an den Berliner Hof „sandte.

Das Manuscript sagt weiter, „dass durch die Gesetze des König- „reichs Westphalen verordnet war, dass alle Edelleute ihren Adel „und dessen Grade beweisen, und neue Diplome zu lösen gehalten „sein sollten (eine Art polizeiliche Controle des Adels nach dem Recept des corsischen Eroberers). „In Folge dessen erhielt auch Hugo „Heinrich Freiherr von Linden ein neues Freiherrn-Diplom [1]) mit „Wappenvermehrung. Das diesbezügliche Wappen ist nach dem „französ. Originaltext das Folgende:

„L'écu écartelé; au premier et quatrième d'azur au lion con- „tourné d'argent à un tilleul au naturel sur une motte de sinople; „sur le tout de gueules à la croix d'or. Au dessus de l'écu une „couronne de Baron, surmontée de deux casques grillés et cou- „ronnés d'or; le Casque à droite portant pour cimier un chien „contourné et assis de sable accolté d'or; celui à gauche, le tilleul „de l'écu. Derrière l'écu deux bannières passés au couloir; la droite „de sinople au cheval d'argent, la gauche de gueules à la croix „d'or. Livrées rouge et or.

Zum besseren Verständniss geben wir hier gegenüber die Zeichnung dieses Wappens.

Was zeigt uns dieses Wappen? Es zeigt uns:

A. in 1 und 4 einen *Löwen*, das Wappenbild des von Kaiser Joseph II dem Johan Henrik van Linden i. J. 1780 verliehenen Wappens (S. S. 16).

B. in 2 und 3 die *Linde*, welche im Mittelschild des vom Kaiser

[1]) Die Copie des Original-Diploms befindet sich in dem Manuscript.

Joseph II den von Linden verliehenen Wappens dargestellt ist, und die Abstammung der von Linden in Süddeutschland von dem Hause van Linde von Spauwen andeutet;

C. im Mittelschild das auf Seite 14 beschriebene Wappen: in Roth ein goldenes bis an die Ränder des Schildes gezogenes Kreuz;

D. über dem Schild eine Reichsfreiherrnkrone, welche dem *vermehrten* Reichsfreiherrnwappen entnommen ist (S. S. 18.);

E. als Helmzier: herald. rechts, den zu dem unter C beschriebenen Wappen gehörigen sitzenden schwarzen Windhund und heral. links, die im *vermehrten* Reichsfreiherrnwappen als Helmkleinod dargestellte *Linde;*

F. zwei Banner, von denen das h. rechts gestellte, das westphälische Landeswappen repräsentirt, während das h. links gestellte, das Wappen des Mittelschildes darstellt.

Wir sehen hier vor Allem in diesem Wappen, dass in demselben das von Kaiser Joseph II der Familie verliehene Wappen repräsentirt ist, dann, dass der Abstammung von den van Linde von Spauwen, in noch stärkerem Grade Ausdruck verliehen worden ist, dass, mit einem Worte, der historischen Tradition der Familie sowie den heraldischen Regeln mehr entsprochen wurde, als dies bei dem Wappen der anderen von Linden in Süddeutschland der Fall ist.

Das Wappen im Mittelschild, welches das Stammwappen repraesentiren soll, und die zu demselben gehörende Helmzier, haben, wie bereits Anfangs dieser Arbeit nachgewiesen worden ist, *keine Existenzberechtigung* für die von Linden in Süddeutschland.

Es fehlt daher auch diesem von Linden'schen Wappen die exacte historische Basis, und ist dasselbe lediglich als ein heraldisches Phantasiestück, und als ein Denkmal der bekannten „patriotischen", „adeligen" Gesinnungen anzusehen.

Da jedoch der Träger dieses Wappens, Hugo Heinrich Freiherr von Linden, unverheirathet starb, und dasselbe nur seiner Person verliehen worden ist, so braucht es nicht weiter in Betracht gezogen zu werden.

Im Uebrigen haben wir auf Seite 18 ausführlich nachgewiesen,

welches das einzig richtige Wappen der von Linden in Süddeutschland und in der Schweiz sein *darf* und sein *muss.*

Der aufmerksame Beobachter wird nach Durchlesung obiger auf urkundlichen Belegen, daher auf unumstösslicher Wahrheit beruhenden Beweisführung, sich fragen, wie es möglich war, dass in einer anerkannt alten, dem *Niederländischen Uradel* angehörenden Familie, derartige zweifelhafte Leistungen, Eingang finden konnten. Die Antwort ist einfach und sind die diesbezüglichen Ursachen erstens vom allgemeinen Standpunkt und zweitens vom speciellen auf diesen Fall bezug habenden Standpunkte zu berücksichtigen.

Den allgemeinen Standpunkt haben wir bereits auf Seite 9 flüchtig gestreift, und werden denselben noch weiter entwickeln, um zu zeigen, welchen Einfluss derselbe auf die von Linden in Süddeutschland hatte und haben musste. Dass die Servilität ihren Einzug in die Familie halten konnte, lässt sich nur dadurch erklären, dass alle Generationen der Familie, angefangen von Johan Henrik Freiherrn von Linden, ihre geistige und formale Ausbildung, auf den Universitäten und Schulen in Deutschland erhielten. Denn diese Letzteren waren ein Hauptwerkzeug zur *Einimpfung des früher unbekannten Knechtsinnes in Deutschland.* Anstatt einem freieren Geiste Bahn zu brechen, förderten diese Hochschulen die Auswüchse der schrankenlosen Fürstengewalt, die in der Einführung entsetzlicher Strafen, selbst gegen einfache Jagdfrevel, sich nicht genug thun konnte (als eines unter 100 Beispielen, dienen die württembg. Gesetze unter König Friedrich). Diese Universitäten waren eben zu den sehr ausschliesslichen selbstsüchtigen Zwecken der Fürsten gegründet worden. *Diese aber verfolgten Alles eher als eine deutsche Politik.* Im selben Augenblicke, wo sie sich der von Luther inscenirten, durch den Humanismus vorbereiteten, grossen social-politischen und religiösen Revolution anschlossen, traten diese „deutsche" Fürsten auch als Feinde von Kaiser und Reich auf, *verbündeten sich gegen das Vaterland mit dem Auslande, hauptsächlich mit dem Erbfeind Frankreich.*

Der heranwachsende Absolutismus der Territorial-Fürsten, ihre erfolgreiche Auflehnung gegen das Kaiserthum, ihre Verbindung mit dem ausländischen Feinde, *das Niederwerfen des Reichsadels* durch die Territorialfürsten, der Bauernkrieg mit seinen unseligen Folgen für diesen Stand, der grosse Raub am Kirchengute, die Spaltung des Reichs in drei sich heftig befehdende confessionelle Parteien, der Alb des Staatskirchenthums, der sich rasch über das ganze Abendland, bei den Protestanten als fürstliches Oberbischoffsrecht, bei den Katholiken als Cesaropapat, das geistige Leben erstickend, ausbreitete: alle diese Erscheinungen fühlen wir heute noch in ihren Nachwirkungen. Hiedurch wurde der dreissigjährige Krieg mit seinen eigenartigen Gräueln ermöglicht, und nur aus den Zuständen, welche dieser geschaffen, konnte die geistige Oede der Perrücken und der Zopfzeit hervorgehen, musste endlich der hohle Enthusiasmus, die falsche Freiheitsschwärmerei der Revolutionszeit entstehen, der endlich in dem furchtbaren Joche des Capitalismus seinen Abschluss fand, *unter dem die abendländische Gesellschaft heute erliegt.* Nachdem das christliche Abendland fast vier Jahrhunderte durch die Wüste gezogen, wie einst die Juden vierzig Jahre von Moses durch dieselbe geführt wurden, um sie zu reinigen zu stählen und zu erziehen, so wird jetzt an die christlichen Nationen von der Weltgeschichte die Frage gestellt: ob sie durch unsägliche Leiden und Entbehrungen, durch die Gefahr noch grösserer Uebel, die geistige Läuterung gewonnen haben, Kopf und Herz zu öffnen für die grossen religiösen, socialen und politischen Ideen, welche das abendländische Mittelalter, befruchtet von dem Geiste Gottes in der Kirche, geboren hatte. Alle Irrthümer, deren der menschliche Geist, losgelöst von Gott, fähig ist, sind durchgekostet; mit allen falschen Götzen ist gebuhlt worden; *bis zu den Trebern eines verjudeten Wirthschaftslebens* und einer verkommenen Literatur, ist man heruntergesunken: wird nicht endlich die Sehnsucht nach dem Vaterhause erwachen, nach der echten Freiheit eines *organisirten* Volkes, nach der Gerechtigkeit edler socialer Zustände, nach dem Herzensfrieden eines ihrer Erlösung frohen Lebens?

Dies war im grossen Allgemeinen, die sociale politische und

religiöse Atmosphäre, in welche die van Linde durch ihre Einwanderung in Deutschland geriethen, und trotzdem hatten sich die niederländischen Traditionen, die ausgezeichneten Merkmale des flämischen Volkscharakters, bis auf die Person des zum Reichsfreiherrn erhobenen Johan Henrik van Linden erhalten. Auch deuten das Reichs-Adelsdiplom und das Reichsfreiherrn-Diplom des Johan Henrik Freiherrn von Linden [1]) zu Genüge darauf hin, dass die Traditionen über die Abstammung des Letzteren von dem uradeligen Geschlechte van Linde aus der Grafschaft Looz, nicht in Vergessenheit gerathen waren. Wir lassen die diesbezüglichen Stellen hier folgen.

A. Im Reichs-Adels-Diplom [2]) d. d. Wien 5 Nov. 1780 heisst es unter Anderem auf Seite 3:

„Bekennen für Uns (Kaiser Joseph II) etc. etc. nach Maass
„deren erhabenen Verdiensten jenen, deren Voreltern und Sie
„von uraltem Geschlechte, Nahmen und Stammen, Herkommen,
„höhere Ehren, Würden und Vorzüglichkeiten zu ertheilen
„etc. etc.

und

B. Im Reichs-Freiherrn-Diplom [3]), d. d. München 7 Sept. 1790 auf Seite 2:

„Wenn uns nun glaubwürdig vorgebracht (Karl Theodor,
Reichsvikar) etc. etc. etc. dass Johan Henrik von Linden von
„Weyland Seiner Kaiserlichen Majestät Joseph II glorwürdig-
„sten Angedenkens den 5 Nov. 1780, theils in Ansehung *der*
„*Verdienste seiner Voreltern*, welche aus den Niederlanden
„abstammen und bei denen im vorigen Jahrhundert vorge-
„wesenen Kriegen sich in das Mainzische begeben, auch sich
„immer dahin bestrebet haben, um das teutsche Vaterland nach
„Möglichkeit jederzeit verdient zu machen, theils wegen seinen
„selbst eigenen besitzenden Wissenschaften und vortrefflichen

---

[1]) S. Seite 17.

[2]) S. Copie des Originals in unserm Archiv.

[3]) S. Copie des Originals ibid.

„guten Eigenschaften in den des Heiligen Römischen Reichs Adelstand erhoben worden etc. etc.

Mit Franz Joseph Ignatz Freiherrn von Linden-Neunthausen (dem Sohne des Johan Henrik Freiherrn v. Linden) hören die niederländischen Traditionen auf. Ein anderer Geist, eine andere Gesinnung ziehen in die Familie ein: Indifferenz im Glauben, Servilität, beschränkte Weltanschauung. Gewiss, um sich ein gerechtes Urtheil über diese „mutatio rerum" bilden zu können, muss man auf die Zeitumstände in denen Franz Joseph Ignaz Freiherr von Linden-Neunthausen und dessen Neffe Johann Philipp Heinrich Gertrud Freiherr von Linden, Römischer Graf, der moralische Autor des Manuscripts, gelebt und gewirkt haben, auf ihre Umgebung, auf ihre Stellungen im Leben, Bedacht nehmen. Da ist zu verzeichnen, dass dieselben an der Wende des 18ten und 19ten Jahrhunderts lebten, in welcher die Philosophen und Schriftsteller kämpften, und schon damals ein vom bengalischen Feuer beleuchtetes Schlachtentableau aus dem Kampf um das philosophische Dasein lieferten. Dieser Conflict der Geister, musste auf einen minder starken Charakter einen entscheidenden Einfluss für die eine oder die andere Seite ausüben, und demgemäss haben sich dieselben auf die Seite der „Aufklärung", nach Sebastian Brunner die Schwefelbande von Weimar, genannt die deutschen Classiker, geschlagen. Der sittliche und ethische Standpunkt *dieser Philosophen*, ist nun gottlob überwunden. Ein in der Luft hängender Deismus und Theismus, wie ihn jene Zeit zu proclamiren beflissen war, hat sich überlebt und ist unhaltbar geworden.

Das Ersteigen der höchsten bureaukratischen und diplomatischen Stellen im neugeschaffenen Königreich Württemberg unter dessen König Friederich I, welch Letzteren der moralische Autor des Manuscripts nicht ansteht, unter die „Unsterblichen" zu classificiren, that das Seinige, um einer beschränkten unersättlichen Eitelkeit die Zügel schiessen su lassen, und hiedurch der idealen Entwicklung der Familie, im christlich-germanischen Sinne, weitere Hindernisse in den Weg zu legen.

Mit diesen Ausführungen glauben wir den *allgemeinen* Standpunkt

welcher zu der social-politischen Entwicklung der von Linden in Süddeutschland geführt hat, gekennzeichnet zu haben.

Bleibt die Precisirung des diesbezüglichen *speciellen* Standpunktes, welchen in wenigen Worten klarzustellen, unsere Aufgabe nun sein wird.

Das uradelige, reichsfreiherrliche und reichsgräfliche Haus van Linde, aus der ehemaligen Reichsgrafschaft Looz im Lande Lüttich, theilte sich im 14ten Jahrhundert in drei Häuser: 1) das Haus van Linde von Spauwen; 2) das Haus van Linde, genannt van den Bosch, von Mopertingen und 3) das Haus van Linde, genannt van den Bosch, von Millen, von denen die van Linde, genannt van den Bosch, von Mopertingen, in socialer und politischer Beziehung den Vorrang einnehmen, während die zwei anderen Häuser, ebenso unabhängig wie das Erstere, jedoch, wie dies ja bei allen adeligen Häusern mehr oder weniger vorkommt, in einfacheren Verhältnissen sich entwickelten. Die von Linden in Süddeutschland stammen aus der Linie der van Linde von Huppertingen-Looz aus dem Hause van Linde von Spauwen [1]), bildeten einen eigenen Ast dieser Linie in Mittel und Süddeutschland, und erhielten ihre niederländischen Traditionen, bis zu dem Zeitpunkte, wo Johan Henrik van Linden in den Freiherrnstand erhoben, und dieser Ast in die schwüle Atmosphäre bureaukratisch, kleinstaatlich höfischer Denkungsart gerieth. Die Folge war, dass nicht nur die Ueberlieferungen der Familie, sondern auch deren Abstammung, der Vergessenheit anheimfielen. Es fehlte den Mitgliedern der Familie am guten Willen und — wie nicht zu verwundern — am Verständnisse, den Faden der geschichtlichen und genealogischen Continuität wieder aufzunehmen. Man wollte gleichen Schritt halten mit den bekannten bureaukratisch-höfischen Adelsverhältnissen in Deutschland, *obgleich die Verquickung mit denselben weder nothwendig noch wünschenswerth gewesen wäre*, wie wir weiter unten zeigen werden, und Mangels der adelichen ehelichen Verbindungen, welche durch die Niederlassung dieser Linie der van Linde in Mitteldeutschland, und den hiedurch

---

[1]) S. „De Navorscher" Nr. 8. 1892 „Zum Ursprung des Hauses van Linde.

bedingten veränderten socialen Verhältnisse verursacht wurden, nahm man leider, in naiver Verblendung, zu genealogischen und heraldischen Fälschungen seine Zuflucht, ohne daran zu denken, dass die Wahrheit, früher oder später, zum Durchbruche kommen könnte, wie dies nun auch thatsächlich, in Folge unserer Forschungen, geschah.

Wir ersehen aus Obigem, wohin die Nichtachtung der Familien-Urkunden führt: es ist in der Regel das erste Zeichen von dem beginnenden Verfalle eines Geschlechts, während ein durch Jahrhunderte stetig gut geführtes Haus-Archiv immer ein Wahrzeichen von der allgemeinen Blüthe des Hauses ist. „Jede Familie, gleich-„viel ob adelig oder bürgerlich so führt Riehl [1]) aus, muss den „aristokratischen Stolz haben, eine eigenartige Familie zu sein. Sie „sollte darum alles sorgfältig sammeln und bewahren, was ihren „besonderen Charakter dokumentirt. Wo keine Pietät für die Urkun-„den des Hauses ist, da ist auch keine für öffentliche Urkunden. „Geschichtslosigkeit in der Familie erzeugt Geschichtslosigkeit in „Staat und Gesellschaft. Es sollte daher in jedem Hause, in wel-„chem man lesen und schreiben kann, eine Familienchronik ange-„legt oder wenigstens die gute alte Sitte wieder eingeführt werden, „dergleichen Eintragungen in der Hausbibel zu machen.

„Der Adel hat von Standeswegen seine Familien-Archive und „Chroniken; diese Archive und Chroniken sind aber *total* in Unord-„nung und sehr lückenhaft geworden.

Die „Geschichtslosigkeit" hat sich bei den van Linde, namentlich bei der süddeutschen Linie dieses Namens, erfüllt. Aller Sinn, alle Tradition für die Vergangenheit des Geschlechts ist in derselben ausgestorben, so sehr, dass den wenigsten Mitgliedern derselben, dessen Stammland überhaupt bekannt und dem ganzen Geschlecht das Bewusstsein abhanden gekommen, dass es von uralter adeliger Abstammung ist. Die van Linde aus der ehemaligen Reichsgrafschaft Looz im Lande Lüttich, hatten bereits um die Zeitperiode bis zu welcher wir sie nun urkundlich erforscht haben, i. e. bis

---

[1]) Riehl, „Die Familie", 9te Auflage 1882. S. 277—282.

zum Jahre 1280, dem niederländischen Uradel [1]) angehört. Hiervon gibt wohl nicht das Wort „van" welches im Allgemeinen in den Niederlanden kein adeliges Prädikat ist, (S. Seite 19 Anmerkg. 1) noch die Qualification als Miles [2]) und als

---

[1]) Die Existenz eines germanischen Uradels, wird durch die neueste Forschung als eine über jeden Zweifel gehobene historische Thatsache anerkannt. (Vergl. O. Peschel, Völkerkunde, S. 254 (3 Aufl.) Es konnte aber nur eine Art germanischen Uradels geben, dieser bestand aber aus den, über den Kern des Volkes bildenden Freien, hervorragenden einzelnen edlen Geschlechter, d. h. er ging NUR aus den FREIEN des Volkes hervor (Vergl. Walter, Rechtsgeschichte, (2 Aufl.) § 9. — Waitz, Verfassungsgesch. I. 32. ff. (3 Aufl.) S. 149 ff. — Wachsmuth, Geschichte der deutschen Nationalittät. I. 20.), während der in den Gothaischen Genealogischen Taschenbüchern seit einiger Zeit repräsentirte massenhafte deutsche „Uradel", in seiner Mehrzahl aus reichsritterschaftlichen Familien bestehend, von den Halbfreien abstammt. Roth v. Schreckenstein, Ritterwürde und Ritterstand, S. 9, schreibt hierüber: „In „dieser Schichte (Halbfreie) hauptsächlich, aber ganz und gar nicht unter „den wenigen urzeitlichen Edelgeschlechtern und wohl auch nicht in den „schon sehr frühe die strenge Heerbannpflicht und die Latifundien des geist- „lichen und weltlichen Herrenstandes gelichteten Reihen der urzeitlichen „Gemeinfreien, haben wir die Ahnen der erst im 10. Jahrhundert durch den „Kriegerdienst zu Ross, im sogenannten Schildesamte, zu einem Berufstande „geeinigten, hierauf aber, im 12. Jahrhundert, durch das Princip der Ritter- „bürtigkeit, einen wirklichen Geburtstand bildenden Ritter und Knechte des „Mittelalters zu suchen.

Die Ritterschaft, der niedere Adel, war daher zuerst ein Berufstand, bevor er ein Geburtsstand werden konnte, und die Thatsache dieser Transformation ist eine social-politische Verirrung schwerwiegenster Art, deren Wirking, in der ganzen historischen Entwicklung der deutschen Nation in unheilvoller Weise sich fühlbar macht: durch das Missverhältniss der Leistungen zu den Anforderungen. Die Kundbarkeit der Herkunft dieses in den Gothaischen genealog. Taschenbüchern repräsentirten „Uradels" geschah demnach auch durch ein künstlich construirtes und gepflegtes complicirtes Ahnenthum, das wie wir wissen, nicht zu edlen, ritterlichen, sondern zu höchst utilitarischen Zwecken fructificirt wurde, und wenn überhaupt, nur in den allerwenigsten Fällen, urkundlich nachgewiesen werden kann!!

[2]) Im frühmittelalterlichen Latein ist Miles ein jeder Heergenosse. Wer immer die Waffen führt, heisst so, unbeschadet seiner politischen und gesellschaftlichen Stellung: der Herzog als des Kaisers Kriegsman, die Fürsten, Grafen und Herren in gleicher Eigenschaft oder auch als die Streiter eines Gotteshauses. Sie alle gehören zur Militia, zur Ritterschaft in der weitesten Bedeutung des Wortes. Die Gliederung des ganzen streitbaren Volkes wird

Armiger [1]), wie sie den van Linde in einer Menge von in unserem Archive befindlichen urkundlichen Belegen beigelegt sind, noch deren Wappen, Kunde, obgleich Letzteres (in Schwarz ein goldenes Andreaskreuz) auf das hohe Alterthum der Familie hinweist. Alle diese Merkmale, so überzeugend als dieselben auch sind, genügen nicht für den *heutigen* Stand der einschlägigen Wissenschaft, eine Familie desshalb als dem Uradel eines Landes angehörend, darzustellen. Bei der „Gleichstellung" der Familien kommt es auch weniger darauf an, welcher Titel ihnen zugekommen ist, als darauf, welche Berechtigungen ihnen ertheilt wurden, und da muss constatirt werden, dass ursprünglich das Haupt-Kriterion der Adelswürde, das war, ob die betrefenden die Gerichtsbarkeit (hohe, mittlere und niedere) in ihrem Lande ausübten, und dass durch diese Berechtigung, die grossen Besitzer von Land und Zehnten zu dem Herren-Stande, d. i. zum Uradel zählten.

Wir werden nun, durch unwiderlegbare Urkunden nachweisen, dass die Vorfahren der van Linde von Spauwen, der van Linde, genannt van den Bosch, von Mopertingen und der van Linde, genannt van den Bosch, von Millen, seit deren uns nun bekannten Ursprunge [2]) (1280) die hohe, die mittlere und die niedere (1te, 2te und 3te Instanz) Gerichtsbarkeit in ihrem Lande ausgeübt haben, und daher zu den grossen Familien des Landes gehörten, welch'

---

aber eine feudale und findet späterhin ihren Ausdruck im Systeme der siebne Heerschilde.

Aber der m i l e s (von mile-mille) ist nur von Tausenden Einer, ist schon der Wortbedeutung nach, wie sehr auch seine Persönlichkeit hervorleuchten mag, doch nur das Glied einer Kette, eines grösseren Ganzen, des Heeres, der Schaar in der er die Waffen trägt und in welcher nur der oberste Führer keinen Uebergenossen findet. Auf dem Schilde des einfachen Rittersmannes befindet sich das Wappenbild des Herrn, nicht sein eigenes (Vergl. Roth von Schreckenstein, Ritterwürde und Ritterstand, S. 93 & 94).

[1]) Das Wort Dominus, Herr, Monseigneur oder Messire sagte sich nur von Rittern (Chevaliers) — Alle anderen Adeligen, wie gross und mächtig sie auch sein mochten, führten den Titel Armiger oder Ecuyer oder Knappe. (S. Bormans, „Notes sur la vie de St Christine, Vers 62 † 1341). Die Adeligen waren so lange Knappen oder Schildknappen bis sie zu Rittern geschlagen wurden.

[2]) S. „De Navorscher" N° 8. 1892.

letztere Thatsache, noch durch die Heirathen, die sie mit den dem hohen Adel angehörigen Damen von Millen, Mopertingen, Herten, Terwaerden geschlossen haben, bekräftigt wird. Auch muss hier noch erwähnt werden, dass die Linien der van Linde von Spauwen, dieselben Berechtigungen hatten, wie diejenigen von Millen, und daher auch denselben Rang einnehmen.

Wir begegnen die van Linde als Grossgrundbesitzer in Spauwen [1]) und Linden oder Martinslinde [2 und 3]) wo sie die hohe Gerichtsbarkeit, also ihre Herrenrechte, ausübten; der in Martenslinde befindliche Lehens-Gerichtshof war abhängig von Curingen [2]) und wurde Johan van Lynne oder van Lynde am 15 Januar 1365 mit demselben belehnt. (S. Kempeneers, Montenacken, p. 53 und De Corswarem, Limites du Limbourg, p. 343).

Diese Abhängigkeit der van Linde [3]) von Spauwen, vom Feudal-Gerichtshof im Curingen, beweist, dass dieselben nicht reichsunmittelbar, sondern vom Graf von Looz abhängig waren.

---

[1]) Die Ortschaften Linde und Spauwen grenzten aneinander, und die Einwohner von Linden standen unter der Gerichtsbarkeit von Spauwen. Spauwen liegt nord-östlich von Tongres, etwas mehr als halbwegs von Maestricht. Nicht weit von Spauwen in nordwestlicher Richtung, lag Linden, das heutige Martenslinde.

[2]) Die Herrschaft Linden, das heutige Martenslinde, gehörte zur Grafschaft Looz d. h. sie war abhängig vom Graf von Looz; sie stand übrigens unter unmittelbarer Gerichtsbarkeit (Erste Instanz) des äusseren Gerichtshofes von Bilsen; dieser Gerichtshof hatte zuerst seinen Sitz in Martenslinde selbst, wo auch ein von Looz abhängiger Lehens-Gerichtsof war. Dieser Letztere wurde abhängig von Curingen (salle de Curange), dem feudalen Gerichtshof des Grafen von Looz, von welchen Saumery (Délices du pays de Liège) sagt: „A Curange les Comtes de Looz établirent le siège de leur cour féodale, dite la salle de Curange, „transférée a Maeseyck en 1457 et rétablie dans sa résidence primitive en 1469.

[3]) Für den Adelsrang der van Lynde ist Folgendes giltig: Die Grafschaft Looz war ein Lehen des Reichs. Von diesen Grafen (von Looz) waren die Ritter (chevaliers) und die Juncker (Ecuyers) abhängig. Die van Lynde von Spauwen gehörten zum Uradel des Landes. Deren Abhängigkeit vom Feudal-Gerichtshof von Curingen (S. Anmerkg. 3 S. 43) beweist dies zu Genüge. Sie waren aber nicht reichsunmittelbar, da sie sonst nicht von Curingen, welches der feudale Gerichtshof der Grafschaft Looz war, sondern vom Kaiser abhängig gewesen wären. Sie waren daher abhängig vom Grafen von Looz.

Wir schreiten nun zur Aufzählung der Hofgerichte (Courtils) [1]) welche im Besitze der van Linde waren:

Anno

1280. Schon vor dieser Zeitepoche. Das Hofgericht von Emmen in Linde. (S. Staats-Aachiv von Maestricht, Register von Alten-Biesen, 1280—1318. p. 3 und p. 5).

1326. Ein Hofgericht in der Ortschaft Linne, welches Lambrecht van Linde besass, und welches vor ihm, seinem Vater Thomas (Her Moes van Linne) gehörte. Es ging später auf Thomas, den Sohn des Lambrecht van Linde, über (S. De Navorscher. N⁰ 8. 1892.)

1365. Das Hofgericht genannt Linne mit welchem sich Johan van Lynne (Linie der van Linde von Spauwen) belehnen liess (S. de Borman. p. 12 und „De Navorscher" No 8. 1892).

1417. Das Hofgericht genannt Berchhoff, in Spauwen, welches dem Arnold van Linde gehörte (S. De Navorscher No 8. 1892).

1425. Das Hofgericht von Terwaerden welches dem Johan van Linde gehörte und eine Erbschaft seiner Gemahlin, Odilie van Herten, war (S. Feudal-Gerichtshof Curingen, Bd. I. p. 139 und vol. 10 fo 43, 28 Februar 1425 EEE und die Belehnungen vor dem Feudal-Gerichtshof Munsterbilsen, 23 Dez. 1434; ibid. 19 Okt. 1461; ibid. 19 Juli 1472; ibid. 4 Nov. 1475; ibid. 3 Jan. 1485: ibid. 7 Juli 1506; ibid. 6 Mai 1527 und 29 Febr. 1536.) auch ‚De Navorscher' N⁰ 8. 1892.

1427. Die Hälfte des Hofgerichtes von Eelen (S. Feudal-Gerichtshof Munsterbilsen, Adels-Kapitel, Reg. I. p. 161. 21 Februar 1427.

---

[1]) Courtil = Hofgericht mit Wiesen, Land, Obstgärten, Teichen und allem sonstigen Zugehör. In diesen Höfgerichten waren Richter (mayeurs) und Schöffen (Echevius) welche alle Gerichts-Akte auszufertigen, und auf die Ausführung der Gesetze zu sehen hatten.

1472. Ein Hofgericht in Wellen, das Besitzthum des Johan van Linde (van der Linden) (S. F. G. Munsterbilsen. Reg. IV. p. 14. 19 Juli 1472.

1381. Das Schloss Gellick mit Hofgericht wie auch Hoelbeeck, Jonckout, Gorsleeuw, Spauwen etc. dem Lambrecht van Linde, genannt van den Bosch, von Mopertingen, Gemahl der Aleyde Marteal de la Neuville, gehörig (S. de Borman, p. 246. und „De Navorscher" N° 8. 1892).

Durch den urkundlichen Nachweis, dass die obigen Hofgerichte im Besitze der van Linde aus der Grafschaft Looz waren, ist die für die Special-Geschichte wie auch für die allgemeine Geschichte wichtige und interessante Frage: Was ist Uradel? in positiver Weise für diesen speciellen Fall gelöst, und auf Grund dieses Nachweises, sind die van Linde und deren Nachkommen, berechtigt, sich zum niederländischen Uradel zu rechnen, und zwar nicht als von Ministerialen [1]) abstammend, sondern von den Freien, dem Herrenstande des Landes, der „brillante Chevalerie du Comté de Looz" wie Mr. de Borman [2]) sich ausdrückt, gehörten die van Linde an.

Gewiss die Theilnahme eines Adeligen an den Turnieren des Mittelalters, war auch ein Beweis alten Adels, jedoch der Besitz von Hofgerichten bedingte eo ipso die Turnierfähigkeit, umgekehrt aber waren die Turnierfähigen nicht nothwendigerweise im Besitze von Hofgerichten, also auch nicht den Freien dem Herrenstande des Landes angehörig.

Wir schliessen mit folgender Bemerkung:

Es liegt auf der Hand, wie aus obigen Ansführungen hervorgeht, dass es ein fundamentaler Irrthum des Johan Henrik van Linden (S. Seite 9.) war, dass er, anstatt seine uradelige Abstammung

[1]) Ministerialen = Dienstleute. mittelalt.-lat. deutsch. Dieselben zählten zu den Mittelfreien oder zum niederen Adel; ihrer Abstammung nach grössentheils Hörige und Halbfreie, aber durch Hofdienst, grossen Grundbesitz und vornehme Lebensart des Dienst und Hofrechtes theilhaftig und allmählig mit den Rittern in einen Stand zusammenschmelzend.

[2]) S. Chevalier C. de Borman, Histoire du château de Colmont, p. 43.

geltend zu machen, sich und seine Nachkommen in den Reichs-Adel und dann zu allem Ueberfluss noch in den Reichs-Freiherrn-Stand, letzteren unter dem berüchtigten Reichs-Vikariat des Herzogs Carl Theodor von Pfalz-Bayern, [1]) erheben liess. Er hatte wie aus Obigem ersichtlich, das allerlegitimste Recht, sich zum Uradel des Heiligen Römischen Reichs Deutscher Nation zu zählen, und wäre daher eine weitere Adels-Erhebung überflüssig gewesen. Ein Uebel hatte andere Uebel zur Folge, und wie Johan Henrik van Linden, so erging es auch dessen Nachkommen: die sociale und historische Position der von Linden in Süddeutschland wurde hiedurch von ihnen selbst, wie von Anderen, falsch beurtheilt, weil sie die Lage der Dinge, ihre eigene Stellung, ihre Mittel und die Sache selbst, nicht von allen Seiten, vorweg nicht von der historischen Seite, untersuchten und beurtheilten.

Bath. ADHÉMAR FREIHERR VON LINDEN.

[1]) Es ist bekannt, dass unter dem Reichs-Vikariat des Herzogs Carl Theodor von Pfalz-Bayern ein schwungvoller Schacher mit Adels-Diplomen getrieben wurde, um die leeren Kassen des Herzogs zu füllen.

TAAL- EN LETTERKUNDE.

Fouten of verbasteringen? — In eene prijscourant van eene zeer vermaarde likeurfabriek komt voor:

„Rhijnsche Brandewijn;

Het van ouds vermaarde rinsche Maagbitter;

Rinsch Oranje Bitter."

Wat is het verschil tusschen *rhijnsch* en rinsch, of is er geen verschil? Mij dunkt van neen; want met „rinsche wijn" bv. zal men toch wel bedoelen rijnwijn: wijn, die van den Rijn komt en niet zoet is. — En als er al eenig verschil bestaat, dan is het zeker meer een denkbeeldig verschil; — toch een verschil, dat tot misverstand of tot verbastering leiden kan.

In dezelfde prijscourant lees ik: „Oranje Curaçao".

Afgaande op den naam, zou men denken aan een likeur, die oranje van kleur is, en toch is deze likeur geenszins oranje; de kleur is zelfs zoo twijfelachtig, dat de Franschen spreken van *rouge* en *brun;* de Duitschers van *roth* en *braun;* de Engelschen van *orange*, *red* en *brown*.

Zou men hier niet moeten denken aan eene verbastering? Deze vraag worde gerechtvaardigd door het feit, dat de primitieve benaming moet geweest zijn „Liqueur d'oranges de Curaçao", of zooals het etiket nog luidt: „Dubb. orange Curaçao likeur".

Het eene is mogelijk eene vertaling van het andere. Niet twijfelachtig komt het mij echter voor, dat „Oranje Curaçao" eene verbastering is.

Nog zie ik in dezelfde prijscourant: „Huile de Saperta".

Moet dit niet zijn S a r e p t a?

Van eene weduwe van Sarepta en van Elia en van olie, die in een kruik was en . . . . , niet verminderde, — daarvan lezen wij in den Bijbel; maar waar is *Saperta?*

Zeer waarschijnlijk een ingeslopen drukfout van jaren her, of

door onbekendheid met het verhaal in den Bijbel veroorzaakt. Wie helpt hier een handje om de juiste namen te doen herleven?

NEDERLANDER.

De Star der Hoop. — In 1849 verscheen te Nijmegen een blad: „De Star der Hoop", uitgever E. Meeter. Ik heb ervan in bezit n°. 4. Wie kan mij mededeelen of het blad lang bestaan heeft en hoe lang? Zou dit (republikeinsche?) blad wellicht zijn ontstaan hebben te danken gehad aan de nawerking van den geest van 1848?

N. B.

Mr. W. P. Sautijn Kluit te Amsterdam is wellicht in staat, deze vraag te beantwoorden. RED.

Prommel (XLII, 292, 508). — Het begrip van iets niet netjes, niet kant, slordig, smerig doen, wordt te Amsterdam ook door het woord „prummelig" uitgedrukt, ten minste aan mijne Amsterdamsche familie en kennissen is het woord in die beteekenis bekend.

's Hage. K.

Oudemans' Mid. Nederl. Wdb. Nalezing (XLII, 555).

Rabbelen, wordt ook tegenwoordig nog in Overbetuwe in de beteekenis van onophoudelijk en verward spreken gebezigd.

Remmelen, wordt evenzeer nog gebezigd voor het bespringen van het wijfjeskonijn door het mannetje.

Ringen van de varkens geschiedt nog altijd.

Rousemousen of *roesemoesen* is in Overbetuwe nog in gebruik in de beteekenis van rumoer maken.

Haarlem. JANSSEN VAN RAAIJ.

GESCHIEDENIS.

BENJAMIN RAULE

EN DE GROOTE KEURVORST

IN 1675.

In eene verzameling papieren uit de 16e en 17e eeuw, die mij door toevallige omstandigheden in handen kwam, vond ik de beide onderstaande stukken:

I. „Ick ondergeschrevene bekenne mitsdesen met de wel Edele ende gestrenge Heeren Werner Wilhelm Blaspeil, ende Mattheus Romswinckel geheime raden, vice Cancelier ende Extraordinariz Envoyez van sijne Ceurvorstel. doorluchtight van Brandenburgh overeengecomen ende geaccordeert te wesen, dat ingevolge van het contract met deselve als Ministers van sijn Ceurvorstel. doorluchtight den XXXIe janry deses jaers 1675 opgereght, ende van seker renversael daerop den 26e feb. gevolght van alle ende yegelijcke schepen ende goederen die met Commissie van syn C. Dt. sullen genomen ende in dese provintien opgebraght worden, het sij van de fransen, Sweetsen, ofte andere vijanden van sijn Cheurvorstel. doorluchtight ende die voor goeden prinse sullen verclaert worden, sal schuldigh wesen te betalen niet alleyne sodanige thien vant hondert voor sijn Hoogheyt den heere Prince van Orangien als int voors. renversael sijn bedongen, maer oock ter dispositie van sijn Ceurvorstel. doorluchtight ende in handen van de voorschreve ministers andere thien vant hondert ende aldus tsamen twintigh, Niettegenstaende dat hier te lande nooyt soo vele van diergelycken prinsen is betaelt geworden, ende dat ick van sodanige prinsen als buyten dese provintien sullen opgebrogt worden, sal gehouden ende schuldigh syn te betalen de voors. twintigh vant hondert,

alleen ter dispositie van sijn Ceurvorstelijcke doorluchtight sonder eenigh rabbat, sooals breeder int voorse renversael is geconditioneert, welcke voorse twintigh per Cento ick mitsdesen belove promptel. aen handen vande voors. ministeren te sullen betalen, verbindende daervoor mijne persoon ende goederen present ende toecomende des naer reghten gedaen in s Gravenhage den.... Maert 1675.

B. Raule hem
(zegel) obligerende voor hemselven
en zijne medereeders.

II. „Ick ondergeschreven bekenne midts desen ontfangen te hebben van den Heer Matthias Romswijnkel twintich Commissien uijtgegeven door zijn Ceurfurstel. doorluchticheyt van brandenburch op de onderdaenen van de Coningen van Vranckrijck en Sweeden om deselve te Enploijeeren ten dienste van de voorsz. heere Ceurfurst we(l)ke commissien bij mij ondergeschreven sullen worden geanploijeert comform het aengegaene contrackt En beloove deselve te verantwoorden op wat Cappiteijnen dat deselve sullen wesen ingevolt. gedaen in s' graven Hage 14 maert 1675.

B. Raule.

Beide zijn authentieke stukken: het eerste is door Raule zelf onderteekend en met een afdruksel van zijn zegelring in rood lak gewaarmerkt, het tweede is geheel door hemzelf geschreven en ook van zijne handteekening voorzien.

Benjamin Raule [1]), een Vlissinger van geboorte, was hoofd van een handelshuis te Middelburg en tevens „vroedschap, schepen en tresorier en ontfanger generael van de eylande van Walchern." Door den oorlog in geldelijke moeilijkheden geraakt, die hem dreigden te ruineeren, bood hij in het begin van 1675 den Brandenburgschen

[1]) Ik ontleen een en ander over Raule en zijne eerste betrekkingen met den Keurvorst aan R. Schück, Brand.-Preuszens Kolonial-Politik (1647—1721), Leipzig 1889. 2 Bde.

gezanten Blaspeil en Romswinckel aan als commissievaarder van den Keurvorst met 10 fregatten de Zweden te gaan bestoken, mits hij rekenen kon op de bescherming van den Keurvorst. Met medeweten van den Prins van Oranje en van den Raadpensionaris, wien de ware bedoeling wel zal verzwegen zijn geworden, rustte hij met eenige andere reeders inderdaad de 10 schepen uit, want de Keurvorst ging terstond op het aanbod in. Raule had den gezanten 20 commissie-brieven geëischt, en namens zijne medereeders 6 percent van de opbrengst der buitgemaakte schepen en goederen aangeboden voor den Keurvorst, maar deze bedong naar het schijnt, dat zijn aandeel zou verhoogd worden. Het heette, dat de overeenkomst reeds den 31en Januari gesloten en den 26en Februari door den Keurvorst bekrachtigd was; inderdaad werd eerst in Maart een schijnverdrag, met die datums voorzien, opgemaakt, waarin sprake was van de levering van 10 fregatten met eene bemanning van 520 man, die den Keurvorst voor 4 maanden *in huur* werden gegeven. Op denzelfden dag, den 20en, werd eene andere overeenkomst gesloten, die de uitrusting der schepen behelsde op naam en op kosten van Raule en de zijnen, onder voorwaarde, dat de geheele winst van de prijsgemaakte koopvaardijschepen den ondernemers zou blijven, behoudens 10 percent voor den Prins van Oranje en 10 percent voor den Keurvorst.

Deze zonderlinge wijze van handelen had haren grond in de groote ontevredenheid, die in Zeeland het opbrengen van de Zweedsche schepen door Raule verwekt had. Deze immers had nauwlijks de mondelinge toestemming van den Keurvorst bekomen, of hij was in zee gestoken en maakte in 4 weken tijds 21 rijk beladen koopvaarders onder Zweedsche vlag varende prijs. Daaronder waren er ongelukkig eenige, die geladen waren voor rekening van Nederlandsche kooplieden: de Zweedsche vlag diende toen niet zelden tot dekking van koopwaar. [1]) Moeilijk zeker was het te verkroppen,

---

[1]) Blijkens een brief van Romswinkel van 14 Maart had Raule „unerwartet der Kommission", reeds vóór dien datum schepen opgebracht: uit de quitantie blijkt werkelijk, dat hij de commissie-brieven eerst op dien datum ontving.

dat dergelijke schepen door een Nederlander opgebracht werden in Nederlandsche havens en de goederen daar als goede prijs werden verkocht.

Men beriep zich op de plakkaten tegen de particuliere kaapvaart, en de Staten-Generaal gelastten dan ook de teruggave der opgebrachte vaartuigen. Raule zelf kwam in groot gevaar, en zag zich genoodzaakt naar Kleef te vluchten, waar de Keurvorst, om hem te beschermen, zooals hij beloofd had, het schijnverdrag sloot over de huur van de fregatten en hunne bemanning, waardoor de zaak het karakter van particuliere kaperij verloor. Tegelijk echter drong de Keurvorst met kracht op de erkenning van zijn recht tot de kaapvaart aan en verzocht tevens dat H.H.M. die krachtig zouden bevorderen en den gecommitteerden raden van Zeeland de rechterlijke beslissing over prijsquaestiën zouden opdragen. Hij was geenszins van plan zijn voornemen op te geven, en stelde daarom de eigenlijke overeenkomst met Raule tegelijk met het schijnverdrag vast.

Daarbij rekende hij op den machtigen steun van zijn neef den Prins van Oranje.

In 1652 en 53 hadden H.H.M. (bij res. van 21 Dec. en 14 Aug.) besloten ter bevordering van de commissievaart afstand te doen van alle rechten op de prinsen en prinsengoederen, hun toekomende volgens de res. van 1597. Toen in 1672 de Prins van Oranje tot kapt. gen. en adm. was verheven en daarna tot stadhouder, hadden zij dit besluit in zooverre gewijzigd, dat zij van de prijzen weder 10 % aan den adm. gen. toekenden, zooals vroeger steeds gewoonte geweest was. In Zeeland had dit besluit groote ergernis verwekt, en het admiraliteitscollege had terstond gevraagd, hoeveel H.H.M. meenden, dat „het Land of de Generaliteit zou competeeren," zich beroepende op de gewoonte, dat „het Land eens zooveel als de Adm. Gen." uit de prinsegoederen trok. H.H.M. antwoordden, dat zij opnieuw alle rechten op die goederen remitteerden en renuntieerden, ter bevordering van de commissievaart in 's lands belang.

Erger was het verzet bij de reeders [1]) en het scheepsvolk; rond-

[1]) Die toch in 2 jaren tijds reeds 20 millioen verdiend hadden: Instr. v. d. P. v. O. aan Pesters, 1 Sept. 1674.

uit weigerde men de 10 % te betalen, met de bewering, dat een dergelijk besluit nooit terugwerkende kracht hebben kon, en „niemand zou hebben geequipeerd of zich verhuurd", als hij geweten had, dat dit besluit zou genomen worden. Zelfs werd een aanval op de woning van den Raadpensionaris te Middelburg gedaan, terwijl deze afwezig was, en men dreigde hem „qualijck te sullen tracteeren", er bijvoegende, dat men „den volgenden dag met ettelijke honderd mannen zou terugkomen in het hof (de Abdij), met exorbitante bedreigingen tegen haar [1]) personen". Op de tijding van deze gebeurtenissen, H.H.M. door het Admiraliteitscollege, zeker niet zonder heimelijk welgevallen, toegezonden, antwoordden dezen, dat de 10 % niet anders waren dan Z. H. recht, dat slechts eenmaal Prins Maurits vrijwillig het bedrag tot 6 % verminderd had (in 1622) en dat het „absurd en onredelijk zou zijn van Z. H. te vergen, dat hij afstand van zijn recht zou doen nu door den oorlog al zijne domeinen en revenues genoegzaam infructueus waren gemaakt." Al wie de betaling weigerden, waar het ook ware, of zich verzetten, zouden als geweldenaars streng worden gestraft [2]).

Z. H. was dus gehandhaafd in het recht op 10 % van alle prijsgemaakte schepen en goederen door Nederlandsche commissievaarders opgebracht; hem in Nederlandsche havens datzelfde bedrag toe te kennen van vreemde commissievaarders was dus wel de eerste voorwaarde om Z. H. te bewegen tot het beschermen of toelaten van dezen. Vandaar derhalve de bepaling, die Raule zich verbinden moest te zullen nakomen ten bate van den Prins van Oranje en die voor den Keurvorst eene niet onbelangrijke opoffering was. Tot dien prijs hoopte de Keurvorst den Prins voor de zaak te zullen winnen, en zoo kon hij dan ook den 7/17en April dezen met eenige hoop op gunstig antwoord eene „Acte von Sicherheit und Schuz," vragen voor Raule [3]).

---

[1]) D. i. van de leden der admiraliteit, die het bericht van de beweging bij H. H. M. inzond.

[2]) Res. S. G. 14 en 19 Sept. 1672.

[3]) Een paar van de authentieke stukken over deze zaak bij Schück, o. c., waar ook de verdere loop der geschillen te vinden is.

Noch in zijne pogingen bij de Staten-Generaal, noch in die bij den Prins slaagde de Keurvorst naar wensch, zelfs niet na mondelingen aandrang tijdens zijn verblijf in 's Gravenhage in Mei. Al wat hij vermocht, was zelf eene acte van indemniteit voor Raule af te geven en hem tot zijn „raad" te benoemen (beide dd. 4/14 Mei). Toen deze al meer en meer in gevaar kwam, verleende de Keurvorst hem eene schuilplaats in zijn eigen rijk: Raule trad voor goed in dienst van Frederik Willem, bij wien hij tot diens dood in hooge gunst bleef. Trouwens hij bewees hem ook zeer groote diensten. Raule werd de uitvoerder van Frederik Willems lievelingsplan: Brandenburg eene zeemacht te schenken en het eene plaats te geven onder de koloniale mogendheden. Het kortstondig bestaan van de Brandenburgsche marine en van de Brandenburgsch Afrikaansche compagnie dankte de Keurvorst alleen aan den ondernemingsgeest en den moed van Raule. Na 's Keurvorsten dood verviel zijne schepping en Raule viel met haar. Treurig, ellendig waren de laatste levensjaren van den miskenden, gelasterden man, wien men het leven slechts spaarde om hem, beroofd van al wat hij bezat, tot een bestaan te doemen, niet veel beter dan dat van een galeiboef [1]).

Gewapend met deze gegevens zal het niet moeilijk vallen in het boven medegedeelde stuk de verbintenis te herkennen (of een renversaal daarvan), door Raule den 20en Maart te Kleef aangegaan, maar evenals het schijnverdrag van 's Gravenhage gedateerd, met het oogmerk, naar ik veronderstel, om, wanneer zij den Prins van Oranje werd vertoond of door diens invloed de openbaarmaking mogelijk mocht worden, het te doen voorkomen, alsof zij vóór H.H.M. maatregelen tegen den persoon van Raule, dus in de eerste dagen van Maart, tusschen Raule en de beide gezanten van den Keurvorst gesloten was.

Zoo bleef de datum voorloopig open; de gezanten konden dien invullen, zooals hun het best voorkomen zou.

---

[1]) Zijne lotgevallen uitvoerig bij Schück, die den vaak hard beoordeelden man in eere herstelt.

Misschien ook is het stuk een duplicaat. Hoe toch zou het papier uit de handen der gezanten, wien het òf door Raule, bij zijn terugkeer in Mei, òf vanwege den Keurvorst moet zijn overhandigd, aan het zwerven zijn geraakt?

Maar aan den anderen kant, hoe kwam de quitantie van de commissie-brieven uit Romswinckels papieren verzeild in eene particuliere verzameling? Die kan toch bezwaarlijk ook als duplicaat worden beschouwd. F. J. L. KRÄMER.

ONUITGEGEVEN STUKKEN BETREKKELIJK

DE VADERLANDSCHE GESCHIEDENIS.

III.

Inkomstenbelasting, vastgesteld door de Staten van Henegouwen in hunne vergadering te Bergen, op 15 en 20 Augustus 1577. Gelijktijdig afschrift. Brit. Mus. Cotton Mss. Galba C. IV, 104 (221—225).

Het feit, dat deze inkomstenbelasting, door de Staten van Henegouwen ruim drie eeuwen geleden is ontworpen en ten uitvoer gelegd, zal voor menigen geschiedvorscher of beoefenaar der staatswetenschappen een ware verrassing zijn, niet het minst in dezen tijd, waarin ons, Nederlanders, hoewel in anderen vorm, opnieuw eene inkomstenbelasting zal worden opgelegd. Immers niet alleen lag aan de samenstelling der 300 jaren oudere zuster een democratisch beginsel ten grondslag — gelijk de considerans het uitdrukt, werd zij ingesteld: „pour support du pouvre peuple", — maar bovendien bevatte zij zeer eigenaardige bepalingen, waardoor zij, tegelijkertijd eene belasting op de weelde en op de ongehuwd levenden, een economisch verschijnsel mag genoemd worden, dat eenig is in de geschiedenis van het geldwezen in de Nederlanden.

Hoewel dit belastingplan, wat de tabellen betreft, in hoofdzaak overeenkomt met het ontwerp van den raadsheer van Brabant,

Jehan de Boisschot, dat de hr. Jules Hudoy in zijne hiervoor genoemde studie mededeelde, bleef het dezen geleerde toch onbekend, dat het ontwerp was aangevuld en definitief vastgesteld. Terwijl hij (blz. 69) berichtte, dat „ce projet d'impôt somptuaire, qui blessait sans doute certains amours propres, a été repoussé par les Etats de Lille," weten wij door het afschrift in de Bibliotheca Cottoniana, dat het door andere Staten later goedgekeurd en gearresteerd werd.

Beschouwt men de tabellen, die het plan vergezellen, van naderbij, dan vallen de volgende — eveneens van democratisme getuigende — bepalingen als de meest karakteristieke in het oog.

1°. „Que nul ne doibt estre exempt de ceste contribution." Van den landsvorst, „les princes naturels du pays" en de hooge geestelijkheid tot de weduwen en weezen, van adel of niet, waren allen verplicht hun aandeel bij te dragen. Voor de onmondige kinderen ten huize hunner ouders, voor de leden van het gevolg, alsmede voor de dienstboden betaalde het hoofd des gezins of de heer, in wiens dienst zij waren.

2°. Wie meer dan eene waardigheid bekleedde, meer dan een titel voerde, of meer dan een beroep uitoefende, was van elken post of titel eene bijdrage verschuldigd.

3°. Gehuwden en weduwen zonder kroost moesten het dubbele voldoen van de som, welke voor hen, die met kinderen gezegend waren, gesteld was. Evenzoo waren ongehuwde jonkmans en jongedochters, boven den leeftijd van 30 jaren het dubbele verschuldigd van de taxe der gehuwden.

4°. De doctoren en professoren der godgeleerdheid, der rechten en der geneeskunde stonden gelijk met edellieden, die geen titel eener heerlijkheid voerden.

5°. De kooplieden waren in 3 klassen verdeeld: groothandelaars en zij, die een degen droegen, of wier vrouwen met kap of gouden en juweelen halssieraden gekleed gingen; voorname winkeliers als lakenhandelaars, manufacturiers, kruideniers, apothekers, handelaars in vetwaren en dergelijke; eindelijk de kleine winkeliers.

6°. Renteniers, logementhouders, herbergiers en wijnhandelaars werden geacht tot denzelfden stand te behooren.

7°. Alleen voor de kinderen der kleine ambachts- en handwerkslieden, werd uitdrukkelijk vrijstelling verleend, evenals de van aalmoezen levenden en de bedeelden natuurlijkerwijs waren uitgesloten.

8°. Wie de belasting op eene of andere wijs trachtte te ontduiken door te lage of door valsche aangifte, moest het dubbele van de verschuldigdge som voldoen.

Om te doen uitkomen, in hoeverre het door Boisschot den 24 Mei 1577 ingediende voorstel van het hiernavolgende verschilt, zijn de gewijzigde of ingevoegde artikelen cursief gedrukt.

Comme pour descharger les Pays Bas de Sa Majesté de toute gendarmerie avoit devant esté advisé par les Estats généraulx de practiquer partout une ayde personnelle au regard et advenant de la qualité de chascune personne sans nulle excepter laquelle ayde a esté par son Altesse au nom du Roy notre Sire et comme son lieutenant gouverneur et capitaine-général des dits pays approuvée, advoueé et auctorisée et que les Estats du pays et conté de Haynault ont en leur assemblée tenue en la ville de Mons le XVe *et* XXmes *jours d'Aougst* XVCLXXVIJ *à la pétition et demande desdits Estats généraulx pour la conserva[tion] de notre Saincte foy et religion Catholique Romaine, la deue obéissance de Sa Majesté et pour la garde et deffence desdits pays de Sa Majesté contre toutes oppressions, foulles et envahies accordé de furnir et payer leur contingent et la somme de quatre vingt mil florin[s] pour une, sept cens mil florins pour aultre, et deux millions pour une tierce partie assavoir les deux premières endedens dix jours et la surplus à deux payemens à chascun d'iceulx la moytié, si comme le premier endedens quattre mois, et l[e] surplus endedens aultre quatre mois à commencer doiz de le premier jour de Septembre prochainement venant, lesdits Estats de Haynault pour facilliter et accellérer le payement de leur quote et à ces fins recouvrer promptement les deniers ont entre aultres moyens advisez, arresté et conclu et accordé pour le support du pouvre peuple de practiquer ladite ayde*

personnelle sur le pied et forme et manière si devant advisez et que si après sensuit. Le tout néantmoins pour ceste foys et sans le povoir tirer à conséquence mesmement sans préjudice d'aulcuns privilèges, immunités ou franchises de personne quelconque.

PREMIERS.

Les archevesques, tant absens que présens, ayant biens et revenu temporel par de ça, payeront chascun . . . . VI^c Lib. de XL gros

Pour chascun leurs chappellains, gentilzhommes et secrétaires à la charge desdits seigneurs, et pareillement de tous aultres si après. . . . . iiij Lib.

Pour chascun leurs serviteurs et servantes. . . . . xxx sols.

Pour les serviteurs desdits chappellains, gentilzhommes et secrétaires à la charge de leursdits maistres immédiatz chascun. . . . . xv sols.

Les évesques tant absens que présents ayants *biens et* revenuz temporels par de ça payeront chascun . . . . iii^c Lib.

Le semblable sera prins et levé du revenu de toutes évechés vacan[tes] et pareillement de toutes abbayes et aultres bénéfices de quelque nature qu'ils soyent mesmement des litigeulx à payer du revenu d'iceulx.

Pour les cappellains, gentilshommes et secrétaires . . . . iiij Lib.

Pour chascun leurs varletz et servantes . . . . xxx sols.

Les vicaires généraulx. . . . . xxiiij Lib.

Pour chascun leurs varlets et servantes. . . . . xx sols.

Officiaulx. . . . . xvi Lib.

Promoteurs. . . . . vi Lib.

Les abbés et abbesses de deux mille cincq cens florins de rente ou de dessoubs. c Lib.

Aultres excédens les deux mille v *cens florins jusques à* v *mille.* . . ij^c Lib.

Et ainsy de plus à l'advenant.

Religieux de toutes qualités à la charge de leurs prélats . . . . XL souls.

Sous prévosts à l'advenant de leur revenu comme les abbés.

Archidiacres . . . . xxiiij Lib.

Les doyens, personnatz et trésoriers de cent florins de fruit annuel ou plus. vi Lib.

Et de plus ou de moins à l'advenant.

Escolastres et chantres en dignité ou office chascun . . . . xij Lib.

Chanoines des églises cathédrales . . . . xij Lib.

Grands vicaires des chanoines desdites églises cathédrales . . . . . iiij Lib.

Chanoines des églises collégiales. . . . . vi Lib.

Chanoinesses . . . . vi Lib.

Pour chascun gentilhomme ou damoiselle de tous les prénommez XL souls.

Pour chascun leurs varlets et servants de tous les prénommés. . xx souls.

Chascun chappellain bénéficier des églises cathédrales et collégiales de c Lib. de revenu. . . . . XL souls.

Les aultres de moindre revenu . . . . XX souls.

Curés propriétaires des villes et grosses bourgades et franchisses . XL sols.

Tous varlets et servantes d'iceulx, chascun. . . . . x sols.

Au villaige les curés propriétaires . . . . XX souls.

Commandeurs chascun. . . . . XXV Lib.

Prothonotaires chascun. . . . . vj Lib.

Pour les serviteurs et servantes desdits commandeurs protonotaires chascun. XX souls.

Chappellains et coulstres ès villes . . . . XX souls.

Prevosts et prieurs en dignité, prévostes et prieures de deux mille v *cents florins de rente ou en dessoubs* . . . . c Lib.

Aultres excédents les ij *mille* v^c^ *florins jusques à* v^m^ . . . . ij^c^ Lib.

Et ainsy de plus à l'advenant.

Les religieux et religieuses chascun . . . . XXX sols.

Tous varlets et messires, serviteurs et servantes desdits *prévosts et prieurs, prévostes et prieures*. . . . . XX souls.

Tous religieulx et religieuses des aultres clostres non mendians actuellement XX souls.

Chascune des bégines vivantes sur leur propre. . . . . XX souls.

Chascune des aultres bégines. . . . . vj souls.

Et tous aultres ecclésiastiques ou séculiers à l'advenant, excepté les mendians comme dessus de tant que nul ne doibt estre exempt de ceste contribution selon sa qualité pour les raisons cy devant déclairées. Et néantmoins tous ceulx qui possèdent et tiennent plusieurs bénéfices dont ils reçoipvent fruict payeront le taux mis sur chascune qualité d'iceulx.

Tous recepveurs généraulx et secrétaires desdits archevesques, évesques, abbayes, collèges ecclésiastiques et chappîtres, leurs femmes ou vesves payeront de leur propre. viij Lib.

Pour chascun leurs enffans . . . . XL souls.

Pour chascun leurs servantes et varletz. . . . . x souls.

SÉCULIERS.

Les ducqs, duchesses, princes, princesses naturels [1]) de ces pays, absens ou présens, soient qu'ils y ayent leur tiltre de marcq ou non, leurs femmes ou vesves, chascun . . . . vi^c^ Lib,

Sur quoy fault comprendre que les femmes sont comprises en ce taux assavoir

---

[1]) Of uit deze bepaling niet zou moeten volgen, dat de Koning van Spanje als Graaf van Henegouwen en 's lands vorst 600 pond had bij te dragen?

de payer aultant que leurs maris qui seroit pour les deux le double de la somme *fixée* et ainsy de tous aultres cy après.

Pour chascun de leurs enffans non mariés ny bénéficiés jusques au nombre de quatre, soyt qu'ils demeurent avecq eulx ou non ij^c^ Lib.

Bien entendu que les enfans desdits ducqs et princes qui seront hors la puissance du père possessant du tiltre et tenant estat, payeront le taux de leur tiltre comme aussy feront tous aultres selon leur qualité.

Pareillement si quelquesuns d'iceulx estoient absents leur recepveur y debvra fournir et satisfaire.

Les marcquis, marcquises, contes, contesses, sénéchaulx et sénéchals et aultres seigneurs et dames de maysons illustres, leurs femmes ou vesves . . . iij^c^ Lib.

Pour chascun de leurs enffans non mariés jusques au nombre de quatre comme dessus . . . . c Lib.

Pour chascun gentilhomme ou damoyselle estant au service des prénommez seigneurs, ducqs, princes, marcquis, contes et aultres à payer pour lesdits seigneurs et dames sans aulcune déduction de leurs gaiges ny aultrement . iiij Lib.

Pour chascun des aultres les servans estans de moindre qualité *à la charge de leurs maistres et dames* . . . . xxx souls.

Barons et viscontes et leurs femmes ou vesves ou aultres hommes ou femmes de la mesme qualité. . . . . c et L Lib.

Pour chascun de leurs enfans *non mariés ny bénéficiés comme dessus* . L Lib.

Pour chascun gentilhomme ou damoiselle à leur service. . . . . XL souls.

Pour chascun leur serviteur . . . . xx solz.

Chancelliers et présédens des consaulx et leurs femmes ou vesves . . L Lib.

Pour chascun de leurs enfans . . . . viij Lib.

Pour chascun gentilhomme ou aultre se portant pour tel, damoiselles on filles soyt à chappron ou coiffe . . . . xxx solz.

Pour leurs serviteurs et servantes chascun. . . . . xx sols.

Conseillers des consaulx royaulx, commis des finances, *chevalliers*, maistres ordinaires ou extraordinaires des chambres des comptes, lieutenants du gouverneur des provinces et leurs baillis et prévosts royaulx, officiers principaulx du roy en villes, *villages* et chastellenies héritables ou viagères ou par commission à rappel, advocats et procureurs fiscaulx des consaulx provinciaulx, recepveurs des domaines, des aydes ou des exploits du roy, leurs femmes ou vesves. xij Lib.

Pour chascun de leurs enffans . . . . iiij Lib.

Pour chascun gentilhomme ou aultre se portant pour tel; damoiselles ou filles comme dessus. . . . . xxv soulz.

Pour leurs serviteurs et servantes . . . . xx soulz.

Seigneurs de villes et grosses bourgades et leurs femmes ou vesves xx Lib.

Pour leurs enffans chascun. . . . . vj Lib.

Pour chascun gentilhomme comme dessus . . . . xxx solz.

Pour leurs serviteurs et servantes . . . . xx solz.

Seigneurs des villaiges à clocher, leurs femmes ou vesves . . . . . xv Lib.

Pour leurs enffans. . . . . xl solz.

Pour chascun gentilhomme ou aultre se portant pour tel, damoiselle ou fille comme dessus, chascun. . . . . xxv soulz.

Pour chascun leurs serviteurs et servantes. . . . . xx soulz.

Tous aultres portans quelque tiltre de seigneurs et leurs femmes ou vesves. vj Lib.

Pour chascun leurs enffans. . . . . xxx solz.

Pour chascun gentilhomme ou aultre se portant pour tel, damoiselle ou fille comme dessus . . . . xx solz.

Pour chascun leurs serviteurs et servantes . . . . xv solz.

Gentilhommes n'ayans tiltre, les docteurs ou professeurs de théologie, droict et médecine, leurs femmes ou vesves . . . . iiij Lib.

Pour chascun de leurs enffans *non mariés ou bénéficiés comme devant* . ij Lib.

Pour chascun gentilhomme ou aultre se portant pour tel, damoiselle ou fille comme dessus . . . . xv solz.

Pour chacun leurs serviteurs et servantes. . . . . x solz.

Aultres gentilhommes ou damoisolles à marier n'ayant père ny mère ou hors le pays et puissance d'iceulx en service ou non . . . . iiij Lib.

Pour chascun leurs serviteurs et servantes. . . . . x solz.

Sécrétaires, greffiers, auditeurs des comptes du Roy ou des consaulx provinciaulx, pensionaires, secrétaires, greffiers ou sindicques des villes ou pays excepté villes de petite qualité, leurs femmes ou vesves . . . . iiij Lib.

Pour chascun leur enfans . . . . xx solz.

Pour chascun leurs serviteurs et servantes . . . . x solz.

Recepveurs principaulx des ducqs, princes, marquis, contes, ba[rons], sénéchaulx et vicontes, leurs femmes ou vesves . . . . viij Lib.

Pour chascun leur enfant . . . . xl solz.

Pour chacun leurs serviteurs et servantes. . . . . xv solz.

Bourgens [1]) vivant de leur revenu, ostellans [2]), cabartiers [3]) et marchans de vins, leurs femmes ou vesves . . . . iiij Lib.

Pour chascun leurs enfans . . . . xx sols.

Pour chascun leurs serviteurs et servantes . . . . x sols.

Procureurs, huissiers, notaires, chirurgiens et aultres de semblable condition, leurs femmes ou vesves. . . . . lx sols.

Pour chascun leurs enfans . . . . xx solz.

Pour chascun leurs serviteurs et servantes . . . . v solz.

---

[1]) Bourgeois, burgers. — [2]) hôteliers, logementhouders. — [3]) cabaretiers, herbergiers.

Marchans traictans en gros et aultres marchans portans espé[es] ou desquels les femmes portent chappron, coiffe, chaine ou fillets d'or ou de pierreries au col, leurs femmes ou vesves . . . . xx Lib.

Pour chascun de leurs enfans . . . . vj Lib.

Pour chascun de leurs serviteurs et servantes . . . . xx solz.

Les cassiers de tels marchans ou courettiers [1]), leurs femmes ou vesves XL soulz.

Pour chascun leurs enfans. . . . . x solz.

Marchans principaulx tenans bouticque de draps de soye, drap de laine, tappisseries, toilles, espiceries, merceries [2]), appotécaires, grassières [3]) et aultres de semblable qualité, leurs femmes ou vesves . . . . LX solz.

Pour chascun leurs enffans . . . . xx solz.

Pour chascun leurs serviteurs et servantes . . . . xv solz.

Les aultres merchans aussy tenans bouticque de moindre qualité *desdits marchans de toutes aultres*, leurs femmes ou vesves . . . . xxx solz.

Pour chascun leurs enfans . . . . x solz.

Pour chascun leurs serviteurs et servantes. . . . . v solz.

Tous maistres généraulx prévosts, wardiens [4]) *des monnoyes, leurs femmes ou vesves chascun* . . . . vi Lib.

Pour chascun leurs enfans . . . . xxx solz.

Pour chacun leurs serviteurs et servantes. . . . . x solz.

Tous fourgeurs [5]), *monnoyeurs et ouvriers des monnoyes, leurs femmes ou vesves.* x sols.

Pour leurs enffans . . . . *néant.*

Tous serviteurs et servantes desdits seigneurs et dames et damoiselles et aultres tirans de gaige xviij florins ou plus annuellement, y dessus leurs despens en leur particulier . . . . x sols.

Tous artisans tenans ouvroirs, leurs femmes ou vesves . . . . . . x solz.

Pour leurs enfans. . . . . *néant.*

Les cabartiers vendans bierre, ministriers, leurs femmes ou vesves xx solz.

Pour leurs enffans. . . . . v solz.

Pour chascun de leurs serviteurs ou servantes . . . . *néant.*

Aultres artisans ne tenans ouvriers, manouvriers [6]) ou gens de mestier tant aux villes qu'aux champs non vivans d'almosne ny secourus de la table des pouvres, gaigans plus de six sols par jour . . . . vij sols.

Les censsiers [7]), fermiers ou payssans principaulx et plus notables des villaiges, leurs femmes ou vesves payeront chascun . . . . LX sols.

Pour chascun de leurs enfans . . . . xx sols.

Pour chascun de leurs serviteurs et servantes . . . . x sols.

---

[1]) Courtiers, makelaars, — [2]) marchandises, koopwaren. — [3]) vetwaren. — [4]) waardijns, muntmeesters. — [5]) forgeurs, gieters. — [6]) handwerkslieden. — [7]) pachters.

Aultres censsiers, fermiers *ou paysans* de moindre qualité, leurs femmes ou vesves . . . . xxx solz.

Pour chascun de leurs enfans . . . . x sols.

Pour chascun de leurs serviteurs of servantes . . . . néant.

Tous ceulx qui tiennent table de pret ou les font desservir, payeront pour chascune. . . . . L Lib.

Pour leurs serviteurs et servantes . . . . x sols.

Leurs facteurs, femmes ou vesves d'iceulx facteurs payeront de leur propre XL sols.

Bien entendu que pour les enfants de chascune famille de toute qualité excédant le nombre de quatre ne sera payé aulcune chose.

Au surplus tous enfans mineurs n'ayans père ny mère payeront par les mains de leurs tuteurs ou collateurs selon la condition, qualité *et l'estat à l'advenant des taux si dessus.*

Gens mariés et vesves soit hommes ou femmes n'ayans enfans pour avoir moindre charge le double des aultres de semblable qualité ayans enfans.

Semblablement tous jeusnes *gens* fils ou filles n'ayans père ny mère, excédant les trente ans d'aige payeront le double de leurs taux comme les mariés ou vesves n'ayans enfans.

Tous ecclésiasticques et séculiers ayans diverses qualités debvront satisfier les taux cy devant à l'advenant de leur tiltre et qualite principalle ensemble pour leurs gentilhommes, varlets et servantes à payer au lieu de leur résidence pour les présents, et pour les absens au lieu de leur tiltre principal par leurs recepveurs ou commis, demeurans par ainsy deschargés de toutes les aultres qualités saulf pour la pluralité des bénéfices comme il est déclairé et repris cy dessus.

Et pour faciliter la collecte des taux susdits les magistrats et gens de loy des villes, bourgades et villaiges commetteront personnages de nombre de deux plus ou moings par chascun carafour [1]) *ou ruage selon qu'ils verront estre nécessaire pour endedans cincq jours et suyvans au plus tard avoir faict visitation, recueil, quoyer et rapport de tous les personnages d'icelle melte* [2]) *et la qualité d'iceulx leurs signifians joinctement de tenir leurs deniers prest en leur déclairant*

---

[1]) Carrefour, viersprong. [2]) limite, grens.

la somme de leurs taux et qualité pour les fournir réallement en dedans les dix jours de l'insinuation susdite et délivrer lesdit quoyers ès mains desdits magistrats, pour les remectre ès mains des deux aultres personnages plus ou moins à leur discrétion pour collecter lesdits deniers en dedans la révolve desdits jours de ladite insinuation et joinctement contrerollerer et vériffier le rapport s'il aura esté bien ou mal faict et les qualités de chascun bien reprinses et observées.

Ausquels commis, tant pour les rapports et quoyers que pour la recepte et collecte des deniers sera passé le centesime denier de ladite recepte pour appartenir, assavoir vingt tiers pour le sallaire des quoyers et les aultres deux tiers pour le collecteur. Lequel moyennant ce sera donner quictance aux personnes s'ils la demandent.

Lequel collecteur ou recepveur ne sera tenu d'aller aux maison desdits personnes qu'une seulle foys, mais debvront tous ceulx qui ne les auront payé leur taux, le luy porter à sa maison en dedans la révolve desdits dix jours de l'insinuation à paine d'estre renchargés d'ung sixiesme de leur taux

Bien entendu que ne sera licité à personne quelle qu'elle soyt de grande ou petite authorité ou qualité de bailler en payement *ou allouer* quelque debte a luy deue par sa Maté, Estats généraulx ou provinciaulx de quelle nature *ou condition* que ce soyt, mays debvra chascun payer sa tauxe *et quote* en clairs deniers comptans, veu et considéré que aultrement la patrie seroit frustrée du fruict que s'espère de ceste ayde à quoy chascun doibt avoir singulier regard et pour un si grand bénéfice que le repos publicq *post-poser toutes particularités* et s'efforcer pour ceste foys de faire voluntairement et promptement son debvoir.

Tous ceulx et celles qui abuseront de leur qualité fut en récélant le nombre de leurs enfans, serviteurs et servantes ou aultrement escheront la peine du double des taux du fourcellet[1]).

Et seront les deniers de ceste aschiette ayde privilégiés comme deniers du prince et des domaines de Sa Majté et pour tels exécutés réallement et de faict.

---

[1]) Het verheelde, het ontdokene.

Et où il surviendroit quelque difficulté ou débat les magistrats et gens de loy des villes, bourgades ou villages de chascune ville ou villaige en auront la cognition et le purgeront sur le champs, nanctissement[1]) *préallablement faict de la somme litigieuse.*

Hierna volgt op de volgende (225e) bladzij:

Brabant — Flandres — Hollande — Zeelande — Arthoys — Haynau — Valenciennes—Lille, Douay, Orchies —Namur— Tournay— Tournesin— Malines.

Tous les susdits Estats ont accordé ensèmble de contribuer deux millions sept cens et huyctante mil florins pour lesquelles recouvrer on usera à qui bon semblera des moyens capitulés icy adioincts et il y en aura d'iceulx qui les fourneront par aultres moyens comme Flandres, Arthoys et aultres. Lesquels pour ceque leur vient de taux de leur portion ont doublé leurs imposts et accises. Lesquels deniers serviront pour entretenir la guerre faysant leur compte qu'ils despendront chascun mois troys cens cinquant mil florins et ces deniers achévés ilz en fourniront des aultres.

Pasquil van 1587 (XLII, 511). — De tweede is Gerard Prouninck, genaamd Deventer, die door Leycesters werktuigen, met verkrachting der stedelijke privilegiën, tot burgemeester van Utrecht opgeworpen was; Jacob of Jaques de Potter was door Leycester zelf, even onwettig, ontvanger der domeinen 's lands van Utrecht gemaakt; Sigillius is waarschijnlijk Henricus Agileus, procureur-generaal van 't zelfde slag. Bor spreekt van een pasquil op dit drietal (B. 21 f. 40so); Machaert is vrij zeker Mailliaert de Cuyper, een der schepenen, die, nevens anderen, na de gevangenneming van Buys, naar North werden afgevaardigd om te vragen wat met den gevangene te doen; dus mede een hoofd van den Leycesterschen aanhang. (Bor, B. 21, f. 33so). W. Z.

Hetzelfde ongeveer berichtten de hh. Van Wessem te Tiel en Prof. H. G. Kleyn te Utrecht.

[1]) Borgstelling.

OUDHEIDKUNDE.

BIJDRAGE TOT DE GESCHIEDENIS

VAN HET VADERLANDSCHE SCHOOLWEZEN

DOOR

H. DE JAGER.

Onder bovenstaanden titel deelde ik in dit Maandschrift, jaarg. 1882 bl. 449—461, eenige bijzonderheden mede betreffende het schoolwezen te Brielle in de 15de eeuw, met het voornemen later op die eerste bijdrage andere te laten volgen. Dat voornemen volvoerde ik bij de uitgave van „De Brielsche Archieven, Geschiedkundige Mededeelingen." Van dat werk verschenen twee stukken en zoowel in het eerste als in het tweede stuk werd een artikel over het schoolwezen te Brielle geplaatst. Doordat de man, aan wien ik de uitgave van „De Brielsche Archieven" toevertrouwd had, ophield eigen zaken te doen en eene ondergeschikte betrekking aanvaardde, was het tweede stuk het laatste, dat het licht zag en de vruchten mijner nasporingen in de Brielsche Archieven vonden sedert als vroeger eene plaats in dit en andere tijdschriften.

De verschenen artikelen over het Brielsche Schoolwezen wensch ik thans onder bovenstaanden titel geregeld voort te zetten. Wegens het door mij verzochte en met 1 April 1892 verleende emeritaat heb ik geen ambtsbezigheden meer en kan ik al mijn' beschikbaren tijd aan archivarischen arbeid wijden.

In het laatst verschenen artikel handelde ik over de mannen, die in de jaren 1572—1618 aan het hoofd der groote of Latijnsche school gestaan hebben. Welke personen onder de rectoren in genoemd tijdvak op die school zijn werkzaam geweest, ga ik nu mededeelen, maar eerst wil ik nog spreken van een man, dien ik vroeger had moeten noemen.

Gewagende van de submonitores, die vóór 1572 aan de groote school verbonden waren, verzuimde ik de aandacht te vestigen op Jacob Jacobsze Coster, door mij vermeld gevonden in de bij Marcus blz. 155—164 voorkomende „Sententie jegens 83 persoenen, voorvluchtich vuyten Briele ende Heenvliet". Men leest aldaar blz. 160: „Jacob Jacobsse Coster, hebbende ter oorsaeke van de voorleede beroertens gevangen geweest, en uyt het gevangenhuys gebrooken en gevlucht, beschuldigt van by het begraeven van een van de Nieuwe Godsdienst syn Scholieren te hebben geleydt en haer de Psalmen laeten singen". Dat hij submonitor was, zegt ons blz. 156, waarop men achter den naam „Jacques Jacobsz Coustre" vindt „soubs Maistre d'Escolle".

Evenals de rector Dirk Cocx keerde Jacob Jacobsze Coster na 1 April 1572 te Brielle terug. De Acta van den kerkeraad der Hervormde Gemeente aldaar, waaruit zulks blijkt [1]), zeggen ons tevens, dat de man, die als ijveraar voor de nieuwe religie de vlucht had moeten nemen, na zijn terugkomst alles behalve een toonbeeld van zedelijkheid en hij der gemeente tot een ergernis was, zoodat hem verboden werd langer als koster en voorzanger te fungeeren. In de Kerkeraadsacta van 15 Maart 1576 leest men: „Op desen dach sint de broederen vergadert geweest over den val ende schande, welcke Jacob Jacobze Koster begaen (heeft) met N . . . . . Petijt, een jonge dochter ende medelit der kercken, ende is besloten dat men hem den slotes (slotels) van de consistorije

---

[1]) De Acta van 26 Febr. en 5 Maart 1575 spreken van een „verschil" tusschen Lenert Cornelisze schrijnwerker en Jacob Jacobze Coster. In de Acta van 17 April 1575 staat: Jan Lenaertze burgemeester sal den burgemeester Jan Commersze aenspreken dat hij Jacob den Coster vermane om sijn dienst de kercke ende consistorie te bewisen". In die van 17 Dec. 1575: „Besloten dat Jan Commersze ende Jan Lenaertze, burgemeesters, Jacob de coster sullen aenspreken ende eysschen sijn Apostille te lesen, met welcke hem sijn vicarie gegeven is." In die van 22 Jan. 1576: „Is besloten, dat de predicanten sullen aenspreken onsen broeder Jacob de coster ofte hy sal hem willen verbinden om in de kercke voor te staen, ende soe hy van sulcker wille is, hem in de naeste consistorie bij de broeders selff doen comen."

affeijschen sal ende hem anseggen, dat hy hem wel neerstich totter predicatie voegen sal, doch dat hy hem sal wachten om op syn oude plaetse te gaen sitten ofte voorsingen, om alsoe den volcke gheen meer oorsake te gheven van erghernisse ende quaet te spreken, hetwelcke door de predicanten hem angeseit sal worden. Dit is volbracht door Aegidium". Den 31sten Maart nam de ouderling Jacob Jansze op zich „Jacob de coster" te ontbieden, opdat de broeders hem zouden „moegen hoeren ende vermanen van syne boetfeerdicheyt", maar de opziener kreeg een verkeerd bescheid. Acta van 7 April 1576: „Heeft Jacob Jansze den broederen voorgehouden, dat hij Jacob Jacobze Coster volgende sijn last, van de broederen hem opgeleijt, aengesproken heeft, welcke Jacob Jacobze tot antwoort gaf, dat hi hem beclaechde, omdat die broederen (hem), naedat hij uut die gevangenis verlost was, nijet en hebben aengesproken, noch sijn huijsvrouwe, die tijt dat hij gevangen lach: waerop als hem Jacob Jansze geantwoort hadde, gaf hi tot een afscheyt, dat hij nijet wiste of hij comen soude ofte nijet. Vermaent sijnde dat hij doch bij de broederen verschijnen soude, antwoorde hi: Christus riep tot hem die belast sijn, tot dien wilde hij gaen; die in hem verergert waren, mochten bij hem comen, hij woude se stichten; ende wetende, dat hi grootelick tegen God gesondicht hadde, soe hadde hij God sijne saecke bevolen". Dat de man tot andere gedachten kwam en den broederen beleed berouw te hebben, blijkt uit de Acta van 12, 19 en 26 Mei 1576. Eene aanteekening uit het begin van November 1576 luidt: „in de voormiddagsche praedicatie is Jacob Jacobze met opentlicke belidenisse metten gehele gemeente versoent, ende opten tienden November N. Petijt met gelijcke belidenisse in de proeffpredick". Waarom Jacobs schuldbekentenis eerst toen plaats had, zeggen ons de Acta van 25 Aug. 1576, waarin dit voorkomt: „Alsoe Pieterge Cornelis dr. sonder raet der broederen met Jacob de coster int huwelick getreden is, sal se voor dese tijt van het avontmael afgehouden werden. Om welcker oorsaecke wege Jacob voorsz. noch nijet tot schultbekenninge ende opneminge toegelaten sal werden, maer die dienaers sullen hem vermanen, dat hij in boetveerdicheyt voortgae, opdat

hy met vreuchde ter naester reijse opgenomen soude mogen werden" [1]). Blijkens de Acta van 31 Mei 1578 leefde Jacob toen nog; de Acta van 4 April 1586 gewagen van „Pietergen weduwe van Jacob de coster."

Dat Jacob, na 1 April 1572 te Brielle teruggekeerd, als submonitor hersteld werd, zag ik niet vermeld; wel dat Dirk Cocx weer een submonitor kreeg. In de Rekening van den burgemeester-thesaurier over 1574—1575 volgt op den post: „Betaelt mr. Dirrick rectoor ende hem belooft es over een vyerendeel jairs de schole te bewaren III £ gr.", deze post: „Betaelt den submonitor ter cause dat hy een vierendeel jairs de schole bewaert heeft XXXV sc. gr." Vermoedelijk heette de hier bedoelde submonitor Antonius Albertsze. Ik vond van dezen man als schoolmeester gewag gemaakt niet alleen in de Rekening van het Ziekenhuis over 1573—1574, maar ook in de Kerkeraadsacta. In die Acta staat opgeteekend, dat den 1sten Nov. 1579 als ouderling der Hervormde Gemeente bevestigd werd Mr. Antonius Aelbrechtz. In volgende Acta heet hij ook mr. Ant. Albertsz., en vindt men achter zijn naam nu „schoolmeester", dan, ter verklaring zijner absentie, „in die schole". Den 3den Nov. 1579 handelde de Kerkeraad over redenen van vrijstelling van de boete op het afwezig blijven in de vergaderingen, en in de Acta van dien dag staat: „alzoe mr. Antonius Albertsz. in stadtsaecken is, als hij in die schole is, sal hij daermede ontschuldicht wesen". In de Acta van 31 Maart 1581 leest men: „Alsoe Jan Commersze burgemeester angedient heeft, dat mr. Anthonis hem int ordel der broederen gestelt heeft, ofte het hun goet dunckt, dat hy hem in den kerckendienst sal laeten gebruycken ofte niet, naedien hy daertoe van sommige gevordert wert, ende soe sulcx voor goet angesien wort, dat hy tevreden is op Hekelingen hem ghaen beproeven. Die broederen, dit horende, syn tevreden". Te Hekelingen trad de man niet in den „kerckendienst" en waarschijnlijk bleef hij wat hij was. In de Acta van 20 Oct. 1581 komt onder de absenten nog voor „mr. Anthonius in

[1]) Men zie ook Acta van 27 en 31 Oct. 1576.

der schole." Kort daarna trad hij als ouderling af en in de Acta wordt hij niet meer vermeld.

In het Register der Resoluties, door de Brielsche Regeering in dien tijd genomen, komt de naam van mr. Antonius niet voor. Wel leest men daarin, dat er in 1586 in de groote school een nieuwe submonitor of, zooals men toen en later zeide, ondermeester of onderschoolmeester aangesteld werd. Resol. 1 Maart 1586: „Up huyden soe hebben mijn Heeren die Burgemeesters ende Regierders der stede van den Bryelle aengenoemen Lauweris Ysbrantszoon [1]) voor ondermeester in der groote schoele, ende dat voor een jaer opte gewoonlicke gaegie ende schoolgelt, ingaende meye eerstcomende, onder conditie dat hij zal zijn wachtvrij". Later werden de volgende besluiten genomen: „Up huyden soe hebben mijn Heeren burgemeesters ende regierders der stede van den Bryelle geaccordeert Lauweris Ysbrantsze noch tot zijne jegenwoordige gage als onderschoolmeester in de groote schoele IIII £ gr. tsiaers, zulcxs dat hij jaerlicxs ondtfangen zal XII £ gr. vls., die men hem nyet en zal vuytreycken, voor ende alleer dat men met mr. Joos van Alblas ende Jan Commersze gesproocken zal hebben. Actum coram omnibus den VIII^en Nov. 1586". — „Up huyden soe hebben mijnen Heeren geaccordeert mr. Laurens Ysbrantszoon, ondermeester, voor appostille up zijn requeste, dat mijnen Heeren hem accorderen voor zijn verlopen huijshuijere eens 13 guld. 10 stuijvers, ende voorts jaerlicxs 8 gelicke guld. tot zijne huijshuijere, ingaende bamisse voorleden anno 1587. Actum den 17 Oct. 1587". Dat hij voorlezer en voorzanger was en in 1589 stierf, zegt ons de Rekening der geestelijke goederen over 1588—1589, waarin op een post ten behoeve van den rector Dirk Cocx volgt: „Betaelt Meester Laurens, zijnen ondermeester, de somme van 40 ponden voor 5 maenden diensts, die hij als ondermeester, lezer ende voorsanger in der

---

[1]) In de Kerkeraadsacta van 6 Mei 1586 is onder de met attestatie ingekomen personen vermeld „de ondermeester in de stadtschole, genaempt Laurens IJsbrantze met zijn huysvrouw". Die vrouw heette Sebastiaene Maertens dr. Bij haar won Laurens te Brielle een zoon, Salomon, gedoopt 10 April 1588.

kercken ende schoole gedaen heeft, van den 11 Dec. 1588 tot den lesten Apr. 1589, ten welcken tijde hij gestorven es etc."

De opvolger van mr. Laurens is niet in het Register der Resoluties, maar in de zoo even genoemde Rekening vermeld. Op den medegedeelden post volgt: „Betaelt Martinum Anthonij, die als ondermeester in zijn plaetze ghecoemen es, de somme van 48 ponden over 8 maenden desselven dienstes, beginnende den 1 Meye 89 ende expirerende den laetsten Dec. daeraenvolgende, tegens 72 ponden tsiaers etc." In de Kerkeraadsacta van 4 Julij 1589 staat, dat tot het avondmaal werd toegelaten „Martinus Antonij schoelmeester." [1]) In 1598 stierf deze meester. De Rekening van de St. Cath. kerk over 1597—1598 heeft onder den „ontfanck gecomen vant dootcleedt" dezen post: „ontfangen den 17en Aprill (1598) van een cleet over Mr. Maerten schoolmeester VIII gr." In den tijd, waarin deze meester werkzaam was, werd er besloten tot het stichten van een openbare boekerij. In het 3de Memoriaelbouck leest men blz. 207 verso: „Up huijden (24 Febr. 1590) soe hebben mijnnen Heeren die Burgemeesters ende Regierders der stede van den Briele geordonneert ende gelast Jan Lenertsze burgemeester als bouckhouder van de kercke ten Brijele de plaetse boven de consistorie te doen repareren ende bequaem maecken tot een liberijff voor de gemeenten." In margine staat niet *liberijff*, maar *librarie.* En blz. 213: „Ten selven daege (13 Julij 1590) soe es bij mijnnen Heeren voornoemt (Burgemeesters ende Regeerders) geaccordeert het luijden van de groote clocke over de dooden geemploieerdt te werden tot het stofferen ende coopen van de boucken, behoufftich opte liberije over de consistorie binnen deser stede ende dat ter tijdt thoe andere middelen daerthoe gevonden ofte geordonneerdt souden werden."

Dat Mr. Maerten niet alleen onder den rector werkzaam was, blijkt uit de volgende aanteekeningen: „Up huijden soe es Jan

---

[1]) In 1597 kocht Maerten Anthonisze schoolmeester een huis „leggende an de verckemarct" (Bodtb. 1592, p. 110 verso). Ultimo Jan. 1593 werd gedoopt Trijntge, dochter van mr. Maerten „ondermeester in de latinsche stadtschole" en Grietgen Maertens.

Joosten [1]) van Amsterdam aengenomen up zijn beraet van 14 daegen als onderschoolmeester van de groote schoole, de jongens, diet begeren, te leeren schrijven ende cijfferen ende reeckenen; des zal hij zijn ure waernemen, smergens ende snochtens op gel. tijt te comen ende gaen als den rectöer es doende, onder wijens subjectie ende gebiedt denzelven zal staen; des wat hij buijten de ure weet te winnen, dat zal hij mogen doen, ende als hij vuijt de groote schoole es mogen leeren, twelck zal comen tot zijnnen proffijte alleen, ende zal genijeten van alle schoolgelt van de jongens in de groote schoole den derden penning, ende sal daerenboven genijeten een stipendium van 200 ca: guldens, mitzs dat zijn vrouwe zal mogen houden particuliere schoole van de meijskens te leeren naeijen, spellewerck maecken ende alles dat tot meijskens stichtinge aengaet. Ende sal gehouden wezen, indien hijt aenneempt, te Mey eerstcomende te comen, ende zijn tijt zal alsdan ingaen. Up welcke conditien (die den voornoemden Jan Joosten heeft belooft nae te comen) hij aengenomen heeft. Actum coram omnibus den 8en Dec. 1593." In margine van de bladzijde, waarop deze aanteekening voorkomt, staat: „aenneminghe van mr. Jan Knuist." [2]) — „Den 7en Martij 1598: Es ontslaegen ende aengeseijt Jan de Puttere, derde meester in deser stede groote schoole, dat, naerdijen mijnen Heeren alsnu aengenomen hebben eenen conrector ende zij derhalven den vijerden meester nijet van doen en hebben, dat hij hem sal mogen versien, ende es denselven belooft vuijtgereijct te worden voor de maent, die hij naer d'expieratie van zijn tijt sal dienen, wesende de meijemaent, een vijerendeel jaers gagie." [3])

[1]) Den 26sten Oct. 1597 werd gedoopt Anneken, dochter van Jan Joosten schoolmeester. Dezelfde meester zal bedoeld zijn in de aant., die vermeldt dat 31 Dec. 1595 gedoopt werd een kind van mr. Jan en Ursele van Sambix, getuigen: Jacobus Barleus, rector, Elsgen Joosten, Cornelia van Gellinchuijsen.

[2]) In 1595 kocht Mr. Jan Joosten schoolmeester een huis „int Noorteijnde" (Bodtb. beg. 1592, p. 59 verso).

[3]) Bij besluit van 23 Junij 1601 werd „Jan de Puttere jaerlijcx tot sijn onderhoudt geaccordeert 50 guldens." — In 1730 werd te Heenvliet beroepen Cornelis de Putter, proponent, ressorteerende onder 's Gravenhage. Hij werd te Heenvliet emeritus in 1769.

Uit het vorenstaande blijkt, dat er destijds drie mannen als onderwijzers aan de groote of Latijnsche school verbonden waren en dat zij er drie behield. De Puttere moest maar plaats maken voor een' benoemden conrector.

Wie die conrector was en op welke voorwaarden hij werd aangenomen, zegt ons het Memoriaelbouck, waarin men leest:

„den laesten Febr. 1598. Conditien by myn Heeren gemaeckt ende gestipuleert met Philipus Gallis, waerop denzelven aengenomen es als conrector in de Latynsche schoole deser stede:

1. Eerst dat denzelven in aller billicheyt zal gehoorsaemen den rectoor der voorsz. schoole.

2. Ende voorts met alle naersticheydt volgende de ordre, die hem by den rectoor zall werden gegeven, de kinderen in haere rudementen ende fondamenten leeren ende instrueren, ende den overigen tydt naerstelycken employeren tot het leeren der jonghe kinderen, die eerst leeren lesen, zulcx ende zooveel hy zall connen ende mogen doen.

3. Ende is denzelven geaccordeert, dat hy zall hebben ende genieten den zesten penn. van tgeene es comende vant schoolgelt van alle de kinderen, die in dezelve schoole comen ende leeren.

4. Ende zal daerenboven gegaigeert werden met een stipendium van 200 Ca: guldens, ende dat voor een tydt van een jaer, waernaer (off myn Heeren off den voorn. conrector) vermogen zullen te doen zulcx zy te raede vinden zullen.

5. Ende zall den tydt innegaen 3 maenden naer date deses tyde van de expiratie van den contracte, by den voorn. Philps Gallis met die van den Nyeuwenhoorn gemaect ende aengegaen."

Te Nieuwenhoorn, van waar hij te Brielle kwam, keerde Philippus Gallus (aldus heette hij) spoedig als schoolmeester terug, en 14 Mei 1600 werd hij aldaar predikant (zie over hem De Navorscher, 1892, blz. 235—238). In zijne plaats werd in 1599 een andere conrector aangesteld. „De conditien, den 24 Junij 1599 gestipuleert jegens Jeremias Timmermans, volgende welcke denselven aengenomen es als conrector in de Latinsche schoole", luiden aldus:

I. Gelijkluidend met 1 bij Gallus.

II. De eerste helft als in 2 bij Gallus; in plaats van: *ende den overigen tijdt* enz. deze zinsnede: ende in alle getrouwicheijt de ordinaris uuren van der schole waernemen, gelijck hij oock sal alle sonnendaege met den rector statelicken met den kinderen ter kercken gaen.

III. Den voorn. Timmermans wert aen dese stede verbonden den tijt van 4 eerstcommende jaren, innegaende 1 Julij eerstcommende, binnen welcken tijt denselven nijet vermogen sal buijten consent van Burghemeesters ende Regierders der voorsz. stede hem te transporteren ofte anderswaertz in dienste te begeven, maer sullen mijnen Heeren omme kennelicke oorsaecken denselven tot allen tijden vermogen te licentieren, mitz hem 6 maenden te vooren waerschouwende.

IV. Sal denselven betaelt werden tot een gagie ofte stipendium jaerlicx d' somma van 40 ponden grooten vlaems, te betalen aen 4 termijnnen, sonder dat denselven eenich gedeelte sal hebben int ordinaris schoolgelt, in deselve schoole incomende."

Blijkens de Kerkeraadsacta van 9 Nov. 1599 werd tot het avondmaal toegelaten Jeremias Timmerman conrector. Hetzelfde staat in de Acta van 6 Sept. 1600 van 's mans huisvrouw. In het oudste der aanwezige Trouwregisters leest men, dat den 25sten Junij 1600 te Brielle ondertrouwd en daarna te Sommelsdijk getrouwd zijn Jeremias Timmerman van „Bruijssel", conrector, en Soetgen Jans Brooleesdr. (?) j.d. van Bergen op Zoom, wonende te „Sommersdijck". Het echtpaar won Lijsbeth, gedoopt 26 Sept. 1601, waarbij getuigen waren David Timmerman, Dignum Jans en Leentghe Claes [1]).

In de Kerkeraadsacta van 7 Sept. 1601 leest men aangaande den gezegden conrector het volgende: „Heeft Dammius voorghe-

---

[1]) In 1584 werd te Nieuwe Tonge predikant Arnout of Arent Timmerman filius Gillis; zie over hem mijn opstel „De eerste predikanten der Herv. Gemeenten te Geervliet, Nieuwe Tonge en Stad" (Navorscher 1891, bl. 482—484). David Timmerman werd in 1603 predikant te Oude Tonge; zie over hem De Navorscher 1888, bl. 74.

stelt, dat de conrector der stadtschole, Hieronimus, by hem geweest ende hem angedijent heeft, dat het geruchte van hem gaet, alsof hij geen goet gevoelen soude hebben van de H. Schriften, ende heeft hem gepresenteert in der leere ondersocht te worden, ende is tevreden dat sijn goet ende oprecht gevoelen ende vorder wat de kercke tot stichtinge sal oordelen nodich te wesen, van den predickstoel werde te kennen gegeven, opdat niemant, sijende hem ten avontmael gaen, in hem en soude geergert wesen. Hebben de broederen goetgevonden, dewijle de tijdt voor het avontmael cort is, dat men hem sal aensegghen, dat de vergaderinghe sijn voornemen ende angheven garen gehoort heeft, hem vermanende naerstichejt te doen, opdat hij een goeden grondt moghe legghen, ende dat men tegens het naeste avontmael in sijne saicke handelen sal so bevonden sal worden tot stichtinghe der ghemeente dijenlick te wesen." — In de Acta van 17 Oct. 1601: „Is mede voorghestelt wat men doen sal in de saicke van Jeremias Timmerman, conrector in de stadtschole, ende hebben de broederen goetgevonden (dewijl hij hem selven also gepresenteert ende angeboden heeft, gelijck in de acte van date den 7en Sept. begrepen is) dat men hem sal vermanen den catechismum naerstelicken te doorlesen, ende hem oock te begheven tot het lesen ende ondersoecken van de H. Schrifture, opdat hij also een goeden grondt moghe vercrijghen in de Christelicke religie, ende daerna sal men tot de ondersoeckinghe moghen commen, daertoe hij hem heeft angeboden, ende voort in sijne saicke handelen, gelijck tot stichtinghe van de ghemeente sal bevonden worden dienlick te wesen; dit sal men hem in de visitatie voor het avontmael anseggheh."

Volgende Acta melden niet, dat het onderzoek plaats heeft gehad. In Febr. 1602 was Timmerman geen conrector meer van de Brielsche school. Eene Resolutie van 16 Febr. 1602 luidt: „Es bij mijn Heeren geresolveert, dat de curateurs van de groote schole deser stede sullen procederen tot de beroupinge van een goeden conrector, nut ende bequaem tot de huijshoudinge ende den dienst der Latijnsche schole, sonder eenige vorder communicatie met den rector daerover te houden, also mijn Heeren verstaen dattet selve metten

aldereersten sal werden geeffectueert." Den 23sten Febr. 1602 werden de „curateurs" opnieuw „gelast ordre te stellen ende te versorgen, dat de Latinsche schole tijdelijcken van een goet conrector mach wesen voorsien."

(Wordt vervolgd.)

Uniform, Schutterij (XLII, 623). — Het komt mij onwaarschijnlijk voor dat de uniform, door den vader van D. G. J. gedragen, bij de schutterij model is geweest. Met dat al kan het toch wel zoo zijn; tusschen de jaren 1808 en 1813 is er heel wat verandering aangebracht. Wanneer D. G. J. nu de goedheid zou willen hebben eens op te geven hoe zijn vader heette, zou het misschien mogelijk zijn uit oude stamboeken, registers en andere bescheiden berustende in de „Historische Verzameling der schutterij te Amsterdam" te ontdekken òf en zoo ja bij welk korps der schutterij die ongenoemde vader gediend heeft. Gaarne wil ik het resultaat van het onderzoek dan hier ter plaatse mededeelen, — mits D. G. J. voor zijn naam uitkomt.

Amsterdam. MR. J. E. VAN SOMEREN BRAND.

Politiek op rijm (XLII, 619). — In Kinker's *Menschheid in 't Lazarushuis*, gelijk bekend is, een hekeling van den toestand op 't eind der 18de eeuw, komt een liedje voor, dat de kindsch geworden Menschheid zingt, beginnende:

„Dat gaat naar de uileboomen toe,
Ik wacht je bij dat laantje."

Verder zingt zij 't ongelukkig niet. Kan misschien een herberg bedoeld zijn, waar „de uileboomen" (wat zijn dat?) uithingen en de liefhebbers van Vrijheid, Gelijkheid en Broederschap bijeen kwamen? W. Z.

Sleutelplaatje (XLII, 621). — Waartoe zal dat plaatje anders gediend hebben, dan tot het kenmerken van een sleutel der genoemde poort, achter den „poelfertoren", pulvertoren, kruittoren?

E. LAURILLARD.

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

Huyckqueslooth. (Vervolg van Nav. XLII, 567, hier gedeeltelijk herdrukt wegens misstelling.) — Deze familie schijnt ook in Noord- en Zuidholland bekend of van daar oorspronkelijk geweest te zijn. Mr. Joost Huygesloot, werd 18 Nov. 1562 schout van Hoorn, en werd als zoodanig in 1578 opgevolgd door Gijsbert Duyck, (te voren ook secretaris ald. Vgl. Balen, Dordr., bl. 1050; S. v. Leeuwen, Bat. ill., bl. 940), die wederom in 1581 tot opvolger had Dr. Nicolaes Boelissz. „Den 18 Nov. 1562 werd Mr. Joost Huygesloot, die eerst pensionaris van de stad geweest was, tot een schout gestelt in plaetse van Adriaen Win, diens saeken nu meest verloopen waren (zie hierna, bl. 86), en was een seer civijl beleeft man tegens die van de religie, die hier onder hem in groote vryheyd saten, en ook uyt veel ander plaetsen van Holland, Utrecht en Zeeland, daer zij vervolgt werden, haer toevlucht herwaerts aen namen, niet zonder merkelijke verbetering van onse stad." (Velius, Chron. v. Hoorn, verm. door Centen, Hoorn 1740, bl. 228). „Heer Cornelis v. Dorp, ridder geslagen te Dordrecht, van coninck Maximiliaen 1486 (vgl. Nobil. d. Pays-Bas, I, 13; Balen, a. w., bl. 800), was heere van Benthuysen eñ raet inden Haghe an. 1508; tr. eerst vrou Lijsbeth v. Almonde, eñ daernae vrou N. v. Boschuysen, dese sterf sonder oir. Hij won seven sonen, o.a. 1. Ian, heere van Dorp, die an. 1481 in den oorloge by Wtrecht gevangen wert; had getr. jouff. Catharina v. Abbenbroec, eñ wan een dr. Cath., die te man had den eenigen soon van Claes Corf v. Boschuysen, ontf. genl. over Hollant, maar sterf s. o.; 2. Cornelis, heere van D. nae sijnen broeder, vermelt an. 1479, had getr. jouffr. Jozijne v. Rotselaer uyt Brabant, eñ had maer een dr. Maria, die buyten consent van vrienden te man nam Ian van Huyckesloot, eñ wan mede een dr., in Brabant getrout." (Gouthoeven, Chron., Dordr. 1620, bl. 171; S. v. L.., a. w., bl. 935.) „Ian v. Foreest, heeren Willemsz. (ex Adriana Hart v. der Woert?), was burghemr. te Haerlem (1469,

72, 75, 76, 80, 81, 85, 87, 93, schepen 1471, 73), en liet naer Cornelis van F., (schepen ald. 1498), die te wijve had jouffr. Agatha Potter van der Loo, ende van Ian v. F., die woonde opt huys te Oosterwijck (dat men nu Foreest noemt) by de Beverwyck, [1]) ende sterf an. 1554. Hij had een bastaardbroeder mr. Pieter v. F., burgemr. te Haerlem (1543—45, 48—51, schepen 1539—42, 46, 52). Ian voorsz. hadde getr. jouff. N. v. Heuckesloot, Joosten dr. te Delft". (Gouth., a. w., bl. 174; S. v. L., a. w,, bl. 966, en Hoogstraten, Woordbk. V. bl. 122, volgens welke Jan v. F., eerstgenoemd, zoon was van Adriaan, Jansz. ex Ida Cuser van Oosterwijk; Naamreg. v. d. reger. v. Hlm.)

Jacob Joostensz. Houkesloot en Jacob Willemsz. Houkesloot, Welgeboren Mannen van Rijnland 1536. (S. v. Leeuwen, Costum. enz. v. Rijnl., Leyd., Rott. 1667, bl. 84).

„Ian Oem v. Wijngaerden (Godschalcksz., rentmr. genl. van Holland 1434, eersten heer van Wijngaerden en IJsselmonde uit zijn geslacht, ex Marg. v. Alkemade, † wede. 1476) beerfde an. 1511 van sijn oom heer Floris v. Alkemade, het huys eñ goederen van Kroonesteyn by Leyden. Hy tr. jouff. Cath. bastaarddr. heeren Willems v. Egmont [2]), ende wan: 1. Godschalck, bailliou vanden Haghe (1497); 2. Willem, ridder en bailliu vanden Haghe an. 1512, tr. Maria Ruychrocx, hr. Philips dr. v. der Werve, ende wan Cornelis, tr. 1. Geertruyt v. Honthorst. 2. Maria, hr. Bouwens dr. v. Abbenbroec, eñ wan by d'eerste o.a. Joff. Anna v. W., tr. Ian v. Heuyckesloot, en wan 2 kinders, als Machtild, geh. met Ian v. Rutenberg ende Cornelis v. H., die tr. Lucretia, bastaarddr. van den heere van Assendelft, eñ wan jouff. Maria, woonende op het huys te Assenburgh". (Gouth., a. w., bl. 213; S. v. L., a. w., bl. 1051.)

---

[1]) Zeker in dit geslacht gekomen, door alliantie met dat van Cuser v. Oosterwijck, bastaard van Henegouwen-Holland.

[2]) Dat zij een bastaarddr. was, bevestigen Balen en S. v. L. niet; maar noemen haar Egmond-IJsselstein; tot een bastaardtak van welk geslacht zij denkelijk zal behoord hebben.

„Johan v. Hoygnesloot (*sic*), heeft gediend ontrent 27 jaren, lieut. van de vaceerende comp. van capit. de Bont." (P. A. Leupe: Alphab. naaml. v. off. die bij e. komp. wenschen gepl. te worden; opgem. kort vóór of na het eindigen van het 12j. bestand, en mededed. i. d. Kron. v. h. hist. Gen. te Utr. IX, bl. 166). — In het „Dagblad" van 25 April 1882, treft men, onder de „Familieberichten", aan: „Bev.: P. G. Nieuwkoop, geb. van Huiksloot, z., Delfshaven."

Albout. — „Omtrent desen tijd — zegt Velius, a. w., bl. 253 e. v. op 't jaar 1539 — quam het edel geslacht der Albouten binnen onse stad meest te niet, als daer niet van over bleef, dan een eenige dochter. Men seyd dat zy waren gesproten uyt een van de vijf edele geslachten, die Westvriesland eertijds beseten hadden, eer de graven van Holland met de landen begiftigt werden [1]). Mijn vermoeden is eer, dat zy van den broeders of magen van den bisschop Adelbout van Utrecht [2]), die uyt dit Quartier was, eerst afgekomen waren, en dat zy daerom desen bynaem voerden: doch 't is alleen mijn vermoeden. Dit is seeker dat zy van seer oude stammen waren, en haer altijds adelijk gedragen hadden [3]). De

---

[1]) Centen verwijst hier naar de Oude Holl. Chron. fol. 32; Winsemius, Cron. v. Vriesl., f°. 36; P. J. Twisk, Chron. Lp. 85; Matt. v. der Houve, Handv. — Chron. op de j. 300 en 800; D. Burger v. Schoorel, Chron. v. Medenblik, p. 34. — De V^e der edele heeren die daar het bewind voerden, zoude geweest zijn „Heer Adelbold van, of in Winkel, die zich in 't dorp Winkel onthield. Uit de laatst genoemde der gemelde vyf heeren, die oudtijds Westvriesland zouden beheerst hebben, meent men dat het geslacht der Albouten gesproten is." (Zie: Moede Gans).

[2]) „Deze Adelbout, was een Vriesch van geboorte, uit een adelyk geslacht, raad van keizer Hendrik den II en de XIXe bisschop van Utrecht, en stierf 1026 of 1027. Zie van hem F. Halma, Toneel I, 16—21, en Bat. sacra, p. 636—642."

[3]) „De stad was in desen tijd (de eerste helft der 15^e eeuw) in seer goeden doen en bloeyde sonderling, soo in goede policien, als in menichte van goede burgeren, die eendrachtig onder malkander en vreedsamig met haer bueren leefden: De raed bestond meest in adel, daer onder de Heemskerken, Albouten, Noordwijken en Banjaerden, geslachte nu by ons uytgestorven, de voornaemste

ridder Joost Albout [1]) en zijn broeder Gerrit Albout (eenige memoriën schijnen aen te wijsen dat Joost niet de broeder, maer de sone van Gerrit geweest is, die in zijnen tijd burgemeester, schout, en kasteleyn van den Zeeburg [2]), en een van de principaelste regenten van de stad was [3]), bloeyden recht voor desen tijd in grooten rijkdom en aensien. Dese Gerrit Albout sterf 't jaer 1517, en hadd een soon Albert genaemt, die ik vinde, dat hier 't jaer 1535 burgemeester geweest is, en sterf omtrent dit saysoen, nae latende een eenige dochter, die van hem, hoewel bastaerd, by gebrek van ander erfgenamen, wettig gemaekt en geadopteert werde, en daer nae uytgegeven aan Ariaen Win, een man by onse ouders tijden seer wel bekent, eerst om zijn over groote rijkdom, en daer nae om geen minder armoede. Van welke groote veranderinge (mits wy gekomen zijn hem hier te noemen) misschien niet buyten propoost sal wesen, yet wat wijdluftiger te spreeken. Daer werd van

---

waren, of in lieden van geleertheyd, die met groote wetenschap regeerden, en de welvaert van de stad sonderling behertigden." (Velius, a. w., bl. 25, 35, 148, 204). — „Te Hoorn plegen mede te woonen d'edele geslachten Heemskercke (Heer Gerrit H. sterf 1398 te Hoorn, daer hy woonde eñ begraven leyt, eñ eenen schoonen boomgaerd hadde, die naer sijn doot betimmert wert, eñ heer Geerits lant wert genoemt), Aelbout, Baenjaert, Beets en andere." (Gouth. a. w., bl. 96.)

[1]) „Heer Joos Albout ende Aelbert Albout sijnen broeder, tot Hoorn in Westvrieslant" worden onder de Hollandsche edelen opgeteld die leefden 1477—1500, bij Gouth., a. w., bl. 555; S. v. L., a. w. bl. 753.

[2]) Blokhuis, 't welk de hertog Albert van Saxen, door Maximiliaan tot algemeen bestuurder over al de Nederlanden en Staten van zijn zoon Philips aangesteld, in 1492 te Hoorn had laten timmeren, „in 't eynde van de Westerstraet, aen de Zee," doch in 1517 weder werd afgebroken. „Eerst was kasteleyn daer op een Boudewijn v. Leyden, daerna Thomas Uytenbroek, na hem Jacob v. Noordwijk een van onse burgemeesters, en de leste Gerrit Albout, die ook in dit selve jaer sturf, dat het weder afgebrooken werd." (Velius, a. w., bl. 160, 203, 4; vgl. bl. 169.)

[3]) „1490 werden Jr. Gerrit Albout en Lambert Jansz. Cruyf, van stadswegen na 't Hof gesonden, om te versoeken eenige verlichtenis in 't ruytergeld, alsoo niet mogelyk was, dat de gemeente soo swaren last langer konde dragen." (Velius, a. w., bl. 148; ook bl. 169, 178.)

hem geseyd, dat hy behalven huysen, renten, en ander diergelijke middelen, eertijds in zijn eygendom hadde honderd en vijfentwintig morgen lands, meest van de beste landen, die men in dit Noorderland hadde konnen vinden: dat hy in plaetse van tin, hem ordinaris ter tafel liet dienen met enkel silverwerk, en hield voort al zijn huyshouding naer advenant, niet burgerlijk maer princelijk: was daer en boven seer moedig op zijn goed, als noch eensdeels daer van getuygen mag seker glas van hem eertijds gegeven in een speelhuys, dat by mijn tijden noch gestaen heeft, en staet misschien noch tot deser uyr, in 't welke hy een man op een ros hadde laten stellen, met een valk op zijn hand, en dese woorden daer by.

Ick mach ryden, ick mach vliegen, ick mach gaen.
Ick behoef niemandt ten dienst te staen.

Als willend daer deur betoonen, dat hy mogt soo hy wilde, en dat hem geen zee (soo men seyd) te hoog mogt gaen. Maer dit sloeg soo seer om, meest deur onachtsaemheyd, verkeerde mildheyd, en quade regel, dat hem naderhand niet een brood te borge betrout werd, en dat hy, als een desolaet en verlaten man noch sterf in een hoyschuyr van seeker huysman, die eertijds zyn pachter geweest hadde". Zie ook Feyken Ryp, Chron. v. Hoorn, H. 1706, bl. 60. — Ariaen Willems Win, was schepen 1543, 52, en schout 1555, 57—62, te Hoorn. (Naaml. d. regeer. achter Velius' en Ryp's chron.) — „Dees Ariaen Win wierd in den jare 1557 schout van Hoorn, en bleef in dat ampt tot het jaar 1562. Doch zyne zaken toen meest verlopen zynde, wierd den 18 van Nov. des zelven jaars Mr. Joost Huigesloot, een zeer beleeft en verstandig man, die eerst pensionaris van de stad geweest was, tot schout in zyne plaatse gestelt. Zie de lyst v. d. Reg." (Centen op Velius a. w., bl. 255, aant. 415.) — Zie van Ioost H. ook: Moll en De Hoop Scheffer, Stud. en bijdr. ov. hist. theol. I, bl. 145, waaruit blijkt, dat hij in 1568 42 jaar oud was.

Het wapen van Aalbout, Aelbout of Albout: *De vair a deux fasces*

de gueules [1]), 't welk bizonder veel overeenkomst heeft, met dat van Coucy [2]) en Bar- of Berlaymont [3]): *Fascé de vair et de gueules de six pièces* (De Rouck, Nederl. Her., bl. 312) en met dat van Assignies [4]), pleit niet voor de Friesche afkomst (gesteld dat er

---

[1]) Rietstap, Arm. gén., 2e édit., heeft: „Albout — *Flandre: De vair à deux fasces de gueules.* Cq. cour. Cim.: une tête et col de chien braque posée de front. — Ou: (Armorial van Gendt, MS.) *Fascé de vair et de gueules.* Cq. cour. C.: un vol de sable." — Jaersvelt, voert, volgens hem en Smallegange's Holl. Wapenkt: *Fascé de vair et de gueules;* doch laatstgenoemde zegt, in zijne Beschr. v. Zeel. edele en aensienel. gesl., niet: „Albout—*Flandre*", maar: „Het edel geslacht van Albout is door geheel Nederland genoegsaem bekent." — Wáár was dit geslacht in Vlaanderen gevestigd? Het komt niet voor op de Vl. Wpkt, door Lemens, noch bij Gailliard, Anchiene nobl. de Flandres, Brux., Par., 1866. Aerbout en Aerlebout waren er bekend.

[2]) Versailles; Salle des Croisades, Par. s. d., p. 7, no. 13. — „Il n'y a point de Français un peu instruit qui ne sache que la Maison de Coucy a été l'une des plus illustres Maisons du Royaume. La ville de Coucy, qui a donné son nom à cette grande famille, faisait partie de l'ancien pays Laonois, et a depuis été réunie au comté de Vermandois." (De Belloy, Mém. hist. s. l. maison de Coucy, Par. 1770, p. 6.)

[3]) „Sur la commune de Berlaimont, dans l'arrond. d'Avesnes, ancien Hainaut, voir les Promenades dans l'arrond. d'Avesnes (Nord), par Mme Clément Hémery, Valenc. 1830, I, 142 et suiv." (De Reiffenberg, Renseignem. s. d. noms de fam. et de lieux, ment. d. le 1er vol. d. monum. p. s. à l'hist. d. prov. de Namur, de Hain. etc., Brux. 1844, p. 18). — Boschuysen, zoo men zegt, uit het huis van Guines in Picardije: *Vairé d'or et d'azur.* (Roger, Noblesse et cheval. de Flandre, d'Artois et de Picardie, Amiens 1843, p. 253), gesproten, voerde: *De vair plein.* Bertrande Heerman hadde te man Willem van Guynes Willems soon, rentmr van Kennemerland anno 1360, en komen van desen die van Boschuysen." (Gouth., a. w., bl. 180; S. v. L., a. w., bl. 982). Gerrit v. Boschuysen en zijne jongere zonen Florens en Ansem, worden in 1332 vermeld bij v. Mieris, Chtbk. II, 531; Nicolaes v. B. en zijne drie zonen nog vroeger, 1271, bij v. den Bergh, Regist. v. oork. enz., bl. 71.

[4]) „Le château d'Assignies près d'Aire, en Artois, donna son nom à cette maison, connue dans la province dès le XIIIe siècle. Armes: *fascé de gueules et de vair de six* (Rietstap, l. c. 1e éd., heeft *huit pièces.* (Roger l. c. p. 283—84). Dumont, Fragm. généal.; het Suppl. en le vrai Suppl. au Nob. de Pays-Bas; de Vlaemsche Wapkt door Lemens; Borel d' Hauterive, Arm. de Flandre, du Hain. et du Cambrés.; het Théatre sacré de Brab. I, p. 383, Planche no. 2:

sprake kan zijn van maagschap met den Utrechtschen bisschop Adelbold, † 1027) van dit geslacht, daar men, zoomin in West- als in Oostfriesland dergelijke wapens zal aantreffen. Het is niet onmogelijk, dat de Albouten met het huis van Avesnes naar hier zijn overgekomen; tenzij ze reeds vroeger in oorkonden voorkomen, en er toe gerekend kan worden: „Hugo Adelbolt", † in Febr. 1287, die aan het klooster van Egmond „drie ponden jaarlijks besprooken heeft, met een mark zilvers" (Kron. v. Egmond, d. v. Herk en Kempher, Alkm. 1732, bl. 215) [1]. Vermeld worden: „Sybrug Albout, leekezuster, † in Jan. 1353, die aan het klooster van Egmond besprooken heeft jaarlijks tien schellingen, en in het pand begraaven is" (Ibid. bl. 246). — Gerrit, schepen te Haarlem 1402 (Enschedé, Arch. v. Hlm. III, p. 52). — Gerrit, Claes, schout van Wieringen, en Hindrik, Geryt Alboutszonen, vermeld in de reken. v. den thesaurier Ph. v. Dorp, 1409—1410 (Kron. v. h. Utr. Gen. VIII, 474, 457, 468). — Claes en Hugen, schouten van Haarlem 1411, 16, en Pieter, schout van Wyringen 1413 (Scheffer, Grafel. beveelb. II, 20, 28, 38). — Claes en Gerrit, vermeld in de reken. v. Ph. Enghebrechtz, clercq d. tres. v. Holl. 1416—17 (Kron. a. v. bl. 223—25, 233). — Gheryt, Jan en Boudyn 1430, 38 (Arch. v. Hlm. I, p. 190, 193). — Hertog Ian v. Beijeren spreekt Herbert v. Foreest vrij van de straffe eenes doodslags verwerenderhand te Haarlem begaan op Claes Aelbout. 1428, St. Michiel. (De Bruyn Kops, stukk. d. grafel. tijden, u. h. arch. v. Hlm., bl. 16, en Handv. v. Hlm., bl. 75; v. Mieris, Charterb. IV, bl. 697.) Denkelijk dezelfde Claes Albout, die door Vrouw Iacoba in 1417 tot schout van Haarlem werd aangesteld (v. Mieris a. w. IV, bl. 403, 436), welk ambt in 1419, 22 voor Hertog Jan v. Beijeren

grafzerk van Pierre d'Assignies, chlr., † 22 Mars 1664, en Joh. Hinckaert, † 31 Oct. 1652, hr. en vr. van Gageldonck, in Etten enz., in de kerk van Betecom bij Arschot; geven het wapen als bij Roger.

[1] Van Wyn verzekert, in Huisz. lev. I, 4, bl. 566 in nota, dat het dagregister bij Kempher „een stuk (is), waarop men zeer gerust aan kan, als zijnde uit de archiven der abtdije getrokken." Toch wordt bij hem, a. w. II, 1, bl. 90 e. v., in het „Necrolog. Egmund.", deze Hugo niet vermeld, en Sybrug, daar Siburgis, alleen bij haren doopnaam genoemd.

bediend werd door Herpert v. Foreest, poorter van Haarlem, wiens goederen in 1417/18 door Vr. Jacoba verbeurd verklaard en ten deele aan den heer Jan v. Heemstede verkocht werden (Ibid. IV, bl. 248, 436, 60, 536, 57, 82, 631). — „Claes v. Ruyven, houtv. v. Hollant, 1410—20, doe hy sterf, hadde getr. Agniese, dr. Willems v. Scholten en van N. v. Egmont, ende wan Claes v. R., tr. Iudith, Pieter Albouts dr. te Haerlem." (Gouth. a. w. bl. 199; S. v. L., a. w., bl. 922, 1075). — Hugo, thes. 1440 en burgemr 1441—44 te Haarlem (Naamreg. d. reger. v. Hlm.; Gouth. a. w., bl. 151, 464). — Gerrit Albertsz., burgemr te Hoorn 1491, 1507, 14, 16, schepen 1508, schout 1514—16, † 1517 (Naaml. d. reger.). — Gheryt Aelbour (Aelbout?), baljuw, van Assendelt 1509 (Handv. v. Assend., Amst. 1768, bl. 82, 83). — Albert, 1524 schout te Hoorn, „quetst Claas Willemsz. voorgaande burgemr, daar veel moeyten om was". Denkelijk dezelfde als Albert Gerritsz., die 1529 als vroedschap of raad en 1530, 33, 34, 37 als burgemr ald. voorkomt (Naaml. a. v.). — „Albert A. v. Avesaet, tr. Maria v. Assendelft, „Claes dr. hr. van 's Gravemoer, ex Agatha v. Bruhese: Alijt, † 1560 oud 20 j., tr. Claes v. der Duyn (Adamsz. ex Hadewy Pijnsen v. der Aa), houtv. v. Hollandt en bailliou en dyckgrave van Schielant 1560, † 1563 (1 Oct. 1562)." (Gouth., a. w. bl. 151, 173; S. v. Leeuwen, a. w. bl. 856, 943). — Iacob Alboutz., 1530 verlijdt met „ij mergen lands gelegen in de Ketel" (Kron. a. v. X, bl. 429). — „Wolferd te Haarlem, tr. Maria v. Poelgeest, Iacobs dr. ex. Iozijne Pijlysers uit Brabant [1]): 1. Iacob, capiteyn, te Coudekercke woonende, tr. N. (Catharina), geb. 1578, † als wed. 25 Ian. 1634, begr. te Utrecht met 8 kwart., Walraven Piecks dr.

---

[1]) „Jonckh. Wolfaert Albout, wonende buiten Leyden tot Coudekerk," heeft in 1578 voor Commissarissen van den Hoven den gerequireerden eed van trouwe aan den koning afgeleyd. (D'Yvoy v. M., Verb. en smeekschrift. d. Nederl. edel., verm. door Beeldsnijder, n. i. d. h., bl. 69, n°. 79). — Het was zeker zijn zoon Jacob (1599) en kleinzoon (?) „Jongheer Aelbout" (1642), aan welke de stad Leiden, blijkens Thes. rek. van die jaren, zekere „renten gestaan hebbende op Pieter Simons Begynhof" aldaar, moest uitkeeren. (Fr. v. Mieris, B. v. Leyd. 1, bl. 158.)

ex Beatrix de Coninck; 2. Gheerit, sterf in den oorloghe 1603; 3. Iozijne, † onbestaat 1612; 4. Maria † 1604, tr. Frederick v. Leefdael, † te Utr. 1607, Christoffelsz., een der Verbonden edelen, ex Maria v. Schoonhoven." (Gouth., a. w. bl. 197, 189; S. v. L., a. w. bl. 1006, 51; Herald. Bibl.: gesltl.-Pieck; Te Water, Verb. IV. bl. 202; Balen, a. w. bl. 1109). — Johan Adriaansz. Aalbout, pastoor te Koudekerke 1568 (Oudh. en gest. v. Rhynl., bl. 355). — In de kerk van Oorschot is of was „le blason de noble N. de Grevenbroek (uit den huize van Arkel), † 24 Avril 1654, et de Mad. N. Aelbouts, son épouse, † 6 Mars 1649." (Théatre sacré de Brab. II, 2, p. 75).

Voorzeker is er nog veel meer van dit uitgestorven (wanneer?) geslacht bekend. Van eenige der hierboven genoemden, zie ook v. Mieris, Chartb. III, bl. 400, 702, 75, IV, bl. 292, 403, 36, 544, 697; Handv. v. Hlm., bl. 61; Graswinckel, Magistrsbestellg. v. Hlm., bl. 21; Allan, Beschr. v. Hlm., II, bl. 513, 20, III, bl. 240; S. v. L., a. w., bl. 992; voorts Balen, a. w., bl. 1290; Stamb. v. d. Fries. adel II, bl. 150; Théatre sacré cit. I, p. 371; J. G. Frederiks, in Nijhoff's Bijdr. N. R., VIII, bl. 184 e. v. M⁰.

Van Crommon. — Anno 1665 werd te 's Gravenhage bij Hillebrandt van Wouw, Ordinaris Drucker van de Ho: Mo: Heeren Staten-Generael der Vereenighde Nederlanden, uitgegeven „Met Privilegie" het boekje: „Recueil der Recessen, voor de Regieringe der Stadt Maestricht, tusschen de Heeren Marinus van Crommon, Ridder, etc. ende Godart Adriaen Baron de Reede, Heer van Amerongen, Ginckel, Elst, enz. Ridder van de Conincklijcke Deensche ordre van den Oliphant, beyde mede Gedeputeerden in de Vergaderinge van de Hooge Mogende Heeren Staten-Generael der Vereenighde Nederlanden, van wege de Provincien van Zeelandt ende Utrecht, ende der selver jonghst-gewiesene Commissarisen-Deciseurs, ter eenre; ende de Heeren Arnold Baron de Kerckhem, Kamerheer van Syne Cheurf: Hoogheyt van Keulen, Bisschop ende Prince van Luyck, Heere van Wyer, Muysen, Cosen, Mopertingen, Hoogh-Balliu des Ampts Bilsen, ende Heer Carel de Mean, Ridder, Heer van Atrin,

Raedt van syne hoogh-gemelte Hoogheyt in syne Raden van State, Geheymen ende Ordinaris, Oudt-Burgemeester der Stad Luyck, beyde mede commissarisen Deciseurs van wege Syne hoogh-gemelte Hoogheyt binnen de voorsz. Stadt Maestricht, ter andere zyde; — in krachte van der selver respective Heeren Committenten ende Princen authorisatie ende plein Pouvoir, den 13 September 1664 gearresteert, ende den vijfden Januari 1665 by de hoogst gemelte Heeren Staten-Generael geapprobeert, geratificeert, ende in een positive Wett bekeert".

Een Marinus van Crommon is met Johan de Witt, Glinstra, e. a. gedeputeerde van hare Ho: Mo: naar de collegien ter Admiraliteyt tot Amsterdam in 1665.

Een Mr. Marinus van Crommon is Gecommitteerde Raad ter Admiraliteit in Zeeland (3 April 1654) — en Gecommitteerde Raad van State des Graeflijkheits van Zeeland [1]).

Heeft al het bovenstaande op één en denzelfden persoon betrekking? Is meer omtrent hem bekend? Wie waren zijne ouders en grootouders? Was hij gehuwd? zoo ja, met wie? en heeft hij kinderen nagelaten? Waar en wanneer werd hij geboren, c. q. huwde hij, is hij overleden en begraven? —

Een Mr. Gerard van Crommon komt voor in Zeeland als verheffende in 1687 462 gemeten, 145 roeden, 8 voet, 9 duim [2]).

Bij de instelling der Chambre-mi-partie werden van wege Hare Hoog Mog. afgevaardigd:

Willem van Lintelo van Ehse,

Gerard de Crommon, Raad Ordinaris enz.

Anthony Carel Parmentier van Heeswyck, Geëligeerde Raad enz. [3]).

Een Gerard van Crommon vind ik vermeld (einde 1600) als Quartier-Schout van Pelant. Hij zoude gehuwd zijn geweest met Aletta Maria, dochter van Jonker Laurens de Geer van Osterby (1614—1666) en van Margaretha van Crommon. Zijne weduwe

[1]) Smallegange, Chronyk. I. 426.

[2]) Smallegange, cit. pag. 702.

[3]) van Balen, Beschrijving van Dordrecht. I. pag. 127.

hertrouwde met den Ridder Baronet Joan Pieter van den Brande van Cleverskercke, Heer van Cleverskercke, Koudekercke en Hoogelande, Ambassadeur aan het Hof van Engeland, Voorzitter der Staten-Generael, enz.

Dezelfde vragen als voren, worden omtrent dezen Gerard van Crommon gedaan.

Een andere Gerard van Crommon komt voor als echtgenoot van Margaretha Monicx [1]) of Munnincx [2]). Uit dit huwelijk is geboren voorzegde Margaretha van Crommon, die den 10den October 1640 gehuwd is te 's Gravenhage en overleed 5 Januari 1658. Ook deze Gerard van Crommon wordt Afgevaardigde ter Staten-Generaal genoemd voor de Provincie Zeeland, en zou dus kunnen geweest zijn de Gerard de Crommon, bovengenoemd.

Nog vind ik vermeld een Gerard van Crommon, die ca 1650 huwde met Christine Eléanore, geboren te Norrköping in Zweden 20 Juli 1630, overleden 4 October 1654, dochter van Jonker Louys de Geer van Finspong en Leufsta (1587—1652).

Ook omtrent beide laatstgenoemde Gerard's zullen alle inlichtingen zeer welkom zijn. In het algemeen houd ik mij aanbevolen om te worden ingelicht omtrent de bronnen waaruit de geschiedenis van het geslacht „van Crommon" kan worden gekend.

S. A. V. L.

---

[1]) In Utrechtsche archieven komen voor ca 1606: Jhr. Johan Monicx en Margaretha van Nyenrode, echtelieden; Jonkvr. Maria Monicx vrouw van Joncker Melchior Schorenbrant, en Jonkvrouwe Maria Monicx, vrouw van Jhr. Wouter van Lawiek (Lauwyck). Volgens Mr. F. A. L. ridder van Rappard in het Algemeen Nederlandsch Familieblad. 1886, pag. 274.

[2]) Smallegange (Chronyk, I. 426, 433, enz.) noemt Gillis Munnincx als Burgemeester van Middelburg, enz., Pieter M. als gecommitteerde Raad ter Vergadering van de Heeren Staten van Zeeland; hij zegt het geslacht Munnincx is „hier gekomen uit Duinkerke, en hebben wij in groote macht en aansien gekent." Gaarne zag ik opgehelderd tot welk der beide geslachten bovengenoemde Margaretha M. behoort en verneem zeer gaarne wie hare ouders en grootouders waren. Een adellijk geslacht Moninx in Brabant (België) voert: d'argent à 3 tourteaux de sable, chargé chacun d'une moucheture d'hermine d'or. Is er verband tusschen dit wapen en dat der beide genoemde geslachten M.?

Schenck (XLII, 531). — 1. De ouders van den Frieschen stadhouder, George Schenck, waren Wilhelm Schenck (der altere) en Cunegondis von Tettau.

3. De kinderen van genoemden George Schenck waren:

a. Frederik Schenck, aartsbisschop van Utrecht.

b. Maria Schenck, abdis van Rijnsburg.

c. Louis Schenck, ongetrouwd gestorven in Spanje.

d. Carel Schenck, in 1571 te Vollenhove gestorven.

e. Johan Schenck van Toutenburg, kolonel in Spaanschen dienst, overleden in 1584, trouwt Paschine van den Deeckens.

Waarschijnlijk ook:

f. Magdalena Schenck, echtgenoot van Onno van Euwsum.

g. George Schenck.

h. Ernst Schenck, gesneuveld voor Hattem.

en *i.* Anna Schenck, religieuse te Rijnsburg.

4. Anna, gehuwd met Jeroen Rataller was eene natuurlijke dochter van George Schenck. (Mutueel testament d°. 9 Januarij 1582 voor notaris van Hamersfeld te Utrecht „Jonchr. Jeronimus „Rataller ende Joffr. Johanna van Tautenburch, natuerlicke dr. „van wylen Heer Georgen Schenck, Vryhere van Tautenburch."

Den Haag. M. P. SMISSAERT.

Bam-Hollesloot. — In mijn Cornelis Jacobsz. Brouwer, genaamd Bam, voorkomende in deel 41, blz. 439, van dit tijdschrift, schreef ik „niettegenstaande al de gegevene moeiten, mochten wij tot „heden den naam niet ontdekken van de vrouw van Jacob Bam". Door een gelukkig toeval zijn wij thans dien naam te weten gekomen.

Deze mededeelingen bewijzen dat de vrouw van Jacob Bam was Maria Hollesloot, zooals uit onderstaande geslachtstafel der familie Hollesloot ten duidelijkst blijkt:

In het Sted. Archief te Amsterdam bevindt zich (Lade R. 2 n°. 12) een pakket stukken betreffende 1564. Zij bevatten een twistgeding tusschen enkele burgers en de stedelijke Regeering, waarin eerstgenoemden zich o. a. beklagen over te nauwe verwantschap der Vroedschap onderling. Tot staving hunner bewering laten zij enkele

genealogische gegevens volgen. Wij lazen o. a.: „dat Andries „Hollesloot en Cornelis Jacobsz Brouwer sijn suster en broeder „kinder" verder „dat de huysvrouwe van Mr. Heynrick Dircksz ende Cornelis Jacobsz. sijn twee suster kinder".

Jan Hollesloot.
×
. . . .

o. a.:
IJsbrand Jansz. Raad in 1515
×
Baartje Buyck, zuster van Joost Buyck.

o. a.:

Wynanda Hollesloot.	Maria Hollesloot.	Jan Hollesloot.
×	×	×
Dirck Opmeer.	Jacob Claesen Bam.	Anna Boelens Dircksdr.
o. a.:	o. a.:	o. a.:
Maria.	Cornelis Jacobsz. Brouwer gen^d Bam.	Andries Hollesloot
×	×	×
Mr Heynrick Dircksz.	Neel Wessels.	1°. Jannesje Willemsz. Brouwer. 2°. Lysbeth. Wiggers.

Wij zien hier tevens uit dat de vader van Cornelis Jacobsz. Brouwer gen^d Bam heette: Jacob Claesen Bam.

Amsterdam. BERNARD J. M. DE BONT.

Alkemade, Matenes, v. Wassenaar. — De heer E. W. Moes schrijft in zijne Iconographia batava, afl. I, p. 16, bij de beschrijving van het aldaar afgebeeld triptiek (bij den heer O. Wesendonck te Berlijn), dat de daarop afgebeelde personen zijn: oude man (v. Alkemade), oude vrouw (v. Raephorst); man op middelbaren leeftijd (v. Alkemade) met vrouw (Borre v. Amerongen); vrouw (v. Alkemade) met man (v. Wassenaer), benevens eene dochter en vijf zonen dezer 2 laatsten.

Volgens mijne meening kunnen de personen op dit altaarstuk

afgebeeld niet anders zijn dan *Jan van Matenes* en zijne vrouw *Margaretha Partout* (alias van Castello, uit Luikerland) hun zoon *Philips v. Matenes*, gest. 1533 oud 82 jaren en diens vrouw Marie van den Woude (docht. van Jacob v. den Woude, heer v. Warmond en Alkemade). Zij was getr. in 1484 en stierf in 1488; en *Maria v. Matenes*, die in 1558 stierf, oud 72 jaren. Zij was in 1525 vrouw van den Woude, Alkemade en Warmond geworden bij versterf hare moeije Jacoba van den Woude, die in 1476 met Gijsbert v. Raephorst († 1503) getrouwd was geweest, en eindelijk *Jan van Wassenaer v. Duivenvoorde* † 1534 oud 74 jaren. Hij was zoon van Jan v. Duivenv. en van Margaretha v. IJselstein en had bij zijne vrouw Maria v. Matenes 14 kinderen, waarvan op dit altaarstuk zijn afgebeeld: de oudste dochter *Maria* en 5 zonen: *Arent*, *Jacob*, *Arent* de 2de, † 1536 oud 23 jaren, *Jacob*, † 1586 oud 70 jaren en *Jan*, eerst burgemeester later kapitein bij de belegering van Haarlem, gest. in 1573 oud 55 jaren, in de spaansche gevangenis.

Het wapen van Matenes is een band van keel met 3 sterren van goud op een veld v. zilver, waaruit schijnt te blijken dat Jan v. Matenes, zijn zoon Philips en diens dochter Maria, hier met de wapenschilden v. Alkemade, een klimmende leeuw van sabel in een zilver veld, zijn afgebeeld, omdat de heerlijkheid van Alkemade door het huwelijk van Philips v. Matenes met Maria erfdochter v. den Woude en Alkemade in het geslacht van Matenes was overgegaan. Het wapen v. Raephorst kan zien op het bovenvermeld huwelijk van Jacoba v. de Woude met Gijsbert v. Raephorst.

Dit altaarstuk zal in 1525 geschilderd zijn als blijvende herinnering, toen de heerlijkheden van Alkemade en Warmond aan het geslacht van van Wassenaar overgingen, waaraan dezelve tot in 1774 verbleven. G. A. S.

Wapens (XL, 440). — Kan het onder n°. 3 genoemde ook zijn van de familie Thirion, waartoe o. a. behoort de tegenw. koll. kommandant van 't 1e reg. Huzaren? M. G. W.

Crauwel (XXXIX, 549). — Omtrent deze familie vond ik nog: Thomas Jansz. C. (waarschijnlijk broeder van Berent Jansz. C., cameraar van Wijk bij Duurstede in 1605 en 1606, schepen 1611), geh. met Nellichje of Hilligen Simons of Symons, zij leefden blijkens akten voor schepenen bij Wijk bij D. in 1629 en 1643, † vóor of in 1658 en hadden 3 kinderen, Jonker Johan C., in Nov. 1656 geh. met juffr. Odelina van Wesel, weduwe van Aert v. Schuylenborch, Aaltje C., 29 Juli 1655 geh. met Anthony van Sandick Jorphaes Jansz., schepen van Wijk bij D. en † ald. 25 Mrt. 1723, en eene dochter, geh. met Aelbert van Bosch, blijkens akte voor schepenen van Wijk bij D. van 23 Mrt. 1658.

MR. H. W. VAN SANDICK.

Crauwel (XXXIX, 549). — Het wapen, gevoerd door Bernt Cr., schepen te Wijk-bij-D. 1611 is op het Prov. Arch. te Utrecht. Het stelt voor drie ....?; helmt. een dezer figuren tusschen eene vlucht.

V. O.

Naar de afteekening te oordeelen, zou men zeggen: Drie (2, 1) vierkante gekwaste kussens op eenen der hoeken geplaatst (Vgl. in Rietstap's Handbk. d. Wapenk. plaat V 9de rij, 5), terwijl uit de kwast des bovenhoeks van elk kussen eene veer (?) oprijst. Volg. a. w. bl. 243 voert Bernse (Engeland) in zilver drie (2, 1) roode goudgekwaste kussens. JAC. A.

Van Romondt, d'Aumale van Romondt. — Voor de samenstelling eener uitvoerige genealogie van dit geslacht wordt beleefd medewerking verzocht. Mocht een der lezers van dit tijdschrift eene handschriftelijke genealogie bezitten, dan zoude ik die gaarne voor een paar dagen willen leenen ter vergelijking met mijne uitvoerige gegevens.

Hoofdzakelijk ontbreken mij nauwkeurige gegevens omtrent de takken, die in Embden, Enkhuizen en Amsterdam (1775) hebben geleefd.

Kan iemand wellicht de volgende vragen beantwoorden?

1°. Johan Sibertus van Romondt huwde te...? den...? 17..? Lumina te (of ten) Herkel gedoopt te.... den.... 175.? dochter van...? en van...?

De overgrootvader van *Johan Sibertus*, genaamd Jan of Johan, huwde te...? 8 Nov. 1672 Maria van Oud, ged^{t} te.... den...? dochter van.... en van....?

Waar is de zoon Diederik v. R. 21 Mei 1676 geboren?

's-Gravenhage. V. E.

Rijke (XL, 252). — *Druschke* (of Druskij), Chirurgijn Majoor uit...? Silezië tr...? van Golstein, geb....? †...? d^{r} en wint Sigismundus Druschke geb....? † 2—8—1739, getr.? met Anna Cecilia de Meij, geb....? † 3—8—1745, d^{r} v....? Deze winnen

1. Petronella D., geb. te Curacao, 12—5—1717, getr. 6—4—1738 aldaar met Bernard van Starkenborg, geb. te Rhenen 5—3—1718, † te Curacao 27—7—1767.

2. Johanna Christina D. † ± 1775, tr. ± 1740 te Curacao met Cornelis van Starkenborg, geb. te Rhenen? nalatende:

a. Sigismundus Drusky van Starkenborg, geb. te Curacao 31—12—1742, † 10—8—1779, aldaar getr. 5—2—1765 met zijne nicht, genoemd onder *b.*, bij wie hij verwekt Johanna Cornelia D. v. S. geb. te Voorburg 5—5—1773, getr. 11—4—1799 te Leiden met Jh^{r} Mr Willem Schuyll van der Does.

3. Sara Drusky, geb. 16—11—1721, † 23—9—1766, getr. I 5—12—1739 met Jan Schotborgh, geb. 2—11—1713, † 21—1—1755 en

getr. II 24—10—1756 met Pieter Rijke. — Uit het I^{ste} huwelijk wordt gewonnen:

b. eene dochter Cecile Dorothea Schotborgh, geb. te Curacao 28—2—1745, gehuwd met haar neef, genoemd onder *a.*

Wie wil en kan het bovenstaande voor mij aanvullen en verbeteren?

Haarlem. J. C. GIJSBERTI HODENPIJL VAN HODENPIJL.

Van Hengel. — Adriana Johanna Doornik, geb. 13 Juli 1766, dr. van Bartholomeus Justus en Catharina Jacoba d'Arnaud, huwt te ? den ? met Steven Jan Hendrik van Hengel. — Gevraagd: 1° plaats en datum van dit huwelijk? 2° plaats en datum van

geb. en overl. van S. J. H. v. H.? 3° Voornamen en namen zijner ouders? 4° Namen zijner kinderen, met opgave van plaats en datum van geb. en overl., als ook de namen enz.... hunner echtgenooten?

A.—B.

Romswinckel. — Dl. III van V. v. Oyen's Stam- en Wapenboek bevat eene geneal. R., waarin bl. 448 wordt genoemd Matthijs R., geb. 1618 geheimraad en vice-kanselier van den keurvorst van Brandenburg. Zijne dochter was „pate" van Simon v. d. Water, die bij test. 25 Mei 1676 te Wezel, haar een legaat maakte. Daarin wordt zij genoemd „Juffrou Roomswinkel dochter van den vice Cancelier Matthias R." Deze laatste in eene leenacte 21 Sept. 1721 genoemd *baron* Mathias *v.* R. te Posen. Hij was een zoon van Frans, rentmeester van den Keurvorst te Zevenaar, † 1624, tr. 1616 Hermanna ten Hove, geb. 1596 † 1630, dr. v. Nicolaas bij Clara Lamers. Vraag: bestaat er familieverwantschap tusschen Simon v. de W. en Juffr. R.?

P.

De Koker. — Lindstroom. — In mijn bezit zijn de volgende begrafenisbriefjes:

1° „Anno 1696. In Hoorn Tegens Dinsdag, den 7 February, ten twee uren. Werdt UE. ter begravenisse versocht, met het Lijk van Gilles de Koker. In 't Hof. Als Vriendt in huijs te komen. Groote Kerck."

2° „Op den 13den April, Anno 1776. Is op Parimaribo à Suriname overleeden Gerrewinus Lindstroom."

Is van deze personen ook iets meer bekend?

J. E. TER GOUW.

Heinsius. — Clara Johanna werd geboren te Nijmegen, woonde later te Kuik, en trouwde aldaar 19 Juni 1746 met Marinus Adrianus van Ardenne, weduwnaar van Emilia Cecilia van Walsem. Wie waren de ouders van deze Clara Johanna H., en van haar echtgenoot, alsmede van zijne 1e vrouw E. C. van Walsem? Hoe zijn de geslachtwapens, door hen gevoerd?

J. G. DE G. J. JR.

Verschoor. — Veers. — Pieter Verschoor, koopman te Vlissingen en zijne huisvrouw Anna Veers, maakten testament 14 Maart 1684 voor den notaris Paulus Sorgeloos, waarin voorkomen: *a.* haar oom en hare moei De la Carbonnière en *b.* hare zuster Catharina van Hamerstede. Den 28 December 1684 maakte Anna Verschoor geb. Veers wederom testament, waarin voorkomen:

a. Anna van Liere, hare nicht van vaderszijde.

b. Alessia Parole, moeder van Anna van Liere, voornoemd.

c. Jacob, Grijtie en Jaquemintje, kinderen van Pieter Verschoor.

d. Symoen van Hamerstede, predikant te Dongen, haar broeder.

e. Sara van Hamerstede, huisvrouw van Johan de la Roke, capt. majoor, hare zuster.

Wat kan men mij verder van hunne verwantschap mededeelen? Tot *welke* familie Verschoor behoorden de bovengenoemden? Waren de sub *c* genoemde Jacob, Grytie en Jaquemintje, uit het huwelijk van Pieter Verschoor en Anna Veers geboren, of uit een vroeger huwelijk van haren echtgenoot? (Ik vermoed zulks dáárom, omdat zij hun *niet* „*hare* kinderen" noemt, maar eenvoudig vermeld als: „kinderen van Pieter Verschoor.")

Eindelijk nog: hoe konden de hierboven vermelde Catharina en Sara van Hamerstede, de *zusters*, en Symoen van Hamerstede de *broeder* zijn van de testatrice Anna Verschoor geb. Veers?

Amsterdam. J. G. DE G. J. JR.

v. d. Moer. — Cornelis Hendriaen v. d. Moer te Etten, gest. vóór 1674. Huybert van de Moer, secretaris van Gastel in 1703, getrouwd met Adriana Moock, dochter of althans erfgename van Dirck Moock, secretaris van Wouw, en zijne vrouw Catharina Erffrenten, beide vóór dat jaar overl. — Cornelia Anna v. d. Moer, huisvr. v. Gijsbert Herman van Baerle te Geertruidenberg, leefde in 't midden der vorige eeuw. — Een v. d. M. was in de helft der vorige eeuw schout van H. en L. Zwaluwe; een ander (of dezelfde?) of diens erven verkochten ± 1775 land in den „vrouw van de Moerpolder," grenzend aan den Emiliapolder bij Geertruidenberg. Wie kent er meer, hun onderlinge betrekking, en hun wapen? W. Z.

v. Halewijn (XLII, 502). — Maria Louise de la Rivière, geboren te Gorinchem 6 Februari 1714, † te 's Gravenhage 7 Juni 1796.

P.

Feith (XLII, 536). — Dr. Rhijnvis Feith, gedoopt te Elburg 11 December 1698, † te Zwolle 14 Juli 1772, huwde te Zwolle 12 Juni 1724 Geertruid Beekman, † te Zwolle in Maart 1751.

Hun zoon Mr. Peter Feith, geboren te Zwolle, huwde te Zwolle Elisabé Spaer, geb. te Zwolle 3 Mei 1725, dochter van Barend Hendrik Spaer en Machteld Schukking.

Wapen Schukking: In groen een zilveren springenden eenhoorn. — (In de kerk te Koekange hangen de wapens van Antony Schukking en Vreda van Keppel — zijne huisvrouw. 1648). P.

Mollinger (XLII, 578). — Alle beetjes helpen. Het wapen der familie Mollinger is: D'or à un lézard de sinople, posé en bande; casque couronné; cimier: deux proboscides d'or (Rietstap, armorial général, Gouda, 1887, II, blz. 240). — Franciscūs Rudolphus M. was zoon van Frans Rodolph en van Marie Emerence Clasens. Hij werd den 11n Oct. 1791 te Bergen-op-Zoom geboren, trad den 19n Oct. 1804 als kadet bij het 13e bat. infant. van linie in den krijgsdienst, huwde G. A. Revius, en werd in 1848 als kolonel en plaatskommandant te Maastricht gepensioneerd. Hij vestigde zich daarna metterwoon te Kampen, alwaar hij den 25en Juni 1866 overleed. (Van der Aa, biographisch woordenboek, XII, 2e, blzz. 962, 63). — Louis Gérard M., portret-, historie- en genreschilder te Utrecht, 1825—60. Hij was leerling van G. Stoof, te Utrecht, van de Academie te Antwerpen en van Ari Scheffer, te Parijs. — Gérard Alexander Godart Philippe M., broeder van den voorg., landschapschilder en graveur, † te Utrecht, 1867 (Siret, dictionnaire des peintres. Bruxelles, 1883, blz. 65; Le bibliophile belge, 13e année (1878), blz. 185—186). — Godefroid M., geb. te Maastricht, 21 April 1857, werd den 5en Dec. 1877 ingeschreven als student in de philosophie, aan de Hoogeschool te Utrecht (Album studiosorum Acad. Rheno-Traject. Ultraj. 1886, kol. 558).

Gent. TH. J. I. ARNOLD.

Aersen v. Juchem (XL, 616). — N. A. v. J. heeft tot kinderen *a.* Louise, geb. 1682, † Utrecht 1729, tr. 1701 Reinhard Meinertshagen Isaacsz. bij Maria Elisabeth Rademacher, geb. 1679 † Keulen 1726; *b.* N. N. † 1715, tr. 1701 Maria Elisabeth Meinertshagen (zuster van Reinhard), geb. 1767, † 1733, na hertr. te zijn 1716 met J. Wolleb † Keulen 18 Sept. 1731, 44 jr., uit het 1e huwelijk sproten 2 dochters (eene † Solingen 1745, 37 jr., geh. met Wüsten en eene † Wijk b. D. 1746, 62 jr., geh. m. Severijn) en 1 zoon, † Wijk b. D. 1760 als overste luit^{nt}, 58 jr. Helena A. v. J., † W. b. D. 10 Juni 1736, 62 jr., huisvr. van Cornelis van Sandick, aldaar op een grafzerk: A. v. J., Schade, Deuverden, Strick v. Linschoten. Deze sluiten zich aan bij een kwartierstaat op het Archief te Utrecht. *Vaderszijde*: A. v. J., Deuverden, de Regniero, Voirde. — Christianus Henricus v. Juchem promov. 28 Jan. 1755 te Leiden tot med. dr. en vestigde zich te Amsterdam. V. O.

v. Oteler. — Wie hiessen die Eltern der Angela Maria v. O. die am 1 Oct. 1678 Willem Franz v. d. Merwede v. Muylwyk heirathete und am 2 Apr. 1699 zu Amersfoort † und in der Joriskirche daselbst begraben ist? V. B.

Wapen met eikels. — Bij een lid der Rotterdamsche familie v. Meekeren bevindt zich een cachet met dit wapen: in rood 3 gouden getakte en gebladerde eikels, 2—1. Van welk geslacht is dit? Kan het zijn v. Meekeren...? of de Heer...? of Lelivelt?

Winterink. — Gerardus of Gerrit Winterink, geb..... te...., zn. van.... en van...., huwt.... te.... met Everdina ten Broek, geb..... te...., dr. van.... en van.... Hij † 25 April 1813 op 64-jarigen ouderdom als weduwnaar te Drempt (gem. Hummelo en Keppel), zij †.... te....

Wie kan het ontbrekende aanvullen? Kent iemand ook broers of zusters van Gerardus Winterink?

Zutphen. J. GIMBERG.

KERKGESCHIEDENIS.

BIJZONDERHEDEN UIT HET 2de NOTULENBOEK DER VOORMALIGE CLASSE

VAN VOORNE, PUTTEN EN OVERFLAKKEE.

MEDEGEDEELD DOOR

H. DE JAGER.

NIEUW-HELVOET [1]).

De Acta van 13 April 1598 noemen den opvolger van Wouter Hendricksze. Hij heette *Isebrandus Johannis van Bijlant* (de Bilant), en kwam van Pietersburen in gemeld jaar te Nieuw-Helvoet (zie Nav. 1891, bl. 377 en 378). Met zijn' kerkeraad kon hij het goed vinden. Toen hij in 1604 te kennen gaf, dat hij „vuijt oirsake eeniger accidenten" kwalijk tweemaal des Zondags kon preeken, vonden de Broeders goed, dat hij voortaan eenmaal kanselen zou (Acta van 6 April 1604). Bij gelegenheid van eene buitengewone kerkvisitatie, te N.-Helvoet 16 Nov. 1605 gehouden, gaf de kerkeraad een gunstig getuigenis aangaande de „predicatien" van den leeraar. Zij stonden hem wel aan. Op de vraag „oft hij in sijne predicatien de luijden, waarop hijt geladen had, met name noemde"? gaf de kerkeraad ten antwoord: „neen", maar dat hij eens den schout met name vermaand had „dat hij de clappaerts, buijten der kercke staende, zoude ghebieden van daer te gaen etc." Gevraagd „waeromme Ysebrandus meer moeijte ende ondanx hadde als de voorgaende predicanten ghehadt hadden? luidde het antwoord der broeders: „omdat Ysebrandus beter orde in der kercke hieldt, als d'andere ghedaen hadden, als int oprechten der gemeente ende

[1]) Vervolg van Nav. XLII, 607.

invoeren der discipline, waervan veele vianden sijn." 't Eenige, dat zij ten nadeele des leeraars bekenden, was dat hij „dickwiels uijt" was, „'tsij op de sluijs [1]) ofte int velt bij de vette beesten." Toen men hun zei, dat „het beesten coopen ende diergelijcke coopmanschap hem niet en betaemde ende dat sijt hem behoorden af te raden, seijden sij dat sijt wel hadden begonnen, maer niet connen volbrengen, begheerden oversulx dat het deur den Broederen (der Classe) soude geschieden, ende verclaerden dattet henl. aenghenaem wesen soude". Na den kerkeraad werd de burgerlijke overheid [2]), ten gevolge van wier klachten de buitengewone kerkvisitatie te N.-Helvoet plaats had, gehoord. Zij begeerde dat „Ysebrandus van Hellevoete soude wechgenomen worden" en verklaarde dat zij „het schelden van den predickstoel op henlieden, dat 5 ofte 6 jaren lang gheduijert hadde, satt was". Bepaaldelijk kwam zij op tegen de beschuldiging van verdonkering van den armen toekomende tarwe [3]). Volgens den kerkeraad zou Isebrandus van den kansel hebben gezegd: „het sijn dieven van de armen, die der armen goet inhouden, waerin de wethouders van Hellevoet niet en connen onschuldich ghehouden worden, omdat sij volgens haerl. ampt hare naersticheijt niet en doen om dese sake tondersoecken". De schout c. s. beweerden dat Isebrandus gezegd had: „dat de gerechte ende de meeste rijkdom van Hellevoette des armen goet besaten, dieven van den armen waren, haerl. vleijsch aten ende bloet droncken", en ter ontzenuwing der beschuldiging brachten zij o. a. in, „datter eertijts een seeckere bedevaert in Hellevoet plach te sijn voor een ghenaemt H. cruijs, waerdeur veel taruw den armen ghegheven wierd, twelck nu was opgehouden". De Overheid liet zich door de broederen der

---

[1]) Hellevoetsluis.

[2]) Zij was vertegenwoordigd door Lenaert Jansze Couwenoordt, schout, Witte Cornelisze met 2 andere schepenen, en den secretaris.

[3]) Reeds in 1602 bracht Isebrandus deze zaak bij de Classe; Acta van 16 Sept. 1602: „Issebrant Jansze heeft voorgestelt als dat de ingesetenen van Hellevoeten sekere sacken terwe schuldich zijn de armen te geven, diewelcke verdonckert werden ende in 20 oft 25 jaren niet en zijn betaelt, ende heeft raet gevraecht hoe men hierin best sal moghen handelen etc."

Classe bewegen om „'t proces, twelck voor den Leenmannen teghens Isebrandus begonnen was, te laten varen", maar haren eisch dat Isebrandus zou heengaan, handhaafde zij. Isebrandus, die wel te N.-Helvoet blijven wilde, werd vermaand om „sich te onthouden op den predicstoel die van de wet niet te injurieren", en toen in April 1606 de Overheid weer voor den dag was gekomen met het verzoek om een anderen predikant te mogen hebben „om de cleijne stichtinge, welcke Isebrandus dede", werd Isebrandus door de BB. aangezegd, dat hij eene andere gemeente moest zien te krijgen of „desisteren van den dinst". De leeraar koos het eerste, maar maakte geen haast en de Classe liet hem begaan. In April 1607 kwam er bij de Classe eene missive in van den kerkeraad van N. Helvoet met verzoek dat „Isebrant, welckes vertreck over een tijt versocht ende geaccordeert was, soude mogen blijven, dewijlle hij groote vrucht deed ende zijn vertreck schadelijck soude wesen." Het besluit, daarop gevallen, is aldus genotuleerd: „De broederen verstaen, dat de sake alreede in stilte gecomen is, in stilte sal laten blijven." In Aug. 1607 en April 1608 drong de Overheid bij vernieuwing aan op het vertrek van Isebrandus, herinnerende dat het beloofd was en dreigende dat zij „bij refus tegen de Classe procedeeren" zou, maar de BB. lieten zich niet intimideeren. Zij brachten in 't midden dat de „belofte, van het vertrecken Isebrandi gedaen, niet absoluet was geweest", en „verandert" was door de missive des kerkeraads, aandringende op des leeraars behoud; ten slotte deelden zij mede dat zij „sonderlinge tot ruste van Ysebrant souden vuijtsien dat hij met gelegentheijt mochte vertrecken ende in een ander plaetse getransporteert worden". Het bleef bij „uitzien" en Isebrandus was tot aan zijn dood te Nieuw-Helvoet werkzaam. Op een naamlijst van de predikanten der Classe staat bij 's mans naam: „obiit 8 Febr. 1611."

OOLTGENSPLAAT.

Blijkens de Acta van 12 Junij, 7 Aug. en 25 Sept. 1595 was er in dien tijd „eenighe onlust ende questie tusschen Joos de

Neve, diennaer in de Plate, ende eenige van den ouden ende nieuwen kerckenraet aldaer". Dezen hielden het met den leeraar, genen met de kerkeraadsleden, zoodat er twee partijen in de gemeente waren. In de classicale vergadering van 25 Sept. deden de Broeders uitspraak; zij oordeelden dat de aanklagers van den leeraar „ten deele maer gesochte dingen" voortgebracht hadden „ende alsulcke die niet gewichtich genoech en waren om daerom Joos de Neve van die plaetse (de Plate) te nemen". Intusschen was Joos de Neve niet geheel „suijver ende onschuldich". Op vermaning van de Classe erkenden aanklagers en verweerder beiden schuld en gaven elkander de hand, maar „die Broederen hebben goet ende geraden gevonden dat Joost de Neve ter ierster gelegenheyt oft ten lanxsten tegen den vuijtgaenden tijt na een ander plaetse zou vuijtsien". Zij beloofden ook het hunne te doen om hem een andere plaats te bezorgen, daar zij verandering noodig achtten „om voordere onlust te schouwen". In 1596 kreeg hij een beroep. Acta van 16 April 1596: „Sijn gecompareert eenighe vuijt de gemeijnte van de Plate met Joos de Neve, haeren predikant, ende heeft Joos de Neve de Broederen des Classis aengedient, dat hij van meeninghe was zijne beroepinghe, die op hem vant landt van ter Goes gedaen was, na te comen, versoeckende daeromme dat hem van de Classe goede attestatie soude verleent worden, dwelck hem van de Classe geconsenteert is, ende is tselve de dienaers van den Briel opgeleijt". Voordat de attestatie gegeven was, hoorden de Broeders van „eenen onlust, geresen door de afscheetpredike van Joos de Neve" en er werd gelegenheid gegeven aan hen, die klachten hadden, om dezelve in te dienen, maar de zaak werd tot een goed einde gebracht [1]). In de Acta van Julij 1596 staat: „Sijn verschenen 2 van de lidmaten der Gemeente vuijt de Plaete, een ouderling met een ander, te kennen gevende hoe dat sij op sondage voorleden, wesende den 28 Juli in de Plate

[1]) Bij Boers blz. 342 vindt men Joost de Neve vermeld als pred. van Ooltgensplaat van 1581—1586. In de Nav. 1891, bl. 476, komt hetzelfde voor. Dat dit bericht onjuist is, blijkt uit het door mij medegedeelde.

altsamen vergadert sijn geweest ende eenen goeden vrede gemaect hebben, malcanderen belovende nemermeer die oude swaricheden wederomme op te halen, ende begeeren seer ernstelick aen de Broederen des Classis, alzoo zij tegenwoerdich sijn sonder diennaer, dat zij henl. souden willen behulpich zijn, dat zij haest mochten voorsien worden van een bequaem dienaer voor haere plaetse. Is hem voor antw. gegeven dat het Classis arbeijden sal om hem, soo haest alst mogelick is, te versorgen dat haer plaetse van een goet man sal mogen voorsien werden". In dezelfde Acta leest men: „Is ingeroepen Kaerle van den Broecke, diennaer tot Scerpenisse, die op den Classe gecomen was, ende hem gevraecht zijnde off hij voor den Classe wel een cortte propositie wilde doen om zijn gaven te laten hooren, opdat men daerna mochte sien off men hem ergens onder onse Classe mochte gebruijcken, soo heeft hij, Kaerle voorsz., tselve aengenomen ende een propositie gedaen over den texst Tit. 2 : 11, welcke de broederen al tsamen wel heeft behaecht, ende is hem voor antw. geseijt, dat men sien sal waer men hem best soude mogen recomanderen, hem afvragende oft hij wel van zijn kercke soude connen ontslagen werden, waertoe hij goeden moet hadde". In de Acta van 20 Aug. 1596 leest men: „Arnoult Timmerman heeft voorgestelt den noot van die van de Plate, diewelcke begeeren een diennaer, ende alzoo in de voorgaende Classe gehoort is Carel van den Broecke ..... hebben de broederen besloten dat Arnoult Timmerman soude reijsen ter Tolen ende aen andere diennaers, om te vernemen van de conditie des voorsz. persoons, ende soo de getuijgenisse hem gevallen sal, mogen beroepinge doen vuijt den name des Classis ende der Gemeente". De informatiën waren goed en te Ooltgensplaat kwam als predikant *Kaerle van den Broeck.* In de Acta van 21 April 1597 vindt men: „Carel van den Broeke heeft getoont sijn attestatie van de kercke van Scherpenisse ende van de Classe van ter Tholen ende heeft de Broederen wel bevallen, ende hebben hem voor een ordinaire diennaer bekent ende aengenomen." Op de naamlijst der predikanten, in de Acta voorkomende, staat vóór den naam van Van den Broeck *obiit.* Den 7den Aug. 1600 was hij nog in leven. Blijkens de Acta

van dien dag werd hij toen met anderen door de Broeders „gedeputeert om in de Synode te trecken". Den 13den Nov. 1600 was er echter te Ooltgensplaat eene vacature en was de leeraar dus gestorven [1]). Jan Arentsze, predikant te Korendijk, werd te Ooltgensplaat beroepen, maar deze zeide aan de Broeders dat „hij aen sijn kercke gebonden was ende geen oorsake en hadde om deselve te verlaten". In de vergadering van 13 Nov. 1600 verschenen eenige broederen van Ooltgensplaat met het verzoek aan de Classe om hunne gemeente te „versorgen met een goet ende bequaem diennaer". Zooals onder Simonshaven is medegedeeld, had het verzoek het gewenschte gevolg. *Pieter Zegers* (Segers), in Dec. 1600 te Ooltgensplaat beroepen, was in de Classicale vergadering van 15 April 1601 als „dienaer des H. Evangeli in Oeltkensplate" tegenwoordig. In 1603 werd de leeraar aangeklaagd over zijn „absentie ende vuijtwesen", over „familiariteijten met den stadthouder" etc. De man werd daarover vermaand, bekende schuld en beloofde „zijn leetwesen oock met wercken" te zullen bewijzen (Acta van 16 en 23 Junij 1603). In 1604 kwam er weer een aanklacht. O. a. werd hem ten laste gelegd dat hij „ wel lichtveerdich borge" werd „voor axcijssenaers, die anders geen borge en connen crijgen", dat hij „buijten zijn ampt sich gemoijt" had „met de curatien der siecten", en dat hij onwaarheden gezegd had [2]). Vermaand zijnde, beloofde de man beterschap, maar tegelijkertijd verzocht hij zijn ontslag. De Broeders gaven te kennen dat zij wel wenschten dat hij „gerustel. met zijn gemeente ende met de naeste gesetenen" leven en „zijnen dinst" te O. continueeren kon, maar, mocht dat niet kunnen, dat zij dan begeerden dat hij te O. zou blijven, „totdat Godt zijnen dinst op een ander (plaetse)" zou „believen te gebruijcken" [3]). De leeraar bleef te O. tot in

[1]) Hij liet eene weduwe na, genaamd Franchijn Hacques; zie Acta van 6 Junij en 30 Julij 1606. In de Acta van April 1607 is sprake van Jan Gijs, stiefzoon van zal. Carel v. d. Broeck.

[2]) Acta van 8 April, 9 Junij, 12 Julij 1604.

[3]) Acta van 12 Julij 1604.

1606, toen hij een beroep naar Middelharnis opvolgde (zie op Middelharnis). Zijn opvolger te Ooltgensplaat was Petrus Pilius, pred. te Simonshaven [1]). Zie op Simonshaven. In de vergadering van 24 Julij 1606 was tegenwoordig Pr. Pijl, „predikant in de Plate".

OOSTVOORNE.

Over de eerste predikanten dezer gemeente plaatste ik een artikel in de geschiedkundige mededeelingen, door mij uitgegeven onder den titel *De Brielsche Archieven* (Brielle, 1884). De opvolger van Gosowinus Piccardus was *Carolus Rijckewaert.* Den 8sten Junij 1604 werd „Caerle Rijckewaert", na een „predicatie voor het examen vuijt 2 Tim. 1 : 13a" te hèbben gedaan, in tegenwoordigheid van den deputatus Synodi, Nathanaël Petri, pred. te Schiedam, onderzocht „in alle de voornaempste hooftpuncten der Chr. religie." Zoowel aan zijn propositie, die hij „met goede bequaemheijt gedaen" had, als aan zijn antwoorden had men een „goet genoeghen", en in de Acta van 9 Junij 1604 leest men: „Is gestatueert dat Carolus Rijckewaert tot Oostvoorn sal voorgestelt worden op den naestcomenden Sondach, wesende den 13en Junij, van Jan Hendrixse, predikant tot Swarttewaele, den sondach daerna van Jacob de Brueck, den 3en sondach van eenen van den Briele, die de bevestinge doen sal." Dat Carolus niet te Oostvoorne, maar te Brielle woonde, blijkt uit het opschrift: „Acta van de ordinaire Classe, gehouden in den Briele bij Carolum Rijckewaert, predikant van Oostvoorn den 24 Aprilis 1607." In 1608 werd er besloten een poging te doen om daarin verandering te brengen. Acta van 23 April 1608: „Carolus Rijckewaert, predikant tot Oostvoorn, de Classe voorgedragen hebbende, hoe dat hij nu eenen ruijmen tijt in de stadt van den Briele gewoont hebbende, vuyt oorsake datter

---

[1]) De beroepbrief is gedateerd 30 April 1606. Den 6den Junij 1606 werd 't beroep van Pilius door schout, schepenen en gerecht van Ooltgensplaat toegestaan.

geen gelegenheyt van huijsinge en is, ende dat het hem vast verdriet ende geerne bij sijn gemeente tot Oostvoorn soude woonen, gelijck het behoort, ende dat die van Oostvoorn na lanckduerighe versoeck ende veelvuldighe instantien, bij hem gedaen, geen huijs voor hem willen coopen noch timmeren, niettegenstaende dat hij hen presenteert de 7 ponden vlaems, die tot de huijshuer gegunt zijn: is goetgevonden dat de schout ende gerechten met hulpe van de Classe bij de E. Heeren Staten sullen versoecken, dat het haere E. gelieve den rentmeester Commersteijn te ordonneren dat te Oostvoorn een pastoorshuijs soude moghen getimmert werden tot commoditeijt ende ten behoeve van den predikant, ende sijn hiertoe van de Classe gedeputeert Willem Crijnsze ende Leoninus Leo, om de Magistraet tot Oostvoorn daertoe te induceeren." In 1609 verzocht Carolus andermaal „behulp aen de Broederen des Classis, ten eijnde hij mochte becomen een bequame wooninge in Oostvoorn" (Acta van 28 April 1609), en in hetzelfde jaar vertrok hij naar Utrecht. In de Acta van 30 Junij 1609 leest men: „Sijn ingecomen van Oostvoorn Joachim Arentsze ouderlinc, Cornelis Willemsze en Jan Sijmonsze, diakenen der kercke aldaer, ende versochten advijs ende raet aen de Classe nopende het vuijtsien na eenen predikant in de plaetse van Carolus Rijckewaert, verclarende dat, hoewel in hare kercke twee proponenten gepredickt hadden, sij nochtans wel eenen bedaechden predikant souden begeeren. De Classis heeft haer geadviseert ende geraden, dewijlle de Classis ordinaire sal vergaren over 14 dagen, dat sij soo lange de sake souden insien ende in bedencken nemen. Ende indien sij middelertyt ymanden wilden hooren, dat sij hettselve moghen doen ende het rappoort daervan op de classicale vergaderinghe brengen." In de Acta van 13 Julij 1609 vindt men eene „ordre over tbedienen der kercke van Oostvoorn."

Ouddorp.

Toen Jacobus Cornet te Ouddorp gehoord was, vertrok hij met een brief bij zich van den kerkeraad, waarin deze zijn wensch te kennen gaf aan de Classe, dat Cornet „metten iersten mochte

gevoirdert worden totten dinst" (Acta van 3 Oct. 1594). De Classe nam toen hare maatregelen, maar met ongunstigen uitslag. De propositie van Cornet voldeed evenmin als zijne beantwoording van de vragen, die men hem deed en hem werd aangekondigd, dat hij andermaal „geexamineert" moest worden (zie mijn art. over de eerste predikanten van Simonshaven, Nav. 1889, bl. 387 en 388). In de vergadering van 10 April 1595 deed Cornetius voor de tweede maal eene propositie, welke „soo bij de gedeputeerde des Synodi als den Broederen geoordeelt" werd schriftmatig te zijn en „deselve oock heeft behaecht." In dezelfde vergadering had het herexamen plaats en in 't aangehaalde artikel over de eerste predd. van Simonshaven is de uitslag vermeld. Cornet werd toegelaten tot den dienst. Aan Abraham Jansze werd den 10den April 1595 opgeleijt Jacob Cornet in de kercke van Outdorp de eerste ende de 2de reijse voor te stellen ende Reijnerus Donteclock de comfirmatie." Cornet werd dus in 1595 te Ouddorp predikant; in de vergadering van 12 Junij 1595 werd hij als lid der Classe ontvangen. In 1597 vertrok hij naar Steenbergen. Acta van 19 Mei 1597: „Jacob Cornet heeft den Broederen voorgestelt een beroep, die hij hadde van Steenberghen, daerbij vertoonende oock sekere attestatie van zijne kercke ende van den dorpe, versoeckende oock afscheit van de classe; waerop de Broederen hebben goetgevonden, alssoo zij zijn in cleenen getale bij den anderen, haere antwoerde vuijt te stellen tot op de naeste classe, dewijlle dat een diennaer bij de gansche Classe wort aengenomen ende sonder consent derselver niet en behoort te vertrecken." Acta van 17 Junij 1597: „Is ingestaen Jacobus Cornet, diennaer des woorts van Outdorp int lant van Goedereede, dewelcke heeft verhaelt de beginselen ende de handelinghe van sijn beroep te Steenberghen ende alzoo die van Steenberghen blijven aenhouden ende hij daerin geconsenteert heeft, soo heeft hij nu tegenwoordich aen de Classe versocht zijn afscheijt van den Classe om nae Steenberghen te trecken ende aldaer de gemeijnte te dienen. De Broederen hadden wel begeert, dat Cornet wat voorsichtelijcker in dese sake van den beginne hadde gehandelt ende hem soo verre sonder wete des Classis niet

en behoorde overgegeven te hebben, oock gelet te hebben op die weldaden van den Classe bewesen; nochtans siende dat de sake nu niet en can achtergehouden worden, soo vinden de Broederen geraden, dat men hem zijn oorlof ende afscheijt geven sal, nochtans met zeer ernstighe vermaninghe van hem voor te stellen de gelegenheijt van die plaetse ende de ongeregeltheijt, die daer dagelijcx ommegaet, ende hem cristelick drage, opdat hij hem niet alleen en laete van de lichtveerdighe verleijden, maer oock een exemplaer der godtsalicheijt onder dat volck mach bevonden worden. De Broederen hebben oock om redenen hem vermaent, dat hij een predicatie doe voor den Classe voor zijn afscheet ende hevet aengenomen. Heeft oock begeert een attestatie aen de Broederen des Classis ende is hem geconsenteert. Is aengehoort de propositie van Cornet over Luc. 10 : 38 ende heeft de vergaderinghe redelick behaecht, ende is hem aengeseijt dat nodich was geseijt te wesen."

Voordat Cornet was vertrokken, werd de Classe reeds aangezocht om Ouddorp ten spoedigste van eenen anderen leeraar te voorzien. Acta van 16 Junij 1597: „Sijn in de vergaderinghe verschenen twee persoonen vuijt den dorpe van Outdorp met seker brieven, een van den Magistraet ende een van den Kerckenraet, dewelcke versoecken, alzoo nu haren diennaer apparent is te vertrecken, dat de vergaderinge soude willen besorghen dat zij metten iersten souden voorsien worden van een ander bequaem diennaer ende, vondet de vergaderinge geraden, dat sij wel souden begeeren dat hem mochte toegelaten worden Mr. Geerit, proponent in Middelhernis. [1]) Is hem

[1]) In 1596 werd een propositie voor de Broeders der Classe gedaan door mr. Geeraert, schoolmeester te Middelharnis, en eenige „diennaren in dit eijlant" (Flakkee) namen op zich hem te onderzoeken „in eenige der principaelste stucken der leere." Daarna deed hij nog 4 proposities. Toen hij in Oct. 1596 proponeerde voor de Broeders, was hij geen schoolmeester meer te Middelharnis, en „alzoo hij zijn schole tot M. opgeseijt" had, werd hem „ten beste geraden naer Dort met der woon te trecken om hem aldaer in de propositie schole wijders te oeffenen." In 1596 werd zijne propositie aangehoord met het gevolg dat hem werd „aengeseijt dat hij zijn verclaringe soude onderscheijden van de leere." In 1596 was het gevolg dat hij vermaand werd om naarstig voort te

voor antw. gegeven, dat zij van die persoon noch soo haest niet en souden connen voorsien, maer de Broederen des Classis hebben hem beloeft, alzoo haest alst mogelick is, haer met een ander goet diennaer te versorghen." De vergadering van den 16den Junij 1597 werd den 17den Junij voortgezet en in de Acta van dien dag leest men: „die van den Briele sullen schrijven aen dien jonckman, daervan die attestatien waeren gelesen, namelick Bernardus Spaneus, om te zien oft hij sal connen gebruijct worden int Oude dorp oft elders, daert goet gevonden wort." In de Acta van 21 Aug. 1601 is sprake van „Cornelis Damman, dienaer int Outdorp." De genoemde Bernardus kwam dus niet als leeraar te Ouddorp, maar *Cornelis Damman*. Van zijn beroep naar Ouddorp gewagen de Acta echter

---

gaan in 't „proponeren ende oeffenen in het lezen der H. S." In 1597 werd hij vermaand om niet alleen de H. S., maar ook goede boeken te lezen „om in de fondamenten der leer meer ende meer ervaren te worden"; toen hij de laatste maal eene propositie gedaan had, werd hem bovendien op 't hart gedrukt om „hem te oefenen in den Christel. catechismus". Den 17den Junij 1597 werd den broederen in Flakkee opgedragen „hem alle 14 dagen een propositie te laten doen." Men zie 't een en ander in de Acta van 29 Julij, 19 Aug. en 16 Oct. 1596, 17 Junij en 30 Julij 1597. — Dat niet iedere schoolmeester door de Classe werd aangemoedigd om zich te bekwamen voor de predikantsbetrekking, ondervond mr. Gielis, schoolmr. te Hekelingen. Toen deze man een propositie gedaan had, waarin de BB. „een redel. genoegen" hadden gehad, vond men goed hem „voor te leggen de swaere examinatie ende de swaricheden, die de proponenten, eer sij tot den dinst connen geraken, te verwachten hebben." De meester gaf te kennen dat hij „de swaricheden getroost verwachten" zou en „stelde tselve in de handen van de vergaderinge." Deze vond daarop goed hem het proponeeren te laten ontraden en te zeggen, dat hij maar „hem aen zijn schole houden" en „daerin continueren" moest (Acta van 14 Apr. 1598). Hij gaf den moed niet dadelijk op. Acta van 24 Aug. 1598: „De schoolmeestere in Hekelinghe, versocht hebbende dat hem de Classis wilde recommandatie ende attestatie verleenen om in een ander quartier te trecken ende den kerckendienst te versoecken, is geraden dat hij stil in zijn schooldienst soude continueeren. Ende hebben de broederen beloeft hem behulpel. te zijn om eenich meerder onderhout ofte een betere conditie te becomen." Om „den grooten noot," waarin hij verkeerde, werd hij later door de Classe geholpen (Acta van 16 Apr. 1599 en 26 Apr. 1600). In 1600 beval de Classe hem aan voor de betrekking van schoolmeester te Abbenbroek (Acta van 19 Junij en 7 Aug. 1600).

met geen enkel woord. Voordat hij te Ouddorp kwam, was Cornelis Damman predikant te Hekelingen. In de Acta van 15 Oct. 1596 staat: „Sijn oock gelesen de attestatien van Cornelis Dampman, dienaer des woorts tot Hekelinghe, die hij heeft medegebracht van de Magistraet van Hulsterambacht ende Classe van Walcheren... ende hebben de broederen hem voor een lidtmaet des Classis met hantgevinge door den president aengenomen." Voordat een jaar verstreken was, was Cornelis Damman reeds van Hekelingen vertrokken. Uit de Acta van 8 Oct. 1597 blijkt dat Hekelingen toen eene predikantsvacature had. Daar nu blijkens de Acta van 12 Oct. 1598 en 16 Aug. 1599 Cornelis Damman na zijn vertrek uit Hekelingen de Classe niet verliet, mogen wij aannemen dat hij in 1597 te Ouddorp predikant werd. In 1607 werd hij beroepen naar Goedereede, [1]) maar hij volgde dat beroep niet op (Acta van 23 Jan. en 24 April 1607). *(Wordt vervolgd.)*

Ds. Strakkius (XLII, 609). — Zie over Strackius: J. A. v. Recklinghausen, Reformationsgeschichte der Länder Jülich Berg Cleve und Meurs Th. I u. II Elberfeld 1818 Thl. III Solingen u. Grimmenbach 1837 en wel I S. 35 en III S. 222, 227 uit welke (niet geheel juiste) opgaven schijnt te blijken, dat hij niet alleen te Büderich, maar vroeger ook te Orsoy predikant was. Zie over Coppenstenius en zijn boek: J. C. Koecher, Catechetische Geschichte der Reformirten Kirchen, Jena 1756, S. 324 ff. (Vert. van Cramerus, Amst. 1763, blz, 359 vv.) en over het geschrift van Strack a. a. O. S. 351 (Ned. Vert. blz. 385). K.

[1]) Bij Resolutie van de Brielsche Regeering van 16 Junij 1601 werd Abraham Commersteijn, ontvanger van de Ecclesiast. goederen in den quartiere van Overmaze," gelast te betalen aan Cornelis Damman „in recompense dat hij den dienst te Goedereede 14 maenden heeft waergenomen, 150 ponden."

TAAL- EN LETTERKUNDE.

Liedje. — In de verz.-Cuypers op 's Rijks archief in N.-Brabant vond ik 't volgend fragment van een spotliedjen op de mislukte poging om Klundert weder onder Spanje te brengen (1580):

„Hebdy niet op de Clundert geweest
mette Bredasche vloote?
ic hebber geweest, ic en comer niet meer,
ic wiert byna doorschooten.

Bor (XIII, 35) haalt een in denzelfden trant aan op de benden van Johan Casimir, dat door Motley (Opkomst, IV, p. 166 der herziene vert.) van hem overgenomen is. Zijn er meer zoo bekend?

W. Z.

Bossche Bierzang. — In den eersten jaargang van den Navorscher vroeg Ichneutes, wie hem een zeker carmen macaronicum op het Bossche bier, beginnende:

Vos onbekrompo bieros qui zwelgitis haustis,
Et drogis numquam willitis esse keelis,

in zijn geheel kon laten lezen. Destijds bleef die vraag onbeantwoord; zou zij thans gelukkiger mogen zijn?

W. Z.

Joan Blasius' geboorteland. — Frederiks' en v. d. Brandens Biogr. wdb. noemt Blasius 13 April 1639 geboren, „waarschijnlijk te Leiden." — Een paar ter Utrechtsche universiteitsbibliotheek gevonden pamfletten geven mij evenwel aanleiding zijne geboorteplaats elders te zoeken. Dr. Jan te Winkel, thans hoogleeraar te Amsterdam, deelde in zijne Bladzijden uit de geschied. der Ned. letterk. (blz. 7, noot) mede, dat de dichter-advokaat voor den eersten keer op 8 Maart 1665 in het Album studiosorum der Leidsche Alma Mater staat ingeschreven met de bijvoeging van „Holsatus," en verbaasde zich daarover, dewijl hij later (25 Febr. 1660) opnieuw vermeld wordt als „Leidensis." M. i. is de eerste inschrijving juist,

wat blijken moge uit de volgende passages uit twee spotdichten, tegen hem uitgegeven. Het eene, een plano-drukje, is getiteld:

„Het leven en bedrijv / van den / *Blasenden* Advocat / Mr. Johan Stoknar / Uytstekend Poët van den Stok in 't Hondert" en vangt aldus aan:

„Een *Deenschen* hum'ling komt hier op een stroowisch drijven;"

het andere luidt:

„Een Vlooms Apozemaker excellent,
Ter cuure van Heer Stokken in Retorique geprent."

Hierin wordt Blasius aangeduid als:

„Uite der *Hannen Moojere* Seissen gegroeit tot eenen Ollandsen Negotiant."

Als men nu bedenkt dat de Holsteiners, evenals meer andere landverhuizers van Duitschen stam ten onzent wel als Hannekemaaiers gebruikt werden (Verg. *Nav.* XL, 388, 89) en aan den anderen kant Holstein sinds 1448 een rijksland was van de kroon van Denemarken, zal men het met mij zeer geloofwaardig achten, dat Blasius niet van Nederlandsche, maar Holsteinsche afkomst is.

RED.

Politiek op rijm (XLII, 619). — Een zeer gewoon uithangteeken van herbergen was *de uileboom*, een boom, met een of meer uilen er in. In den Haag heet er nog een geheele buurt naar. Zoo denk ik, dat die drie regels eenvoudig willen zeggen: de gansche zaak liep uit op een borrel en een borrelpraatje. E. LAURILLARD.

Wilhelmus. Keezen-parodie. — Deze moet in 't laatst der vorige eeuw bestaan hebben; het rijmpje, dat men soms nog door geestige lieden en warme vaderlanders hoort ophalen, van „ellebogen door de mouwen," is er misschien een overblijfsel van — al vindt men ook opgegeven, dat het uit denzelfden tijd als het oude Wilhelmus zou zijn —; maar ik vind ze nergens aangehaald, laat staan in haar geheel gedrukt. Wie geeft licht? W. Z.

OUDE(RE) EN NIEUWE(RE) SPREEKWIJZEN

IN HERINNERING GEBRACHT EN TOEGELICHT

DOOR

JAC. ANSPACH.

Iemand een aersgat anjagen = iemand een leelijken trek spelen [1]). (Wdbk op Bredero). Wat is hier eigenlijk dit „aersgat"?

Iets achterbaks houden. Achterbacs = achteraf. Aldus in den Reinaert; zie *Navr*. XXV, 192: een oudere vorm dan achter*banks*. Men denke aan bak = rug (vgl. *Navr*. IV, 383, n°. 338). In de Holl. Illustratie XXI (1884). n°. 19 (7 Nov.) bl. 3, wordt de uitdrukking als scheepsterm verklaard; indezervoege, dat, *bak* de maritieme benaming zijnde voor tafelballe, schaftplaats, de kist van den baksmeester (scheepskok) achter de bakskist staat; en daar hij, bij de rantsoenverdeeling, zijne portie in zijne kist bergt, welke alzoo niet op den disch komt, houdt hij ze achterbaks. De vraag doet zich echter voor, of het voorkomen van het woord *achterbaks* in den Reinaert die verklaring niet als te jeugdig verwerpen doet.

Te bicke en te brande. Bij de overdracht in 1486 van een erf onder Oldenzaal aan het klooster te Albergen, verkreeg dit laatste daarbenevens „twee waren (*perceelen*) te bicke en te brande" (Overijselsch Archief IV, 445). Dit oogt mooglijk op „land, waaruit men zich koren en brandstof verschaffen mocht." Oudemans (Mid. Nederl. Wrdbk) heeft: bicken d. i. pikken, oppikken, met een citaat, waaruit blijkt, dat dit „koren oppikken" is. Zegt men dit eigenlijk van kippen en hoenders, de uitdrukking kan als een soort stafrijm gekozen zijn. Of is dit bicke(n) z.v.a. bakken?

Binken, binkje draaien, de bink steken — behooren tot de vele spreekwijzen voor „heimelijk schoolverzuim"; zie *Nav*. XXII, 259. Ook „*den* bink steken" (ibid. II, 152), soms *pinkje* in plaats van

---

1) beter: = iemand schrik aanjagen. Zie De Vries en Te Winkel, Wdbk i. v. aarsgat. De bedoeling is nogal duidelijk m. i. Bij iemand, die hevig verschrikt of benauwd is, verneemt men soms een geluid uit het bedoelde lichaamsdeel. RED.

binkje (ibid. III, 152). Hierover handelde Dr. A. de Jager in „Archief voor Nederl. Taalkunde" I st. 3 (Amst., 1848). Kiliaan kent *binck* alleen in de beteekenis van „boersch, plomp mensch, bengel". Een geslachtsnaam Bink ontmoet men te Waalwijk; doch ook aan een mansnaam Binke, als deminutivum van Binne, Benno, herinnert Johan Winkler, „Nederl. Geslachtsnamen" (1885) bl. 95, 102. Onlangs zag ik de spreekwijs meer algemeen gebezigd, in den zin van „dralen, zuimen", in: „Men wordt vermaand zich naar den wensch der Commissie te gedragen, zonder langer *den bink te steken*".

De blijden hebben den voorrouw — hoort men te Helmond en in den omtrek dikwijls zeggen bij een sterfgeval, dat den erfgenamen goed te stade komt. De blijden zijn dan zij, die als naaste bloedverwanten (en gerechtigden) den lijkstoet moeten openen. Vgl. *Navr*. XLI, 307, 41.

In de bocht springen — wordt tegenwoordig in Neder-Betuwe, misschien ook elders, in denzelfden zin gezegd als „in de bres springen"; waarvoor men eertijds, — zie Oudemans, Mid. Nederl. Wrdbk, — zeide „in de bocht treden". Voor iemand in de bocht (bres) springen of treden, wil dan zeggen: zulks doen in zijne plaats. Ik heb altijd gemeend, dat dit „in de bocht springen (of treden)" ontleend is aan 't bekende kinderspel, het touwtje-springen, in vroeger jaren, bij eenvoudiger zeden, evenals schommelen, wippen, enz., wel door volwassenen gedeeld. Bredero en Oudemans denken er echter anders over; de laatste heeft „in de bocht springen" in den zin van „hand aan hand ronddansen". Wat mij vreemd klinkt.

Het is een bol, — d. i. kundig mensch, komt mij voor, uit „'t is een bolleboos" ontstaan te zijn. Over dit laatste (bolleboos) zie *Nav*. XXXV, 499. (*Wordt vervolgd.*)

GESCHIEDENIS.

DE BEZITTINGEN VAN HET HUIS ORANJE-NASSAU

IN DE ZEVENTIENDE EEUW.

DOOR

F. J. L. Krämer.

Den $^4/_{14}$ November 1659 trad de jonge Prins van Oranje zijn tiende jaar in. Van dit tijdstip af zou hij te Leiden verblijf houden om zijne opvoeding te ontvangen, of, zooals het heette, „tot Leiden in de studie gaan". Bij gelegenheid van deze verandering, die, gelijk van zelf spreekt, bijzondere en niet geringe uitgaven vereischte, werd het, naar het schijnt, noodig geoordeeld, dat men een volledigen staat opmaakte van 's Prinsen inkomsten en van al de gelden, die onverwijld zouden kunnen worden ingevorderd, een en ander zeker ook wel in verband met de wanorde, waarin het beheer der goederen was geraakt door het misbruik, dat de weduwe van Willem II van de inkomsten haars zoon gemaakt had, vooral na 1656, toen zij hare reis naar Frankrijk ondernomen had.

Eene minuut van dien staat, naar alle waarschijnlijkheid opgesteld door een lid van den domeinraad, vond ik in een bundel zeventiende-eeuwsche papieren. De bezittingen der Oranjes en hunne inkomsten, schoon in het algemeen wel bekend, zijn, zoover ik weet, nergens volledig in druk gegeven [1]; het is daarom der moeite waard ze bekend te maken. De inhoud van de minuut volgt woordelijk hieronder, met bijvoeging van eenige aanteekeningen tot toelichting. Een enkele letter of een woord, overtollig of uitgelaten, is hier en daar duidelijkheidshalve tusschen haken geplaatst.

12 Nov. 1659.

fol. 1. 1. Principauté van Oranie ende de vier baronien gelegen in het Dauphiné.

[1] Zij zouden natuurlijk te vinden zijn in het archief van den domein-raad, dat op het Rijksarchief berust. Ook de genoemde minuut is thans aldaar.

Hierop sal dienen nagesien te werden de particuliere rekeningh van Philipps Gauliaum de Luerens, thresaurier generael van de voorsz. principauté, die te vinden eñ vorderen is in de griffie van Sijn hooght. [1])

2. Heerlijkheijd eñ Chastelenye van Chasteau Regnard met sijne appendentien, gelegen in het hertogdom van Orleans in Vrankrijk. [2])

Dese goederen werden geregeert bij Gedeon de Vovin, die daerover nog schuldigh is, als deselve in ammodiatie hebbende voor de somma van *f* 4800, in den iare 1650 *f* 19200, daervan tot op dato van de leste rekening 1650, fol. 136 tot fol. 1639 (139?) incluys.

Door den Raed te ordineren dat de achterstellen werden geint.

Na dat de leste amodiatie is gemaekt sonder datter hier cautie is gevordert. Twelk int regard van alle uytlandige ammodiateurs behoorde, ons bedunkens te geschieden.

Pretentien vañ voorsz. Chastelenye bedragen

Ao	1650	*f* 4800
	1646 1647 1648 1649	19200
noch van de iaren tot	1631 1640	4135 : 4 : 8
	1641 1642 1643 1644 1645	9070 : 17 : 4
		37206 : 1 : 12

---

[1]) In 1659 waren de twisten omtrent het prinsdom Oranje tusschen Amalia van Solms en de Princesse royale in vollen gang. Frederik van Dohna, Amalia's neef, gouverneur van het prinsdom, handhaafde er de belangen van den Prins volgens den wil van de Prinses-douairière en van den Keurvorst van Brandenburg tegen 's Prinsen moeder, die de hulp van den Franschen Koning inriep. In 1660 dwong Lodewijk XIV Dohna gewapenderhand Oranje over te

Blijkt niet watter moet ontfangen werden sint het iaar 1650. behalven noch eenige restanten die hier verbij werden gegaen, om redenen als in de rekeningh fol. 138.

fol. 2. 3. Het burghgraefschap Bezanson werd in den inventaris niet uytgetrocken, ook in de rekeninge van de domeynen 1650 gene mentie van gemaekt.

4. Het graefschap Bueren, waervoor uytgetrocken werd *f* 13000, maer volgens de rekeninge vañ iare 1650 *f* 14090.

Na Rest noch over voorgaende iaren vañ gewezen rentmr van der Steen *f* 1808 : 18, dat op den inventaris niet en werd gebraght.

13 Nov. 1659. 5. Geestelijke goederen tot Beuren. Hierop nagesien het slot ter somme van *f* 1742 : 15 : 9 en werd in den inventaris begroot op seventien honderd gl.

Na te letten wat prebenden hieronder horen, soo wanneer de particuliere rekening sal werden geëxamineert.

6. Graefschap van Leerdam met de heerlickheyd van Acquoy bij den inventaris begroot op *f* 6000 iaerliks.

Hierop nagesien de rekeninge van den iare 1650 bedraeght suyvers ses duysent ses honderd seventien gl. 3 denier.

7. De geestelicke goederen aldaer begroot op *f* 2000 — heeft volgens de rekeninge vañ iare 1650 gerendeert *f* 2514 : 10 : 11.

Mede te letten of daeronder geene prebenden en sijn.

8. De Baronnie van IJselsteyn, heerlikheyd Bentschop en

---

geven en hield het tot 1665 bezet. — De vier baronieën in Dauphiné waren: Montbrison, Curnyer of Curnières, Trescleous(x) en Orpierre; zij lagen ten N. en N. O. van Oranje. Luerens is Ph. Gme de Laurens, sinds 1647, na zijns vaders overlijden, thesaurier van het prinsdom.

[2]) Het Château Regnard lag in de nabijheid van Montargis in Gastinois, hertogdom Orleans. Het had behoord aan Coligny. Het kasteel zelf was door Richelieu in 1627 gesloopt. — Ammodiatie is eene soort van onderhandsche pacht.

Polsbroek, noortsyde, werd in den inventaris begroot op *f* 16000 — en heeft volgens de rekeninge vañ iare 1650 gerendeert *f* 13954 : 3 : 1.

9. De capittelsgoederen aldaer werden begroot bij den inventaris op *f* 4000 — en werd bevonden in den inventaris (l. de rekeninge) van den iare 1650 gerendeert te hebben *f* 4077 : 2 : 2.

10. De conventsgoederen aldaer werden begroot in den inventaris op *f* 3500, en is in de rekeninge van den iare 1650 *f* 3942 : 10 : 4.

Na of onder dese capittels eñ conventsgoederen geene en sijn, die gediverteert werden eñ souwen konen werden geconverteert tot profijt van syn hoogheyd.

11. Graefschap van Meurs eñ Slot van Cracoue [1]) met de stad eñ heerlikheyden Crijfelt eñ (de heerlikheyd) Frimerscheim, [2]) werden begroot op achtien duysent gl., en werd bevonden in den iare 1650 gerendeert te hebben *f* 26310 : 15 Hollants.

Na dat in dit Graefschap de ingesetenen syn eygehorige, eñ dieshalven de diensten souwen konen werden geredimeert tot profijt van syn hoogheyd, misschien tot 10 a 12 duysent gl. iaerlix.

Na 2° dat volgens de rekening van 1650 sijn hooght noch competeert vañ erfgenamen van J. van Goor de somme van *f* 7962 : 17 : 0 behalve sekere quantiteyt graen als fol. 115 vers. van voorsz. rekeningh.

Na 3. dat de Coningh van Spanie dit graefschap moet begroten naer het inkomen van tien duysent gl. iaerlix.

12. De geestelicke goederen aldaer werden begroot op

---

[1]) Het slot Cracou lag in de heerlijkheid Crefeld, ten Z. van het graafschap Meurs.

[2]) Frimersheim was eene kleine heerlijkheid ten N.O. van Cracou.

f 300, eñ volgens de voorsz. rekeninge a⁰ 1650 meer uitgegeven als ontfangen.

13. t Graefschap Lingen over de domeynen rendeert volgens den staet eñ inventaris *f* 18500 : 0 : 0 eñ volgens de generale rekeninge van den iare 1650 *f* 21185 : 15 : 3.

Na dat de redemtie van de eigenhorige van sesduysent gl. soude konen verhoogt werden op *f* 7500, of meerder, als breeder in sekere remonstrantie bij de rentm̃r̃ Harsholte dienthalven (d. i. dieshalven of dientshalven) onlanghs aen hare Hoogheden overgegeven.

Na 2o Dat de drost vañ voorsz. graefschappe souw dienen geconstringeert te werden te rekenen van sijne genote en ontfange breuke alvoren sijn tractement te ontfangen. Welk ordre eñ reglement mede dient geobserveert int reguarde van andre officieren.

15. (l. 14.) De geestelicke goederen vañ Graefschap Lingen werd in den inventaris begroot op een gelijkheid van onkosten vande tractementen.

(15.) Sij verdacht hierop naer te sien de particuliere rekeninge, alsoo daervan in de generale van de domeynen niet uitgetrocken en werd in den iare 1650, sulleñ.... (?) ingevolge vañ selve rekeningh fol. 99 daervan volkomen verantwoordinge geschieden op den iare 1651, die hierop hoewel ongesloten kan nagesien werden.

16. De domeynen van de stad slot eñ heerlikhd van Bevergerne [1]), werd op den inventaris gebraght als niet rendereñ, alsoo het inkomen door den bisschop van Munster werd belet, hoewel de drost iaerl. daervan wel 300 rijkdrs aen tractement ontfanght. Werd op de rekeningh van 1650 ook gebraght voor memorie. Seyt mede de rendant niet te weten wie de ontfanger is.

---

[1]) De heerlijkheid Bevergerne in het stift Munster lag ten Z. van het graafschap Lingen. Het geschil met den bp. bij Wag. XIII. 80.

Hierop na te sien de particuliere rekeninghe, alsoo de rendant fol. 98 vers. over den iare 1649 brenght in ontfangh de somme van *f* 1137, werdende daer de rentmr̄ genaemt dr Henrik Munnix.

17. De contributien van Bevergerne werden ook maer gebraght bij memorie, als sijnde de lasten meerder als het inkomen eñ werdende de betalinge verhinderd bij die van Munster.

Op de voorsz. rekeninge fol. 102 vers. werd de rentmr̄ Munnix belast met een restant *f* 20321 : 15 : 2, waarvoor dr Winant Rutgersius predicant tot Iblemburen borge is.

dog souw hierop aen den thresorier Volbergen ( ) sijn betaelt, die tot noch toe niet en sijn verantwoord.

18. Op den voorsz. inventaris werd noch gebraght dat sijn Ht souw competeren de steden ampten eñ heerlikheyden Cloppenburgh, Oyte, Frisvyle, Ter Snappe, Hümmelingerland [1]) eñ andere gelegen in het stift Munster, doch alleen voor memorie, alsoo die feitelijk souwen werden sijne Ht onthouwen bij den bisschop van Munster.

Werd ook op de rekeninge van 1650 gansch geene mentie gemaekt.

Dogh is hierover alsmede over Bevergerne gemaek accord tusschen sijne Hd eñ den gemelden bisschop van 115000 Ryxdaelders, in 6 termijnen te betalen, daer op het tractaet dient naergezien. Ende hebben als geseyt werd de voorgaeñ prince daer vier van konen consequeren.

19. De heerlickheyd eñ baronnie van Herstal in den lande

---

[1]) Cloppenburg en Humelingerland lagen ten N. van Lingen. Oyt of Oldenoyt en Frisoyt (dat stellig met het onduidelijk geschreven Frisvyle, waarin de *v* en *l* ook wel *o* en *t* kunnen voorstellen, bedoeld wordt), waren twee heerlijkheden in Cloppenburg. Ter Snappe is waarschijnlijk de heerlijkheid Schapē in Lingen. Iblemburen is Ibbenburen of Ippenburen, dicht bij Bevergerne. — Het accoord bij Wag. t. a. p.

van Luyk, werd begroot iaerlix op twee duysent gl. Hollants, eñ in de rekeninge van 1650 *f* 2135 : 8 : 10.

Goederen gelegen in het graefschap van Bourgondiën.

20. De stad ende heerlickheyd van Noseroy in amodiatie gegeven voor de iaren 1652, 1653 eñ 1654, ider iaer tot *f* 5200.

De heerlikheyd van Montmahout voor	*f* 1012. : 6 : 0.
De heerlikh. van la Rivière om	*f* 1300.
De heerlikh. van Goigne en Rocheian	*f* 850.
De heerlikh. van Chatelblan	*f* 300.
De heerlikh. van Lievremont, Demmartin, Vuisselin, Heuftaut te samen om	*f* 700.
De heerlikh. van Montrevel eñ Chatelneuf	*f* 1410.
De heerl. van Chalamont voor	*f* 500.
De heerlikh. van Réaulmont voor	*f* 910.
De heerlikh. van Vers om	*f* 930.
De heerl. van Chastillon eñ sur Coutire	*f* 500.
De heerlikh. van Myrebot om	*f* 320.
De heerl. van Montfleur	*f* 920.
De heerl. van Chavannes om	*f* 1000.
De heerl. van St. Laurens de la Roche	*f* 655.
De heerl. van Lons le Saulnier voor	*f* 400.
De baronie van Arlay voor	*f* 865.
De heerl. van Sellières	*f* 900.
De heerl. van Chastelguion, daervoor werd noch maer geboden	*f* 10.
De heerl. van Reynnes	*f* 500.
De heerl. van Abbans	*f* 290.
De heerl. van Arguel	*f* 710.
De heerl. van Montfaulcon	*f* 710.
De heerl. van Orgeler	*f* 300.
De heerl. van St. Asne	*f* 300.
De heerl. van Revigny voor	*f* 1005.
	f 17305. (l. 17297)

De heerl. van Blettrans [1]) voor memorie, alsoo de Fransche gouverneur syn hooght uyt de possessie houwt.

Den 14 Nov. 1659. De rekeningen vañ voorsz. goederen des iaers

---

[1]) De heerlijkheden in het graafschap Bourgondie, d. i. Franche-Comté zijn, met een paar uitzonderingen, alle te vinden op de kaarten in Blaeu's atlas. — Zij werden teruggegeven in 1648.

Montmahout lag ten N. van Noseroy.
la Rivière ten N.O. „ „
Goigne (ook Jougne) en Rocheian (ook iean) ten N.O. van Noseroy.
Chatelblan(c) ten Z.O. „ „
Lievremont en Dommartin (ook Don Martin of Dampmartin) bij Pontarlier.
Vuisselin is misschien hetzelfde als Vallessin, dat tusschen de beide vorige in ligt. — Heuftaut —?
Montrevel of Montrivel ten Z.O. van Lons le Saulnier.
Châteauneuf ten N. van Noseroy.
Chalamon ten W. „ „
Réaumont bij Châteauneuf.
Vers ten Z.W. van Noseroy.
Châtillon ten N. „ „
niet ver van Châteauneuf, tenzij bedoeld wordt Château Châlon, in welks omgeving de heerlijkheden Surcoutire (d. i. Saucortine) en Mirebot (d. i. Mirebeau), aan elkander grenzende, beide ten N.O. van Lons.
Montfleur en Chavannes ten Z. van Lons.
St. Laurens de la Roche ten Z.O. „ „
Arlay ten N. „ „
Sellières (of Seillières) aan de Seille ten Z.W. van Lons.
Châtelguion —?
Reynnes (d. i. Rainnes of Rène) ten N. van Salins.
Abbans (of Aban) ten N. „ „
Arguel ten Z. „ Besançon.
Montfaucon ten O. „ „
Orgeler ten Z.O. „ Lons le Saulnier.
St. Asne, of St. Anne, ook wel St. Agne(s) ten N.W. „ Noseroy.
Revigny bij Conliége, nog tegenwoordig een der cantons van Lons le Saulnier. Het staat niet op de kaarten van Blaeu.
Bletterans ten N. van Lons le Saulnier.

1648, 1649, 1650 eñ 1651 sijn aen den raed van sijn hooght overgesonden doch niet afgedaen, soodat in de generale rekeningh van den iare 1650 geen vermaen werd gedaen eñ niet werd uytgetrocken.

De iaren 1652, 1653, 1654 sijn volgens den staet eñ inventaris alle de voorsz. heerlickheyden in ammodiatie gegeven ter somme als by ider geteykent staet.

De generale rekeningh van den iare 1650 seght fol. 9 vers. dat aen den rentemeester Joh. a Costa souw werden geschreven nopeñ 't geene te ontfangen staet van voor het iaer 1648, welk restant uyt de particuliere rekeninge sal blijken.

Vañ bovenges. heerlikh. heeft Marlot door ordre van syn ht wesen possessie nemen int iaer 1648 of 1649 eñ heeft doen op den tresorier getrocken *f* 15000.

De goederen begrepen in de processe van Chatelbelyn, en syn Ht bij tractaet van vrede toegestaen werden bij den voorsz. inventaris fol. 7 vers. gespecificeert als volgt. [1])

21. De heerl. van Mourond	*f* 182.
De heerl. van Valampoulieres	*f* 340.
De heerl. van Monet en la partie de la Roche	*f* 655.
De heerl. van Montagus	*f* 120.
De heerl. van Arbois ofte Rochefort moet sijn hooght noch hebben, waervoor noch tot	

---

[1]) Valempoulières lag bij Poligny. Ook deze heerlijkheden zijn te vinden:

Mouron (ook Monron) lag ten Z.W. van Noseroy.
Mon(n)et lag ten Z.W. van Noseroy, dicht bij Mouron.
la Roche „ ten N. „ Besançon, aan den Loignon.
Montagus lag ten O. van Lons, bij Arlay.
Arboy en Rochefort „ ten N. „ Mouron; het waren twee heerlijkheden.
Châtelbelin „ ten O. „ Salins. — Het proces was van de erflating van Réné v. Châlons afhangende.

Brussel moet werden verdragen.

Heerl. van Chastelbelin. *f* 46.

Deese heerlickheden sijn alle in ammodiatie uytgegeven als de voorgaande, voor gelijke somme als bij ider geschreven staet, voor gelijke drij jaren.

Na op de voorsz. generale rekeningh en werd hiervan niet gebraght.

22. Sijne hoogt competeert een seste in de grote ofte geheele Saulnerie en de Puismuire, [1]) alsmede de bosschen, bij den coningh van Spanie voor den iare 1648, 1649 en 1650 iaerlix verpacht tot *f* 250000, daervan het complement tot Brussel moet werden vervoeght, eñ werd hetselve sestepart uytgetrocken in Hollantsche munt op *f* 33333. Staet mede in de generale rekeninge niet bekent.

fol. 9. Goederen gelegen in Brabant.

23. De stad, lande eñ baronnie van Breda werd begroot op *f* 24000, in den voorsz. inventaris, dan volgens de generale rekening van den iare 1650 soo heeft het suyvers gerendeert *f* 25572 : 1 : 11.

De drossaerden eñ officieren sijn volgens den voorsz. inventaris in lange geene rekening afgevorderd van de breuken en boeten.

Na deze rekeningh ten eersten te vorderen, alsoo hier merkel. uyt staet te profiteren.

24. De geestelicke goederen aldaer werden bij den voorsz. inventaris gestelt tegens de tractementen van predicanten, schoolmrs etc.

Na hierop na te sien de particuliere rekeninge.

---

[1]) De Saulnerie, door den Koning van Spanje bij den vrede van Munster afgestaan, noemde men de zoutgroeven in Bourgondië. Het woord Puismuire (puits muire) beteekent een put of keet voor de uitdamping van het zout.

De rekeningh van de erfgenamen van den lande van Breda beloopt iaerl. volgens den selven inventaris *f* 1000, de rekeningh van de generale domeinen des iaers 1650 heeft *f* 1576 : 17.

25. De capittelsthienden aldaer werden geseyt in den voorsz. inventaris niet te renderen. Maer in de generale rekeningh van den iare 1650 werd bevonden ontfangen te zijn de somme van *f* 1130 : 6 : 0.

Na nader te letten op het leven ende versterf van de canonicken aldaer.

26. De heerlikh. van Oosterhouwt werd geseyt bij den inventaris iaerlix te renderen de somme van *f* 1600 *f* (16000 ?). doch bij de voorsz. generale rekeningh heeft gerendeert *f* 17296 : 12 : ½.

Na of niet de magistraten van de particuliere tienden iaerlix souwen conen werden verpacht, eñ de raden geëxcuseert.

27. De heerl. van Dongen rendeert volgens denselven inventaris *f* 6000 ende volgens de generale rekeningh van den iare 1650 heeft gerendeert *f* 6077 : 9 : 4.

28. Rosendael werd begroot op *f* 700, iaerlix ende werd gevonden in de generale rekening te hebben gerendeert *f* (niet ingevuld.).

29. Geestelicke goederen aldaer bij sijn hooght aengeslagen met de vrede, werden in den inventaris geseyt niet te renderen vermits de tractementen van predicanten en anders. Op de generale rekening 1650 fol. 21. werd geseyt dat in den iare 1652 sal werden verantwoort de iaren 1648, 1649, 1650, 1651 eñ 1652.

30. De commanderie van Brake, [1]) mede onder de baron-

---

[1]) De Kommanderij van B r a a k of B r a k e lag aan de Zuidgrens van de baronie van B r e d a, niet ver van B a a r l e.

nie van Breda, werd in den gemelden inventaris (geseyt) te renderen *f* 1400. Dogh in de generale rekeningh vañ iare 1650 rendeert *f* 19047 : 5 : 11. (1947 ?).

31. De heerlikh. van 't Princeland [1]) werden in deselve inventaris (geseyt) te geven *f* 30000 eñ de opgenomen penningen afgelost sijnde wel te sullen opbrengen *f* 40000. Volgens de generale rekeninge van den iare 1650 heeft gerendeert niet meer als *f* 15473 : 4 :

32. De stad, lande eñ heerlickheyd van Steenbergen, werd in denselven inventaris (geseyt) te renderen *f* 22000, en nagesien de generale rekeninge van den iare 1650 van Steenbergen Rosendael en Nispen bevonden t'samen te renderen *f* 27102.

33. De geestelicke goederen aldaer renderen volgens de voorsz. staet *f* 700, eñ de generale rekeninge van A° 1650 nagesien sijnde, werd bevonden *f* 1148 : 3 : 10.

34. De baronnie Grimbergen [2]) werd bij den voorsz. inventaris (geseyt) niet te renderen, als door de menighvuldige renten te seer belast sijnde. De generale rekening van den iare 1650 seyt mede niet ontfangen.

35. De stad, lande, eñ Baronnie van Diest, werd mede in de voorsz. inventaris begroot op *f* 4000, hoewel daer geseyt werd noch geene liquide rekeninge van te sijn.

Bij de generale rekeninge van 't iaer 1650 werd bevonden ontfangen *f* 6743.

Na dat de restanten aldaer dienen gevorderd door den iegenwoordigen rentm̄r̄ die daer in loco is, 't welk mede dient gepractiseert in andere particuliere rentem̄r̄s̄ buyten Holl̄t. geseten, eñ den Thresaurier daer mede niet te belasten.

---

[1]) Het Prinseland was de streek tusschen de Steenbergsche vliet, den Dintel en het Volkerak,

[2]) Grimbergen lag ten N. van Brussel.

36. De stat heerl. eñ baronie van Zichem werd in den selven staet begroot op *f* 2000. Dan in de generale rekeningh werd niet gebraght in ontfang, dan werd alle(e)n vermaent van enige restanten, die als hier voren, deur den rentm̄r̄ particulier diende geinnet te werden.

fol. 13. 37. De heerlikheyd van Meerhouwt ende Vorst, [1]) in den inventaris begroot op *f* 1400. Inde generale rekeninge vañ iare 1650 fol. 29 vers. ende eenige volgeñ gevonden eenige restanten.

Na dat deselve restanten dienen geinnet op den voet hier voren gementioneert.

38. De baronie van Cranendonk eñ heerl. van Eyndhoven eñ Woensel [2]) werden geseyt te renderen bij den voorsz. inventaris de somme van *f* 3800 dogh op de generale rekeninge vañ iare 1650 werd bevonden gerendeert te hebben de somme van *f* 3450 : 17 : 10.

39. De geestelicke goederen aldaer werden by den inventaris geseyt niet te renderen om de tractementen vañ predicanten, schoolm̄r̄s eñ andere, die daeruyt werden betaelt, gelijk bijde voorsz. generale rekeninge van den iare 1650 fol. 170 mede niet is uytgetrocken, maer staet te verantwoorden a° 1652.

40. De stad Grave eñ baronie van Cuyk renderen volgens den inventaris iaerlix *f* 21000. In de generale rekeninge des iaers 1650 werd bevonden ontfangen *f* 27513 : 9 : 9, behalven noch eenige restanten waervan geseyt werd ver̄mits de armoede van de erfgenamen vañ gewesene ontfanger niet en is te consequeren.

Na dat van die eñ diergelijke desperate schulden de rekeninge van sijn Ht behoort te werden ontlast.

---

[1]) Meerhout en Vorst lagen ten Z.O. van Sichem.

[2]) Woensel ten N., Kranendonk ten Z. van Eindhoven.

Na te letten of hier geene dienstplichtige ofte eigehorige en sijn.

41. De geestelicke goederen aldaer werden geseyt bij de voorsz. inventaris te sullen konen renderen *f* 2000, dogh daervan alsnoch geene pertinente staet en is. Dogh is bevonden bij de generale rekeningh van a⁰ 1650 de ouwe geestelicke goederen gerendeert te hebben *f* 1506 : 0 : 0. En de sooveel belanght de geestelicke goederen nieuwelick na de vrede aengeslagen, daerover werd bevonden meer uitgegeven als ontfangen.

Voorts sijn noch eenige ouwe restanten die bij memorie werden gebraght, welke mede dienen door den rentmeester in loco geinnet.

42. De heergewaden van de Cuyksche leenen daervan werd in den inventaris niet gementioneert, maer werd op de generale rekeninge vañ iare 1650 fol. 105 darvan gewagh gemaekt, maar niet daervoor uytgetrocken.

43. Het burghgraefschap van Antwerpen, bestaende alleen in het inkomen van leenrechten, werd bij den inventaris genomen op *f* 200 iaerlix, volgens de iaren 1619, 1620 en 1621. Dogh werd bij de generale rekeninge vañ iare 1650 bevonden van de vrede af tot die tijd toe niet ontfangen te sijn.

44. Willemstad rendeert volgens de voorschreve inventataris *f* 1000 iaerlix, doch bij de generale rekeningh van 1650 werd gebraght in oñtfangh *f* 1169 : 0 : 6.

45. Op den gemelten inventaris werden de gemeene middelen van de stad Willemstad begroot op *f* 7000, sijn hooghheyd toegestaan tot verval vande fortificatien, welkers ontfangh volgens de generale rekeningh van den iare 1650 bevonden werd te monteren ter somme van *f* 6041 : 4 : 11.

46. Seker schoon huys ende palais binnen de stad Brussel.

Na dat dit selve souw konen werden verkoft tot beneficie van syn hooght eñ dat die penningen, mitsgaders van alle andere te verkope goederen werden geëmployeert tot aflossinge vande capitalen.

47. De Litsche Tol werd in den inventaris begroot op *f* 1600 iaerlix, waervan in de rekeninge van de hofhoudinge verantwoord, maer is deselve naer het overlijden van den heere Prins Willem aengeslagen bij de heren raden van staten.

De goederen gelegen in het hertogdom van Lutzenburgh.

48. Ende eerst de stad eñ graefschap Vyanden in den inventaris jaerlix begroot op *f* 4000.
noch St. Vyt, op *f* 3000.
item Daesburgh eñ Butgenbagh [1]) *f* 8000.
Van Vianden werd noch niet gebracht op de generale rekeninge des iaers 1650, overmits t' overlijden van den rentm̄r. Casper Veider, die daer rekeningh schuldigh (schuldigh) (van) blijft van 1648 tot 1650 beyde incluys. de rentm̄r Romer, in desselfs plaetse gesuccedeert, die met de inning van de restanten werd belast, waerop dienen de volgeñ rekeningen nagesien te werden.

De erfgenamen van Gillis Bover hebben noch te rekenen over den ontfangh van Vianden ter sake van den iare 1620, daartoe de rentm̄r. in loco dient geauthoriseert.

St. Vyt eñ Butgenbagh, volgens de generale rekeninge 1650 niet uytgetrocken eñ dient nagesien de volgeñ rekeninge.

Daesburgh en Butgenbagh, daerop na te sien de suyvering(ering)e die in den iare 1651 geseyt werd gedaen te sijn.

Goederen gelegen in het hertogdom van Gelderland.

49. De stad ampt eñ heerlickheyd van Brevoord, beseten werdende bij sijn Ht in pantschap rendeert volgens de invents.

1) St. Vith, Daesburg en Butgenbach lagen in het N.O. van Luxemburg, ten N. van Vianden.

f 3000, sijnde het pantschap voor *f* 15000 aeñ staten aengetelt eñ sal vijftigh iaren noch duyren beginneñ van den iare 1644. Volgens de generale rekeninge van den iare 1650 rendeert *f* 3918 : 2.

50. De Burensche thienden gelegen onder Doesburgh eñ Deutecom renderen volgens de invents̄ *f* 450 eñ volgens de generale rekeninge van 1650 *f* 680 : 19.

51. Het huys eñ commanderie van Dieren met de landen en bosschen daeronder horende, werd in den inventaris geseyt boven de lasten te renderen *f* 1500.

Werd op de generale rekeninge van 1650 niet uytgetrocken, eñ is geapostilleert: sij vañ slote deser rekeninge verantwoord soo ras de rekeninge sal sijn gesloten.

Na dat men het houwtgewas voor een gedeelte, mitsgr̄s de houwte heininge van het park (hebbe) te verkopen, waertoe de raetsheer Beaumont [1]) eñ Thresorier Kettingh [2]) al voor eenige iaren sijn gecommitteert. Na 3 dat de landen tot wey dienen publykel. verpacht.

Na 3 dat dese goederen sijn belast met *f* 150000. tegens den peñ 20 en sulx met *f* 7500 iaerlix.

Siet medefol. 24 rest en verso vanden invents.

52. Stad, ampt, eñ heerl. van Montfoort is bij tractaet van vrede sijn Ht belooft met een inkomen van *f* 82000 tot suppletie van welk inkomen sijn ht sijn geassegneert de heerlikh. van Middeler [3]) mitsgaders de tienden van Veniay [4]) gelegen in den lande van Kessel, de heerl. van Stevensweert, Oo en Lake, [5]) maer alsoo noch de investiture niet en is gedaen eñ afgehandelt soo werd het selve gebraght by memorie.

---

[1]) Arnold van Beaumont, lid van 's Prinsen raad.

[2]) W. Kettingh de Jongh, lid van den raad en thesaurier-generaal van den Prins.

[3]) Ten N.N.W. van Gennep.

[4]) Waarschijnlijk Venraij.

[5]) De tegenwoordige gemeente Ohe en Laak of Lake, ten Z.W. van Stevensweert, bij de Maas.

Na hierop na te sien het contract gemae(k)t 1648 met den coningh van Spanie, om te sien wat hier verders in te doen staet.

fol. 28. den 20 Novemb. 1659. Goederen gelegen in het graefschap Vlaenderen.

53. De castelerie eñ heerl. van Wartene, alias Warneton, werd met den desolaten staet in Vlaenderen door den oorlogh veroorsaekt, op den inventaris nu begroot op *f* 2000. Op de generale rekeningh van den iare 1650 alleen gebracht op *f* 129 : 12 : 10 door de groote devastatie.

54. Goederen gehorende onder de Renterie van de Zande [1]) met den aencleven van dien als condependent aen de abdie van Duynen [2]) gelegen in Hulster-ambacht, werd op de inventaris op *f* 260000 (26000?) maer in den iare 1650 werd gebracht *f* 31833 : 7 : 7.

Na de rentmr̄ aldaer aen te spreken om te vernemen wat actie sijn hoogheyd aldaer noch competeert.

Goederen gelegen in het Graefschap van Holland.

55. De stad eñ heerl. van Niervaert [3]) werd op den inventaris begroot op *f* 34000 's iaers. Dogh op de generale rekening van den iare 1650 alleen gebraght *f* 25902 : 6 : 2, doordien de tienden weynigh hebben gegeven (of: gegolden — ?)

Hiervan noch in te vorderen een restant van *f* 1563 : daer weynigh af staet te wachten.

Noch een restant van *f* 15407 : 16.

Noch een van *f* 14060.

56. De stad en heerl. van Geertruydenbergh met de domeynen eñ visscherij daeronder horeñ werd begroot in den inventaris op *f* 35000, op den iare 1650 werd in de generale rekeningh gebraght *f* 37861.

---

1) Het Hof te Zande lag ten N. van Hulst.

2) Duynen of Duyven — ?

3) Tegenwoordig de Klundert.

57. De capittels eñ andere geestelicke goederen aldaer werden begroot op den inventaris op *f* 1500 eñ heeft a° 1650 volgens de generale rekeningh gerendeert 2561.

Na Rest *f* 1388 : 9
noch *f* 1677 : 16
noch *f* 1979 : 15 : 1.

58. De heerl. van de Hoge eñ lage Zwaluwe werden in den inventaris begroot op *f* 24000 's iaers, maer op de generale rekeninge van den iare 1650 heeft gerendeert *f* 1846 : 9 : 8. (18046 ?)

59. De heerlickheyden van Polanen, Monster Poeldijk, ter Heyde eñ Half Loosduynen renderen volgens den inventaris *f* 20000, dogh volgens de rekeninge van den iare 1650 heeft gerendeert *f* 1763 : 11 : 9 (17063 ?)

60. De heerl. Naeldwijk, Honslerdijk, 't Honderland [1]) eñ Wateringe met de Oraniepolder daeronder, renderen wel *f* 25000, maer suyvers alleen *f* 12000, also 't onderhouwd van 't huijs te Honslerdijk daer af moet.

Op de generale rekeningh werd gebracht in ontfangh vañ iare 1650 over Naeltwijk *f* 12217. Oraniepolder *f* 16000 — naderhand vervallen op *f* 12000 — en staet meer te vervallen. Soo dat niet ondienstigh waer die te verkopen, ofte anders te beneficieren eer dat se voorts werd uytgeteelt, is ydere merge verpacht voor *f* 23 gd en ettelicke stuyvers, is noch in huyr 4 iaren.

61. De stad eñ heerl. van 's Gravesande eñ Sant-Ambacht, werd op de rekeninge (l. inventaris) begroot op *f* 800, in de generale rekeninge werd geseyt in den iare 1650 *f* 682 : 12 : 4 te hebben gerendeert.

62. Het huys eñ goederen van Nieuwburgh gelegen in Rijswijk, werd geseyt te renderen in den inventaris (te ren-

[1]) Het Honder(d)land lag ten Z. van Naaldwijk; daar langs lag de Oranje-polder.

deren) *f* 190, maer sijn de onkosten veel hoger. Op de jrēle rekening staat *f* 197 : 14 : 2.

63. Het huys eñ hof gelegen int Noordeynde heeft geen inkomen, maer lasten dies bij memorie gebraght. Werd bij hare Ht als douwager(i)e beseten.

Goederen gelegen in het graefschap
den 21 Nov. van Zeeland.

64. Het marquisaet van ter Vere werd in den meergeseyden inventaris (geseyt) te renderen iaerlicks de somme van *f* 11000. En werd op de generale rekening vañ iare 1650 bevonden gerendeert te hebben *f* 14313 : 19 : 2½.

Rest noch te ontfangen *f* 813 : 6 : 3 over den iare 1611.

65. De stad eñ marquisaet van Vlissingen rendeert ontrent *f* 6000, nadat de zeewerken veel ofte weynig komen te kosten. Doch bij de glē rekeningh van 1650 werd gebraght *f* 1292 : 18 : 11.

Rest van den iare 1648 *f* 2119.

66. De stad eñ heerl. van St. Maertensdijk eñ Scherpenisse werd in den invents. begroot op *f* 9000. Dogh bij de glē rekeningh van 1650 werd gebraght *f* 11740 : 15 : 0.

Rest vañ iare 1615 tot 1617 £ 596 vls tot laste van de rentemr Liens.

67. De geestelicke goederen aldaer iaerl. *f* 3000, eñ bij de glē rekeningh van 1650 werd in ontvang gebraght *f* 3829.

Rest Liens over de iare 1617 van cleine importantie.

68. Colinsplate, Noortbeveland en Cortehene werd op den invents. begroot op *f* 7000, de rekening van 1650 heeft *f* 8252, de rentmr Clootwijk is schuldig ses iaer rekeningh.

fol. 24. Actien tot laste vañ Con. van Spanie.

69. Stad ampt en heerl. van Montfoort waervan hiervoren gesproken is onder de goederen gehorende onder Gelderland, op den invents fol. 16. daervan werd mede hier wederom mentie gemaekt in de actien, als competerend recht op de

Coningh van Spanie tot de voorsz. stad mitsgr̄s de heerl. Middeler, Viniaij, Stevensweerd, Oo en Laken, en werd hier alleen gebraght bij memorie; siet de tractaten van 8 Jan. 27 Dec. 1647. [1])

Noch werden d'intressen begroot tot den iare 1652 incluys *f* 144000. Van deese en werd in de rekeningh van 1650 geene mentie gemaekt.

70. Meurs moet volgens de voorgaende tractaten van 8 Jan. eñ 27 Dec. 1647 begroot werden met het incomen van vaste goederen daerontrent gelegen van *f* 10000 eñ geerigeert werden in een Hertogdom.

Moet ook d'interesse hier bijkomen van het sluyten van de vrede.

71. Volgens nader contract vañ Coning van Spanie eñ gecommitteerde van sijn h[t] den 12 Oct. 1651 verdragen dat in plaets van het Marquisaet van Bergen de koningh geven souw *f* 500000 eñ *f* 80000 iaerliks.

fol. 28 vers. Andere actien.

Noch competeert zijn hoogh[t] volgens den inventaris het recht van pantschap op de heerl. Duffel, [2]) slot Nergena, [3]) de stadt eñ ampt van Gogh, volgens tractaet met de heren staten van Gelderland aengegaen den 7 Febr. 1633 eñ lesten Jan. 1634 voor den tijd van 40 iaren dat bij de Staten van Gelderland staet te vervolgen, alsoo die van Cleve die t'selve tevoren in pantschap hebben gehad, alsnoch niet en hebben geëvacueert.

---

[1]) Copieën van die tractaten, alsmede van dat dd. 12 Oct. 1651, zijn bij den staat gevoegd. De inhoud is opgenomen in Aitzema's Zaken van S. en O. en ook in hoofdzaak te vinden bij Wagenaar.

[2]) Ten O. van Nijmegen.

[3]) Dit slot lag tusschen Gennep en Goch, dicht bij het riviertje de Niers; tegenwoordig draagt nog een der afdeelingen van het Rijkswoud den naam Nergena.

Notitie van hetgeene promptel.
souw konen werden uytgebraght
tot beneficiering van sijn hooght.

2. Over de Amodiatie van Chasteau Regnard en werd niet getrocken, eñ dieshalven dient gesien waer dat gelt blijft.

4. Van der Steen rentmr̄ van Beuren debet *f* 1808 : 18.

11. Dat de uytkoop van de eygenhorige van Meurs sou konen werden iaerlix gebracht tot 10 a 12000 gd.
de rentmr̄ Goor is aldaer schuldigh *f* 7967 : 17 : 0.

Dat mede de coningh van Spanie het inkomen van dit Graefschap moet begroten met *f* 10000 iaerl., sulx dat dit gerekent van den iare 1648 tot 1660 beloopt 120000.

13. dat de uytkoop vañ dienstplichtige tot Lingen gemaekt is op *f* 7500, dogh nader verdragen dat de standen sullen uytbrengen *f* 6000, blijveñ de dienstplichtige hare vorige diensten gehouwen, dogh souw sijn Ht dienstiger sijn dat het eerste contract wierde geintroduceert.

Dat ook de drost dient gehouwen te rekenen van de breuken, aleer sijn tractement te betalen, eñ comt sijn Ht $\frac{2}{3}$ in deselve breuken.

16. Heindrix Munnix rentmr̄ van Bevergarden souw bij accord schuldig sijn *f* 2500.

17. Over contributiën aldaer rest *f* 20321 : 15, waervan te innen staen van Volbergen *f* 14500 eñ van W. Rutgers *f* de resterende, dogh is daervan geaccordeert op voorsz. *f* 2500.

23. De drost van Breda te rekenen vañ breuken, alsmede de andere.

40. Of onder den lande van Cuyk geene dienstplichtige en sijn te redimeren.

46. Het palleys tot Brussel te verkopen.

48. De Bosschen in Lutsenburgh soo veel doenl. te verkopen, doch de particuliere rentmr̄s te gelasten tot inning vañ ouwe restante.

51. Van gelijke te doen in Dieren.

52. Montfoort hierover te convenieren (met) den ambassadeur van Spanie.

54. Te spreken met de rentmrs van Hulsterambacht om te sien wat partijen sijn ht daer noch competeren van welke hij in geene possessie en is.

55. de restanten inde Clunderd in te vorderen alsmede in andere quartieren.

57. mede in te vorderen de restanten van Geertruydenbergh.

60. Dat de Oraniepolder dient gebeneficieert naerdat de amodiatie die noch 4 iaren loopt, sal uyt sijn, alsoo daer de seer schoon slik af is.

65. Het rest tot Vlissingen.

68. rest tot Colinsplate.

69. actien tot laste vañ coningh van Spanie nopeñ Montfoort, Meurs.

Montfoort sedert 1648 tot 1652 rest *f* 144000.

Na is 1653 sijn hooght hier geinstalleert maer staet evenwel te letten of de volle *f* 32000 iaerl. sijn gepercipieert.

Meurs van 1648 tot het iaer 1659 incluys rest *f* 1115000, (lees: *f* 115000.)

Over het marquisaet rest de 2e termijn	*f* 300000
over de iaerliksche rente tot Oct. 12 lestleden	*f* 640000
	f 1199000

Na of de Vic resident vañ Con. van Engel. [1] niet en souw konen werden gebruykt om dit gelt te bekomen.

De heer van Reinwouwe [2] soon in Spanie resident, heeft hope gegeven dat het gelt te bekomen was als men tien ten honderd souw laten vallen.

Op het comptoir van Kettingh is iaerl. te betalen *f* 150000 aen interesse, behalven noch die staen op de particuliere comptoiren.

1) Wie hier bedoeld wordt is mij onbekend.

2) De heer van Reede van Renswoude, gezant in Spanje.

NOG EENS DE INKOMSTENBELASTING (HOOFDGELD)

VAN HET JAAR 1577.

Door vriendelijke aanwijzing van Prof. P. L. Muller te Leiden ben ik in de gelegenheid gesteld eenige resolutiën van de Staten-Generaal mede te deelen, die nagenoeg alle op genoemde belasting [1]) betrekking hebben. Zij zijn getrokken uit de „Actes des Etats Généraux des Pays-Bas. 1576—1585. Notice chronol. et analytique par M. Gachard." Tom. I. Brux. 1861 en uit de „Résolutions des Etats-généraux des Pays-Bas, mises en ordre etc. par J. C. de Jonge." Tom. II, 1. La Haye 1831.

Zooals wij uit het werk van den hr. Houdoy hebben vernomen, dagteekent het eerste ontwerp, namens de Staten-Generaal door den raadsheer de Boisschot ingediend, van 24 Mei 1577. Slaan wij nu bovengenoemde registers op, dan treffen wij daarin de volgende resolutiën aan:

Bruxelles, 6 Juin 1577. Et sy est commis le Sr. de la Motte pour se transporter demain à bonne heure à Mons en Haynault, affin d'induire les Estatz du dict Haynault à consentir les premiers les moyens capitaulx, pour donner bon exemple aux aultres Estatz (de Jonge, t. a. p. blz. 356).

588. — *Mons, 7 et 8 Juin 1577.* Consentement des états de Hainaut à la levée d'une capitation générale et des moyens généraux, mais ces derniers pour une année seulement.

589. — *Namur, 8 Juin 1577.* Consentement donné par les états de Namur à la levée d'une capitation générale et des moyens généraux.

596. — *Malines, 13 Juin 1577.* Lettre de don Juan d'Autriche aux états généraux, afin d'avoir leur avis sur une lettre du président de Frise relative aux difficultés qu'il trouvait dans la proposition qu'on l'avait chargé de faire aux états de ce pays, touchant la cotisation capitale et les moyens généraux.

605. — *Malines, 20 Juin 1577.* Lettre de don Juan d'Autriche aux états généraux. Il répond à quatre de leurs lettres: trois datées du 14 et la quatrième du 16. Les trois premières concernaient l'établissement en Frise de la cotisation capitale et des moyens généraux.

628. — *Bruxelles, 28 Juin 1577.* Longue lettre des états généraux aux états

[1]) Zie Nav. 1893, blz. 61—71.

d'Artois sur le refus qu'ils faisaient de consentir la levée d'une capitation ou cotisation générale, alors que tous les autres états y avaient donné leur consentement, que Son Altesse s'y était soumise volontairement pour sa personne, à concurrence de soixante mille florins, que les prélats, de l'avis du légat de Sa Sainteté, les chevaliers de la Toison d'or, les ducs, marquis, barons et autres seigneurs principaux l'avaient acceptée. Ils les exhortent, de la manière la plus pressante et la plus affectueuse, au nom du salut de la patrie, „d'abandonner toutes particulières affections, de quitter toutes sinistres opinions, procédans de gens peu affectionez au repos commun, préférer en tout et partout le bien général et public, et volontairement et de bon coeur condescendre à l'accord de l'ayde demandée." Ils leur montrent les inconvénients irréparables qu'un refus itératif de leur part entraînerait, car par là l'accord de tous les autres états devriendrait nul; il faudrait renoncer à trouver de l'argent pour payer les troupes allemandes; on serait exposé ainsi à la fureur des soldats, ce dont „peuvent servir de suffisant témoignage les tormens et oultraiges exécrables qu'en souffrent et pâtissent les bons bourgeois et citadins de Bois-le-Duc, Breda, Berges. Ruremonde et aultres chargés desdicts Allemans."

629. — *Bruxelles, 28 Juin 1577.* Lettre des états généraux à.... (le vicomte de Gand, gouverneur d'Artois?), pour le prier de tenir la bonne main à ce que les états d'Artois accordent l'aide conçue et adoptée unanimement par les états généraux.

631. — *Bruxelles, 29 Juin 1577.* Longue lettre des états généraux aux états de Namur, pour les engager à laisser lever dans leur province la cotisation générale, sans la restriction qu'ils y ont mise, ainsi que les moyens généraux.

658. — *Bruxelles, 19 Juillet 1577.* Lettre des états généraux aux états du Tournaisis. L'aide personelle et les moyens généraux accordés par la plupart des provinces n'ayant pu avoir leur effet, „pour le refus d'aucuns particuliers," ils ont résolu, vu la nécessité de payer aux Allemands ce qui leur a été promis, d'avancer promptement sept cent mille florins, chaque province à l'advenant de sa quote. Ils prient les états du Tournaisis de s'accommoder à cette résolution, et d'envoyer en toute diligence leur contingent.

664. — *Bruxelles, 22 Juillet 1577.* Lettre des états généraux aux états de Gueldre, par laquelle ils les pressent de consentir à la levée de l'imposition capitale proposée, ou de tels autres moyens qu'ils jugeront mieux convenir.

694. — *Bruxelles, 1er Août 1577.* Lettre des états généraux aux quatre membres de Flandre. L'aide personelle et les moyens généraux n'ayant pu avoir leur effet, à cause du refus de quelques provinces, et les états ayant besoin d'une somme notable pour acquitter ce qui a été promis aux Allemands, ils ont résolu que les provinces, chacune à proportion de sa quote-part, avanceront sept cent mille florins. Ils prient les quatre membres d'envoyer promptement leur contingent.

734. — *Mons, 20 Août 1577.* Lettre du comte de Lalaing aux états généraux.

Il a fait, la veille, la proposition aux états de Hainaut pour les quatre-vingt mille sept cent mille et deux millions de florins. La résolution a été prise aujourd'hui; elle est conforme à la demande. „Chascun, tant en général qu'en particulier, depuis le premier membre jusques au dernier, s'est exhibé et démonstré voluntaire et affectionné d'exposer corps et biens pour la deffense d'une si juste cause: estans, pour conclusion, délibérez et résoluz de y exposer le tout pour le tout."

749. — *Arras, 26 Août 1577.* Acte d'accord des états d'Artois de leur quote dans une aide de deux millions et dans deux autres sommes qui leur ont été demandées, le 26 Août, par M. de Fresin, de la part des états généraux.

Wat leert men thans uit de bovenstaande uittreksels?

Dat de Staten van Henegouwen de eersten zijn geweest, die hunne toestemming gaven tot het heffen van het hoofdgeld, dat voor één jaar werd vastgesteld (de Jonge, blz. 356 en Gachard, N° 588, 589).

Dat men ook de provinciën Friesland en Gelderland getracht heeft over te halen tot die heffing (N° 596, 605, 664).

Dat de voorgestelde belasting het allereerst door de hooge geestelijkheid en door de aanzienlijkste edellieden was toegestaan en aangenomen, terwijl de gouverneur-generaal (Don Juan) bereid was voor zijn persoon 60.000 gulden bij te dragen (N° 628).

Dat deze extra-bede of belasting dienen moest om de Duitsche troepen af te betalen, en daardoor de goede burgerij en stedelingen van 's Hertogenbosch, Breda, Bergen op Zoom, Roermond en andere plaatsen van hunne oproerige knevelarijen te verlossen (N° 628, 694).

Intusschen maakte men mij terecht opmerkzaam, dat het uit de Nav. 1893, blz. 65 voorkomende bepaling *niet* blijkt, dat ook de landsheer, de graaf van Henegouwen in dit geval, onder de belastingplichtigen begrepen werd. Immers de uitdrukking „naturels de ce pays" doelt op den hoogen adel, die in dat land te huis behoorde, of liever daar gegoed was. Daar de bede in naam des landsvorsten werd opgebracht, zou eene heffing van zijne domeinen van zelf daarmede in strijd geweest zijn. RED.

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

Van Woensel. — Van Breugel (XLII, 535, 575). — Naar aanleiding van 't ald. vermelde ben ik in staat het volgende mede te deelen: Eene familie Van Woensel (Petrus van Woensel) woont te Stratum (bij Eindhoven). Vader en zoon zijn arbeiders. 't Huisgezin bestaat bovendien uit: moeder, dochter en zoontje. — Van de verdere familie is mij alleen bekend, dat de grootvader in Stratum is gestorven. — Van Van Breugel weet men in Son en Breugel (bij Eindhoven) heel aardig te vertellen. Pieter Breugel (ook wel Boeren-Breugel) schijnt er geboren. Een van diens nakomelingen was waterbouwkundige en opzichter bij het Keizers-Kanaal in Spanje. — 't Is niet onwaarschijnlijk dat bedoelde Allegonda eene dochter (?) van hem was, want, zegt men in Breugel „eene heeft er een Spanjaard getrouwd." — Verder woont er in Tongelre (bij Eindhoven) eene landbouwersfamilie van denzelfden naam, die, naar een der familieleden beweert, van Breugelschen oorsprong is.

Eindhoven. M. H. VAN DE VEN.

Jemmerloo. — „Nog vóór weinige jaren," — leest men in A. J. v. der Aa's „Aardrijksk. Woordenboek" XIII (Aanhangsel a°. 1851) bl. 1004, — „stond in het midden van den polder van Malburgen (bij Huussen, in Over-Betuwe) een huis, Jemmerloo genaamd, met nauwlijks een half bunder gronds, hetwelk er eertijds heerlijke rechten had". Van der Aa noemt het in zijn Woordenboek Jammerloo, maar in 1844 Jemmerloo.

In 1364 was Henri v. Jamerlo schepen, en Jacob v. Westervoort kerkheer te Arnhem [1]. In 1370, 76 stond tusschen Westervoort en Arnhem, in de jurisdictie (gerechtigheid) dezer stad „die oude Weijers Jammerloos molen"; zie v. Hasselt, Arnh. Oudhh.

---

[1] Nijhoff, „Oorkonden" II bl. 189, 90, die aanteekent, dat kerkheer hier parochie-priester beteekent.

IV, 65, en vgl. Herald. Biblk 1881, bl. 6 noot 3. De geslachtsnaam Jammerlo(os) komt bij v. Hasselt (Geld. Maandwerk II, 279 noot) reeds in 1354 voor. In 1449 verklaarde de magistraat der stad Groningen, dat Johan v. Jamerlo, vóór hem, Derk v. Voerst, linnenwever, benoemd had tot zijnen gemachtigde, om de nalatenschap van Geertruid v. Jamerlo namens hem (Johan) te innen [1]. Daar het klooster Ter Hunnep te Diepenveen (bij Deventer) van Geertruid (v. Jamerloe) een en ander in handen had, ontstond hieruit krakeel. Derk droeg vóór de schepenen van Nijmegen, hetgeen zijner vrouw Lijsbet van hare tante Geertruid was aanbestorven, over aan Johan Petersz, die 16 Sept. deszelfden jaars verklaarde, met dat klooster verzoend (geswoent) te wezen door dat hij alles er aan had kwijtgescholden wat het van Geertruid in handen had [2].

Meer kwam omtrent dit geslacht niet ter onzer kennis. Wie weet er meer van? Alsmede van die huizing Jemmerlo? Oefende de eigenaar heerlijke rechten uit te Malburgen? JAC. A.

Wapens. — Huwelijkscachet. Mannel. wapen: doorsneden, a. in rood 3 (2 en 1) koeken of bollen, b. een kookketel. Vrouwel. wapen: gevierendeeld, 1 en 4 in rood 3 (2 en 1) arendsbeenen, rechtsgewend, 2 en 3 een schuinbalk beladen met een dubb. adelaar. Hartschild 3 (2 en 1) vogels (merels?) Boven beide wapens één helm. Helmt. de kookketel.

U. H. J. S.

Bosch. — Cornelis v. Vollenhoven, in 't begin dezer eeuw burgemeester etc. te Rotterdam, tr. Johanna Bosch, Salomonsd. Wat was haar vader en wie was hare moeder?

U. H. J. S.

---

[1] Overijs. Archief III (a° 1860) bl. 80.

[2] ibid. Aanhangsel bl. 312, 313.

GENEALOGIE VAN HET GESLACHT DE ROCHEFORT

DOOR

L. T. DUIJMAER VAN TWIST.

Kort na het overlijden van mijnen grootvader vond ik onder diens nalatenschap verscheidene belangrijke documenten, betrekking hebbende op het geslacht de Rochefort, waardoor ik in staat gesteld werd onderstaande genealogie te vervaardigen.

Vooraf mijnen hartelijken dank aan den Weledelgestrengen Heer P. A. de Rochefort, Ontvanger der directe Belastingen te Drachten, voor zijne mededeelingen omtrent de thans nog levende leden van dit geslacht.

De oude en aanzienlijke Fransche familie De Rochefort, die in haar wapen de drie leliën voert, schijnt zich ongeveer in het jaar 1658 in Holland gevestigd te hebben. Toen verscheen namelijk te Rotterdam bij Arnould Leers: L'Histoire naturelle et morale des Iles Antilles de l'Amérique par Charles de Rochefort. Deze Charles de Rochefort wordt dan ook als de stamvader van den Nederlandschen tak der Rochefort's aangenomen.

Charles de Rochefort, predikant bij de Waalsche gemeente te Rotterdam, schrijver van bovengenoemd werk, geb......, geh. met....., één zoon Abraham.

Mr. Abraham de Rochefort, zoon van Charles de R., geb...... geh. met Marie Camin [1]....., overl. 1 Sept. 1726 te Rotterdam, één zoon François.

---

[1]) In het Nederlandsch Familie-Archief, bewerkt door J. H. Scheffer, komt in het geslacht Crommelin blz. 168 het volgende voor:

„Catherine, fille de François de Coninck, d'Anvers, et de Catherine Crommelin, a épousé Jean Camin, de Rouen, où ils ont demeuré jusqu'a la révocation de l'Edit de Nantes; et se sont retirés et réfugiés en la ville de Rotterdam. Il luy a laissé à sa mort deux garçons et deux filles; l'aîné des garçons est capitaine dans le regiment..... au service de la reine de la Grand-Bretagne; le second, nommé Abraham, est auprès de sa mère, à Amsterdam, où elle négocie depuis

Mr. François de Rochefort, zoon van Abraham de R., van 27 April 1729 — 29 Sept. 1742 Notaris te Rotterdam [1]; daarna Bailjuw van Sas van Gent en Philippine, geb......., overl. December 1775; begraven in de Groote kerk te 's Gravenhage, geh. met Charlotta Sophia Maillette de Buy, geb......., overl. Februari 1811, begraven in de Groote kerk te 's Gravenhage.

4 kinderen:

A. Pieter Abraham.

B. Lodewijk Anthony.

C. Adriana Elizabeth.

D. Carel Willem.

A. Mr. Pieter Abraham, zoon van François de R., 10 Januari 1770 Clercq ter Secretarie van de Generaliteits-Rekenkamer [2]) 22 Februari 1785 Chartermeester van de Generaliteits-Rekenkamer [3]), 10 Juni

---

la mort de son mari; sa fille aînée Marie, y est aussy, et sa cadette, nommée Catherine, a épousé An. Fréd. Pigon, de Londres, où ils demeurent."

Hoewel hier geen huwelijk staat aangegeven van Marie Camin, zoo zou het niet onwaarschijnlijk zijn, wanneer men deze en de echtgenoote van Abraham de Rochefort als dezelfde persoon beschouwde, aangezien Charles de Rochefort destijds predikant was te Rotterdam.

[1]) De brieven van creätie nopens het notarisschap waren namens de Staten van Holland en Westvriesland geteekend door Van Boetzelaer. De brieven tot het mogen exerceeren van het Notarisschap namens den Hove van Hollandt waren geteekend door Joan Thierry. Eerstgenoemden op 27 April 1729, laatstgenoemden op 28 April 1729. De eedt van getrouwigheyt werd door Francois de Rochefort afgelegd in handen van Mr Cornelis Gerrit Fagel, Raedt van den Hove van Hollandt, als Commissaris daartoe geordonneert.

[2]) Mr Pieter Abraham de Rochefort werd bij resolutie van de Gecommitteerden in de Generaliteits Reekenkamer van 10 Januari 1770 aangesteld tot Ordinaris Clercq ter Secretarie buyten beswaar van den lande. De aanstelling was geteekend door D. L. D. Kempenaer en A. v. Goes, onder het zegel stond A. Lompré. Het zegel zelf bevatte het jaartal 1695.

[3]) De benoeming van Chartermeester geschiedde ter adsistentie van den Chartermeester Pardicque. De eed van getrouwigheid, alsmeede die van zuivering werd afgelegd in handen van J. Boreel de Maurignault en H. Collot d'Escury. 23 November 1792 had de benoeming plaats tot Commis ter Generaliteits Reekenkamer in plaats van Jacob Elias. Opgemelde bediening in het Amptgild volgens Resolutie van 1727 was gesteld Twee Duizend ponden, tot XI grooten

1796 ontslagen als Chartermeester [1]), Agent van de stad van Sas van Gent te 's Hage. 2 Januari 1816 lid van den Raad van 's Gravenhage [2]), geb. 4 Dec. 1746, overl. 21 Oct. 1819, geh. 1e 23 Mei 1780 met Louise Henriette van Proyen [3]), geb. . . . . . , overl. 20 Jan. 1792; 2e . . . . . 1817 met Baronesse Eberdina Wilhelmina

---

het pond. De Quitantie van het Amptgild was geteekend door C. W. v. Boetzelaer als Ontvanger Generaal van Holland en Westvriesland.

[1]) Bij besluit van Gecommitteerden ter Generaliteits Reekenkamer van 10 Junij 1796, tweede jaar der Bataafsche vrijheid, werden de commis P. A. de Rochefort, de clercquen J. Bane Havart en A. Lulius, de clercq en chartermeester C. W. de Rochefort, mitsgaders de oudste kamerbewaarder J. W. Muller gedemitteerd uit hunne betrekkingen, omdat zij geweigerd hadden de Verklaaring vervat in het Decreet van de Nationale Vergadering van den 26en April bevoorens af te leggen en te onderteekenen.

Het besluit was geteekend door J. P. de Ridder en geaccordeert met het Register der Resolutien van de Gecommitteerden ter Generaliteits Reekenkamer door G. N. van Helsdingen.

Bij besluit van Zijne Majesteit den Koning der Nederlanden Prins van Oranje-Nassau, Groot-Hertog van Luxemburg enz. enz. enz., van 25 September 1815, No. 19, werd aan P. A. de Rochefort, wonende in 's Gravenhage, een pensioen van Twee Duizend Guldens geaccordeerd als Commies en Chartermeester der Generaliteits Reekenkamer.

[2]) 2 Januarij 1816 legde P. A. de Rochefort den eed af in handen van den Gouverneur van Zuid-Holland als Lid van den Raad van 's Gravenhage.

Bij de mededeeling dat de eedsaflegging zou plaats hebben op 2 Januarij bevond zich het volgende bericht:

„Burgemeesterskamer zal bestaan uit de Heeren van der Heim, 't Hoen, Bachman en Roest van Alkemade en voorts alle de oude Raden op wynige na, zo als de Heeren Hope, van Schuilenburch met eenige nieuwen als de Heeren Hoyer, van Slingelandt, Brand en andere.

[3]) Extract uit het Trouwregister der Gereformeerde Nederduytsche Gemeente binnen 's Hertogenbosch, alwaar onder anderen gevonden wordt:

Op den 23e Mey 1780

Pieter Abraham de Rochefort J. M. geb. en woonende in 's Hage

met

Louisa Henrietta van Proyen J. D. geb. en woonende alhier.

Johan Jacob van Drunen.

V. D. M.

de Neuwirth, geb. 1 Juni 1748, overl......., weduwe van Abraham Coenraad Schultrop.

Uit het 1e huwelijk 6 kinderen:

1e Charlotte Sophia Francina de Rochefort, geb. 10 Maart 1782, gedoopt 10 April d. a. v. in de Groote kerk te 's Gravenhage door Ds. Serrurier, overl. 25 Feb. 1866, gehuwd te Middelburg 29 Sept. 1807 met Mr. Willem Duijmaer van Twist, Advocaat te Middelburg, Breda en later lid van den Raad van Soerabaya in Ned. Indie, geb. 24 Aug. 1782, overl...... 1827, zoon van Jan Duijmaer van Twist, predikant te Oosterhout en Anna Lamberta Graadt.

Uit dit huwelijk 4 kinderen:

a. Anna Lamberta.

b. Petronella Louisa Henriette.

c. Adriana Elizabeth Antonia.

d. Jan.

2e Louisa Maria Anna, geb. Maart 1784, gedoopt in de Nieuwe kerk te 's Gravenhage door Ds. Heringa, overl. 21 Januari 1806 [1]).

3e een kind dood ter wereld gekomen 17 Feb. 1786.

4e Jacob, geb. 2 April 1787, overl. 7 Mei 1787;

5e een kind dood ter wereld gekomen 21 Nov. 1788;

6e een kind dood ter wereld gekomen 13 Dec. 1791.

---

[1]) Uit de vele kwitantien voor begrafeniskosten, onder mijne berusting, geef ik de volgende:

Den 21e January 1806 begraaven in de Groote of St. Jacobs kerk in 's haage, Mejuffrouw Louisa, Maria, Anna de Rochefort in het 27e graf, een kelder geleegen in den 1en reegel in het 1e cruiswerk, zijnde een eygen graf.

	Komt
Voor 't recht tot twee poosen luyden	*f* 9.—
Voor 't graf te oopenen	„ 6.—
't Lijk te begraaven	„ 8.—
Opneemen en toeleggen der zerk	„ 8.—
Voor de Baar	„ 1. 4
	f 32. 4

Voldaan

J. L. van De Poel.

B. Lodewijk Anthony de Rochefort, zoon van François de R., Predikant te Aagtekerke, geb. 4 Dec. 1746, overl......, gehuwd met Johanna Hostein, geb......, overl......

Uit dit huwelijk 5 kinderen:

1e Jacobus die volgt I.

2e Pieter Abraham die volgt II.

3e Franciska, geb. 1771....., overl......, gehuwd met Mr. Broers, Advocaat te Utrecht.

4e Isaäc Lodewijk die volgt III.

5e Maria Magdalena, geb. 1781, overl. 6 December 1868 (ongehuwd).

C. Adriana Elisabeth de Rochefort, dr van François de R.

D. Mr. Carel Willem de Rochefort, zoon van François de R., Advocaat en Chartermeester van de Generaliteits-Rekenkamer, Agent van Burgemeesters en Scheepenen van de Hooge en Lage Sas van Gend te 's Hage [1]) 11 Juni 1789, geb......, overl. 30 Nov. 1824 te Rijswijk.

I. Jacobus de Rochefort, zoon van Lodewijk Anthony de R., Predikant te Middelburg, geb. 6 Oct. 1784, overl. 11 Oct. 1856, gehuwd met

a. Janke Tresling, geb......, 1783......., overl.......1821.

b. Carolina Maria Elisabeth Reyding, geb...... 1798....., overl. 29 Oct. 1857.

Uit het 1e huwelijk 3 kinderen:

1e Pieter Abraham, Militair Apotheker te 's Hage, geb. 1816......, overl...... 1842.

2e Lodewijk Anthony, Rijksambtenaar, geb. 26 Dec. 1813 (nog in leven) geh. met a. Maria Magdelena Vertin, geb. 1806....., overl...... 1855; b. Peterdina Ter Heide, geb......, geen kinderen.

3e Georgius Pieter Abraham die volgt IV.

Uit het 2e huwelijk 1 kind:

Jacoba Carolina Maria, geb. 1830...., overl..... 1855 (ongehuwd).

---

[1]) Nadat Mr Pieter Abraham de Rochefort voor het agentschap bedankt had, werd Mr Carel Willem zijn broeder in diens plaats benoemd, op een tracte-ment van *f* 50 's jaarlijks. Deze benoeming werd namens Burgemeesters en Scheepenen geteekend door Pieter Lughten, Adjunct Secretaris.

II. Pieter Abraham de Rochefort, zoon van Lodewijk Anthony de R., Betaalmeester te Utrecht en later Rijksontvanger te Hoogezand-Sappemeer, geb. 15 Maart 1776, overleden 22 Sept. 1857, gehuwd met Antje Douwes, geb. Oct. 1788, overl. 7 Mei 1856.

Uit dit huwelijk 8 kinderen:

1. Antoinette Cornelia, geb. 28 Feb. 1818, 2e echtgenoote van haren zwager Ulrich Jan Huber, Predikant te Meedhuizen (zie hier beneden 8) geb. 14 April 1820.

2. Lodewijk Anthony die volgt V.

3. Hendrika Jacoba, geb. 15 Feb. 1815, overl. 23 Febr. 1886, geh. met Izaäk Busch-Kaiser, predikant te Mensingeweer, geb. 5 Mei 1805, overl. 2 Aug. 1867.

Uit dit huwelijk 1 kind.

4. Pieter Abraham, Scheepsdokter, geb. 25 Aug. 1816, overl. 22 April 1881 (ongehuwd).

5. Jan die volgt VI.

6. Carel Willem die volgt VII.

7. Fransiscus, Luitenant bij het Ned. Ind. leger, geb. 22 Mei Mei 1822, overl...... 1850 (ongehuwd).

8. Johanna Margaretha, geb. 22 Mei 1824, overl. 23 Januari 1872, geh. met Ulrich Jan Huber (zie hierboven 1), Predikant te Meedhuizen, geb. 14 April 1820.

Uit dit huwelijk 3 kinderen.

III. Isaäc Lodewijk de Rochefort, zoon van Lodewijk Anthony de R., Predikant te Zierikzee, geb...... 1778, overl. 11 Dec. 1841, geh. met Martina Bekkers.

Uit dit huwelijk 4 kinderen:

1. Daniel (onbekend).
2. Maria, geb......, overl......, geh. met..... Meerendonk.
3. Johanna.
4. Lodewijk Anthony, geb...... 1827, overl...... 1832.

IV. Georgius Pieter Abraham de Rochefort, zoon van Jacobus de R., geb. 7 April 1815, overl. 16 Sept. 1853, geh. met Maria Dorothea de Leeuw, geb. 7 April 1815 (nog in leven).

Uit dit huwelijk 6 kinderen:

1. Johannes die volgt VIII.
2. Janke Dorothea, geb. 8 Jan. 1843, overl...... 1845.
3. Louisa Maria Anthonetta, geb. 14 Juni 1850, overl. 2 Febr. 1857.
4. Helena Agnetta Johanna, geb. 23 Feb. 1844 (levenloos).
5. Janke Dorothea Pieternella, geb. 10 Jan. 1847, geh. met Carel Lodewijk Ruysch van Dugteren, Predikant te Strijen, geb. 23 Aug. 1834.

Uit dit huwelijk 9 kinderen.

6. Maria Dorothea Georgina, geb. 29 Aug. 1852, geh. met Johannes Heineman, geb. 17 Dec. 1853.

Uit dit huwelijk 5 kinderen.

V. Lodewijk Anthony de Rochefort, zoon van Pieter Abraham de R., Med. Dr. te Leens, geb. 4 Maart 1813, overl. Juli 1853, geh. met Henriette Wilhelmina Vinckers, geb. 25 September 1818, overl. 1 Jan. 1878.

Uit dit huwelijk 4 kinderen:

1. Pieter Abraham, Burgemeester te Leens, geb. 4 Maart 1839, geh. met Klazina Wieringa, geb. 11 Oct. 1831 (geen kinderen).
2. Jeannette Henriette Eppoline, geb. 20 Dec. 1840, geh. met Hendrik Dijk, geb. 22 Febr. 1839.
3. Catharine Maria Gesina, geb. 21 Sept. 1846, geh. met Parus Arnoldus Conradus Willeumier, Kassier te Amsterdam, geb. 6 Jan. 1840.

Uit dit huwelijk 4 kinderen.

4. Antje Hendrika Jacoba, geb. 3 Dec. 1842, geh. met Jacob Mulder, Fabrikant te Groningen, geb. 12 Febr. 1839.

VI. Jan de Rochefort, zoon van Pieter Abraham de R., Rijksontvanger te Balk, geb. Nov. 1819, overl. 29 Dec. 1872, geh. met Jacoba de Carpentier, geb......, overl......

Uit dit huwelijk één zoon:

Pieter Abraham, geb...... 1863, overl...... 1863.

VII. Carel Willem de Rochefort, zoon van Pieter Abraham de R.,

Gemeente-ontvanger te Hoogezand, geb. 11 Maart 1821 (nog in leven) geh. met Gesine Ellegonda Keiser, geb. 30 Mei 1836.

Uit dit huwelijk 2 kinderen:

1. Pieter Abraham die volgt IX.
2. Hendrika Jacoba, geb. 31 Maart 1866, geh. met Ernst Henri Grife, Inspecteur van Politie te Groningen, geb. 31 Juli 1861.

Uit dit huwelijk één zoon.

VIII. Johannes de Rochefort, zoon van Georgius Pieter Abraham de R., Grondeigenaar te Goes (Huize Struikelblok), geb. 21 Dec. 1848, geh. met Neeltje Geertruida Schipper, geb. 8 Juni 1836.

Uit dit huwelijk 4 kinderen:

1. Georgius Pieter Abraham, geb. 3 Feb. 1873, overl. 25 Aug. 1873.
2. Dorothea, geb. 18 Juni 1875, overl. 10 Aug. 1875.
3. Neeltje Geertruida, geb. 27 Aug. 1876.
4. Dorothea, geb. 29 Jan. 1880, overl. 18 Juli 1880.

IX. Pieter Abraham de Rochefort, zoon van Carel Willem de R., Rijksontvanger te Drachten, geb. 12 Juni 1862, geh. met Trouwrina Hofstede, geb. 20 April 1866.

Uit dit huwelijk 2 kinderen:

1. Carel Willem, geb. 28 Juni 1887.
2. Theodoor Kornelis, geb 5 Juni 1890.

Brunings. — Uit verschillende oude familie- en andere aanteekeningen betreffende dit geslacht, waartoe behoorden de bekende waterbouwkundigen Christiaan, Christiaan jr en Conrad Ludwig Brunings, stelde ik onderstaand fragment samen. Is wellicht iemand in staat dit verder aan te vullen of het zoo noodig te rectificeeren?

De stamvader is *Christiaan Brunings,* in 't laatst der 17de en begin 18de eeuw, koopman te Bremen en gehuwd met *Aletta Meier*. Zie hunne kinderen sub I, II, III en IV.

I. *Christiaan B.*, geb. te Bremen 11 Januari 1702. In 1725 Gymn. Rector te Creuznach; 1734 Predikant te Mannheim; 1740 Theol. Professor te Heidelberg; † 6 Mrt. 1763. Huwde: 1°. 19 Juni 1726

Sybille Kuhn † 30 Decbr 1738 en 2°. in 1741 *Anna Margaretha Grüber.* (Kinderen uit het 1e huwel. zie A en B).

A. *Gottfried Christiaan B.*, geb. te Creuznach in 1727; 1750 Hofprediker te Homburg; 1775 Predikant te Heidelberg; 1783 Inspectr Class. Boxburg (Boxberg, in Baden?); † te Schweigen in 1793. — Geh. met *Rotine Thelusson.* Kinderen:

1°. *Christiaan B. jr*, geb. te Homburg 1757. Eerst opzichter v. Rynland, toen Direct. Genl der droogmaking v/d Nieuwekoopsche en Zevenhovensche plassen en daarna Hoofdingenieur bij 's Rijks Waterstaat en Publ. werken. In 1797 gaf hij eene verhandeling uit „over den voordeeligsten hoek van de Puntdeuren eener sluis". Gepension. 1824 en † te Leiden 30 Mrt. 1826. Zijn broeder:

2°. *Conrad Ludwig B.*, geb. te Heidelberg 15 Juli 1775, studeerde te Utrecht eerst in theologie en daarna wis- en natuurkunde. Aanvankelijk, als amanuensis bij de droogmaking der Nieuwkoopsche plassen geplaatst, werd hij in 1800 Comm. Inspectr bij 's Rijks Waterstaat; in 1803 en '08 komt hij voor als Inspecteur van een der rivierdistricten, in 1809 als Lid v/h Centr. Comité v/d Waterstaat en in 1810 als Hoofdingenieur in het Departt der monden v/d Rijn. Hij gaf verschillende werken uit en † te Nijmegen [1]) 16 Augs 1816. Zijn zoon:

a. Peter Frederik Christiaan B. heeft in West-Indië gewoond, was 2 maal geh. en liet 8 kinderen na.

B. *Conrad Ludwig B.*, geb. te Creuznach 1728. In 1755 Predikant te Lamprecht; 1762, id. te Frankenthal; 1771, id. te Heidelberg; † 3 Juli 1781.

II. *David B.*, geb. 8 Dec. 1704 te Bremen. In 1729 Predikant te Flossheim (Flörsheim?); 1732 id. te Neckerau; 1741 id. te Amsterdam en aldaar † 16 Juni 1749; was gehuwd met *Elisabeth Margaretha Six.* Zoon:

---

[1]) Volgens A. Winkler Prins, Encyclop.: te *'s Bosch.* Zie verder over hem een kort artikel in de Biographie Universelle, zoomede de Biographie Nationale.

A. *Christiaan B.,* geb. te Neckerau 8 Novbr 1736, bezocht het Gymnas. te Herrnsdorf in Bohemen, studeerde te Heidelberg in de rechten, wijsbegeerte en natuurkunde; werd 25 Mei 1765 [1]) Inspect.-Genl v. 's Lands rivieren, later President der superintendentie v/d Verveening in de Krimpener Waard; 1798 President der Comm. v. Maritieme Werken te Hellevoetsluis; 1800 Commiss. Inspectr v/d Waterstaat der Bataafsche Republ.; 1803 Directr Genl van 's Lands rivier- en zeewerken; woonde tot zijn dood op „Zwanenburg" te Halfweg en † 16 Mei 1805 te 's Hage. Hij gaf verschillende wetenschappelijke werken in 't licht. Zijn leerling F. W. Conrad schreef in 1807 een levensbericht van hem, terwijl, op last van Koning Willem I, in 1820 een gedenksteen voor hem werd opgericht in de Groote Kerk te Haarlem. Uit zijn tweejarig huwelijk met *Ida Catharina Noppen*, die reeds in 1768 overleed, was hem eene dochter geboren:

1°. . . . . *B.* die in 't huwelijk trad met Ds. . . . . *Gildemeester* te Haarlem.

III. *Harman B.*, geb. 4 Mrt. 1708 te Bremen; Predikant te Persingen in Gelderl., later te Kampen [2]) en in 1761 te Drachten, alwaar hij 4 Mrt. 1777 overleed. Hij was gehuwd met . . . . [3]) *Doelman*. Zie hunne kinderen sub A, B, C en D.

A. *Elisabeth B.*, den 15 Juni 1803 te Drachten, ongeh. overl. oud 50 jaar.

B. *Maria B.*, eene wetenschappelijk ontwikkelde vrouw, hofdame bij eene Duitsche Vorstin. — Geh. met *E. Radinga*, Lid v/h Grietenijbestuur, beide in 1816, te Drachten, kinderloos, overleden.

C. *Christiaan Jacob B.*, geb. te Persingen, studeerde te Heidelberg, tegen zijn zin in de godgeleerdheid [4]) doch met meer ijver in de medicijnen. — Predikant te Goëngarijp en later te Herwen,

[1]) Elders vond ik: 1769.

[2]) Volgens eene andere aant. in 1757, te Hasselt.

[3]) Misschien *Emilia Christina?*

[4]) Volgens begrafenisboek der Stad Sneek. In de fam. aant. komt hij niet voor.

Aart en Pannerden, alwaar hij Oct. 1794 overleed. — Hij was in 1796 geh. met *Tietje Jurjensdr Staeck*, bij wie:

1°. *Jurjen B.*, † Decbr 1800, nalatende eene weduwe, doch geene kinderen. [2])

2°. *Herman B.*, † te Sneek, aan de pokken, beneden de 20 jaar, ongehuwd.

3°. *Doetje B.*, † alsvoren.

4°. *Maria B.*, † op 16jarigen leeftijd in Gelderland.

5°. *Emilia Christina B.*, geh. met...... *Haafkens*, bij wien 3 kinderen.

6°. *George Willem B.*, koopman te Sneek, geh. 1°. met *Dirkje Everts*, uit welk huwelijk een reeds jong overleden kind en 2°. den 10 April 1815 met *Gepke Hansdr Sap*, geb. Juni 1795 en te Sneek † 18 Oct. 1826. — Hij was ruim 2 maanden te voren overleden nalatende 6 kinderen.

7°. *Ype Staeck B.*, geb. Decbr 1783, geh. 1808 met *Richtje Koopmans*, uit wie 5 kinderen.

D. *Leentje B.*, geh. met ...... *van Hoven* en op haar buitentje te Sassenheim overleden.

IV. *Johan Melchior B.*, geb. 30 Oct. 1711 te Bremen. In 1735 Gymn. Rector te Creuznach; 1746 Predikant te Gross Wintersheim; 1751 id. te Rosenheim; † 6 Januari 1760; geh. met *Maria Philippina Womrad*, bij wie:

A. *Christiaan Burchard B.*, geb. 8 Sept. 1736 te Creuznach. In 1762 Predikant te Lamprecht.

Verder komen nog voor: *Johann Jacob B.*, in milit. dienst en zijn zoon *Pieter Frederik Christiaan B.*, die ik niet weet aan te schakelen. Is de laatste wellicht dezelfde als *Pierre Frederik B.*, geb. te Antw. 7 April 1820; 1837 vrijwill. bij de Dragonders, 1871 Majoor der Infant. en schrijver v. verschill. letterk. werken?

Jeremias Henricus B. Davidszoon, geb. Febr. 1698 te Steinfort,

Predikant te Beetgum, Brittum en Vollenhove, † 20 Nov. 1764, heeft vrij waarschijnlijk tot een anderen tak van dezen stam behoord. Naar de tijdsorde kan hij een broederszoon van Christiaan B. te Bremen zijn geweest.

S. H.
B.

Renoy (XLI, 312). — Deze familie schijnt in geenerlei betrekking te staan tot de heerlijkheid, het ampt of de amptmannie van Beest en Renoy „in het Quartier van Nymegen" (Geogr. beschr. v. Geld., bl. 39, 170, 237); welke in 1265, bij ruiling tegen Hiern, Neer- en Opynen, van heer Rudolf Cock, ridder, aan Gelderland kwam; waar Maria van Brabant, wede van hertog Reinald III, een slot liet bouwen; en sedert 1414 tot 1767 door het geslacht Pieck in pandschap werd bezeten. (Van Spaen, Inl. t. d. hist. v. Geld. III, bl. 346 e. v.). — „Renoy — zegt Smallegange in zijne Beschr. v. Zeelands geslachten — quam uit Brabant." [1]) Wapen: in rood drie gouden banden; ook wel, volgens Rietstaps Arm. gén. 2e édit., gevierendeeld met Asperen Vuren (oudste bezitters van Spijck): Arkel gebroken met een zwarte meerl in den bovenrechterhoek. Helmt.: een nat. vogel tusschen een vlucht van rood en goud.

„Mr. Geerit v. Renoy, heer van Spijck by Gorcum [2]), eerste Rekenmeester An. 1555 [3]) ende 1568, was genobiliteert by den

[1]) Waar deze familie in Zeeland gevestigd of in bediening geweest is, is mij niet gebleken. S. noemt onder de Zeeuwsche geslachten vele uitheemsche, die er een korten tijd verblijf gehouden, ambten bekleed hebben, of met inlandsche vermaagschapt of er gegoed waren.

[2]) Bij koop, overdracht en verlij van 1542. (Leenregister. Vgl. Gouthoeven, bl. 86; Bat. ill., bl. 1304).

[3]) Reeds in 1553 en 54, volgens de Riemer, Beschr. v. 's Grav. I 1, bl. 349, II, bl. 91. Van Hasselt spreekt, in „Stukk. v. d. vaderl. gesch." II, bl. 160, reeds van „Gerards Renoy, Rekening aan de Rekencamer" van 1547. Zie ook zijne „Arnh. Oudh." II, bl. 233. — In 1567 schijnt hij nog, als leenman, den gerequireerden eed van trouwe aan den koning afgelegd te hebben. (d'Yvoy v. M., Verb. enz. d. Ned. edel., in N. W. v. d. M. d. N. L. te Leyd., II 2, bl. 234).

keyzer Kaerle [1]); hij wan [2]) Jonc. Geerit v. R., heer van Spijck, dat hy An. 1611 verkochte (aan Cornelis Aerssens, vader van den beroemden diplomaat [3]). Jouffr. Anne v. R. († 12 Aug. 1608), die

---

[1]) „Jouffr. Ewalda, Laurens dr. v. Bronchorst ex Marg. Mol (Joris dr. ex Lijsb. v. Amerongen te Dordrecht), had ghetr. Servaes v. Renoy, broeder van mr. Gheerit v. R., rekenmr. in den Hage, sonder oir." (Gouthoeven, bl. 160; Bat. ill., bl. 894). Servaes was rentmr. van Vollenhoven, en heeft den 28 Mei 1596 eed gedaan als 's Konings „commissarys van den Ontfanck van de geconfisqueerde goeden van de gevluchte persoenen, vuyt oirzaeke van de vorleeden turbelen, voor „de stadt en Quartier van Vollenhoe." (Marcus, Sent. v. Alba, bl. 21). Zijn voorganger schijnt Aert v. R. geweest te zijn, volgens het Regist. v. h. Kamp. arch. III, 131—32: „1565/66. Bezwaren van ridd.p. en sted. v. Overijssel over de benoeming van Aert v. Renoy tot rentmr. van Vollenhove en Kuinre, i. pl. van Peter v. Leeuwarden overl. (aangesteld 1559, toegelaten 1564. Ib. bl. 100, 24), naardien hij geen landzaat was en zijne commissie door den koning van 30 Junij 1565 bevatte, dat hij voor kanselier en raden terecht zoude staan, zonder zich met het Overijss. landr. te behelpen. Het antw. v. d. stadh. (20 Oct.) luidde, dat R. te Coevorden, onder Salland behoorende, geboren was, dat hij slechts, wat zijn persoon betreft, voor k. en r. terecht zoude staan. — Breedvoerige wederlegging daarvan in Jan. 1566. Zij verzoeken 30 Maart nog, dat een ander benoemd worde, in de drie landen geboren en geërfd, met eene commissie zonder ongewone en onbehoorlijke clausule." Zie van hem ook 't zelfde Regist. V, 292.

[2]) Bij Anna de Potis, dr. van Collaart, raad en rentmr. genl. 's lands van Mechelen (Bat. ill., bl. 969), en van Clara Vrancx, Gillis dr., ridder, communiemeester van Mechelen 1479, ex Isab. v. Duffel (Dumont, Fragm. généal., in Potis en Vrancx, waar deze dr. echter niet genoemd wordt). Hij † 1567, en zijn zoon Gerrit of Gerard, misschien dezelfde, die 1567 grietman van West-Stellingwerf was (*Nav.* XLI, 313), werd toen met Spijk beleend; en diens zoon, mede Gerrit geheeten, 29 Oct. 1590. Deze laatste was, blijkens huwelvw. van 24 Nov. 1590, geh. met Cath. Pels, denkelijk uit het Brabantsche geslacht van dien naam (onderscheiden van dat, 't welk in Zeeland bekend geweest is), dat te 's Hertogenbosch in den schepenstoel zat en te Berlicum gegoed was (Herald. Bibl. 1876, bl. 279; Théatre sacré de Brab. II 2, p. 127, 128, 130).

[3]) Deze, en niet „Jhr. G. v. Aarssen" (deze komt omstreeks dien tijd niet voor, en de kooper behoorde niet tot den adel), kocht in genoemd jaar de heerlijkheid Spijck of Spyck (oude bezitting van het huis van Arkel), „leggende aan de Linge, 1 mijl boven Gorcum" (Geogr. beschr. van Gelderl., bl. 290; vgl. M. v. der Houve, Hantv. Chron. I, bl. 135: „'t Huys te Spijck ghelegen tot Spijck, en is geen adelijck stamhuys ende oock niet seer out.") Hij, de bekende griffier

te man hadde (geh. 1558) mr. Christ. v. der Goes, schouth van Delft [1]) (Bat. ill., bl. 969). Jfr. N. (Maria) v. R., getrout met mr. Willem Muys, raet ende procureur genl van Hollant (1573. Bat. ill., bl. 1014, 1472); ende Jfr. Ursele v. R., die troude mr. Pieter v. der Meer, raedt in den Haghe ende pensionaris van Delft [2])". (Gouthoeven, Chron., bl. 111; vgl. Bat. ill., bl. 1461, 1304).

---

der Algemeene Staten, †, volgens zijn grafschrift, in de Groote of S. Jacobskerk te 's Gravenhage, 22 Maart 1627 (Timareten, gedenkst, II, bl. 69; vgl. Bijv. en Aanm. op Wagen. V. H. XI. blz. 38), teekende nooit anders dan: „C. Aerssens" of „C. Aerssen". Zijn zoon François, heer van Sommelsdijk, Spijk, enz., door Hendrik IV geadeld, wordt door Buzenval, Duplessis — Mornay, Sully, Du Maurier, Wickefort, de koningin wede. Maria de Medicis, enz., gewoonlijk „Aerssens", „Aerssens" of „Arsens" genoemd. (Zie Vreede, Lettr. et nég. de Buzenval et de Fr. d'Aerssen, o.a. p. 21, 78, 252, 318, 434, 35, 48—67). De opschriften van Lipsius, brieven aan den vader, „son ami et son compatriote", luiden steeds: „Clmo. et Prudentisso. viro D. Cornelio Aerssenio Graph. Ord. Gen." of: „A. Monsr. le Greffier Aerssens." Van adellijke qualificatie is bij hem geen sprake. (Lettr. inéd. de J. Lipse, publ. par Delprat). — Dat deze familie uit Gelderland herkomstig zoude zijn (*Nav.* XXVIII, 432; Rietstap, Wapbk. v. d. Ned. adel), wordt door geen enkel bewijs gestaafd, en met de heerlijkheid Aerssen (thans Arcen), in Limburg, heeft zij niets gemeen.

[1]) 1563—77 † 22 Sept. 1600 (Beschr. v. Delft, bij Boitet, in de Naaml. d. regeer., en bl. 670). Hij wordt heer van Spijk, waarmede zijne vrouw na haar broeder was beleend geweest. Beider zoon Gerard Renoy v. der Goes, in Spaanschen dienst, † te Gend 8 Aug. 1623, ligt in de kerk te Akkergem begraven met deze kwartieren: v. d. Goes, Spangen, Renoy, Potis. (Bat. ill., bl. 969).

[2]) 1575, 96, obiit 4 Mey 1606: Boitet, l.c., in de Lijst d. Pens., waar hij „Willemsz" heet, en bl. 713, waar ook zijn zoon genoemd wordt: mr. Abraham v. d. M., geb. te Delft, 21 Jan. 1584, raad in 't hof van Holland (geëlig. 18 Mey 1621, obyt 20 Mey 1638. Bat. ill., bl. 1477), 26 Nov. 1624 getr. met Maria v. den Corput, geb. 31 Oct. 1603, † 2 Nov. 1671 (Johans dr., schepen te Breda, ex Maria Buysen); 4 kind. De vader, geb. 23 Mei 1534, die hertr. met Maria v. der Goes (Adriaansdr. ex Anna v. Spangen), moeder van Abraham voorn., was zoon van mr. Willem v. d. M., geb. 1594, raadpens. van Delft 1529, raad en proc. genl. van 't hof van Utr., daarna in dat van Holland (*loco* Brunt 11 April 1536), kanselier van Gelderl., † 23 Sept. 1543, en van Anna Stalpert v. der Wiele. (Boitet, l.c., lijst d. Pens., waar, bij vergissing, staat, dat hij in 1554 tot laatstgemeld ambt geroepen werd; Balen, Dordr., bl. 1021, 22; Scheltema, Staatk. Nederl. II 1, bl. 94, 96; Bat. ill., bl, 1170, 1473, 75, 76; *Nav.* IX, Om-

Johan v. Renoy, Staatsch hopman, was 1578 met zijn vendel met Rennenberg voor Campen en Deventer, en werd 17 Juni 1580 in den slag op de Hardenberger heide gevangen genomen en geruimen tijd te Groningen in bewaring gehouden. (Fresinga, memorien, bij Dumbar, Analecta III, bl. 58, 86, 239, 73, 78, 459; vgl. Bor, nieuwe druk, I, bl. 966, 1001, II, bl. 207).

Ambrosius de Renoy, bailliu en schout der heerlijkheid van Assendelft 1671. (Handv. v. Assend., Amst. 1768, bl. 252).

In de kerk van het N.-Brab. dorp Berlicum, is wellicht nog aanwezig het „cabinet d'armes de noble Baudouin de Renoy, mort le 17 Oct. 1706, avec les 8 quartiers suivants: Renoy, Sloot, Roon, Oom, Vander Dussen, Vander Stock, Beaumont, Duyvelant." (Théatre sacré de Brab., T. II, Pt. II, p. 127); welke kwartieren, o. i., volgende afstamming aantoonen: Renoy × Roon: Renoy (Boldewijn) × Sloet (Mechteld): Renoy (Aart of Arend Jan) × 1642 v. der Dussen (Kornelia) [1]. [Vgl. v. Doorninck, Gesltk. aant., bl. 463; Kok, Stam- en Wapbk., in v. d. Dussen; Fahne, v. Hövel I, 2, S. 229, waar staat: „N. Sloet h. N. Reness (l. Renoy)."]

Arnold Hendrik ten Oever, gecommitteerd ten landdage van Overijssel, wegens de stad Campen, 14 Maart 1769, was zoon van Dr. Geerit Jan t. O. en van Anna Gesina van Renoij en in 1748 met zijne zusters Falconia Sibilla en Joh. Elisab., boven de 10 jaar oud. Hij † 16 Aug. 1783, en was oom van Berend Hendr. ten Oever van der Wijck en heeft diens minderj. dr. Falconia Sibilla v. der Wijck tot erfgename ingesteld. (Van Doorninck, l. c., bl. 698). M^0^.

Duijshouck. — Wellicht stelt iemand belang in het volgende, gevonden te Delft. Van Cornelis Gysbregts D^ck^. en Stijntje Corssen (Corstiaans), werden gedoopt: 30 Sept. 1637 Gysbregt (get. Pieter

---

slag n°s 2, 5, 8; Opricht. v. d. H. Raad in Hol., Utr.. 1791, bl. 11, 13, 16, 26, 42, 60, 64).

[1]) Uit de „Holl. Consultat." IV, bl. 529, blijkt dat „Jonkr. Aart Jan v. Reinoy, wonende aan de Korenmarkt, het tweede huis van 't Ikkersteegje binnen dezer stad (Delft)", den 21 April 1651 33 jaren oud was.

Willems, Herman Gysbregts, Machteld en Aryaantje C.); 6 Dec. '39 Catalina (get. Arij Corstiaans, Aryaentje Corstiaens en Dingetje Pieters); 18 Sept. '41 Aaltje (get. Arijen en Trijntje Corns); Mei '43 Corstiaan (get. Arij en Arijaantje Corstiaans en Trijntje Cornelis); 21 Sept. '45 Evert (get. Herman Gysbregts, Trijntje Cornelis en Toontje Willems); 3 Jan. '47 Evert (get. Herman Gysbregts, Willemtje Gysbregts en Toontje Willems (?).

Van Herman Gysbregts Dck. en Aryaantje Corsse, werden te Delft gedoopt: 29 Maart 1639 Gysbregt (get. Pieter Willems, Machteld Cornelis en Aefje Gysbregts); 15 Nov. '40 Gysbert (get. Jacob Pouwels, Aegje Gysbregts en Stijntje Corstiaans); 18 Mei '42 Corstiaan (get. Arij en Stijntje Corstiaans en Annetje Cornelis); 24 Julij '44 Cornelis (get. Hendrik Barends v. Slange, Catarine Cornelis en Willemtje Gysbregts); 10 Sept. '45 Magteld (get. Hendrik v. Flanij, Catarina Sterling en Engeltje Pieters); 7 April '47 Catelijntje (get. Willemtje Gysbregts); 5 April '49 Pieternella (get. Cornelis Jochems, Neeltje Pieters en Machteld Leenderts); 4 April '52 Magteld (get. Jacob Pouwels, Trijntje Cornelis en Machteld L.).

Van Harmen Gysbregt Dck. en Jannetje Jans, werden aldaar gedoopt: 10 Jan. 1655 Maria (get. Hendrik Frans, Maartje Jacobs en Aryaantje L.); 26 Juni '59 Machteld (get. Cornelis Joosten, Machteld L. en Trijntje Cornelis).

Naarden. J. C. GIJSBERTI HODENPIJL.

Verbrugge. — Wie waren de ouders van *Hendrik Verbrugge*, gehuwd te Delft in de Nieuwe kerk 25 Juli 1723 met *Esselijna van der Crap?* Hun zoon *Cornelis* werd aldaar gedoopt in de Nieuwe kerk 7 Sept. 1727, waarbij getuige was *Elisabeth van Tright*, wede *Verbrugge*.

In het Stam- en wapenboek van Nederl. familiën, art. *Verbrugge*, wordt hij niet vermeld. — Vermoedelijk was hij een broeder van den aldaar genoemden *Bartholomeus*, zoon van *Cornelis* en *Elisabeth van Tright*, die in het huwelijk trad met *Catharina van der Cool*.

Ophelderingen worden gaarne tegemoet gezien. A.—B.

Van Cooth. — Voor de samenstelling der genealogie dezer

familie, die zich omstreeks 1360 uit Münster in Gelderland vestigde en tot op heden de Katholieke godsdienst bleef belijden, worden inlichtingen verzocht.

De leden dezer familie allieerden zich met adellijke familiën der Veluwe en waren tot 1629 o. a. schout te Ermelo. V. C.

Zoutman. — Volgens *Navr* XXXVIII, 76 werd de laatste der familie Z. Juni 1887 te 's-Gravenhage begraven. Te Zevenhuizen (Gron.) woont E. L. Zoutman, wiens boerenplaats Decr '92 afbrandde. Behoort deze tot eene andere familie? De naam schijnt nochtans zelden voor te komen. JAC. A.

In de prov. Gron., gemeente Veendam, komt de naam veelvuldig voor.

Kroes. — Catharina K. trouwde te Mil 6 Sept. 1700 Adrianus van Ardenne, predikant ald. Weet men ook waar en wanneer zij geboren werden, en de namen hunner beider ouders? Heeft dit echtpaar *Van Ardenne-Kroes* kinderen gehad, en in dat geval, hoe heetten zij? DE G. J. JR.

Schimmelpenning. — Tot welke der familiën Schimmelpenninck, — de Geldersche of de Overijselsche, — behoorde Cornelis Michielszoon Schimmelpenning, die in 1558 zijn huis en hofstad te Gorinchem, staande naast het weeshuis ter stede, aan dit gesticht ten geschenke gaf? JAC. A.

v. der Meer en Verhagen. — In 1642 woonde te Gorinchem de waardsman Frans v. d. Meer. Hij was behuwdgrootvader van de minderjarige Bartruid Anthonette Verhagen. Kan iemand deze verwantschap nader aanvullen met de namen, data en wapens? V. O.

v. Stiphout. — Hoe is het wapen van dit Gorinchemsch geslacht? Waartoe behooren Lamerens v. S., † vóór 1601, vader van *a.* Cathalijne v. S. tr. Hans v. Meerhout. *b.* Jenneken v. S. tr. Michiel Otten. *c.* Jan v. S., † vóór 1601, tr. Eelken Jacobs, bij wie Gerrit en Lamert v. S.? V. O.

v. Meekeren (XL, 614, 5). — Behooren tot dezelfde familie de in vroegere eeuwen te Amsterdam gewoond hebbenden? Zooals Cornelis v. M. op de Brouwersgracht, tr. 1° Rachel v. Heuvel, 2° te Amst. 29 Jan. 1679 Ursula Straalman Jansdr. bij Cath^a^ Vinckel; en Jan v. M. tr. Jvr. Margaretha Rutgers v. Rosenburg wier dochter Cornelia v. M., geb. Amst. 1722, tr. ald. 1744 Willem Straalman Fransz. bij Margaretha Kops. Welk wapen voerden deze v. M.'s? V. O.

Doornik, van Baerle, Ravens. — *Frederik Wolphert Doornik*, schepen en raad der stad Leiden enz...., huwt 1° te....? 7 Mei 1765 met *Jkvr. Henriette Elisabeth van Baerle*, geb. te....? den....?, overl. te Leiden 9 Sept. 1777, dochter van....? 2° te 's Hage 14 Oct. 1781 met *Anna Agatha Ravens*, geb. te....? 8 Nov. 1750, overl. te....? den....?, dochter van....? en 3° te....? den....? met *Agneta Jacoba Ravens*, geb. te....? den....? overl. te....? den....? dochter van....? — Wie heeft de goedheid het ontbrekende aan te vullen? A.—B.

De la Fontaine dit Wicart. — Hoe heette de huisvrouw van *Noach de la F. dit W.*, wiens zoon *Philippus* 22 Juni 1744 in het huwelijk trad met *Susanna Doornik?* Waar en wanneer is genoemde *Philippus* geboren en overleden? Welke was zijne ambtelijke bezigheid? Heeft hij ook kinderen nagelaten? A.—B.

v. Dam. — Mr. Willem v. D., een der voornaamste stichters van Frederikstadt a/d. Eider, in 1626, '34 schepen, '29, '35 burgemeester zijner geboorteplaats Amersfoort, lid van het college der Gedeputeerden tot '71, † 1673 te Leiden, — was in eersten echt gehuwd, volg. v. der Aa's Biogr. Woordb., hoofdred. Schotel, met Elisabeth Poeyt v. Overryne, bij wie Mr. Pieter v. D., geb. te Amersfoort in 1621, † 1706 te Amsterdam, sedert 1650 vanwege Utrecht bewindhebber der O.-Ind. Compagnie ter Kamer van Amsterdam, enz. Is dat Poeyt geen verschrijving voor Foeyt? Foeyt, weleer te Amersfoort en Utrecht, is overbekend. JAC. A.

FOLKLORE.

DE VERHALEN VAN HET SNELZEILENDE SCHIP.

Men vertelt aan de Zaan de volgende geschiedenis:

De boeier van De Lange had een vaste ligplaats in de Zaandammer houthaven. Op zekeren morgen lag het schip met den steven naar den verkeerden kant, wat vreemd was, omdat men het den vorigen avond op de gewone wijze had vastgemaakt. Het feit herhaalde zich den volgenden dag en de eigenaar werd ontevreden, daar hij niet anders dacht of vreemden maakten des nachts van zijn boeier gebruik. Om zekerheid te krijgen besloot hij dus de wacht te houden en ging 's avonds met een knecht in het schip.

Eerst gebeurde er niets, maar na korten tijd hoorden zij loopen boven hun hoofd en touwen losmaken. Zij hielden zich echter stil en deden alsof zij niets merkten. Toen hoorden zij water kabbelen en voelden zij, dat er beweging in het schip was. Maar weldra klotste en bruiste het als in volle zee en vlogen zij met groote snelheid voort. Het geweld verminderde weêr en hield ten slotte heelemaal op. Zij hoorden den boeier vastleggen en daarna was het doodstil. Toen waagden zij het te voorschijn te komen. Het was klaarlichte dag en zij bevonden zich in de Oost. Zij gingen aan land, maar zorgden vóór donker weêr aan boord te zijn. Toen begon weldra het lieve leven opnieuw. De boeier werd losgemaakt, zij voeren weg, zij hoorden andermaal het klotsen en stampen in zee, en toen de boeier eindelijk stilhield waren zij weêr te Zaandam. Dat was den volgenden ochtend, want zij waren in dien éénen nacht de wereld omgevaren. De Zaandammers, aan wie zij het gebeurde vertelden, wilden hen natuurlijk niet gelooven. Maar gelukkig had een van beiden nog een sinaasappel in zijn zak, dien hij in de Oost geplukt had, en kon daardoor de waarheid bewijzen.

Dat deel der haven, waar de betooverde boeier lag, heet nog altijd de Spookhaven.

Aldus luidt een verhaal, dat hier voor de eerste maal wordt geboekstaafd. Maar hoewel het te Zaandam heet gebeurd te zijn en plaats en persoon nadrukkelijk worden aangewezen, zoo is het toch geen bepaaldelijk Zaansch verhaal. Men weet ook elders van het snelzeilende schip te vertellen en telkens worden de gebeurtenissen gelocaliseerd in de streek, waar het verhaal wordt gedaan. Zooals men weet is dit het gewone verschijnsel bij overoude overleveringen.

Ik ken de volgende varianten van het verhaal.

Een man, die te diep in het glaasje had gekeken, keerde suizebollend naar huis terug, maar miste den weg, ten minste dat denk ik. Maar hoe het ook wezen mag, hij kwam in een schip te land en hij dacht daar rustig te slapen. Dat ging in het eerst ook goed, hij sliep, dat hij snorkte. Doch wakker wordende bemerkte hij, dat het schip voer, en heel hard ook. Er uit komen kon hij niet en hij bleef dus waar hij was. Eindelijk lag het schip weêr aan den wal, hij ging er uit en stond verbaasd te kijken. Het was een heel mooi land! Hier en daar boschjes van oranjeboomen, wier goudgele appelen tusschen de groene bladeren glinsterden. Hij nam er eenige van mede, en ging weêr aan boord. Kort daarop ging het schip er weêr van door. Den volgenden morgen kon hij zich niet begrijpen, dat het alles waar gebeurd kon zijn, wat hij 's nachts had beleefd. Hij had het zich maar verbeeld, meende hij: maar zijn oranjeappels bewezen, dat het toch zoo was. Hij was in Spanje geweest. (*Iduna*, *Frîske rîm end ûnrîm*, XI (1855), 30).

Een schipper liet zijn schip in de haven van Emden overwinteren en droeg aan zijn stuurman de bewaking op. Toen hij nu eens naar het schip kwam kijken, bemerkte hij, dat het niet geheel op de oude plaats lag. Hij verborg zich dus buiten weten van den stuurman in het schip, om te zien wat deze er mee uitvoerde. 's Nachts werd het anker gelicht en voort ging het in vliegende vaart. Kort daarop werd het schip vastgelegd en de stuurman ging aan land. Nu kwam ook de schipper te voorschijn en keek rond,

maar alles was hem vreemd en onbekend. Toen nam hij zijn mes, sneed een paar stengels af, die aan den oever stonden, en verborg zich weêr. Niet lang daarna kwam de stuurman terug, en voort ging het weêr met dezelfde snelheid als heen, maar opeens kreeg het schip een duchtigen schok; het werd echter niet tegengehouden. Den volgenden morgen vroeg de schipper aan den stuurman, wat er 's nachts gebeurd was en waar hij was geweest. Deze hield zich, of hij van niets wist. Maar toen de schipper de stengels te voorschijn haalde, die Spaansch riet bleken te zijn, bekende de stuurman, dat hij een mare was en dus zijn noodlot moest volgen. Ook vertelde hij, dat hij op de terugreis te laag had gestuurd en nu bij den tocht door de lucht tegen een kerktoren had gestooten. (Strackerjan, *Aberglauben und Sagen aus Oldenburg*, I bl. 382, g.).

Een Holsteinsche overlevering weet alleen nog te verhalen, hoe een schipper, uit Erfde aan de Eider, als hij uitvoer en storm beliep altijd tot zijn knecht zeide: „Ga jij maar te kooi" en dan heel alleen door water, lucht en land zeilde. En hoe de knecht eens zijn hoofd naar buiten stak, juist toen zij een kerktoren voorbijkwamen, en zeggende: „Dat güng äbenmist [1])" van den schipper ten antwoord kreeg:

„Wenn dat nich gaen harr äbenmist,
So weer't de Blixdorper toern gewis."

(Müllenhoff, *Sagen von Schleswig-Holstein*, 221, ccc Der Hexenschiffer). — Evenzoo verhaalt men in Friesland van een schipper, die 's nachts door de lucht vaart. „Vader," roept zijn zoon, „het zwaard raakt grond!" — „Ben-je gek, jong," snauwt vader hem toe, „het is de haan van den Oudkerker toren." De knaap dacht dat zij voeren, maar zij vlogen door de lucht, want vader kon meesterlijk tooveren. — En een andere schipper, die op Amsterdam voer, stuurde zijn knecht te kooi, toen hij door de lucht naar Gorredijk wou vliegen. Het schip voer raak en toen de knecht vroeg wat het was, zeide de schipper: „Och, jong, het is de haan van den Oldeboorner toren."

[1]) „Dat was te nauwernood."

Een Belgische variant, opgeteekend in *Volk en Taal*, V, 25, vermeldt uitdrukkelijk, dat het heksen zijn, die in één nacht heen en terug naar Spanje varen. De schipper doet alsof hij niets merkt, maar plukt een Spaansch riet, en vertoont dit bij zijn terugkomst als bewijs, dat hij inderdaad in Spanje is geweest.

Voorts lezen wij in de beschrijving eener reis op Corsika door den Heer G. Vuillier (nazomer van 1890): „Uit deze haven (nl. die van Ajaccio) staken vroeger — en steken misschien nog wel — des avonds, als de schemering daalt, de *mazzere* of tooverheksen ongemerkt in zee, en voeren met een kranke, bouwvallige visschersboot naar de Barbarijsche kust, vanwaar zij bij het krieken van den dag terugkeerden. En daar zij versch geplukte dadels medebrachten, stond het immers vast, dat zij in een enkelen nacht tweemaal dien langen weg hadden afgelegd." (*Aarde en hare volken* XXVIII 3).

In de inhoudsopgave van Waling Dykstra's *Uit Friesland's Volksleven* worden twee verhalen vermeld („De Kofschipper van Makkum" en „Een Makkumer schipper in de Spaansche zee"), die waarschijnlijk ook deze overlevering behelzen. Daar het laatste gedeelte van dit werk ze zal bevatten en dit nog niet verschenen is, kan ik ze dus nog niet ter vergelijking aanhalen.

Verder vinden wij het snelzeilende schip terug in de volgende meer afwijkende verhalen.

Een schipper van Wangeroog lag te Friderikensiil en was 's avonds te kooi gekropen. Leven boven zijn hoofd deed hem echter opstaan. Hij beproefde het luik van het vooronder open te maken, maar dat ging niet. Toen wekte hij zijn stuurman, maar deze kon evenmin op het dek komen. Door het geweld van het water en het slaan der zeilen bemerkten zij, dat het schip zeilde, en toen zij dat zeiden riep een stem hun toe: Sst! — Eerst 's morgens gelukte het hun het vooronder te openen. Zij vonden het dek vol bladeren en bloed, en het schip lag op dezelfde plaats als het gelegen had. (Ehrentraut, *Fries. Archiv* II, 15.)

Een andere Wangerooger, Luters Fauk genaamd, lag met zijn schip bij Minsen. Het was op een Zondagavond en twee heksen

kwamen hem op een bezemsteel voorbijrijden. Toen vroeg Luters Fauk haar, of zij hem niet een gunstigen wind konden verschaffen, hij had daar al zoo lang gelegen. „Wel zeker," zeiden zij. „Ginder staat een boom, trek daar den derden tak af, nadat wij er op gespuwd hebben, en neem dien mee aan boord." Hij deed dit en terstond werd de wind Oost. Hij kon uitzeilen en was in een half etmaal te Amsterdam. Daar loste hij, en binnen 24 uur was hij weêr voor Horummer siil bij Minsen. Daar meende men, dat hij niet weg was geweest. Hij vertelde echter, dat hij in Amsterdam had gelost, maar hij verlangde niet weêr naar zulk een tocht. Het water was grasgroen geweest en de zee had gespookt, dat hooren en zien hem verging. (Ehrentraut, *t. a. p.*)

Een schipper, wiens schip op de Weser bij Elsfleth lag, liet zijn knecht 's avonds naar een bal gaan. Hier luisterde deze bij toeval het gesprek van drie vrouwen af. Een stelde voor, even naar Amsterdam te varen om een warmen bol te halen. De anderen vonden dit goed en men besloot het te doen met het schip, dat op de Weser lag. De knecht spoedde zich nu naar het schip en ging te kooi. Weldra verschenen ook de vrouwen, zij lichtten het anker en het schip schoot vooruit. Het stampte en bruiste, want het was al in zee, en daarop hield het weêr stil. De vrouwen gingen aan land om haar inkoopen te doen. De knecht deed hetzelfde en was gelukkig weêr te kooi vóór de heksen terugkwamen. De terugreis ging even snel als de heenreis en hunne afwezigheid in de zaal was haast niet gemerkt. Toen nu de vrouwen hun bollen begonnen op te eten, deed de knecht hetzelfde. Toen de heksen dat zagen verschrikten zij, riepen hem en gaven hem te verstaan, dat hij over de zaak moest zwijgen, daar zij het hem anders zouden vergelden. (Strackerjan, *Abergl. u. Sagen a. Oldenburg* I bl. 326. r).

Wij vinden dus het verhaal van het schip, dat in ongelooflijk korten tijd een verre zee- of luchtreis maakt, in allerlei lezingen terug, maar zooals te verwachten was alleen in streken aan of dichtbij zee. Ik trof het althans in geen der mij bekende Middel-

en Zuidduitsche sagenverzamelingen aan. — Wat hebben wij nu van deze verhalen te denken?

Zonder eene afdoende verklaring te willen geven, waartoe het kennen van nog meerdere varianten gewenscht ware, waag ik het toch op het volgende te wijzen.

Er bestaan vele verhalen van heksen, maren, elven, enz., die zich varende naar de plaats hunner bestemming begeven, maar wien dan de terugtocht wordt afgesneden door het wegnemen van hun vaartuig. Dit is nu eens een schip, dan weêr een schelp, of een eierschaal, of een zeef.

Op een nacht waren er herders in het veld dicht bij een water. Toen kwam een alf, ging in de boot, maakte die los en roeide over. Aan den overkant stapte hij uit, legde de boot vast en ging weg. Na een poos keerde hij op dezelfde wijze terug. Dit gebeurde verscheidene nachten na elkaar, maar eens namen de herders de boot weg. De alf ging nu naar hen toe en bad en dreigde hen, de boot terstond te geven, of hij zou hen niet met vrede laten. (Grimm, *Deutsche Sagen* I, 130, 80).

In een der door Wolf opgeteekende Belgische sagen (*Niederländische Sagen* 614, 515) komt een mare in een mosselschelp over het water aanvaren. De knecht, wiens paarden telkens door de mare worden gekweld, steekt die schelp in zijn zak. Nu nadert hem eene vrouw en zegt met klagende stem: „Geef mij de schelp terug, want ik moet vóór morgenochtend 300 uur vanhier zijn, om mijn kinderen te verzorgen en te bakken en boter te karnen." Zij belooft de paarden niet meer te zullen kwellen, krijgt de schelp terug en vaart over het water weg.

Ook elders is sprake van de verre reis, die zij moeten ondernemen; en die reis gaat dan naar Engeland.

Dit toch geldt voor hunne verblijfplaats, zoowel in verschillende Duitsche streken (zie o. a. Mannhardt, *German. Mythen* 344 vlgg.), alsook bij ons. In Heemskerck's *Batavische Arcadia* b.v. (druk van 1678, bl. 40) heet het, dat de heksen in mosselschelpen en eierschalen naar Engeland roeien, en nog heden is dat geloof bij ons bekend, want men moet ledige eierdoppen breken, opdat de hek-

sen er niet mee naar Engeland zullen gaan. — Wij moeten hier echter niet denken aan het Engeland der Engelschen, maar aan het geheimzinnige doodenrijk, dat mythische Engeland, waarvan in zoovele sprookjes en rijmen gewag wordt gemaakt.

Wij zien in deze verhalen hoe de heksen (die wel eerst in later tijd naast de maren en elven, en in hunne plaats, zijn getreden), Engeland verlatende om op aarde hun taak te verrichten, des nachts voor een poos daarheen terug moeten keeren ter verzorging van hun kroost en dien langen weg dan in ongelooflijk korten tijd in een of ander vaartuig afleggen.

De sagen, die hierop betrekking hebben, zijn zeer talrijk en wijken sterk van elkaar af. Eerst een nauwkeurige vergelijking van al die overleveringen zou kunnen uitmaken hoeveel verschillende verhalen hier naast elkaar loopen en wat van elk de eigenlijke kern is. Ik bepaal er mij dus toe te wijzen op het verband, dat waarschijnlijk bestaat tusschen de verhalen van het schip, dat door bovenmenschelijke invloeden in één nacht een verren tocht volbrengt en die vaarten der heksen naar Engeland. De oude overlevering is dan door bewoners der landen aan zee op eene eigenaardige wijze vervormd. Zij vervingen de mythische vaart naar Engeland door een tocht naar Spanje of naar de Oost, gewone handelsreizen van langen duur, die nu in eenige oogenblikken werden volbracht. Het verhaal won daardoor aan aanschouwelijkheid, maar werd losgerukt van zijn mythischen grondslag.

G. J. BOEKENOOGEN.

CELTISCHE TOOVERSPROOKJES.

In het westen van Ierland, in de onmiddellijke nabijheid van de meren van Killarney ligt de eeuwenoude abdij Muckross; tusschen hooge olmen staan de overblijfselen van het oude verblijf der Franciskaner monniken. Hier is nog alles liefelijk, is de plantengroei weelderig zooals in het milde klimaat van zuidwest Ierland, dat slechts

een korten zachten winter kent, te verwachten is; maar meer zuidwaarts, waar de glen, waar de door een beek bespoelde vallei langzamerhand stijgt, waar de olm aan den eik, aan den berk en de jeneverbes en eindelijk aan laag struikgewas het veld moet laten, verandert het landschap te eenenmale. Hooger en rotsachtiger wordt het pad, dat de bruisende beek dan diep onder zich heeft, dan vlak er naast loopt of door eene verrassende kronkeling van den stroom tot een omweg gedwongen wordt, die een van Ierlands schoonste watervallen, den Torocval, nog voor het oog verborgen houdt. Daaromheen stijgen loodrecht de rotsen omhoog, de Torc tot 1764 voet, de Mangerton tot 2756 voet, verderop een uitzicht gevende naar den Carantual met zijn 3414 voet hoogen top, en dicht daarbij de schoon getinte Purperberg. Phantastisch, romantisch, hoe men het noemen wil, is dit bergland in hooge mate; niet minder is dit de kust van Clare, met zijne rotsen, die zich met hunne steilten en rotsspleeten, met hunne eenzame spitsen, waar slechts de roofvogel huist, hoog boven den oceaan verheffen, loodrecht uit de zee oprijzen. Meer in het noorden treffen wij de wonderbare basaltformaties aan, waarin het volk zoo dikwijls het werk van reuzen of wonderwezens der voortijden heeft meenen te zien. En tegenover die woeste grillige vormen van den zoom de groene bloeiende vlakte in het midden van het eiland, nu en dan afgewisseld door moerassige, veenachtige landen.

Was de donkerkleurige, zwartoogige Ier niet reeds van afkomst tot phantaseeren geneigd geweest, in deze omgeving zou hij het geleerd hebben, evenzeer als de later naar Ierland overgekomen Kelt. De oud Iersche bevolking, Hibernians, zooals zij genoemd worden, zijn thans voor een deel saamgesmolten met de rossige Kelten, maar toch zijn zij nog te onderkennen. Ook zij hebben in de sprookjes en in de tooververhalen van het Smaragden eiland hun aandeel gehad, al staan deze thans grootendeels op rekening der Kelten geboekt. [Men schrijft meestal Celtisch enz., de uitspraak dezer *c* in die taal is echter als die van onze *k*.] Groot is het aantal volksverhalen, wisselend van vorm en inhoud als de bodem waar zij ontstonden; sommigen stellen het op 2000,

die hier opgeteekend, ten deele nog in omloop zijn. De oudste opteekeningen zijn reeds van voor de 12e eeuw. Het boek van Leinster uit de 12e eeuw bevat er reeds omstreeks 190 van zulke verhalen. De verzamelaars van volksoverleveringen hebben er zich ernstig mede bezig gehouden om van de verhalen, die in omloop waren zooveel te bewaren als mogelijk was. J. F. Campbell verzamelde er alleen reeds bijna 1300. Vele andere zijn er te vinden in het Celtic magazine, in Fairy legends and Traditions of the South of Ireland, enz. Onlangs verscheen in London van de hand van Joseph Jacobs *Celtic Fairy Tales*, met aardige illustraties van John D. Batten. Het boek is fraai gedrukt, goed in stijl geïllustreerd, van geleerde noten voorzien: het eenige wat jammer is, is dat zulk eene fraaie schitterende vlag eene zeer lichte lading dekt.

Lang niet alles is van gelijken datum of van gelijke waarde; van de 26 verhalen zijn er twee (door een ander dan de verzamelaar) uit den volksmond opgeteekend. De andere waren alle reeds vroeger, sommige ook beter, gepubliceerd. Zoo heeft de uitgever de geschiedenis van Deirdre, welke in zijn geheel in het Celtic Magaz. XIII, 62 afgedrukt staat, veel verkort en gewijzigd. Van Conall Yellowclaw heeft hij hetgeen te afgrijselijk was weggelaten — daardoor zijn boek wat meer geschikt gemaakt voor kinderen, maar voor de studie in waarde doen verminderen —, in Munachar en Manachar heeft hij twee verschillende versies, de Schotsche en de Iersche, tot een geheel versmolten en het afwijkende weg gelaten — voor de juiste kennis dier sage heeft deze uitgave dus geen belang. Zoo zou er meer zijn op te noemen. Of alles even oud is, meen ik te mogen betwijfelen: in Conall Yellowclaw komt eene geschiedenis voor, die *niet* ontleend is aan oude boeken, maar door Campbell in verschillende versies uit den volksmond is opgeteekend; deze herinnert in menigen, haast in alle trekken aan de historie van Odysseus en Polyphemus. De verzamelaar redt zich door te zeggen: „het is bekend dat de geschiedenis van Odysseus voor de 10e eeuw in Ierland bekend was;" waaruit dit gebleken is, voegt hij er niet bij. Het is toch niet een

verhaal uit de dagen, toen Ulysses over Ierland naar Vlissingen zeilde? Ik meen het vooralsnog te mogen betwijfelen en zie er eerder in een klassiek verhaal, dat in later eeuwen allengs tot het volk is doorgedrongen. Voor de studie der Keltische volksverhalen heeft deze uitgave geene groote waarde. Voor dengene, die zich een oogenblik wil verstrooien door het lezen van volksverhalen, die nog het kenmerkende van kinderlijke phantasie dragen, die in opzet en uitwerking afwijken van onze Germaansche sprookjes, is het een aanbevelenswaardig boekje. De schrijver heeft bovendien in de aanteekeningen aan het einde van zijn werk allerlei mededeelingen gedaan over Iersch-Keltische volksverhalen, die eene wetenschappelijke tint hebben, maar toch onder het bereik van een ieder vallen en zich aangenaam laten lezen.

In de Hollandsche vertaling, welke de hr. C. Stoffel er van gegeven heeft, nl. van 14 van deze verhalen, zijn deze aanteekeningen belangrijk ingekort, doch veel beter gestileerd dan in het oorspronkelijke. De vertaling der sprookjes zelve was verre van gemakkelijk en ik kan niet anders dan mijne bewondering uitspreken voor de uitnemende wijze, waarop de hr. S. er in geslaagd is om den eigenaardigen stijl en de dikwijls vreemde woorden weer te geven. Een paar uitdrukkingen, die niet erg Keltisch klinken, werden door Moltzer in den Spectator vermeld; het zij mij vergund er hier nog even op terug te komen: ook ik zou bl. 17 voor: *alsof hij 't te Keulen had hooren donderen* liever het meer eigenaardige van het Iersch verhaal hebben gelezen: *alsof hij tien hoofden voor een op zijn romp had.*

Twee aanmerkingen op 147 bladzijden — meer heb ik niet; dus mijne hulde aan den vertaler, evenzeer als aan den uitgever [1]) voor den fraaien druk, de nette letter en goede uitvoering.

Utrecht. J. H. GALLÉE.

[1]) H. C. A. Thieme te Nijmegen.

Ronsse (Fr.: Renaix). — [Verg. mijne art. in de vorige jaarg. van dit tijdschrift.] — Dit fraaie O. Vl. steedje, komt in de Ned. letterkunde en geschiedenis meermalen voor: berucht is de ijveraar, „d'n deken van Ronsse." Vondel heeft (115e fabel, in zijne Warande der Dieren):

„Ick ben doch morgen vroeg te Ronssen voor de stadt,
Eer ghy ten einde zijt het geldeloose padt."

Behalven dit en den vroeger door mij vermelden wagen van Ronsse, uit het Vlissinger Snaakje, vind ik alweder Ronsse in het liedje „Heer Danielken" in Snellaerts Oude en N. Liedjes (Uitg. van het Willemsfonds). „Heer D. had lang op Venusberg verkeerd, kreeg berouw, vertrok naar Rome tot Z. H. om aflaat. Z. H. gaf hem een dorren boomtak met de belofte dat als deze rozen droeg, zijne schuld hem zou vergeven zijn. Heer D's berouw was oprecht, hij toog naar Ronsse op het „Hoog-huis", kwam, verzeld van drie zijner zusterskinderen, voor Venusberg, en ondanks wat Venus drie dagen lang deed om hem te verleiden, bleef hij standvastig, en — de dorre tak bloeide met rozen. Na nogmaals opgemerkt te hebben dat men ook elders, met name te Sluis, een „geldeloos pad" aantreft, dat men, en dit is opmerkelijk! ook wel eens „het goddelooze pad" noemt, en dat hooge huizen, niet steeds hooge, maar op hoogten gestichte gebouwen zijn, in de vier Vlaanderen wel bekend (ik zelf ken er een in d'n Biezen onder Eede, een bij Watervliet (O. Vl.), een op den Steenweg van Aardenburg naar Brugge), vraag ik: Hoe komt toch Ronsse, in fabel en volkslied, aan die vermaardheid of beruchtheid? G. P. ROOS.

TAAL- EN LETTERKUNDE.

De Star der Hoop (XLIII, 54). — In mijne studie over „De Tolk der Vrijheid, enz.," weekbladen gevloeid uit de pen van Eijlart Meeter, in De Nederlandsche Spectator N° 3 tot en met 9, en N° 15, van 1877, is in dit laatste nummer van 14 April 1877, blz. 117, De Star der Hoop vermeld. Destijds was mij slechts N° 10, van Zondag 5 Augustus 1849, onder de oogen gekomen. Maar sedert zag ik ook N° 3, van Zondag 17 Juni 1849, N° 7, van Zondag 15 Juli 1849, en N° 9, van Zondag 29 Juli 1849; hierdoor werd mijn vermoeden bevestigd dat het eerste nummer moet zijn verschenen op Zondag 3 Juni 1849. Of nu N° 13, vermeld in De Hydra van Jan de Vries, van Woensdag 5 September 1849, N° 36, het laatste nummer is geweest, kan ik niet bepalen.

Wat Meeter betreft, deze is thans, dank zij de nasporing van den heer J. G. Frederiks, en de bereidwillige inlichting van den Burgemeester van Oude Pekela, gebleken te heeten niet Eylart maar Eillart Meeter; hij is te Oude Pekela geboren 1 Maart 1818, en was zoon van Mechiel E. Meeter, van beroep barbier, en van Trijntje Wessels Kuiper. De heer W. A. Elberts te Zwolle deelde mij indertijd mede. dat Meeter te Britonperry, naar hij meende een Engelsch dorp in Wales, waar hij shipbroker en translateur was, op 7 April 1862 is overleden.

In 1877 verklaarde ik niet te kunnen bepalen, of Meeter, tusschen zijne vrijspraak op 14 October 1846 en Juni 1849, op journalistisch gebied is opgetreden, of waar hij gedurende die 2½ jaar verblijf heeft gehouden. Sedert vond ik in De Burger, van Adriaan van Bevervoorde, N° 26, van 23 December 1846, medegedeeld: „Meeter en (A. H.) van Gorcum zijn dan plotseling van hier ('s Gravenhage) vertrokken naar Rotterdam, elk met *f* 50 in den zak. In genoemde stad zijn zij, gelijk men in den gemeenzamen stijl zegt, in de kleederen gestoken, waarop zij naar Frankfort a. M. zijn vertrokken, met de verzekering *f* 100 's maands te zullen ontvan-

gen, zoo lang zij buiten 's lands zouden verblijven. Van Gorcum, die Meeter een eind wegs had vergezeld, is vervolgens naar Antwerpen getrokken, werwaarts Meeter, denkelijk van gedachten veranderd zijnde, hem spoedig is gevolgd. Zij moeten zich thans beide te Antwerpen ophouden." Half Juni 1847 intusschen vertoonden beiden zich in de nabijheid der residentie, ofschoon ze nog steeds te Antwerpen hun verblijf hielden; zie De Burger, N° 1, Tweede Jaargang, van 7 Juli 1847, bl. 2. In de Arnhemsche Courant van Dinsdag 7 September 1847, N° 178, bl. 4, kol. 1, wordt dan ook dd. Maastricht, 4 September, medegedeeld, dat Van Gorcum toen te Antwerpen redacteur was van De Vlaemsche Rederijker, waarvan het eerste nummer in die dagen was uitgekomen, en dat E. Meeter een zijner medewerkers was; het eerste nummer was geopend met een artikel getiteld: Willem II, Koning der Nederlanden, door Meeter geschreven, waarin eene zeer gunstige levensbeschrijving van dezen vorst werd gegeven. In April 1848 evenwel blijkt uit een door hem Ingezonden Stuk in De Arnhemsche Courant van Zondag 16 April, N° 81, dat ook aan het Handelsblad was gezonden, ter wederlegging eener onjuiste mededeeling hem betreffende in N° 79, van Donderdag 13 April, bl. 4, kol. 1, dat hij de laatste zes maanden, derhalve sedert October 1847, in Kleef had gewoond, en op dat oogenblik te Hees bij Nijmegen verblijf hield. Korten tijd vóór hij in de Broerstraat te Nijmegen, in Juni 1849 met De Star der Hoop te voorschijn kwam, woonde hij intusschen blijkens De Hydra van Woensdag 16 Mei 1849, N° 20, „Korte Hoogstraat, Wijk V, N° 287," te Rotterdam, en zag bij N. W. Van Nifterik, Koestraat, N° 8, te Amsterdam, van hem het licht: „Een woord aan de burgers van 's Gravenhage," waarin hij vertelt, dat hem 70 gld. 's maands was toegelegd, en eene gouvernementsbetrekking was beloofd na zich een jaar te hebben verwijderd; maar twee jaren zelfs gingen voorbij, zonder dat hij iets kreeg.

Amsterdam. MR. W. P. SAUTIJN KLUIT.

OUDE(RE) EN NIEUWE(RE) SPREEKWIJZEN

IN HERINNERING GEBRACHT EN TOEGELICHT [1])

DOOR

JAC. ANSPACH.

Voor de boomen het bosch voorbijzien. Mr. J. v. Lennep liet zich over de vraag: Is in 't algemeen het bezigen van citaten (gevleugelde woorden) goed of af te keuren? aldus uit: „Neen", zeggen sommigen, „citaten zijn geleende waar! de beleenbank van hen, die arm van vinding zijn, en niet kunnen betalen dan met het geld van anderen; 't is, in één woord, het vernuft van wie vernuft ontbeert." Hiermede niet tevreden, en zonder te overwegen, dat zij zich zelven schuldig maken aan het vergrijp, 'twelk zij bij anderen afkeuren, gaan zij uit het arsenaal der citaten wapenen halen om er de citaten mede te bestrijden, en brengen zij tal van anecdoten en plaatsen uit oude en nieuwe schrijvers te berde, waarin het citeeren in een belachelijk daglicht wordt gesteld. Vooral schermen zij met geestige gezegden van Bayle, die van een boek, dat doorspekt was met den geest van anderen, zeide: „dat boek is zoo vol citaten, dat de arbeid van den schrijver er geheel door bedolven en onzichtbaar is gemaakt". Zij zeggen er echter niet bij, dat Bayle hier zelf citeerde, althans een variant gaf op de oude aardigheid: „de boomen beletten het bosch te zien." (Theologische studiën", Utrecht, Kemink en Zoon, 1892, omslag tegenover bl. 399).

Hij loopt Brabantsch spoor, — heet het van iemand, die in zijn gang de beenen niet dicht bij elkander houdt. De inrichting der Brabantsche karren, veel breeder dan de Geldersche, veroorzaakte en vereischte natuurlijk, — is het nog zoo? — een wijder spoor. Vanhier de spreekwijs.

Zonder buil of bluts — kwam reeds in 1561 te 's Hertogenbosch voor (Huydecoper, „Proeve" III, 179, aangehaald in Oudemans' Mid.-Nederl. Wrdbk). Buil = uitzetting; bluts(e) = indrukking,

[1]) Vervolg van Nav. XLIII, 118.

kneuzing, deuk (vgl. *Nav.* XXV, 357). Bluts duidt, volg. dr. N. Beets, „Na Vijftig Jaar" (door Hildebrand, Haarlem, Bohn, 1887) bl. 139, 40, de door de bijl ontschorste plek aan, waarop het nommer komt te staan van te verkoopen boomen. De Woordenlijst van De Vries en Te Winkel 1872 heeft het woord als geijkt opgenomen.

Goede cier maken. Volgens Oudemans' Mid.-Nederl. Wrdbk. II 674 (vgl. bl. 4), beduidde chier(e) gelaat, voorkomen, een „goede chier maken" een vroolijk gelaat zetten, zooals men gewoonlijk bij maaltijden doet; terwijl later de eigenlijke beteekenis verloren ging, overgaande in die van „lekker eten, drinken en vroolijk zijn". Tegenover „goede chiere" stond, volgens dezen geleerde, oorspronklijk „dode chiere", d. i. droevig, neêrgedrukt gelaat. Verzet zich echter het werkw. „maken" niet tegen die oorspronklijke duiding der spreekwijs? Of beteekent dit dan hier „nabootsen"?

Cippus (XXXVIII, 142). — Dat hiervan terecht ons „cipier" wordt afgeleid, en dus dit laatste eigenlijk met dubbele *p* dient geschreven, gelijk *Nav.* ibid. bl. 45 opmerkt; blijke uit „Inleiding tot de Deventer Cameraars-rekeningen a° 1337—66" (Deventer, 1888) bl. XCIV: „De beklaagde werd „ „in cippo, in den stocke" " op 't stadhuis in den kelder gezet, in afwachting dat hij zou worden „ „gherichtet" ". Hij zat daar op bier en brood, waarvoor de „stocker" (cipier) zorgde.

„Komt cippus", — cip = voetboei voor misdadigers (Kiliaan); Fransch cippe [1]), — niet van het latijnsche *capio?*" merkte mij een medewerker op. Hierop het navolgende. Bij vergelijking van het Mid.-Nederl. *kip* = (vogel-)knip, strik (Kiliaan) en *kippen* = vatten, grijpen, vangen (ibid.), alsmede van het Engelsche keep, keeper (of a prison) en to keep; verdient opmerking, dat het evengenoemde kippen, in de beteekenis van kloppen, slaan, stooten, in stukken slaan, in nagenoeg denzelfden zin schijnt gebezigd te zijn geworden als het Eng. to chip = raspen, d. i. tot kleine stukjes verbrokkelen; zie Oudemans, Mid.-Nederl. Wrdbk. To keep en to chip hebben dus denzelfden wortel. Zoo kan dan ook *cippus* van

[1]) Dit wordt in de latere woordenboeken omschreven als „instrument de supplice, soort van *pijnbank.*"

capio afkomen. Bovendien vermeldt *Navr* ibid. bl. 46 als nevenvorm *cupus.* Anders echter schijnt 't gesteld met den daar ook vermelden nevenvorm stippus; want het latijnsche stipes beduidt stam, blok; Gr. στύπος. Het fransche *ceps* (meervoudsvorm) = kluisters, boeien, heeft wederom den zachten klank. Het enkelv. *cep* beduidt wijnstok [1]). Kan dit hiermede denzelfden wortel hebben? Vgl. ook oud-latijn: cepa of caepa, caepe (τὰ κάπια) = ajuin; caepina = ajuinveld; mid.-latijn: cepa, cepe, cepis, sepa; Nederd.: siepel.

Is mijn antwoord gepast? Zoo neen, wie wil 't verbeteren? Is 't onvolledig, wie vult het aan?

Een David Jorissen leventje leiden. — Dit gezegde was te Delft gangbaar nog lange, lange jaren nadat de man, van wien 't werd afgeleid, reeds ter ziele was. Deze David Jorisz., † 1556 te Bazel, berucht wederdooper, leefde zelf zeer ingetogen, maar verkondigde eene leer, die tot wellust en polygamie leidde. Vandaar ook de uitdrukking „een leventje à la David Jorissen".

Driemaal is scheepsrecht, enz. *Navr.* XV, 337 wordt dit gezegde afgeleid van de strafoefening van het driemaal „laarzen" of „kielhalen". Ibidem is sprake van d r i e m a a l i s J o d e n r e c h t, òf omdat sommige woorden in de boeken des Ouden Testaments driemaal voorkomen, bijv. Jez. 6 vs. 3 („heilig"), Jerem. 22 vs. 29 („land"), òf als wortelend in den kerk-ritus en de jurisprudentie der Rabbijnen. Deze laatste ontstaansreden dunkt ons te filosofisch voor een volksgezegde. Onze bijbelvaste voorvaderen zullen bij het vormen der spreekwijs wel gedacht hebben aan de omstandigheid, dat er onder Israël *drie* hooge feesten waren, het gebed *drie*maal daags herhaald werd (Ps. 55 vs. 18; Dan. 6 vs. 11), de hoogepriesterlijke zegenbede uit *drie* beden bestond, enz. In denzelfden trant zal bijv. Ps. 119 vs. 164 („Ik loof U zevenmaal des daags"), of over 't algemeen het veelvuldig gebruik van het getal *zeven* onder Israël (vgl. de zevende dag der week, het zevende jaar, de zevende

---

[1]) Vanhier dat de Lesseps (les ceps) een wijnrank (*cep* de vigne) heeft tot geslachtswapen.

nieuwe maan, enz. enz.) aanleiding gegeven hebben tot het gezegde Zevenmaal is Jodenrecht. — Voor eerstgenoemd gezegde vgl. mijne aanteekening in *Navr.* XXXIX, 50.

Het is er zoo druk als te Deventer op de houtmarkt. In vroeger eeuwen bloeide in die aloude hanzestad de houthandel sterk. Er ging voornamelijk veel om in eikenhout, dat uit het Achterland (Twente) en Duitschland komend langs de toen bevaarbare Schipbeek werd aangevoerd. In 1374 bij een geduchten watervloed, als de IJsel wel drie voet hoog in de Lebuinuskerk stond, leed men ook vooral hierdoor schade, dat er eene verbazende menigte hout was weggedreven. Nog in de 15de eeuw besloeg de Houtmarkt de gansche ruimte tusschen de Bergpoort en de plaats, waar thans aan de Snippeling de boomkweekerij van Smits ligt (Vgl. Dr. M. E. Houck's „Daventriensia", in Deventer Ct 20 Febr. 1891 n° 8, blz. 1, kol. 3). *(Wordt vervolgd.)*

Marnix „Bijencorf" in 't Engelsch. — De Universiteitsbibliotheek te Utrecht is een dezer dagen machtig geworden den zeer zeldzame tweeden druk (1580) der Engelsche vertaling van den „Bijencorf", „wherin", zooals de titel ironisch aangeeft, „both the Catholike religion is substantially confirmed, and the heretikes finely fetcht over the coales." Behalve de óverzetter in het Engelsch, die op den titel met „George Gilpin the Elder" wordt aangeduid, heeft ook een Nederlander, Abraham Flemming, aan deze uitgave medegewerkt, in zoover dat de twee indices, welke aan de vertaling voorafgaan, door hem zijn saamgesteld. Wat aan deze uitgaaf evenwel het meeste belang verleent, is het feit, dat zij is opgedragen aan den beroemden dichter-krijgsman: „the wise and vertuous gentleman *Philip Sydney,*" die in 1586 te Warnsveld bij Zutphen voor de zaak des opstands het leven liet.

Van deze zelfde vertaling zijn thans reeds vijf drukken bekend, de eerste van 1579, de hier beschreven 2e, de 3e van 1598, de 4e van 1623 en de 5e van 1636, alle in kl. 8o en berustende in de rijke verzameling van het British Museum. In den laatst ver-

schenen magazijncatalogus van de firma Martinus Nijhoff te 's-Gravenhage zagen wij onder meer de 2e en de 4e uitgave ten verkoop aangeboden. RED.

Eest (XLII, 641), **Queern.** — In een inventaris van het huis ter Leede onder Kesteren, uit de eerste helft der 16de eeuw, komt voor:

„Item haer op die maltsolder totter eesten gehoorende."

Dat deze eest gediend zal hebben tot de brouwerij is duidelijk, daar ook gewag wordt gemaakt van: braukelder, brauketel, groote en cleijne cuijpen, een coelvat, een bieraecker, eenen bierboem enz.

Maar in dezen inventaris komt ook voor:

„Op die queernsolder
Een queern en een hoep alder en nijer lijen."

Wat beteekent hier *queern?* B.

Queern = kweern = handmolen. RED.

Friesche straatnamen (XLII, 644). — *Dijlakker* zal zijn de akker van zekeren Dijl. *Dijl* of *Dil* is immers een mansnaam. Het dorp *Warga* ligt niet nabij Dokkum; toch vraag ik, of er oorzaak zijn kan, misschien om *Wargestraat* op te vatten als versnelde uitspraak van *Wargastraat*, zoo als *Galiga* een versnelde uitspraak van *Galinga* schijnt te zijn. E. LAURILLARD.

De mansnaam Seebaer (XLI, 54). — Dat Seebaer oudtijds ook bij ons stormvogel of iets dergelijks beteekende, blijkt uit Nav. XIII 373 (Boxhorn; Chroniik van Zeelandt uitg. 1644 dl. I blz. 56 aldaar geciteerd). Volgens Boxhorn noemen de Zeeuwen het Zeebaer *Calvaer Hayman.*

U. K.

Oud Muziek. — Dr Worp haalt (Invloed van Seneca's treurspelen op ons tooneel, blz. 52, n. 3 en 4) de *fabulae comicae* van Macropedius (Ultraj. Herm. Borculous, 1552) aan en zegt er van: „De bundel van Macropedius is zeer zeldzaam. Ik maakt er daarom de navorschers onzer muziekgeschiedenis opmerkzaam op, omdat er tal van zangwijzen in worden aangetroffen."

Nu bezit de bibliotheek van het Brab. Genootschap van K. en W. drie bundeltjes werken van Macropedius; t. w.:

L. 212 Adamus, fabula christianae pietatis plena, cet. Ultraj. Herm. Borculous 1552. Hierbij ingebonden: Jesus Scolasticus (ibid. 1556) en Hypomone seu patientia (ib. s. a. 1553.)

L. 212 *a*. Andrisca (Buscod. Ger. Hatardus 1538), Hecastus (Antv. Mich. Hillenius 1539), Alta (s. l. [Traj.] et a.) Asotus (Antv. Mich. Hill. 1540) en Bassarus, Silvad. ap. Ger. Hat. 154. [sic] Joann. Gymnicus.

L. 212 *b*. Petriscus (Colon. 1540).

Allen hebben reizangen; alleen bij Hypomone echter zijn de wijzen aangegeven en wel in notendruk. Drie der reien zijn bewerkingen van ps. 88, 122 en 9; er komen ook andere zangstukken in voor. De zetting is overal éénstemmig; een toonkunstenaar zeide mij, dat de sleutel hem onbekend was. W. Z.

De Marseillaise in 't Hollandsch (XLII, 156). — Er is nog eene vertaling, aanvangende:

„Welaan! Rechtschapen Vaderlanders!
De Dag van roem en Eer breekt aan;
De vuige Heerszucht plant heur standers,
Zij zwaait haar bloedige oorlogsvaan" enz.

Zij komt voor in: Vrijheidsliederen der Franschen. Duinkerken, R. Blisque z. j. 8°, een, naar ik meen, zeldzaam boekje.

Leeuwarden. H. S.

Wijhe. — Wat is de naamsafleiding van Wijhe? Er is ook een sedert lang uitgestorven adellijk geslacht Van Wijhe geweest, nabij dat dorp op het slot gewoond hebbende, voerende een klimmende leeuw.

OUDHEIDKUNDE.

DE DROGENAPSTOREN TE ZUTPHEN.

DOOR

J. GIMBERG.

Een nauw steegje tusschen twee huizen aan de Zaadmarkt brengt ons naar den daarachter gelegen Drogenapstoren, in de wandeling Drogenap genoemd, eene voormalige poort, welke omstreeks het midden der 15de eeuw in den stadsmuur gebouwd werd en aanvankelijk Saltpoort heette naar de in zijne nabijheid gelegen Saltmarkt [1]), de tegenwoordige Zaadmarkt.

In de Middeleeuwen plaatste men eene stadspoort tusschen twee halfronde torens of in een zwaren vierkanten toren of poorthuis [2]).

Dit laatste geval is van toepassing op den Drogenapstoren.

Reeds in 1415 is er melding van een nieuwen toren aan de Saltmarkt, welke toen met leien gedekt werd, en zes jaar later lezen we van 102 tonnen Rijn-kalk, „die (by de Zaltpoort) quamen" [3]).

In 1444 begon men met den bouw van den tegenwoordigen Drogenapstoren, die op dezelfde plek verrees, waar de bovengenoemde „Zaltpoort" gestaan had.

Door welke oorzaak deze verdween, is mij onbekend.

Ik acht hier de mededeeling noodig, dat de Drogenapstoren thans na zijne restauratie zich bijna geheel aan ons vertoont, zooals hij

---

[1]) Saltmarkt = Zoutmarkt.

[2]) Eyck van Zuilichem, Kort Overzigt over de oude Versterkingen en Kasteelen, blz. 33.

[3]) G. Kreynck „Reekeningen der Stadt Zutphen van 1371 tot (en met) 1526", blz. 42 r. en 49 v.

Al de hier door mij vermelde handschriften en teekeningen bevinden zich in het archief van Zutphen.

oorspronkelijk was. Hij bestaat uit een vierkant onderstuk, waarop zich een achtkant bovenstuk bevindt, dat gedekt is door eene hooge spits. Op het vierkant bevindt zich een omloop, die om het achtkant gaat en aan elk zijner vier hoeken een torentje heeft. Langs eene steenen wenteltrap [1]), welke zich buiten aan den toren bevond, kwam men door eene opening in den muur op het gewelf, dat zich boven den beganen grond uitspande. Eene trap, uitgespaard in een der muren van het achtkant, leidde vervolgens naar de hooger gelegen zolders. Zij bestaat nog, doch wordt niet meer gebruikt. Het gewelf is evenals de wenteltrap sedert lang verdwenen. Over dit alles zal ik straks meer uitvoerig spreken.

In 1444 dan werd een aanvang met den bouw van den Drogenapstoren gemaakt [2]).

Wolter Stratemaker schreef de maten op, „doe men mat vier „daghe lanc", de „berge buten die Saltpoort" werd geslecht en in de „grave", welke er voor lag, een dijk gelegd.

Daarop begon men de kuilen voor de fondamenten te graven, waarbij men veel last van het water had, dat nacht en dag met ossenhuiden en „oesewannen" [3]) weggeschept werd. De metselsteenen kwamen uit Hattem [4]) en Kampen, terwijl de stad ze ook uit haar eigen oven leverde. „Van boven" [5]) werd „Drakenvelder steen" [6]) en uit Venloo kalk gehaald.

---

[1]) Overrentmeestersrekening van 1464, blz. 23 r., kol. 1. Hier wordt deze wenteltrap vermeld.

[2]) Vergel. over den bouw Kreynck t. a. p. bl. 94 r. en vervolg.

[3]) Vergel. voor de beteekenis van dit woord Kreynck t. a. p. bl. 94 v.: „Voer vier ossen hude daer men dat water over oesde uiten grontwerck".

[4]) Ook te Utrecht werden omstreeks dezen tijd metselsteenen te Hattem gekocht. Zie De Gids, 1892, III, blz. 96.

[5]) Deze uitdrukking beteekent in Zutphensche bronnen: uit Duitschland. Vergel. de volgende noot en blz. 185.

[6]) Verdam, Middelned. Wbk., i. v. „Drakenveltsteen" omschrijft dit woord, op gezag van Van Hasselt, door „Grauwe Baksteen". Deze omschrijving is onjuist. Drakenvelder steen is: natuurlijke steen uit den Drachenfels. Ook te Utrecht en te Deventer gebruikte men in de Middeleeuwen deze soort van steen. Zie De Gids t. a. p.

Als metselaars vinden we Wolter Stratemaker en Henric Leuwen vermeld, wien bij het leggen van den eersten steen ieder een „covel" (eene soort van muts) geschonken werd.

De „Steenmetselers" gebruikten in 1444 bij hun arbeid acht paar handschoenen [1]).

In de rekening van 1445 leeren we nog twee metselaars uit dien tijd kennen n.l. Vranken van Werden en Henric van Amersfoert. Uit het 's-Gravenhof voerde men toen zesduizend gehouwen steenen [2]), terwijl van Keulen „grawen steen" — zeer waarschijnlijk de reeds genoemde Drakenvelder — kwam.

Hieruit hakte Henric van Meer [3]) het steenwerk, dat aan de

---

[1]) „Für die Steinmetzen, welche die Steine zu bearbeiten und zu zerkleinern hatten, vgl. unten 1277, Mai 10—15. „Es dürften das entweder Fausthandschuhe oder einfache Lederhandschuhe gewesen sein, welche die mit dem Heranschleppen und Behandeln der Steine beschäftigten Arbeiter zum Schutze der Hände gegen Verletzungen durch das scharfkantige Material noch heute anzulegen pflegen." M. Dr. Max Bär „Der Koblenzer Mauerbau," blz. 49.

[2]) De weinige oudheidkundige mededeelingen, welke wij bij Tadama, Geschiedenis der Stad Zutphen, vinden, zijn niet alle betrouwbaar. Volgens dezen geleerden geschiedvorscher, t. a. p. bl. 93 en 142, zou het 's-Gravenhof reeds in 1357 aan de stad toebehooren, doch hij vergist zich; want het door hem vermelde huis te Gelre was niet het 's-Gravenhof, maar eene herberg, welke in de stadswijk Gelre lag en later daarnaar genoemd werd. Vergel. de onderrentmeestersrekeningen (hs. Kreynck) van 1419 en 1428. Uit Gelre ging eene tins van 20 pond aan den hertog.

Adolf van Egmond was nog eigenaar van de oude residentie der Zutphensche graven; hij althans liet er veel aan vernieuwen. Frederiks, De Intocht van Karel den Stoute te Zutphen, blz. 56. Ook hield Karel van Egmond in 1492 er een paar dagen verblijf. Tadama, t. a. p. bl. 142.

Zooals hierboven blijkt, was een gedeelte van het 's-Gravenhof afgebroken en de daaruit verkregen natuurlijke steen werd voor den bouw der Saltpoort gebruikt. Het zou ook kunnen zijn, dat er toen in het 's-Gravenhof dergelijke steen bewaard werd, doch deze meening komt mij niet aannemelijk voor.

Het feit, dat de bodem van ons land geene natuurlijke bouwsteen oplevert en de slechte verkeerswegen van voorheen maken het duidelijk, dat men er weleer spoedig toe overging, om oude gebouwen te sloopen. De daaruit verkregen gehouwen steenen werden voor nieuwe bouwwerken gebruikt.

[3]) Een Henric van Meer wordt nog anno 1452 vermeld in G. Kreynck, Extracten uit de Protocollen van Kentenissen, blz. 23 r.

vensters, de kanteelen op het achtkant, de goten enz. kwam.

De „beldemaker" -- zijn naam wordt niet genoemd — krijgt in hetzelfde jaar betaling voor een crucifix, een Maria-beeld „en(de) de wapene met synen tabernaculen" [1]).

Men was toen druk bezig met het optrekken der muren en reeds zoover daarmee gevorderd, dat de poort in gebruik kon genomen worden [2]).

De rekening van 1446 noemt nog als metselaars Gerrit van Kucke en Ansen Wolters.

Men legde toen de zolderingen in den toren, terwijl een steenhouwer „de beelde voer die porte" plaatste [3]).

Voor „die gaeten (goten)" „toe sementen" gebruikte men een mengsel van kaarsen, was en pek.

Men voltooide verder den omloop en zette de vier hoektorentjes, welke van „buyssegate" (schietgaten) voorzien en met leien gedekt werden. Deze en het benoodigde lood kocht de stad van de kerkmeesters der Sint-Walburgskerk.

Op de vier torentjes kwamen windvanen en op den grooten toren verrees eene rieten spits. Hiermee waren in 1446 de werkzaamheden aan den Drogenapstoren voltooid.

In het koor der Sint-Walburgskerk bevindt zich in een der muren een fraai gebeeldhouwd, helaas geschonden, epitaphium, waarop met Gotische letters eene Latijnsche inscriptie staat, welke meldt, dat Johannes van Meer, kanunnik en thesaurier dier kerk, op den 3den Zaterdag van April (d. i. 15 April) 1503 overleed. Zijn grafsteen ligt daar vlak tegenover naast dien van een ambt- en naamgenoot Johannes van Meer, die den 16den Jan. 1483 stierf. Deze is zonder twijfel dezelfde, die in 1446 geld aan de stad leent, blijkens G. Kreynck „Reekeningen der Stadt Zutphen van 1371 tot (en met) 1526", blz. 98 r. en wien in 1448 door het kapittel te Zutphen een huis vooraan op het Kerkhof in lijftocht wordt uitgegeven. Tijdr. Register, deel 2, blz. 18.

[1]) De aangehaalde woorden willen zeggen: het wapen van Zutphen, in een kastje of nis geplaatst.

[2]) In 1445 krijgt iemand betaling voor het openen en toesluiten der Saltpoort. Overrentmeestersrekening van 1445, blz. 26 r., kol. 1.

[3]) Deze beelden zijn ook reeds lang verdwenen.

Er werd ook op de Saltpoort gewaakt. In 1467 en volgende jaren is er sprake van den torenwachter aldaar [1]).

In 1471 timmerde men „een hancksolder" in den Drogenapstoren [2]).

Gelijk te begrijpen is, was een rieten dak in die woelige tijden weinig geschikt, om als bedekking te dienen voor een toren in den stadsmuur. Dit zal wel de reden geweest zijn, dat men het in 1465 door een leien verving, op welks spits men een verguld koperen engel zette, waarnaar de toren ook Engelenburg genoemd werd.

In hetzelfde jaar metselde men de buitenpoort dicht [3]). Deze werd eerst in onzen tijd weder opengemaakt.

Zoo had dan de Saltpoort als poort opgehouden te bestaan, om voortaan bijna uitsluitend tot verdediging van de stad te dienen.

Toch schijnt er later een poortje bij den Drogenapstoren gestaan te hebben; althans de raadsresolutie van 7 Maart 1596 zegt, dat het poortje „an Drogenaps Toorn" des daags gesloten zal zijn. Misschien echter wordt hier het poortje bedoeld, dat toegang tot den toren gaf.

Ook in 1467 werden eenige werkzaamheden aan den toren verricht [4]).

Gelijk bekend is, had Karel van Egmond, hertog van Gelder, in het laatst zijner regeering het plan opgevat, om zijn land in handen van den Franschen koning te spelen. Dientengevolge zond hij in den loop van het jaar 1537 eenig krijgsvolk naar Zutphen, dat op zekere voorwaarden binnen de stad gelaten werd en de

---

[1]) Overrentmeestersrekening van 1467, blz. 45 v., kol. 1.

[2]) G. Kreynck „Reekeningen der Stadt Zutphen van 1371 tot (en met) 1526", blz. 137 v.

[3]) Overrentmeestersrekening van 1465, blz. 25 v., kol. 2, blz. 33 r., kol. 1, blz. 33 v., kol. 2.

In 1610 werd een nieuwe koperen „weerhaen" op den Drogenapstoren geplaatst, in 1669 kwam er weer een „cooperen vaen" op. G. Kreynck „Reekeningen der Stadt Zutphen van 1601 tot (en met) 1681", 37 r. en 209 r.

[4]) Overrentmeestersrekening van 1467, blz. 20 v., kol. 2, blz. 45 r. kol. 2 en id. v., kol, 1. Tadama, t. a. p., blz. 128 en 160 zegt ten onrechte, dat de Drogenapstoren uit dit jaar dagteekent.

Marsch- en Nieuwstadspoort, benevens het nieuwe blokhuis innam. Dit nieuwe blokhuis, een stevig van .steen gebouwde sterkte, was op last van den hertog verrezen en lag voor den Drogenapstoren. Kennelijk met het doel, om de stad te overweldigen, opgericht, was het den burgers een doren in 't oog. Inmiddels had de hertog weer krijgsvolk naar de stad gezonden. Weldra was zij belegerd.

Een aanval op de Vischpoort, waarbij men tegelijkertijd op het blokhuis versterking wilde brengen, mislukte.

Uit het blokhuis werd op de burgerij geschoten, die het vuur beantwoordde.

Het kan mijn doel thans niet zijn, om langer bij deze belegering stil te staan, waarvan Tadama, t. a. p., bl. 159—163, een uitvoerig relaas geeft. Genoeg zij het te vermelden, dat hertog Karel in het laatst van 1537 genoodzaakt was, om zijn krijgsvolk terug te doen trekken en dat hij vervolgens het blokhuis aan een drietal personen schonk, die het onmiddellijk aan de stad gaven, om er naar goedvinden mee te handelen. De burgers braken het daarop tot den grond toe af [1]).

Eenige jaren later ontving de Saltpoort den naam van Drogenapstoren naar haren toenmaligen bewoner, den stadsmuzikant Thonis Drogenap, die, van Groenloo naar hier gekomen, in 1551 voor het eerst zijne diensten aan de stad leende, waar hij — volgens het burgerboek — in 1555 burger werd.

Hij was niet alleen „piper", maar ook „trumsleger" [2]) en luisterde met zijne muziek, zoowel burgerlijke als kerkelijke feesten op, soms, b. v. in 1566 [3]), met medewerking van zijn zoon.

Vond de heer J. G. Frederiks [4]) hem nog in 1578 als muzi-

---

[1]) Op den plattegrond bij Tadama, t. a. p. tegenover blz. 182, staat dit „bolwerc" vermeld.

[2]) Overrentmeestersrekening van 1551, blz. 53 r., kol. 1; volgens Van Wullens repertorium i. v. Drogenap, waarmee overeenstemt Kreynck, aangehaald in noot 3 hieronder, blz. 69 v.

[3]) G. Kreynck „Reekeningen der Stad Zutphen van 1527 tot (en met) 1600", blz. 119 r.

[4]) Deze schreef in de Zutphensche Courant van 16 en 18 Mei 1872 eene lezenswaardige, populaire schets over den Drogenapstoren.

kant vermeld, ik tref hem nog zes jaar later in functie aan [1]).

Drogenap woonde boven in den toren, tenminste in 1555 [2]).

In 1571 vinden we voor het eerst melding van eene gevangenis [3]) in den toren, dien men nog in het begin onzer eeuw soms als zoodanig gebruikte.

We slaan thans eene groote tijdruimte over, omdat daarin weinig belangrijks aangaande ons onderwerp te melden valt.

Eerst de 18de eeuw brengt een paar mededeelingen.

Volgens raadsresolutie van 21 Februari 1708 n.l. werd „de plaetse onder den drogenApts Toren" „tot een Magazijn voor allerhande houtmaterialen" ingericht. Tot opzichter van dit magazijn benoemde de raad den 21sten Maart d. a. v. Isaac Gouberville.

Uit eene kopergravure [4]) van 1744 blijkt, dat de toren toen reeds zijne hooge spits miste, doch overigens dezelfde gedaante heeft als in 1573 bij Witteroos [5]). Ook de vier hoektorentjes zouden, vele jaren later, moeten verdwijnen; ze werden volgens raadsbesluit van 6 Dec. 1819 in 1820 afgebroken. Op eene teekening, in 1828 door Spies [6]) vervaardigd, zien we ze nog afgebeeld, blijkbaar met het doel, om de herinnering er aan te bewaren.

De raadsnotulen van 8 Mei 1818 geven ons een antwoord op de vraag, waarom deze hoektorentjes afgebroken werden.

De gouverneur van Gelderland had eene missive aan den raad ingezonden ter begeleiding van een schriftelijk verzoek van regenten der gevangenissen te Zutphen, om den Drogenapstoren als gevangenis in gebruik te mogen hebben.

---

[1]) G. Kreynck „Reekeningen der Stad Zutphen van 1527 tot (en met) 1600, blz. 176 v.

[2]) Overrentmeestersrekening van 1555, blz. 69 v. kol. 2.

[3]) Daaraan werd toen gearbeid. Overrentmeestersrekening van 1571, blz. 27 r. kol. 1 en 2.

[4]) Het verheerlykt Nederland of kabinet van Hedendaagsche Gezigten, enz., deel I, Amst. 1745.

[5]) Caerten Boeck. Vande Landerijen vander stadt Zutphen. a°. 1573. gemaeckt door Thomas Witteroos.

[6]) Gezigten Bouwvallen en Oudheden der Stad Zutphen Geteekend door G. H. Spies in den Jare 1828.

De gouverneur verzocht bericht, of de raad genegen was, om den toren daarvoor af te staan en tevens de kosten op zich wilde nemen, welke moesten gemaakt worden, om aan den toren de gewenschte bestemming te geven.

De raad besloot daarop in zijne vergadering van 8 Mei 1818 te antwoorden, dat hij het ongeraden vond, om bovenstaand verzoek in te willigen en wel om de volgende redenen:

1. omdat de stad zelve hare gebouwen hoog noodig had;

2. omdat, al gaf de raad de verlangde toestemming, hij echter ongaarne zou besluiten, om den Drogenapstoren op stadskosten tot gevangenis in te richten.

Dat werk zou „verscheiden Duizend Guldens" eischen, eene som, welke te hoog was voor de financieele krachten der stad. Als toelichting wordt hierbij gevoegd, dat de Drogenapstoren in een zeer slechten toestand verkeerde. Alleen de muren waren goed, doch het houtwerk, het gewelf en het dak, benevens de vier hoektorentjes, waren oud en in vervallen staat. Twee dezer hadden vóór 1818 „in enkele gevallen" nog tot gevangenis gediend; in ieder van hen kon echter maar één persoon opgesloten worden.

Buiten deze torentjes waren er in den Drogenapstoren geen „bewaarplaatsen" aanwezig. We lezen verder in het antwoord, dat de toren voorheen tot magazijn voor turf en steenkolen gediend had.

In dezelfde vergadering werd nog besloten, om den toestand van den Drogenapstoren nader te laten onderzoeken door de gecommitteerden tot de timmering. Deze zouden aan den raad de noodige maatregelen moeten voordragen, om ongelukken door den vervallen staat van den toren te voorkomen en dezen voor verder verval te vrijwaren.

Wij kunnen hieruit gemakkelijk nagaan, waarom de torentjes en het gewelf weggebroken werden.

Dat de Drogenapstoren niet tot gevangenis werd ingericht, is te begrijpen.

Zoo ontdaan van zijne torentjes en hooge spits, diende hij in onzen tijd nergens anders voor dan tot stadsbergplaats van ver-

schillende voorwerpen: oude schoolbanken, afbraak van bruggen, touwen, steenen rioolbuizen, enz.

Toen in 1853 de Laarbinnenpoort afgebroken werd, verzochten eenige ingezetenen aan den raad, dat men het uurwerk, hetwelk zich daarin bevond, naar den Drogenapstoren zou overbrengen. Kort daarop verzochten de bewoners der Laarstraat, dat het in de Laarbuitenpoort zou geplaatst worden.

Beide verzoeken werden niet ingewilligd; het uurwerk zette men op den ondersten zolder van den Wijnhuistoren en de heele- en de halve-uurklok verhuisden naar den Drogenapstoren.

Deze onderging in de jaren 1888 en 1889 eene zeer groote verandering. Volgens raadsbesluit van 9 Januari 1888 werd hij n.l. in bruikleen gegeven aan de „Waterleiding-Exploitatie-Maatschappij", gevestigd te Rotterdam [1]).

De stad ontruimde hem, alleen de heele-uurklok [2]) der voormalige Laarbinnenpoort bleef staan.

De toren werd daarop tot watertoren ingericht en gerestaureerd [3]) op kosten der Maatschappij en volgens eene teekening der heeren J. C. van Wijk en C. W. Hoogendijk te Rotterdam, die de geheele waterleiding hebben ontworpen en aangenomen [4]). Op aanwijzingen

---

[1]) Den 16den Mei 1887 verleende de raad aan de heeren J. C. van Wijk en G. van de Gevel te Rotterdam concessie om te Zutphen eene waterleiding aan te leggen, welke vergunning door hen den 3den Maart 1888 overgedragen werd aan bovengenoemde maatschappij. Zoo leest men in de op blz. 195, noot 2 vermelde oorkonde. De datum 16 Mei 1887 is echter niet geheel juist; immers eerst in de raadsvergadering van den 6den Juni 1887 werden de concessievoorwaarden formeel goedgekeurd.

[2]) Deze heeft in Gotische letters het volgende opschrift: † gode : moet : ic : zien : beqvame : ave : maria : is : mien : name :

In het najaar van 1861 werd de halve-uurklok uit den Drogenap gestolen, buiten de stad in een kuil stuk geslagen en daarna verkocht. In het begin van 1862 werden de beide dieven gevonnist. De Zutphensche Courant van 22 Maart 1862, n°. 23, geeft van dezen diefstal een kort bericht.

[3]) Op het bureau van den gemeente-architekt berust eene bouwkundige teekening van den Drogenapstoren vóór zijne restauratie.

[4]) De op blz. 195 noot 2 vermelde oorkonde noemt alleen de heer J. C. van Wijk, architect-ingenieur, als ontwerper. Dit is juist, wat het technische gedeelte

echter van den heer Jhr. Mr. V. E. L. de Stuers te 's-Gravenhage zijn in deze teekening verschillende veranderingen gebracht, welke noodig waren, om den toren zijn middeleeuwsch karakter te doen behouden [1]).

In het Verslag van den toestand der gemeente Zutphen over het jaar 1888, blz. 35—42 geeft de Maatschappij zeer belangrijke mededeelingen over den aanleg der waterleiding.

Wij ontleenen daaraan het volgende:

„De Drogenapstoren is tot Watertoren ingericht.

Het Hoogreservoir is van plaatijzer geconstrueerd en is circelvormig (sic) met vrijhangenden gebombeerden bodem.

De diameter is 5.75 M., terwijl de hoogte bedraagt 7,25 M. Alle platen zijn dubbel geklonken. De staande wand draagt op gegoten ijzeren stoelen bevestigd op een circelvormigen ijzeren ligger, die gesteund wordt door twee hoog kruiselings over elkander gelegde ijzeren balken.

De bovenkant van het reservoir heeft een hoogte van 29 M. boven den beganen grond.

In het midden van den Toren werden geplaatst drie standbuizen, dragende op ijzeren stoelen, waarvan twee verbonden met de buisleiding in de stad.

Van de twee buitenste buizen dient een tot aanvoer van water in het reservoir, deze gaat tot in den bodem en is voorzien van een hoed met een gaatje, waarvan de gezamenlijke doorsnede gelijk is aan die der buis, terwijl de andere tot beneden den bovenkant in het reservoir staat en dient tot afvoer voor het geval dat er te veel water zoude opgepompt worden.

De middelste standbuis gaat door en boven het reservoir tot eene hoogte van 38 M. boven den beganen grond, en heeft op die hoogte een dubbelen overstort.

---

gedeelte betreft, voor het overige heeft de heer C. W. Hoogendijk, architect, zijn compagnon trouw ter zijde gestaan.

[1]) Op het bureau der waterleiding bevindt zich eene reproductie van de teekening der heeren Van Wijk en Hoogendijk. Deze doet duidelijk zien, dat men bij de restauratie van den toren belangrijk van haar is afgeweken.

Deze buis dient om in geval van brand meer druk in het buizennet te brengen.

Op het bestaande metselwerk van den Toren is een gedeelte nieuw opgetrokken, en hierop geplaatst een stevig verankerde ijzeren torenspits, bekleed met eene houten beschieting en voorzien van eene leibedekking.

De spits is bekroond met eene windvaan ter hoogte van ruim 8 M., deze bestaat uit een toepasselijke voorstelling, die zoowel het karakter van den Toren als dat van de Waterleiding in zich vereenigt.

Het geheel verheft zich 57 Meter boven den beganen grond

Verder is den (sic) Toren voorzien van eene (sic) bliksemafleider, en wordt gerestaureerd in overeenstemming met het oorspronkelijke idee."

Behalve deze veranderingen hadden er nog andere plaats. De houten zolderingen en trappen werden door nieuwe vervangen.

Het muurwerk werd opnieuw gevoegd en voor de getraliede vensters werden luiken gehangen, beschilderd met de stadskleuren: blauw en wit.

De buitenpoort, welke, zooals we zagen, toegemetseld was, werd opengebroken en van eene deur voorzien. In die buitenpoort is nog de gleuf zichtbaar, waarin eertijds de hamei (valdeur) werd neergelaten.

De voorpoort, welke dus niet meer uitsluitend toegang tot den Drogenap verleent, bleef onveranderd en is alzoo nog gedeeltelijk dichtgemetseld [1]).

Gaan we door deze poort den toren binnen, dan zien we tegen de zware muren, die eene dikte van 2,10 Meter hebben [2]), nog dui-

[1]) Op de blz. 191, noot 3 vermelde teekening is deze poort verkeerd voorgesteld. Deze kleine vergissing kan echter gemakkelijk verbeterd worden.

[2]) Ik ontleen deze en de hier volgende maten aan de teekening, in de vorige noot bedoeld:

hoogte van het vierkant: 12,70 M., id. van de borstwering (vóór de restauratie!) ± 1 M., id. van het achtkant 11,60 M. (vóór de restauratie!), lengte van iedere zijde van het vierkant ± 11 M., idem van het achtkant 3,50 M., dikte der muren van het achtkant 0,80 M.

delijk de sporen van het kruisgewelf, dat sedert lang door eene houten zoldering vervangen is. Ook bevindt zich hier in elk der zijmuren eene breede nis.

Een trap brengt ons op den eersten zolder, waar we in den achterwand een kleinen bakoven gewaar worden, terwijl we in den hoek van den voor- en den rechter zijmuur [1]) de opening zien, waar weleer de wenteltrap in uitliep. Voor deze opening bevindt zich thans eene deur. In den muur daartegenover is eene steenen trap uitgespaard, welke langs een geheim gemak voert, doch niet hooger gaat dan tot aan het achtkant. Zij is sedert lang buiten gebruik gesteld. Nog bemerkt men hier in de hoeken onder de tweede zoldering de togen, waarop vier muren van het achtkant rusten. Deze togen worden een eindje hooger door andere ontlast, welke zijn volgemetseld.

Eene trap hooger en wij zijn op den tweeden zolder, waar nog in een der muren een schouw aanwezig is.

Eene oude deur, welke men gelaten heeft, zooals ze was, geeft hier toegang tot den omloop, in welks borstwering zich kanteelen bevinden en aan wier hoeken torentjes staan. Deze zijn evenals de kanteelen na de restauratie aangebracht.

Nog een zolder hooger en we zijn onder het forsche ijzeren waterreservoir [2]), waarboven zich de achtkante, met leien gedekte spits bevindt.

Op deze kap, waar men met ladders kan inklimmen, staan twintig dakvensters.

Zooals we reeds uit het verslag der gemeente lazen, heeft men op het achtkant nog kanteelen aangebracht.

De Maatschappij schreef eene prijsvraag uit voor eene windvaan en bekroonde daarvoor de teekeningen der heeren J. P. Stok Wzn en W. Stok Jr. te Rotterdam, die ieder een afzonderlijk ontwerp inzonden en aan wie respectievelijk de eerste en de tweede prijs

[1]) Hier wordt bij de woorden links en rechts verondersteld, dat men het gezicht naar den achtermuur gewend heeft.

[2]) Dit werd blijkens zijn opschrift in 1888 door den heer Jan Smit Cz. te Alblasserdam geleverd.

werden toegekend [1]). Het ontwerp, dat den eersten prijs verwierf, werd uitgevoerd. De windvaan, geheel van ijzer gesmeed, leverde de firma G. J. Vincent en C° te Schiedam.

Op de spits woei 9 April 1889 de vlag ten teeken, dat zij met leien gedekt was.

In den stadsmuur naast den toren werd een poortje gebroken. De dikte van dezen muur bedraagt hier $2^1/_2$ M.

Een houten huisje, dat daar stond en diende tot berging der banken voor de botermarkt, brak men af. De banken — planken en schragen — zijn thans geplaatst in een gebouwtje aan de Groote Kerk.

Eene overeenkomst, door den raad in zijne vergadering van 3 Dec. 1888 met den heer Mr. D. Engelberts aangegaan, veroorloofde, om een wegje van den Martinetsingel naar den Drogenapstoren te maken, welke toegang door een ijzeren hek afgesloten is.

Ook werd het terrein achter den toren aan weerszijden door muren van de aangrenzende tuinen gescheiden. De Zutphensche Waterleiding werd Zaterdag 27 April 1889 feestelijk ingewijd [2]), doch eerst een paar dagen later konden zij, die er gebruik van wenschten te maken, water bekomen, omdat de lucht niet zoo spoedig uit alle geleidingen te verdrijven was [3]).

Zoo bleef het aanzicht van den Drogenapstoren, totdat een raadsbesluit van 18 October 1889 daarin verandering bracht. Op dien datum werd n.l. door den raad besloten, om op de begrooting van 1890 [4]) een post uit te trekken voor het plaatsen van

---

[1]) Deze beide ontwerpen zijn afgebeeld in het plaatwerk „De Bouwmeester", jaarg. 3.

[2]) De oorkonde dezer inwijding berust in het archief van Zutphen. Zie over de feestelijkheden, welke op den 27sten April 1889 te dezer gelegenheid gegeven werden, de Zutphensche Courant van 29 en 30 April 1889, alsook de Nieuwe Zutphensche Courant van 1 Mei 1889.

[3]) Uit de Zutphensche Courant van 3 Mei 1889 blijkt, dat pas den eersten Mei 1889 eenige gebruikers in de gelegenheid werden gesteld, om water te krijgen; de overige volgden daarop spoedig.

[4]) Daarop stond reeds eene som vermeld voor twee hoektorentjes; het oor-

vier hoektorentjes op den Drogenapstoren. Vrijdag 27 Juni 1890 werden deze aanbesteed aan den heer J. A. Garvelink voor de som van *f* 2059, waarbij later nog *f* 12 extra kwamen. In die aanbesteding was tevens begrepen het maken van kanteelen in de borstwering van den omloop.

De heer Garvelink begon Maandag 14 Juli 1890 met het zetten der torentjes. Het werk was in September d. a. v. gereed. Voor het aanbrengen dezer kanteelen gebruikte men oude metselsteenen, welke de stad nog in voorraad had.

De borstwering is daardoor hooger geworden dan vroeger, toen men er over heen kon kijken [1]). Het werk geschiedde volgens een plan, opgemaakt door den heer F. H. van Etteger, gemeente-architekt [2]), naar schetsen van den heer dr. P. J. H. Cuijpers te Amsterdam.

De windvaan, welke zich op den Drogenapstoren bevond, viel echter niet in den smaak [3]). Door hare groote afmetingen en grillige vormen was zij niet in overeenstemming met de eenvoudige en sierlijke spits. De raad besloot daarom den 3den November 1890, om op de begrooting van 1891 een post voor een nieuwen windwijzer uit te trekken, nadat het raadslid, de heer Jhr. Mr. D. W. van Andringa de Kempenaer, namens eenige ingezetenen eene som beschikbaar gesteld had ter gedeeltelijke bestrijding der kosten.

In 1891 werd de vaan weggebroken en tevens de ijzeren kraag boven om de spits verwijderd, welke de rankheid van deze zeer benadeelde.

De nieuwe windwijzer werd den 9den September 1891 op den toren gezet en past uitstekend bij diens bouw. Hij is van gesmeed

---

spronkelijke plan was, om voor de beide andere op de begrooting van 1891 een post uit te trekken.

[1]) Eene potloodteekening van den Drogenapstoren, door den heer W. B. Ansink den 20sten April 1889 vervaardigd, bewaart nog de herinnering daaraan.

[2]) Op diens bureau bevinden zich de teekening en het bestek dezer aanbesteding.

[3]) Op de noot 1 vermelde teekening staat ze afgebeeld, benevens de straks te vermelden kraag om de spits.

ijzer vervaardigd en door den kunstsmid J. F. van Vuuren te Amsterdam geleverd volgens eene teekening van den heer dr. P. J. H. Cuijpers aldaar. Op de vaan, die met den stang *f* 120.10 kost, is het wapen van Zutphen geschilderd.

Voor het zetten van den nieuwen windwijzer betaalde men in 't geheel *f* 556. Tot dekking dezer uitgave droegen bovenbedoelde ingezetenen *f* 200 bij [1]).

Behalve de reeds vermelde afbeeldingen bezit het archief nog:

1. De Drogenapstoren in 1816, aquarel door W. van der Worp.
2. Dezelfde toren in 1864, potloodteekening door W. C. Staring.
3. Dezelfde toren in 1884 (26 Aug.), potloodteekening door W. B. Ansink.

Voorts berust bij den hr. Mr. A. Ver Huell te Arnhem nog eene teekening van G. H. Spies, voorstellende den Drogenapstoren in 1830.

Munt. — Heden zag ik een koperen munt van Reinout, graaf van Gelderland, bijna als N° 3 op plaat II bij v. d. Chijs, Graven en hertogen van Gelderland. De voorz. heeft een eenvoudig gevoet kruis over 't geheele veld der munt gaande; in de 4 hoeken 2 leeuwen en 2 adelaars; omschrift: Reinald Com Ghelre. — Keerz.: Een klimmende leeuw omschr.: Moneta Gandensis.

Wat beteekent dit Gands op een Geldersche munt? B.

Munt van de heerlijkheid Gent, Betuwe? RED.

---

1) Zie Verslag van den toestand der gemeente Zutphen over het jaar 1891, blz. 49.

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

GEFÄLSCHTE URKUNDEN.

VI.

Die Herren van Lijnden, Reichsgrafen von Reckheim und deren Nachkommen, die Grafen d'Aspremont-Lijnden, Herren von Barvaux, in Belgien.

Fast in keinem Zweige der Geschichte ist bewusst und unbewusst mehr gefälscht und getäuscht worden als in dem der Genealogie. Wie man in derselben Fürstenhäuser von trojanischen Helden, fabelhaften Stammesherzogen etc. ableitete, so pfropfte man Geschlechter des niederen Adels auf solche des hohen Adels, machte gleichnamige, aber stammesverschiedene Geschlechter zu einem Geschlechte, leitete endlich bürgerliche Familien von adeligen Geschlechtern gleichen oder ähnlichen Namens ab, war überhaupt in keiner Weise des Grundprincipes jeder gewissenhaften Forschung eingedenk: „Prima historiae lex est, ne quid falsi dicere audeat, ne quid veri non audeat." Einer der Hauptfehler der älteren genealogischen Forschung war, dass man das in den Archiven ruhende urkundliche Material nur äusserst selten zu Rathe zog, vielmehr meist vagen Familientraditionen folgte und von Schmeichlern fabricirte Stammbäume der Familien-Geschichte zu Grunde legte, oder gar mit voller Absicht fälschte. [1]) — Diese ungesunde Geistes oder

[1]) Auch meinen wir, dass man über den bekannten oder vielmehr berüchtigten Adelsforschungen den Kern der Sache aus dem Auge zu verlieren scheint: dass vor Allem die Liebe zu den Vorfahren, der Geist der Familie, das Gefühl enger Solidarität der sich aufeinander folgenden Generationen, die lebendige Quelle aller Tugend, die unumgänglich nothwendige Bedingung jedes dauernden Fortschrittes ist.

Geschmacksrichtung, ohne Zweifel ein Niederschlag aus der absolutistisch-bureaukratischen Aera, bezeichnet eine der Etappen des durch die social-politisch-religiöse Revolution des 16ten Jahrhunderts verursachten Verfalls der historischen deutschen Nation, eines Verfalls dessen letzte Consequenzen sich vor unsern Augen vollziehen.

Dass heutzutage wohl keine Familiengeschichte ohne vorhergegangenes Urkundenstudium erscheint, ist allbekannt. Der gefälschten Genealogie geschieht ebenfalls Erwähnung, doch wird dieselbe in vielen Fällen, wenn auch nicht immer genügend, als Fälschung gebrandmarkt.

Wie aus unseren Veröffentlichungen in der holländischen Revue „De Navorscher" [1]) ersichtlich, basirt das Resultat unserer genealogischen und heraldischen Forschungen, ausschliesslich auf urkundlichen Quellen, wodurch nicht nur die Brandmarkung der Fälschungen in den „Annales de la maison de Lynden," sondern auch der Fälschungsbeweis, ermöglicht wurde. Es geht hier, wie mit so vielen Behauptungen und Theorien über welche durch gewissenhafte Forschungen in den Urkunden und den sphragistischen und heraldischen Monumenten aus den vergangenen Jahrhunderten der Stab gebrochen ist: Durch Befragung dieser Urkunden und Monumente wird die volle Wahrheit zur Geltung gebracht werden. Was Eitelkeit und Unwissenheit verbrochen und von der Oberflächlichkeit der Welt sanctionirt worden ist, wird auf seinen wahren Werth geprüft werden. Wenn daher ein grober Verstoss gegen geschichtliche Ueberlieferung und gute Sitte sich seit nun über 250 Jahren eingebürgert hat, gehört eine dementsprechende erschöpfende Klarlegung der Thatsachen dazu, um die Fälschungen zu entlarven, und damit der Wahrheit zum Durchbruch zu helfen.

Bis nun haben wir in unsern Veröffentlichungen in „De Navorscher" eine stattliche Anzahl schwerer Fälschungen, — die Herolde dieser Arbeit — welche sich Butkens oder dessen Auftraggeber

---

[1]) S. „De Navorscher," 1891 No 11 und 1892 Nos 1 & 2, 3 & 7 & 8.

in den „Annales de la maison de Lynden" zu Schulden haben kommen lassen, an's Tageslicht gefördert. Es erübrigt uns nun, die Beweggründe, oder vielmehr die Hauptfälschung, um deren Willen das ebengenannte Werk zusammengestelt wurde, klarzulegen: Die seit der Veröffentlichung der Annales (1626) von den niederländischen Gelehrten angefochtene Filiaton der Herren van Lynden, Reichsgrafen von Reckheim und deren Nachkommen, mit dem Hause d'Aspremont in Lothringen.

I.

Auf Grund welchen urkundlichen Materials leiten die Herren van Lynden, Reichsgrafen von Reckheim und deren Nachkommen die heutigen Grafen d'Aspremont—Lynden, Herren von Barvaux, in Belgien, den Ursprung der ehemaligen Sires d'Apremont in Lothringen von dem Hause Este in Italien ab.

Darauf ist kurz zu antworten, dass Dieselben keine einzige Urkunde vorlegen konnten oder können, welche diesen Ursprung bekräftigen könnte. Derselbe stützt sich vielmehr einzig und allein auf die Aussage eines ehemaligen Mönches und berichtet uns Butkens in den „Annales de la maison de Lynden", [1]) hierüber wie folgt:

„Pour l'origine donc de ceste ancienne famille d' Aspremont, les „autheurs que j'ay veu ne sont d'accord, car Guillaume Vien Reli„gieux *jadis* en l'abbaye d'Egmond de l'ordre de S. Benoist en „Hollande en un traicté d'aucunes maisons nobles, qu'il at escrit „en l'an 1426 deduict la descente de celle d'Aspremont des Marquis „Deste en Italie, disant qu'environ l'an 720 Ramfroid Deste Mar„quis de Moravie & Conestable de France eut un nepueu Sigisfrid „filz de son frere Aleonardus Deste, qui estant venu de Rome pres „son Oncle en France, y fut en tres grande estime tant pour sa „Noblesse & support du Conestable son Oncle, que pour les grands „faicts d'armes qu'il fit en diverses guerres soubs le Duc Charles

[1]) S. Annales, p. 4.

„Martel grand Maistre du Palais de France, qui à la fin en recom-„pense des fidels services reçeus dudict Sigisfrid luy donna la terre „d'Aspremont, & en fut le premier Conte: mais combien que *tout „cela semble sentir le Roman*, toutefois y at il quelque apparente „raison, fondée en ce que le dict moine dit, que les anciens Seigneurs „d'Aspremont portoient *iusques* à ce celebre voyage de la terre „Saincte de l'an 1096, *miparti d'azur & de guelles en pal à l'aigle „d'argent membre d'or brochant sur le tout,* lesquelles armes rappor-„tent *qùelque* semblant de la Maison Deste, dont il dit celle D'As-„premont originaire; & le Seigneur André du Chesne Geographe du „Roy de France, at aussi remarqué qu'anciennement ceulx D'Aspre-„mont portoient une aigle. Ceste convenance feroit trouver facile-„ment quelque credit à la description Genealogique, qu'at fait ce „Religieux de ceste maison, *si tout se conformoit esgalement au „temps, qu'il n'at si exactement observé."*

Die Aussage eines ehemaligen Mönches also, welche der Autor der „Annales de la Maison de Lynden" selbst, nicht ansteht, als einen Roman zu bezeichnen, diese Aussage — wir können dies nicht vernehmlich genug betonen — ist die ureinzige Basis, auf Grund welcher die Herren van Lynden, Reichsgrafen von Reckheim, Veranlassung nahmen, mit den altehrwürdigen Ueberlieferungen ihrer Familie zu brechen, um sich auf einen fremden Reiser aufzupfropfen! Ein Vorgehen welches um so befremdender ist, da die ehemaligen Herren d'Apremont, in Lothringen nie auch nur eine Ahnung von dieser ihnen zugeschriebenen Abstammung von der Familie Este in Italien hatten, wie wir gleich beweisen und auch erklären werden, zu welchem Zwecke und auf Grund welcher Motive, diese Abstammung anfgestellt worden ist.

Bei Calmet [1]) der Hauptquelle für die Geschichte Lothringens, finden wir eine ausführliche Geschichte des Hauses d'Apremont und

---

[1]) Calmet, P., Histoire ecclésiastique et civile de la Lorraine, jusqu'à la cession, 1737, avec pièces justificatives. 7 vols. avec 11 cartes et plans, 13 pl. de sceaux, 8 de monnaies et 13 de monuments. Nancy 1745—57.

ebenso ausführliche Genealogien aller Linien dieses Hauses, welche aus allen damals vorhandenen diesbezüglichen Manuscripten und nach dem in den Lothringischen Archiven vorhandenen urkundlichem Material zusammengestellt wurden.

Dieses Quellenmaterial, welches Calmet zu seiner Genealogie des Hauses d'Apremont benützte, darf, wie aus Folgendem ersichtlich, auf Vollständigkeit Anspruch machen:

a) Genealogie des Hauses d'Apremont von M. Mussey, Pfarrer in Longwy;

b) Genealogie des Hauses d'Apremont von M. Imhoff

c) „ „ „ „ von Calmet nach verschiedenen Acten und Dokumenten entworfen.

d) Die Genealogie des Hauses d'Apremont welche i. J. 1540 auf Anordnung des Gerichtshofes von Paris nach dem in den Archiven Lothringens befindlichen diesbezüglichen urkundlichen Material zusammengestellt wurde, um als Beweis in dem berühmten Prozess des Messire Charles d'Apremont gegen die Herzöge von Lothringen, welche sich in den Besitz der Grafschaft Apremont gesetzt hatten, zu dienen, dass er (Messire Charles d'Apremont) der letzte Erbe, als Ältester des genannten Hauses ist.

e) Eine in 1548 entworfene Genealogie des Hauses d'Apremont.

f) Eine in 1548 von Herrn von Gomband, Grafen von Auteil, Gouverneur des Herzog's von Anguin, entworfene Genealogie des Hauses d'Apremont.

g) Eine in 1676 von Herrn Alain de Montigni mit Randglossen versehene Genealogie des Hauses d'Apremont.

h. Eine von Graf de Rennel, mit einer Sammlung von Manuscripten, mitgetheilte Genealogie, welche nachweist dass die obigen drei ersten Genealogien sich in einer Sammlung von Manuscripten befinden, der am Ende ein von Messire Charles d'Apremont zusammengestelltes Inventar der Besitztitel und Urkunden angefügt ist, welche beweisen, dass die souveraine

Grafschaft Apremont dem Ältesten dieses Hauses gehört.

i) Noch weiteres nachträglich entdecktes urkundliches Material.

Diese zahlreichen von competenten Autoren, auf Grund urkundlichen Materials zusammengestellten Genealogien des Hauses d'Apremont, schliessen auf wichtige Vorgänge in dem Letzteren. Dem war in der That so [1]). Es handelte sich um Sein oder Nichtsein dieses Hauses.

Calmet theilt nun diese Genealogien in zwei Abtheilungen ein:

1.) In die Genealogie, welche den Ursprung des Hauses d'Apremont auf Siegfried I, erstem Herrn d'Apremont, 660, zurückführt und keinen Anspruch auf Sicherheit haben kann, und

2.) in Diejenige welche mit Gobert I, 984, beginnt und mehr Sicherheit bietet.

Die erstere Abtheilung umfasst die Generationen des Hauses d'Apremont von Siegfried I bis Albert II d. h. vom Jahre 660 bis zum Jahre 1097. In diesen Generationen steht, nicht nur absolut Nichts, über eine Abstammung des Hauses d'Apremont von dem Hause Este in Italien, sondern sie schliessen, durch die denselben beigegebenen Wappen, die Annahme einer solchen Abstammung vollständig aus, wie wir später in den heraldischen Ausführungen sehen werden.

Die zweite Abtheilung beginnt mit Gobert I und reicht bis Karl Graf d'Apremont de Sorcy d. h. von 964 bis 1564, und wird auch in dieser nicht mit einer Silbe von einer Abstammung des Hauses d'Apremont von dem Hause Este in Italien erwähnt, während die heraldischen Monumente aus dieser uns näher gerückten Zeit, eine derartige Abstammung, absolut sicher, ausschliessen.

Dasselbe gilt von den nun folgenden weiteren Linien des Hauses d'Apremont.

---

[1]) Die gerichtlichen Entscheidungen in dem von den Herren d'Aspremont in verschiedenen Instanzen verlorenen Processes lassen wir an geeigneter Stelle folgen.

Linie de Coulonne des Hauses d'Apremont;
Linie d'Apremont de Vandie;
Linie de S. Loup des Hauses d'Apremont;
Linie d'Apremont de la Neuville;
Linie de Nanteuil des Hauses d'Apremont;
Linie d'Apremont de Nanteuil & Sorcy;
Haus d'Apremont aux Merlettes.

Nichts, absolut Nichts, steht in den Genealogien dieser Linien des Hauses d'Apremont, was zur Annahme einer Este'schen Abstammung auch nur den mindesten Anhaltspunkt geben könnte.

Last, but not least, enthält auch die Genealogie des Hauses van Lynden mit welcher Calmet seine Geschichte des Hauses d'Apremont beschliesst, keine Anhaltspunkte für die Este'sche Abstammung, noch über das Wappen dieser Familie. Bemerken wir hier, dass diese Genealogie des Hauses van Lynden, nicht von Calmet entworfen worden, sondern dem Letzteren im Jahre 1744 vom Grafen van Lynden mitgetheilt worden ist, wie beim Titel derselben zu ersehen ist. Der Graf van Lynden scheint es demnach für angezeigt gehalten zu haben in der für das lothringische Geschichtswerk bestimmten Genealogie seines Hauses, die vielbenannte Este'sche Abstammung todtzuschweigen, und auch seinem Namen, den Namen d'Apremont nicht hinzuzufügen. Zu diesem Entschlusse haben ihn wichtige Gründe bewogen, die er der Welt vorenthalten hat, die aber trotzdem im Laufe unserer Erörterungen klar zu Tage treten werden obwohl sie in unserer Beweisführung eine ganz untergeordnete Stellung einnehmen.

Wir haben nun in genealogischer Beziehung auf Grund authentischer Belege, die Unmöglichkeit der Behauptung, dass die ehemaligen Sires d'Apremont von den Este in Italien abstammen, dargelegt und wir werden diesen Beweis auf Grund noch positiverer Anhaltspunkte: durch die vorhandenen heraldischen Monumente, darthun.

Calmet, in seiner obgenannten Geschichte von Lothringen, gibt

uns folgende Aufschlüsse über das Wappen des Hauses d'Apremont in Lothringen [1]).

Siegfried I Herr d'Apremont regierte von 660—714, führt in Roth ein silbernes Kreuz, welches Wappen seine Nachkommenschaft beibehalten hat [2]). Siegfried I Herr d'Apremont 660.

Siegfried III, Herr d'Apremont, 827—870, soll nach den Genealogien in seinem Reitersiegel, Schild und Wappen von Apremont geführt haben. (Damit kann wohl nur das obige *silberne Kreuz* gemeint sein). Siegfried III Herr d'Apremont 827.

Soweit die auf Ueberlieferung bekannten Schildeszierden des Hauses d'Apremont.

Das älteste sichere heraldische Monument des Hauses d'Apremont in Lothringen fanden wir im kaiserlichen Museum [3]) zu St Petersburg, wie folgt:

Münze des *Johannes Apremont,* Bischoff von Verdun 1217—1224 und Bischoff von Metz 1224—1238. Diese Münze zeigt das Brustbild in Bischoff's Ornat. Legende: Johannes Apremont. Auf der Rückseite ist ein Tatzen-Kreuz in dessen linkem Oberecke und rechten Unterecke je ein achtzackiger Stern und in dessen rechtem Oberecke und linken Unterecke je eine Wolfsangel ersichtlich sind. Johannes Apremont 1224.

Sigillum Goberti de Aspero-Monte. Contre-scel. *S. secretum.* Gobert seigneur d'Apremont en 1227.

Tiré d'un titre de l'Abbaye S. Vanne de Verdun, de l'an 1227. On voit sur son écu la croix blanche d'Apremont. Keine Helmzier. Keine Pferderüstung.

---

[1]) S. Calmet, III, p. XIX.

[2]) Selbstverständlich existirten um 660 noch keine Wappen, und sind die genealogischen Daten aus der Zeit vor dem 11ten Jahrhundert noch so nebelhaft, so ist diese Ueberlieferung doch Beweis genug dafür, dass das Kreuz damals schon von dem Hause d'Apremont als Schildeszierde gebraucht wurde.

[3]) Ermitage Impériale, Musée du moyen âge et de la Renaissance.

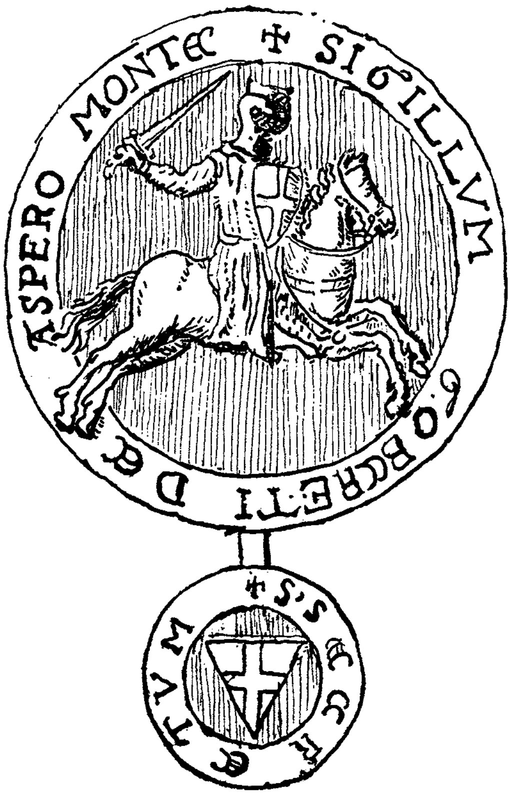

Gobert, Seigneur d'Apremont
1227.
Calmet, Bd. II. p. LXVII. N° LXXXIV.

Jeoffroi Comte de Sarbrück et d'Apremont, 1242.

S. *Joffridi Comitis Serapontis & Dm̄ Asperi-montis.* Contre-scel. *Secretum Meum.*

Tiré d'un titre de l'an 1242. Conservé dans l'abbaye de S. Vanne de Verdun. — La maison d'Apremont ne portoit pas encore la qualité de Comte. — En 1246 mourut Lorette de Sarbrück, époux de Jeoffroi d'Apremont. Das Kreuz im Schild ist ein Tatzenkreuz. Keine Helmzier. Keine Pferderüstung.

Jeoffroi, comte de Saarbrück et d'Apremont
1242.
Ibid. Bd. II. p. LXVII, N° LXXV.

Jacques Bretex beschreibt i. J. 1285 ein in Chauvency 1285.
stattgefundenes Turnier und erwähnt unter Anderem das Einreiten der Herren d'Aspremont wie folgt: [1])

Le fis au prodome vaillant
El cheual gran, ruste & saillant
D'armes vermoilles fu parez,
En l'écu si com vous orrez

---

[1]) Menestrier, Origine des Armoiries, p. 16, 179 & 180.

Ot une croix d'argent assise
Hiraut brayent d'estrange guise,
Au fil dou prodomene gentil
Aspremont certes que c'est cil.

Gotfried Herr d'Apremont 1294.

Reitersiegel des *Gotfried* (Geoffroi) *Herrn d'Apremont* und von *Quiron* vom Jahre 1294. An einer Urkunde in dem Kgl. Museum in Brüssel unter N° 7639. Auf dem Schild und auf der Pferderüstung ist das d'Apremont'sche Kreuz zu sehen. Helmzier: Ein halbrundes Schirmbrett, ob, und mit was das Letztere besteckt war, ist nicht mehr erkenntlich. S. Tafel I, Siegel 1.

Gegensiegel des Vorhergehenden. Ibid. unter N° 7640. Zeigt das Kreuz. Legende: Meum Asperis-Montis. S. Tafel I, Siegel 2.

Nicolas Sire d'Apremont 1322.

Reiter-Siegel des *Nicolaus Herrn d'Apremont* vom Jahre 1322. Ibid. unter N° 20178. Hat viel Ähnlichkeit mit N° 7639. Zeigt im Schild und auf der Pferderüstung das d'Apremont'sche Kreuz. Nur ein Theil des Reiters und des Pferdes ist noch erkenntlich. S. Tafel I, Siegel 3.

Gobert Herr d'Apremont 1323.

Reiter-Siegel des *Gobert, Herrn d'Apremont, Ritter,* vom Jahre 1323 in dem National-Archiv in Paris unter N° 426, führt auf Schild und Pferderüstung das *d'Apremont'sche Kreuz.* Helmzier: Ein halbrundes mit elf Blättchen bestecktes Schirmbrett in welchem das d'Apremont'sche Kreuz zu sehen ist. Dieselbe Helmzier befindet sich auf dem Kopftheil der Pferderüstung. S. Tafel I, Siegel 4.

Tafel I.

1.

Geoffroi, seigneur d'Apremont. 1294.

2

Gegensiegel von No. 1.

3.

Nicolas, Sire d'Apremont. 1322.

4.

Gobert, seigneur d'Apremont. 1323.

5.

Henri d'Apremont. 1331.

6.

Gegensiegel von No. 5.

Grosses ovales Siegel des *Heinrich d'Apremont, Bischoff von Verdun* vom Jahre 1331. Ibid. unter N° 6928, A. Man sieht einen Bischoff, sitzend, mit Hirtenstab; unter dem Schemel auf welchem die Füsse ruhen, sieht man das d'Apremont'sche Kreuz über welches ein Bischoff's-stab schräggestellt ist. S. Tafel I, Siegel 5. Heinrich d'Apremont 1331.

Gegensiegel des Vorhergehenden. Ibid. unter N° 6928, B. Zeigt einen galloppirenden Reiter. Legende: Secretum Meum. S. Tafel I, Siegel 6.

Reiter-Siegel des *Gotfried Herrn d'Apremont* vom Jahre 1338 im Kgl. Museum in Brüssel unter N° 20221. Man sieht einen Ritter mit einem Schild in welchem das d'Apremont'sche Kreuz ist. Der Ritter reisst einem Löwen den Rachen auf. S. Tafel II, Siegel 7. Gotfried Herr d'Apremont 1338.

Siegel des Jehan Dapremont vom Jahre 1344. Von einer Urkunde im Rathhause der Stadt Vic. In dem herald. rechten Obereck auf dem Oberarm des d'Apremont'schen Kreuzes ist ein Hund oder ein Wolf ersichtlich. Auf dem Topfhelm (oder Hut) ist ein Patriarchen Kreuz. Helmzier: ein Baum. Jehan Dapremont 1344.

Jehan Dapremont
1344.
S. Calmet. Bd. II, p. LXVII. N° LXXXVI.

Gotfried Herr d'Apremont 1357.

Siegel des *Gotfried, Herrn d'Apremont* an einer Urkunde von 1357. Man sieht (wie im Siegel vom J. 1338), einen Ritter mit einem Schild, in welchem das d'Apremont'sche Kreuz, über einem Löwen stehend, welchem er den Rachen aufreisst. Im Gegensiegel erscheint der Löwe tod. Das Epitaph sieht sich im Kirchhof der S. S. Innocens in Paris, mit dem d'Aspremont'schen Kreuz, in welchem ein Turnierkragen. Helmzier: ein mit einer herzoglichen Krone *gekrönter Adler* zu dessen Seiten *je ein Löwenschwanz.*

(S. Calmet. Bd. III, p. XXX.)

Gobert Herr d'Apremont 1376.

Reiter-Siegel des *Gobert, Herrn d'Apremont und Dun,* Ritter, vom Jahre 1376 im Kgl. Museum in Brüssel unter N⁰ 20242. Der Schild des Ritters zeigt das d'Apremont'sche Kreuz. Helmzier: ein *gekrönter Adlerrumpf* zwischen *zwei Löwenschwänzen.* S. Tafel II, Siegel 8.

Gegensiegel des Vohergehenden. Ibid. N⁰ 20243. Zeigt einen galoppirenden Reiter von einen Hunde gefolgt. S. Tafel II, Siegel 9.

Gobert d'Apremont 1427.

Siegel des *Gobert d'Apremont* vom Jahre 1427 im National-Archiv in Paris unter N⁰ 427 zeigt das d'Aprementsche Kreuz. Helmzier: *ein gekrönter Adlerrumpf zwischen zwei Löwenschwänzen.* Schildhalter: zwei wilde Männer mit Keulen. S. Tafel II, Siegel 11.

Emich VII Graf zu Leiningen, Herr von Apremont 1479.

Siegel Emich's VII, Grafen zu Leiningen, Herrn von Apremont vom Jahre 1479 in Brinckmeyer, Leiningen, Bd. II, p. 404 zeigt im Mittelschild das d'Apremont'sche Kreuz. Helmschmuck: ein gekrönter Adlerrumpf zwischen zwei flammenspeienden Büffelhörnern (für d'Apremont).

7

Geoffroi, seigneur d' Apremont. 1338.

8.

Gobert, seigneur d'Apremont. 1376.

9.

Gegensiegel von No. 8.

10.

Jean d'Apremont, chevalier. 1537.

11.

Gobert d'Apremont. 1427

Siegel des Johan d'Apremont, Ritter, vom Jahre 1537, im National-Archiv in Paris unter No 428 zeigt dasselbe Wappen wie das des Gobert d'Apremont von Jahre 1427. S. Tafel II, Siegel 10. Johan d'Apremont 1537.

Es bleibt daher auf Grund der obigen genealogischen Beweisführung und der die Letztere durchaus bestätigenden heraldischen Monumente von 1224—1537, Folgendes für alle Zeiten festgestellt:

1) Dass die in den Annales de la Maison de Lynden behauptete von Butkens selbst als Roman bezeichnete Abstammung des Hauses d'Apremont in Lothringen von der Familie Este in Italien eine Unmöglichkeit ist.
2) Dass sich das Stammwappen des Hauses d'Apremont von den ersten Anfängen unserer Geschichte an NIE geändert hat, d. h. dass dasselbe immer ein silbernes Kreuz im rothen Felde führte.
3) Dass daher das Wappen welches die Herren van Lynden, Reichsgrafen von Reckheim und deren Nachkommen sich angeeignet haben, und welches nach den Annales das „antike" d'Apremontsche Wappen [1] (in Blau ein silberner Adler) sein soll, eine Fälschung ist, dies um so mehr, da vor dem Jahre 1096, d. h. zur Zeit wo dieses „Wappen" nach den Annales von den Herren d'Apremont in Lothringen geführt worden sein soll, die Existenz der Wappen ein unbekanntes Ding war [2].

---

[1]) S. p. 3 dieser Abhandlung.

[2]) Es existirten zu damaliger Zeit nur Schildesverzierungen. Die Annahme der Wappen wurde erst um 1250 allgemein. Ja nach einem in Rheimen beschriebenen in Huy im Lande Lüttich, im Jahre 1289 stattgefundenen Turniere

Zu welchem Zwecke wurde also die Fälschung der Este'sche Abstammung von Ernest van Lynden, Reichsgrafen von Reckheim, insceniert?

Darauf antworten wir:

Ernest van Lynden, Reichsgraf von Reckheim, unternahm auf Grund der in den Annales producirten Schenkungs-Urkunde der 3 Morgen an das Utrechter Erzbisthum i. J. 1138 und deren Bestätigung i. J. 1190, — Urkunden und deren Siegel die wir später an ihrem Platze besprechen werden, — seine Abstammung von den ehemaligen Sires d'Apremont in Lothringen herzuleiten. Er musste also auch deren Wappen (in Roth ein silbernes Kreuz) annehmen. Da er aber den zwei obbenannten Urkunden, aus ihm wohlbekannten Gründen, nicht genügendes Vertrauen schenken konnte, musste er darauf gefasst sein, dass das Haus d'Apremont Einsprache gegen die Führung deren Wappen's von Seite Ernest's van Lynden, erheben könnte, ein Vorgehen welches zu damaligen Zeiten, zum Mindesten, unangenehme Folgen nach sich ziehen hätte können [1]. Er musste also zwei Eisen im Feuer haben, um im Falle der Einsprache, dennoch die d'Apremont'sche Abstammung aufrecht erhalten zu können. Dieses „zweite Eisen im Feuer" scheint im Falle der Einsprache, die Este'sche Abstammung und das von dieser Familie geführte Wappen gewesen zu sein [2].

(S. Menestrier, Origine des Armoiries, p. 382, 383 & 384) ist zu ersehen, dass selbst um diese Zeit (1280) die Wappen noch nicht stabil waren, da, nach dieser Beschreibung, der Graf von Douay sein Wappen öfters änderte und der Graf von Namur seitdem ein Anderes angenommen hatte.

[1]) Da das Wappen ein Beweis der Stammesgenossenschaft und das zur Schau getragene Merkmal einer Successionsberechtigung ist, so wird es von den Wappenherren als eine *Belästigung* empfunden, wenn andere ihnen nicht stammverwandte Familien das gleiche Wappen führen. (S. Siebmacher, Geschichte der Heraldik. p. 423.)

Es ist daher erklärlich, dass die *einseitige* Aenderung des Wappens durch den Inhaber eines Lehens oder einer Herrschaft, von den Familienzweigen, die eventuell zur Nachfolge berechtigt sein würden, nicht ohne Widerspruch geduldet wird. (S. ibid. p. 424.)

[2]) Der gelehrte Baron de Chestret de Hanneffe macht in seiner „Histoire de

Die Einsprache des Hauses d'Apremont in Lothringen, muss wohl erfolgt sein, und damit, auch die Nichtanerkennung des Ernest van Lynden, Reichsgrafen von Reckheim, als Blutsverwandten dieses Hauses.

Beweisen wir dies.

Die „Annales de la maison de Lynden" von Butkens, wurden im Jahre 1626 in Antwerpen veröffentlicht und in denselben legt sich Ernest van Lynden, Reichsgraf von Reckheim auf Seite 311 das folgende Wappen bei: 1 und 4 in Roth ein goldenes Kreuz (Lynden), 2 und 3 in Gold einen aufrechtstehenden Löwen (Reckheim), im Mittelschild in Roth ein silbernes Kreuz (d'Apremont). Der Mittelschild, welcher immer dem Urstammwappen angehört, zeigt also an, dass Ernest van Lynden von dem Haus d'Apremont in Lothringen abstammt. — Kurze Zeit nach dem Erscheinen der Annales wurde die ganze Auflage der Letzteren, mit Ausnahme der wenigen, bereits im Buchhandel vergriffenen Exemplare vernichtet [1]) Diese nicht misszuverstehende Thatsache, dürfte wohl auf die Einsprache des Hauses d'Apremont in Lothringen, und auf diejenige

---

la Seigneurie Impériale de Reckheim" zu dieser Wappenveränderung folgende Bemerkung:

„Butkens figurait aussi les Armes d'Ernest de Lynden avec la croix d'Aspre-„mont moderne (!) sur le tout. Il ne sera pas sans interêt de rappeler, à cette „occasion, que ce fut à la prière et aux frais du comte, que le futur historien „du Brabant publia, en 1626, les Annales de sa maison, ouvrage qui devait „ternir un jour sa renommée, parcequ'il y accueillit, parmi les preuves, des „pièces évidemment fabriquées.

(S. Publications de la Société Historique & Archéologique dans le Duché de Limbourg, Bd. X, 1873, p. 53 Anmerkung 5.)

Nach Vulson de la Colombière, „La Science Heroique" p. 349 ist das Este'sche Wappen wie folgt: Este en Italie, d'azur à un aigle d'argent, couronné, becqué & membré d'or.

[1]) Diese Vernichtung der ganzen Auflage, ist der Grund, warum dieses Buch, dessen wirklicher Werth 60 Frcs. nicht übersteigen sollte, mit 500 Frcs und darüber bezahlt wird; denn nur die wenigen, damals im Buchhandel bereits vergriffenen Exemplare, entgingen der Vernichtung.

von Butkens selbst, der durch die gleich nach dem Erscheinen der Annales gegen Letztere gerichteten heftigen Angriffe der niederländischen Gelehrten, seine Stellung als Mönch, als Prälat der Kirche und als Gelehrter compromitirt sah, zurückzuführen sein.

Ferner steht im „Annuaire de la Noblesse de Belgique" Bd. 34, p. 61, wörtlich: „C'est lui (Ferdinand Gobert van Lynden, Reichs-„graf von Reckheim) qui acquit en 1676 d'Henri comte d'Aspre-„mont-Sorcy, tous les droits de celui-ci sur le comté d'Aspremont „en Lorraine et obtint du même Henri la recognition formelle de „sa famille."

Dies Letztere, sowie die Vernichtung der Annales geben uns einen positiven Anhaltspunkt darüber, dass, da die Anerkennung von Seite des Hauses d'Apremont erst im Jahre 1676 erfolgte, vor diesem Datum (also zwischen 1626—1676) die Einsprache des Hauses d'Apremont in Lothringen zu Recht bestanden haben muss d. h. dass letzteres Haus die Herren van Lynden, Reichsgrafen von Reckheim, nicht als Blutsverwandte anerkannt hat.

Auch Phil. Jac. Spener, Operis heraldici, Liber III, p. 577, § 14 sagt: „Als es aber an den Kosten zur Ausführung jenes Gerichts-„beschlusses zu fehlen schien, so hat jener (Heinrich, Graf „d'Apremont-Sorcy) mit anderen Verwandten und Agnaten, nemlich „M. de Vendu B. de S. Loup und den übrigen, ihr Recht am 8 „Merz 1676 an Ferdinand Gobert aus der Familie Lynden-Reck-„heim, abgetreten."

Es kann somit angenommen werden, dass die Einsprache des Hauses d'Apremont in Lothringen gegen dessen Blutsverwandtschaft mit den Herren van Lynden, Reichsgrafen von Reckheim, stattgefunden hat, und dass die Anerkennung derselben erst i. d. 1676 erfolgt ist. Diese Einsprache wird auch dadurch bestätigt, dass die Herren van Lynden, Reichsgrafen von Reckheim, nie mehr, seit der Vernichtung der „Annales de la maison de Lynden," das wirkliche d'Apremont'sche Wappen, in Roth ein silbernes Kreuz, führten, und zu dem „zweiten Eisen im Feuer" dem Este'schen Wappen ihre Zuflucht nemen mussten, und dasselbe trotz der,

1676, erfolgten Anerkennung des Grafen Heinrich d'Aspremont-Sorcy, bis heutigen Tags, beibehalten haben.

Wir haben somit demonstrirt, dass ein genealogischer Zusammenhang des Hauses d'Aspremont in Lothringen mit dem Hause Este in Italien, beweislos, unmöglich ist; es liegen nicht nur nicht die geringsten Anzeichen dafür, sondern alle des Gegentheils vor [1]), und damit ist der Führung des Este'schen Wappen's von Seite der Herren van Lynden, Reichsgrafen von Reckheim und deren Nachkommen, den Grafen d'Aspremont-Lynden, Herren von Barvaux, jedweder Rechtsboden entzogen. Wir haben auch den Grund angegeben warum Ernest van Lynden, Reichsgraf von Reckheim, dieses Este'sche Wappen dennoch angenommen und dessen Nachkommen dasselbe beibehalten haben.

Beeilen wir uns wiederholt zu constatiren, dass zu Folge des oben erwähnten „Vertrags" vom Jahre 1676, die Herren van Lynden, Reichsgrafen von Reckheim, bisher, d. h. bis zum Jahre 1676, von den Hause d'Apremont in Lothringen, nicht als Blutsverwandte, anerkannt worden sind, und daher vor diesem Jahre auch nicht

---

[1]) Auch N. Siebmacher, Der Adel Deutsch-Lothringens, von Gritzner, sagt auf Seite 7 unter Aspremont: „Die Familie gibt ihren Ursprung mit Unrecht aus dem Hause Este an.

Der gelehrte Herr Gritzner verwechselt hier offenbar das Haus d'Apremont mit den Grafen von Lynden—Reckheim. Wie wir nachgewiesen, hatte das Erstere nicht einmal eine Ahnung von dieser Este'schen Abstammung. Letztere Erfindung stammt wie aus unseren Ausführungen hervorgeht, ausschlieslich von Ernest van Lynden, Reichsgraf von Reckheim.

Ferner steht im „Hoher Adel Deutschlands" II Reihe (Anhang) von M. Gritzner, i. e. Neuer Siebmacher 1. 3. II, Anhang. S. 2 & 3 unter Anderem unter Aspremont—Lynden—Reckheim: „Wie die Familie zu dem merkwürdigen Glauben kam, aus dem Hause Este in Italien zu stammen ist nicht ersichtlich, jedenfalls ist diese Annahme durch nichts erwiesen.

das Recht zur Führung des Namens und Wappens des Hauses d'Aspremont in Lothringen haben konnten.

II.

Wir kommen nun zur Lösung der zweiten Eingangs gestellten, dieser Arbeit zum Vorwurf dienenden Hauptfrage:

> Stammen die Herren van Lynden, Reichsgrafen von Reckheim, die sich, seit der Veröffentlichung der „Annales de la maison de Lynden" von Butkens, in ihren Nachkommen allmählig den Namen d'Aspremont ihrem eigenen Namen beilegen ja sogar vorzetzen, wirklich von dem Hause d'Aspremont in Lothringen, wie sie behaupten, ab?

Lassen wir hier zuvörderst eine officieuse Stimme über diese allmählige Transformation des Familiennamens der Herren van Lynden, Reichsgrafen von Reckheim, und deren Nachkommen sprechen. Der „Annuaire de la Noblesse de Belgique" Jahrgang 1880, Band 34, p. 36, 37 & 38, schreibt als Einleitung zu einer 65 Seiten umfassenden Genealogie der Grafen d'Aspremont-Lynden, den folgenden geschichtlichen Artikel über diese letztere Familie:

„L'illustre famille de Lynden du duché de Gueldre a la preten-„tion de descendre de la maison d'Aspremont en Lorraine qui se „croit elle même issue de la maison d'Este [1]). Christophe Butkens „a donné du crédit à cette prétention en publiant au nombre des „pièces justificatives de ses *Annales Généalogiques de la famille „de Lynden* (Anvers 1626), plusieurs chartes (munies de leurs „sceaux) et des extraits de vieilles chroniques qui paraissent en „effet justifier les premiers degrés de la généalogie des seigneurs „de Lynden. Mais depuis longtemps la critique s'est refusée à

[1]) Der gelehrte Verfasser des Artikels irrt sich hier: die Herren d'Aspremont in Lothringen beanspruchten nicht nur n i c h t deren Abstammung von dem Hause Este in Italien, sondern wussten überhaupt n i e etwas von einer solchen Abstammung; Letztere hat ihren Ursprung einzig und allein in den „Annales de la Maison de Lynden" von Butkens. (p. 4.)

„admettre l'authenticité des documents produits par le savant prieur „de St. Sauveur. La défiance qui a accueilli la publication de ces „documents s'est même étendue sur un ouvrage historique plus „considérable du même auteur (Trophées du Brabant) qui n'est „consulté de nos jours qu'avec une prudente réserve. Il est pro- „bable que c'est la ressemblance des armoiries qui a donné lieu „à la croyance que les de Lynden et d'Aspremont ont une origine „commune: toutes deux portent de gueules à la Croix d'or pour „les premiers, d'argent pour les derniers [1]).

„Dans le diplôme par lequel l'Empereur Ferdinand II érigea, le „31 Mars 1623, la baronie de Reckheim en comté de l'empire en „faveur d'Ernest de Lynden, baron de Reckheim, Thiennes, Steen- „becque, Borsheim, celui-ci (au frais duquel Butkens avait fait „imprimer son livre) est dit issue des libres barons d'Aspremont, „Lynden, Hemmen et les armes figurées sont: Ecartelé, de gueules „à la croix d'or (Lynden), et d'or au lion de gueules lampassé du „même (Reckheim) et sur le tout d'azur à l'aigle d'argent (Este).

„C'est le premier indice dans un „acte souverain d'une prétention incon- „nue jusqu'alors. Toutefois le nom „d'Aspremont n'est point attribué au „nouveau comte. Son successeur, Fer- „dinand, n'est pas non plus désigné „sous ce nom, dans le diplome de „Ferdinand III du 22 février 1646, „confirmant les priviléges dont jouissait „depuis 1442 la libre baronie de Reck- „heim au sujet du droit de tonlieu. „Néanmoins il le prend sur quelques „unes des monnaies qu'il avait le droit de frapper.

[1]) Diese Bemerkung des gelehrten Verfassers dieses Artikels möchten wir in folgender Weise ergänzen:

Das von den van Lynden geführte Kreuz als Wappenzeichen erklärt sich durch deren ursprüngliche Stellung als Vasallen der Deutsch-Ordens Ballei Alten-Biesen (bei Maestricht), d. h. sie waren als Vasallen berechtigt mit dem

„Les descendants de ce dernier se nommèrent tous comtes et „comtesses d'Aspremont-Lynden et cet usage devint général pour „la plupart des branches de la famille de Lynden, après la recog-„nition formelle de Henri, Comte d'Aspremont-Sorcy et la cession „qu'il fit en 1676 à Ferdinand-Gobert, comte d'Aspremont de „Lynden et de Reckheim, de tous ses droits sur le Comté d'As-„premont en Lorraine. Dès le 16 mars 1676 la branche actuelle-„ment existante des Seigneurs de Barvaux obtint la confirmation „du titre de Comte d'Aspremont avec création du titre de Comte „de Lynden. En 1732, Adrien, baron de Lynden, appartenant à „une branche restée en Gueldre, fut à son tour créé comte du „St. Empire sous les mêmes noms d'Aspremonts & de Lynden.

Diese merkwürdige historische Einleitung des „Annuaire de la Noblesse de Belgique" zur genealogischen Geschichte der Grafen d'Aspremont-Lynden sagt gleich zu Anfang dass die van Lynden in Geldern ihre Abstammung von dem Hause d'Aspremont in Lothringen *beanspruchen* und dass dieses Letztere aus dem Hause Este hervorgegangen zu sein *glaubt*. Dass Chr. Butkens diesen Anspruch durch einige in seinen „Annales Généalogiques de la maison de Lynden" (Antwerpen 1626) veröffentlichte urkundliche Belege, welche die ersten Generationen der Genealogie zu bekräftigen *scheinen*, als glaubwürdig hinstellt. Dass aber die wissenschaftliche Kritik seit *langer* Zeit die Authenticität der von dem gelehrten Abte vorgebrachten Urkunden *abgewiesen* hat. Dass das *Misstrauen* mit welchem diese Dokumente aufgenommen wurden, sich selbst auf ein wichtiges historisches Werk desselben Autors, die „Trophées de Brabant" *ausgedehnt hat.* Es ist wahrscheinlich,

---

Wappen ihres Lehensherrn, welches ein Kreuz war, zu siegeln und in ihrer Eigenschaft als Besitzer der Herrschaft Linden, deren Wappenzeichen auch ein Kreuz war. Es wäre daher diesbezüglich gar nicht nothwendig gewesen über den Ursprung der d'Aspremont nachzuforschen. *Nicht die Abstammung von den d'Aspremont hat den Grund zur Führung des Kreuzes als Wappenzeichen gelegt, sondern das Kreuz der ersten van Linden, welches von Alten-Biesen und von der Herrschaft Linden herstammte, hat die Fälschung sich d'Aspremont zu nennen, herbeigeführt.*

sagt er weiter, dass die *Aehnlichkeit* der Wappen Linden und Aspremont, den Glauben, dass sie eines Ursprungs seien, *verursacht hat.*

Ferner dass in dem Diplom durch welches der Kaiser Ferdinand II die Baronie Reckheim am 31 Merz 1623 zur Reichs Grafschaft erhob zu Gunsten des Ernest van Lynden, Baron von Reckheim, Thiennes, Steenbecque, Borsheim, dieser: (auf dessen Kosten Butkens sein Buch veröffentlicht hat:) als aus den Herren d'Aspremont hervorgegangen, dargestellt wird etc.

Dass dies das *erste* Anzeichen in einem souverainen Acte eines bis dahin *unbekannten* Anspruches sei. Dennoch werde dem neuen Grafen der Name Aspremont *nicht* beigemessen. Dessen Nachfolger werde *ebensowenig* in dem Diplom des Kaisers Ferdinand II mit diesem Namen benannt. Nichtsdestoweniger lasse er ihn auf *einige* seiner Münzen schlagen.

Dass die Nachkommen des Letzteren sich *alle* Grafen und Gräfinnen d'Aspremont-Lynden nannten, und dass dieser Gebrauch nach der formellen Cession des Heinrich Grafen d'Aspremont-Sorcy aller seiner Rechte auf die Grafschaft d'Aspremont [1]) in Lothringen, an Ferdinand Gobert, Grafen von Lynden-Reckheim, für die *Mehrzahl* der Linien der Familie van Lynden *allgemein* wurde. [2]) Ferner dass seit dem 16 Merz 1676 die jetzt existirenden Herren

[1]) Der gelehrte Autor irrt sich hier. Es kann nur die Hälfte der Grafschaft d'Aspremont gemeint sein, da die andere Hälfte dieser Grafschaft seit 1466 den Grafen (jetzt Fürsten) zu Leiningen-Hartenburg gehörte. (S. Brinckmeijer, Leiningen, I Bd. p. 225)

[2]) Auch dies ist ein Irrthum: Die Freiherren van Lynden van Hemmen, von denen Ernest van Lynden abzustammen behauptet, haben, mit Ausnahme des erwähnten Adrian, Baron van Lynden, nie den Namen d'Aspremont urkundlich geführt. Von allen existirenden van Lynden haben sich nur die Nachkommen des Ernest van Lynden, Reichsgrafen von Reckheim, den Namen d'Aspremont beigelegt. Nach einer in unserem Besitze befindlichen Genealogie des Hauses van Linde (ein Manuscript aus dem Jahre 1707), Seite 52, soll Godert Philipp van Linden der erste van Linden van Boelenham gewesen sein welcher sich d'Aspremont nennen liess. Aber, sagt der Autor dieses Manuscript's Godert hatte sich längere Zeit in England aufgehalten! Er betrachtete somit diese Thatsache als nichts Anderes als eine Excentricität!

von Barvaux, die Bestätigung des Titels Graf d'Aspremont mit Ertheilung des Titels Graf von Lynden erhielten. Dass in 1732, Adrien, Baron van Lynden, welcher zu einer in Geldern gebliebenen Linie gehörte zum Reichsgrafen unter den nemlichen Namen d'Aspremont und von Lynden erhoben wurde. Man könnte beim Durchlesen des obigen auf Verantwortung der Redaction des „Annuaire de la Noblesse de Belgique" als Einleitung zu einer 65 Seiten umfassenden Genealogie der Grafen d'Aspremont-Lynden dienenden Artikels, zu glauben versucht sein, dass der gelehrte Autor desselben, sich in seinen Ausführungen auf urkundliche Quellen stütze, so sehr näheren, respective decken sich, die in diesem Artikel ausgesprochenen Zweifel und Vermuthungen, mit der Wahrheit. Und, gewiss, es sollte selbstverständlich erscheinen, dass die in diesem Artikel gekennzeichnete Familie sich beeilt haben sollte, die darin ausgesprochenen Zweifel und Vermuthungen über deren Geschichte aufzuklären.

Es geschah aber Nichts, denn in dem nächst erschienenen Bande des „Annuaire de la Noblesse de Belgique" vom Jahre 1889, ist Nichts diesbezügliches zu ersehen, ja es wird in demselben gerade auf diesen obigen Artikel im Bd. 34 hingewiesen, und die Beschreibung und Zeichnung des, wie wir nachgewiesen, ganz unberechtigten Este'schen Wappens gebracht.

Sei dem wie ihm wolle, wir werden es nun unternehmen die Eingangs gestellte, schon seit dem Erscheinen der „Annales de la maison de Lynden", also seit 1626, in Zweifel gezogene Frage, zu lösen.

Zur Einleitung dieser Frage, deren Lösung seit also beinahe 300 Jahren in Schwebe ist, dürfte es erwünscht sein, einer weiteren Kritik resp. Replik über die „Annales de la maison de Lynden" von Butkens zu erwähnen.

In der holländischen Revue „De algemeene Konst- en Letterbode" erschien i. J. 1826 ein anonymer Brief, in welchem der Baron van Lynden van Hemmen und dessen Familie besprochen wurden. Baron van Hemmen fand es für nothwendig, diesen Brief zu beantworten, weil derselbe seine Vorfahren in betreff des Werkes von Butkens „Les Annales de la maison de Lynden" angriff.

Gewiss, Niemand konnte besser die Vertheidigung der „Annales" unternehmen, als der Baron van Lynden van Hemmen, da er zu der Familie gehörte, vielleicht im Besitze einiger Archivalien war, und daher besser denn jeder Andere geeignet war, diese Arbeit zu übernehmen.

Aber welche Vertheidigung hat er gemacht!

Es ist wahr, er hat in wahrhaft advokatischer Weise die Allgemeinheiten vertheidigt, aber in dem Moment wo er sich mit urkundlichen Nachweisen angegriffen sah, brach seine Vertheidigung zusammen.

Alle urkundlichen Nachweise sind ihm unbekannt; nur willkührliche Behauptungen, setzt er den ihm vom historischen Standpunkte aus entgegengehaltenen, niederschmetternden Argumenten, entgegen.

Genau festzustellen, wie und in welcher Weise man in früheren Jahrhunderten die Familien-Geschichten fälschen konnte, ist schwer. Zwei Arten mögen zu gleicher Zeit hiezu in Anwendung gebracht worden sein.

Butkens war ein Gelehrter. Niemand wird ihm in betreff der archäologischen und genealogischen Wissenschaften, sein Talent streitig machen. Aber in den „Annales de la maison de Lynden" hat er sicherlich seiner Ehre Eintrag gethan, wie er ja selbst in seinem Brief [1]) an seinen Freund Monsieur Charles van Riedwyck, écuyer, mit anerkennenswerthem Freimuth zugibt, und nur er allein ist schuldig, da nur er allein, in diesem gegebenen Falle, das Talent und die Gelegenheit hatte, Urkunden, angeblich der Familie van Lynden gehörend, als gültig passiren zu lassen, welche jedoch gar keinen Bezug auf dieselbe hatten.

Butkens oder sein Auftraggeber hatten entweder Urkunden zu ihrer Verfügung welche mit Siegeln versehen waren, oder Urkunden und Siegeln. Im ersten Falle haben sie das Datum gefälscht; im zweiten haben sie Siegel an Urkunden angehängt, welche anderen Urkunden angehören.

[1]) S. De Navorscher 1892 N° 3, p. 114, 115 & 116.

Sagt nicht van Spaen, der gelehrte Autor der Geschichte von Geldern, ganz deutlich, dass das Brederodische Siegel, welches in den Annales einer Urkunde a. d. J. 1190 angehängt ist, von dieser Familie erst i. J. 1290 benützt wurde? [1]) Somit wurde dieses Siegel an eine ein Jahrhundert früher datirende Urkunde angehängt, oder das Datum 1290 wurde in 1190 umgeändert, um der Sache zu dienen. [2])

Butkens hatte eine positive Thatsache vor sich: die Heirath Dierick's, Herrn van Lynden i. J. 1298 mit Agnes van Herlaer; aber drei Jahrhunderte sind verstrichen zwischen diesem Dirick und den d'Aspremont oder wenigstens zwei Jahrhunderte seit Dirick und den Kreuzzügen von Gotfried von Bouillon, an welchen Gobert und Arnold d'Apremont theilnahmen. Es handelte sich darum, die Filiation, die Anknüpfung, herzustellen: Butkens hat dies gemacht; die Nachweise welche er aber gibt, können die Kritik nicht bestehen. [3]) Alle Quellen auf welche er sich stützt sind n i r g e n d s w o zu finden, und man kann mit Recht deren Existenz bezweifeln.

Dem Baron van Lynden ist in seiner obbenannten Replik ein unglückliches Wort entschlüpft. Es ist das prophetische Wort, welches die ganze Fälschung bewiesen hat: S p r e m o n t i m L ü t t i c h e r L a n d e!

Was war dieses Spremont im Mittelalter? Es war den Herzogen von Limburg lehenspflichtig. Van Heelen in seiner Chronik von Woeringen (1288) behauptet dies, Van Binter thut dasselbe, die zeitgenössischen Urkunden sagen nichts Anderes.

Die historische Thatsache ist, dass Friederich von Luxemburg, der erste Herzog von Limburg, schon um's Jahr 1049 den Ban von Sprimont als Lehen hatte. [4]) Er verpfändete später einen

[1]) Inleiding tot de historie van Gelderland, III, p. 440.

[2]) Verwerthung echter Siegel für unechte Urkunden ist im Mittelalter nicht selten.

[3]) S. „Navorscher," 1891. N° 11. 1892 N°. 1 & 2 und N°. 3. „Gefälschte Urkunden," I, II, III & IV.

[4]) Ernst, Histoire du Limbourg Bd. II, p. 77.

Theil des Lehens um sechzig Mark an die Abtei von Stavelot, [1]) und später verpfändete er das ganze Lehen, um Genap von den auf demselben haftenden Hypotheken zu entlasten. [2]) Zu folge des Zeugnisses der Mönche von Stavelot, verpfändete der Abt Rudolph i. J. 1085 die Herrschaft Sprimont an Mazon de Rona. [3]) Aber nachdem einer der Nachkommen des Mazon, genannt Dirick, sich weigerte für einen Herzog von Brabant, gegen einen Herzog von Jülich in's Feld zu ziehen, erklärte der Feudal-Gerichtshof dessen Güter für confiscirt. Ueber den genauen Zeitpunkt dieses Vorkommnisses herrscht noch keine Uebereinstimmung. Aber sei dem wie ihm wolle, darüber herrscht kein Zweifel, dass die Herzöge von Limburg, Sprimont in voller souverainer Gewalt besassen [4]) und dass nach der Schlacht von Woeringen, Reinald von Geldern, unter Anderem, Sprimont opfern musste um sich seine Freiheit zu erkaufen.

In der eben erwähnten Urkunde, welche den Schleier über die Annales von Bütkens lüftet, befindet sich das Wittthum der Elisabeth van Wassenberg wie folgt:

> Le 13 mars 1293, Waleran, duc de Limbourg, fait connaître le douaire que Gérard de Wassemberg, a assigné à sa femme Elisabeth de Brabant, à laquelle il donne l'investiture. Cette dame aura:

castrum de Spremont cum vasallis etc. et in super omnia bona sua integraliter tam Linne quam Pere etc. Somit war Gerhard van Wassenberg Herr von Spremont und Linne. Ernst beweist uns, dass dieses Linne in Geldern war, im vierten Band seiner berühmten Geschichte von Limburg. (Linne ist dialectische Aussprache für Linde = Linden, welche sich bis heutigen Tags erhalten hat.) *Dieses Linne ist auch das zu Sprimont gehörige*

---

[1]) S. Miraeus, Opera diplom. Bd. II, p. 663.

[2]) S. ibid. p. 699.

[3]) S. ibid. Bd. I, p. 688.

[4]) S. Ernst, Histoire du Limbourg, Bd. III, p. 394, und Bd. VI, p. 247.

Lehen, Linden, auf welches sich die beiden Urkunden in den Annales von Butkens beziehen.

Das Schloss Sprimont, Spremont im Mittelalter, war Lehen eines Burgvogtes! Zweifellos stand auf dessen Siegel als Datum und Inschrift

. . . . A SPREMONTE

Nach dem Tode des Herzogs von Limburg, nach der Schlacht von Woeringen, musste, wie schon erwähnt, der Graf Reinald von Geldern, welcher Ermengarde von Limburg zur Frau hatte, Spremont dem Sieger mit noch anderen Besitzungen, welche auf den Herzog von Brabant übergingen, abtreten.

Wir haben den vollständigen Wortlaut dieser Abtretungs-Urkunde. Diese Urkunde sagt Nichts von einem Linne in Geldern, von welchem das oberwähnte Wittthum der Elisabeth spricht. Es war selbstverständlich billig, dass der Herzog von Brabant von seinem Besiegten keine Oertlichkeiten forderte welche in weiter Entfernung, isolirt von seinem Gebiete, gelegen waren. Aber von dieser Zeit an, müssen die ehemaligen Burgvögte von Spremont A SPREMONTE, nach Geldern übersiedelt sein, um dieses Linde = Linne = Linden = Lynden zu bewohnen, und von da an sind sie geworden die A SPREMONTE-LINDEN oder die DE LINDEN A SPREMONTE, denn ursprünglich sagte man nicht A-Spremont-Linden, sondern Linden-A-Spremont.

Nach obigem Excurs in die frühesten Anfänge der Geschichte von Spremont und von Linne, kommen wir nun zur Lösung unserer Eingangs gestellten Aufgabe betreffs des Namens und Wappens der jetzigen Grafen d'Aspremont-Lynden.

Hierher gehört zunächst die Frage: Wer ist der *Stammvater* der Grafen van Lynden-Aspremont oder wie sich dieselben jetzt schreiben d'Aspremont-Lynden? Es war Ernest van Lynden, Reichsgraf von Reckheim, der älteste Sohn des Herman van Lynden, Baron von Reckheim and Enkel des Dirick van Lynden, Burggrafen von Dormael und der Marie van Elderen. [1]) Dieser Ernest van Lynden dessen übrigen Ruhm wir in keiner Weise schmälern wollen,

[1]) S. De Navorscher, N° 1/2 1892, p. 10—57, Das Epitaph des Dirick van Lynden, Burggrafen von Dormael und der Marie van Elderen.

„entdeckte" die Schenkungs-Urkunde (S. Anmerkung unter) vom 29 April 1138, deren Wortlaut folgender ist:

1138. Nos Andreas Episcopus etc. Notum fieri volumus, quod Arnoldus Aspermontius miles et Helena uxor eius dederint Ecclesiae Cathedrali Traiectensi, quae fundata est in honorem Sancti Martini, tria jugera terrae, sita in praefati domini domino Lindinia. Hoc autem factum est anno Domini M.C.XXXVIII. 3. Kalend. Maij.

Anmerkung. Herr Professor von Pflugk-Harttung hatte die Güte uns die folgende höchst interressante und treffende Kritik über diese Urkunde von 1138 mitzutheilen.

1) Die Urkunde bietet zu wenig Formales um sicher urtheilen zu können; in der Regel pflegen bischöffliche Urkunden feierlicher gehalten zu sein.

2) Die Urkunde enthält keine eigentliche Landabtretung, sondern nur die Angabe, dass Arnoldus 3 Joch abgetreten habe, also nur eine Bestätigung, aber auch diese in einer auffallend wenig rechtskräftigen Formulirung. Eine genauere Angabe der Lage der 3 Joch fehlt. „Dominio praefati" ist etwas respectswidrig kurz.

3) Es müsste eigentlich das Aktenstück Arnold's vorliegen, worin dieser sein Landstück in bestimmter verbindlicher Form, verleiht. Die blosse Angabe des Bischoffs, dass er und seine Gemahlin verliehen haben, ohne nähere Mittheilung des wie? und wo? ist rechtlich sehr schwach.

4) Die Datumangabe ist unklar; es fehlt der Ort, wo datirt ist und „hoc autem factum est" kann sich auf die Uebergabe des Landstückes, aber auch auf die Ausfertigung der Urkunde des Bischoff's beziehen. Ob die Jahreszahl zum Bischoff passt, kann ich mit den mir gerade zur Hand befindlichen Büchern, nicht entscheiden.

5) Das Ganze macht sich so unofficiell, dass man mehr an ein Excerpt oder dergleichen, als an den wirklichen Wortlaut einer bischöfflichen Urkunde denken möchte.

6) Dass eine etwaige Fälschung in dem Werke von Miraeus

steht, besagt gar nichts, weil die Sammlung an sich nicht sonderlich kritisch gehalten ist, und weil man überhaupt erst ganz neuerdings die Gesetze der Urkundenkritik festgestellt hat, den älteren Editoren mithin die Mittel für feste Sichtung fehlten.

Ernest von Lynden scheint hier das Wort Aspermontius als den Familiennamen des erwähnten Ritter's Arnold ausgelegt zu haben, construirte hieraus dessen Zugehörigkeit zu der Familie der Grafen d'Aspremont in Lothringen, und fügte demgemäss den Namen d'Aspremont, seinem eigenen Familiennamen bei.

Abgesehen nun davon, dass dieses Wort Aspermontius durch Ernest van Lynden eine falsche Auslegung erfahren hat, wie wir gleich beweisen werden, muss nicht ausser Acht gelassen werden, dass weder der Vater des Ernest van Lynden, noch irgend ein Mitglied der zahlreichen Generationen vor ihm, den Namen d'Aspremont geführt haben. Ja nicht einmal der Sohn dieses Arnoldus „Aspermontius" nahm den vermeintlichen Familien-Namen seines Vaters an, wie wir weiter unten sehen werden, sondern schrieb sich, wie es zu damaliger Zeit Sitte war, nach dem Orte in welchem er wohnte: Guilielmus De Lindinia. Denn wir wissen ja, dass bis zum Jahre 1103 nur die blossen Vornamen benützt wurden; ebenso führt 1108 in einer Urkunde kein Zeuge einen Zunamen. In einer Urkunde vom Jahre 1153 bedienen sich einige der Zunamen, andere schreiben ihre blosse Vornamen. Ebenso anno 1155 und anno 1160 [1]. Die Führung der Zunamen hat sich also um die Zeit unserer Urkunde (1138) erst zu entwickeln begonnen.

Zu obiger Urkunde gehört nach den „Annales de la Maison de Lynden" [2], unter Anderen, folgendes Siegel, das wir hier in Facsimile geben.

[1]) S. Estor, p. 427. § C. V.

[2]) S. Preuves, p. 4.

Dieses Siegel führt, wie wir sehen, folgende Legende:

S. ARNOLD . . . . A SPERMONTE

und deuten die Punkte hinter dem Namen Arnold an, dass ein oder auch zwei Buchstaben fehlen. Welches sind dieselben? Darau antworten wir:

Die Aufschrift ist zweifellos in lateinischer Sprache; warum also, wenn es sich wirklich um den Namen D'Aspremont handeln soll, schreibt man nicht ASPEROMONTE? Die ehemaligen Sires d'Apremont in Lothringen werden in Wirklichkeit folgendermassen erwähnt:

a) in Calmet, Bd. III, pr. col. 122, Gründungsurkunde der Abtei d'Apremont durch Gobert III „ad radices Asper*o*montis a° 1060".

b) in der Bestätigungsurkunde a. d. J. 1140 „tempore Henri IV imperatoris (gegen 1056) Gobertus guidam nobilis dominis Asper*i*montis, pater domino Hadurdis etc.

c) in Calmet, III, pr. C. 54 in der Bestätigung der Abtei

von St. Pierremont durch die Gräfin Mathilde (1106) liest man „Arnulphus Asper*o*monte".

d) in Calmet, Bd. III, p. XXIII werden in 1138 erwähnt: Renardus de Asper*o*-monte, Homarius de Asper*o*-monte und Reinerus de Asper*o*-monte.

e) ibid. p. XXIV in 1141 Hadvidis de Asper*o*-monte cum filiis suis.

f) ibid. p. XXIV in 1183 qualificirt sich Gobert, Princeps et Custos omnium loci Asper*i*-montis pertinentium.

g) ibid. p. XXIV in 1168 Ida Domina de Asper*o*-monte.

h) ibid. p. XXV in 1210 Varinus de asper*o*-monte und in 1226 Bartholomaeus, Miles de aspero-monte.

Diese acht identischen Schreibarten beweisen in positiver Weise, dass die Siegel der alten Sires d'Apremont in Lothringen

DE ASPERO-MONTE [1]) führten, und nicht

A SPERMONTE.

Dies beweist aber, dass weder das Praedicat DE noch AB in dem von Butkens in den „Annales de la Maison de Lynden" angegebenen Siegel verschwunden ist, sondern nur die Endung in ARNOLD(I) und dass man lesen muss: S. ARNOLDI A SPERMONTE. Das Siegel des Arnold von Spremont.

Der Baron van Lynden van Hemmen behauptet in seiner obenerwähnten Vertheidigungsschrift, dass er denselben Arnold d'Aspremont als Zeugen bei einer Schenkung der Gräfin Mathilde, Tochter des Bonifacius, Marquis de Lombardie und Enkelin Friederichs II Grafen von Bar, welche in Quastalla im März 1106 gemacht wurde, findet; er wird dort geheissen, so behauptet Baron van Lynden, Arnulphus de Aspermonte. [2]) Dies behauptet er, bestätigt die Legende in den „Annales de la maison de Lynden" von Butkens, welche uns mittheilt, dass Arnold in Staveren in Gesellschaft Homminga's etc. am 15 Dez, 1106 bei seiner Rückkunft von den Kreuzzügen angekommen sei. Denn diese Reise hätte

---

[1]) S. auch das Siegel des Joffridi Comitis Serapontis & Dm. Asper*i*-montis 1242, und das Siegel des Goberti de Asper*o*-Monte, 1227 auf Seite 9 & 10 dieser Abhandlung.

[2]) S. Duchesne, Preuves de la Maison de Bar le Duc, p. 9.

durch Italien gemacht werden müssen, und da Mathilde, Erbin eines Theils von Lothringen war, wo sie die Abtei Pierremont gegründet hatte, sei es natürlich, dass Arnold ihr einen Besuch gemacht hätte.

Darauf haben wir zu antworten, dass diese Behauptung eine unzulässige Thatsache voraussetzt. Wenn das Siegel in den Annales genau ist, so kann man in der Urkunde von 1106 nicht Arnulphus lesen, denn es ist sicher dass die Namen in den Urkunden genau dieselbe Ortographie hatten als die in denselben angehängten Siegel; desshalb hätte es in diesem Siegel von 1106 ARNOLPHUS heissen sollen, und da aber Butkens ARNOLDUS angibt, so hätte diese Persönlichkeit verschiedene Siegel gehabt, was nicht zugelassen werden kann. Es handelt sich daher in diesen zwei Urkunden um zwei verschiedene Persönlichkeiten. Ausserdem ist die Annahme der Reise reine Erdichtung.

Nun aber befindet sich in den „Annales de la maison de Lynden" eine zweite Urkunde [1]) welche eine Bestätigung der Urkunde von 1138 durch den Sohn des Ritter's Arnold enthält.

Dieselbe lautet:

1180. Nos Guilielmus de Lindinia Miles et Agnes uxor eius omnibus hominibus atque fidelibus salutem. Notum vobis fieri volumus, et omnibus tam futuris quam praesentibus nos concessisse et confirmasse, et per praesentes concedimus et confirmamus donationem trium iugerum terrae, quae pater meus Arnoldus piae recordationis dederat Ecclesiae Traiectensi volentes insuper, ut ea libere, et quiete, et honorifice teneat. Data est haec concessio seu confirmatio Anno ab incarnatione Domini M. C. L.XXX. sub Balduino eiusdem Ecclesiae Episcopo 7. Kalend. Junij.

Diese Urkunde gibt uns den Beweis, dass sogar zur Zeit ihrer

---

[1]) S. Preuves, p. 5.

Abfassung (1180) in jener Gegend, oder wenn man will, in jener Localität (Spremonte—Linne-Linde) der Gebrauch der Zunamen sich noch nicht eingebürgert hatte, denn es heisst dort der Sohn des Ritter's Arnold, Guilielmus DE LINDINIA (d. i. Wilhelm von oder aus Linne-Linden) und nicht Guilielmus Aspermontius; auch sein Vater wird in dieser Urkunde *nur Arnoldus* genannt und *nicht Arnoldus Aspermontius.* Wenn also um 1180 die Zunamen in jener Localität noch nicht gebräuchlich waren, wie konnte dann um 42 Jahre früher (1138) der Ritter Arnold einen anderen Zunamen haben als denjenigen des Ortes, in welchem er um diese Zeit lebte, und das war das dazumals befestigte Schloss Spremont.

Es ist dies also ein weiterer Beweis, dass es in der Urkunde von 1138 geheissen hat ARNOLDUS A SPREMONTE, geradeso, wie auf dem dieser Urkunde angehängten Siegel.

Aber selbst angenommen der wirkliche Wortlaut wäre Arnoldus Aspermontius gewesen, so wäre diese lateinische Ortographie dieses Namens dennoch falsch, wie wir weiter oben bewiesen haben, wo acht verschiedene Urkunden aus dem Zeitraum von 1060 bis 1210 und zwei Reitersiegel aus den Jahren 1227 und 1242 den Namen in lateinischer Sprache identisch schreiben, in zwei getrennten Worten d. i.

A SPERO-MONTE.

Ähnlich verhält es sich mit der Aufschrift an dem Kamine im Schlosse ter Lede, welche uns Butkens in den „Annales" [1]) mittheilt. Diese Aufschrift ist nur unter der Bedingung richtig und rythmisch, wenn man in der fünften Strophe lesen würde: *„die lette a Spremont,"* anstatt die „leste van Aspermont." Man sieht, dass es nicht schwierig war, die Fälschung herzustellen oder dass es leicht war, den Fehler einzuführen.

Von obiger Urkunde aus dem Jahre 1138 scheint überhaupt kein Original zu existiren, wie auch aus Miraeus hervorzugehen scheint, der bei älteren Originalen gewöhnlich eine Anmerkung macht, die hier fehlt.

---

[1]) S. Annales, p. 31.

Hören wir noch das Urtheil des berühmten holländischen Gelehrten van Spaen, über die Urkundentexte in den Annales:

Das Siegel des Gosuin van Linde.

Das älteste Siegel des Hauses van Lynde befindet sich an einer absolut authentischen Urkunde; est ist dasjenige des Gosuin van Linde, welches an der Urkunde vom 29 September 1299 hängt. Van Spaen hat diese Urkunde mit seinen eigenen Augen in den Archivalien von St Peter in Utrecht gesehen; er hat diesselbe *ex originali* veröffentlicht, er sagt dass das Wappen im Siegel des Gosuin ein schwebendes Kreuz vorstellt; das schwebende Kreuz ist somit die älteste heraldische Kreuzesform des Hauses van Linde.

Butkens wagte dasselbe nicht in den Annales zu reproduciren. Warum?

Auf Seite 19 seiner urkundlichen Belege (*Preuves*) hat Butkens ebenso den von Van Spaen reproducirten Act, veröffentlicht, aber er hat sich wohl gehütet uns die Zeichnung der an demselben angehängten Siegel zu überlassen. Die Reproduction dieser Siegel wäre in der That, die Verdammung seines Werkes durch ihn selbst, gewesen. Wie hätte er, wenn diese Reproduction gegeben wäre, die dem Johan van Lede [1]) beigelegte Filiation halten können? Wie hätte er das *gemeine Kreuz* auf viel älteren Urkunden, welche er in Text und mit den Siegeln, auf den 18 ersten Seiten der *Preuves* seines Werkes reproducirt, rechtfertigen können? Der gelehrte Abt von Antwerpen hielt steif und fest daran, für seine Familie van Lynden einen d'Aspremont'schen Ursprung festzustellen: zu diesem Zwecke benöthigte er Urkunden mit d'Aspremont'schen Wappen, und, da diese Urkunden nicht existirten, fabricirte er dieselben, oder bediente sich fabricirter Acten bei der Zusammenstellung der *Annales*. Streng kritisirt von den Gelehr-

[1]) Van Spaen giebt für Johan van Lede zwei *wechselgezinnte Balken* und Butkens Annales p. 94 sagt, er sei der Sohn des Dirick II, Herrn von Lynden und der Agnes van Herlaer und dieser Dirick führte nach Butkens, in Roth ein goldenes gemeines Kreuz.

ten seiner Zeitepoche, wurde Butkens es nicht weniger von den gelehrtesten späteren Schriftstellern. Van Spaen [1]) schreibt thatsächlich das Folgende über die Urkundentexte vor 1290:

Die Texte von Butkens sind fabricirt.

„In dem ganzen *Charterboek* von Bondam welches bis „1285 reicht, — (die Zeit bis zu welcher van Spaen „schrieb) — findet man keine in niederdeutscher (oder „flämischer) Sprache geschriebenen Urkunden. Denn das „Schreiben von 1263, welches die Privilegien der Stadt „Wageningen enthält, ist nur eine von Slichtenhorst ver„öffentlichte schlechte Uebersetsung, während das Schrei„ben selbst grosses Erstaunen verursacht. Der Schrift„wechsel mit Messire Rudolph Cock von 1265 ist ein „viel später verfasster Auszug wie man aus den Worten „Philippa de Simpol welche nie die Gemahlin des Grafen „Otto gewesen ist, sieht: (*Charterboek* von Van Mieris, „p. 559 & 574). In dem *Charterboek* von Van Mieris, scheint „es, dass sich der Graf Florent V, mit Ausnahme eini„ger Uebersetzungen, welche keine Uebersetzungen zu sein „er behauptet, gegen 1270 manchmal der niederdeutschen „oder vlämischen Sprache bedient hat, aber nur gleichzeitig „mit der lateinischen Sprache. Man findet den selben That„bestand in den von Van de Wael veröffentlichten Urkun„den von Dordrecht. In den belgischen Urkunden-Samm„lungen haben wir keinen in niederdeutscher Sprache „geschriebenen Act des Grafen Reinald I gefunden, „und sein Sohn Reinald II bediente sich noch viel des „Lateinischen. Die ältesten Schriftstücke in Niederdeutsch „welche wir kennen, befinden sich in Cöln. Es sind: 1) Ein „Vertrag von 1251 zwischen dem Erzbischoff und dem „Grafen von Jülich, und, was bemerkenswerth, auf dem„selben Pergament findet sich der Act zuerst in lateini„scher und dann in niederdeutscher Sprache. Da wo der

[1]) S. Inl. tot de Gesch. van Gelderland. Bd. III, p. 438.

„lateinische Text aufhört, liest man: *Interpretatio compo-* „*sitionis in verbis theutonicis*, dann folgt in extenso der „niederdeutsche Text; — 2) Eine Aussöhnung des Erz- „bischoffs Conrard mit der Stadt Cöln, vom Jahre 1257; — „3) Zwei Schreiben derselben Natur, zwischen dem Erzbi- „schoff Engelbert und der Stadt Cöln aus dem Jahre 1262; — „4) Ein Vertrag von 1264, zwischen Rutger, Vogt „von Cöln, und der Stadt. In betreff der Grafen von „Cleve haben wir vor 1306 kein niederdeutsches Schrift- „stück gefunden. — Was wir hier sagen, sagt „van Spaen, wird zur Beurtheilung der von „Butkens producirten Urkunden genü- „gen [1]).

Die Siegel von Butkens sind reine Erfindung.

Soweit über den Text der Urkunden. — In betreff der Siegel war das Urtheil der modernen Autoren nicht minder streng. Lassen wir eine der Autoritäten in der genealogischen Wissenschaft, M. Lainé, sprechen:

„Le premier titre par Butkens, sagt dieser Autor, du „III des calendes de mai 1138 est une donation faite à „l'église de St. Martin à Utrecht par Arnold d'Aspremont, „Seigneur de Lynden, et sa femme. Cet acte est scellé du „sceau d'André évêque d'Utrecht, d'Arnold d'Aspremont „(une croix), la banderolle dudit sceau portait son nom et „surnom, et d'Hélène son épouse. Elle y est représentée „en pied. A dextre de son effigie est un petit écusson à „une croix (*armes de son mari*) et a ses pieds un écusson „un peu plus grand (*celui de sa famille* représentant un „*bandé de six pièces*). — Les descendants d'Arnold ont tous „porté le seul nom de Lynden, jusqu'en 1676 alors qu'ils „ont pris le nom d'Aspremont en vertu de la cession que „Henri de Sorcy leur fit de ses droits sur le comté d'As- „premont. Guillaume, seigneur de Lynden, énoncé fils de

[1]) In den Annales sind bis 1290 vierzehn Urkunden producirt, von denen nicht weniger als neun in niederdeutscher Sprache verfasst sind, also nach van Spaen eben so viele Fälschungen.

„Arnold d'Aspremont, et Agnes de Montbelliard, sa femme, „scellèrent une charte de 1180. Ce sceau du mari repro-„duit *une croix*, celui de sa femme un écu a quatre bandes „et pour cimier un lévrier marchand. (Preuves p. 4, 5. 6). „A la page 6. Butkens rapporte une charte de 1190 de „Florent, fils de Guillaume, seigneur de Lynden, et d'Agnes „de Wachtendonck sa femme, également scellée de leur „sceaux respectifs; le même auteur justifie les degrés sui-„vants par des actes presque toujours scellés par le mari „et la femme.

„Les savants qui vivaient du temps de Butkens et qui „connaissaient l'extrême rareté des sceaux armoiries dans „le commencement du XIIIe siècle, ceux qui avec raison „pouvaient regarder comme une chose presque *miraculeuse* „la conservation d'un seul de ces sceaux, à une charte sur „mille, pour cette époque, ont dû être fort étonnés de cette „exhibition de titres de 1138, 1180, 1190, scellés, non pas „seulement d'un sceau, mais toujours de deux sceaux, „celui du mari et celui de la femme et tous ces sceaux „existant en 1626 dans l'état de conservation le plus „parfait. Ceux de 1138 et 1180 ont dû particulièrement „exiter l'attention, *parce qu'un cimier placé sur un écu est „un fait sans exemple au XIIe siècle.* Aussi M.M. de St. „Marthe ne tiennent-ils aucun compte de ces *prétendues* „preuves quant à l'origine de la maison de Lynden, car „ils se bornent à rappeler que cette famille tenait à hon-„neur de se dire descendre de la famille d'Aspremont. Ce „n'est que postérieurement en 1640 que cette prétention „a pris quelque consistance, moins par le livre de Butkens, „que par l'acte de recognition de la branche d'Aspremont „Sorcy en 1676."

---

[1]) S. Annales p. 31.

[2]) S. Généalogie de la maison de Briey, dans les Archives général. & histor. de la noblesse de France, Bd. IX, p. 22, Anmerkg.

Der gelehrte Herr Lainé basirt seine Argumentation über die Autenticität der drei Urkunden von 1138, 1180 und 1190 mit Recht auf die an Wunder grenzende vollständige Erhaltung, ja an die Existenz überhaupt, der an diesen drei Urkunden hängenden Wappen-Siegel und an die weitere Thatsache der Existenz von Helmkleinoden an denselben, weil jedem Historiker die ausserordentliche Seltenheit von Wappensiegeln schon aus dem Anfange des 13ten Jahrhunderts bekannt ist, und weil im 12ten Jahrhundert, Helmkleinode überhaupt noch nicht gebräuchlich waren. [1])

Gewiss, schon dieser Beweis genügt um an der Autenticität der obigen drei Urkunden zu zweifeln oder mit Sicherheit zu vermuthen, dass dieselben einem wenigstens hundert Jahre späteren Zeitraum angehören, aber wir müssen uns doch zu bemerken erlauben, dass dem gelehrten Herrn Lainé die Differenz zwischen der Legende des Siegels (S. Arnoldi A Spremonte) und der Ortographie dieses Namens in der zu diesem Siegel gehörenden Urkunde von 1138 (Arnoldus Aspermontius) und der weiteren Thatsache, dass in der Urkunde von 1190 der Sohn des „Arnoldus Aspermontius", Willem de Lindinia genannt wird, entgangen zu sein scheint, d. h. dass die Sitte der Führung eines Familiennamens um 1190 in der Gegend oder in der Localität von Linne und Spremont noch nicht gebräuchlich war und es daher noch weniger fünfzig Jahre früher, 1138, sein konnte. Dass es demgemäss in dieser Urkunde von 1138, ganz conform der Legende auf dem zu derselben gehörigen Siegel heissen sollte: Arnoldus A Spre-

---

[1]) Ja, wir sehen auf den Reitersiegeln des Gobert, seigneur d'Apremont, 1227 (S. p. 9 dieser Abhandlung) und Geoffroi, Graf von Saarbrücken & d'Apremont, 1242 (S. ibid), dass sogar zu Anfang und sogar noch um die Mitte des 13ten Jahrhunderts, der Gebrauch von Helmkleinoden noch nicht *allgemein* war.

monte und nicht Arnoldus Aspermontius (S. p. 24 bis 32 dieser Abhandlung).

III.

Aber, wird der aufmerksame Beobachter sich fragen, was für eine Bewandtniss hat es mit diesem Vertrag [1]) von 1676 durch welchen Ferdinand Gobert van Lynden, Reichsgraf von Reckheim, in die Rechte der Grafschaft d'Apremont gesetzt wird und seine und seiner Nachkommen Anerkennung von Seite des Heinrich Grafen d'Aspremont-Sorcy erfolgt. Dann welche Rechte der Graf Heinrich d'Aspremont—Sorcy abzutreten hatte und ob er überhaupt in der Lage war, Rechte abtreten zu können.

Die Beantwortung dieser zwei Fragen ist einfach und müssen wir zu diesem Zwecke die gerichtlichen Entscheidungen in den verschiedenen Processen welche die Herren d'Apremont gegen die Herzöge von Lothringen als Besitzer der einen Hälfte der Grafschaft d'Apremont und gegen die Grafen (jetzt Fürsten) zu Leiningen—Hartenburg als Besitzer der anderen Hälfte dieser Grafschaft, gegen den Herzog van Mantua und gegen die Frau Pfalzgräfin als Gläubiger der Herren d'Aspremont anstrengten, zu Rathen ziehen.

Es ist der berühmte Process der sich in den Jahren 1633—1650 vor dem Hohen Gerichtshof von Paris und vor dem Parlamente daselbst abspielte und in den verschiedenen Instanzen gegen die Herren d'Aspremont entschieden worden ist.

Calmet, bringt in seiner „Histoire de Lorraine", III Band unter dem Titel „Origine et Décadeuce de la Maison d'Apremont, et des „prétentions de ceux de ce nom sur la Chatellenie et Seigneurie „dudit Apremont" den ausführlichen Verlauf dieses Prozesses, nebst dem Wortlaut der verschiedenen entgültigen Entscheidungen

[1]) Der ganze Wortlaut dieses Vertrags ist uns nicht bekannt, noch ist derselbe in irgend einem genealogischen oder historischen Werke zu finden; dies wird uns aber nicht verhindern den Sinn und die Rechtskräftigkeit desselben, auf ihren genauen Werth zu prüfen.

des Gerichtshofes. Dort steht auf Seite XII und Folge unter Anderem:

„Charles d'Apremont sieur de Sorcy, arrière petit-fils du susdit „sieur Jean d'Apremont, impétrant de la sentence de l'Archevêque „de Trèves en 1648 alla trouver M. le Duc de Lorraine à Bruxel-„les, & lui fit des foi & hommage d'Apremont. Pour procéder sur „ces prétentions, il fut renvoyé en la Cour de Lorraine séante „pour lors à Luxembourg, ou il fit appeller les sudits sieurs Com-„tes de Linanges & d'Hartembourg: mais après de grandes „contestations, écritures & productions il per-„dit son procès par arrêt de la dite cour.

Ferner lesen wir auf Seite XVI:

„Aussi après de grandes Ecritures et Productions de toutes les „parties, par l'Arrêt du Parlement de Paris du 29 Août 1666 la „Requète Civile de M. le Duc de Mantoue, & de Madame la Prin-„cesse Palatine, est enterinée; les Parties remises en tel état „qu'elles étoient au paravant; l'Arrêt du Parlement du 7. septembre „1655. l'appel & la sentence de l'Archevèque de Trèves & desdits „sub délegués et ce qui s'en étoit ensuivi, mis au néant, émandant, „ordonné que les Transactions du 19 Juin 1648 & 26 Août 1655. „seroient executées selon leur forme & teneur.

„Suivant ces Arrêts, les gens du nom d'Apre-„mont, aussi bien que les Créanciers des préten-„dus Donataires du Baron de Phlain, sont débou-„tés de leurs prétentions sur Apremont & ses „dépendances.

Diese Entscheidung des Gerichtshofes von Paris sagt also bündig und klar dass die Persönlichkeiten des Namens d'Apremont mit ihren Ansprüchen auf Apremont und deren dépendances abgewiesen sind.

Ein neuer Prozess entsteht, dessen Verlauf nach Calmet der Folgende ist:

„Neanmoins comme si c'était une fatalité à ceux de ce nom „d'Apremont, dont les affaires sont tombées dans le désordre, & „noyées de dettes passives, de réveiller cette vieille prétention si „mal fondée, et tant de fois condamnée, le Sieur d'Apremont de

„Sezanne & Ranzières, à cause de ses enfans, se prétendant l'ainé „de la famille, s'étant encore venu jetter à la traverse, & présenté „à la Chambre Royale établie à Metz, a fait des reprises, foi & „hommages d'Apremont & dépendances, en execution de l'Arrêt de „la dite Chambre du douzième Juin 1680 par lequel il est ordonné „aux Seigneurs d'Apremont d'y faire les reprises, fois & hommages „à l'Eglise de Metz, des Chateaux & Baronnie d'Apremont appar„tenances & dépendances. Dès auparavant le dit Arrêt, les Fer„miers Généraux jouissent de ceux du dit Apremont, Baronnie „dudit lieu, appartenances & dépandances pour la moitié; l'autre „moitié appartient, & est possédée par les dits sieurs Comtes de „Linanges & Hartembourg (Grafen zu Leiningen-Hartenburg).

„Mais cet Arrêt n'a pour fin principale, que de montrer qu' „Apremont est un Fief mouvant et relevant de l'Evêché de Metz, „ainsi qu'il étoit a toujours été; mais cela est bien contraire, „même détruit entièrement les prétentions de Jean „d'Apremont, sieur de Luine, de Jean d'Apremont, „sieur de Sorcy, et de tous ceux du nom d'Apremont „aussi bien que les Bulles des Empereurs Charles IV „et Charles V, pour ce qu'étant Fief de l'Evêché de Metz, „n'est seulement au-deça de la Sarre, mais audeça de la Moselle, „& situé sur & proche de la Rivière de Meuse; il n'est ni mascu„lin, ni immédiat de l'Empire, mais patrimonial & héréditaire, & „comme tel sorti & aliéné de la famille d'Apremont il y a trois „cens quatre ans (accomplis dès 1680) & partant c'est fort „inutilement que le dit sieur Comte d'Apremont de „Ranzières a fait ses reprises, fois & hommages „d'Apremont en la Chambre Royale, il n'y trouvera „point le Duc de Mantouë, qui prenne la preuve de „ses prétentions pour lui donner dix mille livres, „afin de se redimer des vexations; même M. le Pro„cureur Général étant bien informé des droits de „Sa Majesté, ne souffrira pas que ses Messieurs „d'Apremont, sous pretexte de si-frivoles prétentions, „continuent leurs vexations. Et de fait le dit sieur

„d'Apremont fut débouté de ses prétentions par la „dite Chambre Royale, lequel n'a paru depuis, ni „aucun autre de cette famille."

Der Ausgang dieses Processes verewigt den tragischen Untergang eines der ältesten und historischsten Geschlechter unserer Geschichte und er beantwortet in positiver Weise die Eingangs gestellte Frage ob Heinrich Graf d'Apermont—Sorcy, i. J. 1676, nach der Entscheidung des Hohen Gerichtshofes in Paris, überhaupt noch Rechte über die Grafschaft d'Apremont und deren Dependenzen, an Andere abzutreten in der Lage war. Wie ersichtlich, verblieb ihm diesbezüglich nicht mehr der Schatten eines Rechtes über die Grafschaft d'Apremont und deren Dependenzen und ist hiedurch der „Vertrag" des Heinrich Grafen d'Apremont-Sorcy mit Ferdinand Gobert van Lynden, Reichsgrafen von Reckheim, in seinem wahren Lichte beleuchtet, d. h. er kann, wenn man hier überhaupt von einem Vertrage sprechen kann, nicht rechtskräftig sein, da auch der letzte Versuch des Grafen, 1680, seine Anspruche geltend zu machen, von der Kgl. Kammer schroff abgewiesen worden ist, und alle früheren diesbezüglichen Gerichtsentscheidungen daher zu Recht bestehen blieben. Dies bezeichnet die letzte Phase des sich über viele Jahrzehnte hinziehenden sensationellen Processes und damit war das Schicksal des Hauses d'Apremont in Lothringen besiegelt. (S. Calmet, p. XVIII).

Der Ausgang dieses in verschiedenen Instanzen geführten und von den Herren d'Apremont entgültig verlorenen Prozesses beweist uns also nun in unwiderruflicher Weise, dass Heinrich Graf d'Apremont-Sorcy, der letzte seines Geslechtes, über keine Rechtsverfügungen in betreff der Grafschaft d'Apremont und deren Dependenzen mehr zu disponiren hatte.

Dennoch schliesst er den sogenanten Vertrag von 1676 ab, dessen Wortlaut der Welt vorenthalten worden ist, und dessen Sinn wir daher hier nach dem Annuaire de la Noblesse de Belgique, Bd. 34, p. 61, wiederholen:

„C'est lui (Ferdinand Gobert van Lynden, Reichsgraf van Reck- „heim) qui acquit en 1676 d'Henri, comte d'Aspremont—Sorcy, „tous les droits de celui-ci sur le comté d'Aspremont en Lorraine „et obtint du même Henri la récognition formelle de sa famille."

Wie soll man sich diesen offenbaren Gegensatz in zwei rechtskräftig sein sollenden Entscheidungen erklären? Wir antworten hierauf: Nur zwei Dinge sind diesbezüglich möglich. Entweder sind die Gerichtsbeschlüsse des Hohen Gerichtshof's von Paris hinfällig, was eine unmögliche Voraussetzung ist, da die in denselben getroffenen Entscheidungen in betreff der Grafschaft d'Aspremont in Lothringen und deren Dependenzen zum Vollzug [1]) gebracht worden und die hierauf bezüglichen Gerichts-Akten noch vorhanden sind und da das Haus d'Aspremont in Lothringen seit dieser Zeit spurlos von der Bildfläche verschwunden ist, oder der Graf Henri d'Aspremont-Sorcy hat sich eines Aktes schuldig gemacht, welcher ihn, eventuell, abermals mit dem Gerichte in Conflict hätte bringen können, d. h. er hat sich ein ihm nicht zuständiges Verfügungsrecht angemasst und auf Grund desselben einen Vertrag abgeschlossen. Spener [2]) lässt über die Natur des Vertrags keinen Zweifel: er sagt, „Als es aber an den Kosten zur Ausführung „jenes Gerichtsbeschlusses zu fehlen schien, so hat jener „(Heinrich Graf d'Aspremont-Sorcy) mit andern verwandten Agna- „ten, nemlich M. de Vendu, B. de S. Loup und den übrigen ihr „Recht am 8 März 1676 an Ferdinand Gobert aus der „Familie Lynden-Reckheim übertragen.

Es hat also Heinrich Graf d'Aspremont-Sorcy, Rechte an Ferdinand Gobert van Lynden, Reichsgraf von Reckheim, abgetreten über die er laut Gerichtsbeschlusses des Hohen Gerichtshofes von Paris, nicht mehr verfügen konnte.

---

[1]) Es ist eine historisch bekannte Thatsache dass die Grafschaft d'Aspremont nach dem Ausgang des Processes in den definitiven Besitz des Angeklagten, d. h. den Herzog von Lothringen überging und in dessen Besitz blieb bis zur Abtretung Lothringens an Frankreich, 1737.

[2]) Phil. Jac. Spener, Operis heraldicis. Liber tertius, p. 577, § 14.

Dem Ferdinand Gobert van Lynden, Reichsgraf von Reckheim, sollen also auf Grund dieses „Vertrags" Rechte über die Grafschaft d'Aspremont in Lothringen abgetreten worden sein. Ist diese Behauptung wahr? Nein sie ist es nicht, wie folgende Stelle aus Calmet [1]) beweist:

„Mais après quelques Procédures faites au parlement de Paris, „Arrêt intervint le 29 Août 1666 qui rétablit les Parties au même „état où celles étoient lors de l'arrêt du Parlement du 7 Septembre „1655. Ainsi le Duc de Lorraine fut rétablie et „maintenu dans la jouissance du Comté d'Apre-„mont dont il a toujours joui depuis.

Daraus geht absolut klar hervor, dass der Herzog von Lothringen schon in Folge eines früheren Gerichtsbeschlusses, Besitzer der Grafschaft d'Aspremont in Lothringen war, und dass ihm dieser Besitz auf's Neue bestätigt wurde und, wie wir schon früher erwähnt haben, er sich desselben bis zur Abtretung Lothringen's an Frankreich i. J. 1737 erfreute. Es ist daher völlig ausgeschlossen dass Ferdinand Gobert van Lynden, Reichsgraf von Reckheim, oder dessen Nachkommen, je Rechte über die Grafschaft d'Aspremont in Lothringen ausgeübt haben sollten und ist diese Thatssache ein neuer Beweis, dass dem sogenannten Vertrag von 1676 jedwede Rechts-Basis mangelte. Der Vertrag von 1676 muss daher in Form eines Schreibens, dem Sinne nach, also gelautet haben: Nach Auszahlung der hier genannten Summe Geldes werde ich Ihnen und Ihrer Familie meine Rechte auf die Grafschaft d'Aspremont in Lothringen abtreten und Sie und Ihre Familie als Blutsverwandte oder Verwandte anerkennen?

Dass dieser „Vertrag" das Tageslicht zu scheuen hatte, wird durch folgende Thatsache bestätigt. Wie bereits auf Seite 8 dieser Ausführungen erwähnt, befindet sich in Calmet's Geschichte von

---

[1]) Calmet, Histoire de Lorraine, Bd. III, p. LXXII.

Lothringen, eine Genealogie der Herren van Lynden, Reichsgrafen van Reckheim. Diese Genealogie führt folgenden Titel:

„Généalogie de la maison de Lynden., Branche de celle d'Apre-
„mont en Lorraine, communiquée par
„M. le Comte de Lynden en 1744.

Dieser Graf von Lynden ist Karl-Gobert-Franz van Lynden, Reichsgraf von Reckheim, Sohn des obgenannten Ferdinand Gobert. Wie wir sehen, schreibt sich derselbe nur Comte de Lynden, während er doch für ein Geschichtswerk wie dieses, welches zudem die Hauptquelle für die Geschichte Lothringen's ist, seinen vollen Titel hätte dokumentiren sollen. Doch dies ist noch das Geringste. In einem Geschichtswerke, welches die ausführliche Geschichte und Genealogie des Hauses d'Aspremont in Lothringen bringt, muss doch eine collaterale Linie welche ihre Abstammung von diesem Hause beansprucht, eo ipso diejenigen Dokumente produciren, welche diesen Anspruch rechtfertigen. Der „Vertrag" von 1676 hätte also an erster Stelle seinen Platz finden müssen. Was geschah aber? Dieser „Vertrag" wurde in dieser Genealogie des Hauses van Lynden, ganz todt geschwiegen. — Der einzige Anknüpfungspunkt (Filiation) des Hauses van Lynden mit dem Hause d'Aspremont in Lothringen wird daselbst durch die Urkunde von 1190 resp. durch das an derselben hängende Siegel repraesentirt.

Prüfen wir Beide.

Van Spaen [1]) sagt in seiner Geschichte von Geldern, wie bereits erwähnt, ganz deutlich in betreff dieser Urkunde, dass das Brederode'sche Siegel welches derselben angehängt ist, von dieser Familie erst i. J. 1290 benützt wurde. Dieses Siegel wurde somit an eine ein Jahrhundert früher datirende Urkunde angehängt, oder das Datum 1290 wurde in 1190 umgeändert, um der Sache zu dienen.

In betreff des Reiter Siegels muss zuvörderst bemerkt werden, dass die *Legende* desselben sowie sie in der in Calmet reproducirten Genealogie des Hauses van Lynden, mit derjenigen desselben

[1]) Inleiding tot de historie van Gelderland, III, p. 440.

Siegels wie wir es in den „Annales de la maison de Linden" sehen, nicht übereinstimmt.

In der ersten hat dieses Siegel folgende Legende:

FLORENT. ASPREMONT LYNDEN.

während in der letzteren die folgende Legende zu sehen ist:

† SIGILL. FLORENTI .... DE LINDEN. MILITIS.

Abgesehen davon dass im Ersteren das Wort *Aspermont* abermals nicht in lateinischer Ortographie geschrieben ist, (Asperó-Monte) fehlt es im eigentlichen Siegel in den „Annales", gänzlich — weil für dasselbe kein Platz in demselben mehr war. Aber über solche Schwierigkeiten ging Butkens oder derjenige welcher ihm die Siegel geliefert hat, in den Annales stets leichten Schrittes hinweg. Da das Hauptsiegel also keinen Platz für das Wort Aspremont hatte, musste dass demselben beigefügte Gegensiegel die Lücke ausfüllen und soll dasselbe folgende Legende gehabt haben: † SIGIL. FLOREN. A SPERMONT. — Also auch hier sehen wir das Wort *Sigil* und Florent. in abgekürzter lateinischer Ortographie, während das dritte Wort A Spermont nicht in derselben Sprache geschrieben ist; denn es sollte dem zu Folge entweder *Aspe*r*is* *Montis* oder *Asperi* *Monte* heissen. Auch ist es nicht zulässig dass auf dem Gegensiegel ein anderer Familien-Namen oder Ortsnamen des Siegelnden als auf dem Hauptsiegel gegeben werde.

Wir besitzen auch Abdrücke von drei Gegensiegeln des Hauses d'Aspremont [1]) welche folgende Legenden hatten: SECRETUM MEUM, Gegensiegel des Henri d'Apremont, Bischoff von Verdun, 1331, und MEUM ASPERISMONTIS, Gegensiegel des Geoffroi, Seigneur d'Apremont et de Guiron, 1294; das dritte Gegensiegel, dessen Legende unleserlich ist, ist dasjenige des Gobert, Herrn d'Apremont & Dun, 1376.

Aus dem Obigen geht hervor dass die Legende des Gegensiegels, des zu der Urkunde von 1190 gehörigen Reitersiegels, gefälscht worden ist, um die Anknüpfung des Hauses van Lynden mit dem Hause d'Apremont glaubwürdig zu machen, dies um so mehr, da

---

[1]) S. p. 8, 11, 12 & 13 dieser Abhandlung.

dieses Siegel das einzige Dokument in dieser Genealogie ist, welche diese Anknüpfung beweisen soll.

Unsere Beweisführung ergibt die Richtigkeit der in dem Artikel des „Annuaire de la Noblesse de Belgique," Bd. 34, p. 36, 37 & 38, ausgesprochenen Vermuthungen und Zweifel über den Ursprung der Herren van Lynden, Reichsgrafen von Reckheim und deren Nachkommen, den heutigen Grafen d'Aspremont-Lynden, Herren von Barvaux in Belgien, und sie decken sich vollständig mit den diesbezüglichen heraldischen Monumenten und den Aussagen aller authentischen Authoren über die Geschichte Lothringens wie Dom Calmet, Lainé, Marc Vulson de la Colombière, Jean Callot, Matthieu Husson l'Ecossois, Menestrier, Petra Sancta [1]) etc, und sind daher genügend, um die Unhaltbarkeit des von den Herren van Lynden, Reichsgrafen von Reckheim und deren Nachkommen geführten Este'schen Wappens und die Unmöglichkeit ihrer Abstammung von dem Hause d'Aspremont in Lothringen darzuthun.

Das sogenannte antike Wappen des Hauses d'Aspremont in Lothringen ist somit eine Fabel, die Abstammung des Letzteren von dem Hause Este in Italien ein Roman, wie Butkens selbst sich ausdrückt und die Abstammung der Herren van Lynden, Reichsgrafen von Reckheim, und deren Nachkommen, den heutigen Grafen d'Aspremont-Lyn-

[1]) 1) *Jean Callot*, heraut d'armes de Lorraine, Recueil des armes de l'ancienne chevalerie de Lorraine. (Ohne Datum.)

2) Matthieu Husson, Le Simple crayon de la noblesse des ducs de Lorraine & de Bar. 1674.

3) Augustin Calmet, Histoire ecclesiastique & civile de Lorraine. Nancy, 1728

4) Ambroise & Pelletier, Nobiliaire ou armorial général de la Lorraine & du Barrois. Nancy, 1758.

5) Vulson de la Colombière, Science héroique, 1659.

6) St. Genois, Comte de, Epitaphes & Mémoires généalogiques. Amsterdam, 1780.

7) Lainé, Archives de la Noblesse de France, 1839.

8) Menestrier, Origine des Armories, 1671.

den, Herren von Barvaux [1]) in Belgien von dem Hause d'Aspremont in Lothringen eine Unmöglichkeit und daher deren Führung des Namens Aspremont eine Absurdidät, das ganze eine monumentale heraldisch-genealogische Fälschung.

Bath. ADHÉMAR FREIHERR VON LINDEN.

Nachschrift. — Einem Missverständnisse zufolge sind die Unterschriften der Wappen im Januarheft dieser Zeitschrift nicht ganz richtig abgedruckt. Wir bitten deswegen die Namen und Daten gef. ändern zu wollen, wie folgt:

Wappen zwischen S. 16 & 17 JOHAN HENRICH VON LINDEN
5 November 1780.
" " " 18 & 19 JOHAN HENRICH FREIHERR VON LINDEN
7 September 1790.
" " " 24 & 25 JOHAN LEONARD VAN LINDEN
† 11 November 1751.
ANNA MARGARETHA VAN LINDEN
geborne KIRSTEIN
† 25 Juni 1746.
" " " 26 & 27 ANNA URSULA ELISABETHA FREIFRAU VON LINDEN
geborne ESCHERICH
† 20 November 1800.
JOHAN HENRICH FREIHERR VON LINDEN
† 21 April 1795.
" " " 38 & 39 HUGO HEINRICH FREIHERR VON LINDEN
6 November 1812. RED.

---

[1]) Den wirklichen Ursprung der Herren van Lynden, Reichsgrafen von Reckheim und deren Nachkommen, den heutigen Grafen d'Aspremont—Lynden, Herren von Barvaux in Belgien, haben wir in urkundlicher, daher unwiderleglicher Weise, in „De Navorscher" 1892, N° 1/2, p. 51 nachgewiesen. Der Dirick van Lynden-Dormael, dessen Abstammung wir dort geben, ist der Grossvater des Ernest van Lynden, Reichsgrafen von Reckheim, und in „De Navorscher 1892, N° 8/9 geben wir die vollständige ausschliesslich auf urkundlichen Quellen basirte Genealogie (S. daselbst genealogische Tafel N° 34) des Johan van Linde, genannt van den Bosch, mit dem Zunamen Marteau, dem Vater des obenerwähnten Dirick van Lynden-Dormael.

Nicht von den d'Aspremont sondern von den van Millen (bei Tongres) stammen die van Linde männlicherseits ab während sie weiblicherseits direct aus den Herzögen von Limburg hervorgehen. A. FRH. v. L.

FOLKLORE.

HIËROGRAFIE. FOLKLORE.

BEKKER'S „BETOVERDE WERELD."

Ik wensch af en toe in dit tijdschrift kleine bijdragen te leveren op het gebied van hiërografie en folklore in ons vaderland, en wel zóó, dat het verband tusschen beide blijken moge. Eene enkele opmerking vooraf over de woorden. De naam „folklore" is onder ons niet onaangevochten; [1]) liever wilde men „volksoverlevering" [2]) of „volksgeloof." [3]). Indien deze woorden waarlijk het begrip volkomen weergaven zou men ze aanstonds boven het Engelsche moeten verkiezen: de stortvloed van barbaarsche woorden, die b. v. op het terrein der lichaamsoefeningen van de overzijde der Noordzee bezig is ons te overstroomen, is al schrikwekkend genoeg. Ja, iemand heeft oogenblikken, dat hij zegt: al is het Nederlandsche woord niet volkomen ter zake dienende, geef het nochtans de voorkeur. [4]) Maar het gaat toch niet. Folklore heeft nu eenmaal burgerrecht verkregen en is internationaal geworden, omvat bovendien het geheel. Niet alleen het geloof of de overlevering, maar al het „volksthümliche" behoort hier thuis. De hoogleeraar Verdam heeft eens voorgesteld „Volkskunde", wat zeker omvangrijker is; daartegen had „de Spectator" echter weêr bezwaar. Laat ons het voorloopig met het Engelsche woord doen, om het met vreugde te laten varen, zoodra wetenschap of gelukkig toeval ons een juist Nederlandsch geven.

---

[1]) B. v. in een kritiek van den tegenwoordigen hoogleeraar Meyboom op mijn proefschrift in de „Bibliotheek" van Dr. Rovers 1888 blz. 576.

[2]) A. w. blz. 585.

[3]) Theol. Tijdschr. 1888 blz. 364.

[4]) Zoo o. a. in de voorrede voor mijne bewerking van A. Lang's „Onderzoek" enz.

Hiërografie is een woord door Tiele aanbevolen. Godsdienstgeschiedenis geeft hopelooze verwarring, want nu eens wordt het opgevat in den zin van eigenlijke geschiedenis, dan in dien van godsdienstwetenschap. Hiërografie wordt dan de naam voor de wetenschap der onderscheidene godsdiensten in het algemeen, waarvan de godsdienstgeschiedenis een deel vormt. Desnoods kan men onderscheiden tusschen algemeene hiërografie en de analytische studie van elken bizonderen godsdienst. [1])

Men kan volksgeloof en volkspraktijken nasporen bij het thans levend geslacht en dan zien welke vruchten dat oplevert; men kan ook in de werken van vroeger levenden zoeken gaan, „die in veel opzichten het bijgeloof en de denkwijzen van hun tijd helder afspiegelen" zooals Mr. J. Pan het zegt van de werken van Jan Picardt, den predikant-medicus van Coevorden. [2]). Maar men vindt meestentijds veel minder dan men verwachten zou. Het voorgeslacht voelde niet veel voor wat onze belangstelling in zoo hooge mate gaande maakt; allerlei „superstities" en duivelsche kunstenarijen, waarin wij misschien oud-heidensche voorstellingen en kultusgebruiken zouden herkend hebben, waren der moeite van opteekening en onderzoek niet waardig; en zoo is zonder twijfel heel wat verloren gegaan, totdat in onze eeuw de belangstelling ontwaakte, en een aantal geleerden zich aan onze vaderlandsche mythologie, archaeologie, folklore gelegen lieten liggen. [3]). Van de oudere schrijvers geven de meesten hunne mededeelingen bij ongeluk [4]), enkelen schreven bepaaldelijk over wat wij thans folklore noemen. Onder hen rekene men den reeds vermelden Picardt; dien Sixtus van Hemminga, over wien de heer P. J. D. van Slooten

[1]) Cf. Bijblad v. d. Herv. 1893, n° 3, blz. 39, 40.

[2]) Levensschets van Jan Picardt in Mr. J. Pan's „kleine opstellen over Drenthsche oudheden" blz. 36.

[3]) Enkelen noemde ik „Bibliotheek", April, 1893.

[4]) Ik denk aan Melis Stoke's bericht over Mercurius; aan regels als 51 vlg. in „Karel ende Elegast", ed. E. T. Kuiper blz. 71 volg.; aan Waermond's mededeeling in „Batavisch Arcadia", 5e druk, blz. 40 over „kollen, die in eierschalen naar Engeland varen" enz. enz.

in den Frieschen Volksalmanak van 1893, blz. 35 vlg., ons vele wetenswaardigheden mededeelt; Balthazar Bekker in zijn „Betoverde wereld" e. a. Bekker is onder ons het meest bekend; zijn boek behoort onder de blijvende letterkundige produkten, niet om den schoonen vorm — al is het wat bar om van de „brijpap van zijn geleerdheid" te spreken [1]) — maar om den invloed, dien het geoefend heeft en om de getuigenis van grooten zedelijken moed, die het van des schrijvers karakter aflegt. Want er behoorde moed toe om in de 17e eeuw tegen den duivel en zijne satellieten te velde te trekken [2]), en het maakt een wonderlijken indruk op ons als wij lezen, dat Bekker omdat hij den *duivel* in de hel bond, voor *atheïst* uitgekreten werd.

Intusschen, in dit opstel zal het mij niet te doen zijn om hem te schilderen in zijnen strijd tegen het bijgeloof; ik wil nagaan wat zijn hoofdwerk, de „Betoverde wereld" [3]) ons van bijgeloof heeft bewaard. Origenes, de kerkvader, heeft ons groote stukken overgeschreven uit het werk van zijnen tegenpartijder Celsus, „Ἀληθὴς λόγος", zoo heeft Bekker 't een en ander aan de vergetelheid ontrukt van wat hij onvermoeid heeft bekampt. Dat moge dan al niet de hoofdverdienste van zijn boek wezen, voor ons doel is het toch van belang.

Boek I handelt van de „gevoelens en gewoonten van alle volkeren, die zij t'allen tijden omtrent God en de geesten gehad hebben." [4]) De inleiding of „openinge" had ons al geleerd, blz. III, dat wij, bij de heidenen beginnende, meest tot Grieken en Romeinen zouden gaan, want „van andere volkeren en landen zijn zeer weinig oude historiën tot ons gekomen." Natuurlijk. In Bekkers dagen waren de hiëroglyphen der Egyptische grafsteden en het spijkerschrift der Assyrische leemtafeltjes nog verborgen, Indische en Perzische hei-

---

[1]) Fr. Volksalm. blz. 60.

[2]) „Balthazar Bekker" door Dr. J. P. Stricker, blz. 9.

[3]) Ik gebruik de door Bekker zelven geautoriseerde uitgave van 1691 bij Daniël van den Dalen.

[4]) Blz. 1.

lige schriften met zeven zegelen gesloten, Edda-literatuur en Noorsche sagenschat onbekend terrein. Zoo wekt het dan geen verbazing, dat zijne berichten van deze heidensche godsdiensten onjuist of oppervlakkig zijn, zooals b. v. — hetzij terloops medegedeeld, omdat het tot ons eigenlijk onderwerp, het vaderlandsche folklore, niet behoort — dat men reden heeft om te gelooven „dat het heidendom van ouds af eenpariglijk geloofd heeft, datter maar een opperste Godheid, eerste en algemeene oorsprong aller dingen is" I, 5. Een oorspronkelijk monotheïsme thans wel door geen hiërograaf meer verdedigd. Toch hebben zij „'s weerelds regeering" onder velen verdeeld, gelijk de Persianen, die twee opperste goden wisten te verzinnen „welker een, dien zij Oromasdes (Ahura Mazda) noemden, den hemel, en „d'ander Arimanius (Angra Mainyu) genaamd d'aerde besielden" I, 6. De Romeinen noemden den eersten namaals Jupiter, den anderen „in 't Grieksch" Pluto; Jupiter kreeg een goeden, Pluto als god van de hel een kwaden naam.

Op deze wijze gaat het voort. En als bewijs hoe volkomen blind men in Bekker's dagen nog was voor wat wij thans noemen „Germaansche mythologie" lette men op de enkele woorden, waarmede hij zich van de namen der dagen afmaakt, I, 7: „Dingsdag, in 't Zeeuwsch en Brabantsch Dyssendag komt van Dyssen d. i. Mars". Inderdaad komt in Oudvlaamsche dialekten dyssendag en disendag voor, gelijk Kiliaen het van Noordbrabant mededeelt. Dresselhuis noemt het niet. Oudn. heeft naverwant Týsdagr en nabij komen ook de Deensche plaatsnamen Tisvelde, Tiislunde — Grimm. D. M.[4] 164 — echter niet van Dyssen, maar van Týr, gen. Týs, den alouden Germaanschen hemelgod Tiwaz, Oudduitsch Ziů, waarvan Zistag bij Zwaben en Alemannen. Deze Ziu-Týr, die later zijn hoogen rang aan Wôdan-Ódhin heeft moeten afstaan, heette inderdaad naar de interpretatio Romana Mars. [1]) „Woensdag of Woonsdag dat is Wodensdag van Woden, welken naam onze voorouders aan Mercurius gaven, omdat hij der kooplieden god en der goden bode was." Achter Woden voegt de schrijver in: „alsof men seide boden",

[1]) Plaatsen bij Grimm D. M.[4] 36. 163.

klaarblijkelijk een verband zoekend tusschen dit „boden" en Mercurius' ambt van bode [1]). Een staaltje van etymologische spitsvondigheid, zooals er meer zijn. „Donderdag word van den Donder also genoemd, gelijk als dies Jovis" zonder een gedachte aan Donar-Thórr, wiens naam in ons Donderdag, gelijk in onderscheidene plaatsnamen, overgebleven is. „Freda was de naam van Venus; waaraf de Vrijdag, alsof men seide Vredesdaag (in 't Friesch nog heden Freed zonder dag daarbij te seggen) genaamd is." Hier wordt ook, gelijk menigvuldig geschiedt, de Vrijdag met Freyja, de IJslandsche liefdesgodin, interpr. Rom. Venus, in verband gebracht. In stede daarvan is de Vrijdag de dag van Frija-Frigg, de gemalin van Ódhin, daarom Friadagr, Friatac, Friggjardagr. Maar de verwisseling is reeds zeer oud. Gedenkt men echter, dat Freyja, zuster van Freyr, eene zuiver-IJslandsche godin is en zuidelijker niet bekend, dan is het duidelijk, dat de algemeen-Germaansche naam voor den zesden dag niet van haar, maar van Frija moet zijn afgeleid. Bekker's „Freda" is eene herinnering aan de talrijke verbasteringen, die de naam in den volksmond tot op heden heeft ondergaan: fru Freen, fru Frêke enz., waarbij hij trouwens denkt aan vrede, pax.

Wat nu volgt is voor ons doel van geen belang of 't moest zijn om de merkwaardige naamsafleidingen: *manes*, nageesten omdat zij na het lichaam overblijven; *lemuren*, zooveel als remuren van Remus; of om de staaltjes van eigenaardige „verdietsching" van Latijnsche woorden: divinatio = begóding, Godsplegingе; astrologia = sterrengisserij; haruspicina = ingewandwikkerij; augurium = vogelkakeling; sortilegium = geluklesse. I, 25 blijkt de rijkbelezen auteur ook bekend te zijn met Olaus Magnus, wiens „Historia gentium septentrionalium" 1555 en beroemde kaart „Carta marina et descriptio septentrionalium terrarum ac mirabilium rerum in eis contentarum diligentissime elaborata. Anno Dmn. 1539" [2]) den aan-

---

[1]) Gelijk bekend is was Wôdan, Wuotan oorspronkelijk adjectief van Tiwaz, een Tiwaz wôdanaz, d. i. de waaiende (vôthano), daarna afzonderlijk windgod. Cf. Grundr. I, 1070.

[2]) Een voortreffelijke afdruk dezer schoone kaart op $^1/_3$ der ware grootte is

vang vormen van de beoefening der Germaansche mythologie. Hij wordt ook IV, 142, 144 aangehaald.

I, 110 teekent Bekker bij de beschrijving van een „ordal", godsoordeel den „ketelvang" aan: „dit gebruik moet zeer oud en van heidenschen oorsprong zijn."

Eindelijk haal ik uit dit eerste boek nog deze snaaksche zinsnede aan, naar aanleiding van de „Daemonologia" van koning Jacob I, ofschoon het eigenlijk niet binnen mijn gemaakt bestek ligt: „In 't zesde hoofdstuk des eersten boeks word dat verbond der toveressen met den duivel so duidelik beschreven, alsof daaraf d'oorspronkelike stukken in geschrifte aan den koning self of in sijnen raad waren vertoont geweest."

Het tweede en derde boek, waarin „de leer van de geesten en besonderlik die des duivels uit de natuurlijke reden en de H. Schrift onderzocht wordt," vormen een belangrijk bestanddeel van Bekker's betoog, maar dienen voor ons doel niet ter zake. Wij slaan dus aanstonds het vierde op. Daarin worden uit 't tegenwoordige bewijzen bijgebracht tegen toovenarij en duivelskunsten en het dwaze van allerlei uitheemsche en vaderlandsche spookgeschiedenissen, voor Bekker's tijdgenooten even zooveel groote en „kleine raadselen" aangetoond.

Eene mededeeling, voor ons van belang, vindt men al aanstonds IV, 7. Bekker geeft staaltjes van de bange goedgeloovigheid van een zijner Friesche collega's op 't punt van spoken. „Met een sijner sonen, wien hij in 't boerenleven opbragt, door 't hooi- en zaailand gaande, hoort hij den jongen met verbaastheit roepen, op zijn boersch „o Heite! een pestdjear!" hetgene hij meinde over 't gras of koren heen te sien: waar door 't gemeene volk een spokend plaagbeest (so sij meenen dat wel somtijds omgaat) plegen te verstaan!" Het vervolg der geschiedenis, waaruit blijkt, dat het gewaande pestdier een dorpsschoenmaker is met een kalfsvel over het hoofd geslagen, doet hier niet ter zake, schoon wij den moedigen kampvechter zijne onthullingen van harte gunnen. Doch het is van

gevoegd achter Dr. Oscar Brenner's verhandeling over Olaus' carta (Christiania Videnskabs-Selskabs Forhandlinger 1886, n° 15).

beteekenis op te merken, dat wij ook hier het geloof vinden in wat elders heet korenwolf, korenbok, bulkater, haverbok, roggezwijn, roggebeer, havergeit, korenhaan of, anthropomorfisch, roggemeu, botermoei, koornvrouw, haverman. Het geloof, dat zich in de korenvelden dier- of menschvormige daemonen bevinden, die men door de halmen zich kan zien voortbewegen; die bij den oogst òf in den laatsten schoof wijken òf voor wie de laatste schoof als offer staan blijft; die òf personificaties zijn van de groeikracht der aarde (Mannhardt) òf het onweer en den wind veroorzaken (Pfannenschmid) òf personificaties zijn van de in bosch en veld werkende machten van het weder (E. H. Meyer) òf eenvoudig verzonnen door het volk om kinderen uit het koren te houden (Sloet). Over deze laatste meening vergl. Theol. Tijdschr. 1889, blz. 528. Aan deze korendaemonen verbinden zich een reeks voorstellingen en gebruiken, die voor een goed deel nog kunnen herkend worden als geloof in de macht dezer geesten op wasdom en vruchtbaarheid en als een soort kultusgebruiken, waarmede men hen diende of afweerde. Over het gansche Germaansche gebied komen deze anthropomorfe of theriomorfe korendaemonen voor. De onderscheidene bestanddeelen in deze voorstelling zijn niet immermeer goed uit elkander te houden. Voor een deel heeft men er in te zoeken het animistisch geloof in een bezield zijn van het koren; daarnaast de gedachte, dat de zielen der afgestorvenen zich in korenwolf enz. belichamen; dan weer de meening, dat de korendaemon, in het dier gepersonificeerd, over veld of bosch of boomgaard gebied voert en den oogst al of niet doet gedijen; soms worden de dieren in verband gebracht met de goden, gelijk b. v. het roggezwijn en de Zweedsche Gloso identisch zijn met Freyr's ever Gullinbursti (Hyndl. 7. Skáldsk. 35. Gylfag. 49); soms vindt men dezelfde akkergebruiken in betrekking gebracht met hooger godengeloof b. v. de laatste schoof voor „fru Gode" of voor „Wôdan sin rosse". Een tak van dezen hoogen boom in het bosch der volksvoorstellingen wijst dus Bekkers bericht ons aan. Eenige literatuur over het onderwerp geef ik in de noot [1]).

[1]) Mannhardt, „Wald- und Feltkulte." I en II sparsim; id. „Roggenwolf und

Een volgend punt van overweging doen ons de katten aan de hand. In de spookgeschiedenissen door onzen schrijver medegedeeld spelen zij geen kleine rol. In een kuil buiten Franeker houden duivelen verblijf; zij vergaderen daar met mannen en vrouwen en houden feest met muziek en dans; de taal was daar Hebreeuwsch; en onder 't gezelschap was „ook een sekere vrou tot Leewarden, daar doe de spraak van ging, dat sij van 't volk was, dat sich somtijds mede bij den *kattendans* vinden liet." IV, 69. Uit een Kampensche spookgeschiedenis deze mededeeling: „dat zeker predikant een *kattekop* in 's jongens lichaam zou gevoelt hebben" IV, 79 en iets later, in hetzelfde verhaal, „men heeft uitgestrooid, dat er verscheidene *katten* bij nagte in huis quamen" IV. 80. Den schrijver zelf verbaast het „hoe het hier altijd met katten is te doen, van wie er nooit gebrek is waar tooverije wordt geacht te zijn." Wat hebben die arme dieren boven andere misdreven, dat zij, in dienst der menschen, gemeenschap met den duivel hebben? In den bijbel leest men wel van honden èn toovenaars, maar katten worden nergens genoemd. IV, 83. 84.

Sedert is, wat hem duister was, grootendeels opgelost. Vooreerst heeft het vergelijkend onderzoek ons bekend gemaakt met kattenoffers, het (meest) levend verbranden van een of meer, zwarte of andere katten, waardoor vooral goede oogst verkregen werd. Dit is al zeer oud en alom verspreid. Daarnaast het feit, dat de kat een plaats bekleedt in de Germaansche mythologie, bepaaldelijk de Noorsche, als het aan Freyja geheiligde dier (Als zij uitrijdt, zijn twee katten voor haren wagen gespannen. Gylfag. 24 cf. 49) wat zeer begrijpelijk is, als men bedenkt, dat Freyja liefdegodin is, de minnezang bemint en goed in liefdeszaken aangeroepen wordt, gevolg van haar ander karakter van vruchtbaarheidsgodin, symbool der in de lente zich verjongende natuur, gelijk Freyr. Ik

---

Roggenhund" 1865, „Die Korndämonen" 1868. Jahn, „Deutsche Opfergebräuche" S. 156—193. Pfannenschmid „Germanische Erntefeste." sparsim. Schwartz, „Der heutige Volksglaube" S. 79 ff. Baron Sloet, „de Dieren in het Germaansch volksgeloof" blz. 27. enz.

houd het er voor, dat dit laatste punt meer dan het oude heksenoffer deze dieren in kwaden reuk heeft gebracht (anders b. v. Sloet blz. 5), ja, dat het offer uit katten, als uit heilige dieren bestond, waarvan analogieën te over zijn. Want ook daar waar de kat nog in bonam partem genomen wordt, staat zij met liefdeszaken in betrekking (het gebruik van kattenhersens maakt verliefd; meisjes, die goed voor katten zijn sluiten een gelukkig huwelijk enz.) terwijl zij in malam partem met heksen in verband zijn gebracht, naar den gewonen gang van zaken, dat wat den heidenen heilig was, den christenen onheilig werd. Als de kat niet bij onze Germaansche voorouders hoog vereerd was geweest, als Freyja's kat, als het beest, dat zoo blijkbaar met liefde en min in betrekking stond, dan zou zij niet tot offer zijn verheven en zij zou in christelijke tijden nooit vernederd zijn tot het dier, waarin heksen zich gaarne omtooveren, waarmeê zij ten Blocksberg rijden en dat door het volksbijgeloof overal met den duivel in verband gebracht is [1]). Zoo komt het ook, dat in Balthazar Bekker's duivelsgeschiedenissen, gelijk in tallooze andere, katten haar rol spelen. (cf. nog mijne „Holda-mythen" blz. 200 v.)

Van heksenbijgeloof vind ik te dezer zelfde plaatse nog een spoor, als ik lees dat het volk eene vrouw, van toovenarij aangeklaagd, in den IJsel werpen wil „ter preuve, om te sien of zij dreef" IV, 78. En terwijl de menigte reeds op het schouwspel staat te wachten, na te voren haar huis te hebben vernield, laat de overheid haar na poortsluiten ter stede uit, om haar aldus tegen de volkswoede te verdedigen. In optima forma hebben wij hier nog het oude godsoordeel, waarbij vrouwen, aan handen en voeten gebonden te water geworpen worden om, als zij drijven bleven, als heks te worden veroordeeld.

Van beteekenis is ook een trek in het verhaal van een Franeker spookgeschiedenis, waarin een jongen verklaart, dat als hij naast zijne moeder in de keuken staat, hij vaak in den hof een *zwarten*

---

[1]) „Ende hi sach die duvelen, in *catten* ghelijc om des riken mans bedde staan." Van eenen Prochiepaap. D. Warande V, 393.

vogel ziet, onder wiens gedaante de duivel zich daar vertoonde, hem pogende naar buiten te lokken. IV, 73. Want wij hebben hier de zeer oude voorstelling, dat òf een booze geest òf de ziel zelve van een mensch zich in een vogel of ander dier belichaamt. Een merkwaardige parallel, bijkans 11 eeuwen vroeger, vind ik in „Vita S. Galli". [1]) De heilige is opontboden om de dochter van hertog Cunzo, Fridiburga, van een boozen geest te verlossen, die haar kwelt. Vier man kunnen haar nauwelijks vast houden. Gallus vindt haar als dood in de armen harer moeder, „filia, de cujus ore ceu sulphureus odor exivit." Na handoplegging en bezwering gelukt de duivelbanning en „exivit (spiritus immundus) de ore eius quasi *turpissima avis, nigra et horribilis*" [2]) Later beschrijft het meisje het dier als een „*corvus niger et horribilis.*" [3]) Hier zijn wij midden in het heidendom. Want algemeen en diep geworteld is het geloof in het buiten den mensch bestaan der ziel in menschen- of dierengestalte of ook in wind, wolken, vuur, en men heeft in de laatste jaren duidelijk ingezien, dat de mythologie ook der hoogstontwikkelde kultuurvolken onverklaard blijft zonder aan dit animisme ruime plaats te geven. Onder de dieren, waarin de ziel zich verandert, dienen vooral vogels genoemd te worden en onder hen wederom de duif, waarvan Grimm, D. M.[4] 691 een paar sprekende voorbeelden geeft. In raven en kraaien zag men de zielen van zelfmoordenaars, en in 't algemeen staan deze dieren in kwaden reuk. Om hunne kleur? Hun roofzucht? Of omdat zij eenmaal Ódhin heilig waren? „Twee raven zitten op zijne schouders en zeggen hem in 't oor alle tijdingen, die zij hooren en zien; zij heeten Huginn en Muninn. Hij zendt ze 's morgens uit en zij vliegen de wereld om," (Gylfag. 38. cf. Grímnismál 20: „Huginn en Muninn moeten elken dag de aarde omvliegen"), zijne heilige vogels, die uitvliegen en hem alles mededeelen. Er is veel te zeggen voor

---

[1]) Bij Pertz, Monum. II, 1 ff. Het heeft ten grondslag gelegen aan het latere Vita van Walafridus Strabo.

[2]) Pertz II, 11^{46}.

[3]) Ibid. 12^{29}.

Mogk's meening in Grundr. II, 1017, dat deze raven niet anders zijn dan de gedaanten, die Ódhin's ziel, hugr, aanneemt als zij over de aarde rondgaat. Het kan zijn, dat op deze wijze de raaf te slechter naam en faam bekend is geworden (in Zweden is de raaf de ziel van te vondeling gelegde kinderen, Thiele II, 297); in elk geval verbaast het niet een booze geest, de duivel zelf in een raaf te zien veranderen. Oud is ook de slang, de padde, de muis als zieledier, en ieder kent verhalen van slapende menschen, uit wier mond b. v. een slang kruipt en die dan zoolang voor dood neêrliggen, totdat het dier is teruggekeerd. Wat zijn de muizen, die Hatto naar den muizentoren volgen, anders dan de zielen der door hem verbrande armen? En wonderdoende (sprekende, waarschuwende, voorzeggende) dieren hebben die macht niet immer, omdat zij bij dezen of dien god behooren, maar vele malen omdat zij belichaming van de ziel eens menschen zijn. Deze beschouwing is de sleutel tot heel wat mythologische raadselen, waarbij het natuurlijk hier de plaats niet is langer stil te staan. Alleen herinner ik nog aan den Oudnoorschen vorm van dit zielengeloof, de voorstelling van een *fylgja*, een den mensch begeleidenden schutsgeest, wat reeds het werkwoord aanduidt (fylgja = volgen) in allerlei theriomorfische gestalte of ook menschelijke gedaante, met boos karakter of goed gezind [1]). Hem, die sterven zal verschijnt zijn fylgja. Ook zijn er fylgjur, die een geheele familie begeleiden, kynfylgjur, [2]) die telkens als er een sterfgeval dreigt in het geslacht, daarvan voorspelling doen, maar ook vaak geluk schenken. Zeer duidelijk bleef dit geloof in kynfylgjur nog over in de voorstelling van witte vrouwen, die zich laten zien als de dood aan vorstelijke paleizen zal aankloppen. Ik denk aan de witte vrouw van Rozenberg, van wie, gelijk straks blijken zal, ook Bekker verhaalt; aan Melusine, die den dood van de koningen van Frankrijk aankondigt; [3]) aan de Iersche Baushi; [4])

---

[1]) Grimm D. M.[4] 728 ff. Meyer. D. M. 66 f. Mogk in Grundr. I, 1017.

[2]) Enkele plaatsen uit de Noorsche sögur bij Maurer, Bek. II, 70.

[3]) „Das Kloster" IX, 509 anm.

[4]) Grimm, Ir. Elfenm. Einl. XVII.

aan de witte vrouw van Jan van Wassenaer, [1]) aan de Brandenburgsche witte vrouw. [2]).

Zoo is dan de zwarte vogel, waarin de duivel zich te Franeker veranderde, het dier, waarin des duivels ziel, naar oud-heidensche voorstelling, belichaamd werd.

Over de „witte vrouwen" handelt Bekker dan IV, 130 vlg. uitvoerig. Natuurlijk. „Want van de gewone en voorname spokerij zijn ons de witte wijven aldernaast, als de oudste van degene, die ook hier te lande thuis behooren." Dan volgt een uitvoerig citaat uit het werk van een anonymus, waarin iets wordt medegedeeld van de woonplaats der witte wijven in heuvels; van de etymologie harer namen, waarbij enkele werken (o. a. „de origine, sitis, qualitate Frisiae" van „onzen Dokkumer" Cornelius Kempius) genoemd worden; van haar werk dat uit waarzeggerij bestond; van haar oorsprong t. w. „de witte vrouwen waren wetende wijven, buyten „allen twijfel bedienden (priesterinnen) van de goodendienst der „ruwe volkeren; hare achting, uit de haar toegeduyde kennisse is „ontstaan bij ‚ongehaavende' volkeren." Waarop nog de snaaksche opmerking volgt, dat de christenen, ziende, dat zulk een god of priester de ware God niet was, meenden niets te misdoen, als zij er den duivel van maakten. IV, 133.

Bekker heeft hier niets bij te voegen. Maar de gelijkluidendheid van naam brengt hem op de „witte vrouw van Rozenberg", die, gelijk ik boven reeds opmerkte, aan vorstelijke geslachten sterfgevallen èn geboorten aankondigt. Uit deze beschrijving stip ik het volgende aan. Zij wordt voorgesteld met een bundel sleutels aan den gordel (IV, 135). Een trek in zooverre merkwaardig, omdat die bundel sleutels voorkomt, vooreerst bij andere witte vrouwen, [3]) dan ook bij frau Holle in den Kyffhäuser bij keizer Frederik [4]). Holda en de witte vrouwen, waarin zij somtijds is overgegaan, dragen hier zeer duidelijk haar *chthonisch* karakter en als chtho-

[1]) „De Oude Tijd" 1869, blz. 33.

[2]) Becman, „Doctrina moralis" p. 129 bij Bekker, B. w. IV, 138.

[3]) Kuhn, Märk. Sagen S. 205, nº 190.

[4]) Monografie over Kyffh. o. a. Richter „Deutsches Kyffhäuserbuch" 1876.

nische godin gaf men haar later den sleutelbos, als symbool van haar, die telken jare de vruchtbaarheid der aarde ontsloot en uit wier bronnen ook het kinderleven voortkwam. [1]) Misschien heeft men later aan de Rozenbergsche witte vrouw den sleutelbos gegeven, door de naamsovereenkomst geleid, ofschoon zij meer doet denken aan een vorm van kynfylgja en niet aan eene verflauwing der Holda-figuur. Wanneer dan ook later verhaald wordt hoe deze witte vrouw de ziel is van vrouw Bertha, stichtster van het slot Neuhaus en hoe deze slotvoogdes voor altijd heeft vastgesteld, dat op Witten Donderdag aan hare onderdanen een gastmaal van zoete brij zal bereid worden, dan zou ik daarin thans niet meer aanstonds een offer aan de godin durven zien (zoo nog Meyer 285) maar het misschien moeten meenen te houden voor een overblijfsel van zielenkultus.

Ik voeg hier nog bij, dat in ons vaderland vele „witte juffers" wonen, althans hebben gewoond. De reeds genoemde Jan Picardt twijfelt geen oogenblik aan haar bestaan en nog heden gaat niet ieder rustig langs den witte-wijve-kuil van Barchem of over den heuvel van den weg van Doesborgh naar 's-Heerenberg, waar de witte juffer van Monferland verblijf houdt, onder den heuvel wonende; en soms, als zij getergd is, vliegt zij den beleediger als een stormwind achterna of hem grijpende, danst zij met hem in den maneschijn en den volgenden morgen vindt men hem half-dood aan den weg liggen. Het gebeurt ook, dat zij barende vrouwen te hulp komen, juist andersom als de elvinnen, die, in het kraambed, den bijstand van aardsche vrouwen inroepen. [2]) De „witte wijven" zijn zonder twijfel oud-heidensch, maar of zij de herinnering bewaren aan een godin; of dat zij boschvrouwen zijn (Holzfräulein, Saligfräulein, Skogsfruer, Boschgretchens) die inderdaad veel overeenkomst met onze witte vrouwen vertoonen; òf eindelijk, dat zij de

[1]) Vergl. Mogk 1106 en mijne „Holda-mythen" 178 vlg. 217, waaruit, tot mijn vreugde blijkt, dat ook M. Holda voor chthonisch houdt.

[2]) Cf. van den Bergh's Woordenboek sub „witte wijven" blz. 361, vgl. „Oude Tijd" 1869, blz. 33 vlg. Janssen in Geld. volksalm. 1842 blz. 192 vlg. Halbertsma in Over. Volksalm. 1837.

anthropomorfe zielen der afgestorvenen zijn en de „wivenbelten" doodenheuvels, waar de zielen der dooden verblijf houden — tusschen deze gevallen beslissen durf ik voorhands niet, omdat men daartoe in een nader onderzoek zou moeten treden.

In verband met het bovengenoemde over het buiten het lichaam gaan der ziel, wijs ik nog op een citaat van Bekker uit Olaus Magnus (IV, 142) die verhaalt, dat de toovenaars bij de Lappen [1]) het vermogen bezitten om hunne ziel het lichaam te doen verlaten, die dan verre reizen doet, terugkeert in het lichaam en den toovenaar aldus in staat stelt veel te verhalen. Overigens is onze Amsterdammer over Olaus niet goed te spreken; hij vindt, dat de bisschop „seer lichtgeloovig en meteen bijgeloovig is geweest" (IV, 144).

Een afzonderlijk hoofdstuk het 23e, IV, 196 vlg. wordt door onzen auteur gewijd aan het verhaal van Jacob Aimar te Lyon, die door middel van een houten roede in de hand (de hazelaar is 't beste, verklaart B. vooraf) moordenaars aanwijst. Hetzelfde stokje heeft het vermogen verborgen geld aan 't licht te brengen door boven de plaats waar het zich bevindt te gaan draaien. Wij hebben hier een voorbeeld van de wünschelrüthe (wunsciligerta) zooals zij reeds zeer vroeg werd gedacht. Althans reeds in de 13e eeuw wordt de staf, waarmede Mozes water uit de rots slaat „wünschelgerte" genoemd. Bekend is ook de plaats uit de „Nibelungen," Aventiure XIX. 1124 (ed. Bartsch S. 194):

> „Der wunsch der lac darunder, von golde ein rüetelîn,
> „der daz het erkunnet, der möhte meister sîn
> „wol in aller werlde über ietslîchen man." enz.

Hier is de tooverstaf van goud, maar meestal, hierin had Bekker recht, was zij van den hazelaar of den kruisdoorn en moest onder allerlei ceremoniën worden geplukt. [2]) Uit onze vaderlandsche lite-

---

[1]) Op Olaus' reeds genoemde „carta" wordt op litt. B.K. bij „Lappia occidentalis" aangeteekend: „demonia assumptis corporibus serviunt hominibus", terwijl op litt. C.G. boven „Lappia orientalis" vermeld staat: „ritus nuptiarum apud idolatras per ignem silice supra capita nubentium excussum".

[2]) Grimm D. M.[4] 814.

ratuur ben ik wel in staat voorbeelden van den „springwortel" aan te wijzen, in sprookjes b. v. waar hij rotsen openspringen doet, maar niet van de eigenlijke wünschelrute. Een verwant denkbeeld is de voorstelling, dat sommige personen met den hoef van hun paard water uit den bodem doen opspringen, zooals o. a. gezegd wordt van Bonifacius met een bron bij Dockum.

Vermelding verdient nog, dat in een Zweedsch tooververhaal van 't jaar 1670 de duivel verschijnt met een *rooden baard* (IV, 234). Het is bekend, dat Thórr een rooden baard heeft (hij is raudhskeggjadhr) een van de trekken, waarin zijn karakter als dondergod duidelijk uitkomt; want de roode baard is het rosse vuur van den bliksem. Roodbaardig verschijnt Thórr aan koning Olaf Tryggvason (Maurer, Bek. I, 328); hulpbehoevenden roepen zijn rooden baard aan (Grimm D. M.[4] 147). In zijnen toorn — ásmódhr; Thórr í ásmódhi, Skaldsk., 17 — blaast hij zijn baardroep — skeggrödd — in zijn rooden baard (cf. Thrymskv. 27). [1]) De roode baard van den dondergod is, gelijk zijn hamer, een vloek gebleven tot op dezen dag. De vos heet op IJsland, vlgg. Grimm D. M.[4] 148 holtathórr, boschthorr, naar zijn roode vacht. Nu is het een der gevaarlijkste valstrikken op mythologisch gebied, dat men in hedendaagsch folklore te haastig overblijfselen uit de oude godenwereld vindt, en te recht is met deze „Wolf'sche methode" den draak gestoken. Maar men behoeft ook niet al te schroomvallig te zijn als de overerving voor de hand ligt. En het staat wel vast, dat Thórr, juist omdat hij zoo vast in het volksgeloof geworteld was, eindelijk, toen hij den strijd tegen het Christendom moest opgeven, tot een duivel geworden is, tot *den* duivel. [2]) Een Tiroolsche reus heeft een rooden baard en rijdt in een wagen met bokken bespannen. [3]) En als nu de duivel altijd met een rooden baard geschilderd wordt in de volksvoorstelling, mag men hierin eene herinnering aan Thórr zien en behoeft

---

[1]) De oude Duitschers bootsten in den strijd dezen baardroep van Donar na: „carmina, quorum relatu, quem barditum vocant." Tac. Germ. 3.

[2]) Zóo o. a. Grimm D. M.[4] 860.

[3]) Meyer, D. M. 105.

niet de gezochte verklaring te geven, dat de duivel roodbaardig gedacht werd, omdat onze voorvaderen de gewoonte hadden hun haar rood te verven. [1]).

Ik sla hier het boek toe. Gewis putte ik er niet alles uit wat er voor onze kennis van den godsdienst onzer voorvaderen en van folklore uit op te delven is. Maar genoeg om te zien dat de „Betoverde wereld" een niet verwerpelijke bron is. [2]).

Balthazar Bekker trekt uit al zijn betoogen en wederleggingen deze les: verwerpt d'ongoddelijke en oudwijfsche fabelen en oefent u tot godzaligheid" (1 Tim. 4, 7) IV, 286. En zeker is dat een uitnemend slotwoord voor zijn heldhaftig werk. Maar die de oude denkbeelden wil leeren kennen is het juist om die fabelen te doen.

L. KNAPPERT.

TAAL- EN LETTERKUNDE.

Tettroy (Sp. Brabander vs. 1804). — In het „vierde deel" van den *Spaanschen Brabander* zegt Gierighe Geeraert:

„'t Is wel waer, de Brabanders zijn niet op zijn Italiaens,
Maer sy varen wel after uyt, *ick houwer men geck me*, sey Tettroy,"

In de beide laatste uitgaven van Bredero's blijspel worden de cursieve woorden niet op dezelfde wijze verklaard. Prof. Moltzer zegt: „den geck met iets houden: iets als een grapje beschouwen;" de Heer Terwey leest: „ik wil er niets van weten." Blijkbaar is „ick houwer men geck me, sey Tettroy" in B.'s dagen eene bekende spreekwijze geweest; zoolang we niet weten, wie Tettroy was, kan er verschil van meening omtrent de beteekenis dier uitdrukking bestaan. Is er kans, iets aangaande dien geheimzinnige te weten

---

1) Zóo A. Niermeyer, „Verhandeling over het booze wezen", 1840 blz. 47.

2) Eigenaardig, dat ook toen reeds in Friesland stuipen „termijnen" heetten IV, 67.

te komen? Voor zoover mij bekend is, wordt nergens iets omtrent hem meegedeeld. Ik meen zijn spoor gevonden te hebben en deel mijne gissingen hier mede: wellicht geven ze aanleiding tot eene volledige opheldering.

Er bestaat eene oude kinderprent, van de soort, die gewoonlijk voor een cent per stuk verkocht wordt. Die prent vermeldt in beeld en schrift de geschiedenis van een kwakzalver, Tetjeroen genaamd, die met allerlei boerenbedrog aan den kost weet te komen; de geheele geschiedenis is eene toelichting van het rijmpje onder een der afbeeldingen:

„Tetjeroen die zoekt de boeren
't Geld wat uit den zak te loeren."

Tetjeroen maakt goede zaken, want we zien hem zelfs paard en rijtuig aanschaffen: maar hij eindigt weer even arm als hij begonnen is. „Vroech Mey te maken, deur te gaen en te betalen met betstroy," zooals bovengenoemde Brabanders, zal dan ook voor hem geen ongewone zaak geweest zijn. De Tettroy door B. genoemd is waarschijnlijk een historische persoon, of de held van een algemeen bekend verhaal. Kan hij ook de man zijn, wiens lotgevallen op de hier bedoelde prent geschetst worden? In de bijschriften wordt hij gewoonlijk bij verkorting Tetje genoemd; de eerste lettergreep met verkleiningsuitgang als verkorting van een langen naam is niet ongewoon. Voluit heet de man Tetjeroen, wat eene samentrekking kan zijn van Tetteroden, met vervanging van de beide eerste lettergrepen door den ook als verkorting gebezigden verkleiningsvorm Tetje.

Tettroy zal bij B. ook wel eene samentrekking van Tetterode(n) zijn.

Helmond. J. L. C. A. MEIJER.

De verklaring van den hr. Meijer gaat m. i. niet op. De door hem bedoelde kinderprent van Tetjeroen is niet ouder dan het jaar 1800, toen de held van het verhaal, die omstreeks 1697 leefde, al lang dood was. Maar bovendien komt het mij niet waarschijnlijk voor, dat Brederode op dezen zooveel later levenden grappenmaker, die o. a. voor Czaar Peter zijne kunsten vertoonde, zou gedoeld, — om niet te zeggen, hem zou gekend hebben. Wel kan de naam „Tettroy" betrekking hebben op een tijdgenoot-Amsterdammer, die Tetterode heette. RED.

OUDHEIDKUNDE.

BIJDRAGE TOT DE GESCHIEDENIS

VAN HET VADERLANDSCHE SCHOOLWEZEN

DOOR

H. DE JAGER. [1])

Nog in 1602 kwam er een nieuwe conrector, genaamd Nicolaus Schurius. De condities, waarop hij den 24sten Aug. 1602 aangenomen werd, waren gelijk aan die, waarop Timmermans aangesteld was, met uitzondering van art. III, dat aldus gearresteerd werd: „Schurius wert aen deser stede verbonden den tijt van eenen jaere, innegaende op sijne incomste, die hij belooft heeft te doen metten aldereersten". Dewijl onder 22 Nov. 1602 staat: „aengenomen N. Schurius tot conrector in de Latijnsche schole etc.", trad hij op dien dag waarschijnlijk in functie. In de Kerkeraadsacta van 7 Jan. 1603 leest men, dat met attestatie van Haarlem te Brielle gekomen was Nicolaes Pietersze, schoolmeester in de groote school. In de Rekening van de St. Cath. kerk over 1604—1605 staat fol. 4 verso: „Ontfangen over de supeltuijre van Niclaes Schuijrius conrector, die opten 1 Oct. (1605) begraeven es .... VI £." Dat hij een weduwe naliet, blijkt uit het Trouwregister, hetwelk bericht, dat den 26sten Aug. 1606 te Brielle ondertrouwd en daarna te Alkmaar getrouwd zijn Pieter Simonsze j. m. van Alkmaar en Annetgen Jans dr. weduwe van Nicolaes Pietersze „in zijn leven conrector in de groote schole van den Briel".

Na den dood van Schurius schijnt de Latijnsche school Nicolaes de Backer tot conrector gekregen te hebben. Eerst in eene Resolutie van 23 Aug. 1611 is van dien conrector melding gemaakt.

[1]) Vervolg van Nav. XLIII, blz. 82.

Gezegde Resolutie luidt: „Naerdat gehoort was het rapport van de Curateurs deser stede Latijnsche schole aengaende de bequaemheijt van Nicolaus de backere, conrector in deselve schole, ende de vorderinge van de kinderen onder hem ende in sijne loco sittende, oock mede of denselven beter inclineerde tot continuatie in denselven dienst ofte tot het predickamt: es verstaen ende geresolveert, dat men bij alle middelen sal soecken de vorderinge van den voornoemden Niclaum tot het predicampt in d'eene ofte in d'andere plaetse, ende dat men denselven sal geven een eerlick afscheijt, ende dat men onderentusschen sal uijtsien na een ander bequaem conrector. Ende omme tselve te bevorderen is daertoe geauthoriseert den Rector, omme tselve te doen soo stille ende eerlick alst doenlick is, d' welcke, een goet ende bequaem persoon ontdect hebbende, daervan sal doen rapport aen den Vroetschappe, omme met advijs van de voorsz. Curatores in de saecke gedisponeert te worden als sij tot meesten dienste van de stadt ende schole sullen bevinden te behooren." Den volgenden dag, 24 Augustus, nam de Vroedschap dit besluit: „Opt versoeck van Niclaes de Backer, eertijts alumnus deser stede ende nu conrector in de Latijnsche schole, omme vant voorsz. conrectorschap ontslagen te wesen ende te mogen ommesien naer een plaetse tot predicant, daertoe hij is opgetrocken, ende voorts continuatie van het tractement als conrector: es denselven vant voorn. conrectorschap ontslagen ende toegestaen omme naer een plaetse tot het predicampt te mogen vernemen ende ommesien, waertoe hem van stadts wegen sal werden gedaen behulp ende adresse [1]. Ende is hem voorts geaccordeert voor den tijt van een jaer een tractement van 200 guldens tsjaers, waerop hij hem onderentusschen in cost, cleeren ende andere behouften sal onderhouden, innegaende ter expiratie vant loopende vierendeel jaers".

Wanneer deze conrector is aangesteld, staat niet genotuleerd. Eene resolutie van 6 Febr. 1610 luidt: „Es Mr. David Jacobsze sirrurgijn

[1]) De pogingen, om Nicolaes den Backer in een gemeente van de Classe van Voorne geplaatst te krijgen als predikant, leden schipbreuk.

aenbesteet Niclaes de Backer, deser stede alumnes, voor den tijt van een jaer, in de cost, wassen ende vringen voor 25 £ gr. vlaems, mits soo hij onderentussen een beroep crijcht, dat den voorsz. mr. David naer advenant ende beloop des tijts betaelt sal worden." Dat N. de Backer toen reeds als conrector fungeerde, blijkt uit de Rekening der geestelijke goederen over 1610, waarin deze post voorkomt: „Betaelt Nicolaus Nicolaeij backer, conrector in de Latijsche schoole 270 ponden over een jaer gagie vant voorsz. conrectoorschap, verschenen den lesten Dec. 1610 etc."

De opvolger van N. de Backer was Abraham Ruteau. „Opt rapport, gedaen bij den rector" en „opte attestatie van Festus Hommius, dienaer des Goddelijcken Woorts tot Leijden" aangaande dezen man, vond de Vroedschap den 16den Sept. 1611 goed hem „te nemen tot conrector." Van de condities, waarop hij aangenomen werd, luidt de eerste: „eerst sal den conrector in alle billicheijt gehoorsamen den rector, als hij de schole comt visiteren, twelck de voorsz. rector sal doen soo dicwils ende menichmael als hem tselve goetduncken ende hij sulcx tot oirbaer van de schole bevinden sal, ende in alle andere saecken". De 2de conditie luidt als de 2de, aan Timmermans gesteld; alleen werd Ruteau opgelegd de kinderen „in hare rudementen, fondamenten *ende andere lessen* te leeren". De 3de conditie houdt het volgende in: „Ruteau wert verbonden den tijt van 3 jaren, innegaende op sijne comste in de schole, binnen etc. (als in 3 bij Timmermans); aan 't slot alleen deze woorden: „mits hem 3 maenden te voren waerschouwende". De 4de en laatste conditie luidt: „Den conrector sal betaelt worden tot een gagie ofte stipendium jaerlijcx de somme van 45 ponden grooten vlaems, te betalen aen 4 termijnen, ende sal daerenboven genieten de helft vant schoolgelt van de kinderen, onder den voorn. conrector sittende, behoudelick dat den rector niet gehouden sal sijn te verantwoorden ofte deelinge te doen van de kinderen, in de cost bij hem wonende."

Den 2den Nov. 1613 werd bepaald, dat Ruteau in plaats van 270 ponden 300 „te 40 gr. jaerl." zou hebben en dat hem dit stipendium van 1 Jan. 1613 af zou uitbetaald worden. Den 13den

Febr. 1615 werden hem nog geaccordeerd „extraordinaris t' sjaers 50 gulden, ingaende 1 Jan. 1615, in consideratie van den costelicken tijt ende zijnen last van huijshoudinge, mits dat hij de schoole ende d'uijren derselver wel ende neerstelic waernemen ende hem in alles naer de ordere van den rector reguleren" zou. Bij besluit der Vroedschap van 28 Jan. 1614 werden „tot voorleesers ende voorsangers in de kercke aengenomen mr. Carel franchoise schoolmeester in de groote schoole ende Abraham Ruteau conrector, omme t'selve gelickelicken te bedienen op haere gebeurte". Ieder zou daarvoor jaarlijks 36 car. guldens hebben. Later werd dat tractement verhoogd. Res. 15 Nov. 1616: „Es Mr. Carel Wijckhuijs ende Abraham Ruteau voorleseren haer tractement verhoocht in plaetse van 72 op 100 gulden, te weten elcx 50 gulden, ingaende 1 Oct. voorleden".

Mr. Carel Wijckhuijs is in de medegedeelde Resolutie van 28 Jan. 1614 genoemd „franchoise schoolmeester in de groote schoole". Zulk een meester was aan de Latijnsche school niet verbonden vóór het jaar 1599. Zooals uit blz. 189—197 van het Tweede Stuk van „de Brielsche Archieven" blijkt, was er in en na 1575 te Brielle wel een Fransche meester, maar hij gaf onderwijs buiten de groote school. In 1599, nadat de stadsschool, waar Fransch werd geleerd, door het vertrek van Vercammen te niet was gegaan, verbond de Stedelijke Regeering aan de Latijnsche school, waarschijnlijk ter vervanging van mr. Maerten, in 1598 gestorven, een Franschen meester en zij stelde als zoodanig aan den naar Vlissingen vertrokken Vercammen (zie over hem „De Brielsche Archieven", blz. 194—197). Op welke voorwaarden de man [1]) aangenomen

---

[1]) Bij Susanna Warners won Mr. J. Vercammen te Brielle: Genevera, gedoopt 10 April 1587, getuigen: Werner Harmensze, Lenaert Maertensze, Mayken Dirck (Cocx); Isaac, gedoopt 14 Maart 1590, getuigen: Hugo Willemsze burgemeester, Olivier van Eijnde, Commertgen Jans dr. Den 7den Aug. 1602 zijn te Brielle getrouwd Mr. Jacques Vercammen, wedr. en Aechtgen Ewouts dr. weduwe van Jan Stoffelsze. In 1605 werd de 10 April 1587 gedoopte dochter Genevra lidmaat (Acta van 8 Maart 1605). Zij is als j. d. in 1606 getrouwd met Elias Jansze van enlo, zie Alg. Ned. Familieblad, jaarg. 1891, blz. 198. Den 16den Maart 1603

werd, zeggen ons de volgende „Conditien waernae mijne Heeren Burgemeesters ende Regierders der Stede van den Brielle aengenomen hebben Mr. Jacques Vercammen tot franchoise ende schrijffmeester in de groote schoole deser stede (gearresteerd 24 Junij 1599):

1° dat eerst den voorn. Mr. Jacques sal houden zijnne schoole in de groote schoole deser stede ende aldaer dienen als schoolmeester onder tcommandement ende gebiet van den rector derselver schoole.

2° dat denselven Mr. Jacques gehouden sal zijn de kinderen wel te leeren lesen, schrijven, rekenen, chijfferen ende, die het begeren, de franchoise taele.

3° Ende sal denselven Mr. Jacques de kinderen soe wel buijten als binnen de schoole houden in goede discipline, alles met advis van den rector.

4° dat de (het) straffen van de petulantien, dije bij des voorz. Mr. Jacques kinderen gedaen werden buijten de schoole, soe wel sal competeren den rector als den voorn. mr. Jacques.

5° dat de kinderen gehouden sullen zijn van Paesschen aff tot 1° Sept. thoe des morgens ter schoole te comen ten seven uuren ende weder

---

zijn te Brielle ondertr. en daarna te Amsterdam getrouwd Mr. Abraham Vercammen j. m. en Emmerensken Gucoop (?) j. d. van Amsterdam. De Acta van 12 Sept. 1589 noemen onder de ingekomen personen Jehan Vercammen en zijn huisvrouw „met getuijchenisse van de cruijskercke tot Antwerpen." Omtrent dezen Jan Vercammen worden we ingelicht door eene Res. van 28 April 1590, luidende: „Up huijden soe hebben mijnnen Heeren voornoemt (die burgemeesters ende regierders der stede van den Briele) aenbesteedt Mr. Jan Vercammen een gestoelte voor mijnnen Heeren aen de pilaer over de predickstoel, van twee hooge wesende, topperste sitsel 18 voeten lanck, ende zal tzelve beter ende nijedt slechter zijn dan tgestoelte te Rotterdamme es, ende gelijck hij daer eere van hebben wil, van goedt drooch houdt, ende dat voor de somme van 500 guldens, te betalen gereedt 250 guldens." Evenals Jan zal Mr. Jacques Vercammen gekomen zijn van Antwerpen. Den 24sten September 1586 was hij met Stijntgen Andries dr. en Janneken Pieters dr. getuige bij den doop van een kind van Guillaume van Antwerpen en Bartelken. Den 29sten Jan. 1589 waren Nicolaus Seraets, Mr. Jacob Vercammen en Lucretia, huisvrouw van Lenaert Maertens, getuigen bij den doop van Elsken, dr. van Jan de Pottre en Annetgen Seraets.

uutgaen ten elff uuren, ende des naermiddachs van één tot zes uuren toe, ende van 1° Sept. tot Paesschen thoe des morgens van acht tot elff uuren, ende snaemiddaechs van één tot vijer uuren, ofte op alsulcke uuren als bij de Magistraet ofte Curatores tot vorderinge van de schoole sal werden goetgevonden ende geordonneert.

6° ten welcken tijden ende uuren den voorn. mr. Jacques hem oock preciselijck in de schoole sal laten vinden.

7° dat hij gehouden sal wesen de kinderen in de schoole te leeren den cathegismus, omme dije bij henluijden des sonnendaechs in der kercken opgeseijt te werden, gelijck hij oock den kinderen sal leeren singen de psalmen Davits, daerthoe een uure ofte tijt in de weecke bij advis van den rector geraempt sal worden.

8° dat de kinderen gehouden sullen zijn des sonnendaechs precijs ten acht uuren in de schoole te comen, omme daernaer tijtelicken voor negen uuren ordentlicken met de Latinsche kinderen ter kercken gebracht te worden, ende naer de predicatie wederomme ordentlicken in der schoole te gaen, omme daernaer te worden gelicentieert.

9° Gelijck d'selve des naermiddaechs in de schoole sullen comen ten één uuren precijs omme mede met ordre in ende uut de kercke gebracht te werden als vooren.

10° Men sal betaelen van de kinderen, die franchois, reeckenen, chijfferen ende schrijven leeren sullen, zes guldens, ende van andere, alleenlick leerende lesen ende schrijven, vijer guldens tsiaers, te betaelen alle vijerendeel jaers een gerechte vijerde paert, behalven de kinderen van de aelmoesse levende, dije om Godts wille sullen werden geleert.

11° Ende sal den voorn. mr. Jacques genieten het halve schoolgelt van alle de kinderen, dije soe wel onder den rector als onder hem ter schoele sullen gaen, twelck tusschen hem ende den rector gedeelt sal werden halff ende halff.

12° Boven alle twelck den voorn. mr. Jacques genieten sal ende hem vuijtgekeert sal werden tot een jaerlicx tractement ofte stipendium d'somma van 250 ca: guldens, ende bovendijen voor zijn

huijshuijre 50 guldens tsiaers, te betalen aen vijer termijnnen, innegaende ten tijde zijnder incompste in de voorsz. schoole.

13° Sal voorts denselven wesen wachtvrij ende betaelt werden voor zijn transportgelt d' somma van 24 ca: guldens.

14° Sullen d' voorn. Burghemeesteren ende Regierders den voorsz. mr. Jacques vermogen te licentieren ende sal denselven oock vermogen zijn affscheijt te nemen, mits malcanderen zes maenden te vooren waerschouwende".

In de Rekening van den burgemeester-thesaurier over 1598—1599 vindt men den post: „Betaeldt den 20en Sept. Mr. Jaques Vercammen onderschoolmeester over transportgelt, hem bij mijnnen Heeren thoegevoucht ... 4 £ gr."

Op bijna dezelfde condities als Vercammen werd den 2den Nov. 1602 aangenomen tot „schoolmeester in de groote schoole" de reeds genoemde „Chaerles Wijckhuijs [1]). In art. 7 is bijgevoegd, dat de kinderen den catechismus „ordentelijcken" moesten opzeggen. In art. 11 staat: „mr. Chaerles sal genieten het 3e paert vant schoolgelt etc." In art. 12 is niet gesproken van 50 guldens voor huishuur, maar is zijn tractement op 300 car. guldens bepaald. Transportgeld werd aan mr. Charles niet toegekend. In de Kerkeraadsacta van 7 Jan. 1603 is „Mr. Charles Wijckhuis" vermeld als ingekomen met kerkelijke attestatie van Haarlem. Evenals aan Ruteau werd den 13den Febr. 1615 aan „Mr. Carel Wijckhuijs, schrijffmeester in de groote schoole, in consideratie van den costelicken tijt ende zijn last van huijshoudinge geaccordeert extraordi-

---

[1]) Bij zijne huisvrouw Levijntje Jans, ook genoemd Levijna van Canege (of van Camge?) won Mr. Charles Wijckhuijs te Brielle: Charles, gedoopt 3 Jan. 1604, getuigen: Joris Edmeston, Mr. Niclaes Schurius, Magdaleentge van Dam; Susanna, gedoopt 17 April 1605, getuigen: Pieter de glasemaker, Ieffje (?) Barnevelt, Catarina Jans, Sara van Velsen; Willem, gedoopt 18 Sept. 1607, getuigen: Daniël Gellinchuijsen, Dirck Gerritze, Heijltge Fraxinus, Christina Rectoors. Misschien is met deze Christina bedoeld Christina van Baerle, zuster van J. Barleus, van 1593—1603 rector te Brielle, over wien men zie „De Brielsche Archieven" blz. 119—121. Den 11den Oct. 1622 werd een dochter van „Mr. Charles van Wijckhuijs" te Brielle begraven.

naris t' sjaers 50 gulden, ingaende 1 Jan. 1615, mits dat hij de schoole ende d' uijren derselver wel ende neerstelick waernemen ende hem in alles naer de ordere van den rector reguleren" zou. Zooals uit de Rekeningen van den H. Geest en het Weeshuis over de jaren 1607—1608, 1608—1609 en 1611—1612 blijkt, deed „Mr. Carell schoolmeester" eenige jaren dienst in 't Weeshuis als schoolmeester tegen 7 £ per maand, en met dezen mr. Carell zal wel Wijckhuijs bedoeld zijn.

Onder de Resoluties, den 26sten Nov. 1616 genomen, komt het volgende voor: „Es mr. Carel Wijchuijs, franchoische schoolmeester [1], geordonneert van nu voortaen sonnendaechs voor de middach ende naer de middach met zijnne kinderen in de kercke te coemen ende uijt te gaen en dat hij d' selve zijnne kinderen sal laeten opseggen den cathechismus, waervan de Magistraet verstaen dat voortaen de Latinsche kinderen sullen werden ontlast." Evenals Abraham Ruteau behoorde Wijckhuijs tot de partij der Remonstranten. In de Acta van den Kerkeraad der Herv. Gemeente komt zijn naam meermalen voor, voornamelijk doordat Reinier Donteclock en Pieter Jacobsze, die later de ziel was van de partij der Contraremonstranten te Brielle, beschuldigend tegen hem optraden en hij beschuldigingen tegen Pieter Jacobsze inbracht. Van het genotuleerde vermeld ik alleen, dat de kerkeraad den 4den Nov. 1605 vijf punten van bezwaar tegen Mr. Carel had, en dat het 5de aldus is vermeld: „dat hij achter sijn clacht-gheschrift ghestelt heeft, dat Pieter Jacobsze hem thien dubbelt oorsake ghegeven heeft om uyt gront sijns herten nacht ende dach te beclagen, dat sijn vader oyt om de ghereformeerde religie verlaten heeft zijne qualite, reputatie ende goederen." [2]) Blijkens genoemde Acta rees er ook in 1606 eenige „moeijte" tusschen Mr. Carel en den rector, maar in Julij

[1]) Elders heet hij schrijfmeester in de Latijnsche school.

[2]) In de Acta van 4 Nov. 1605, waarin dit genotuleerd staat, komt een woord voor, dat Verdam niet opgenomen heeft, namelijk *hassebassen*. „Want merckende dat Mr. Carel stout ende onbeschaemt was ... so en lustede hem (Pieter Jacobze) niet meer teghen hem te hassebassen ofte woordenstrijt te voeren." Aldus schreef Willem Crijnsze in gezegde Acta.

kon worden genotuleerd dat „Mr. Carel met den Rector vereenicht was." In de Acta van 30 Junij 1606 leest men: „Men sal Mr. Carel aenspreken van seeckere dingen, die in der kinderen materieboecken ghevonden worden. Het sal geschieden deur Willem Crijnsze ende Jan Jansze." In de Acta van 4 Julij 1606: (Men) sal hem bedancken angaende het inhoudt van enighe voorschriften, die hij de kinderen gegheven heeft met verclaringhe, hoe het bij hem verstaen wort, dat hij van de nijeuwe christenen heeft laten luijden." Dat de kerkeraad Mr. Carel en den rector liet „aenspreken" over „tragedie spelen" door de schoolkinderen, is reeds door mij medegedeeld in „De Brielsche Archieven," blz. 205 [1]). Voordat de Stedelijke Regeering door Prins Maurits afgezet werd, gaf zij nog een bewijs van sympathie aan Mr. Carel. Eene vroedschapsresolutie van 4 Jan. 1618 luidt: „Es Mr. Carel voor de dedicatie van zijn bouckgen, genaempt Maenttafel van den interest, geaccordeert eens d' somma van 100 gulden uijt den innecoemen van de Regulieren."

(*Wordt vervolgd.*)

Uniform, Schutterij? (XLII, 623, XLIII, 82). — Waarom teekent D. G. J. zijn ingezonden stukje niet? Hoe kan men nu in stam-, en andere boeken zoeken naar iemand, wiens naam men niet kent? Daargelaten nog, dat geheimzinnige, of hoe men het wil noemen, om niet ronduit voor zijn naam uit te komen; het is toch geen schande, om iets te vragen? Velen antwoorden niet op anonieme stukken. Dat de opgegeven uniform van de schutterij zou zijn geweest, geloof ik niet; in het werk van Maaskamp komt geen enkele *roode* rok voor. Meer waarschijnlijk is het de uniform der Lijfwachters te paard van koning Lodewijk. Indien D. G. J. den naam, het geboortejaar, en dergelijke zaken zijns vaders opgeeft, is het misschien uit te vinden. Zoo als de vraag nu gesteld is, wordt het

---

[1]) In het 3de Memoriaelboek van Den Briel leest men pag. 138 verso: „Ten zelven daeghe (9 Junij 1583) soe es affgestempt de verthoeninge van den verlooren zoone ende andere dyergelycke saecken omme tgelt vuyt de luijden te crijgen."

zoeken in den blinde, en daartoe zal wel niemand lust gevoelen.

's-Gravenhage. A. C. SNOUCKAERT V. S.

Spaansche koelkruiken? — In enkele onzer musea vindt men koelkruiken voor water, welke van grijze aarde gebakken zijn en veel van Romeinsche amphora's hebben. Vergelijkt men deze kruiken met sommige Spaansche cantara's, dan bemerkt men, dat zij daarmee geheel overeenkomen.

Op grond hiervan geloof ik niet, dat deze koelkruiken afkomstig zijn uit de middeleeuwen [1], maar dat zij dagteekenen uit de jaren 1568—1648, toen zij door Spanjaarden ook bij ons te lande werden gebruikt. Wie kan bewijzen voor of tegen deze gissing bijbrengen?

Zutphen. J. GIMBERG.

Plukschulden. — Wie kan mij zeggen wat plukschulden zijn? Ik lees ergens: Henrick Cruyse wedewer van Merritiē Gerrytzē, hefft huyden dato van Inventaris auergegeven Ende dattselve nha Stadt rechte besware, eñ volgentz sijnen twien Kinderen Gerrydt, eñ Armgerte voer haer Moderlicke goedt beweessen die som van 3367 carl.-g̃.-6 Stu— eñ 14 penn. dewijl auerst daer inne gerekentt niet alleen verscheidene *pluckschulden*, maer oick quade schulden, alss hefft hie mit consent enz. enz.

Deventer. M. E. HOUCK.

Rookpijpjes. — Ment kent de kleine ouderwetsche rookpijpjes, van witte aarde gebakken, met een kop, waarin juist de punt eener sigaar past. Veel is er over die pijpjes geschreven. Het jongste opstel er over is dat van den heer J. H. Riemersma in De Tijdspiegel, jaarg. 1889, blz. 388--395. Deze schrijver komt tot de volgende slotsom: „Derhalve, de oude rookpijpjes zullen waarschijnlijk gediend hebben voor heidensche priesters en priesteressen bij godsdienstige feesten of bij wichelarij en waarzeggerij."

In Guildhall te Londen zag ik, een paar jaar geleden, verschei-

[1]) Craandijk, Wandelingen door Nederland, Haarlem '78, deel III, blz. 158.

dene van bovenbedoelde rookpijpjes, waarvan de meeste onafgebroken stelen hadden. Ze werden daar genoemd: „Clay Pipes temps Charles II".

Ik voor mij ben eer geneigd dit laatste te gelooven dan den heer J. H. Riemersma, die naar mijne bescheiden meening de kwestie wel wat al te ver gezocht heeft.

Zutphen. J. GIMBERG.

Duinkerken. — Weet men den juisten oorsprong van den naam „Hollanders-kaai" (quai des Hollandais) en wat het beeld beduidt in den hoek van een huis, aan het begin dier kaai (van den spoorweg komende)? Dat beeld stelt voor een visscher met een mesje in de eene en een opgerold touw in de andere hand en staande in den voorsteven van eene boot (de boot schijnt voor ruim $^2/_3$ in den muur gewerkt). De kleeding is die der visschers van de XVIe eeuw en gelijkt nog eenigszins op die onzer zeedorpers. Aan 't eind derzelfde kaai op den hoek eener kleine markt staat een soort vierkante toren, de leugenaar genaamd; vanwaar dien naam? 't Is blijkbaar een seintoren, die langs de haven op zee uitzicht geeft; dichtbij heet een koffiehuis „Au Luegenaer." Zou dit laatste niet de ware spelling zijn en luchtenaar, lichtgever, vuurbaak beteekenen? Wie weet iets mede te deelen van deze Nederlandsche monumenten? G. P. ROOS.

Penning ter gedachtenis van Tomas Ernsthuyse, overleden te El Mina 28 Juni 1684.

Bij de beschrijving van de keerzijde van dien penning, afgebeeld bij Van Loon, III, blz. 305, wordt van de zeven wapenschilden door Van Loon verklaard, dat zij, „mits het gebrek der kleuren," hem onbekend zijn.

Daar mij, door eene toevallige omstandigheid, de namen der familiewapens, waarnaar, zoo ik meen, eens in de Navorscher is gevraagd, zijn gebleken, kan ik hierbij mededeelen, dat het de wapens zijn van Hoeufft, 's-Gravesande, de Mey, Muys van Holy, Poppe, Fijck en Boon.

Het zeer zeldzame wapen van Poppe is: in rood een rechtopgeplaatst zilveren zwaard met gouden gevest, de punt omlaag, met een zilveren schildhoofd beladen met drie roode rozen.

De friesche afkomst van dat geslacht schijnt met het oog op de verschillende wapens der familie Albada niet twijfelachtig.

V. R. V. D. K.

Bruane, elders Beiteruwaen. — Tijdelijk in Roesselaar zijnde, viel mijn oog op eene buiten-estaminet (kroeg), met het uithangbord „in de Bruane" en vraagde ik vergeefs wat dien naam beduidde. Eindelijk vernam ik, dat dit huis staat aan den Bruaneweg en dat een, deels met huizen bewoond, steegje, verderop een voetpad, het naambordje „Bruane Wegel" heeft. Wegel is smalle weg, voetpad, nog ouder wegeling, verk. w. wegelinkske, ook wel mannepad genoemd, omdat, naar men zegt „'n breed gekeursde vrouw er ni deure kon!"

Halfweg Oostburg en Schoondijke (zie mijn beknopt woordenboek op 't Art. B.) is eene hofstede genaamd Bruane. Kent iemand het verband dat er is tusschen deze plaatsnamen bij Roesselaar en Schoondijke?

Men weet uit dezelfde bron dat tusschen St. Kruis en de Passegeule, een dorpje Nieuw Roesselaar bestond, waarvan den Roesselaren polder (ben. St. Kr.) nog den naam bewaart.

G. P. ROOS.

Papma- of Pama-heerd. — Ik vind, in verschillende schriften, een Papma-heerd en eén Pama-heerd opgegeven, bij het dorp Niehove in Groningerland. Is dat een en de zelfde sate? Of zijn het twee verschillenden? J. W.

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

HET HUIS TE WERVE BIJ RIJSWIJK.

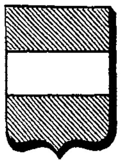

DOOR

F. A. HOEFER.

DE HEEREN VAN HET „HUIS TE WERVE”.

Tot de plaatsen in ons vaderland, die een Europeeschen naam verwierven, behoort Rijswijk. De vrede, daar in 1697 gesloten, gaf aan het plaatsje een vermaardheid, waarop menige stad trotsch zou kunnen zijn. Nog heden ten dage staat Europa niet koel tegenover hetgeen te Rijswijk tot stand gebracht werd. Een van Duitschland's grootste mannen — de Generaal-Veldmaarschalk Graaf von Moltke — kon dien vrede niet gedenken zonder er met instemming bij te voegen, dat het Duitsche volk destijds niet sprak van den vrede van Rijswijk, maar van den vrede van „Reissweg”, evenals het den vrede van Nijmegen steeds dien van „Nimmweg” noemde [1]).

Wij zullen ons noch om den vrede, noch om het „Huis Nieuwburg”, waar hij gesloten werd, bekommeren, maar het vlak bij genoemd Huis gelegen „Huis te Werve” tot onderwerp onzer nasporingen maken. Aan den lezer laten wij het oordeel over, of dit voormalig riddermatig slot recht heeft van beschreven te worden.

Onder de papieren, die van het „Huis te Werve” nog aan-

[1]) Gesammelte Schriften und Denkwürdigkeiten des General-Feldmarschalls Grafen Helmuth von Moltke II, blz. 193 en 197.

wezig zijn, zullen hoofdzakelijk drie onze bronnen zijn, en wel:

Het „Leenboek" van het „Huijs te Werve"

Het „Leen Register van het Huijs te Werve" en

Het „Repertorium van de Agter Leenen van den huize te Werve gelegen in den Ambagte van Rijswijk."

Onder het opschrift „Aenwijsinge hoe eñ in wat voegen het huyse te Werve onder Rijswijck zedert eñ metten jaer 1309 is verlydt eñ daer nae 1453 vergroot eñ vermeerdert gewerden" opent ons het „Leenboek" als het ware een voorrede, waarin het begint mede te deelen, dat in 1309 „Ghijsbert Swijnen bij opdraghte van Amelis wtenwaarde" verleid werd met „die wooninge ende dat landt dat floris vande werve vande grave helt, dat gelegen is tot rijswijck tusschen prc. landt van veene op die west zijde, dat hij cochte jegens huge dammensse ende op d'oost zijde Beatrix lande florens dr. vande werve noortwaarts over den Breede wegh aen ghysbreghts landtheere engelbreghts zoone ende zuijtwaarts leggende is veertien mergen lutter min offte meer."

Hieruit leeren wij, dat de leenman Ghijsbert Swijnen, wij vonden hem ook wel Sweijmen, zelfs Sueren genoemd, Floris van de Werve en Amelis wtenwaarde tot voorgangers had [1]).

De Leenheer wordt in 1323 vermeld bij gelegenheid, dat Graaf Willem III „consenteert" aan bovengenoemden „Ghijsbrecht Swijn, dat die hoffsteede t'werve ende dat landt daar toe behoort leggende int ambacht tot rijswijk tusschen Ghijsbrecht Swijn zijn landen voorts op die westzijde het grave landtt, op die oostzijde Costijn hendricks landtt, op die noort zijde ende die waterloosen op die Zuijt zijde dat Ghijsbert voormaelsen vande voorñ Gvē gecoft hadde in leene te houden, comen zal op zijne kinderen ende op die geene die t'nae recht schuldigh zijn t'hebben."

Of en in welke familiebetrekking deze Ghijsbert tot zijne voorgangers stond, blijkt nergens uit, alleen weten wij, dat hij met Clemensen Herber van Foreest gehuwd was.

---

[1]) Voor de opvolgende Heeren van „'t Huis te Werve" verwijzen wij naar Bijlagen A^1 en A^2, waarin wij tevens enkele bijzonderheden vermelden.

Omtrent den onmiddellijken opvolger in het leen van Ghijsbrecht bevinden wij ons in eene moeilijkheid.

In 1327 wordt reeds gesproken van een verleien door Willem III, Graaf van Henegouwen, aan „Janne van den Werve (met) al sulc goed alsse Hubr(echt) van den Werve van ons helt," in der manieren dat als Jan „ghebrake," dat het op zijn zoon zou komen in alle rechten als men het van ons houdt, en als deze zijn zoon „ghebrake," zoo zou het komen op zijne dochter en „voirt te houden van ons ten rechten leene." [1]).

In 1402 verleit echter Hertog Albrecht Jan van de Werve Hubrechtszoon met „alle sulcke liengoede als him van sinen vader mit recht aengecomen siin ende hi van ons te lien te houden plach." [2])

Volgens het „Leenboek" werd in 1429 verleid „Jan van de werve bij doode van Sprongh van de werve zijn vader veertien mergen lants metter wooninge die daerop staet gelegen gelegen in den ambachte van Rijswijk noortwaarts op den breeden wegh aen Ghijsbrecht heeren ghijsbrechtsen lant."

De jaartallen en de verleiingen in aanmerking genomen, meenen wij te mogen aannemen, dat de leenman Jan in 1327 en 1402 genoemd een en dezelfde is. In elk geval was Hubrecht van de Werve een voorganger en vader van een dezer Jan's, zoo er twee van dien naam mochten geweest zijn. Voor deze laatste veronderstelling bestaat echter weinig grond, daar én in 1327 én in 1402 gesproken wordt van Hubrecht van de Werve. De reden, waarom bij Jan van de Werve van twee verleiingen sprake is, is wellicht daarin gelegen, dat de eerste aan hem als kind geschiedde, welke later na den dood van Hubrecht van de Werve, zijn vader, bevestigd werd. Volgens onze veronderstelling moet dan echter Jan in 1402 op hoogen leeftijd geweest, en zijn vader Huijbert zeer oud gestorven zijn. De snelle daarna opvolgende verleiingen pleiten voor onze zienswijze, want, zooals wij zagen, werd in 1429 wederom een Jan verleid, en wel na den dood zijns vaders Sprongh. Deze

[1]) Rijks-Archief. Hertog Aelbrecht. cas. E.

[2]) Ibid. Reg. E. L. 1 fol. 67^{10} en 2 fol. 55.

Jan stierf spoedig, en naar het schijnt kinderloos, want het „Leenboek" zegt: „Verleijt herber van de werve bij doode van Jan vande werve zijn Broeder anno 1433."

Met de veertien morgen land en de woning, waarvan wij tot nog toe spraken, werd in 1448 Jan Ruijgrock verleid, die in genoemd jaar „bij overgiften" van Herber van de Werve er bezit van genomen had.

Deze Jan breidde met eigen goederen het leen zoo uit, dat hij in 1453 door den Graaf met het huis en 160 morgen land verleid werd. Het leen omvatte hierdoor „dat Huis te Werve in den ambachte van Rijswijck, mitten Singel, graften ende boomgaerden daertoe behoorende, ende mit hondert sestigh mergen lants daer toe behoirende; mit een warandeken van conijnen [1]) omtrent den huijse voors. gelegen."

Deze Jan Ruijgrock verdient in meer dan een opzicht onze aandacht. Hij wordt ons voorgesteld als zoon van Willem de Buyser van de Werve, en neef van Matthijs de Buyser, Heer in Ryerwaart en Adriaan de Buyser, deken van de St. Catharinen kerk in den Briel, en gesproten uit rechten mannelijken bloede van de oude Heeren vande Werve en Wena. De laatste brief bij den verkoop van Herber, ook wel Herpert genoemd, aan Jan Ruygrock gegeven was bezegeld met zijn zegel, een schild, „daarop in 't hoofd van dien staan drie Palen" [2]). Jan Ruygrock, zijn vader en de twee vermelde neven voerden echter het wapen der Heeren van de Werve en Wena, hunne voorzaten, zijnde „de Silvere Fasce op Groen" „onder een open Helm uytwijsende verscheyde brieven bezegelt in roden wassche, die wy daar van gesien hebben." [2]) Later zullen wij op dit wapen nog terug komen.

Ergens wordt deze Jan Ruygrock met betrekking tot Jacoba van Beijeren als „clerck harer tresorie" genoemd en als rentmeester van Frank van Borsselen, toen hij tot Graaf van Oostervant verheven was. [3]) Uit deze feiten zoekt men versterking voor de ver-

[1]) Open plaats, waar konijnen bewaard worden.

[2]) S. van Leeuwen, Batavia Illustrata, blz. 1292.

[3]) A. W. Kroon, Beschrijv. van 's-Gravenhage, blz. 83.

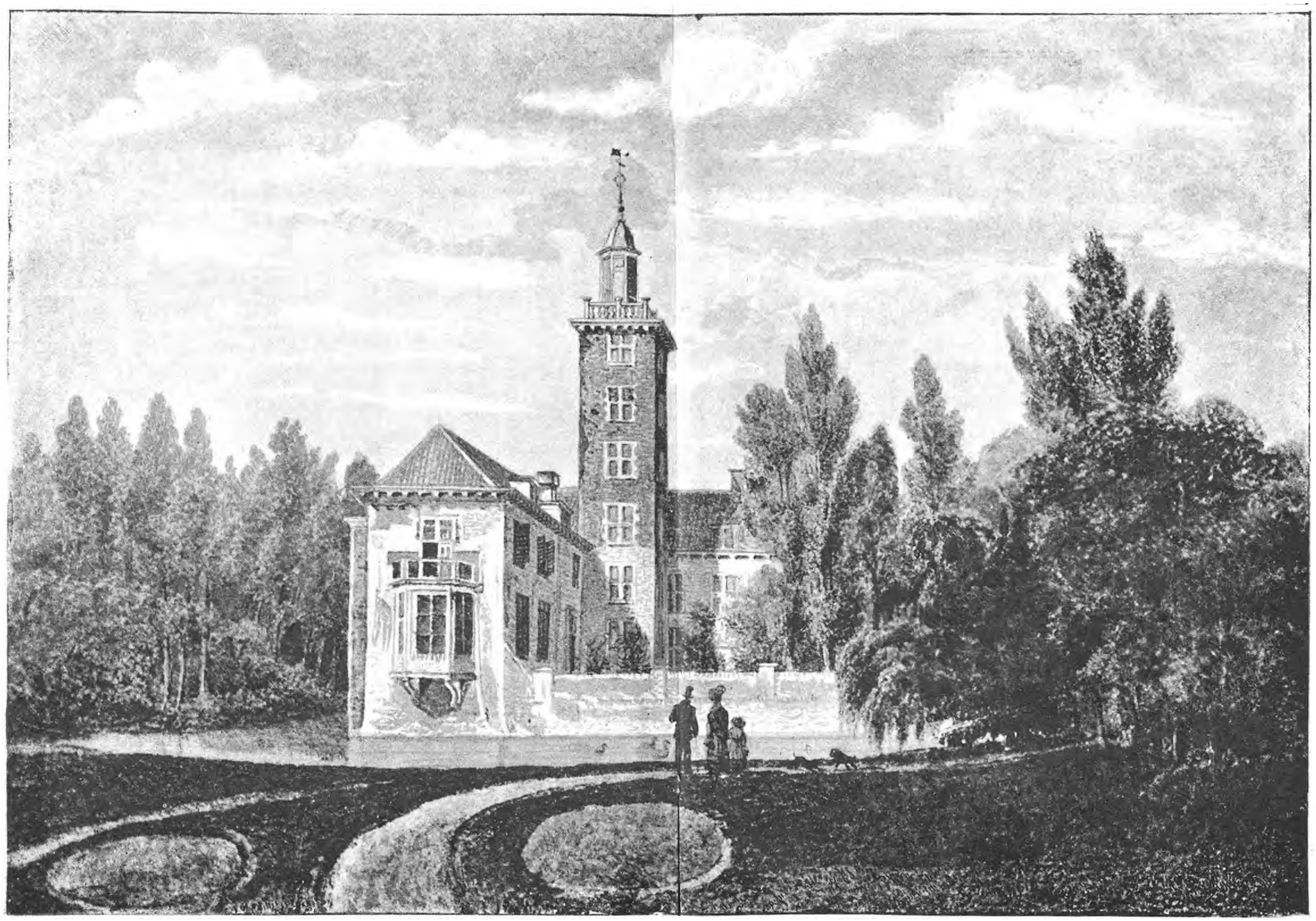

HET HUIS TE WERVE.

Gezien van de zuidzijde. A° 1824.

onderstelling, dat het geheime huwelijk tusschen Frank van Borsselen met Jacoba van Beijeren op den Huize te Werve gesloten werd. Vergelijkt men echter het jaartal van dit huwelijk — 1433 — met de boven vermelde verleiingen, dan blijkt, dat destijds Jan Ruijgrock nog niet leenman van het Huis te Werve was.

Het denkbeeld is bij ons opgekomen, zoo men per se deze plechtigheid met een Huis te Werve en een Jan verbindt, of zij dan niet op het Huis te Werve bij Voorburg plaats had, waarmede 15 Juni 1429 Jan van Matenesse door Jacoba verleid was, en later diens zoon Philips van Matenesse (21 Maart 1466). Nergens vonden wij in officieele stukken eenige aanwijzing, die Jan Ruijgrock in betrekking tot Jacoba bracht; bij de overgifte van Herber van de Werve wordt hij genoemd Ridder en Raad van Hertog Philips van Bourgondië. Of dus het huwelijk van Frank en Jacoba op het „Huis te Werve" gesloten werd, zal wel, vreezen wij, onbeslist blijven. [1])

Jan Ruijgrock „heeft het voorsz. Huys en Slot te Werve, dat over menigte jaren door ouderdom was vergaan, en waarvan de steenen volgens een Handvest van de Graaf van Holland, van den jare 1392 te sien op de Leenkamer van Holland, tot een ander gebouw waren gebruykt, op nieuw uyt de Gragten met een swaren Toorn (daar in een gevangen-huys was) cierlijk doen ophalen." [2])

Leeren wij hieruit, dat Ruygrock het „Huys te Werve" in goeden staat bracht, het „Leenboek" geeft ons onder den titel „Register eñ memoriael van de goederen landen, ende appendentiën vanden

---

[1]) A. W. Kroon vindt het niet van waarschijnlijkheid ontbloot, dat dit huwelijk op het „Huis te Werve" voltrokken werd, blz. 83.

W. van Gouthoeven, D'oude Chronijcke enz., 1620, blz 458 laat het huwelijk te St. Maertensdijk plaats vinden.

Vossius, Jaarboeken van Holl. en Zeel., A° 1677, blz. 697 laat dit huwelijk „in den Hage, in Hoymaand met kennisse van seer weynige menschen" plaats hebben.

Frans Löher, Jacoba van Beijeren en haar tijd, II, blz. 208 zegt „in het geheim in tegenwoordigheid van slechts enkele vertrouwden te 's Hage, in de kamer der *vorstin gesloten*".

Wagenaar, III, blz. 511 laat het huwelijk in 's-Gravenhage geschieden.

[2]) S. van Leeuwen, blz. 1292.

huyse te werve tot rijswijck" een volledig overzicht der bezittingen. Wij zullen hen hier niet opsommen.

Op de „dagvaart in den Hage den 26 Mey 1525" [1]) vinden wij onder de „Edelen van 't platte Landt, en de kleyne Steden van Hollandt" Jan Ruygrock van de Werve, evenzoo op de „dagvaart in den Hage ter presentie van mijn Heere den Stadhouder (den Graaf van Hooghstraten) en Gecommitteerden van den Keyser den 17 November anno 1527, in de oude Raatkamer." [1]) Wij zullen ons van verdere opsommingen ten dezen onthouden, vertrouwende genoegzaam aangetoond te hebben, dat Ridder Jan zich niet op zijn „Huis te Werve" begroef.

Ook voor zijne laatste rustplaats zorgde Jan Ruygrock. Mr Jacob de Riemer zegt hieromtrent; [2]) wanneer hij de Kapel van Heer Ruijgrock van de Werve in de St. Jacobs-Kerk te 's-Gravenhage beschrijft „welke zoo het schijnt naderhand is afgebroken; alleen ziet men nog ter zelver plaatze in den noordmuur het oude wapen van dat geslagt. In deze kapelle leggen onder een zwaare zark begraven Jonkheer Jan Stalpert van der Wiele, overleden den 8 September 1625 en zyne huisvrouw Jonkvrouwe Elizabet van der Werve, overleden den 27 Julii 1593 met de volgende agt quartieren: als

van der Wiele.	Ruichrok van der Werve.
de Jong.	Jongelnx.
Arckel.	Doerne van Sompeke.
Heemskerk.	Grammaie.

Alsmede Jonkheer Jacob van der Werve, Heer van der Werve, zoon van de bovengemelde egtgenoten, gestorven den 1 Maart 1642 met zijne huisvrouw Juffrouw Adriana Hanneman, overleden 1665."

Behalve deze kapel schijnt Jan Ruijgrock er ook nog eene te Rijs-

---

[1]) S. van Leeuwen, blz. 762, waar hij ook op de volgende blz. op verschillende „dachvaarten" vermeld wordt.

[2]) Beschrijv. van 's-Gravenhage, I, blz. 360.

Zie ook Mr P. van den Brandeler, de Groote of St. Jacobskerk te 's-Gravenhage, blz. 19. In hetzelfde werk worden verschillende giften aan deze kerk vermeld door afstammelingen van Jan Ruychrock.

wijk gehad te hebben, want van Leeuwen [1]) zegt van Willem van der Wiele, zoon van Jacob van der Wiele, dat hij stierf op het „Huys te Werve" anno 1654 „en leyt *aldaar* [2]) begraven in sijn Cappelle, ook gefondeert by Jan Ruygrok, Heer van de Werve, anno 1440."

Thans zullen wij ons bezig houden met de kinderen van Jan Ruijghrock. Onder de zusteren van de Abdij van Rijnsburg bij Leiden vinden wij een dochter van Jan „Willemijne Ruychrocx, heer Jans dochter 1530." [3]) Twee van zijne zonen Willem en Frank leeren wij als twee goede Hoeken kennen. Gouthoeven zegt [4]) „Binnen desen tijden dat de Stadthouder [5]) inden Haghe lach, sijnder eenige vermetele eñ quaetwillige geweest vander Hoecxpartije, eñ quamen met groote hoopē voor der Cabbeliauscher huysingē eñ woningē, als heer Willem Ruychrocx Ridder, Vranck Ruychrocx, Meester Jan Wandel, Tielman Oom, Willem de bastert vā Sweeten, eñ voor meer andere huysen, eñ sloegē alle de glasen uyt, eñ voort alle tgene datter in de huysen was, eñ deden groote schade, eñ leefden niet alte eerlic."

Wij zullen Ridder Willem toewenschen, dat hij zijn leven verder „eerlic" sleet, en ons thans bezig houden met zijn broeder Frank. Het „Leenboek" vertelt ons, dat Jan Ruygrock in 1468 op Franck „gemaeckt heeft" bezittingen m. a. vermeld in het „Repertorium van de Agter Leenen" „te houden naeden overlijden van Jan Ruijchrocx voorseijt vanden besitter vander Werve tot een onversterffelijcken erfleen altijt te verheerwaeden alst versterft met een paer hantschoenen sonder meer ongelts daer van te geven ende bij alsoo dat vranck voors. storve ende aflijvich worde voor den besitter vander werve sonder wettige geboorten achter te laten, dat als dan die voorsz. goederen weder comen ende erven souden op den besitter vanden huijse ende goederen te werve voorsz., die de voorsz.

---

[1]) Batavia Illustrata, blz. 1172.

[2]) Te Rijswijk.

[3]) W. van Gouthoeven, blz. 116.

[4]) Ibid. blz. 519.

[5]) De Heer van der Veere.

goederen voortaen soude houden voor hem ende sijnen erven, sonder van die ijet meer daer vijt te verleenen."

Frank liet een zoon Philips Ruijchrocx na, die de genoemde bezittingen en twee achterleenen verkocht aan eenen Mr Jan van Noortwijck, wiens erfgenamen ze weder verkochten ten deele aan Mr Vincent Cornelissen, „reeckenmeester inden Hage," ten anderen deele aan Mr Jacob Peijnsen. Door deze verkooping, in elk geval in strijd met den geest van den erflater, Jan Ruygrock, ontstonden moeilijkheden, daar de Heeren van de Werve weigerden de koopers van de achterleenen daarmede te verleien en te beleenen, bewerende „dat die voorsz. goederen niet vercocht mochten werden, nochte veralieneert vanden geslachte."

Nu ontstond een proces voor den Hove van Holland, dat den 16 Mei 1519 door Jacob van Domburch, als voogd van zijne dochter, Jonkvrouwe Maria van Domburch, gestuit werd, en wel op rechtsgeleerd advies. Dit beweerde, dat Frank een zoon had nagelaten „daeromme die clausule van fideicommis hier vooren verhaelt cesseerde." Het gevolg hiervan was, dat de koopers met de goederen „verleijt ende verleent (werden) nae behooren." Het „Leenboek" zegt dan ook ten slotte ten opzichte van deze bezittingen: „Jegenwoordich noch gehouden voor goede onversterffelijcke achterleenen van den besitter vanden huijse te werve, volgende die maeckinge van Jan ruijchrocx op vranck sijnen soon voor seijt welcke maeckinge oock bij stadthouder eñ leenmannen van hollant daer nae es geconfirmeert bij den opdrachtbrieven eñ Investiture vant huis eñ leengoet te werve bij Jan ruijchrocx getransporteert op sijn vierde soon Claes voornt."

Den 29 Maart 1647 vinden wij bij deze achterleenen het eerst gelden verantwoord voor „heergewade," „hoffrechten," „leenmannen," „brieven van verlijs investiuur mitsgaders van opdrachte registreren recht van zegel" en „register van de procur̄" tot een gesamelijk bedrag van f. 54—3—0.

Boven leerden wij reeds Claes Ruijgrock van de Werve kennen, die in 1470 bij overgifte van Jan Ruijgrock met het „Huijs te Werve en met 160 mergen lants" verleid werd. Nog tijdens het

leven van zijn vader stierf Claes en werd Lodewijk, zijn zoon, in 1504 met bovengenoemde goederen verleid.

In dien tusschentijd werd den 7 Maart 1489 op het „Huis te Werve" tusschen de Haagsche Gevolmachtigden en den Hoekschen Oversten een verdrag gesloten, om 's-Gravenhage en Haag-Ambacht voor 200 Rijnsche guldens van de Hoeksche brandschatting vrij te koopen.

Na Lodewijk Ruygrock van de Werve werd in 1513 zijne zuster Agnisa verleid, die gehuwd was met Jacob Heer van Domburch en van St. Achtenkercke Ridder. Hare dochter Jonckvrouwe Maria van Domburch volgde haar op; hare verleiing dagteekent van 1517. Zij was gehuwd met Jan van Eijll, Heer van Geijsteren. Haar zoon, Jacob van Eijll, Heer te Geijsteren en St. Achtenkercken van den huijsse te Werve mit sijnen toebehooren ende Erffcamerlinck des Vorstendoms Cleve werd in 1561 met de bezittingen van het „Huis te Werve" verleid.

Uit dien tijd bezitten wij den „Eedt van den Leenmannen vañ huijs te Werve" luidende:

„Dat sweere Ick den besitter van den huyse van de Werve als mynen Leenheer goet eñ getrou te zyn, zyne eere ende die rechten metten toebehooren vanden selven huyse voir te staen, die te helpen vermeerderen eñ nyet te verminderen nae myn beste vermoegen, Ende voirts alt te doen dat een goet eñ getrou Leenman schuldich es te doen

Zoe waerlick moet my godt helpen."

Den 1 December 1592 werd Joncker Willem van de Werve „verlijd en verleent" [1]) „hem aangekomen en bestorven bij doode ende overlijden van Jr Jacob van Eijll, heer van Geystre syn neve, het huis en hofstede te Werve, gelegen in den ambachte van Ryswijk, mitten cingel, graften ende boomgaerden daartoe behoorende, en met honderd en sestig morgen lands, luttel meer of min, mit een warandeken van konijnen, daar in begrepen."

Behalve met dit stuk moeten wij nog rekening houden met een

---

[1]) Rijks-Archief, Hooge Overigheid B. fol. 64[10].

van jongere dagteekening, dat betrekking heeft op de weduwe van Jacob van Eijll, Helena Turck, waaruit men zou moeten afleiden, dat zij de erfenis aan Willem van de Werve betwistte. Onder dagteekening van 4 December 1592 leest men [1]), dat Gerrit van der Burch, procureur voor den hove van Holland, procuratie hebbende van Jouffre Helena Turck wede en universeele erfgename ex testamento van wijlen Jhr Jacob van Eijlle heere tho Gheijsteren en van den huyse van de Werve met aankleve van dien in dato 4 December 1592, heeft verzocht te verheffen dat huis en hofstede „ten Werve" de voorn. Jouffe aangekomen bij overlijden van haren man voornoemd.

Volgens de gegevens ter onzer beschikking staande bleef echter Willem Ruijgrock van de Werve leenman en bezitter van het „Huis te Werve."

Kort er op en wel den 20 Maart 1593 compareerde persoonlijk voor leenmannen van Holland Joncker Willem Ruychrocx van de Werve en verklaarde en insinueerde, dat hij met consent, approbatie en aggreatie van jouffr. Elysabeth Ruychrocx van de Werve sijne naaste mage en leenvolgster op 27 Februari 1593 bij donatie of gifte onder de levende gegeven, transporteert en opgedragen heeft voor leenmannen van Holland mede tegenwoordig, met voorn. jouffr. compareerende, en 't selve bekennende, aan Jacob van der Wiele, sijn neve en soone van jouffr. Elysabeth voornoemd dat huis en hofstede te Werve [2]).

Daar Jacob nog onmondig was, deed zijn vader hulde, eed en manschap.

Andere bloedverwanten en wel Joncvr̄. Johanna van Almaras, dochter van Joncvr̄. Anna van de Werve, werd den 7 December 1594 door de ridderschap van Holland ook verleid en verleend met het huis en de hofstede te Werve haar aangekomen en bestorven bij doode van Jonch. Willem van de Werve haar oom in alre manieren als Jhr. Willem van de Werve haar oom en zijne voorzaten, die te houden plagen. [3])

[1]) Rijks-Archief, Hooge Overigheid B. fol. 66[10].
[2]) Ibid. fol. 108[10].
[3]) Ibid. fol. 290 V[10].

Bij bepaalde procuratie deed Cornelis van der Pol, procureur, voor haar hulde, eed en manschap.

Bovendien dook nog Jhr. Augustijn Turck, heer van St. Aechtenkerke enz. op, die den 19 Augustus 1595 verleid en verleend werd met het huis en de hofstede te Werve hem aangekomen en bestorven bij doode en makinge van Jouffre Helena Turck, vrou van Geysteren enz., sijne moeije, uit kracht van zekere onze brieven van octrooi in dato 3 Juli 1593 en de testament-dispositie van uiterste wille van voorn. Jouffr. Helena Turck, in dato 29 November 1595. [1])

Het octrooi om te testeeren is achter dit stuk gevoegd.

Uit deze stukken blijkt voldoende, dat er een erfenis-quaestie was omtrent het „Huis te Werve" en zijne bezittingen. Bij van Gouthoeven lezen wij dan ook „Eñ dit huys is doen ghecomen by beerffenis ende by vonnis van den hove van Hollant, op Jonckh. Jacob Stalpaert vander Wiele" [2]).

Jacob van der Wiele van de Werve werd door zijn zoon Willem opgevolgd. Zijn verleibrief dagteekent van 30 Maart 1643, waarbij aan Willem van der Wiele van de Werve, ambachtsheer van Nieuwerkercke, het huis en de hofstede te Werve enz. verleid en verleend worden als hem uit cracht van onze brieven van octrooi in dato 1 September 1594 aangekomen en bestorven bij dood en making van Jacob van der Wiele van de Werve in zijn leven ambachtsheer in Grisoirt, zijn vader, volgens de testamentaire dispositie of uiterste wille van hem in dato 21 Augustus 1635 gemaakt. [3])

Deze Willem tevens Hoogheemraad van Delfland, had een zoon Johan, die vóór hem stierf. Den 9 Januari 1647 maakte hij zijn testament, waarin hij naar de gewoonte dier dagen „Beveelende vooreerst mijne ziele godt almachtich eñ mijn lichaem een christelijcke begraeffenisse," „ende is reguardt van mijne leengoederen inploijerende het octroij bij mij vande Heeren Staten van Hollandt

[1]) Rijks-Archief, Hooge Overigheid B. fol. 340.

[2]) blz. 98.

[3]) Rijks-Archief, Hooge Overigheid M. fol. 45.

vercregen van dato den 11 Augustii 1643 verclare tot mijne erffegenamen in alle mijne goederen soo leenen als eijgen die ick metter doot ruijmen eñ achter laten sal te jnstitueren mijne kinderen die mijnen sterffdach beleeven sullen hooft voor hooft ende de wettige descendenten vande voor over leden kinderen bij representatie inde plaetse vande voorgestorven vader ofte moeder met sulcken verstande, dat mijn zoon Johan vander Wijele vande Werve voor vijt sal trecken de huijsinge eñ hoffstede vander werve tot Rijswijck, met alle de landen gerechticheden eñ preminentien daer toe specterende, sulckx ick alt selve van zal. vader geerft hebbe" ... „als mede allen tgeene ick daeraen getimmert, geplandt eñ gemelureert soude mogen hebben midts dat den voorn. mijnen soon eñ naer hem sijne kindt of kinderen ende derselven descendenten besitters van de voorsz. hoffstede ende goederen te werve sal ofte moeten vijt keeren ende betalen aen mijne dochters sijne susters ende bij aflijffvicheijt van eenige der selver aen haere wettige erfgenamen een somme van twaelf hondert gulden Jaerlijckx, makende voor ijder van mijne dochters soo lanck sij met haer vieren in leven blijven elcx drie hondert gulden s Jaers, daer van ijder iaer verschijnen sal nae mijn overlijden, wel verstaende dat het mijnen voorñ soon, ofte sijne kindt kinderen eñ descendenten vrij sal staen eñ vermogen sal ofte sullen de voorsz. twaelff hondert gulden 's Jaers ofte elcx haer lieder portie appart t'allen tijden te mogen af lossen ende quijten Jegens den penn. twintich, maeckende voortgeheel vierentwintigh duijsent gulden eñ voor ijder vierdepart ses duijsent gulden sonder eenige verder ofte meerder vergoedinge daer voor aen sijne susters ofte haere erfgenamen te doen, Es wijders mijne begeerte bij aldien d'voorñ mijnen soon voor mij sonder wettige geboorte naer te laeten, dat mijn oudste dochter die sijn sterfdach beleven sal naer hem sal hebben eñ voor vijt genieten „d'voorsz. huijsinge eñ hoffstede te werve met alle het getimmerte eñ plantage daer op eñ aenstaende, metten voor hoff cingelen, graften, vivers, warande, thuijnen, boomgaerden eñ andere gerechticheden eñ preminentien daer aen behoorde mette landen hier naer gespecificeert." Hierop volgt de opsomming der landen, en vervolgt het testament

aldus o. a. „begeer in 't selve gevalle, van voor afflijvicheyt van den voorñ. mijnen soon als vooren es gescijt dat alle de andere verdere landen die hier boven niet en sijn gespecificeert aenden selven huijse eñ hoffstede te werve behoorende tusschen de voorsz. mijne oudste dochter eñ mijne andere vordere kinderen ofte desselfs erfgenamen deel baar sullen wesen, mits dat de andere mijne kinderen, hunne erfgenamen eñ naercomelingen elcx haer gedeelte inde selve landen, van den besitter ofte besitters vande voorsz. hoffstede te werve te leen sullen ontfangen eñ houden, eñ soo bevonden ofte verstaen mochte worden, ofte dat mijn oudste dochter wilde sustineren dat de selve goederen niet divicibel waren ofte deelbaer gestelt mochte werden, soo begeere ick dat mijne andere kinderen eñ erfgenamen vijt mijne andere gereetste naer te laeten goederen soo leenen als eijgen, daer tegens begroot eñ vergoet sullen werden, elcx voor soo veel haere portie inde voorsz. verdere landen vanden huijse te werve soude bedragen."

Daar het overige van deze wilsbeschikking minder met ons doel te maken heeft zullen wij het overslaan.

Uit twee oogpunten is dit testament van belang en wel:

1° daar wij hierdoor een blik krijgen op het fortuin, dat Willem van der Wiele van de Werve naliet en

2° dat hierdoor een gedeelte van zijne bezittingen om het „Huis te Werve" werd vastgelegd voor de opvolgende Heeren van dit Huis.

Opmerkelijk is nog het benoemen van een voogd bij minderjarigheid van een of meer zijner kinderen bij zijn overlijden, waartoe hij zijn schoonbroeder Johan Poppe verkoor, die, zoo hij zulks mocht wenschen, nog een of meer mocht kiezen. Uitdrukkelijk heet het echter „daer-mede ick vande voochdie mijner kinderen, kints kinderen eñ regeeringe mijnder naer te laten goederen excusere eñ vijtsluijten alle weescameren, hoven, gerechten eñ bloetvoochden, niet willende dat sij luijden hun daermede ijets sullen hebben te bemoeijen."

Zooals wij reeds mededeelden, stierf de zoon van Willem en eene dochter, zoodat er alleen drie dochters overbleven, waarvan

de oudste Maria met Govert Wuijtiers gehuwd was. Den 24 November 1654 had daarop de boedelscheiding na den dood van Willem plaats, overeenkomstig het boven vermelde testament. Voor Maria kwam daarbij op haar echtgenoot, Govert Wuijtiers, voor de anderen de bij testamentaire beschikking benoemde Johan Poppe, mitsgaders hun oom Ysbrandt van Ravenswaij, Heer van der Heggen, en Mr Nikolaas Geltsack, advocaat voor den hove van Hollandt „als 't zamen vooghden gestelt bij d'nadere actens vande vtterste wille vande gemelte selve heere vande werve over de voorz. minderjarige Juff. Elisabeth ende Jacoba vander Wiele van de Werve." Na dat de bezittingen getaxeerd waren, werden er „genochsaem drie gelijcke looten van gemaakt, waardoor ten slotte de verdeeling tot stand kwam. Tijdens deze loting kwam Johan Poppe te sterven, waardoor een ander er bij genomen werd. Bovendien kon Govert Wuijtiers in zijne hoedanigheid van voogd niet optreden, zoodat ten slotte „om op het voltrecken van de voorz. lootinge bij te weesen ende daar van kennisse t'dragen versocht (sijn) vrouwe Ariana Hanneman vrouwe vande werve grootmoeder mitsgaders d'heere Dirck Wijttiers ende Francois de Kies outoomen vande voorsz. minderjarige kinderen.

Maria van der Wiele van de Werve werd door haren zoon Dirck Wuytiers opgevolgd in het leen, waarmede hij den 21 September 1691 verleid en verleend werd.

Zijn opvolger was Godefridus Franciscus Cromhout, zijne verleiing en verleening dagteekenen van 28 Maart 1743. Hij moest tegen zijn voorganger, Dirk Wuytiers, oom zeggen, zoodat wij vermoeden, dat hij een zoon was óf van Elisabeth, óf van Catharina, zusters van Dirk, daar beide gehuwd waren met Heeren Cromhout. De verleibrief, die wij in handen hadden, geeft hieromtrent geen uitsluitsel. Daar het „Leenboek" stukken bevat van hem als Leenheer uitgaande van jongere dagteekening dan 1743, moet men aannemen, dat de verleiing lang op zich heeft laten wachten. De verleibrief vermeldt dan ook als onderschrift, dat „de 20 penn̄ is betaald als gebleken is bij quit van N. Geelvinck Secrets. der Stad Amsterdam in dato 29 December 1733." Op dezen Cromhout volgde Elisabeth

Maria Cromhout, vrouwe van Nieukerk, Douariere van Gerard Anthony van Wassenaer, in leven Vrijheer van Alkemade, Vrijenhaek enz. krachtens verleibrief van 19 September 1765. Deze bezitting kreeg zij „bij doode en overlijden van Godefridus Franciscus Cromhout, in Leeven Heere van de Werve en Ankeveen Haar Oom." Deze familiebetrekking is, naar het ons voorkomt, niet anders mogelijk, dan dat haar moeder Elisabeth Jacoba Cromhout eene zuster was van Godefridus Franciscus Cromhout, en dus eene dochter, hetzij van Elisabeth, of van Catharina Wuytiers. Bij Elisabeth Maria Cromhout moeten wij nog een oogenblik stilstaan. In den Verleij Briev „van Twee paar Oude off Jonge voedende zwaenen te moogen houden om den Huijze te Werve onder Rijswijk" van den 10 September 1763 wordt van een testament van Dirk Wuytiers gesproken, gedagteekend van 12 Januari 1731, waaruit men zou kunnen opmaken, dat zij destijds reeds door Dirk Wuytiers als opvolgster van Godefridus Franciscus Cromhout benoemd was.

Zooals uit de stukken blijkt was zij reeds den 19 October 1724 na den dood haars vaders, ongeveer twintig jaren oud, met diens bezittingen verleid. Daar de verleibrief omtrent de zwanen als het ware ons nog eens de schim van Jan Ruygrock voor den geest roept en het recht van zwanendrift van het „Huis te Werve" zullen wij hem hieronder in zijn geheel mededeelen:

„Unico Wilhelm des Heyligen Roomschen Rijks, Graave van Wassenaar, Bannerheer van ende tot Wassenaar en Zuidwyk Vrijheer van Obdam, Hensbroek, Spierdijk, Wogmeer, en der Vrije Heerlijkheid Lage; Heer tot Twickel, Kernhem Weldam, Haermeulen; beschreeven in de Ordre van de Ridderschap en Edelen van Holland, des Duitschen Ordens, Ridder en Land Commandeur der Ballije van Utrecht enz. enz. enz. — Doen kond allen Luyden dat wy (behoudens ons ende eenygelyks regt) verleyd ende verleend hebben verleijen ende verleenen mits desen onsen brieve vrouwe Elisabeth Maria Cromhout, vrouwe van Nieuwkerk, Douariere van de heer Gerard Anthonij Baron van Wassenaar, haar aangekoomen bij doode en overlijden van Godefridus Franciscus Cromhout, Heere van de Werve, en ophaar hoog geboore gedevolveert uyt kragte van de

Testamentaire Dispositie door Dirk Wuijtiers, Heer van de Werve den 12 Januarij 1731 gepasseerd (die wij by Extract beneffens deese in 't Register onser Leenen hebben geregistreert) Twee paar oude ofte Jonge voedende zwaanen te moogen houden, drijvende om ende omtrend den huijse en de sloote van de Werve onder de parochie van Rijswijk ofte elders anders, getekend met haar merk daar het haar gelieven zal zodanig ende in dier voegen als heer Jan Ruijgrock van de Werve Ridder heer van de Werve in den Jaare 1469 den Elfden dag van October daarmede is verleyd geweest, te houden de voors. twee paar oude ofte Jonge voedende zwaanen van ons, onse Erven ende Nakomelingen, heeren en vrouwen van Wassenaar en Zuidwijk bij de voornoemde vrouwe Elisabeth Maria Cromhout Douariere van Wassenaar haare Erven en Nakomelingen tot een middelleen, en onversterflijken Erfleen. te verheergewaaden als 't vervald met twee Jonge voedende zwaanen of vijftien stuyvers voor yder zwaan, boven de andere onse gewoonlijke Hofregten daartoe staande, Ende van desen Leen heeft ons voor de gemelde vrouwe Douariere van Wassenaar hulde, Eed, en manschap gedaan na behooren Adrianus Meurs, advocaat voor de Respective Hoven van Justitie in Holland woonende alhier in den Hage ingevolge de Procuratie door de gemelde vrouwe Douariere van Wassenaar onder haare handtekening den 18 April 1765 gepasseerd (die wij meede in ons Leenregister hebben doen registreeren) en dat in handen van onsen Stadhouder van de Leenen van Wassenaar Sebastiaan Thierrij de Bije procureur voor de Respective Hoven van Justitie in Holland daar bij aan ende over waaren als Leenmannen Cornelis Thierrij de Bije Procureur voor haar hoogmog. en 't Collegie van de Edele mogende Heeren Gecommitteerde Raden, als griffier der Leenen van Wassenaar en Zuidwijk, en Mr Bernardus Thierrij de Bije, advocaat voor de Respective Hoven van Holland, ten oirconden hebben wij hier aan doen hangen onsen zeegele en contra zegele, dat wij tot Wassenaarse Leenen gebruyken, gedaan in den Hage, den 10 September 1765.

S. Thierry de Bye.

Bij den Graave als Bannerheer van, ende tot Wassenaar & Zuidwijk, Ter Relatie van Stadhouder en Leenmannen voornoemd

Cs THIERRY DE BYE.

De laatste Heer van het „Huis te Werve" was de zoon van bovengenoemde Elisabeth Marie, Jacob Hendrik Baron van Wassenaer, Vrijheer van Alkemade en Vrijenhaak enz., Heer van Nieuwerkerken, Ankeveen, Werve enz. Zijn verleibrief dagteekent van 14 Febr. 1771.

Van dezen Heer van het „Huis te Werve" bezitten wij den volgenden eed voor zijne leenmannen:

„Ik belove den Hoog Edelen geboren Heer Jacob Hendrik Baron van Wassenaer, Vrijheer van Alkemade, en Vrijenhaak etc. Heere van Nieuwerkerke, Ankeveen, Werve etc. etc. etc. als heere en bezitter van den huize Te Werve, geleegen in den ambagte van Rijswijk, gehouw, en getrouw te zijn, zijnen baat te vorderen, en schaade te verhoeden, en dat ik niet en zal weezen in raad ofte daad, waar hem ofte zijne goederen, Vasallen ende Leenmannen eenig hinder, schaade, of letsel af komen kan; maar indien daarvan iets tot mijnder kennisse kwame, zal ik dat naar mijn vermogen beletten, en terstond mijnen Leenheer voorsz. ofte zijne gecommitteerden, daar af goede waarschuwinge doen, ofte doen, doen; voorts mijns Leenheeren voorsz. zijn Eere, Faam, goed en geregtigheid, zoo wel van possessie als van Eigendom, regt, en actie, voor te staan, te helpen behouden, en bewaaren naa mijn magt, ende vermogen; wijders hem dienst en bijstand doen met raad, en daad, daar hij zulks begeeren, en te doen hebben zal, ook secreet te houden, al 't gunt bij hem geordonneert, en bevolen zal worden, en niet te rebelleeren ten zijnen nadeele, en eindelijk alles te doen, dat een goed en getrouw Vasal, en Leenman, zijnen Wettigen Leenheer, schuldig is, en gehouden te doen."

Bij testament van 6 October 1785 benoemde hij tot uitvoerders zijner uiterste wilsbeschikking Arnout Jan van Brienen, Heer van de Groote Lind Dortmonde en Stad en Jan Schorrenberg.

HET WAPEN VAN HET „HUIS TE WERVE."

Bij de stukken, die ter onzer beschikking stonden, komt geen

enkel oorspronkelijk voor, uitgaande van de oude Heeren van de Werve. In de aanwezige afschriften wordt alleen gesproken van een bezegelen met „mijn leen zegel", „met mijn pitzier", „met onzen zegele van den Huijze te Werve", zoodat *wij* niet vermogen uit te maken hoe dit zegel er uitzag.

S. van Leeuwen [1]) zegt echter uitdrukkelijk, dat hij het wapen van de Heeren van de Werve, met name van Jan Ruyghrock, zijn vader en zijne twee neven gezien heeft, en wel, zooals wij het op den titel dezes weergaven. Tegenover deze stellige verklaring komt, dunkt ons, elke twijfel, dat het anders zou geweest zijn, te vervallen.

AFKOMST VAN DE HEEREN VAN DE WERVE.

Zooals bekend is, nemen bijna alle schrijvers aan, dat de oude Heeren van de Werve hunne afkomst door de Heeren van Wena trekken uit een tweeden zoon der Burggraven van Leiden. Hieromtrent kunnen wij niets mededeelen. Wij ontdekten geen enkel punt van aanraking tusschen de Huizen Werve en Wena, noch van Werve en de Burggraven van Leiden. Billijk is het echter hierbij op te merken, dat wij niet hooger dan het midden der 13de eeuw konden opklimmen, en juist zij, die de verwantschap zoeken, spreken van de 11de eeuw.

DE BEZITTERS VAN HET „HUIS TE WERVE."

Omtrent de bezitters van het „Huis te Werve" kunnen wij mededeelen, dat Mr Johan Herman de Lange bij overdrachtsbrief voor Schout en Schepenen van Rijswijk, gedagteekend den 27 Maart 1807, er bezit van kreeg. Zijne kinderen verkochten deze bezitting in 1824 bij openbare verkooping aan Jhr M. B. H. W. Gevers. Zijne dochter J. H. M. C. B. Gevers huwde met den Heer W. A. Baron van Pallandt. Mevrouw van Pallandt stierf vóór haar echtgenoot. Na den dood van den Heer van Pallandt kwamen diens bezittingen aan de erfgenamen vermeld in Bijlage B, waarheen wij verwijzen.

---

[1]) blz. 1292.

Bijlage A[1].

Floris van de Werve
leeft 1262.

Willem van de Werve zoon. | Beatrix van de Werve dochter.

Amelis Uyttenwaarde

Ghijsbert Swijnes, Sweijmen of Swijn, geh. Clemense Herber van Foreest, verleid 1309 woning en 14 mergen land, 1323 verleiing uitgebreid tot zijne kinderen en die het volgens recht schuldig zijn.

Huybert van de Werve
1327.

Jan van de Werve
verl. 1327 en 1402.

Claas van de Werve,
bij overgifte van Jan zijn broeder anno 1430.

Alijd van de Werve.

Sprongh van de Werve.

Jan v. d. Werve,
verl. 1429.

Herber v. d. Werve,
kleinz. van Alijd v. d. Werve.
verl. 1433,
geh. Janne Kerstants,
verkoopt aan Jan Ruijgrok van de Werve dit huis met de hofstede, grachten, cingelen en boomgaarden daartoe behoorende.

Herber of Herpert bezegelde dezen brief met *zijn zegel, een Schilt „daarop in 't hooft van dien staan drie Palen."*

Claas v. d. Werve Sprongse,
Priester.

Jan Ruygrok van de Werve,
Ridder en Raad van Philips van Bourgondië,
zoon van Willem de Buyzer van de Werve uit rechten mannelijken bloede van de oude Heeren van de Werve en Wena, *wapen zilveren face op groen.*

Dit wapen heeft Jan Ruyrock, zijn vader en zijne twee neven: Matthys de Buyser, Heer in Ryerwaart en Adriaan de Buyser, Deken van de St. Catharina Kerk in den Briel gevoerd.

Verl. 1448 woning met 14 morgen lands.

Verl. 1453 leen uitgebreid woning en 160 morgen lands.

Bijlage A².

Jan Ruychrock van de Werve, Ridder, geh. Soete van Domburg.

Willem Ruyghrock v. d. Werve, geh. Gijsberta van Loon.

Jan Ruyghrock v. d. Werve.

Philips Ruyghrock v. d. Werve.

Claas Ruyghrock v. d. Werve, geh. Dochter van Lodewijk van Treslong. verl. 1470.

Frank Ruyghrock v. d. Werve.

Jan Ruyghrock v. d. Werve, geh. Maria van Doorn en Sonsbeek. (zoon van Willem)

Jan. — Lodewijk, geh. Jacquemine van Wissekercke. verl. 1504. — Agnisa, geh. Jacob v. Domburch (Ridder) en St. Achtenkercken. Ridder en bezitter v/d huizingen en leengoederen van Werve. verl. 1513. (kinderen van Claas)

Philips Ruyghrok v. d. Werve. Zie Tekst. (zoon van Frank)

Willem Ruyghrock v. d. Werve, verl. 1 Dec. 1592. — Jan Ruyghrock v. d. Werve, geh. Catharina Jongelings.

Maria v. Domburch, † 1561. geh. Jan van Eijll, Heer tot Geijsteren en St. Achtenkercken. verl. 1517. (dochter van Agnisa)

ElysabethRuyghrock v. d. Werve. † 1593, geh. Johan van der Wiele, Ambachtsheer in Grysoort. † 1625. (dochter van Jan)

Jacob van Eijll, Heer tot Geijsteren, St. Achtenkercke en van den huijse te Werve. Erffcamerlink des Vorstendoms Cleve enz. † 30 Nov. 1592. geh. 1° Anna van Groesbeek. 2° Helena Turx † 1595 te Gouda. verl. 1561. (zoon van Maria)

Jacob v. der Wiele v. d. Werve. † 1642. geh. Ariane Hanneman. † 1665. verl. 20 Maart 1593. — Jan v. der Wyele. † Keulen 19 Jan. 1616.

Willem v. der Wyele v, d. Werve, Ambachtsheer van Nieuwerkercken. † 1654. geh. Elisabeth Poppe. † 1645, testament 9 Jan. 1647. verl. 30 Maart 1643. — Elisabeth v. d. Wyele v. d. Werve, geh. Johan Poppe. — Johanna v. d. W., geh. Huybert van der Meer. — Anna v. d. W., geh. Ysbrand van Ravesway, Heer van der Heggen.

Johan v. der Wyele v. d. Werve. — Maria v. der Wyele v. d. Werve, geh. Govert Wuijtiers. verl. 24 Sept. 1654. — Elisabeth Theresia v. d. W. v. d. W., geh. Jan Helman, Heer van Muijlkercken, later Baron van Willebrouck. — Jacoba v. d. W. v. d. W., geh. Bartholomeus Cromhout.

Elisabeth Wuytiers, geh. Dirck Cromhout. — Dirk Wuytiers van de Werve, geh. Johanna Lambertina d'Overschie. verl. 22 Sept. 1691. — Catharina Wuytiers, geh. Jacob Cromhout. — Adriana Wuytiers, geh. Adriaen de Wale. (kinderen van Maria)

Jan Pieter Helman, Heer van Ruysbroeck, geh. Maria Claris, zuster v. d. Graaf van Clermont. — Maria Elisabeth Theresia Helman. (kinderen van Elisabeth Theresia)

Heijndrick Cromhout, Heer van Nieuwerkercke. Akte van boedelscheiding 25 April 1705. — Jacob Cromhout, geh. Elisabeth Jacoba Cromhout. Eenig erfgen. van Heijndrick Cromh. (kinderen van Jacoba)

Johan François Helman, Heer van Ruysbroeck, wordt in een stuk van 1710 Baron van Willebrouck en Ruysbroeck genoemd. geh. Philippina Columba Nijekercke. — Louise Maria Helman. — Barbara Philippine Helman. — Louise Josephine Helman. (kinderen van Jan Pieter)

Elisabeth Maria Cromhout, † 16 Aug. 1770. geh. Gerard Anthony Bar. v. Wassenaer. Door het afsterven van haar oom God. Francisc. Cromhout. verl. 1765. — Godefridus Franciscus Cromhout, erfgenaam van zijn oom Dirk Wuytiers van de Werve. verl. 28 Maart 1743. (kinderen van Jacob)

Jacob Hendrik Bar. v. Wassenaer. verl. 14 Febr. 1771. (zoon van Elisabeth Maria)

Het wapen van van der Wyele is twee zilveren zalmen ruggelings tegen elkander in een blauw schild.

Bijlage B.

Jhr Marius Bennudinus Helenus Wilhelmus Gevers
van Kethel en Spaland,
Lid van de Ridderschap van Zuid-Holland en van de Algemeene Rekenkamer.
Overl. 26 Juli 1873.
Geh. Johanna Cornelia Bar. Mollerus.
Overl. 3 Juli 1844.

Johanna Henrietta Mellina Cornelia Bennundina Gevers.
Geb. 27 Maart 1829.
Overl. 22 Januari 1888.
Geh. Willem Anne Baron van Pallandt.
Geb. 14 Juni 1816.
Overl. 14 Dec. 1891.

Bij testamentaire beschikking van W. A. Baron van Pallandt erfgenamen:

Gijsbert Jan Anne Adolph Baron van Heemstra. Geb. 4 Juni 1840.	Schelto Baron van Heemstra. Geb. 30 Sept. 1842.	Philip Jacob Baron van Heemstra. Geb. 8 Mei 1845.	Cornelia Martina Bar. van Heemstra. Geb. 19 Nov. 1847. Geh. F. A. Hoefer. Geb. 14 April 1850.	Wilhelmina Cornelia Martina van der Goes. Geb. 5 Aug. 1855. Geh. Charles Lucien Paul Baron v. d. Borch. Geb. 19 Dec. 1842.

Kinderen van
Henriette Philippine Jacoba Bar. van Pallandt, zuster van den erflater, geb. 27 Juni 1810, overl. 18 Nov. 1881, geh. Frans Julius Johan Baron van Heemstra, geb. 13 Juli 1811, overl. 19 Febr. 1878.

Dochter van Frederica Bar. van Pallandt, zuster van den erflater.
Geb. 1 Juli 1812.
Overl. 8 Sept. 1877.
Geh. Carel van der Goes.
Geb. 26 Octob. 1810.
Overl. 2 Juli 1885.

D'Arnaud, De Ceva cet. (XL, 368, 604; XLI, 241). — Door welwillend verstrekte inlichtingen alsmede uit familiepapieren enz. is mij het volgende gebleken:

Trouw- en Doopboeken der Waalsche Gemeente te Franeker:

Geh. 15 Juni 1710 mons. Honoré d'Arnaud en madlle Coupé wede van Etienne Pallardi. Hunne kinderen:

1) George Jean Michel, geb. 16 Sept., ged. 20 Sept. 1711. Zijn vader hield hem ten doop in naam van Georg Wolfgang, Jean Sicco en Michel Onuphius, Baronnen van Schwartzenberg en Hohenlandsberg.

2) Anthoine, geb. 22 Aug., ged. 28 Aug. 1712. Zijn peter was zijn grootvader Anthoine d'Arnaud, zijne meter zijne tante Marie d'Arnaud (beiden woonden te Puy-Laurens). In hunnen naam hield zijn vader hem ten doop.

3) Juliane Jeanne, geb. 7 Nov., ged. 12 Nov. 1713.

4) Moyse Louis en Elizabeth, tweelingen geb. 19 Juli, ged. 21 Juli 1715.

5) Marie, geb. 1 Mrt, ged. 3 Mrt 1717.

6) Honoré, geb. 2 Apr., ged. 6 Apr. 1718.

7) Magdeleine Marguérite, geb. 24 Sept., ged. 26 Sept. 1719.

Gehuwd 19 Juli 1751 mons. Christian Jos. Niemeyer en madlle Juliane Jeanne d'Arnaud.

Geboren 17 Aug., ged. 24 Aug. 1756 Judith Elisabeth dr. van Antoine d'Arnaud en Anne Dodonée van Burmania. Zij stierf 10 Febr. 1780 en was gehuwd met den Grietman van Andringa de Kempenaer. Volgens La France Protest. 2e éd. was de grootvader van den Franeker predikant Honoré d'Arnaud Paul d'Arnaud en de grootmoeder Marguérite de Toulouse, de vader Antoine d'A., advocaat te Puy-Laurens (Lauvaguais), de moeder Marie de Mascarenc. Honoré had 2 broeders en éene zuster te weten: 1) Moyse, 2) Daniel, 3) Marie, geh. met Jacques de Vialattes de Pemille.

Trouw- en Doopboeken te Leeuwarden:

Geh. 6 Juni 1774 Regnerus Andringa de Kempenaer, Grietman van Lemsterland en Judith Elisabeth d'Arnaud.

Ged. 12 Aug. 1761 Juliana Dorothea Hisk Maria dr. van Anthony d'Arnaud en Anna Dodonea van Burmania.

Geh. 5 Febr. 1782 Antony Coenraed Willem van Haersolte en Juliana Dorothea Hisk Marie d'Arnaud. Hij stierf te Zwolle 30 Oct. 1820, en was geb. te Zutphen 10 April 1760. Zij stierf op den Doorn 31 Mrt 1827 (mr J. van Doorninck Geslachtk. aant. Hij † 28 Oct. 1820. Zij † 1 April 1827).

Grafregisters te Leeuwarden: Anna Dodonea van Burmania begraven 27 Aug. 1777 in een haar toebehoorend graf. In ditzelfde graf bijgezet 18 Febr. 1780: Mevr. J. E. de Kempenaer, geb. d'Arnaud.

Doopregisters te Kampen: Geboren uit het huwelijk van Frans van Ingen en Elisabeth d'Arnaud:

1) Johan Otto, ged. 5 April 1747 (Broederkerk).

2) Judith Elisabeth Gerhardina, ged. 5 Januari 1749 (Broederkerk).

3) François Pierre, ged. 28 Juni 1750.

4) Honoré, ged. 8 Aug. 1751.

5) George Antoine, geb. 7 Aug. 1755, ged. 10 Aug. 1755.

Verder werd mij nog opgegeven dat in de Fransche kerk te Kampen den 17 Mei 1750 gedoopt is: Honoré George, zoon van Frans van Ingen en Elis. d'Arnaud.

Ondertrouwd zijn in den Haag 19 Juni 1746 Mr Franciscus van Ingen met Elizabeth d'Arnaud en in het „Egtboek" van Scheveningen staat 1746 den 3 Juli Mr Franciscus van Ingen met Elisabeth d'Arnaud. Het huwelijk zal dus wel te Scheveningen voltrokken zijn. De voornamen der kinderen, uit dit huwelijk geboren, geven alle recht te vermoeden dat deze Elisabeth d'Arnaud de dochter is van Honoré d'Arnaud en J. E. Coupé, te meer daar El. d'Arnaud, echtgenoote van Fr. v. Ingen, eene zuster had, Magdalena Margaretha genaamd, geh. met Johannes van Lill. Elis. d'Arnaud, dochter van Honoré d'A. en J. E. Coupé, had ook eene zuster Magdeleine Marguérite, zooals wij reeds zagen.

Judith Elisabeth Gerhardina van Ingen kan dus genoemd zijn naar hare vermoedelijk grootmoeder Jud. El. Coupé en hare grootmoeder Gerhardina Lewina Voorne, respect. echtgenooten van Honoré d'Arnaud en Johan Otto van Ingen. Zij huwde Philippe de Ceva (ook wel Cévas of Sevaz), en vertrok met attestatie van Kampen naar Zutphen a° 1773.

Is zij te Zutphen gehuwd?

Behalve 2 jong gestorven kinderen werden uit dit huwelijk geboren:

1) Charlotte Maria Elisabeth Otteline de Ceva, geb. te Brummen 10 Dec., ged. 19 Dec. 1784. Zij huwde te Deventer 28 Mei 1812 mr Gerhard IJssel de Schepper en stierf te Dev. 23 Oct. 1850.

2) Alexandre Pierre Philippe Corneille Robert Emérence de Ceva, geb. te Sèvres 25 Mrt 1791, gest. te Houthem 17 Mei 1876, geh. te Maastricht den 26 Febr. 1824 met Emilie Poswick.

Philippe de Ceva of Cevaz, gelijk de naam promiscue gevonden wordt, zelfs Sevaz, zooals mij uit officieele stukken blijkt, gest. te Haarlem 13 April 1809, werd geb. te Leeuwarden en aldaar gedoopt den 3 Sept. 1741. Zijne ouders waren Claude Cevaz, Intendant van Z. H. W. K. H. Friso Prins van Oranje, en Marie Cox. Zijn peter was Mylord Graaf Chesterfield. Hij werd ten doop gehouden door den kapitein der cavalerie Jaques Adrien Izaac Bigot en mevrouw Magdeleine Valat. Hij had nog eene oudere zuster en broeder te weten:

a) Marie Catherine Charlotte, geb. 's Gravenhage alwaar haar doopjaar niet gevonden is, gest. Breda 13 April 1804, geh. Breda 17 Januari 1764 met Herman Rudolph Banier.

b) Guillaume Anne, geb. te 's Gravenhage, alwaar zijn doopjaar niet gevonden is. Hij leed schipbreuk en verdronk met zijne 3 kinderen op de terugreis van Oost-Indië; zijne echtgenoote, Marie Beatrix Cassa, met wie hij 27 Januari 1771 te Breda huwde, was te Batavia gestorven. Z. H. Prins W. H. K. Friso en diens echtgenoot waren zijn Peter en Meter.

In een brief van 30 Nov. 1744, geschreven te Breda door Richard Lowther, Hofkapelaan van Prinses Anna, aan Nic. Arnoldi, secret. en Thesaur.-Gener. van Z. H. Prins W. K. H. Friso (later Willem IV) wordt gezegd van Claude de Ceva, dat deze niet meer zooveel vertrouwen van den Prins genoot als voorheen.

Deze brief is nog te Leeuwarden aanwezig.

Eene losse familie-aanteekening bevat de mededeeling, dat Marie Cox dame d'honneur van koningin Marie, gemalin van Prins Willem III, en eene Engelsche was. Maria v. Engeland stierf 1694,

en Claude de Ceva zou volgens opgave van zijnen zoon Philips ± 1691 geboren zijn. Ik vermoed dus, dat Marie Cox annex was aan de hofhouding van Anna, de dochter van George II van Engeland, en echtgenoote van Prins Willem IV. Zij zal dan met haren echtgenoot in 't gevolg van den Prins en Prinses in de Nederlanden zijn gekomen.

Onder Anna, koningin van Engeland, dochter van Jacobus II was Sir Richard Cox Lord Chancellor of Ireland.

Ik vind in de „Dictionary of National Biography Vol. XII (Smith, Elder & Co London 1887) in voce Cox, dat Richard Cox den 25 Mrt. 1650 te Bandon geboren was uit het huwelijk van captain Richard Cox en Chatherine, wede van capt. Thomas Batten en dochter van Walter Bird of Clonakilty, Co. Corck; dat hij 26 febr. 1674, nog geen 24 jaar oud, huwde met de dochter van John Bourme, Mary genaamd, die toen nog geen 15 jaar telde. Onder de bronnen staat opgegeven de autobiography of the Rt. Hon. Sir Richard Cox, Bart Lord Chanc. of Ireland, from the origin. manuscr. preserved at the Manorhouse Dunmanway Co. Cork. ed. Caulfield 1860. Mogelijk behoorde Marie Cox tot deze familie. Het volgend wapen kan misschien opheldering geven. De Heer L. U. Verspyck te Breda schrijft 11 Mrt. 1836 aan mr G. Nilant Bannier te Deventer, dat zijn grootvader Herman Rudolph Bannier, gehuwd met M. C. C. Ceva, eene eenige dochter had, gehuwd met den vader van den Heer Verspyck. Volgens een bijgevoegd cachetafdruk voerde M. C. C. Ceva in een veld van goud een herald. rechter schuinbalk van rood (?), beladen met 3 aanziende hertekoppen. Boven en beneden den schuinbalk prijkt een vogel. Zeer zeker is dit niet het wapen der Ceva's, mogelijk van de moeder van M. C. C. Ceva, zijnde Marie Cox.

Gevraagd. 1°. Nadere inlichtingen omtrent *Claude Cevaz* (Ceva, Sevaz) en *Marie Cox* en haar wapen. Waar en wanneer stierven zij? Is ook iemand in de gelegenheid de autobiographie van Rich. Cox na te slaan? Hieruit blijkt wellicht of Rich. Cox eene dochter Mary had, gehuwd met Claude de Ceva.

2°. Hoe heette de moeder van *Judith Elizabeth Couppé?* Haar vader was Philippe Coup(p)é, Predikant te St. Hilaire sur l'Autise. Volgens Bull. d. l. Comm. de l'Hist. d. Egl. Wall. I. 119 heette zijne vrouw *Judith Baralliou*, gest. te Amsterdam Nov. 1693. Begraven werd te Amsterdam (Leidsche kerkhof) 15 Nov. 1698 Judith Barrailleau, wonende in de 2de Weteringdwarsstraat. Is 1693 ook een drukfout voor 1698, en zijn deze Judiths een en dezelfde persoon?

3°. Elis. d'Arnaud geh. met Frans van Ingen zegelt: Doorsneden, 1. in zilver een liggend zwaard; 2. drie bergen; terwijl hare zuster Magd. Marg. geh. met Johan van Lill 't gewone wapen der fam. d'Arnaud bezigt. Volgens 't Armorial: d'Arnaud. Frise. Coupé au 1. d'arg. à deux cranes de boeufs de sable accornés d'or accostés; au 2. de gueule à une épée d'arg. posée en fasce garnie d'or. Vroeger heetten de cranes de boeufs rapen of knollen van groen, gebladerd van goud. Welke benaming is nu de juiste? Voerde Philippe Coupé: D'azur au lion couché d'or, surm. de deux épées d'arg. garnies d'or, passées en saut.? Van welke familie is het wapen, waarmede Elis. d'Arnaud zegelde?

Deventer. M. E. HOUCK.

Jan of Johan Schulenborg of Schulenborch. — In zijne „Beschr. v. d. havesathen in Overijssel", zegt F. A. Ebbinge Wubben (Overijss. Alm. voor Oudh. en lett. 1847, bl. 207—10): „Schulenburg, in de Marke van Hulsen en Overwaters, kerspel Hellendoorn, oudtijds ook Ter Mollen of Moelen genaamd, een der oudste sloten in dit gewest [1]) (vgl. Alm. 1842, bl. 132). Schulen-

[1]) Vgl. Dumbar, Analecta II, p. 213, 315: „1380 is 't huys te Eerde belegert en vernielt door den bisschop, ende syn te gelijcken in dit jaer oock belegert en gedestrueert de huysen ter Mollen, alias Schulenborch Garner en Lage"; p. 439: „Dirick v. der Schulenborch", 1462, wegens Deventer, zegsman in het verschil tusschen den heer van Almelo en de stad Almelo; p. 475: „1527, den 14 Aug. is Hasselt door de Geldersen ingenomen; den 20 Sept. den Schulenborch."

burg zoude zijnen naam ontleend hebben van het adellijk geslacht van dien naam, zijnde een tak van het overoud adellijk, ten deele vrijheerlijk ten deele grafelijk geslacht in de Mark Brandenburg, en daarvan afkomstig zijn de beruchte Groninger afgevaardigde bij de vredesonderhandelingen met Portugal, in 1661, Jan van Schuilenburg, die, ten lande uitgeweken, zich schaarde aan de zijde van Christoffel Bernard van Galen (bisschop van Munster)".

Wij twijfelen zoowel aan het een als aan het ander: 1e schijnt niet te blijken, dat een tak van het uit de Mark Brandenburg herkomstig geslacht von der Schulenburg dáár gevestigd is geweest; 2e zal Jan Schuilenburg wel niets met een adellijk geslacht van dien naam te maken gehad hebben.

Uit een verzegeling van burgemn en raad van Groningen, van 1470, „des satdages voir sñte lamberts dach", blijkt de verkoop eener jaarlijksche rente „wt mensema heert inde merne in..... karspel", door Symon vanden Schulenborch en Hille Sickinge, echtel. (Oorspr. perk. brief, in ons bezit). — Het Regist. v. h. Arch. v. Gron. maakt voorts (dl. III, bl. 77, nr. 10) gewag van een brief van Symon v. den Schulenborch, van 28 Oct. 1584, aan burgemn en raad van Gron., over het houden eener bijeenkomst te Winsum (Gron.), t. e. te beslissen een geschil tusschen Gron. en den „here van Gemmen (Gemen)" [1]; (z. dl., bl. 290, nr. 10) van eene Obligatie 3000 daalders, opgenomen door Volrade v. Krosigk, erfgezeten op Besen en Popliz, van vrouwe Amelgast, geboren Bluenschleben (*sic*), wede van Warner v. der Schulenburgh, 1613 [2];

[1]) Beiden zullen zeker behoord hebben tot het geslacht S., waarvan Fahne, Köln., Jül. etc. Geschl. II, 136, gewag maakt: „Schulenburg, nach dem Gute dieses Namens, im Clevischen, schreibt sich ein Geslecht, welches 3 (2, 1) silberne Löwen in Roth führt, davon war Zeno 1381 bei der clevischen Gecken-gesellschaft. 1380 kauft Simon v. S. den Hof Zünderich von den Gebrüdern von Ulft." — Van Spaen, Proeve v. hist. en oudheidk., Cleve, 1808, noemt, bl. 30, Sweder (niet Zeno) v. S. onder de gezellen der Gekken Orde.

[2]) Deze is vrij zeker dezelfde als Werner v. der S., Rath, Drost zu Lauenburg, auf Betzendorf u. Clötzen, 1547—1608, ux Armgard v. Alvensleben (Joh. Fdr. Danneil, Stammtaf d. v. d. S., Salzwedel 1847, Tab. 6).

en (dl. IV, bl. 71, nr. 4) van eene verzegeling van het huwelijkscontract tusschen Johannes Schulenborch en Grietien Jansen, 1643, 22 Dec. [1]). Deze laatste nu, is zeer waarschijnlijk dezelfde Johan of Jan S., die in 1642 voor het eerst tot lid van de „Gezworen Meente" gekozen werd [2]), en als zoodanig ook in 1643, 45, 46, 48 en 49 voorkomt; als weesheer 1646—48, raadsheer 1650, 51, lid van de admiraliteit te Amst. 1652 en van de staten genl 1652—61, toen de provinciale staten den 30 Nov. van laatstgenoemd jaar, en burgemn en raad van Groningen den 10 Jan. 1662, een besluit namen, waarbij hij van zijn ambt ontzet en onbekwaam verklaard

[1]) Dit wordt bevestigd door zeker gedicht getiteld: „Schuilenborghs Waapenkreet, ofte Mr. Gerrit Schotse Trommelslag," omstreeks 1662 vervaardigd, en medegedeeld in de Gron. Volksalm. 1850, bl. 79—83, 't welk o. a. 't volgende geeft: „Kom Grietje Janssen, kom mijn lieve wijfje kom". Het Regist. v. h. Gron. Arch. vermeldt, 1e Vervolg, bl. 293, nr. 35, op het jaar 1697, eene „Resolutie van burgemn en raad, dat Johan S., zoon van den veroordeelden Joh. S., niet verkiesbaar is tot boekhouder der gemeene armen," 19 Junij. — Dat hij kinderen had, blijkt ook uit de Instructie ov. de saecke v. d. gewesenen Heere Staet-Genl. Joh. S., Gron. 1662, sub no. 45; uit o. a. t. h. werk van Wiens, waar, S. 452, van zijne bij hem te Munster wonende dochter gesproken wordt; en uit 't summair Verhael enz., hieronder. — Ook schreef de Gron. Afgevaardigde ter Staten-Genl., Lucas Alting, in twee missives aan gedeput. staten van zijn gewest (of wel aan den Raad der stad Gron., sedert 1624 ook Ed. Mog. betiteld), d.d. 6/16 Dec. 1679 en 15/25 Juni 1680: „Door het importuin aenhouden van Margreta Jans, huisvrou van Jan Schulenborg, is bij haer Ho. Mog. de surcheance van executie tegen het Huis van Bergen weder ingetrokken, niet tegenstaende haer regte bij mij was overgenomen, gelijk UEd. Mog. uit nevensgaende resolutie zullen believen te sien. Sal UEd. Mog. bevelen ende instructie hier omtrent in alle onderdanicheit afwachten, als niet genoegsaem van de ware geschapentheidt van dese sake geinformeert zijnde." — „De Heere van Dijckvelt heeft mij d'eere gedaen van door een particulier briefien te recommenderen de sake van de Graaf van Auvergne, getrout met de Princesse van Hogensolrn ende Marquise van Bergen op den Zoom, ten einde UEd. Mog. voor te dragen Hooggemelte Hr. Graef souden believen te guarenderen wegens d'aensprake van de huisvrou van Joh. Schulenborgh."

[2]) Den 18 Aug. 1624 en 16 Maart 1625, werd te Gron. als „Phil." student ingeschreven: „Johannes Schulenborch, Groninganus" (Album Acad. z. j. en pl., bl. 22, 23).

werd tot eenige bediening in het vervolg, omdat hij buiten kennis van dit gewest zijne toestemming had gegeven tot een verdrag met de kroon van Portugal [1]). Misnoegd over dit besluit, en in zijn eer en ambt hersteld willende worden, 't geen echter niet in alles naar wensch ging [2]), zocht hij steun bij de gilden, bij welke hij zeer in gunst stond, en was de voornaamste aanstoker van de ontevredenheid van dezen op de stadsregeering; 't welk hem vervolging, ook wegens andere hem ten laste gelegde ambtsmisdaden [3]), en gijzeling in zijne woning op den hals haalde, waaraan hij zich echter door de vlucht in vrouwenkleederen onttrok [4]). Zich eerst,

[1]) Vgl. Diest Lorgion, Beschr. d. stad Gron. II, 52, volgens den Tegenw. staat v. Stad en Lande II, 152—; Aitzema, Zak. v. staat en oorl. X, 137, 150; Wagenaar, Vad. Hist. XIII, 17; Deductie v. 't gene voorgev. is by de prov. v. St. Groen. en Ommel. en derselv. gecommitt. by haer H. Mog. ontr. het tracter. ende sluyt. v. d. vrede m. d. Croon. v. Portugael, 's Grav. 1662; Regist. a. b., 1e Verv. bl. 222, nr. 66.

[2]) Zie „Brief van een Vriendt aen syn Vriendt," dd. Delfzijl, 26 Iulij stil. (1662): „Dat men alhier met verwonderinghen verneemt, uyt de Saturdaghsche Haerl. Cte., dat ghemelte S. in alle sijne digniteyten soude wesen herstelt, ende in 't korte wederom in den Hage verwacht werde, om sijn voorgaende plaetse te komen bekleden, het welcke alhier voor een groot verdichtsel wert gehouden. Het welcke noch seer verre van daer is, dat sulcks albereyts soude wesen ge-effectueert: voornaemlijck, de wijle gemelte S. niet alleen (als vermeent wert) over de Portugaelsche sake, nemaer oock om een gecommitteert crimen Peculatus is inhabijl verklaert."

[3]) Opgesomd bij Wagenaar, a. w. XIII, 68; Diest Lorgion, a. w. II, 63; in „Verzamel. v. stukk. ov. h. oproer in 1662, de proceduren tegen Joh. S., 1661—63" (H. S. van 't Gron. Arch., vermeld in 't Regist. a. v., 1e Verv., bl. 424, nr. 246).

[4]) Den 28 Nov. 1662 (Mr. H. O. Feith, Regeeringsbk. d. prov. Gron. 1e st. bl. 22. Den 30 Dec. daaraan volgende werd S. „gecondemneert, omme soo wanneer hij sal te becoomen wesen, door den scherprichter met den swaerde geexecuteert te worden, datter de doodt nae volget, met confiscatie van alle syne goederen, blyvende de Vrouwengoederen daer van geeximeert." (Instructie enz. a. b.; Sententie bij Aitzema, a. w. IV, 1046). Bij plakkaat van 10 Oct. 1665 werd een premie van 1500 Car. gl. op zijn lijf gesteld (Summair Verhael hieronder). — Brieven van hem aan G. Udinck (den gebannen olderman der kleermaker-gilde), 1663; aan zijn neef dr. M. Meyknecht, 1666; aan Osebrand Jan Rengers (over wien de heer M. G. de Boer, in „De Tijdspiegel" 1890, bl. 295—314,

vermoedelijk op raad van den Groningschen bouwmeester der gilden, Gerrit Harms Warendorp, naar Bremen begevende [1]), ging hij daarna in Munsterschen dienst over; werd 's bisschops geheimraad;

---

eene merkwaardige bijdrage leverde), 1669, enz. berusten op het Gron. Arch. (Regist., 1e Verv., bl. 225, nr. 12, bl. 234, nr. 38, bl. 241, nr. 58). Vgl. Summair Verhael v. h. verhoor van O. I. Renghers v. Slochteren, Gron. 1677. [Beider laakbare handelingen blijken uit de jaarboeken van hun tijd (zie o. a. Holl. Mercurius 1673, bl. 28, 1677, bl. 98—154, 207—10, 1678, bl. 7—9, 278; Sylvius, Verv. op Aitzema, I dl. 8 b. bl. 545). R. (in zijne eer, ambten en goederen hersteld), schijnt kort na zijne slaking gestorven te zijn, want Lucas Alting (zie hierbov.) schrijft, dd. Martis den 10/20 Dec. 1678, na voorafgaand beklag over „de schaerheidt van materie": „Alleen de doodt van de Heere O. I. Rengers v. Slochteren, die gister avondt tusschen 5 ende 6 uiren deser wereldt overleden is, meine van sodanig belang te wesen, dat daer van UEd. Mog. behoirde kennisse te geven."]

[1]) W., den 16/26 Jan. 1663 te Gron. gevonnisd en onthoofd, was denkelijk een Bremer, en misschien een bloedverwant van den in „Brema literata," Brem. 1726, p. 147, vermelden „Joh. Warendorff, Bremensis, natus 1668, d. 5. Decemb. In Winsum à Classe Marnensi Prov. Groninganæ prævio examine et habita publice concione Belgico idiomate, in nummerum Candidatorum SS. Ministerii receptus est: Ad munus Ecclesiast., in pago Borgfeldensi obeundum, Groningâ Bremam vocatus 1694 etc.". Vgl. Brucherus, Gedenkbk. v. Stad en Lande, Gron. 1792, bl. 168, die 1653 een Hermanus en 1694 een Gerhardus W. als pred. te Winsum noemt. — „Nicolaus W., Bremensis", werd 19 Sept 1649 te Gron. als Theol. student ingeschreven, „Hermannus, Groninganus," als id. 3 Nov. 1651, Arnoldus, Gron. als Phil. 12 Febr. 1652, Henricus, Omlandus, als Theol. 17 Sept. 1675, Gerhardus, Oml., als Phil., Hieronymus, Gron., als Litt. 21 Jan. en 3 Jul. 1679. (Album Acad.). Ook te Lubeck was een Westphaalsch geslacht van dien naam in hoog aanzien: „Es gibt — zegt Fahne, Herren v. Hövel I, 2, S. 182 — vier, dem Stamme nach von einander verschiedene westphälische Geschlechter dieses Namens, von denen drei in den Städten Münster und Lübeck eine hervorragende Rolle gespielt haben." Vgl. Fahne, die Westphal. in Lübeck, S. 52; Dittmer, Geneal. u. biogr. Nachr. üb. Lüb. Famil. aus alterer Zeit, Lüb. 1859, S. 91; Wilh. Martels, die Hans. Schiffshauptleute Joh. Wittenborg, Brun Warendorp u. Tidemann Steen (Hans. Geschichtblätt. 1872). — Dat de naam Schulenburg ook te Lubeck bekend was, blijkt uit Dr. E. Deecke's Lüb. Gesch. u. Sagen, Lüb. 1852, S. 336: „Anno 1534 sind die grossen Eichbäume vor dem Burgthor bei dem steinernen Kreuz gesetzt; der die gepflanzt, war ein alter Gesell und hiess Arnd Schulenburg."

door dezen in 1663 naar Oostfriesland, ter beslechting van een geschil over de Lichtensteinsche schuldvordering, gezonden [1]); bevond zich in 1672 met dezen krijgslustigen kerkvorst voor Groningen; en schijnt in 1673 in den aanslag van Joh. Adam v. der Ketten tegen den bisschop en de stad Munster betrokken te zijn geweest: „Des Angeklagten weiteres Schicsal — voegt Dr. Eberh. Wiens (Samml. fragmentar. Nachr. üb. C. B. van Galen, Fürstbischof v. Münster, Münst. 1834, I. Bd. S. 453) er bij, — ist unbekannt". Zijn sterfjaar moet ergens gemeld worden, ... maar wáár? De „Holl. Mercurius" van 1673—80 schijnt er geen gewag van te maken. Zie voorts van hem: Regist. a. v., alphabet. ged., op Schulenborch (Johan) en Schulenborg (Jan), chronol. ged., o. a. dl. IV, bl. 164, nr. 13, 15, V, bl. 169, nr. 180, 1e Verv., bl. 223, nr. 79, bl. 226, nr. 84, bl. 248, nr. 46; Sententien teg. Warendorp, Harckens en Udinck, 's Grav. 1663; E. Meeter, De laatste bouwmr. G. H. Warendorp enz., Gron. z. j. (18 . .); De gedenkw. voorvall. in en ontr. de beleger. d. stad Gron. 1672, 5e dr., Gron. 1757, bl. 6, 8, 9; De bisschop voor Gron.; Op de maniere van Tragie-Comedie, door C. H., Gron. z. j,; Wagenaar, a. w. XIII, bl. 64—70, 175, XIV, bl. 130, Naleez., dl. II, bl. 224; Gron. Bijdr. II, bl. 142—47, 250.

Uit niets blijkt dus, dat Johan S. van een adellijk geslacht van dien naam afkomstig was. In tegendeel blijkt uit de Gron. Volksalm. 1850, bl. 75, volgens een in 1662 te Gron. gedrukt boekje, „dat Schuilenborg, de zoon van eenen kluintapper, gehuwd was met de dochter van eenen kalkbrander, en dus welligt de kalkbranderij zijner schoonouders bewoonde".

De naam S. treft men verder in het Regist. v. h. Gron. Arch. nog eenmaal aan, en wel in het 1e Verv., bl. 368, in eene Resolutie,

---

[1]) „Der Magistrat von Gröningen erfuhr solches, und ertheilte dem Kommandanten in der Langeraker (Lange Akker) Schanze den Befehl, ihn anzuhalten; aber Schuylenburgh liess sich auf einem Bauren karren nach Aurich führen, und wendete alles an, dem Fürsten zu einem günstigen Entschlusse zu bewegen" (Leb. u. That. d. Bisch. C. B. v. Galen, Ulm 1804, S. 50; vgl. Lebensgesch. desselb., Elbing 1786, S. 61).

van 24 Sept. 1764, „op het verzoek van Dr. J. v. Schuilenborg om in appel te worden toegelaten van eene sententie door burgemn en raad gegeven over het lijk van zijnen broeder". — Op Vrijd. 16 Maart 1804, voor de eerste maal, en op Zat. 17 Maart. eod., werd te Gron., t. h. van den kastelein J. S. Damstee, aan de groote Markt, waar de Gouden Roemer uithangt, ten verkoop aangeboden, o. a. eene heerenbehuizinge, staande t. w. in de Nieuwe Boteringe straat, laatst in eigendom bewoond geweest door de Juffer W. E. v. Schuilenburg (Gron. Ct. v. 28 Febr. 1804, no. 17). Te Groningen komt de naam Schulenberg (H. S., broodbakker) zeker nog voor: vgl. o. a. Adresbk. van fabrik., winkel., enz, te Gron., Gron. 1854; en vermoedelijk ook te Deventer: „Barth'olda Aleida Reminck Wede Dr. Alex. v. Suchtelen († 17 Oct. 1804), sluit op 20 April 1805 eenen maagscheid met zijne erfgenamen: Petrus Weijland, als in huwelijk hebbende Anna Aleijda Schuijlenburg, Mr. Alex. Schuijlenburg en vrouwe Maria Anna v. Reenen, Ehel., Alex. Willem Swart en vr. Frederica Scheurleer, wede van den Med. Dr. Corn, Casparus de Koning, als wettige voogdes van haar eenig kind Cornelia Maria Jacoba de K., wonende de eerstgemelde te Leiden en de anderen in den Haag. Het optreden dier Schuijlenburgs welligt daaruit te verklaren, dat Dr. Alexander's zuster Maria later den Gemeensman Jan Schuilenburg tot man heeft gehad" (Mr. J. van Doorninck, Geslachtsk. aant., bl. 650).

Het geslacht Schulenborch, 't welk de havesathe van dien naam bij Hellendoorn en ook het huis S. bij Silvolde (graafschap Zutphen) heeft bezeten, was ongetwijfeld hetzelfde waarvan Fahne, t. b. a. pl., spreekt. Beider wapens komen overeen, als blijkt uit de Wapenkaarten van Overijssel, door Ant. v. Mierlo (die Symon v. S. in 1425 met andere riddermatigen uit Salland vermeld), gedrukt bij Gerrit Tydeman te Zwolle, z. j., en door een onbekenden, gedr. te Amst. bij Jacob. Robijn, mede z. j.. Vgl. „Herald. Bibl." 1875 bl. 14: „S., dat zijn stamhuis bij Silvolde heeft liggen [1]) en ook

---

[1]) Over dit slot schreef Dr. W. J. A. Huberts, in „Europa 1863 bl. 259. — Bij Tadama, Gesch. v. Zutphen, komt de naam S. ook herhaaldelijk voor.

het goed van dienzelfden naam onder Hellendoorn gehad had, voerde in rood drie gouden leeuwen en was stamverwant met Ulft, op een half uur gaans van Silvolde, dat mede drie leeuwen had" [1]. — Dat de voorouders van Mr. F. P. G. v. Schuylenburch van Bommenede (15 April 1815 geadeld), welke te Wijk-bij-Duurstede, Gorcum, den Haag, Haarlem, Delft, in de regeering gezeten hebben, ditzelfde wapen, doch vermeerderd met een gouden hartschild, beladen met drie zwarte wolfshaken (hun stamwapen sedert 15..), vindt men bij Rietstap, Wapenbk. v. d. Nederl. adel II, 149; maar men vindt daar niet, waar dat vermeerderde wapen aldus voorkomt, 't geen aanleiding geeft om te vermoeden, dat deze familie met het genoemde adellijke geslacht niet stamverwant was. — Nog treft men aan J. V. Schuilenburch, oud-burgem^r^ en schepen, ont.-gen^l^ der Beden van Overmaas, Maastricht en den Vroenhof, 1786 (Maasgouw no. 116); J. C. C. v. Schuijlenburg, † te Neeritter 3 Oct. 1872 (Handelsbl. 23 Jan. 1877); I. W. F. v. Schuilenburg, rijksveldwachter (N. v/d. Dag 10 Juli 1886, 2^e^ Bl.); L. C. v. Schuilenburg, den Haag (Dagblad 18 Sept. 1883); G. I. v. Schuijlenburgh, met ingang van 1 Juli 1882, ben. tot deurw. d. dir. bel. te Leek (Gron.) (Leeuw. Ct. 23 Juni 1882); G. H. Haijtink, geb. v. Schuijlenborgh, te Curaçao (N. v/d. D. 27 Mrt. 1885 en 10 Nov. 1886); F. W. Schuilenburg, geb. Schouten, † te Rott. 2 Nov. 1885, en voorts de familie Schuy- of Schuijlenburg, te Vlissingen, Middelburg, Amst., en in Ned.-Indië. — Ten slotte zij nog gezegd, dat ons eenige jaren geleden een geschilderd portret vertoond is van zekeren „Capitain Jan Gellius v. Schulenburg, 1746." M^o^.

---

[1] Vgl. v. Doorninck, Tweede bijdr. tot een Overijss. Wagenbk. (Bijdr. t. d. gesch. v. O., III): „Schulenborg (Simon v. der) 1408. Drie leeuwen 2, 1." — Als drosten te Lage (Bentheim), den bisschoppen van Utrecht onderhoorig, noemt Raet v. Bögelscamp, Gesch. v. Bentheim I, 273: 1478 Dieterich en 1484 Cornelius v. d. S. Ook bij Veldhuizen, in 't Bentheimsche, lag een huis Schulenburg, volgens Visch, Gesch. v. Benth., bl. 124. Vgl. vooral: v. Doorninck, Bladwijz. o. h. tijdrekenk. reg. o. h. oud prov. arch. v. Overijss., i. v. Schulenborg.

Van Ourijk (XLII, 281, 563). — Onder welgemeende dankbetuiging aan Mr. P. A. J. v. d. B. voor zijne belangrijke mededeelingen, zou het mij aangenaam zijn nog te vernemen, wie de ouders en grootouders waren van den eerstgenoemden *Mr. Jan van Ouryk*, procureur van den Hove van Holland, solliciteur militair te 's-Gravenhage en agent Zijner Kon. Majesteit van Denemarken en Noorwegen bij de Staten-Generaal, overl. 26 Mrt. 1724. — Kan deze familie ook van Frieschen [1]) of Noorschen oorsprong zijn? — De halve zwarte adelaar in het wapen wordt toch bijna uitsluitend door Friesche en Noorsche geslachten gevoerd.

In de oude registers der Kloosterkerk te 's-Gravenhage (Vgl. Alg. Ned. Fam.blad, 1885, bl. 141) vond ik nog vermeld:

Huijbert van Ourijk, begr. 24 Oct. 1753 bij avond. — Deze *Huijbert van Ouwerik* (sic), procureur van den Raad van State en solliciteur militair te 's-Gravenhage, bewoonde een huis van *f* 600 huurwaarde op den Vijverberg, Noordzijde, aldaar, had een jaarlijksch inkomen van *f* 6000, bezat eene buitenplaats, hield eene koets met 2 paarden en 5 dienstboden. Bij hem woonde in *Apollonia van Ouwerik*, wed. *van Thiel*, met een inkomen van *f* 1000, alsmede *Cornelis van Thiel* met een inkomen van *f* 700. (Scheffer's Alg. Ned. Fam.blad, 1883/4, de rijkdom van 's-Gravenhage in 1742).

Apollonia van Ourijk, begr. 27 Sept. 1751 bij avond. — Deze was gehuwd met *Aldert van Thiel*, zoon van *Balthazar*, hoofdman van het wijnkoopers-gilde te 's-Gravenhage (Timareten, Verz. van Gedenkst. in Nederland, D. II. bl. 159), — kleinzoon van Kapitein *van Thiel* en *Elisabeth van der Kisten*. — Het geslacht *van Thiel* zat te 's-Gravenhage in de regeering.

Maria Cornelia van Ourijk, begr. 16 Juli 1789 bij dag. Zij was gehuwd met *Sebastiaan van Schoonderhagen*, professor aan het Collegium Chirurgicum et Anatomicum te 's-Gravenhage en hofchirurgijn van Hare Kon. Hoogheid Anna, princesse douairière van Oranje-Nassau, Gouvernante der Nederlanden. — Hij overleed

---

[1]) Kan Ourijk soms een verhollandsching zijn van den naam Aurich (Oost-Friesland)? Het Friesche wapenteeken van den halven zwarten adelaar doet die gissiug aan de hand. RED.

te 's-Gravenhage en is 3 Aug. 1784, bij avond, in de Kloosterkerk begraven. — Zijn wapen kwam voor op een tafereel in de groote vergaderkamer van het Gildehuis der Heelmeesteren aldaar. (Timareten, Verz. van Gedenkst. in Nederland, D. II, bl. 306).

Mede behoort tot dit geslacht: *E....... van Ourijk,* wiens naam met wapen voorkwam op een tafereel der professoren, dekens en hoofdlieden van het Collegium Chirurgicum et Anatomicum te 's-Gravenhage, hetwelk destijds op de oude Anatomie- of Ontleedkamer aldaar aanwezig was. (Timareten, Verz. van Gedenkst. n Gelderland, D. II, bl. 305).

Mr. Caspar Balthazar Doll van Ourijk, geb. te 's-Gravenhage 22 Mrt. 1697, schepen, oud-raad, burgemeester van Dordrecht enz., werd in het jaar 1772, en ten tweede male in 1777 gecommitteerd wegens die stad in het Ed. Mog. Collegie ter Admiraliteit op de Maze. (Zie ook: v. d. Aa, Biogr. Woordenboek, in voce).

Wie waren de ouders zijner echtgenoote *Anthonia van Wezel?* Wellicht *Mr. Antonius van W.*, advocaat-fiscaal en procureur-generaal te 's-Gravenhage, vermoedelijk gehuwd met *Cornelia Fannius van Oud-Haarlem*, dochter van *Mr. Cornelis*, heer van Cortenbosch, vrijheer van Oud-Haarlem, en *Judith Guldewagen?*

Wie waren de ouders van *Mr. Adolphy Herbert van der Meij van der Linden*, schepen en raad der stad Dordrecht? (Vgl. Balen, Beschr. v. Dordt, bl. 1304; Boekzaal der Gel. Wereld, 1741, Mei, bl. 574—81.

In mijn bezit zijn eenige klinkdichten, waarvan twee: *„ter bevorderinge van den Heere Kaspar Balthazar Doll van Ourijk tot der beiden Rechten Dokter"* (door Henricus van Ourijk, J. U. D. en P. de Bije, J. C.) en drie: *ad doctissimum juvenem Henricum van Ourijk, quum Lugduni in Batavis J. U. Doctor crearetur"* (door Arn. Henr. Westerhovius, V. D. M. Gymn. Goud. Rector, David van Royen en P. de Bije, J. C.). — Zie ook eenige aanteekeningen aangaande dit geslacht, door mij medegedeeld in het Alg. Ned. Fam.blad van 1889, bl. 46 en 47.

Meerdere gegevens tot de samenstelling eener volledige genealogie dezer familie zullen steeds welkom zijn aan A.—B.

KERKGESCHIEDENIS.

BIJZONDERHEDEN UIT HET 2de NOTULENBOEK DER VOORMALIGE CLASSE

VAN VOORNE, PUTTEN EN OVERFLAKKEE.

MEDEGEDEELD DOOR

H. DE JAGER.

OUDENHOORN [1]).

In 1600 werd Pieter Jansze de Gheijtere [2]) beroepen te Zuidland, maar hij bleef te Oudenhoorn (zie op Zuidland). In 1603 verschenen twee mannen uit O. voor de BB. der Classe, „versoeckende dat haeren diennaer soude mogen vertrecken ende een andere haer bijgevoecht worden." Hun werd geantwoord dat de „ingebrachte redenen in geenderleij wijse suffisant waren, waerom dat men een diennaer soude laten gaen" en dat haar dienaar te O. zou blijven „ter tijt toe dat de Heere hem een andere gelegenheijt" zou geven. Ook werden zij vermaand om „voortaen in vrede met den predikant te leven." Toen Pieter Jansze in 1603 een beroep had ontvangen naar „Sonnemaire", werd er uit naam van de gemeente Oudenhoorn verzocht den leeraar te mogen behouden, maar Pieter Jansze wenschte het beroep op te volgen en de Classe gaf hem daartoe de vrijheid (Acta van 29 Julij 1603). Op een lijst van de predikanten te Oudenhoorn, vervaardigd door Jan Kluit in de vorige eeuw, vond ik als opvolger van Pieter Jansze genoemd *Marten Leenderts 1603, naar Westmaas 1603.* De hier bedoelde persoon fungeerde slechts enkele dagen te Oudenhoorn als predikant;

---

[1]) Vervolg van Nav. XLIII, blz. 114.

[2]) Dus schreef hij zelf zijn naam onder eene ordonnantie van het jaar 1596.

't beroep naar die gemeente werd op hem uitgebracht en aangenomen, maar de Classe, die in de zaak niet gekend was, wilde hem niet laten voorstellen en bevestigen en verbood hem te Oudenhoorn te preeken. Ten bewijze citeer ik het volgende:

Acta van 7 Oct. 1603: „Is ondersocht van den diennaer, die in den Oudenhoorn alreede gesuccedeert is ende is bevonden, dat die van den Briele de ordre hierin niet al te wel gehouden en hebben, als aen hem geschreven hebbende soo veele dat ter eener zijden die van Oudenhoorn veroorsaect geweest zijn beroepinge op hem te doen ende ter ander zijde hij die te accepteeren, beijde sonder eenighe voorwete, last ende autoriteijt des Classis. De Broederen des Classis begeeren wel ernstelyck dat sgelijcx van niemant der dienaren int particulier meer gepleecht en werdde. — Ondertusschen wat aengaet Mertten Lenaertze, diennaer voornoempt, is swaricheyt vant Classe bevonden van weghe zijn al te stoute vrijmoedicheijt, aldaer vertoont, ende is goet gevonden dat men met zijn voorstellinghe gansch niet voort en gae om redenen den Classi bekent, ende hem bevolen zij voortaen in den Oudenhoorn niet te prediken. Redenen zijn ten 1e zijn voorschr. al te stoute vrijmoedicheijt, [1]) wel gefondeerde vreese van seer groote moytte, toecomende soo in kerckel. als classicale vergaderinghen. Ende is hierover den gecommitteerden van Oudenhoorn een getuijgenisse gegeven van (de) Classe, dienende tot contentement der gemeente aldaer over desen handel. Is oock Martten Lenaertze een acte van de Classe gedaen nopende dese handelingh, waervan het originaal bij de Classe gereserveert wert. Is voorgestelt van de gecommitteerde van den Oudenhoorn hoe sij hem houden sullen hierinne dat Martten attestatie van hun begeert van 8 ofte 10 daghen, dat hij bij haer geweest is. Is hun geraden van de Broederen des Classis, dat zij voorhouden geene manniere noch bij Classe noch bij Kercke te zijn attestatie te geven, soo wanneer mogelyck ymant 10 ofte 12 dagen eenighe plaetse bedienne, ten zij dat hij lidtmaet des Classis zij. Aengaende de bedieninghe van den Oudenhoorn is ge-

[1]) Hier in te voegen: ten 2e.

resolveert, dat de dienaren van dees sijde die plaetse tallen 14 dagen versorgen." Acta van 20 Oct. 1603: „In de vergaderinghe is verschenen Mertten Lenaertze, vertoonende een scrift, waerin hij versocht te comen in communicatie met de Broederen over zijn beroepinghe van den Oudenhoorn, verhalende in zijn scrift dat hij wel bekent eenighe onvoorsichtige woerden gebruijct te hebben in de Classe van Spijckenisse [1]), belovende beternisse, begeerende ende versoeckende de kercke van den Oudenhoorn te moghen bediennen bij provisie tottertijt dat hij in een ander plaetse ofte kercke soude toegelaten worden." De Broederen persisteerden om redenen bij haar vroeger besluit en om „zijn noot voor te comen", stonden zij den man alleenlijk toe „dat hij twee maenden dinst soude mogen trecken vuijt de kercke van den Oudenhoorn." Acta van 24 Nov. 1603: „Is voorgestelt de sake van Mertten Lenaertze ende verstaen als dat deselve bij de Classe van Dordrecht wort bescreven totten dinst van die van Westmaese, ende alzoo daerenboven verstaen wort [2]), dat Mertten Lenaertze tot Dordrecht is geweest ende bewillicht in de beroepinghe, soo dat die van Westmaese hebben begonnen voorstellinge te doen. Die van den Oudenhoorn hebben twee gesanten vuijtgesonden om te vervoorderen dat Mertten Lenaertze mochte bij die van den Hoorn blijven, maer alzoo zij verstonden dat de sake te verre gecomen was, soo hebben zij begeert, dat sij doch mochten metten iersten versien worden. Is besloten, dat R. Donteclock ende N. Damius sullen gaen met Mertten Lenaertze bij den rentmeestere om te bevoorderen, dat de allimentatie van twee maenden soude moghen volghen."

In 1604 werd te Oudenhoorn predikant *Valerius Valerii*, door Jan Kluit genoemd *Valerius Thophusius Valerij Fil.* en in de Acta van 7 Febr. 1611 *Valerius Tophuijsius*; den 7den April 1604 had hij reeds het beroep ontvangen. In de Classicale vergadering van dien dag moest hij met twee anderen geëxamineerd worden, maar toen de propositics waren gedaan, waren de gecommitteerden van de

---

[1]) Bedoeld is de vergadering der Classe, 7 Oct. 1603 te Spijkenisse gehouden.

[2]) Hier te lezen: ende daerenboven wort verstaen.

Synode, die beschreven waren, nog niet verschenen. Het examen had toen in hunne afwezigheid plaats „na de ordre des Christelycken Cathecismi." De propositie van Valerius werd „redel. ende goet geordeelt," maar hij was „wat rasch sprekende." Voorts gaven de BB. te kennen dat hij „in de examinatie," zich „wel redel. gequeten" had. Na afloop van het examen werd „goetgevonden dat de Broederen haer oordeel souden ophouden vuijtte spreken, overmits dat de gecommitteerde niet en zijn verschenen", en er werd besloten ,dat een predikant van Brielle en J. Florianus naar de gecommitteerden zouden gaan, de zaak „communiceren ende haeren raet gebruijcken, alleer men totte voorstellinghe ende bevestinghe" zou overgaan. De zaak kwam in orde. In de Acta van 15 Nov. 1604 is sprake van Valerius, pred. te Oudenhoorn.

Oude Tonge.

In de vergadering van 21 Aug. 1601 [1]), waarin de Classe eene attestatie accordeerde aan J. Horstius [2]), „om te moghen vertrecken

[1]) In mijn artikel over de eerste predikanten der Herv. gemeente te O. Tonge (Nav. 1888, bl. 69—74) moet op bl. 74 in plaats van 2 Aug. gelezen worden 21 Aug. Op blz. 69 heeft men in plaats van „berijet" te lezen „bereijt".

[2]) Bij de stichting der Classicale Weduwenbeurs, in 1596, werd door Joachimus Horstius „gestipuleert, zoo hij buijten houwel." kwame te overlijden, „dat zijn moye, de wed. van Henr. Crieckenbeeck, in zijn leven predicant in Suijtlant, in de plaetse van zijn weduwe comen" zou, bij zooverre etc." — Aan hetgeen ik over J. Horstius heb bericht, kan ik uit een brief van 25 Maart 1599, geschreven door Arn. Timmerman, Ph. Louwyck en B. van Doorne, nog toevoegen, dat op den gezegden dag „Joachim Jansze zijn afscheijt ende attestatie van de kercke te O. Tonghe begheert ende versocht heeft," en wel om reden „dat hem die van de stadt Amsterdam seer ernstelick beroepen ende versocht" hadden „om met de schepen naar Oost-Indien te vaeren." De kerkeraad van O. Tonge en de genoemde predikanten wenschten dat Joachim te O. T. zou blijven, maar indien „de broederen" van Brielle, met de „omliggende broederen," besluiten mochten, dat Joachim „die van Amsterdam" volgen moest, dan zou hem zijn attestatie gegeven worden. In geval Joachim „met die van Amsterdam niet en accordeerde," dan begeerde men hem niet te ontslaan. In de vergadering der Classe van Aug. 1599 was Joachim nog present; hij zal dus geen accoord met die van Amsterdam hebben kunnen treffen.

naer Alphen," werd goedgevonden „dat die van de Oude Tonghe souden werden vermaent van de faute, bij henlieden gedaen, int beroepen van een anderen diennaer voor hare gemeente, dat se dat hadden gedaen sonder voorgaende kennisse ende advys van de Classe." Wien zij beroepen hadden, blijkt uit hetgeen onmiddellijk volgt: „daernaer is gelesen de beroepinge, die de kercke van de Oude Tonge hadde gedaen op Davidt Timmerman, de sone van Aernout Timmerman, wesende student in de collegie theologie van de Heeren Staten tot Leijden, ende gesien acte van de ontslaginge soo van den regent vant selve collegie als van de Heeren Staten voorseijt, heeft de Classis dese beroepinge geapprobeert, goetvindende dat sijn examinatie metten iersten soude gevoordert werden." In de vergadering van 2 Oct. 1601 deed David Timmerman eene propositie. Nadat hij was „vermaent dat hij de laeste woerden wat beter soude vuytspreken", had het examen plaats in tegenwoordigheid van twee gecommitteerden van de Synode, en de Broeders hadden „een goet genoegen daerin", maar vermaanden hem zich „wat beter te oeffenen in de H. Schrift" en naarstig te zijn in zijn dienst. Arnoldus Cornelius, één der gecommitteerden, voegde daaraan nog „een goede vermaninghe" toe, en den 3den Oct. werd bepaald dat de eerste voorstelling van David te O. Tonge zou geschieden door A. Timmerman, de 2de door Pieter Segers, de 3de door Pilaert. *David Timmerman* werd dus in 1601 predikant te Oude Tonge en hij bleef aldaar tot in 1604, toen hij naar Schoonhoven vertrok en opgevolgd werd door *Sibrandus Sixti.* Acta van 4 Oct. 1604: „Sijn gelesen de beroepingen van die van Schoonhoven op den persoon van Davidt Timmerman, soo van de kercke ende Magistraet ende bewillinge van de Classe, als bij copije is gebleken vuyt het Classisboeck, ende hebben deselve voor goet gekent ende geconsenteert int vertreck van onsen broeder, doch met bede dat hij de kercke sal bijblijven, soo lange het doenelick is in aensieninge van de siecte van den beroepen student Sibrandi Sixti, hopende dat deselve corts wederomme tot zijne gesontheijt sal mogen comen. — Sijn verschenen Marcus de Vos, ouderling, ende Job Cornelisze, diaken in de Oude Tonge, dewelcke hebben

de vergaderinghe behandicht eene beroepinge op de persoon van Sibrandus Sixtus, student tot Leyden, ende hebben begeert dat hem deselve soude moghen toegesonden worden. Hebben oock bovendien versocht als dat alhier int Classeboeck soude geregistreert worden haere conditie, die sij met denselven hebben gemaect, namelick dat hij hem heeft verbonden aen haere kercke den tijt van thien jaeren, ende dat sulx gesciet is in haren kerckenraet ter presentien van Theophilus Rijckewaert, diennaer in den Briel, ende Davidt Arnoldi, diennaer in de Oude Tonge." Nadat hij den 27sten Oct. 1604 eene propositie gedaan had uit Rom. 3 : 26, welke „voor goet gekent" werd, werd Sibrandus dienzelfden dag geëxamineerd: „Is denselven geexamineert volgende de ordenne des cathecismi ende is het oordeel der gedeputeerde ende oock der Broederen int gemeijn, dat hij goet gekent wort om tot eenen diennaer ontfangen te worden, alsoo hen zijn antw. redelick behaecht heeft, ende is besloten dat men hem sal voorts totten dinst bevoorderen ende sal onderschrijven de 37 art. ende de ordeninge der wede. ende sal voorts in den dinst bevesticht worden." *Sibrandus Sixti* [1]) (dus schreef hij zelf zijn naam) werd dus in 1604 te Oude Tonge predikant. In 1606 besloot de Classe, het rapport gehoord hebbende van hen, die te O. Tonge kerkvisitatie hadden gehouden, Sibrandus Sixti te vermanen „om sijn gemeente met alle vrindelijckheyt te bejegenen" en „de sake in cessantie" te houden „tot het naeste classe." Welke „sake" staat in de Acta van 24 Julij 1606 niet vermeld, maar zeggen ons volgende Acta. Door Sibrandus werd in Junij 1606 aan den kerkeraad zijner gemeente verzocht „dat se hem souden willen ontslaen" en hij drong zeer ernstig daarop aan, zeggende dat „hem daeraen vele gelegen was." Na de lidmaten der gemeente te hebben geraadpleegd, gaf de kerkeraad hem zijn ontslag, reikte hem daarover volgens zijn begeerte eene akte over en voegde daarbij de woorden „dat hij soude willen om zijn profijt vuytzien, gelijc sij oock om het haere soude doen". Op grond nu van het gepasseerde, verlangde de kerkeraad dat Sibrandus zou vertrekken, maar

[1]) Door J. Kluit is hij genoemd *Sibrandus Sixti Frisius.*

deze gaf te kennen, dat hij „zijn ontslaginge" verzocht had „niet om terstont van den dinst" te O. Tonge ontslagen te zijn en vandaar „terstont te scheijden," maar dat hij alleen bedoeld had „ontslagen te zijn van die conditie van 10 jaeren, met de kercke gemaect." Ofschoon hij dus „wel gesint" was „ter gelegener tijt met gevoech te vertrecken," wilde hij niet dadelijk heengaan. De kerkeraad stond daar evenwel op en bracht de zaak voor de Classe, die oordeelde dat de kerkeraad in zijn recht was, als hij zei dat Sibrandus „sijn afscheijt absolutel. begeert" had; zij verklaarde dat Sibrandus „wel wat voorsichtiger hadde moge sijn in het versoecken zijns afscheets" en dat de kerkeraad „haren diennaer met beter billicheijt ende liefde hadde connen bejegenen in zijn versoeck", en bepaalde ten slotte: Sibrandus, volgens zijn begeerte „van de kercke van O. Tonge ontslagen, sal mettertijt met stichtinge vertrecken," en de Classe zal daartoe werkzaam zijn (Acta van 3 Oct. 1606). In Jan. 1607 drong de kerkeraad er op aan, dat er een „prefixze" tijd voor het vertrek van Sibrandus zou worden vastgesteld. De Classe bepaalde „St. Jacob," maar de leeraar nam daarmede geen genoegen en beriep zich op de Synode (Acta van 23 Jan. 1607). Dat de zaak voor de Synode zou gebracht worden, was ook naar den zin van den kerkeraad, maar de Classe vond het niet „raetsaem, dat de sake alsoo sonder yet meer in te doen voor den Synodo soude comen", en in overeenstemming met hetgeen zij reeds in April 1607 gedaan had [1]), besloot zij in Junij van dat jaar rond te hooren in haar ressort of niet iemand gezind zou wezen met Sibrandus van standplaats te verwisselen (Acta van 18 Junij 1607).

---

[1]) Den 25sten April 1607 droeg zij aan een paar broeders op om den kerkeraad „te beweghen haren predikant soo lange te behouden totdat hij bequamel. versien" zou zijn, en Sibrandus te vermanen zich „behoorlycken jegens sijn kercke te dragen, geen conventicula buijten weten des kerckenraets te houden ende te stichten tgene van hem ontstichtet" was. — Uit de Acta, waarin dit te. lezen staat, blijkt, dat te O. Tonge „de rekeninghe der armen in eenen tijt van jaren niet gedaen" was. De Classe trok zich deze zaak aan, zie Acta van 18 Junij, 7 Aug., 15 Oct. 1607.

Nadat de Synode uitspraak gedaan had [1]), vertrok Sibrandus van O. Tonge; de Acta der Classicale vergadering, gehouden 22 April 1608, vermelden hem nog onder de absenten, maar in de Acta van 5 Mei 1608 leest men : „is besloten aengaende de kercke van de Oude Tonge dat dese 3 navolgende persoonen sullen moghen hooren, sonder de kercke yet van harentwege aen te diennen, namel. Anthonis Adriaensze van Schiedam, den broederen gerecommandeert

---

[1]) Den 7den Aug. 1607 verscheen voor de Classe Job Huijgenze Dancken, die na overlevering van „credentie, onderteekent bij sommighe soo lidtmaten als borgers, die, geen lidtmaten zijnde, geerne lidtmaten waren," ter verdediging van „haren predikant op den aenst. synode" afschriften verzocht van verschillende stukken. Het antw. der Classe is aldus genotuleerd: „Job Huijgenze Dancken, gedeputeert van de gepretendeerde gemeijnte in de O. Tonge, heeft versocht antwoord te hebben op sijn propositie gedaen van hem vuijt den naem der voorsz. gemeijnte om copije te hebben van alle brieven etc.: ende is hem dat plattel. afgeslagen met cortte antw. dat de broederen hem noch de zijne voorsz. voor geen soodanighe vergaderinghe en hout, dewelcke de Classe gehouden soude zijn rekenschap te geven van haere handelinghe, mits overleverende copije van allen acten etc.". De hier bedoelde Job verzocht in Oct. 1606 aan de BB. der Classe „dat hij mochte preparatoir geexamineert worden om hem in het proponeeren te oeffenen" ; waarop hem opgelegd werd voor de Classe eene propositie te doen. In Jan. 1607 werd bepaald dat Th. Rijckewaert examinator zou zijn en dat Job „ondertusschen altemets proponeren" zou voor de BB. van Overflakkee en te Brielle. In de Acta van April 1607 leest men na het besluit, dat Rijckewaert het „examen preparatoir aen Job Huijgensze Dancke doen" zou, het volgende: „Is ingeroepen een jonckgeselle van Oude Tonghe, met namen Job Huijgensze Dancke, denwelcken de vergaderinghe heeft afgeeyscht attestatie van de kercke van O. Tonghe, daer hij lidtmaet is, gel. hem belast was. Heeft wel eenighe attestatie vertoont vuijt Scotlant, daer hij eertijts gestudeert heeft, van Amsterdam, daer hij mede lidtmaet geweest is, maer geen van de kercke, daer hij nu jegenwoerdich lidtmaet is. De Classe verstaet dat hij noch voor dese reijse niet en sal tot de propositie toegelaten noch gepreexamineert werden, maer sullen C. Damman ende J. de Costere de visitatie doen in de kercke van O. Tonge ende vernemen wat doorsake is, waerom hem attestatie wort geweijgert, ende oft deselve gewichtich is oft niet." In Junij 1607 werden 3 broeders gecommitteerd naar O. Tonge, om „de beschuldinghe des kerckenraets tegens Job Huijgenze Dancke mitsgaders sijn verantwoerdinge te hooren ende zijn attestatie te bevoorderen, opdat hij, die becomen hebbende, soude mogen gepreexamineert werden." Dat het examen plaats had, meldt het Notulenboek niet.

van leere ende leven, ende D. Barleus ende Nicolaes Backer." Sibrandus vertrok dus in 1608; de Acta zeggen niet waarheen. In de Acta van 10 Junij 1608 leest men: „Is innegestaen Anth. Crynze, diaken der gemeente in de Oude Tonge, met credentie, versoeckende aen de Broederen des Classis eenighe saken tot welstant haerer kercke. Voorierst aengaende de ordinantie ende maniere van een diennaer te beroepen, alsoo de Ambachtsheeren eenighe swaricheyt voorstellen ende versoecken vuijt crachte van eenige acte, die sij voorstellen, te staen over delectie van een predikant. Is daerop geresolveert, dat in het beroepen van een dienaer de kercken-ordeninge sal onderhouden worden, namentl. de verkiesinghe duer den Kerckenraet ende diakenen, mitsgaders het oordeel der Classe, ende dat se dan de Overicheyt aengegeven werde om te vernemen oft sij haer levens ende burgerl. wandels halven eenighe wettel. oorsake heeft te wederspreken. Ten 2de hebben sij versocht het advijs der Classe in het beroepen van een van die twee mannen als Barleus ende Anthonis Adriaensze. Is daerop geadviseert dat Barleus ende Anthonis beijde de kercke souden voorgestelt werden, een ijegel. na zijn weerde, ende dat men sal vernemen naer beijde met alle neersticheyt.... waertoe vercoren sijn Willem Crijnsze ende Florianus, ende dat dan de gemeijnte, hare vrijheyt hebbende, niet en souden letten op eenighe voorgaende recomandatien, maer doen het tgene sij in goeder consientie souden duncken best te zijn voor den welstant haerer kercken, ende dat met advijs des Classis." Zooals uit de Acta van Aug. 1608 blijkt, werd met goedvinden van de Classe beroepen [1]) Anthonis Adriaensze, van Schiedam,

[1]) De beroepsbrief is gedateerd 3 Aug. 1608; den 5den Aug. 1608 werd hij door de Classe geapprobeerd. Den 22sten Nov. 1608, toen de beroepene reeds predikant was te O. Tonge, werd aan de Ambachtsheeren „van Grijsoort, dat men noemt d' Oude ende Nieuwe Tonge", door den kerkeraad en den leeraar gevraagd „te accorderen de electie ende approbatie van den dienaer, tegenwoordich in dienst wesende." Door den secretaris Pieter Doensze werd daarop namens de Ambachtsheeren geschreven op den 3den Julij 1609: „D'Ambachtsheeren hebben volgens heurlieder oude gerechticheijt en brieven, bij de Graven van Hollant in den jare 1420 henluijden verleent (sonder te avoijeren de electie ende beroupinge, buijten heurluijder consent ende voorweten bij die van den

aangaande wiens leer en leven een goed rappòrt was gebracht. Die Acta houden tevens het volgende in: „Is in de vergaderinghe verschenen een notarius vuijtten Briel, namel. Jacob Pauwelze Bossenblij, de Classe insinueerende vuijt den naem ende van wegen de Ambachtsheeren van de Oude ende Nieuwe Tonge, dat sij niet en souden procedeeren tot beroepinge van kerckendiennaren in hare plaetse anders dan in conformite van de kerckenordeninge van den jare 1591, tot welck eynde de notarius de Classe heeft overgelevert een missive van de E. Mog. HH. Staten, waerbij haere E. Mog. door het aengeven ende remonstrantie van de Ambachtsheeren van tgeen voorseijt is de Classe is vermanende. De Broeders, op de sake gelet hebbende, hebben den notario voor antw. gegeven, dat se daerin souden doen naer behooren. Voirts zal de missive van de E. Mog. HH. Staten van wege den Classe bij die van den Brielle beantw. worden."

In tegenwoordigheid van Libertus Fraxinus en Ruard Acronius werd Anthonis Adriaensze 6 Oct. 1608, na een propositie te hebben gedaan, die „den broederen alsoo bevallen is dat sij geordeelt hebben te mogen treden totter examinatie", onderzocht door Theophilus Ryckewaert „volgende de 37 artt. der confessie des geloofs," en „heeft hem in de examinatie alsoo gedragen ende gequeten in zijn antw., dat de Broeders hebben geordeelt dat hij bequaem mach gehouden worden totten dienst, ende heeft bekent dat hij geheel ende al niet en heeft tegen de confessie ende catechismus onser kercken, maer begeert die gewillichl. te onderscrijven ende hem daernaer in zijnen te scicken." Na den afloop van 't examen werd bepaald, dat aanst. Zondag de eerste voorstelling van Anthonis te O. Tonge geschieden en de bevestiging plaats hebben zou door Jo. Damman.

In 1608 werd dus de predikantsvacature vervuld door *Anthonis Adriaensze Nout;* dus schreef hij zelf zijn naam. *(Wordt vervolgd.)*

Jan de Kuijper of de Cupere. — Men weet hoe, tijdens de

kerckenraet ende Classe van Voorn gedaen, van den persoon van Anthonis Adriaensze) denselven van nieuws geadmitteert ende admitteren mits desen totten dienste van de kercke van de Oude Tonge."

verdediging van Aardenburg, tegen de Franschen in 1672, ook de aldaar wonende Doopsgezinden blijken van broeder- en vaderlandsliefde gaven door de verdedigers te voorzien van brood, bier, wijn, vleesch, door de verzorging der gewonden enz., en hoe zij, na vroeger zooveel onaangenaamheden van de Hervormden ondervonden te hebben, dezen edelmoedig te hulp kwamen ten behoeve van de openbare godsdienstoefening. De groote kerk der Hervormden borg vele honderden krijgsgevangen Franschen en hunne Doopsgezinde broeders vergunden hen ondertusschen het gebruik van hunne kerk het Lam. Men weet ook, dat de Aardenburgers niet geheel en al onvoorbereid waren op den aanval op hunne veste. De Franschen verzamelden hunne troepen te Deinze, een zevental uren van onze grenzen gelegen. Daar woonde een burger, zekere Jan de Cupere of de Kuijper, die de stadsregering per brief van deze samentrekking des vijands verwittigde, door een bode te paard te zenden, die aldaar des avonds laat inkwam. De Cupere schreef daarbij, dat zij waarschijnlijk een aanslag op Staatsvlaanderen, wellicht op Aardenburg, voor hadden.

De eerste vraag, die zich voordoet, is: Wat kon de Cupere doen denken dat men den inval juist daar zou beproeven? Het antwoord is gemakkelijk te geven. Als zij het op Staatsvlaanderen toelegden, konden zij wel geen ander punt uitkiezen: Het land van Hulst en dat van Axel en IJzendijker Ambacht waren evenals de gronden westwaarts van Sluis, door onderwaterzetting beveiligd. Deze onderwaterzetting had ook plaats tusschen Aardenburg en Sluis en strekte zich in het Noorden van die stad tot voorbij Sint Kruis en dicht bij Oostburg uit en vereenigde zich met het Haantges Gat en het Coxijsche gat. Wilde men dus iets op Sluis ondernemen, dan moest men eerst Aardenburg innemen, want tot Sluis was geen andere toegang dan over Sint Kruis of Eede naar Aardenburg en daar werd de eenige weg om Sluis te bereiken (de Sint Pietersdijk en Hoogeweg) nog verdedigd door de Elderschans, die den weg van Brugge over den Praatvliet volkomen afsloot, terwijl de Crabbeschans, in de overstrooming gelegen, beide Sint Pietersdijk en den Hoogeweg bestreek.

Maar welke reden had nu een burger van Deinze om de Aardenburgers zoo vriendelijk te waarschuwen? Men zegt, dat hij wegens handelszaken (want de Vlaamsche Doopsgezinden waren veelal fabriekanten en kooplieden) misschien verplichtingen had aan de Aardenburgers. 't Is mogelijk, doch mij komt het voor alsof hij geldiger beweegredenen had. En ik deel mijne gissingen, die misschien later kunnen opgehelderd worden, hier mede, temeer daar het geene gissingen zijn, die volstrekt onmogelijk kunnen geacht worden.

't Is geschiedkundig zeker, dat in de XVIe eeuw de Doopsgezinden tusschen Gent en Aardenburg en in Westvlaanderen te Kortrijk, Tielt, Cortemark (waaruit de lofwaarde familie van Eeghen te Amsterdam afkomstig is) eene verblijfplaats vonden. Toen voor velen hunner (men zie D^s^ Broese van Groenou in de Doopsgezinde Bijdragen) de vervolgingen te zwaar werden, vestigden deze zich in het door Maurits veroverde Westelijk Staatsvlaanderen, met name in den Biezenpolder, even benoorden den eeuwenouden Grave Jans (van Namen) dijk; later veiligsheids- en beroepshalve in Aardenburg en nog later, op de nieuw bewerkte gronden der heerlijkheid Nieuwvliet. In den Biezen, thans de zandige polder onder Eede, herinneren in nog menige woning de muur en schoorsteentegels, met afbeeldingen uit het Oude en Nieuwe Testament, benevens de Doopersdijk en Dooperspolder (Zuid Oostwijk van het oude Bewester Eede) aan hun verblijf.

Was de Cupere misschien een Doopsgezinde?

Ik heb voor mij eene geschiedenis van Vlaenderen (1566—1648), door J. P. van Male te Brugge in 1863 uitgegeven; daarin nu lees ik: „Voorts, hetzij dat de gouvernante der Nederlanden, uijt vrees van erger, zulks hadde toegestaen, of den magistraat (van Gent) zulks om beterswille op hare eijgene magt toestond, alle de herdoopers werden op den 24^en^ van de voornoemde maend (Juli 1566) uyt alle de gevangenhuyzen geslaekt, waerdoor de nieuwgesinde, veel moediger als te vooren, deden te Gent langs de straten uijtroepen, in wat plaetsen men wagens of schuyten bekomen konde, om naer Deynse tot de predikatien gevoerd te worden, en

men zag uijt de stad Gent vertrekken eene menigte van volk, te voet, te peerd, te wagen en met schuyten ....” Ik ben dus geneigd te gelooven dat Jan de Cupere, zoowel de hen herbergende Aardenburgers als zijne Doopsgezinde broeders wilde waarschuwen. Dit vermoeden wordt bij mij niet weinig versterkt door den aanvalskreet der Franschen: „Tue, tue, mort aux anabaptistes!”

Opmerkelijk is het feit, dat in Koekelaar, Iperen, Kotrijk (met eene kerk) Zweveseele, Berchem, Meulebeke, Deinze, Tielt nog hier en daar Hervormden verstrooid leven en de „Seven Cruysgemeynten” zijn bekend. Opmerkelijk is het tevens, dat deze, evenals langs de grensstreek van West Zeeuwsch Vlaanderen de Protestanten, meer tot de stille richting van Zwingli, dan tot de strengere Calvinisten behoorden: in den beginne noemde men ze Sektarissen. Ja, doch men onderscheidde ook onder hen Sacramentarissen, dat is zij, die eenvoudiger denkbeelden over de sacramenten koesterden. Zouden nu het overschot der Vlaamsche Doopsgezinden, die in de leer veel overeenkomst hadden met de volgers van Zwingli, allengs voor zoover zij niet uitweken, onder dezen versmolten zijn? Zeker is het, dat de oorspronkelijke Eeder, Aardenburger en Nieuwvlieter Doopsgezinden, voor het meerendeel Vlamingen waren. De oude Aardenburger boeken van „poorters, weeseryen en vooghden” gewagen van geslachten, afkomstig uit Capryke, Lembeke, Lovendeghem, Ursel, Knevelaere, enz. G. P. ROOS.

Attestatie's. — In den „Catalogue raisonné de la précieuse collection de Manuscrits et d'autographes” de Van Voorst (Frederik Muller 1859) is op blz. 219 onder no. 1885 vermeld: „Collection d'environ 200 attestats ecclesiastiques autogr. écrits par des Pasteurs des Eglises Reformées des Pays-Bas, de France, d'Angleterre et d'Allemagne, en 1583—1619.” Kan ook iemand zeggen, waar die collectie zich nu bevindt?

H. D.

TAAL- EN LETTERKUNDE.

Fragment van een lied uit de 13de eeuw. — Het aantal der bewaard gebleven Nederlandsche liederen, die met zekerheid tot de 13de eeuw terug te brengen zijn, is niet groot. Wij hebben, doch slechts in eene overzetting in een Duitschen tongval, de liederen van Henric van Veldeke en die, welke aan Hertog Jan van Brabant worden toegeschreven, en verder een 77-tal mystieke liederen van zuster Hadewich. Deze behooren tot de 13de eeuw. Maar de overige liederen, die tot ons zijn gekomen in hss. van de 15de en 16de eeuw, in gedrukte liedboeken als het Antwerpensche van 1544 en door mondelinge overlevering, zijn althans in den ons overgeleverden vorm van jonger dagteekening. Het is daarom wenschelijk die oude liederen, zoo zij ergens verborgen liggen, aan den dag te brengen, ook al zijn zij slechts gedeeltelijk bewaard gebleven.

Wij vinden nu in Maerlant's *History van Troyen* (uitgegeven vanwege de Vlaamsche Academie door De Pauw en Gailliard), vs. 16055 vlgg., midden in eene verzuchting over der vrouwen ongestadigheid, de epische versmaat plotseling afgebroken door de volgende lyrische strophe:

Nye en droech vrouwe
Ghestadighen rouwe
  Noch nummer en doet.
Haar ketsen, haer jaghen,
Haar mynne draghen
  Is saen te voet.

Het werk van Maerlant werd wellicht in 1264 voltooid. Bedoeld lied moet dus van vóór dien tijd dateeren. Waarschijnlijk is dit lied wel niet elders bewaard gebleven — ik kon het althans niet terugvinden — en moeten wij ons met deze weinige regels vergenoegen. Maar ook zoo is dit fragment onze belangstelling waard als een der oudste uitingen der Nederlandsche lyriek.

G. J. BOEKENOOGEN.

Geldorp (Hendrik). — Van dezen bekenden philoloog en pamfletschrijver tegen de invoering der bisdommen, tegen Ruard Tapperus enz. moet bestaan een „Lijkzang over de begraavene misse". Waar kan ik hiervan het handschrift of een afdruk vinden?

G. DE M. K.

Prommel (XLII, 292—508; XLIII, 54) — was als zelfstandig naamwoord een veertig of vijftig jaar geleden zeer bekend in Zeeland. Zoo heette het smakelijk gerecht dat thans den sierlijken uitheemschen naam van vol-au-vent draagt. Bij familiefeesten was het van vrij grooten omvang. Dus schuilt ook hierin het gronddenkbeeld van alles dooréén gemengd.

Het afgeleide *„prommelen"* is thans nog in die provincie gebruikelijk en voor ieder verstaanbaar als ongeredderd, in elkaar geknoeid zijn. W.—Z.—W.

Liedjes van den molenaarszoon en van het meisje-matroos. — Men doet mij de vraag of het bekende volksliedje, aanvangende:

„Daar was laatst een meisje loos,
Die zou gaan varen; (*bis*)
Daar was laatst een meisje loos,
Die zou gaan varen al voor matroos."

op een werkelijke gebeurtenis gebaseerd en of de maker ervan bekend is.

Hetzelfde wordt gevraagd van zijn tegenhanger:

„Daar was laatst een mool'naarszoon,
Die kon malen (*bis*)
Daar was laatst een mool'naarszoon,
Die kon malen wonderschoon."

Beide versjes zijn wel wat naief ondeugend; in mijne jeugd verzekerde men dat het laatste een feit vereeuwigde en noemde den held met naam en toenaam, evenzoo van:

„Ik kwam laatst over de markt gegaan,
Koekkoek! (*bis*)

Daar zag ik een klein huisje staan,
Van liederom ladderom tjoek tjoek tjoek
Koekkoek!" (*3 maal*)

Een ander, waarvan de eerste regel aldus aanving:

„Daar kwam er een meisje van Schevening aan"

bezat ik vroeger in hs., doch doemde het om de kieschheid mijner kinderen te ontzien, met andere ten vure.

Calais. G. P. ROOS.

Portret van Isaac Commelin. — Onlangs den „Catalogus van het Amsterdamsch Museum van het Kon. Oudh. Gen. in de zalen van het Oude-Mannenhuis 1877" doorbladerende, vond ik onder N°. 540 vermeld: het portret van Olfert Dapper, met een ets naar eene schilderij van Van den Eeckhout, welke schilderij te Frankfort berust en aldaar als het afbeeldsel van Olof Dapper wordt vermeld. In de aanteekening bij dat nummer van den catalogus wordt beweerd, dat niet met zekerheid kan worden gezegd, wien van de drie, Dapper, Domselaer of Commelin, de schilderij voorstelt. Mij komt het echter voor, dat zij met *vrij groote* zekerheid aan *Isaac Commelin* kan worden toegeschreven, 1°. omdat er op vermeld staat: 1669 aet. 71 en Commelin, in 1598 geboren, juist in 1669 71 jaar oud was, en 2°. omdat het boek, dat de afgebeelde persoon vóór zich heeft, zonder twijfel *Domselaers Beschrijving van Amsterdam* is, blijkens de titelprent, en Isaac Commelin een groot gedeelte van dit werk geschreven heeft.

De ets is in het bezit van het Kon. Oudh. Genootschap te Amsterdam. [1])

Hilversum. J. E. TER GOUW.

Goede cier maken (XLIII, 178). — In deze uitdrukking beteekent cier niet gelaat, maar feest. Zie Verdam, Middelned. Wrdbk,

[1]) En door mij beschreven in mijn Portretcatalogus onder n°. 1168, waaruit den geachten inzender moge blijken dat ik het met zijne aftributie geheel eens ben. J. F. V. S.

i. v. Chiere, waar ook verschillende voorbeelden van chiere = gelaat gegeven worden en waar tevens blijkt, dat het gezegde „dode chiere", hetwelk slechts éénmaal voorkomt, zeer waarschijnlijk eene bedorven lezing is van „droeve chiere", welke woorden zeer vaak voorkomen.

Men zwere toch niet meer bij Oudemans, voorzoover Verdam ons met zijn degelijken arbeid kan helpen!

Zutphen. J. GIMBERG.

Achterbaks houden (XLIII, 117). — Behalve de m. i. zeer juiste verklaring — als zoude *bak* van *back* (rug, achterkant) afkomen, — wordt nog vermeld, dat op bl. 3 der Holl. Illustratie XXI (1884), N°. 19 van 7 Nov., de uitdrukking „achterbaks houden" voor een maritieme term wordt gehouden. En dan volgen een stuk of drie regels, waaraan ik, die ± 25 jaar aan boord van het oorlogsschip was, geen touw kan vastmaken. Passez moi l'expression, maar wat daar staat, is louter enz. enz. Vergun mij er iets beters voor in de plaats te geven.

Een *bak* is een verzameling (v. 8—15) schepelingen, die onder toezicht van een (korporaal) onder-officier aan één tafel schaften (eten); als zoodanig is die ond.-off. dan *baksmeester*. De borden of schaftblikjes, lepels, vorken, koffieketel enz., in één woord: *het commaliwant* van den bak (het servies) wordt geborgen in een *kist*, *bakskist* geheeten, die *tegen* boord in het tusschendeks staat.

Bij *rantsoenverdeeling* is de *scheepskok niet* aanwezig, wèl een baksmeester, want er zijn er meerderen (op groote schepen wel 15 en meer) maar de scheepskok is in den regel *nooit* baksmeester.

Van het *achter* de bakskist staan van de *kist* van den baksmeester is verder niets te begrijpen. De baksmeester heeft zijn *kastje* tegen een der wanden van het tusschendeks, z.a. de betimmering van het benedenschip medebrengt.

Alzoo kan er in dezen zin van *achter* den bak houden, niet best sprake zijn.

's-Gravenhage. E. KEMPE.

OUDHEIDKUNDE.

Caspar de Robles, enz. — Uit den Codex Diplom. (Hist. Gen. te Utrecht) IV, bl. 211, bleek mij, dat Robles, die in Nov. 1576 te Groningen werd gevangen genomen, omtrent Paschen (7 April) 1577 uit Friesland werd overgebracht naar Maeseyck in België, in gezelschap van zijne vrouw en zoon, benevens 17 anderen, die hem getrouw waren gebleven en onder dezen *Hernando de Bustamente*, grietman van Barradeel en drossaard van Harlingen, met diens vrouw, enz. en *Marten Bayert*, *heer van Ganteau*, grietman van Hemel, Oldeferd en drossaard van Stavoren.

Was er te Maeseyck een staatsgevangenis of wat is anders de reden, dat zij derwaarts werden vervoerd?

Wie weet mij iets naders mede te deelen van de beide grietmannen, van hun geslacht en echtgenooten?

De opvolger van Bustamente als grietman was *Pieter van Sickinga*, heer van Zuidwolde, vermeld in 't Stbk. v. d. Fr. adel. In de Friesche Briefwisseling van 157⁷/₈ voorkomende in De Vrije Fries, IX, wordt hij, bl. 135, „*Seigneur de Doetinghen*" genoemd.

Waar lag die heerlijkheid en hoe kwam hij daaraan en is zijn sterfdag ook bekend?

Kollum. ANDREÆ.

Moet voor „Doetinghen" ook gelezen worden „Cloetinghen"? In dat geval is de ligging der heerlijkheid gemakkelijk te bepalen. RED.

Een spotlied op De Potter (1830). — Voor eenigen tijd werd mij van welwillende zijde het volgende lied medegedeeld:

De koning zit op een hoogen troon
En De Potter poetst zijn schoenen schoon.

De Potter zit op het schoenenrek
En de jongens roepen: „Wat poetst hij gek."

De Potter zit in het kippenhok
En de kippen pikken hem op zijn kop.

De Potter zit in de eendenkooi
En de eenden roepen: „Wat zingt hij mooi."

De Potter zit in de ganzenwei
En de ganzen roepen: „Nu is hij blij."

De Potter zit in de moddersloot
En de kikkers zingen: „Och, was hij dood."

Ongetwijfeld hebben wij hier te doen met een spotlied op een der hoofdpersonen bij de Belgische omwenteling.

Lodewijk de Potter, geboren te Brugge 26 April 1786 uit een aanzienlijk geslacht, beoefenaar der kerkgeschiedenis en daarvoor geruimen tijd in Italie verblijvende, Josefist en anti-Katholiek, was in 1826 medeoprichter eener „Société belge pour la propagation de l'instruction et de la morale." In tal van courantenartikels oppositie voerende werd hij een der leiders der liberalen en verwierf hij zich groote populariteit. In 1828 werd hij wegens stukken, gericht tegen de Jezuiten en het ministerie, gevangen gezet, maar bleef toch ijverig deelnemen aan den strijd voor volks- en persvrijheid. Op 3 Febr. 1830 publiceerde hij het ontwerp voor eene „conféderation patriotique," om de natie te kunnen beschermen tegen het ministerie. Het gevolg dezer daad tegen het koninklijk gezag was de inbeslagneming zijner papieren en zijne veroordeeling tot 8 jaren ballingschap (30 April). Den 7den Juni verliet hij Brussel. Door de omwenteling te Parijs werd hem het verblijf in de Fransche hoofdstad mogelijk gemaakt. Weldra volgden in Belgie de Septemberdagen en de omverwerping der regeering, en het „gouvernement provisoire" riep De Potter terug. Na een' waren zegetocht kwam hij den 27sten September weêr te Brussel en werd den volgenden dag lid van het voorloopig bewind. Heftig voorstander der republiek en niets willende weten van het opdragen der regeering aan een nieuwen vorst, wien ook, verloor hij echter langzamerhand zijne populariteit, waartoe ook zijne weigering om zitting in de Kamer te nemen veel bijdroeg. Slechts vijf maanden nadat hij door het volk in triomf door Brussel was gedragen, riep men: „*Mort à De Potter, De Potter à la lanterne!*" en zou hij vermoord zijn in naam van datzelfde volk. Om het nieuwe gou-

vernement voor die schande te bewaren week hij vrijwillig uit, vestigde zich te Parijs en zette van daaruit zijn schrijversrol voort. (Zie o. a. *La Révolution belge de 1830* (den Haag 1872), I, 76 vlgg. 111 vlgg., 184 vlgg., e. e.; Ad. Bartels, *Documents historiques sur la Révolution belge* (2de dr. Brussel—den Haag 1836), blz. 294 vlgg.)

Weet mij iemand omtrent bovenstaand spotlied iets meer mede te deelen? G. J. BOEKENOOGEN.

Mand met hondjes als halssieraad? — In Motley, De Opkomst van de Nederlandsche Republiek (Tweede Afdeeling) lees ik dl. I, blz. 96, dat de Fransche koning, die in 1585 den Hollandschen afgevaardigden eindelijk te woord zou staan, hen ontving, „terwijl een mandje vol jonge hondjes hem met een breed lint om den hals hing."

Was deze zotte vertooning eene particuliere liefhebberij of was het mode?

Utrecht. DR. J. HARTOG.

De Engelsche uitgaaf heeft „a little basket, full of puppies." Lees waarschijnlijk: full of puppets, d. i. gouden of zilveren poppetjes, beeldjes, bij wijze van charivari of brelocques. RED.

Keen (XLII, 620). — In *Navr* XL, 422 schreven wij: „Van *gein* zal een bijvorm wezen Keen (water bij de Klundert); het Zeeuwsche Kortgene toch luidde in 1217 Cortkeen en Cortekene, in 1271 Cortekine; en Keent (Rijk van Nijmegen, aan de Maas, dus eene waterplaats) luidde in 1247 Kyent" (etymol.-identisch met Gent). Aldaar verklaarden wij Kenenburg (etymol.-identisch met Cannenburg); geheel in overeenstemming met de flinke opmerkingen van J. Broekema in „Nomina Geograph. Neerl." II, 189: „Kene aanvang 13de eeuw gebezigd van een watertje, aqua que vocatur kene; 't kasteel te Kenenburch, alsoo genaemt van 't revierken de Kene, daer op ende aen het ghesticht is. Kortgene zal zijn naam te danken hebben aan een van die tallooze stroompjes of kreekjes, waaraan het is ontstaan, en waarvan de kennis door geen enkel charter voor het nageslacht is bewaard". *Navr* t. a. pl. brachten eene menigte waternamen van deze rubriek bijeen.

Is *kene*, *keen* één met *gana*, *gein;* dan beduidt het woord, hoewel op „water" toegepast, oorspronklijk en eigenlijk niet „water", maar „doortocht" (o. a. van water). De vraag toch van Mr. L. Ph. C. v. den Bergh in zijn Handboek d. Mid. Nederl. Geogr. 1872 bl. 260: „kan gein, oudtijds gana, doortogt beteekenen?" laat zich bevestigend beantwoorden, bij vergelijking van Genua Lat. Genua ad Sinum Ligusticum, (Ital. Genvova, Fr. Gênes), dat in de Middeneeuwen Janua, en in 't Mid. Hoogd. Jenau luidde. Dit Janua, Jenau zal wel denzelfden grondvorm hebben met het Latijnsche janus, d. i. eene opening, bijv. een doorgang door eene deur, enz.; vanhier ook Janus de god met twee aangezichten, die z. v. a. het jaar opent; en alzoo is Januari de eerste maand. De duiding toch, die wij onlangs zagen voorgesteld: „Genua komt af van „genu", omdat het water zich bij die stad *knie*vormig ombuigt", is met het oog op andere plaatsnamen dezer rubriek, b.v. Genève (Lat. Genēva), niet te rechtvaardigen; en zou met het Siddeneeuwsche Janua, Jenau denklijk alleen in zóóver zijn overeen te brengen, dat het Latijnsche appellat. janus b.v. bij Cicero (Nat. Deor. II, 27) en bij Suetonius (I, 31) in den zin van „gewelfde boog" voorkomt. Maar dit is al te gezocht.

Misschien is 't van belang, hierbij op te merken, dat Kortgene door het volk wordt uitgesproken Kortjèn of Kortjèèn (J. Broekema t. a. pl.).

Of het *Navr* XLII, 619 ter sprake gebrachte Geenhoven of Ginhoven, volksuitspr. Ginĕvă, t. a. pl. juist is verklaard, dan wel of in de hoofdsylbe van dezen gehuchtsnaam „gein" schuilt; durven wij niet beoordeelen. Maar wij durven vragen: hoe staat het met Geeneind (buurten te Stiphout en te Tegelen) en met Geenweide (buurschap te Rossum)? Bekend zijn ook geslachtsnamen als Van (der, den) Geyn en Van Geen. JAC. A.

Kene = spleet, barst, reet, Ags. cine. Verdam, Midd.ned. wdb. Bij Weiland = kloof, spleet. — Later en in 't Westvl. ook = kiem. — Een ander kene (keen) = vaas, kruik, kan. Verdam t. a. pl. RED.

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

DER WAHRSCHEINLICHE WENN NICHT SICHERE

URSPRUNG DER FREIHERREN VAN LYNDEN VAN HEMMEN

(IN GELDERN) AUS DEM HAUSE VAN LINDE.

Galesloot, dessen Text wir mit dem Original welches zur Veröffentlichung seines „Livre des Fiefs du duc Jean III de Brabant" gedient hat, vergleichen haben lassen, hat uns die Namen einiger Lehensmänner gegeben, welche für die Genealogie des Hauses Van Linde von hoher Wichtigkeit sind. Das Original wurde in 1312 abgefasst.

Wir lesen dort:

N° 1. — Arnoldus de Linen, i mansum dictum ten Nuwenhuis, situm in Rode Sancte Ode et fuit Rutgheri de Pomerio, cum mansione. Joannes de Weteringhe tenet modo.

N° 2. — Arnoldus filius Arnoldi de Linen unum mansum dictum ten Nuwenhuis, jacentem apud Rode Sancte Ode, jure rodensi. Johannes de Weteringen tenet modo.

N° 3. — Walterus de Tilia — (im Spechtboek ist für dieses Lehen eingeschrieben: Didderic Wouters zoen van der Lynden, geheiten van Ouderaen) — de Myssche, jornale cum dimidio terre et XXX capones annuatim apud Beke et fuerunt Henrici de Oudra.

N° 4. — Walterus, filius Walteri de Tilia, de Beche, dimidium bonarium prati situm prope domum suam ibidem (Vanderlynden).

In den zwei ersten Auszügen handelt es sich offenbar um ein und dasselbe Lehen „das mansus genannt ten Nuwenhuys in Rode Sancte Ode gelegen".

Rode Sancte Ode, das ist St Oedenrode, im ehemaligen

Dekanat von Woensel, im District von Bois-le-Duc. — Rode und Rade sind ein und dasselbe. Man hat hiefür den offenkundigen Beweis in dem jetzigen Namen Shertogenrade (in französisch Rode le Duc oder Rolduc) ehemals Rode. Das d von Rade, synkopiert, gibt die allgemein gebrauchte Aussprache Rae oder Raen; was zu der Form Oedenraen oder Ouderaen Anlass gab, welch Letztere zu der Form Oudrae und Oudra führte.

Henricus de Oudra, der älteste Halter des in N° 3 genannten Lehens, ist somit nichts Anderes als Henricus de Ouderaen, oder Henricus de Rode Sancte Ode, einer in N°s 1 und 2 genannten Lokalität. Und da in N° 4, Walterus de Tilia, Vater, offenbar derselbe ist wie der von N° 3, kann man schliessen, dass die in den vier Numeros genannten Lehen ein und der selben Familie, von welcher Henricus de Rode Sancte Ode der letzte Repräsentant, Vasall, war, gehört haben.

Es ist mehr. Beke, in dem Numero 3 und Beche in dem Numero 4, sind auch ein und dieselbe Oertlichkeit. Derselbe Namen und Vornamen für den Lehensmann beweisen dies hinlänglich. Walterus de Tilia bewohnte Beche, (zu Folge der Worte prope domum suam ibidem S. N° 4) und er hat in dieser Oertlichkeit welche er bewohnte, oder wenigstens in nächster Nähe (apud Beke) andre Parzellen als Ergänzung dienende Lehen, genommen.

Besehen wir zuerst die Redigierung dieser Acten.

Da sie in die gleiche Zeitperiode, 1312, fallen, kann man den Arnold de Linen von N° 1 als Niemand Anderen ansehen als den in dem N° 2 erwähnten Arnold de Linen. Der zweite Act ist nur eine Copie des ersten mit einfacher Hinzufügung der Filiation der Persönlichkeit. Die Worte Johannes de Weteringen tenet modo beweisen es genügend. Der Zusammenhang der beiden Acte sagt somit in keiner Weise dass das Haus ten Nuwenhuys zuerst von Arnold van Linen, Vater, dann von Arnold van Linen, Sohn, zu Lehen gehalten wurde, sondern nur dass es von Arnold van Linen, Sohn eines anderen Arnold van Linen gehalten wurde um sich in 1312 in den Händen des Johan van Weteringen zu finden.

Man kann somit, für die Zeitperiode um welche Arnold van Linen, Sohn, das Lehen hielt, das Ende des 13ten und vielleicht den Beginn des 14ten Jahrhunderts bestimmen.

Anders ist es in dem No. 3. Hier gibt das Spechtboek klar zu verstehen dass Dirick van der Lynden von Myssche, Sohn des Walter van der Lynden, genannt Van Ouderaan, seinem Vater in dem Lehen succedirte.

Aber aus dem 4ten Act kann man gar nicht schliessen dass Walterus de Tilia de Beche seinem Vater Walterus de Tilia succedirte, sondern nur dass in 1213, er, Walter de Tylia, Sohn eines anderen Walter de Tilia, das in Beche bei dem von ihm bewohnten Hause gelegene dimidium bonuarium prati als Lehen besass.

Die genealogischen Aufschlüsse welche wir aus den oben beschriebenen vier Acten schöpfen sind somit: dass, gegen das Ende des 13ten Jahrhunderts, in dem Hause ten Nuwenhuys in St. Oedenrode, ein Arnold van Linen, Sohn eines anderen Arnold van Linen gelebt hat; dass in 1312, in Missche, nicht weit von Beke, ein Dirik de Tylia, und in Beche oder Beke selbst ein Walter de Tylia (vanderlynden) lebte, alle beide Söhne eines Walter de Tylia, welche somit gegen das Ende des 13ten Jahrhunderts gelebt haben und vielleicht noch in 1312 am Leben waren; der Act sagt, thatsächlich, nicht filius quondam Walteri, sondern einfach filius Walteri, und da das No. 4 auch nicht Didderic WILEN Wouterszoen sagt, sondern nur Didderic Wouterszoen, so kann man dasselbe wie für das No. 3 annehmen.

Welches war diese Oertlichkeit von Beke oder Beche von welcher die Acte 3 & 4 sprechen?

Es war zuerst, die Acte sagen es uns, ein Sitz der Familie vanderlynden. — Bei Besprechung des Wappens der Familie van Linden (Geschichte der Köllnisch-Bergischen Geschlechter, Bd. II, p. 88) sagt Fahne: Sie waren Erbschenken von Geldern. Sie scheinen wohl mit den Beeck und Rohe

eines Stammes. Und wir glauben dass Fahne Recht hat. Schon die Wappen der drei Familien sprechen für seine Behauptung:

Linden = in Schwarz ein goldenes Andreas Kreuz;
Beeck = in Gold ein schwarzes Andreas Kreuz;
Rohe = in Roth ein silbernes Andreas Kreuz;

und das Princip, dasselbe heraldische Stück, dieselbe Familie, gibt dem berühmten Genealogen Recht. — Ferner, glauben wir dass der gemeinsame Ursprung der drei Familien in der Familie Van Merheim [1]) zu suchen ist. Conrard, Rutger und Dirick, sind sie nicht die Vornamen der van Merheim in der Urkunde von 1147 der Publications du Limbourg, Bd. I. p. 142? Begegnen wir nicht diese drei Namen bei den Van Linde? Und haben wir nicht durch die Urkunde des Staats-Archivs in Düsseldorf vom 1 Sept. 1340 die Verwandtschaft der van Linde und der van Rode oder van Rohe klar bewiesen [2])? Haben wir endlich nicht Rutger van Beke in 1258 und 1276 (S. Fahne Bd. I, p. 21) und an demselben Orte einen Franco van Becke, wie auch einen Francke van Rode in dem vorgenannten Acte von Düsseldorf? Fügt endlich, der Sitz der Familie Van Linde in Beke oder Beche nicht einen neuen Beweis für die Behauptung Fahne's hinzu?

Haben wir dennoch nicht vielleicht Unrecht unser Beche oder Beke bei Wickrath zu suchen, und sollten wir in demselben nicht vielmehr Beek zwischen Helmond und St. Oedenrode sehen? Es ist möglich, aber die Lage eines Beek bei St. Oedenrode beweist dennoch Nichts. Wir haben noch ein Beek prope Bracht, (S. Publications du Limbourg, Bd. XXIII, p. 240) nicht weit von Linne, Posterholt, Odilienberg, etc., nicht weit, in einem Wort, von dem Landestheil wo sich die Besitze der Familie van Merheym und später der van Wassenberg aus welchen unsere Van Linde hervorgegangen sind, befanden. Und soll man den Ursprung der Beeck nicht in dieser letzteren Oertlichkeit suchen? Hat diese nicht ihren

---

[1]) S. die druckbereite Arbeit über den Ursprung des Hauses Van Linde.
[2]) S. „ „ „ „ „ die Sigillographie „ „ „ „

Namen den Beck von welchen Fahne spricht gegeben? und Beck, bei Wickrath, zieht es nicht vielmehr seinen Namen von einem Besitz dieser Familie welche, nach dem Zeugniss Fahne's, dort wirklich gewohnt hat?

Ein Zweifel ist nicht möglich: die Linie van Linen oder vanderlynden, Vassall des Herzogs von Brabant, war in Beke, Beche oder Beeck ansässig, und ist dieselbe als diejenige von welcher Fahne spricht als er sagt: Sie waren Erbschenken von Geldern.

Und der Name Van der Lynden anstatt Van Linden? — Die beiden Formen wurden abwechselnd gebraucht, Fahne unterzeichnet bei Besprechung der van Linden, Erbschenken von Geldern, deren Wappen er nach dem Cöllnischen Vasallenbuch darstellt, dieses ihr Wappen mit dem Namen Van der Lynden; der Wappenherold Gelre-Beyeren, nennt bei Besprechung des Helden dieser Familie, welcher in der Schlacht von Staveren fiel, den Letzteren her Willem van der Linden, ridder; nichts Erstaunliches, daher, dass das Livre des fiefs du Brabant den Namen von van Linen und von vanderlynden abwechselnd gibt. Fügen wir endlich noch hinzu dass die Eigenschaft eines Vassallen der Herzöge von Brabant nichts Merkwürdiges für die Familie van Linden war. Thatsächlich, war dieselbe mit dem Hause Brabant verwandt; es ist noch mehr: sie ist aus demselben durch Elisabeth von Brabant, der Mutter der Jutta van Wassenberg, Herrin von Linne, hervorgegangen [1]).

Zu Folge dieser aufgestellten Präliminarien werden wir nun die neuerworbenen Aufschlüsse benützen um unsere vorhergegangenen genealogischen Berichte zu vervollständigen. Wir zögern nicht aus Arnold van Linnen, erwähnt in den Acten 1 und 2 von Galesloot, den Sohn unseres Arnold, Ritter van Linne [2]), welcher durch seine Heirath mit Jutta, Tochter Gerhard's II van Wassenberg, Herr

[1]) S. die druckbereite Arbeit über den Ursprung des Hauses Van Linde.

[2]) S. „De Navorscher" 8 & 9, 1892, p.

dieses Ortes wurde, zu machen. Dieser letztere Arnold van Linne verliess Belgien wahrscheinlich gegen das Ende des 13ten Jahrhunderts, weil wir ihn zum letzen Male, in 1288, in dem Archiv der Deutsch-Ordens Commende Alten-Biesen, erwähnt finden. — Wir betrachten Walterus de Tylia genannt van Ouderaen, als Bruder von Arnold van Linen in den Acten 1 & 2; da er nie in dem Archiv von Alten-Biessen erwähnt gefunden wird, muss er sich ausserhalb der belgischen Provinzen niedergelassen haben, und zwar in Myssche. Zudem entspricht sein Vornamen und diejenigen seiner Nachkommenschaft denjenigen der Linie der Van Linde, Vassallen von Altenbiesen. Was endlich den Ritter Willem van der Linden von welchem der Wappen-Herold Gelre-Beyeren spricht, anbelangt, betrachtten wir ihn als einen dritten Bruder des Walterus und des Didderic van der Lynden, zuerst wegen der Ähnlichkeit der Ortographie seines Namens mit demjenigen des Namens des Dideric und Walter, und dann da er bei Staveren unter der Flagge des Grafen von Holland fiel, muss man vermuthen dass dieser Ritter dieses Land bereits bewohnte, was sich nur in dem Fall dass man ihn zum Sohn des Walterus van der Lynden von St Odenroede macht, erklärt.

Demnach wird das genealogische Fragment:

Arnold van Linne, Ritter, 1281—1288.

Arnold van Linen zu Nuwenhuis in St. Odenrode 1280—1230 (?)	N.(Sohn) = Ermengarde, genannt van Linne nach dem Namen ihres Gemahls.	Walterus van der Lynden (de Tylia) genannt van Auderaen zu Myssche 1280—1300 —1312 (?)	Rembald de Lentres, Herr von Linne und Millen 1294.	Thomas van Linne, Herr von Linne nach seinem Bruder.	Jutta van Linne, Aebtissin von Viveguis, dann Nonne in Herckenrode.

Kinder des N. (Sohn) = Ermengarde:

Walter van Linne.	Ludgarde van Linne.	Carl van Linne.

Kinder des Walterus van der Lynden:

Walter de Tylia oder vanderlynden zu Beek 1213.	Dideric van der Lynden, erwähnt 1312.	Willem van der Lynden Ritter, † in der Schlacht von Staveren in 1345.

Kinder des Thomas van Linne:

Alicia de Lintris erwähnt 11/3 1315.	Lamrecht genannt de Busco erwähnt 3/2 1315.	Willem genannt de Busco erwähnt 3/2 1315.

Eine Persönlichkeit mit einem neuen Vornamen ist somit in unsere Genealogie eingeführt. DIRICK van der Lynden oder van Linde! Und die Existenz dieser Persönlichkeit, welche denselben Vornamen führt wie die ersten van Lynden aus Geldern deren Existenz officiell anerkannt ist, ist uns durch das Livre des Fiefs du Brabant, ein Dokument von der höchsten Authenticität, ohne mögliche Widerrede, bestätigt.

Wer ist dieser Didderic van der Lynden? Beeilen wir uns es zu sagen. Der Vorname allein genügt nicht um zu entscheiden dass dieser Dirick van der Lynden niemand Anderer sei als entweder der erste Erbschenke von Geldern, Gemahl der Ermengarde van Keppel, oder dessen Vater, Dirick van Lynden, Gemahl der Agnes van Herlaer. Es erscheint, thatsächlich, befremdend, dass eine aus Belgien gebürtige Familie Van der Lynden, in Geldern Herr einer Domäne wird welche denselben Namen wie ihren Familiennamen führt.

Es ist ganz wahr dass alles was Butkens von der Familie Van Lynden vor der Zeitepoche des Dirick van Lynden—van Herlaer, oder des Dirick van Lynden—van Keppel erzählt, die reinste Erfindung ist; es ist wahr dass die erste Persönlichkeit in den Annales, welche auf Grund absolut authentischer Urkunden bekannt ist, Dirick van Lynden—van Keppel ist, welcher in 1339 Erbschenk von Geldern wird, oder vielleicht auch, nach van Spaen, Dirick van Lynden—van Herlaer, da dieser Autor die Authenticität der 5ten Urkunde von Butkens, mit dem Vorbehalte dass man 1290 anstatt 1190 und Theodoricus anstatt Floris van Lynden liest, zugibt; aber alles dies sagt nicht das unser Dirick van Lynden von Beke dieselbe Persönlichkeit ist als einer dieser zwei Diricke, Stammväter der Linie der Van Lynden von Geldern.

Dennoch bestimmen uns gewichtige Beweggründe es zu glauben, selbst davon überzeugt zu sein.

1) Und zuerst die Wappenfrage. Nach dem Zeugnisse von Lefort, nach den Siegeln welche Gerhard van Hulsberg auf dem Schlosse Schaloun besass, führten unsere Van Linde dasselbe Wappen als wie dasjenige welches Fahne, nach dem Cöllnischen Vasallenbuch,

und welches Siebmacher, nach nicht minder authentischen Quellen, den van Linde von Geldern zuschreibt. Es muss somit eine gemeinsame Verwandtschaft vorhanden gewesen sein.

2) Beachten wir, wie wir weiter oben ausgeführt haben, dass van Spaen die Allianz des Dirick van Lynden mit Agnes van Herlaer als officiell ansieht (S. Inleid. Bd. III, p. 441) Nun war Herlaer eine Herrschaft welche von dem Bischoffe von Lüttich, Grafen von Looz, belehnt wurde. Es erscheint somit ganz natürlich dass man den Ursprung des Gemahls dieser Dame im Lütticher Lande und in der Grafschaft Looz sucht.

3) Bemerken wir dann die Ernennung des Dirick van Lynden zum Amte eines Erbschenken von Geldern. Diese in 1339 stattgefundene Ernennung erklärt sich vollkommen in dem Fall dass dieser, oder selbst sein Vater, mit dem von uns eben entdeckten Dirick van der Lynden identisch sein würde. Die vom Kaiser dem Dirick van Lynden, offenbar auf Vorschlag Reinalds II von Geldern bezeugte Gunst, war damals nicht mehr als ein der Familie geleisteter Dienst. Thatsächlich, war Reinald II von Geldern, durch seine Urgrossmutter, Margaretha von Brabant, naher Verwandter des Dirick van Lynden. Dessen Urgrossmutter war, thatsächlich, Elisabeth von Brabant, welche auf väterlicher Seite mit Margaretha von Brabant, Urgrossmutter des Reinald, verschwistert war.

4) Fügen wir noch die von Van Spaen nach dem Archiv des Schlosses von Hemmen berichtete Thatsache hinzu. (Bd. II, p. 265) Reinald III war der jüngeren Tochter des Johan, Herzog's von Brabant zur Ehe bestimmt gewesen. Seine Mutter war jedoch nicht damit einverstanden. Auf ihren Befehl, wurden Johan van Cleve, Dekan von Cölln, Arend van Arckel, D i r i c k v a n L y n d e n, Willem van Gendt, Nikolaus Tengnagel, Ritter, als Gesandtschaft zu Willem IV, Grafen von Holland geschickt um eine Heirath zwischen dem jungen Herzog Reinald und der Schwester des Grafen, Isabella, abzuschliessen. Wurde Dirick van Lynden in dieser Gesandtschaft nicht wegen seiner Verwandtschaft mit dem Herzog um dessen Heirath es sich handelte verwendet?

Sei dem wie ihm wolle, nach Erwägungen von solchem Gewichte,

welche auf Zeugnisse von unbestreitbarem Werthe gestützt sind, glauben wir Dirick van der Lynden, Vasall des Herzogs von Brabant, als identisch mit dem Dirick van Lynden-van Keppel oder mit dem Dirick van Lynden-Herlaer ansehen zu können. Weitere Forschungen werden diesen Punkt genauestens entscheiden.

St Leonards on Sea. ADHÉMAR FREIHERR VON LINDEN.

Heraldische Anmerkung.

Gosuin van Linden (1299) siegelte mit dem Deutsch-Ordens-Kreuz. — Jacob Dirick van Linden siegelte schon in 1333 mit dem gemeinen Kreuz: sie benützten somit nicht immer das Andreaskreuz von welchem Le Fort, Fahne und Siebmacher sprechen. Diese Autoren haben uns nicht enthüllt, wann die Van Linden aufgehört haben das Andreaskreuz zu führen. Benützten sie das Andreaskreuz wenn sie als Erbschenken siegelten und das gemeine Kreuz unter anderen Umständen. Es ist möglich. — Wann siegelten sie aber dann mit dem gemeinen Kreuz? Wir antworten dass nach dem Zeugniss von Pontanus (Hist. Gelriae, p. 311) die van Linden prefecti [1]) von der Veluwe waren. Nun war die Veluwe ein Lehen welches die Herzoge von Geldern vom Bischoff von Utrecht zu Lehen hatten. Der Bischoff von Utrecht führte das Kreuz; es ist somit nicht erstaunlich dass, unter gewöhnlichen Verhältnissen, die prefecti mit dem Siegel ihres Haupt-Suzerän's siegelten. Dennoch wäre es wichtig nachzuforschen, ob die Van Lynden schon in 1333 das Amt eines prefecti inne hatten, denn die von Pontanus erwähnte Stelle, bezieht sich auf eine Thatsache von 1377. A. FRHR. V. L.

Utrecht. Overluidingen. Verv. van *Nav.* XXXXII, blz. 531.

1637. IV Jan. overluyd Jor *Philips Botter v̄ Snellenberch,* hr tot Maersenbroeck, Reyerscop, Creuningen etc.

Eod. d. het zoontge v̄ de Hr Christiaen de Cuypere.

---

[1]) Praefectus = Burggraf. (Stadtgraf oder Vogt.).

S. Roth van Schreckenstein, Ritterwürde & Ritterstand, p. 447.

1637. ix Jan. d' weled. Vr. *Geertruyt v̄ Asewijn*, huysvr. v̄ de weled. Hr IJsbrant van Merode, hr v̄ Soeterwoude en Stamwijck; is de moeder van den domhr Merode.

x Jan. Mr̄ Josephus Vorstius, advt vóór den ed. hove en regerend schepen der stadt Utr̄.

xiii Jan. Joffr. Ida Oom, wee v̄ Jor Jan Beyler zal.

xiv Jan. de weled. *Dirck v̄ Baexen*, zn̄ v̄ den weled. Hr Frederick v̄ Baexen, in sijn leeven hr v̄ Conincxvrij, Karsbergen etc.

xvii Jan. Maria Vosch, jongedr̄ v̄ za. Gerrit Claesz. Vosch.

xxii Jan. Johan v̄ Vloten, jongman, zn v̄ Reynier v̄ Vloten.

xxvi Jan. Joffr. *Caquelina* [*sic*] *v̄ Wanroy* Wtten Ham, dr v̄ wijlen den weled. heere van Den Ham.

xxvii Jan. Joffr. Aleth v̄ Steenwijck, dochterken v̄ capn Steenwijck.

xiii Febr. overluydt d' weled. Vrouwe Vr. *Elisabeth v̄ Wttenhove*, huysvr. van̄ weled. Heere Jor *Ernst v̄ Rheede*, heere v̄ Vuerst, Drakesteyn etc., raedt ter admiraliteyt t' Amsterdam; was de suster v̄ de domdeken.

xvi Febr. d' ed. Joffr. Joffr. Josina Meyster, we wijl. d' Heer Vigilius Oom, advt.

xviii Febr. Margareta Nicasius Baecx, we wijlen Mr Willem Crommen.

xx Febr. de ed. Hr d' Hr̄ Pompejus a Montzima, canonick t' Oudemunster t' Utr̄.

ii Mart. de weled. gestrenge Hr̄ *Gerard v̄ Poelgeest*, hr tot Poelgeest etc.

xii Maert Everard v̄ Buytendijck.

xv Maert Jacomina Fransoise, dr v̄ de ed. Hr̄ Abraham Ormea, hr van 's-Gravensloot.

xvi Maert 't dochterken v̄ de secretaris Nijpoort.

xvii Maert Joffr. Elisabeth de Giese.

xx Maert de weled. Jor *Willem v̄ Zuylen v̄ Nijvelt*, hr v̄ Snaefburch.

xxvii Maert Elbertus van Benschop.

Eod. d. 't kint v̄ Doctor Servaes Carpentier, assessor v den hogen raet in Brasil.

i Apr. de weled. Joffr. Joffr. *Margriet v̄ Eck*, in haer leven vrouw v̄ 't clooster te Wijck.

vi Apr. de weled. deugentrijcke Joffr. Joffr. *Jōā Van̄ Does v̄ Noortwijck*, dr v̄ de weled. Jor Dirck van̄ Does v̄ Noortwijck.

viii Apr. Joffr. Maria v̄ Helsdingen, huysvr. v̄ Mr̄ Jōēs Heurnius, raet en rentmr gn̄rael v̄ de domeynen 's lants v̄ Utr̄.

xi Apr. Frederick Scheffer, soontgen v̄ den ed. Hans Jurriaen Scheffer.

xiv Apr. Isack Gijsbertsz. Hol.

xvii Apr. d' Hr en̄ Mr Nicolaes de Goyer, griffier v̄ den hove v̄ Utr̄.

Eod. d. Monsr Lowys Viveen.

1637. xxiv Apr. de ed. hoochgeleerde Mr̄ Peter v̄ Raveswaey, Doctor Medicinae.

xxviii Apr. Elisabeth v̄ Vyanen, huysvr. v̄ Cornelis v̄ Raveswaey, scholtus v̄ Wulven eñ Jutphaes.

ii Mey Jor *Jacob v̄ Spangen*, zñ v̄ den weled. Jor Cornelis v̄ Spangen, hr tot Spangen etc.

iii Mey de weled. Jor *Heyndrick Ruysch.*

viii Mey d' weled. Vrouwe Vr. Jōā v̄ Heer-Jansdam, we douagiere v̄ de weled. Jor *Joachim v̄ Hardenbroeck*, in sijn leven hr tot Hardenbroeck etc.

xiv Mey Willem Lambertsz. v̄ Schaick, oudt-borgerhopman.

xv Mey Joffr. Maria Zas, huysvr. v̄ de Hr Jōēs Ansta, der Medicinen en stadts Dr tot Harlingen.

xviii Mey *het kint v̄ Hr Frederick Ruysch,* raet ter admiralt in Zeelant.

xx Maij Amilia v̄ Oordt, huysfr. v̄ Sr *Cornelis Booth,* raedt en schepen der stadt Utrecht.

xxii Mey de weled. Joff. Joff. Sophia Angela Eysinga, dr v̄ de weled. manhaften Jor Siouck v̄ Eysinga, in sijn leven capn etc.

xxv Maij Joffr. Margareta v̄ Someren, huysfr. v̄ Mr Abraham de Goyer, canoñ. t' Oudemunster.

i Jun. overluyd Joffr. Alijd v̄ Vyanen, huysfr. v̄ Mr̄ Franchoys Brandijn, advt vóór den hove v̄ Hollant en Westfr.

iii Jun. d' hoochwelgeb̄ Vr. Vrouwe Margareta Maria geboorne gravinne v̄ Falckesteyn, Oversteyn eñ Brouck, vrouwe douagiere v̄ loffr mem. den welgeb̄ Heere Hr̄ Walraven, in desselfs leven heere v̄ Bredenrode, Vianen, Ameyde etc.

vi Jun. Harman Gerritz. v̄ Honthorst.

xiv Jun. Jor Simon Mangnus [*sic*], hr v̄ Melisant; gestorven in Engelant; was schoonbroeder v̄ den domhr De Cuyper.

xviii Jun. de weled. gestr̄ Jor *Adolf v̄ Wael*, in sijn leven hr v̄ Moersbergen.

xix Jun. Johannes v̄ Straten, zñ v̄ de professor Straten.

xxvii Jun. *'t kint v̄ Jor Reynout v̄ Tuyl v̄ Seroskerken,* hr v̄ Stavenisse, Rhijnhuysen etc.

v Jul. de weled. gestr̄ Hr Steffen v̄ Hartevelt zum Kolck, hr v̄ Nieulant.

x Jul. *Willem v̄ der Borch,* zñ v̄ den weled. Jor Heyndrick v̄ der Borch, hr v̄ Velthuysen etc.

x Jul. den e. hoochgel̄ Mr̄ Bruno Portengen, in sijn leven advt 's hoofs v̄ Utr̄.

xi Jul. d' weled. Joffr. Joffr. Jōā Splitloff, we wijlen den weled. *Godart de Coninck.*

xiii Jul. de e. Hr Guillaume v̄ Melanen, Medec. Dr̄, en Dr̄ v̄ Sijn Exc. graef Maurits v̄ Nassauw.

xvii Jul. Joffr. Barbara Chamer, we v̄ zal. Tilmal [*sic*] Swarte.

1637. xx Jul. Everard v̄ der Hoolck, oudt-cameraer deser stadt.

xxi Jul. het kint v̄ de ed. Mr̄ Jacob de Petit.

xxx Jul. de weled. Jo^{r} *Hendrick v̄ der Borch*, h^{r} v̄ Velthuysen etc.

iv Aug. Cornelia v̄ Berck, huysvr. v̄ Cornelis Tack.

x Aug. Joffr. Anna ter Stege, huysvr. v̄ Nicolaus v̄ Dael, rentm̄r̄ v̄ de ed. mo. HH. staten 's lants v̄ Utr̄; sij was de suster v̄ den domhr̄ Ter Steeg.

xi Aug. Aert v̄ Vianen, osseweyder.

xii Aug. Joffr. Anna v̄ Milanen, huysvr. v̄ de Hr̄ Octavio Dal Ponto.

xxii Aug. Jo^{r} *Anthonis de Ridder v̄ Groenesteyn.*

xxiii Aug. Nicasius Wttenbogaert, z̄n̄ v̄ Pieter Wttenbogaert, rentm^{r} van de balye v̄ Ste Catarijnen t' Utr̄.

xxiv Aug. Elisabeth v̄ Royen, w^{e} v̄ za. Zweer Henricksz. v̄ Nellesteyn; was de moey van den domheer Nellesteyn.

xxvi Aug. Joffr. Gilioenea [*sic*] v̄ Ruwiel, w^{e} wijlen Jo^{r} *Anthonis de Ridder van Groenesteyn.*

iii Sept. Mr̄ Peter v̄ Neerden, adv^{t} vóór den hove v̄ Utr̄.

xvi Sept. Hendrick Claesz v̄ Hardenberch.

xvii Sept. Joncfr. Beatrix Duyst v̄ Voorhouwt.

xix Sept. Joffr. Aleyda van Vreeswijck.

xxviii Sept. d' H^{r} Egidius v̄ Galle, Doctor in de Medecijnen.

Eod. d. Joncfr. Gouda Croock.

ii Oct. overluyd Vrouwe Vr. Otte van̄ Clooster, douagiere van̄ weled. en̄ gestr̄ *Jo^{r} Adolph v̄ Wael, in sijn leven h^{r} v̄ Moersbergen.*

v Oct. Sr Henricus Erants.

xii Oct. de ed. Joffr. Joffr. Anna v̄ den Berch v̄ Luynenburch; gestorven op 't huys te Luynenborch in Nederlangbroeck.

xviii Oct. de weled. gestr̄ Hr̄ *Willen* [*sic*] *Pinsen v̄ der Aa, hr̄ v̄ Deyl* colonel, gouverneur der stadt en fort Rees, drossaert der stede en̄ baronye v̄ Isselsteyn.

xxix Oct. de H^{r} en̄ Mr̄ Leonard Casembroot, raedt ord^{s} in den hogen raet v̄ Holl., Zeel. en Westfr.; is oom v̄ den domhr̄ Johan Schade.

xxx Oct. Joffr. Johanna v̄ der Eem, huysvr. v̄ de ed. Cornelis v̄ Westrenen.

xxxi Oct. Jacob Meerlingh, oudt-substituut-schout der stadt Utr̄.

i Nov. overluyd Elisabeth Iselsteyn, huysvr. v̄ de ed. Cornelis v̄ Wijckerslooth, bewinthebber v̄ de geoctroyeerde Westindische compagnie.

v Nov. Belichgen Spijckers, w^{e} v̄ zal. Gijsbert Gerritz. v̄ Overmeer, oudtschepen en -vroetschap der stadt Utr̄.

xii Nov. de weled. en welgeb̄ Heer Hr̄ *Isbrant v̄ Merode*, h^{r} v̄ Soeterwoude en Stompwijck; is de vr̄ van de domhr̄ Merode.

xv Nov. de ed. gestr̄ erentfeste manhafte Johan Georg Scheffer, in sijn leven l^{t}-colonel, cap^{n}, binnen Breda guarnisoen houdende.

1637. XXIII Nov. 't dochterke v̄ de Hr̄ cap^{n} Jemis Schoth.

XXVIII Nov. Juffr. Geertruyt v̄ Noort, huysvr. v̄ Mr̄ Jacob le Petit.

XXIX Nov. de ed. Heer Jacob Croesen, commissaris ord^{s} v̄ de monstering.

Eod. d. Catharina Prins, jongedr̄.

XXX Nov. Jōēs Sem, rentm̄r̄ v̄ de ed. Vr. v̄ Gent.

I Dec. het soontje vañ Heer Daniel Schonck v̄ Cleyn-Poelgeest.

IV Dec. Joffr. Anna Strick, w^{e} wijlen de Hr̄ Philips Ram, in sijn leven ontfanger der ed. mo. HH. staten 's lants v̄ Utr̄.

V Dec. Mr̄ Johan vañ Well, beyder Rechten Dr̄. raedt gnr̄ vañ munte der Vereenigde Nederlanden; gestorven in Den Haeg.

VI Dec. Maria v̄ Werckhoven, w^{e} v̄ za. Johan Wachtelaer.

XII Dec. *'t kint v̄ de weled. H^{r} Willem Ploos v̄ Amstel,* raet ord^{s} in den hove provinciael v̄ Utr̄.

XIII Dec. Maria v̄ Dijck, huysvr. v̄ Mr̄ Hidibrecht [*sic*] v̄ Velpen.

XXVIII Dec. Joffr. Aleydis van den Ketel.

XXIX Dec. Eypien v̄ Steen, huysvr. v̄ Willem Reyniersz. v̄ Swanenburch.

Eod. d. Juffr. Magdalena van den Burch, dr̄ v̄ Jo^{r} Diderick vañ Burch.

(Wordt vervolgd.)

Geslacht Van de Pavordt. — Den jaargang 1880 van dit tijdschrift doorbladerende, vond ik daarin de volgende vraag gedaan:

Wie waren de ouders van Severijn van de Pavordt getrouwd 17 Mei 1724 met Bertruida Agatha Johanna van Breugel? (Zie geslacht-register Van Breugel bij Ferwerda) en eenige bladzijden verder, een poging om deze vraag te beantwoorden, doch op zulk eene wijze, dat ze evengoed achterwege had kunnen blijven.

Het volgende is datgene, wat mij uit authentieke bronnen en familiepapieren omtrent het geslacht, waaruit bovengenoemde v. d. P. stamde, bekend is:

Het voerde hetzelfde wapen als het in de 15de en 16de eeuw in de Veluwe gezeten geslacht Van Padevoort, dat ook wel Van de Pavordt geschreven werd; vermoedelijk heeft zich onder den laatsten naam een tak van die familie in het Nijmeegsche kwartier gevestigd, welke echter ook binnen de stad Nijmegen woonachtig was, en wier leden aldaar het ambt van procureur bij de schepenbank uitoefende, maar eveneens zitting hadden in de aanzienlijkste colleges van die stad. Zoodat het moet gerekend worden tot de voorname Nijmeegsche geslachten te hebben behoord.

In het Nijmeegsch grootburgerboek vond ik Goert v. d. Pavordt Goertzoon als burger aangenomen op het jaar 1565 en vervolgens in de Schepenboeken en raadsignaten dier stad:

1565.	Goert v. d. P.	als volmachtig van Heere Ph. von Rosenbach.
1580.	id.	vermeld als Schepen.
„	id.	vermeld als Meester van het St. Nicolaasgilde (het gilde der aanzienlijken).
1582.	id.	volmachtig des durchluchtigsten Hoochgeborene fursten ende Heren Wilhelm prince zu Orangien graeff van Nassau enz. enz. (in zake diens zoon Wilhelm graeff zu Bueren.
1586.	id.	richter van Gent (dorp in het Nijmeegsche kwartier).
1625.	Goert v. d. P.	Geertzoon in zijns vaders plaats als procureur aangesteld.
1656.	Severijn v. d. P.	Goertzoon in zijns vaders plaats tot procureur aangesteld.

Voorts uit de Nijmeegsche trouw- en doopboeken en uit familie-aanteekeningen:

9 Mei 1624.	Goert v. d. P. Goertzoon j.m. van N. en Gretje Mon j.d. van N.
11 Aug. 1629.	*Severijn* zoon van Goert v. d. P. en Gretje Mon; getuige o. m. Anna Singendonck weduwe Hendrik v. d. P.
30 Mei 1641.	*Willem* zoon van Goert v. d. P. en Gretje Mon.
25 Sept. 1659.	Severijn v. d. P. Grtz. j.m. v. N. en Margaretha de Munnick j.d. van N.
22 Juni 1662.	Willem v. d. P. Grtz. j.m. v. N. en Sybilla de Munnick j.d. v. N.
3 Mei 1663.	*Godart* zoon van Willem v. d. P. en Sybilla de Munnick; getuige o. m. Severijn v. d. P.
1 Oct. 1702.	*Severijn* zoon van Godart v. d. P. en Anna Labouchère; getuige Margaretha v. d. P.

derhalve:

Goert v. d. Pavordt
X
Gretje Mon.

Severijn v. d. P. X Margaretha de Munnick.	Willem v. d. P. X Sybilla de Munnick.
Maria v. d. P. Margaretha v. d. P.	Godart v. d. P. X Anna Labouchère.
	Severijn v. d. P. X Agatha van Breugel.

Gretje Mon was de dochter van Willem Mon, pachter van de generale middelen en borgerhopman te Nijmegen, en Sybilla of Belia van Kessel. Deze Sybilla van Kessel was een zuster van Severijn v. K., die te Nijmegen leefde in de laatste helft der 16de eeuw, en is het vermoedelijk aan de verwantschap van dezen Severijn van K. toe te schrijven, dat de voornaam Severijn in de Nijmeegsche familie v. d. Pavordt gekomen is. TH.

Zeelst (XLII, 539, 577, XLIII, 345). — Het wapen der gemeente Zeelst (bij Eindhoven), waarvan mij door de welwillendheid van den hr. Jacques Kuypers, hoofd der school aldaar, eenige afdrukselen werden bezorgd, vertoont:

Willebrordus met een boek in de hand (omschrift: Provintie Noord-Braband, Gemeente Zeelst.)

Dit thans gebruikte gemeente-zegel en wapen is het oude kerkelijke wapen; de schutsheilige van Zeelst is Willebrordus.

Het zegel-omschrift: „Mairie de Zeelst, dép. des bouches du Rhin" dagteekent uit den „Franschen Tijd" 1806—1810—1813. — Dan berust er nog een wapen met 't omschrift: *S. Petri van Bavsel;* wapen van een der „heeren van Zeelst," bewoners van de heerlijkheid *„'t Kleine Slot."*

Eene familie *Van Zeelst* woont te Nuenen (bij Eindhoven). 't Is

moeilijk te zeggen — 't zijn thans landbouwers — wat ooit hun wapen was.

Eindhoven. M. H. VAN DE VEN.

Knipschaer (XLII, 276). — Regina Everharda Kn. huwde in Februari 1800 George Franciskus de Ravallet, geb. te Amsterdam 5 Maart 1774 (Alg. Ned. Familieblad VIII bl. 33). P.

Mollerus (XLII, 279). — Jhr. Mr. Cornelis Adriaan Mollerus, geb. te 's Gravenhage 6 Febr. 1782, overleden te Utrecht Juni 1820, zoon van Jan Hendrik baron M. en Melline Anna Alberda van Ekenstein, huwde 20 October 1807 Johanna Geertruida Juliana van de Merwede, geboren Vollenhove 23 Maart 1787, overleden te Arnhem 1 October 1865, dochter van Philip Everardus en Frock Juliana Geertruid Sloet, zuster van Sippiana Johanna v. d. M., gehuwd met Mr. Pieter Nicolaas Quarles van Ufford. P.

Plaat (XXX, 617, 630; XL, 493). — Ik kan hier nog bijvoegen, dat deze familie, *niet* later Plate is genaamd, maar dat laatstvermelde naam gevoerd werd door *dien* tak der familie, die omstreeks 1786 uit Hanover hier te lande kwam. — Op bl. 493, moet hetgeen tusschen haakjes gedrukt staat dus vervallen. — Het is echter zéér waarschijnlijk, dat in de 17e eeuw, toen de verschillende takken dier familie nog in Hanover woonden, de hier bedoelde branche Plaat, (die al in 1715 in Holland gevestigd was), *ook* Plate heeft geheeten. Voorts leze men verder, in plaats van de Hee*r*: de Hee*s*.

Amsterdam. J. G. DE G. J. Jr.

Geslacht Matroos. — Kan men mij ook eene genealogie of genealogische aanteekeningen mededeelen van de familie Matroos, waartoe o. a. behoord heeft: Tiberius Beeldsnijder Matroos, secretaris 's Geregts van Utrecht? Ook vind ik nog: Maria Matroos, echtgenoote van Johan Blanckers, welk echtpaar hunne dochter, Sybilla Blanckers, den 27 November 1701 in de Sint Janskerk te

Maastricht liet doopen. Weet men o. a. ook de familie-relatie tusschen genoemden T. Beeldsnijder Matroos en Maria Matroos? Hoe was hun familiewapen? Bestaan er nog leden van dit geslacht?

Amsterdam. J. G. DE G. J. JR.

Van de Wall. — In Rietstaps Armorial Génér. vind ik: „Van de Wall" (résidant à Arnhem) gevierendeeld zwart en zilver, terwijl toch de Duitsche familie Van de Wall en de daaruit stammende Bredaasche, Dordsche en Amsterd. takken in het linker bovenkwartier een gouden zespuntigen ster voeren. Hoe is zulks mogelijk en waaraan ontleende de hr. Rietstap de beschrijving van eerstgenoemd wapen? G. TE A.

Van de Rivieren. — Den 28 Oct. 1891 werd bij P. Gouda Quint te Arnhem onder n°. 1023 verkocht: Geslachtstafel der afstammelingen van *Jan van Wijhe* en *Hilla van de Riviere*(n), die leefden in het einde der 13de eeuw, opgemaakt door Jonker Derck Reinder van Bassenn omstreeks 1740. De geslachten Van Wijhe tot Hernen en Van Wijhe tot Echtelt behooren onder den adel uit het kwartier van Nijmegen. Het geslacht *Van de Rivieren* ook? Welk wapen geeft deze geslachtstafel op? S.

Mom (XXXIII, 91, 191). — Wolffgangus Wilhelmus Mommius, Dusseldorp: æt. 23, werd den 6 Oct. 1659, als theol. student te Gron. ingeschreven (*gratis inscriptis*). Denzelfden dag werd ook *gratis* als theol. stud. ingeschreven Wolffgangus Wilhelmus Hondius, Dusseldorp: æt. 25 (Album Acad.).

Dat eene familie Mom te Dusseldorp bekend was, blijkt uit H. Ferber's Landsteuerbuch Düsseldorf's von 1632 (Düsseld. 1881), toen aldaar „am Marckt" Heinrich Mum en in de „Bolcker Straess" Dietherich Mum woonden (Seite 20, 24). In 't zelfde jaar woonde „Herman von Monheim in Muhmen goit" te Pempelfort, dorp bij Dusseldorp (Ibid. S. 52). Mo.

Geslacht de Rochefort (XLIII, 146—153). — Ten opzichte van

sommige leden van dit geslacht, voor zooveel zij tot Zeeland in betrekking staan, authentieke aanteekeningen bezittende, wil ik die, zoo tot aanvulling als tot verbetering, hier gaarne mededeelen:

Bladz. 150 B. Lodewijk Anthonie de Rochefort, geb. te 's Gravenhage, werd 14 Augustus 1770 bij de Class. van Utrecht tot Proponent aangenomen. Beroepen tot Pred. te Zoest 30 Sept. 1770, stond hij daar van 6 Januari 1771—12 Mei 1776; ber. 16 Januari 1776 te Sluis, diende hij aldaar van 19 Mei 1776—31 Maart 1799; verroepen naar Aagtekerke den 10 Aug. 1798, werd hij 21 April 1799 aldaar bevestigd en overleed te dier plaatse 1 October 1811, oud 65 jaar. Hij was gehuwd met Margaretha Johanna Hosteyn.

I. Jacobus de Rochefort, geb. te Utrecht 6 Oct. 1773, studeerde aldaar, werd 6 Sept. 1798 bij de Class. van Walcheren tot Proponent toegelaten. Beroepen tot Pred. te Kadzand 13 Sept. 1798; werd hij, na péremptoir examen op 1 Nov. den 18 Nov. van dat jaar door zijn vader, ds. L. A. de Rochefort, Pred. te Sluis, aldaar bevestigd, en stond bij die gemeente tot 17 Juli 1808; verroepen naar Westkapelle 29 Januari 1808, werd hij 24 Juli van dat jaar ook weêr door zijn vader, toen Pred. te Aagtekerke, aldaar bevestigd, verbleef hij bij die gemeente tot op 23 Febr. 1823. Beroepen te Westsouburg, 11 Oct. 1822, trad hij 9 Maart 1823 aldaar in dienst. Tengevolge van de combinatie dezer gemeente met Oostsouburg, werd hij, bij Z. M. besluit van 16 Maart 1832, n°. 92, Emeritus verklaard, en predikte den 24 Juni 1832 zijn afscheid te Westsouburg, met der woon naar Middelburg vertrekkende, waar hij den 11 October 1856, oud 83 jaar, overleden is, zijne tweede gade, C. M. E. Reyding nalatende, die 29 Oct. 1857 mede te Middelburg overleed. Zijne eerste echtgenoote was Janke Tresling, met wie hij 14 Maart 1813 te Westkapelle in 't huwelijk trad, eene dochter van ds. Georgius Tresling, toen Pred. te Meliskerke, c. a.

III. Isaäc Lodewijk de Rochefort, geb. te Sluis 19 Augustus 1779 en 22 dito aldaar gedoopt, studeerde te Utrecht, en werd den

3 Sept. 1801 bij de Class. van Walcheren tot Proponent bevorderd. Beroepen tot Pred. te Gapinge 15 Oct. 1801, werd hij, na péremptoir examen op 5 November van dat jaar, den 29sten van die maand door zijn vader, Pred. te Aagtekerke, aldaar bevestigd, en bediende deze zijne eerste gemeente tot 7 Febr. 1813, als zijnde den 28 Juli 1812 naar Dreischor verroepen, waar hij 21 Febr. 1813 in dienst trad. Ten gevolge van sporen van krankzinnigheid, werd hij, bij Z. M. besluit van 21 Dec. 1818, n°. 18, met een jaarl. pensioen van *f* 500, ingaande 1 Juli 1819, Emeritus verklaard. Met der woon zich te Zierikzee vestigende, is hij den 11 Dec. 1841, ruim 62 jaar oud, te dier plaats overleden, nalatende als wed. Maria Martina Bekkens, met wie hij den 10 Dec. 1806 te Oostburg gehuwd was. Zij overleed, mede te Zierikzee, den 3 Sept. 1846, oud 65 jaar, als moeder van M. M. en J. M. de Rochefort.

IV. Georgius Pieter Abraham de Rochefort, geb. te Westkapelle, was Apotheker te Goes, geadmitteerd te Middelburg 14 Juli 1839. Hij huwde te Goes 7 April 1842 (ondertrouwd 26 Maart) met Maria Dorothea de Leeuw, uit welk huwelijk te Goes geboren werden:

1. Janke Dorothea, geb. 8 Januari 1843 en overl. 20 Febr. 1846, oud 3 jaar.
2. Helena Agnetha Johanna, geb. 23 Febr. 1845.
3. Janke Dorothea Pieternella, geb. 18 Jan. 1847.
4. Johannes, geb. 21 Dec. 1848.
5. Louisa Antoinetta Maria, geb. 12 Juni 1850, overl. 2 Aug. 1858, ruim 7 jaar oud.
6. Maria Dorothea Georgine, geb. 21 Aug. 1852.

G. P. A. de Rochefort, apotheker te Goes, overl. aldaar 16 Sept. 1853, oud 38 jaar, zijne vrouw M. D. de Leeuw met 5 kinderen nalatende.

No. 3. Janke Dorothea Pieternella de Rochefort huwde te Goes 12 April 1871 (ondertr. 22 Maart), oud 24 jaar, met Carel Jacob Lodewijk Ruysch van Dugteren, oud 36 jaar, Pred. te St. Annaland:

In Gelderland 1860 als candidaat toegelaten, was hij sinds 1861 hulpprediker te Jutphaas, werd 4 Juni 1865 Pred. te St. Annaland, 1871 te Zevenbergen, 1873 te Lage-Zwaluwe, 1876 te Rhijnsburg, 1879 te Wemeldinge, 1886 te Nieuw-Vennep, 1888 te Axel, en 23 Nov. 1890 te Strijen c. a.

N°. 6. Maria Dorothea Georgine de Rochefort (Zie blz. 152, reg. 10) geb. 29 Aug. 1852, gehuwd te Goes 21 April 1881, (ondertr. 5 dito) met Johannes Huineman, geb. 17 Dec. 1853.

Blz. 153, reg. 12. 1. Georgius Pieter Abraham, geb. 3 Febr. 1873, overl. *24* Aug. 1873, oud 6 m. 3 d.

2. Maria Dorothea, geb. 18 Juni en overl. 10 Aug. 1875, oud 2 m. 23 d.

Wolfaartsdijk. J. V. D. BAAN.

Brünings (XLIII, 155). — Ida Catharina Noppen, gehuwd met Christiaan Brünings, werd geb. in 1742, en was een dochter van Jan Hendriksz. Noppen, geb. 1706, overl. 14 Nov. 1764, opziener van 's lands dijken en sluizen op den huize Zwanenburg, en van Ida Catharina Wolff, geb. 1709, overl. 27 Aug. 1742.

Ida Elisabeth Brünings, hun eenigste kind, huwde op den huize Zwanenburg 6 Juni 1792 met Jan Paulus Gildemeester, geb. 1766, overl. te Amsterdam 4 April 1808. Van de zeven uit dit huwelijk geboren kinderen huwden twee dochters met A. Scharf Jr. en W. A. Buse.

Elisabeth Christina Brünings, vermoedelijk een zuster van Christiaan B., huwde te Amsterdam in Jan. 1759 met Herman Draveman, weduwnaar van Maria Noppen.

Het wapen van Brünings is: gedeeld: 1. in rood eene halve zilveren lelie uitgaande van de deelingslijn; 2. doorsneden van zwart en zilver en een roode dwarsbalk over de doorsnijding heen, vergezeld van boven van eene zilveren ster (6) en van onderen van eene roode roos (5).

Jan en Maria Noppen (geb. 1704) waren kinderen van Hendrik Jansz. Noppen en Anna Geesteranus.

Het geslacht Noppen is een zeer oud geslacht en voert tot

wapen: gedeeld: 1. doorsneden: 1. in rood een gouden leeuw; 2. in blauw een zilveren visch; II. in zilver een zwart anker, de ring omlaag. Het is niet onwaarschijnlijk dat daartoe in 1298 heeft behoord Hebin Noppin, eigenaar van de tienden der parochie van Verinchem, welke wegens den oorlog waren geconfiskeerd en in April 1298 door koning Philips de Schoone aan Chrétienne de Zontenay werden geschonken (Chambre des Comptes à Lille, 3e cartulaire de Flandre par St. Génois. pag. 874).

Tot de eerste personen die van dit geslacht hier te lande worden vermeld bevonden, behoorde Roeloff Noppen, die op 24 Febr. 1499 werd verkoren tot een der zes eerste thesauriers van 's-Hertogenbosch, en die in 1512 schepen aldaar werd. Zijn zoon Mr. Dirck Noppen was in 1568 raadsheer in den raad van Brabant. (J. van Oudenhoven, Beschrijving van 's-Hertogenbesch, 1670, blz. 72, 81, 137).

De te Haarlem, Amsterdam en Zwolle gewoond hebbende personen van dit geslacht stammen af van Nicolaes Noppen, geboren omstreeks 1595, en van zijne echtgenoote Maria van Sonsbeeck, die tot de doopsgezinde gemeente te Haarlem behoorden en op de Bakenessegracht aldaar hebben gewoond.

Enkele leden van deze familie worden ook wel met den naam Noppe vermeld gevonden. V. R. V. D. K.

Piper (XLII, 571). — „In mr. G. v. Hasselt's Geld. Oudh., 1806, bl. 528, staat an. 1349 vermeld Gerardus Piper." — Dat deze persoon Piper heette, is onzeker; hij kan ook piper (pijper) geweest zijn; dergelijke personen met dien toenaam komen veelvuldig in oude rekeningen voor [1]). Het is mogelijk, dat bij enkelen deze be-

[1]) Myns Heren piperen ende trumpener van Gulich. Myns Heren piperen ende trumpener van Gelre. Des Conings (van Engeland) pyperen ende cleyne pyperen des Greven van Oestervant. Der Stat pyperen van Colcester ende trumperen ('s Rentmrs. Hendr. v. Steenbergen Rek. over 1389, bij v. Hasselt. Geld. Maandw. I, 395 vv.). — Te Sittard wordt „Johannes gend. Tuter (= torenwachter)" in een oorspr. stuk van 4 Dec. 1346 vermeld. In de spits van den kerktoren ald. vond men voor den afbrand op 11 Juni 1857 een kamertje, geheeten „het tuterhusken". (M. Jansen, Invent. v. h. O. Arch. v. Sittard I, no 19.)

roepsnaam geslachtsnaam geworden is; zeker, dat zij wel niet stamverwant zullen geweest zijn.

1538, 18 Febr. Karel hertog v. Gelre gelast den magistraat van Doesburg, om eenen gevangene, Peter Piper, die een paard gestolen had, weder los te laten, als hebbende hij hem zijn misdrijf kwijtgescholden, op ootmoedig bidden zijner huisvrouw. (P. Nijhoff, Invent. v. h. Oud Arch. v. Doesb., bl. 23.)

Guillaume Piper en and. personen van Genderingen, werden den 27 Jan. 1568 door den hertog van Alba gedagvaard, als hebbende de eerste als „tamburin" in Friesland tegen Z. M. gediend. (Mr. G. v. Hasselt, Stukk. voor de Vad. Hist. I, bl. 222, no. 107.)

Te Dusseldorp komen in 1632 Wilhelm Pyper als „Stadt Renthmeister" en „Tilmannen Pypers haus" in de „Bolcker Straess" voor. (Ferber, Das Landsteuerbuch Düsseldorf's von 1632, D. 1881, S. 10, 20, 23); te Hoorn, Willem Pijper of Pyper 1676, 78, 91, en Jan Boterpot 1688, 93, 95 als keurmannen (Feyken Rijp's Chron. v. Hoorn.)

MO.

Van Dam (XLIII, 163). — Het wapen van Foeyt — Utrecht, is: in zilver een roode dwarsbalk, beladen met drie zilveren weerhaken. Dat van Poeyt, ook wel eens vermeld als Poeuyt of Puyt, daarentegen is: in zilver een roode keper, vergezeld van drie roode leliën. Elisabeth Poeyt van Overrijn voerde het laatst vermeld wapen geëcarteleerd met: in rood drie zilveren zwaarden met gouden gevest, schuinrechts en boven elkander geplaatst.

V. R. V. D. K.

Van Dam (XLIII, 163). — Dat het geslacht Foeyt te Amersfoort en Utrecht overbekend was, wordt toegestemd. Maar dat het eene „verschrijving" is, wanneer niet de naam van dat geslacht, maar Poeyt van Overryne gesteld wordt, kan niet worden toegegeven. In van der Aa's biogr. woordenboek staat volkomen juist dat de bedoelde Mr. Willem van Dam was gehuwd met eene Poeyt, niet Foeyt. Zie ook Ferwerda, Adellijk en aanz. wapenboek, 2e stuk, gen. van Dam, 9e generatie, en Vorsterman van Oyen, stam- en wapenboek, deel 4, p. 185, gen. van Dam.

Het geslacht Poeyt, ook Puyt en Poyt was sedert de 14e eeuw te Amersfoort bekend in de leenregisters, in de magistraat en in de geslachten Pijll, van der Maete, van Oldenbarnevelt, van Duverden, van Speulde, van Weede, van der Burch van Oudaen enz.

Den Haag. M. P. SMISSAERT.

Feith-Schukking (XLII, 536; XLIII, 101). — De familie *Schukking* voert in groen een zilveren eenhoorn (klimmend). — In eene geslachtslijst van deze familie, in mijn bezit, — tot welke o. a. behoorden de schulten Mrs. L. M. en M. Schukking, wier ambtszegels bovengemeld wapen vertoonen — wordt vermeld *Magteld Schukking*, gehuwd met *Barend Hendrik Spaar* — evenwel zonder bijvoeging der data van geboorte, huwelijk en overlijden — als dochter van Johannes Schukking, predikant te Hardenberg, overleden in 1707, en van Johanna Geertruid Borcherink, dochter van den ijker van Salland.

Bedoelde geslachtslijst, die als dochter van Barend Hendrik en Magteld Schukking vermelde Elsebé Spaar († 31 Oct. 1778), gehuwd met den convooimeester Pieter Feith, begint met den grootvader van Magteld, Antony Schukking, geboren in 1632 te Kampen, predikant te Koekange (Dr.) van 1655 tot 1679 en te Rolde (Dr.) van 1679 tot 1716, toen hij emeritaat bekwam, en waar hij sedert 1711 in den dienst door zijn zoon Antony als adjunct werd bijgestaan, die in 1716 vertrok naar Noordlaren.

Assen. J. A. R. KYMMELL.

Rees, De Rees, Van Rees. — Welke is de beteekenis en de afleiding van het woord Rees? Rees, stad aan den Rijn in de Pruisische Rijnprovincie. In Rademaker, Kabinet van Ned. en Kleefsche Oudh., VIII, bl. 322, wordt het vermoeden uitgesproken, dat Rees zoude beteekenen Reis of Riet, en deze stad aan haren naam zoude gekomen zijn van wege den rietachtigen grond in den omtrek. Of wel, dat zij haar naam zoude ontleend hebben aan een zeer oud, bekend en edel geslacht Reesz genaamd. — De Rees, in oude stukken ook wel genaamd de Reest of de Reese, is een wel-

bekend landgoed onder Brummen gelegen. Reese, Reze, Rheese of Rheze is een buurtschap in Zalland, in een brief van het jaar 1398 reeds als Redege vermeld. Rees, baai in O. Indië aan de kust van het eiland Sumbawa. Reesbroek, Resbroek of Respelhoek, gehucht in de voormalige heerlijkheid Borculo nabij Geesteren. De Reest is een riviertje op de grenzen van Drenthe en Overijssel. — De geslachtsnaam Van Rees is algemeen bekend. Zie o. a. omtrent Kasper Frans de Rees: Nav. XXIII, 182 en 502.

Brummen. H. M. WERNER.

Zeelst (XLII, 539, 77; XLIII, 345). — De Doetinchemsche familie v. Zelst ontleende waarschijnlijk haar naam aan „'t goet Zelst to Vorden". Zie v. Hasselt, Stukken voor de Vaderl. Hist., III, 77. M°.

Zegel. — Het zegel van het genootschap der Malen bij Amersfoort vertoont het ter halve lijve uitkomende beeld van St. Paulus in de rechterhand een zwaard en in de linkerhand een boek houdende, en is vergezeld van twee leliën en zes zespuntige sterren; het randschrift luidt: S' dit es der Malen Segel va wede ende vā emmiglaer." Wie kan en wil mij inlichtingen geven betreffende dit zonderlinge randschrift?

Den Haag. J. M. LION.

Emmiglaer, thans Emmeklaar, was vroeger eene heerlijkheid en ligt met de buurschap Weede in de gemeente Hoogland. Wat verstond men evenwel onder (het genootschap [?] der) Malen? RED.

Officieele schrijfwijze van familienamen. — Naar het Weekblad voor de Burg. administratie verneemt, heeft de Minister v. binnenl. Zaken bepaald, dat voortaan, bij het gebruik van kapitale letters bij het vermelden van eigennamen in de „Staatscourant" gehandeld moet worden als tijdens het volgen der spelling van Siegenbeek gebruikelijk was, zoodat b. v. geschreven moet worden: van de V.... van der H.... enz. enz. en niet meer Van de V.... Van der H....

Wij hopen zeer dat de inzender van dit berichtje slecht was ingelicht, want wij zouden het betreuren, indien men door de naleving van een zoodanig ministerieel besluit wederom terugkeerde tot eene schrijfwijze, die strijdt met de thans meest gebruikelijke spelling, met den historischen zin en met het algemeen spraakgebruik. Onze Vlaamsche broeders hebben het evenzoo begrepen en schrijven steeds de voorvoegsels: De Van, Te enz. voor geslachtsnamen met een kapitale letter. Iemand die Van Heeckeren, Te Winkel, of De Vries heet, wordt aangesproken als „Mijnheer Van Heeckeren," „Mijnheer Te Winkel" of „Mijnheer De Vries," en niet als „Mijnheer Heeckeren" enz.; een bewijs dus dat het voorvoegsel tot een integreerend deel is geworden van den geslachtsnaam, ook al maakt het daarmede niet éen woord uit. RED.

KERKGESCHIEDENIS.

De oude kerkregisters van ons land. — In de laatste jaargangen van het Algemeen Ned. Familieblad werden lijsten gegeven van de oude Trouw- e. a. registers. De redacteur van genoemd tijdschrift, de heer Vorsterman v. Oijen, gaf ze kort geleden afzonderlijk uit. Van de navolgende aanvulling, hoewel bijtijds ingezonden, werd geen gebruik gemaakt. Zij vinde hier eene plaats.

Zevenbergen. In het archief der Ned. Herv. Gem. berusten het doopboek van 1610—1661 en het trouwboek van 1610—1661 van 1667—1706. Dit vult juist aan wat in het gemeente-archief ontbreekt.

Wenschelijk zou het zijn, indien in plaatsen, waar, zooals te Zevenbergen, die oude registers *gedeeltelijk* werden afgestaan, de volledige uitlevering volgde. Wat heeft men aan enkele doop- e. a. boeken, terwijl de groote massa op 't gemeentehuis is? Zou het verder niet op den weg liggen der pas opgerichte vereeniging van archivarissen om op maatregelen aan te dringen ter voorkoming van brandgevaar? Menig gemeente-archief berust in eene kamer van een herberg, menig kerkelijk archief op den zolder eener prot. of roomsche pastorie. Maar ook in plaatsen, waar een raadhuis is, dat geen deel eener herberg of boerderij uitmaakt, is het brandgevaar groot. Voor zoover ik weet, heeft alleen Dordrecht eene brandvrije kamer voor de oude kerkregisters.

In bovengenoemde lijsten van den heer V. v. O. zijn ook de boeken opgenomen van de oud-bisschoppelijke clerezij of van de oud-Roomschen. Waarom deze nu weer met den naam „Jansenisten" betiteld? Men weet toch dat dit een scheldnaam is?

Verder verwijs ik naar de „Verslagen omtrent 's rijks oude archieven", waar men *compleete* lijsten vindt, wat niet het geval is in bovengenoemd tijdschrift.

U. H. J. S.

Een theologiseerend overste der 17de eeuw. — Als een klein bewijs hoe de jongste strijd om het geloof ook omstreeks de helft der 17de eeuw veler hoofden en harten vervulde, moge een handschrift dienen, dat mij toevalligerwijze onlangs in handen kwam. Dit hs. telt 64 bladzijden, is van de hand van den overste R. van Rivieren, en getiteld: den Geestelijcken Spiegel, waerin d'eenvoudige verblinde Harten int Pausdom klaerlijck konnen sien de valsche Leere der Paepen. Hierin weerlegt hij op grond van tal van aanhalingen uit de Heilige Schrift de volgende elf poincten:

1. Het verbieden van het lesen der H. Schrift.
2. Het maecken der beelden.
3. D' aenroepinge der Hijligen.
4. De verdiensten en overtollige wercke.
5. 'T verbieden van spijs en houlijck.
6. Van 't vagevier en sielmissen.
7. Van zalichijt int bedelen.
8. Van de misse.
9. Van de oorbiecht.
10. Den kelck den Leeken te verbieden.
11. Van menselijke insettinge.

De schrijver draagt zijn geschrift op aan Jonker Bernardt van Welderen, Burghgraeff en Richter des Rijkx ende der stadt van Nijmegen, dien hij een „Defensor Fidei" noemt. De aanleiding daartoe vindt hij in het verlangen om van Welderen „een stipken van een teecken van danckbaerheijt" te toonen wegens eene hem bewezen weldaad, terwijl hij zich bovendien de zoon noemt „van hem die altijt de eer hebben gehadt met UEWeledele in broederlijcke liefde te converseeren." Zelf stelt hij zijne pennevrucht niet hoog „als niet gecomen sijnde uut de penne van een Hoechgeleerde, die professie maeckt van de waere Religie schriftelijck te maintineeren, maer van een die nae sijn vermogen getracht heeft, van jonckx op het Evangelium Christi met het rapier te defenderen." — Nochtans geeft zijn geschrift blijk, dat hij in den Bijbel volkomen zich thuis gevoelt.

Eene behandeling van de verschillende Bijbelplaatsen, waarop hij

zich beroept en die den hoofdinhoud van zijn geschrift uitmaken, is mijn doel niet. Ik wil echter twee passages aanhalen, die eenerzijds ons iets vermelden betreffende de Katholieke kerk dier dagen, anderzijds ons eenige nadere inlichting geven omtrent den schrijver zelve. „Het is notoir", zoo zegt hij, „dat ter plaetse daer de Inquisitie in swangh gaet den naem van den Bijbel bij veelen niet bekent is en dat die Inquisitores liever willen, jae, selver toestaen, dat men alderhande ontuchtige schantboecken mach lesen, maer Godts woort alleen moet verbooden sijn."

Een curieus getuigenis voorzeker, waar het betreft die ontuchtige lectuur, en al moge men den schrijver onwillekeurig verdenken, van der Kerk uit geloofsijver zoodanige beschuldigingen naar het hoofd te slingeren, aan den anderen kant pleit zijn omgang met geestelijken, meer nog zijn huwelijk met eene katholieke vrouw, er voor, dat hij er wel iets van kon weten. Immers op bladzijde 18 verso schrijft hij: Dat de papen selver van des Paus sijne Bullen en aflaeten niet en halden, weet ick bij experientie. Want int Jaer 1642 leggende tot Emerick in guarnisoen en mijn Logement hebbende op de Munsterkerckhoff tot Heer Pelckmann, die mael [1]) Canonick, soodat ick met die geestlijcke Heeren verscheijde maelen converseerde; is het gebeurt, dat sijnde ten huise van dē capellaen van de Munsterkerck (eñ te vooren een Jesuit geweest) met naemen Joannes Meijer, dat onder andere discoursen, wij mede quamē te spreecken van de aflaeten, alsoo Ick dien selfden dach gesien had, dat voor het Cruijsbroerenclooster een soodanich Bulleken van aflaet was gepleckt. Hem dieswegen vragende sijn opinie ende wat daer af te geloven stont, verklaerde rontuut, dat sij lieden daer selver geen geloof in hielden, maer dat sulcke bullen alleen waeren streckende, om den gemeenen man ofte slechte lieden in devotie te houden. Over welcke woorden mijn Huijsvrou zaliger (tegenwoordich sijnde) wel verwondert was, als sijnde doenmaels noch van de Paepse religie. Twelcke mede is een oorsaeck geweest van tegenheyt, die sij creech haerer Leere ende door de

[1]) Einmahl = eertijds, voorheen?

genade Godts heeft verlaeten ende gecomen tot de waere gereformeerde christelijke religie, waervan Ick Godt almachtich voor die bewesene genade niet genoech kan dancken.

Ik wil besluiten met te vermelden, dat het handschrift het jaartal 1651 draagt en op het schutblad de naamteekening van Mechtelt van Welderen wordf bevonden. Wie weet iets naders aangaande Van Rivieren? s.

Akten der Classis van Walcheren (XLII, 390). — De aanteekeningen, die wijlen P. Fret, onderwijzer te Vlissingen, uit deze akten gemaakt heeft, zijn toch onder 's mans nagelaten papieren ten zijnen huize terug gevonden. De aanteekeningen bestaan in:

1e. eene lijst der predikanten, die van omstreeks 1620 tot 1815 onder de Classis van Walcheren bevestigd zijn, volgens hunne naamteekeningen onder een „Formulier van onderteekeninge der leere, in Synodo Nationale tot Dordrecht anno 1619 beraemt, ende bij den Synodo Zeelandia, gehouden ter Goes in Februario anno 1620 aangenomen" met hetgeen er bij vermeld staat omtrent tijd en plaats, waar en wanneer de onderteekenaar onder de Classis gekomen is, omtrent overlijden, vertrek enz.

2e. omtrent zaken van algemeenen aard.

3e. naamlijsten van predikanten en schoolmeesters, met hetgeen den verzamelaar te hunnen aanzien merkwaardig voorkwam. Deze lijsten zijn gemeentesgewijs ingericht en betreffen:

1	Aagtekerke.	10	Eede.
2	Aardenburg.	11	Gapinge.
3	Arnemuiden.	12	Groede.
4	Axel.	13	Grijpskerke.
5	Biervliet.	14	Hoek.
6	Biggekerke.	15	Hulst.
7	Breskens.	16	Kadzand.
8	Colijnsplaat.	17	Kats.
9	Domburg.	18	Kleverskerke.

19 Kortgene.
20 Koudekerke.
21 Meliskerke.
22 Neuzen.
23 Nieuwland.
24 Nieuwvliet.
25 Oostburg.
26 Oostkapelle.
27 Oostsouburg.
28 Philippine.
29 Retranchement.
30 Ritthem.
31 Sas van Gent.
32 Schoondijke.
33 Serooskerke.
34 Sint Anna ter Muiden.
35 Sint Kruis.
36 Sluis.
37 Veere.
38 Vrouwepolder.
39 Waterlandkerkje.
40 Westkapelle.
41 Westsouburg.
42 Wissekerke.
43 IJzendijke.
44 Zaamslag.
45 Zoutelande.
46 Zuiddorpe.
47 Zuidzande.

In al de lijsten zijn twee gapingen, omstreeks 1690 en in het begin der vorige eeuw, tot aanvulling waarvan de noodige ruimte is opengelaten; zoodat de verzamelaar denkelijk, om de eene of andere reden, niet al de aktenboeken heeft kunnen raadplegen. Vooral voor hen, die belangstellen in de kerkelijke geschiedenis van de genoemde gemeenten, bevat de verzameling veel merkwaardigs en zou het daarom wenschelijk zijn, dat die in eene openbare bibliotheek werd geplaatst.

Domburg. H. M. KESTELOO.

Coppenstenius (XLII, 609, XLIII, 114). — Joh. Andr. Coppenstein of Coppenstenius, van de orde der Predikheeren (Dominicanen) was van Mandel (Rijnprovincie) geboortig. Na bij de Jezuiten gestudeerd te hebben, komt hij in 1612 voor als *praedicator generalis*, in het klooster zijner Orde te Coblenz. Als vurig bestrijder der Protestanten was hij zeer gezien bij de aartsbisschoppen Lothar van Trier en Johan Schwechhard van Mainz. Na de inneming van den Rijnpaltz door Maximiliaan van Beieren, werd hem opgedragen, als pastoor van de St. Pieterskerk te Heidelberg, in deze stad den katholieken eeredienst te herstellen. In deze betrekking toonde hij veel ijver,

en ofschoon ze veel van zijnen tijd vorderde, verminderde daardoor zijne bedrijvigheid op het veld der prediking en der schriftelijke controverse niet. Een lange lijst van strijdschriften tegen den Heidelbergschen catechismus, die ook weder een groot aantal tegenschriften uitlokten, dagteekenen van dezen tijd. Zij verschenen voor het grootste gedeelte in een bundel, verzameld onder den titel: *Controversiae inter Catholicos et haereticos, ex Rob. Bellarmino in epitomen redactarum,* etc., in 1643. Onder zijne andere werken rekent vooral in de eerste plaats, een naar handschriften bewerkte uitgave der leerredenen van Caesarius van Heisterbach, die in 1615, in vier deelen 4o, te Keulen het licht zag, onder den titel: *Fasciculis moralitatus.* In 1627 bekleedde hij nog de betrekking van pastoor der St. Pieterskerk te Heidelberg, en hij stierf den 3en Maart 1638. Zie voor de lijst zijner geschriften: JAC. QUÉTIF en JAC. ECHARD, *Scriptores ordinis Praedicatorum recensiti,* etc. Lut. Par. 1719—21, II, 448—50.

Gent. TH. J. I. ARNOLD.

George Agricola. — In 1731 bevond zich nog in de H. Nicolaaskerk te Freiburg, ter rechterzijde van het altaar, de volgende grafsteen, waarvan het opschrift toen reeds ten deele was uitgewischt.

C. S. S.

Reverendus et Doctissim. Vir. M. Georgius Agricola Rad . . . . .
Nascitur Anno Christi 1554. 17. M. Bonas literas et artis Hauret in Illustri ludo portensi in academia Lipsica, E qua an. 1578. Friberg. Primum in templo Petrino . . . . . Cathedrali . . . . . .

Al het verdere was reeds onleesbaar, alleen was ten laatste het jaartal 1630 nog zichtbaar, zijnde het jaartal van 's mans overlijden. Verder vertoonde de grafsteen een in den steen uitgehouwen kelk met het duidelijk zichtbaar van later dateerende distichon: Huic tu, Qui transis, Pacem Requiemque Precare, et Vitae numerans Tempora, Disce mori.

Vrage: Was deze George Agricola een zoon van Jan Agricola geb. in 1492, † in 1566, een der ijverigste medewerkers van Luther, en die o. a. ook deelnam aan het Colloquium van Leipzig in 1519?

's-Gravenhage. M. G. WILDEMAN.

Werner Helmichius. — In den Beschr. catal. der pamfl. verz. van de boeken der Remonstr. Kerk te Amsterdam, stuk II Afd. I, Blz. 13 wordt opgegeven dat er is:

Treffelijcke predikatie op 't 1ste vers van den XV. psalm Davids, gepredickt door den seer waerden ende gods.d. W. Helmichius, sal. ghed. den 23 Jan. d°. 1576 binnen Franckfoort. t' Amst. voor M. J. Brandt, 1628. 16°.

Kan ook iemand mij zeggen of er nog een exemplaar van deze „predikatie" bestaat en waar ik dit kan vinden?

H. O.

Kerkheiligen. — In de brochure, onlangs uitgegeven van wege den *Haagschen kunstkring*, getiteld: „Aanteekeningen betreffende Zeelands Monumenten" door Jkhr. Mr. Victor de Stuers, wordt opgegeven, dat vóór de Reformatie

de kerk van Goes was toegewijd aan *St. Maria Magdalena*,
die van 's Heer Abtskerke aan *St. Jan Baptist*,
die van 's Heer Arendskerke aan *St. Pieter*,
die van Heinkenszand aan *St. Blasius*,
en die van Kapelle aan *O. L. Vrouwe*.

Van de overige kerken in Zuid-Beveland wordt geen melding gemaakt, aan welke heiligen die waren toegewijd.

Hoe zou men zulks te weten kunnen komen? In de voor mij beschikbare bronnen wordt daarnaar te vergeefs gezocht.

Wolfaartsdijk. J. VAN DER BAAN.

TAAL- EN LETTERKUNDE.

BILDERDIJKIANA.

DOOR

DR. R. A. KOLLEWIJN [1]).

Toen ik mijn in 1891 verschenen boek over Bilderdijk bewerkte, was de rijke collectie Bilderdijkiana, door Jeronimo de Vries bijeengebracht, ontoegankelijk voor mij. Die verzameling, toen noch in het bezit van een kleindochter van Jeronimo, werd door deze dame gelegateerd aan de Amsterdamse Universiteitsbibliotheek. Mejuffrouw de Vries overleed in 1891; en sedert het begin van het daarop volgende jaar kon men — benevens enige stukken van minder belang — ook de originele brieven raadplegen, door Bilderdijk en de Vries gewisseld. Dat men in de uitgave der brieven van Bilderdijk noch al eens het een en ander heeft weggelaten, is bekend. Al hetgeen hier volgt is aan de collectie-de Vries ontleend.

I.

Bilderdijk's Terugkomst uit Brunswijk (Zie mijn *Bilderdijk*, I, 349, 350).

Jeronimo de Vries, die er zoveel toe bijgedragen heeft, dat Bilderdijk naar Holland terugkeerde, achtte het niet overbodig, in Brunswijk informatiën omtrent de dichter in te winnen. De 1e Junie 1805 ontving hij van zekere Reessen de volgende brief uit „Blankenburg aan den Hartz":

„WelEdele Heer!

In Brunswijk zijnde hebbe ik mij geïnformeerd na de omstandigheyd waar in zig de persoon van W. Bilderdijk bevind en al

[1]) Medegedeeld in de spelling van Kollewijn c. s. RED.

de Rapporten daar omtrend komen over Een. — Heeft Een klein pensioen van den Hertog en geneert zig verder met lessen te geeven, heeft het heel zoober, de omstandigheyd waar in hy zig bevind maakt hy zomwyle zeer melancoliek is. Dus is 't mogelijk met hem Eenig Soulaas te senden zijn Staad en gesontheyd te beeteren, waar toe ik versogt ben aan zijn landgenooten zulks te berigten, U heeft my die Vraag niet om niet gedaan, is 't mogelijk helpt hem want hy is ongelukkig, en zyn niets op zyn Conduite te zeggen, hier meeden hoop ik aan UE intentie voldaan te hebben. 't Zal my aangenaam zyn myn testimonium de man zyn noodlot mag verbeeteren. Ik heb d'Eer mij met achting te noemen

UEdw Dienaar
Gt. Reessen."

Dat Reessen's inlichtingen niet in alle opzichten juist waren, kan blijken uit *Bilderdyk* I, 353, 354.

Naar aanleiding van de Vries' beoordeling der *Mengelingen* in de *Letteroefeningen* (zie *Bilderdijk* I, 347), richtte op de 13e Junie 1805, iemand die zich B. G. A. noemde, „aan de Schrijvers der Algemeene Vaderlandsche Letteroefeningen", een brief, die voor Bilderdijk verre van vleiend was. Er wordt o. a. in gezegd: „Bilderdijk was een heet voorstander van de Orange partij en veroorloofde zich als zodanig in de jaren 1785, 1786, 1787 onderscheiden daden, welke volgens 's lands wetten strafbaar waren, en hij ontging ter naauwernood de handen van meer dan een Hoofdofficier, die zijne woelingen ook ten platten lande nagingen en hem op heter daad poogden te betrappen." ..... [In 1795 liet men Bilderdijk waarschuwen door Jan van der Linden]. „Hij (v. d. L.) ontving bericht dat Bilderdijk de eer van het Martelaarschap zocht" .... „Het fyne van de zaak was, Bilderdijk had schulden en verlangde een eerlijk voorwendzel om heen te gaan zonder die te betalen. Daarenboven, wat zoude hem beletten om van de herhaalde zints dien tijd geëmaneerde amnestien gebruik te maken?"

Jeronimo de Vries stelde Bilderdijk van deze brief in kennis. Het antwoord van de dichter kan men lezen in zijn *Brieven*, II, 49 vgg.

Wie was de anonyme schrijver van het onvriendelijke stuk? Een jaar later meende Bilderdijk daar achter te zijn gekomen. „Apropos!" schreef hij de 20e Julie 1806 aan de Vries, „Weet gy wie de schrijver zij van den vuilaartigen brief over my ter gelegenheid van de Recensie mijner *Mengelingen* in de Letteroefeningen aan den schrijver der Recensie geschreven? Het is *Beziers*. Hy heeft zich voor eenigen tijd daar op beroemd, in een gezelschap, uit het welk het tot my gekomen is."

II.

Bilderdijk Bibliothecaris.

Is Bilderdijk bibliothecaris van koning Lodewijk geweest?

Tegenover zijn bewering (zie *Bilderdijk* I, 383) staat het feit, dat „in de archieven van den Kanselier en Intendant-Generaal van 's Konings Huis nergens sprake" is van zijn benoeming; dat Flament sedert Julie 1806 bibliothecaris was en in October 1807 werd opgevolgd door Elie de Case (t. a. p. 401).

Een brief van Bilderdijk (gedat. 21 Maart 1807), niet aan de Vries gericht, maar in de collectie-de Vries aanwezig, geeft eenig licht:

„Het is zoo, WelEdelGestrenge Heer, ik heb den tytel van Bibliothecaris, ook heeft Z. M. my gezegd, dat Hy de groote of Koninklyke Bibliotheek in mijne bewaring wilde stellen. Ondertusschen is de Hr. Flamant niet verplaatst, maar gaat in zijne functien, zoo wel omtrent deze als de byzondere Bibliotheek des Konings voort; en ik heb tot nog geene Boeken of Boekery gezien... Het schynt my toe, dat de Koning by myn pensioen en op dat ik my niet geheel als Doodeeter zou aanmerken, een schijn van post heeft willen voegen, maar waar van de functien aan den Hr. Fl. blijven, die ook daar zeer op gesteld is."

III.

Armoede in 1810.

Reeds vóór het vertrek van koning Lodewijk, toen hij een inko-

men van *f* 6000.— had of heette te hebben, was Bilderdijk — gedeeltelijk door de ongeregelde uitbetaling van zijn jaarwedde, maar grotendeels door het slordig beheer van zijn geldzaken — in financiële moeilijkheden. In 't begin van 1810 schreef mevrouw Bilderdijk een briefje aan de Vries, met verzoek 3 of 4 schilderijtjes voor haar te willen verkopen, om zodoende te voorkomen, dat men haar man „weder gerechtiglyke (*sic*) kosten veroorzaakte." Van het geld, waar Bilderdijk in die maand recht op had, was al zoveel „geanticipeerd," dat hij slechts *f* 20.— ontving.

Na Lodewijks abdicatie verergerde de toestand natuurlijk. Een brutale slachter die niet betaald werd, bracht de buurt een paar maal in opschudding; de meid wou niet langer blijven; Bilderdijk leed met zijn familie gebrek (brieven van Bussingh aan J. de Vries: 26 en 31 Julie 1810, 3 Aug. 1810). De 16e Aug. schreef J. Scheltema aan J. de Vries, om hem voor te stellen, samen te confereren over de financiële toestand van de dichter. Mevrouw Bilderdijk zond omstreeks dezelfde tijd een (ongetekend) briefje aan D. J. van Lennep, die zij *f* 1000.— te leen vroeg. De 19e Aug. antwoordde van Lennep heel beleefd, dat hij niet in staat was aan haar verzoek te voldoen. Vijf dagen later schrijft hij over de zaak aan de Vries: „Over *f* 100 ten faveure van B. kunt gy disponeeren.... Gy zelf bevestigt my in de gedachte, die ik reeds had opgevat, dat men hun niet te veel op eens moet geven, en dat het onbegonnen is om hun boedel te willen redden."

IV.

Bilderdijk en de Souvereine Vorst.

Dat de dichter ernstige grieven had tegen de Vorst en vooral tegen diens raadslieden, kan men vermeld vinden in *Bilderdijk* II, 44 vgg.

In Maart 1814 schreef hij aan Jeronimo de Vries (in een brief, gedateerd „Donderdag morgen"): „Ik ben gisteren zeer ziek.... t' huisgekomen; en vond toen het Staatsblad n°. 46, waar by zich de koning aanmatigt ons vaderland, dat hem ten Hoofd en bescher-

mer verkoren heeft, baldadig en eervergeten te vertrappen,... Vloek kome over de booswichten, die den goeden koning dus ten verderve voeren! Vloek en wee over die schelmen"

In het genoemde Staatsblad (van 24 Maart 1814) vindt men een en ander over de toekomstige uitoefening der voormalige Heerlijke Rechten.

Bilderdijk dacht er in 1814 over, zich in Engeland te vestigen. De collectie-de Vries bevat een kopie van een brief aan de Souvereine Vorst (ged. 15 Sept. 1814) waarin Bilderdijk om ontslag vraagt als lid van hat Instituut, en tevens aan de latere Koning Willem I verzoekt hem „in staat te willen stellen om naar Engeland over te steken, waar ik hoop hebbe ten minste de volstrekte nooddruft te zullen kunnen vinden."

V.

Het professoraat te Amsterdam.

In *Bilderdijk* II, 54, noot, kan men lezen, dat Jer. de Vries naar het schijnt, „de candidatuur van B. tegengewerkt, althans niet krachtig gesteund heeft."

Dat gaf verkoeling tussen de vrienden. Bilderdijk, zo vernam de Vries, was „ontevreden, boos en nijdig" op hem (brief van de Vr. aan B., 31 Julie 1817). De zaak werd door Bilderdijk niet ronduit behandeld; tot opheldering kwam het dus niet. Vier jaar later, 30 Julie 1821, maakte B. in een brief aan de Vr. melding van prof. van Capelle met de woorden: „de Professor.... wien [dien] Gy my voorgetrokken hebt tot die Leeraarspost." In de volgende brief vàn dezelfde ààn dezelfde (gedagteekend 11 Sept. 1821) komt de zinsnede voor: „Myn vorige heeft U boos gemaakt; maar dit heeft U juist doen vertellen 't geen voor my van groot belang was zoo precies te weten."

Jammer genoeg, ontbreekt de bewuste brief van de Vries. En nog altijd hebben wij dus geen antwoord op de vragen: *Heeft* de Vries voor Capelle gewerkt? Zo ja, waarom?

VI.

Bilderdijk en het Instituut.

In 1817 had de 2e klasse van het Instituut een prijs uitgeloofd voor het beste treurspel (*Bilderdijk* II, 164 vgg.) Mevrouw Bilderdijk zond twee stukken in, die geen van beide werden bekroond en daarop door haar man werden uitgegeven met een scherpe voorrede. In de vergadering, de 4e Febr. 1819 gehouden door de 2e klasse van 't Instituut, vroeg Kantelaar of men het zwijgen zou bewaren op Bilderdijk's beledigingen. Hij wees er op, dat de commissie van beoordeling (J. de Vries, prof. v. Lennep, J. D. Meyer en Wiselius) aanmerking had gemaakt op het „overtollige" sterven van Edda en Gaöl in de *Dargo.* In de uitgave nu blijft Gaöl leven. Dat Bilderdijk daarover zweeg in zijn Voorrede, noemde Kantelaar oneerlijk.

De zaak werd in handen gesteld van de commissie van beoordeling. (Een afschrift van Kantelaar's rede in de collectie-de Vries).

In 1824 was er weer gehaspel met het Instituut. De tweede klasse was in het bezit van een collectie „vreemde" o. a. (Gotiese, Russiese, Turkse) letters. Bilderdijk had daar meermalen gebruik van gemaakt en die letters, ook nadat hij met het Instituut niets meer uitstaande wilde hebben, onder zich gehouden. Aan een verzoek van de Secretaris der 2e klasse (Wiselius) om teruggave van de bewuste letters, voldeed de dichter terstond. Hij schreef er het volgende, niet heel vriendelijke briefje bij:

„Aan de Tweede Klasse des Koninklijken Nederlandschen Instituuts.

Schoon ik niet begrijpen kan hoe de Tweede Klasse van het Koninklijk-Nederlandsche Instituut zich in staat acht, om van de vreemde letters (gelijk zij die noemt) onder my zynde, gebruik te maken, wil ik haar echter de beschikking daarover, als haar eigendom, geenszins betwisten, en zend ze derhalve dadelijk te rug. Waarmede het laatste draadvezeltjen van betrekking tusschen my en dat wanschapen lichaam is afgebroken.

Leyden 23 April 1824. Bilderdijk."

De Tweede Klasse was verontwaardigd. Hij vond Bilderdijk's brief „veelzins vervat... in zulke ongepaste en onbescheiden bewoordingen, dat dezelve, naar het oordeel van alle de aanwezige Leden, niet wel voegzaam blootelijk voor kennisgeving konde worden aangenomen."

Er werd een commissie benoemd, met J. D. Meyer en Jer. de Vries tot leden. Wat door die commissie is gedaan, blijkt niet.

VII.

Bilderdijk's karakter.

Een der belangrijkste stukken van de onlangs door de Amsterdamse Universiteitsbibliotheek verworven collectie is zeker een ongedateerde brief van Abraham de Vries aan zijn broeder Jeronimo.

Die epistel is geschreven, nadat de eerstgenoemde het derde deel der brieven van Bilderdijk gelezen had:

„Altoos was B. mij een raadsel, zijn vernuft een wonder in mijn oog, zijn hart mij suspect, zijn geloof mij niet geloof- althans niet verklaar-baar. [De lezing der drie delen Brieven] heeft mijne gevoelens omtrent den wonderlijken man aanmerkelijk veranderd. Inzonderheid heeft de lectuur der brieven aan W[iselius] mijne achting voor den schrijver den laatsten knak gegeven... Ik heb die brieven gelezen met eene helaas! steeds klimmende verontwaardiging, tot dat ik eindelijk op pag. 47 [126 der uitgave] op die afschuwelijke verklaring stuitte, waarby hy de beoordeeling der dichtwerken van W[iselius], waarvan hij den schrijver zoo wel kende [Jeronimo de Vries] zot, pedant en zoo listig als kwaadaardig, en het werk van onzen braven Hesselink een prul, en dien eenvoudigen en hartgrondigen, niet dolzinnigen schijnkristen, een mishandelaar van de versificatie als van het Evangelie noemt..... Vergelijk hiermede 't geen hy van diezelfde recensie aan U schrijft [*Brieven*, II,] pag. 208."

De recensies waarvan hier sprake is, komen voor in de *Vaderlandsche Letteroefeningen* van 1819, pag. 169 vgg. en 342 vgg. In n°. 4 der *Letteroefeningen* wordt de dichtbundel *Wit en Rood* van

Bilderdijk en zijn vrouw besproken. Ofschoon aan de eerstgenoemde „wel eens eenige duisterheid en gekunsteldheid" wordt verweten, wordt hij toch de gelijke van Vondel genoemd. De recensie is even welwillend als gunstig. In n°. 8 van hetzelfde tijdschrift wordt Wiselius z'n *Mengel- en Tooneelpoëzy* onderhanden genomen. Ook hier wordt meer geprezen dan gelaakt; maar uit de toon van de recensent spreekt een neerbuigende vriendelijkheid, die voor Wiselius minder aangenaam moet zijn geweest. Nu schreef Bilderdijk de 20e April 1819 (dus toen de critiek-Wiselius noch ongedrukt en waarschijnlijk ongeschreven was) aan J. de Vries: „De recensie van de Letteroefeningen werd my voor twee of drie dagen door den jongen Graaf van Hogendorp.... gebracht; en ik herkende er U volkomen in. Uw prijzen verdient (het moge gegrond of ongegrond zijn) geen dank van my, maar de warmte, die er voor de beoordeelde Auteurs in doorstraalt, vereischt dien, ontfang hem dan ook. Zeker steekt zy by de *crassa ignorantia* van hem die mijne *Uitspruitsels* beoordeelde, sterk af." (*Brieven* II, 208).

En de 13e Julie 1819 aan Wiselius: „De beoordeeling uwer dichtwerken in de Letteroefeningen vind ik zot, pedant en zoo listig als kwaadaartig. Men bracht ze my juist op gisteren, en wel, om mijn gedachten over de daarbij *geöbeliseerde* verzen te vernemen, waarover Gy-zelf my ook de eer doet my te vragen. De Aristarch heeft het deerlijk mis, even zoo zeer als wanneer hy (in de beoordeeling van Westerman) lettergrepen met voeten verwart. En hoe kan het anders? Immers roemt hy het prul van den vervloekten Hesseling, die de versificatie even als 't Evangelie mishandelde, en beveelt dat aan." (*Brieven* III, 126).

Abraham de Vries zou misschien minder verontwaardigd zijn geweest, als hij had bedacht, dat Bilderdijk in April áán en in Julie óver Jeronimo schreef, en dat noch wel naar aanleiding van verschillende recensies. Bovendien kon hij weten, dat Bilderdijk vooral in zijn oordeel over personen niet konsekwent was, maar zich door zijn stemming en plotselinge opwellingen tot volkomen tegenstrijdige oordeelvellingen liet verleiden. Maar hoe dit zij — de brief

van Abr. de Vries is belangrijk en leerzaam, vooral voor die bewonderaars van Bilderdijk, die stekeblind zijn voor zijn gebreken.

Tettroy (XLIII, 261). — Terecht heeft de redactie van dit Tijdschrift opgemerkt, dat Tettroy, waarvan Bredero in zijn *Spaanschen Brabander* gewaagt, niet is de bekende Tetje Roen der kinderprent, gelijk mijn stadgenoot, de heer J. L. C. A. Meyer, meende te mogen veronderstellen. Tetje Roen, „die zijn loopbaan begon als pekelharing bij een kwakzalver en besloot als rentenier op de Raamgracht" (te Amsterdam), was niet een tijdgenoot van den geestrijken Gerbrant Adriaensz, maar verkocht zijn grappen in de dagen van Langendijk

Het schijnt mij een onbegonnen werk toe pogingen aan te wenden tot het verkrijgen van meerdere kennis betreffende Tettroy. *Ick houwer men geck me, sey Tettroy* zal wel een der duizende spreekwijzen zijn, die de Zuid-Nederlandsche folkloristen „zeispreuken" noemen en die vroeger niet minder dan thans bij het volk in zwang waren. In de meeste gevallen worden zij besloten door eene verrassende of dwaze toepassing van het „zegsel", b. v. *practica is multiplex, sei de duivel en hij at rijstenbry met hooyvorken* (v. Paffenrode, Ulrich), in sommige gevallen missen zij dit toevoegsel en doelen dan op eene als bekend veronderstelde anecdote. De zeggers zijn de duivel, de paap, de jood, de boer, het meisje enz. al naar gelang de „zeispreuk" meer bepaaldelijk in den mond van 'n aldus aangeduid persoon past, b. v. *'k en zie geen hand voor mijn oogen, zei de dief en z' hadden hem d' handen op den rug gebonden* (Zuid-Vlaanderen) of worden slechts door een voornaam aangeduid b. v. *'t is wèl, zei Mie en ze had maar eens gedanst* (Peelland). In sommige gevallen is de naam van den zegger een kind der volksverbeelding, een snaaksche woordspeling of iets dergelijks, b. v. *recht is recht, zei Krombeen en hij calangeerde zijn eigen vrouw* (land van Breda), welke „zeispreuk" door het Helmondsche volk werd veranderd in *recht is recht, zei Cromzicht* omdat daar een familie woonde, die Cromzicht heette en het volk

zijn taalschatten steeds gaarne een locale kleur geeft. In veel gevallen draagt de zegger alleen een „van" zooals in het onderwerpelijk spreekwoord uit den *Spaanschen Brabander* of wel wordt hij aangeduid door een volledigen naam b. v. *ik ben van hooge afkomste, zei Jan Tap en hij was op het vijfde verdiep geboren* (West-Vlaanderen). Zet men de namen van al die zeggers naast elkaar dan ziet men alras dat de meesten, zoo niet allen, — Uilespiegel alleen uitgezonderd, — geheel onbekende grootheden waren van wie niets in de herinnering van het volk overbleef dan juist hunne plaats in het spreekwoord, daargelaten nog of velen der namen niet geheel willekeurig zijn gekozen. Het zijn de verzonnen of echte namen van eerzame poorters of domme dorpers, wier eenige beroemdheid was, dat ze 'ns eens van hun leven een dwaze streek uithaalden, waarop het een of ander bekend spreekwoord van lachwekkende toepassing was. Ongetwijfeld, althans hoogst waarschijnlijk, behoort Tettroy tot hun geslacht.

Helmond. AUG. SASSEN.

NALEZINGEN

OP OUDEMAN'S MIDDENNED. WOORDENBOEK

DOOR

A. M. MOLENAAR.

(Vervolg.) [1])

S.

Zaeyken. Korreltje. — Vlaerd. Redenr. bergh, 301:

Al waren so veelvoudt de Nyders en Vyanden,
Als aenden Oever zijn (ziet) de *zaeykens* der zanden,
So en zullen haer handen 't minste niet konnen deeren.

Saamdeumelen. Samenkneeden. — Oudaan, Agricola, 372: Epikuur zeit dat het zaad uit lichaam en siel *saamgedeumelt* is.

Sabbatteren. Rustdag houden, rusten. — Coornhert, Wercken, I. fol. 74: Dat

---

[1]) Zie Navorscher XLII, 561.

hier na in de eeuwighe Saligheydt die Kinderen Godes noch sullen staen onder Gheboden, ende datmen daer niet *Sabbatteren*, maar noch wercken van Ghehoorsaamheyt hanteren sal. Aldaar fol. 342 verso: Die noemen sulcx gemeenlijc Sabbatteren of den rustdagh vieren ghestadelijck.

Saffel. Strompelaar. — Van de Venne, Belacch. Werelt, 13:

Siet den *Saffel* krom staan leenen!
Watte platters, watte beenen
Heyt de Sebol onder 't lijff!

Saffelen. Strompelen. — Van de Venne, Belacch. Werelt, 96:

— kom laet ons mit een loopje
Safle na den ouwen drangh,
Daar ick lijdigh na verlangh.

Saggelen. 1o. Strompelen. — Oudaan, Agrippa, 447:

Dan moet de oude gier zich dadelijk verpijnen
Te scheiden van de kreng; hij *saggelt* tot de zijnen.

2o. Treuzelen. — Rusting, Werken, I. 567:

Na dat Ulisses....
Had... met snuiten van syn neus een uur *gesagheit*.

Zachtmoet. Zachtmoedigheid. — Vlaerd. Redenr. bergh, 295:

Ja hy voorzeker zal haer met *zachtmoet* toe tyden,
Ende wel doen vermyden sulckes t' uwen verschonen

Saecken. ? — Const-thoon. Juweel, 36:

Dats wel, verlanghende herten mogen om scheyden *saecken*,
Want veelheyt der spysen etens lust verdrooghen doet.

Van de vele beteekenissen, die in de *Bijdrage* vermeld zijn, past er niet eene op deze plaats. De zin van van „veroorzaken", ook aldaar genoemd, sluit misschien nog het best. De rederijker zou dan bedoeld hebben, dat, gelijk de veelheid der spijzen (soms) den eetlust doet ophouden, zoo ook harten, die naar elkander (te vurig) verlangen, tot eene scheiding kunnen komen door hunne te groote liefde. — Past hier soms de zin van „twisten"? Wie licht mij beter in, zoo ik dwaal?

Samendrommen. Opeenhoopen. — Oudaan, Poëzy, I. 249:

Laat alle zwarigheen zich *samendrommen*.

Sand. 1o. Land. — Vlaerd. Redenr. bergh, 272:

Gelyck Godt Israhel beval dickmael te peysen,
Op de verlossing van het slaefsch' Egipten landt,
Insgelijx b'hoort ghy oock te doen menige reysen,
Verlost van 't Spaensche jock nu in een vryen *sand*.

2o. Woeste streek. — Vlaerd. Redenr. bergh, 297:

Als een onreyn geest van de Mensch uytvaert t' sijnder spijt,
So doorwandelt hy dorre plaetsen en *zande*,
Nochtans vry zonder bande soeckt rust tot alder tijt.

Sauwelen. Sammelen. — Ogier, De Seven Hooftsonden, 118:

Hoe *sauwelde* soo? ick hoor u noch, 't is laet, gy diendt
Slaepen te zijn, want morgen moete tyelijck op wesen.

Sebol. Sukkel. — Van de Venne, Belacch. Werelt, 13:

Siet den Saffel krom staan leenen!
Watte platters, watte boenen
Heyt de *Sebol* onder 't lijff!

Dr. De Jager, *Woordenboek der Frequentatieven,* I. 551 zegt op deze plaats: „*Sebol*", in het Brem. Nieders. WH. *Sebold, Sebald,* is een eenvoudig mensch, een sukkel, wellicht van den neurenbergschen heilige *St. Sebald,* ook *Seibold, Seibel* genoemd; (zie Schmeller).

Zeegh-begroeyd. Zegevierend. — Vlaerd. Redenr. bergh, 321:

Daermeed' bewaer ick dan haer *zeeg-begroeyde* veste,
En als in eenen kreits het gantsche Landt ick stel.

Zeeusche Maecht. Gewaande maagd. — Houwaert, Lusthof der Maechden, II. 854:

Maer al hebt ghy in 't byslapen bevonden, man,
Dat u huysvrouwe is een *Zeeusche Maecht,*
Sy en dient niet wederom 't huys gesonden dan.

Seulen. Drentelen? — Vlaerd. Redenr. bergh, 18:

Ick was lestent op het trommelslach te Vlaardingh gaan *seulen,*
Daar sach ick haanse pottren toe-ghemaackt met naackte leen,
Die 't houwe kosten, al haanse al der leven ebeen.

Seuraerx. Bedrieger? — De Casteleyn, Konst van Rethorycke, 152:

Prince, laet den vreckaert, vreckelick verrijcken,
Laet den koopman achter lant syn ware koopen,
Laet den astronomijn in syn sterren kijcken,
Laet de *seuraers* besich met haer practijcken.

Ik vermoed, dat de aangegeven verklaring juist is in verband met het volgende artikel:

Seuren. Misleiden, oplichten. — Antw. Spelen van Sinne, 277:

Armoede menighe quade listen soect
Seurt en leurt bedriecht en liecht dits claer beseuen.
Dus en kan in armoe gheenen troost ghegheven.

Op *Soren* geeft de *Bijdrage* deze beteekenis uit Kiliaan op, doch zonder voorbeeld.

Seuzelen. Onbeduidend dichten. — Oudaan, Poëzy, II. 391:

— geen Lenteloof in wintergronden wast:
Gelijk het menigmaal de rym-pen, als men sestigt,
Met leuterwerk bewyst, met *seuzelen* bevestigt.

Zeuzery. Deun. — Bekker en Deken, Sara Burgerhart, I. 9: Tante wil niet hebben dat ik speel, dan naar ouwe lollige *seuzeryen.*

Seuteringh. Beuzeling. — Huygens, Korenbloemen, I. 536:

Maer eerst, wat dingh is, ledigh zijn?
't Is slapen, of soo tijd besteden,
Als sliepen alle boose Leden;
Schoon sigh de heele reden hingh
Aen d' allerslechtste *seuteringh,*
Mits dat geseuter sonder sonden
Voor God en Menschen werd' gevonden.

Sevenbergich. Op zeven bergen gevestigd. — Vlaerd. Redenr. bergh, 442

Tot slaven dwing ick die, die met een fortsen kop
mijn *sevenbergich* rijck sochten te slocken op.

Schaeyen. Schaden. — Antw. Spelen van Sinne, 163:

Ghelyck roest den ijsere, de motte eenpaer,
De cleederen *schaeyt,* opeet en door cnaecht,
So schaden sy de ghemeynte allegaer.

Schaelge. Schrijflei? — De Casteleyn, Konst van Rethoryke, 2:

Hier vond ick my langhs des schoonder landauwe
Als die hem tot dichtene wilde al versch vitien(?),
Mijn *schaelge* reecte ick, vry vranck van rauwe,
En ghijngh onder den gecostumeerden Hersch zitten.

De Bijdrage geeft op *Schaelie* uit Kiliaan de beteekenissen van: „leien dakpan" en „lei om op te schrijven". De laatste komt, dunkt mij, hier wel te pas.

Schaetsen (*Op*) *gaen.* Achteruitgaan? — Antw. Spelen van Sinne, 592:

Datse meest verslinden 't ghemeyn goet over all...
Daer deur *gaet* die weerelt oock schier *op schaetsen.*

Scadden. Trekken? — Van Ryssele, Spiegel der minnen, 142:

Jalours ghepeys.
Neen ic wil te Middelburch waert gaē *scaddē*
Vreese voor schande.

Ende ic met v.
Begheerte van hoocheyt.
Neen dat zijn padden,
Ick wil te Dordrecht wesen in tstadt.

Ik heb de beteekenis van dit zonderlinge woord slechts bij gissing opgegeven. Wie onderricht mij beter, indien ik dwaal?

Schaghen. Schacheren. — Crous, Joseph's Droev' en Bly-einde Spel, I. 35:

Tot Heliopolis, Jercho, Asdodh, en anderen,
Daar heb ik all geweest; daar heb 'k ook braav *geschagt*,
En dikwijls, naa de koop, met d' Een of d' aar gelacht.

Schacher. Schacheraar. — Dullaert, Oratijn en Maskariljas, 6:

— Dat weêrom mijn Heer, uw Vader,
Een andere *schacher* is, die nooit in uw gewelt
De sleutels geeft, noch zelf geen toegank tot zijn gelt.

Schakele (In den derden) hangen. Uitgerekt zijn, nijdig staan. — Van Ryssele, Spieghel der minnen, 57:

Haer aenschijn *hangt in den derden schakele*
Om dat wy niet en willen ghedoghen,
Dat hijse trout.

De Bijdrage heeft *schakel* uit Kiliaan in den zin van „maas van een net."

Schaken. Schakelen. — Vlaerd. Redenr. bergh, 453:

Dat men Menemium Agrippam daer toe kiest,
Gevend' hem vol bescheyt om den vrede te maken,
Op dat w' ons mogen weer in eendracht tsamen *schaken.*

De *Bijdrage* heeft het woord in verschillende andere beteekenissen.

Schaeken. Schakel. — Sluiter, Gesangen, 143:

Een sond' gaet niet alleen,
Maer sy syn vast aen een
Als *schaekens* aen een keten.

Schamelykheid. Geringheid. — Vervolg op Wagenaar, XII. 222: Welke klem 't argument tot verbod der Adressen, voornaamlyk uit de *schamelykheid* en onkunde der Tekenaaren gehaald, zal kunnen hebben.

De *Bijdrage* heeft het woord in eenen anderen zin.

Schameltje. Voetbankje. — Werken van Rabelais, II. 320: Deeden eenige, ik weet niet wat lieden... ons nederzitten op een *schameltje.*

Schamerigh. Beschaamd. — Six van Chandelier, Poësy, 489

— moedernaakt,
Behalven 't deel dat *schaamrigh* maakt.

Schamffelijck. Hachelijk. — De Harduyn, Goddel. Lofsanghen, 156:

Het geehn' de Weerelt selfs heur Vrienden kan ghegheven.
Op eenen aerden bol seer *schamffelijck* al staet.

Schampen. 1o. Afglijden. — Hoogvliet, Abraham de Aartsvader, 88:

De ploegstaart vliegt voorby en raakt een' andren knaap
Noch *schampende* voor 't hart, dat borst en ribben kraken.

De *Bijdrage* vermeldt het woord uit Plantijn in deze beteekenis, doch zonder voorbeeld.

2o. Afstuiten. — Spranckhuysen, Van het Ghebedt, 32: 'T is een groote sake, datmen alle quaet kan doen *schampen.*

Schamper. Spotter. — Moons, Sedel. Vermaecktonneel, 172:
Wilt ghy den smaet wreken, en tegen den *schamper* vier en vlam spouwen?

Schamperschoot. Schimpschoot. — Scriverius, Saturnalia, 3:

De Zuygers van Taback, die by de Pijpkan leven,
Die hebben my te met een *schamperschoot* gegeven.

Schampich. Schimperig. — Van Ghistele, Hecira, 02:

Soo wert sy heel spits en *schampich* terstont,
Hem nauwelijck gheuende een goet woort.

De *Bijdrage* heeft het woord in dezelfde beteekenis, doch zonder voorbeeld.

Scharfelen. Schrapen. — De Brune, Bancketwerk, I. 210: Men ziet, dat elck de ryve gebruyckt, om naer sich te *scharfelen.*

Scharmutseeren. Schermutselen. — Scriverius, Gedichten, 12:

Hier staat men op de wacht, daar ziet men *scharmutseeren.*

Scharwensselen. Naam van zeker kaartspel. — Van Elsland, Gezangen, 125:

Adieu dan nu, ons tydverdryf der zotten,
Lanturelen, *scharwens'len*; Bruiten. Botten,
Piket, Minelle en Jassen honderd uit.

Scheel. Haarscheiding, haarvlecht. — Antw. Spelen van Sinne, 572:

Ledicheyt.
Haelt my mynen spieghele.
Eygen Sinnelijckheyt.
Dats principale.
Ick weet altemale hoe dat ghyt nu meent
Houdt daer besiet u eens.
Ledicheyt.
Hoe ghy daer op beent
Mynen *scheel* en staet niet recht naer dbronckelen.

De *Bijdrage* heeft het woord uit Kiliaan, doch zonder voorbeeld.

Schele. Eenoogig. — Bijbel van 1477, Exodus 21, vers 26: Soe wie sijns knechts of ioncwive oghe slaet ende maect hijse *schele*, soe sal hise vri laten gaen over dat oghe dat hij wtgeslaghen heeft.

Schelt-pos. ? — Elf Baladen, 41:

Help, help, stae by Doctoren Outvaders, stout vermeten,
Bons, daer werter een met een boeck na zijn Kop, ghesmeten
Besaeyt met bockingh', *Schelt-pos*, Gal en Edick verdacht.

Schelven. Losgaan. — Ogier, De Seven Hooftsonden, 26:

Och ick sal mynen Fiel noch de lappen van syn Kleeren sien *schelven*,
En de straten daer me besaeyen: —

Schemel. Schemer. — Van der Cruycen, De Spreeckw. van Salomon, 602:

— Wy sien en hel en Hemel,
Als in een diep verschiet, en maer als in de *schemel.*

De *Bijdrage* teekent uit Kiliaan de beteekenis van „schaduw" aan, die met de gegeven verklaring gelijken zin heeft.

Scemerheid. Donkerheid. — IJpermans, Traité de Médec. pratique, 67: Dorine es dan sculdech te sine onder gelve varwe kerende ter bleecheiden wert met eneger *scemerheiden.*

Schemerpinken. Benevelen. — Jonctijs, De Pynbank, 2: De glimprede . . . heeft des redens ooge . . . doen *schemerpinken.*

Scherdelen. Driftig loopen. — Huygens, Korenbloemen, I. 585:

— Woôr 't vreemt dad ick me retireerde
Wattaddick *scherdlen* mocht? —

Scherden. Schaarden. — Antw. Spelen van Sinne, 591:

Ick ducht datter veel onna so effen terden,
Maer wt den wech *scherden* so menighen stap.

De *Bijdrage* teekent het woord in gelijken zin uit Kiliaan en Meyer aan.

Scheren (Den zot). Den gek scheren. — Coornhert, Wercken, I. folio 492:

Sy heeft met my *den zot gescheert*
Al mynen tijd.

Scherf. Stuk. — Nootw. Vertoogh. 244:

Jae heeft Duyvel en Doot
En dat Serpent zijn hoot
Gedruckt tot *scherven.*

In de *Bijdrage* in gelijken zin uit Kiliaan opgegeven.

Schermschilt. Tegenhouder. — Antw. Spelen van Sinne, 321:

De coopman is *schermschilt* van menich mans droefheyt
Hemselven avontuerende met lasten groot.

Schermutseltje. Kleine schermutseling. — Van Halmael, Crispijn Bedrieger, 11: 'k Was arm, zo 'er anders niet een *schermutseltje* viel.

Schermutsering. Schermutseling. — Willink, Amsterd. Arkadia, II. 18: Niet wetende, wat er aan de voorste troepen haperde, dewijl ze geen schutgevaart noch *schermutsering* vernamen.

Scherrewenseltje. Zeker kaartspel. — Van Effen, Spectator, IV. 380: Men speelt wel eens een *scherrewenseltje,* dog dat duurt niet lang.

Schertelen. Terugdeinzen. — Leven van Marcus Aurelius, 98: Wat wilt ghy veel *schertelen* vant sterven, aengesien u leven noch al behouden is?

Scherten. Langzaam voortgaan? — Wtenhove, Hond. Psalmen Davids, 66 verso:

My aengaende, myn voeten snel
Waren byna, sonder *scherten,*
Ghestruyckelt, ende gheslippert schier.

Scheuvel. Schaats. — De Honigbije, II. 21:

Ha lustig Piet; jou haak, jou *scheuvels,* 't ijs is sterk.

Scheveren. Schelferen. — Heyns, Bartas' Wercken, I. II. 392:

Een sterk verholen wind, door 't ingewand gedreven,
De Rotsen *schev'ren* de met eenen Donder-slagh.

Schijffelachtich. 1o. Glibberig, in eigenlijken zin. — Houwaert, Lusthof der Maechden, II. 484:

Hy (de weg) was nat, vuyl, beslijct, en zeer onreyne,
En om in te gane gheheel *schijffelachtich,*
Beyde dees weghen waren seer twijffelachtich.

2o. Glibberig, in figuurlijken zin. — Houwaert, Lusthof der Maechden, I. 19:

Want de playsantste alderschoonste Vrouwen
Op de weghen die *schijffelachtig* zijn
Haer zeer qualijck konnen recht ghehouwen.

Schiffelen. Losraken. — Levens van Plutarchus, folio 218 verso: Begonsten de instrumenten van 't gheschut des Coninckx... te *schiffelen* ende te kraecken, door de beweginge vande wint.

Schijffelen. 1o. Schuivelen, sijfelen. — De Brune, Wetsteen der Vernuften, I. 90:

O aller slangen bluf, wil zoo niet heene vlieten,
Ei! strem uw *schijflend* schieten.

2o. Fluiten. — Dullaert, Gedichten, 46:

(Hy) *schyffelt* op de quakkelfluit,
Om een vervloge duif te vangen.

3o. Uitfluiten. — Levens van Plutarchus, folio 385 verso: Als Otho in het toneel quam, al het gemeene volcxken begost te *schijffelen* om hem schande aen te doen.

De *Bijdrage* heeft het woord in eenen anderen zin [1]).

Schijffelinghe. Uitglijding, overtreding? — Van Rijssele, Spieg. der Minnen, 93:

Vreese voor schande.
Met Adams voorhamere sy gheerne smeden,
Haer selven stellende in Venus labueringhe,
Begheerte van hoocheyt.
Hoe comt dat by?
Vreese voor schande.
Sy hebben becueringhe
Wat wesen mach dees aertsche mijffelinghe.
Begheerte van hoocheyt.
Daer by boet menich zijn twijfelinghe.
Vreese voor schande.
Dats seker waer.
Begheerte van hoocheyt.
Sy prouen die *schijffelinghe.*

Ik heb opzettelijk wat meer regels aangehaald dan gewoonlijk, om te doen zien, of mijne gissing eenigen grond heeft in het verband. Wie onderricht mij beter, zoo ik dwaal!

Schiffen. Schiften. — Bogaert, Gedichten, 350:

Opdat men *schiffe* en scheie, 'tgeen de list
Of logen dichtte, en baardde een zee van twist.

De *Bijdrage* heeft het woord in den zin van „schiften van de melk".

Schicht (*Ter*). Plotseling. — Rodenburgh, Ecce Homo, 5:

— treckt (Gij) my uyt Egipt, waer niets is als ellende,
Waer niets stantvastigh is, maer all' *ter schicht* omwende.

Dezelfde, Vrouw Jacoba, 56:

Een duyst're donckre Vlaech, ick vrees sal my verschijnen,
Die 't luyst'ren van de hoop *ter schigcht* sal doen verdwijnen.

Schichtelijk. Plotseling. — Rodenburgh, Trouwe Batavier, 7:

De luye slapers droom wilt *schichtelijk* ontwaken.

---

[1]) Zou „Schijffelen" hier ook beteekenen het afkeuring te kennen gevend voetgeschuivel? Red.

De Brune, Wetsteen der Vernuften, II. 387: Zij vloejen... in een ogenblik toe, en sluipen *schichtelyck* weer wech.

Schichten. Verdeelen. — Maerlant, Spieghel Historiael, III. 95:

Te dien tiden waren in Gallen
Vele riker liden, die met allen
Hare rijchede so *schichten,*
Dat sire cloestren mede stichten.

Schilden. Schilderen. — Willems, Mengelingen, I. 135: Ick sende V. L. hierinne de schriften, die in groote letteren op alle die theatren geschreven ende *gescilt* staan. — Leidsche Courant van 13 Nov. 1855 (Quitantie van 1574): De Schilders van de wapenen van Mijnheer te *schilden,* die aan de doodkist gehangen zijn — 6 L.

De *Bijdrage* heeft het woord in andere beteekenissen.

Schilderaer. Schilder. — Mees, Een Vriendt in de Rouw, Opdracht, 4: Gelijck een *Schilderaer* sijn Tafereel wel driemael sal overwercken. — De Haes, Nagel. Gedichten, 13:

— Zonne, die ervaren
In 't geen de wet der Mael- en Tekenkunst gebied,
De nyvre stappen volgt der grootste *Schilderaren.*

Schimmen. Schitteren. — Six van Chandelier, Poësy. 305:

Schimper. Schamper. — Jonctys, Venus, 8:

Waer door onz vrye Vreugd te *schimper* wierd begreyt.

De *Bijdrage* heeft het woord uit Kiliaan, zonder voorbeeld.

Schimperheyt. Schampere uitdrukking. — Levens van Plutarchus, folio 199 verso. Overmits dat eenighe schimpende ende spottende, van de stadtmueren of eenighe *schimperheyden* ende schimpscheuten tegen Metalla gesproken hadden.

Schimperlyk. Krook, De Nederlag der Seine, 13:

Ik had die trotsheid nooit van u, Mevrouw, verwacht,
Dat gy, dus *schimperlyk,* ons derven zoud trotseeren.

Schimslachsken. Schimplachje. — Van Ghistele, Heroid. Epistelen, 96 verso:

Hoe dicwils zuldy u *schimlachskens* op my schieten?

Schinderen. Weergalmen. — Levens van Plutarchus, folio 455: (De hond) dede al dat quartier *schinderen* van het gerucht van zyn geblaf.

Schink. Been. — Jan Zoet, Werken, 76:

— een braave *Schink* te kluiven,
En dan een kittebiers nog stuuwen in zijn maag.

Schincken. Ontgaan? — Nootw. Vertoogh, 17:

Ick weet niet, wat mijn schort, mijn moet begint te *schincken,*
Gaen wy, by gans vincken, mijn breeckt schier uyt het zweet.

Indien ik deze plaats goed versta, dan heeft *schinken* hier de beteekenis van schinkelen, op den loop gaan. Van de beteekenissen, in de *Bijdrage* vermeld, past er geene op deze plaats.

Schijnlijck. 1° Naar het schijnt? Blijkbaar? — Vlaerd. Redenr.-bergh, 124:

Van Bergen die verzocht, die 't voorhooft preuts en prat
Met d'heylige Roomsche Croon (oft diadem) verdruckt ziet,
Die smeect voor 't Neerlāts gunst, maer *schijnlijck* het geluckt niet.

2° In 't oog vallend, schitterend. — Antw. Spelen van Sinne. 138:

Sonder dwelck gheen goet werck, hoe *schijnlijck* het sy
En gheschiet, als wijt na den gheest recht versinnen.

Schits. Schimpend. — Van de Venne, Belacch. Werelt, 21:

— waerom *schitse* streken
Daer een angder an verstoort?
Eer en schand hangt aen een woord.

De *Bijdrage* heeft het woord in de beteekenis van „snel, spoedig."

Schitter. Schielijk. — Oudaen, Uytbr. over het Boek Jobs. 6:

Geen blixem valt zoo snel, zoo *schitter*, na beneden.

Jonctijs, Toon. der Jalouzien, II. 3: Alzoo dees vierige hartstocht dikwils zoo diep gewortelt is, of somwijl soo *schitter* koomt t'ontbranden.

Schitteren. 1o. Schateren. — Van Wassenburch, Historiaalspel, 11:

Om desen Vrouwen-Crijch, moet ic van lacchen *schittren.*

2o. Knetteren. — De Swaen, Leven en Dood van J. C., II. 155:

— 't schitterend gekraek der dwers gespleten boomen.

Schittig. Haastig. — Jonctijs, Hedend. Venus en Minerva, 14:

Dien zal de zoete jeugd soo *schittig* niet ontvallen.

Scobbeeren. Beleedigen. — Levens van Plutarchus, fol. 239 verso: Crassus hem voelende op zijn zeer getast te zijn, ende met dit woord *gescobbeert.* — Van Halmael, Crispijn, Boek- en Kashouwer, 50:

— lustje te *schobbeeren*, zo scheld dan maer voort.

Schobbeerlijck. Gemeen. — Leven van Marcus Aurelius, 189: Aen de tafelen ghenuechelijcke en *schobbeerlijcke* dinghen te verhalen... aen de deuren schempicheden te singhen.

Schobbejakken. Uitschelden. — Oudaan, Agrippa, 25: Zy *schobbejakken* Virgiel als eenen van klein verstand.

Schobbig. Ruw. — Baardt, Deugdenspoor, 6: Mijn eerste Editie, seer incorrectelijk, *schobbig* en lasterlijk nagebootst ende uytgegeven.

Schobhond. Schobbert, gemeen mensch. — Van Halmael, Crispyn en Crispiaan, 37:

Dat is een *schobhond* die van schurft zal vergaan.

Schock. Schel. — Van Mander, Bucolica, 69:

Zaeyt tarwe blond daer ghy eerst hadt vergaert
Het grove zaedt met reutelighe *schocken.*

De *Bijdrage* heeft het woord in andere beteekenissen. [1])

Schockeback. Schrokker. — Van de Venne, Wijsmal, 6:

(De vreemden) besaghen hoe de Smit sijn kaken wilde proppen,
En dachten, sonder spraeck, wat *schockeback* is dit!

Schockelen. Schommelen. — Huygens, Korenbloemen, II. 441:

'k Sagh ouden Adriaen voor heupe-kreupel aen,
Soo *schockelt* hy langhs straet met waggelende leden.

Schocken. Schimpen. — Vlaerd. Redenr. bergh, 19:

Se hebben 't soo plomp emaackt met schieten en *schocken*
Op de Gheleertheydt, dattet d' Oversten hebben an etrocken,
Die willen niet dat dat sy Schrijftuer sullen roeren aan.

De *Bijdrage* heeft het woord in andere beteekenissen.

Scholen. Vastzitten? — De Casteleyn, Konst van Rethorijcke, 73:

Als 't Serpent wilt quijte zijn syn oude vel,
Nemet tsop van vijnckele na syns zelfs goom:
Ende is tvel verrot ofte *scholet* niet wel,
Scrobbet metten doornen vanden geneverboom.

De beteekenis, die ik aan dit woord heb toegekend, heb ik ten deele aan den samenhang ontleend, waarin het voorkomt en ten deele aan hetgeen de *Bijdrage* als verklaren op *scollen* geeft, die namelijk van „bevriezen, vast worden," *Scholen* zou dan voor *schollen* kunnen staan. Of hebben wij hier te denken aan een denominatief van *school,* met de beteekenis van „vereenigen, vereenigd zijn" en de daaruit afgeleide van „vast, verbonden zijn"? Wie heldert de zaak op?

Schomperlijk. Schamper. — Oudaan Roomsche Mogentheit, 71: Waarom met dusdanige namen van den Keyzer niet min *schomperlijk* dan aardiglijk gespot wierd.

Schomppermuilen. Schempen. — Jonctijs, Tooneel der Jalousien, II. 191: Indien 't geviel, dat de ooren zoo bekladdenden klap niet ontwijken konden, zoo laat het doch by haar voor geen stoffe genomen worden, om daar op te *schomppermuilen,* en te lacchen. [2])

Schongel-vlotigh. Wankelbaar, weifelend. — Huygens, Korenbloemen, I. 34:

---

[1]) Kan „schocken" hier ook doelen op de schuddende handbeweging van den zaaier? RED.

[2]) Schompermuilen = meesmuilen, spottend glimlachen. Bij v. Dale. RED.

Dus vol vreesens, vol genoegens,
Vol beduchtens, vol besluyts,
Vol verdeelens, vol vervoegens,
Vol bedaerens, vol gemuyts.
Schongel-vlotigh van gemoede,
Trad hy armen Herder-guyt,
Soo hy naer syn' mackers spoedde,
Ruggelingh te veldwaerd uyt.

De *Bijdrage* heeft het woord, zonder bewijsplaats, uit Meyer.

Schoonen. Schoon worden. — Camphuysen, Sticht. Rymen, I. 20:

't Goet was schoon dat zich vertoonden;
En, hoe 't naerder quam,
Hoe 't in de oogen noch meer *schoonden*,
En 't hert tot zich nam.

In dezen zin heeft de *Bijdrage* het woord niet.

Schooncosen. Schoonpraten. — Levens van Marcus Aurelius, 68: Dat wy altesamen gelijckelijck slechts metter tonghe *schooncosen* vander deucht, ende noch selve daer na den boosheden dienen met alle onsen leden.

Schor-aarzelen. Schoorvoeten. — Werken van Rabelais, I. 299: Het ingewand van den beuling *schor-aarzelde* om de beursen der woekeraers . . . aan te grijpen.

Schossen. Zwelgen. — Houwaert, Lusthof der Maechden, I. 9·

Speel-lieden —
Die spraken triumpheert, zijt vrolijck, *schost* en brost.

Aldaar II. 460.

De *Bijdrage* heeft het woord uit Kiliaan zonder voorbeeld.

Schoubrief. ? — Antw. Spelen van Sinne, 524:

Ghy kent ymmers Cramers die haersnoer en trompen
Nestelen spellen lint en *schoubrieven* veylen.

Schrabben. Schrapen. — Vlaerd. Redenr.-bergh, 453:

Sy rocken ons vast op, waerom? om haer profijt
te *schrabben* in haer pot. —

De *Bijdrage* heeft het woord in andere beteekenissen.

Schrankelaer. Iemand, die schrankelend, waggelend gaat. — Bredero, Stomme Ridder, 68:

O *Schranckelaer!* ghy docht het al gewonnen was.
Doen ghy de ziel verjoeght, en liet ons d'ydel kas.

Bredero noemt alzoo den dood.

De *Bijdrage* heeft *Schrankeler*, in den zin van „krombeen, scheefbeen," uit Kiliaan.

Schranchelen. Schrankend zetten. — Meulewels, Misantrope, 22:

— wanneer de doodt
Sijn dorre schenkels op den dorpel heeft *ghëschranckelt.*

De *Bijdrage* heeft het woord alleen in den zin van „slibberen, uitglijden.”

Schrapelheit. Schrielheid. — Valentijn, Werken van Ovidius, I. 18: Doen gij nog arm waart.... hielt gy in u *schrapelheit* niemant als Eone tot u wijf.

Schreve. Geschreven. — Vlaerd. Redenr.-bergh, 99:

De Wet die Coninck is van alle Potentaten,
Daer 't mensch'lyck onder buyght, daer 't Hemels om verlust,
Niet die in hout en steen of *schreve* boeken rust,
Maer de levende Reen in sijn selfs hert woonachtich.

Schrepel. Gierig. — Huygens, Korenbloemen, II. 208:

Teun heeft een *schrepel* hert, en wouw wel niet verteeren.

De *Bijdrage* heeft het woord in den zin van „mager, schraal.”

Screpelingh. Afschraapsel. — Die Cirurgie van mr. J. Ypermans, 181: Nemt *screpelinghe* van specke, van backen vleessche.

Schreurtje. Kleermakertje. — Margrietje, 47:

— Wat sou het *schreurtje*
Rock nayen, of hy wel weet handelingh van Naelt.

Schrevenselen. Zeker kaartspel. — Berkhey, Nat, Hist. van Holland, III, 1449: Dat men zig vry algemeen vermaakt, met scheepje zeilen, Kornetten, Lanterluwen, *schrevenselen*, Belle Bruiden, Frans en Boeren Jassen, enz. — Verg.: *Scharwenselen* en *Scherrewentseltje.* (*Wordt vervolgd*).

Duinkerken (XLIII, 273). — Het antwoord op de vragen naar den oorsprong van sommige straatnamen te Duinkerke, vindt men in mijn werk Oud Nederland, 's-Gravenhage en Rousselaere, 1888, bladz. 214, in dezer voege:

„Zonderling steekt, bij al die Fransche opschriften, de naam af van een steegje bij de haven, het *Waeygat*, en die van eene der havenkaden: *Quai du Leugenaer.* Immers zoo staan die namen vermeld op de blauwe naambordjes aan de hoekhuizen. In het voorbijrijden vroeg ik den tramconducteur, waarom die kade zoo heet. „'Tis van die viertorre, M'n-èère! de die'eet de Leugenare!” Nu was ik nog niet veel wijzer, al begreep ik dat de Duinkerkers hunnen ouden vuurtoren, welke aan die kade staat (een groote,

nieuwe, staat er aan de buitenhaven) den Leugenaer noemen. Eene zonderlinge benaming! Maar eenig nadenken bracht mij op het spoor, ter verklaring van dezen naam. Zoude die naam niet samenhangen met den naam der leugenbank of klapbank, die men in onze Noord-Nederlandsche havensteden doorgaans aan de haven vindt, en waar de wachtende, of op 't oogenblik werklooze zee- en sjouwerlui eene beschutte zitplaats hebben? Die lieden vertellen elkanderen daar allerlei gewaagde verhalen van hunne ontmoetingen ter zee, van zware stormen en wonderbare reddingen, van vreemde landen, en van allerlei wonderen die de zee oplevert. De een tracht den ander eene loef af te winnen, en met de waarheid wordt het niet zoo nauw genomen. Van daar de naam leugenbank, die onder anderen te Leeuwarden nog in volle gebruik is. In het benedenvertrek van den ouden Duinkerkschen vuurtoren zijn zeemanskantoren (havenkantoor? loodskantoor?) gevestigd, en aan den voet van den toren verzamelen zich dagelijks de zeeliên, die wachten moeten of niets te doen hebben, en vormen daar druk pratende groepjes volk, waar ook wel met spek zal worden geschoten, even als op onze leugenbanken. Dus: bij den vuurtoren = bij den leugenaar? Maar sedert ik dit vermoeden van den naamsoorsprong des Duinkerkschen leugentoren ter neêr geschreven had, las ik in het Brugsche weekblad *Rond den Heerd*, in het nummer van 28 April 1887, het volgende, een deel uitmakende van een opstel des Eerw: Heeren J. Claerhout, waarin verslag gedaan wordt van eene vergadering des Vlaamschen Genootschaps van Frankrijk, te Duinkerken:

„M. J. Beck las een geschiedkundigen opstel van 't oud kasteel van Duinkerke. Daarin vernamen wij den uitleg der benaming van den ouden vuurtoren van Duinkerke: de Leughenaere. Een der vier torens van 't kasteel van Duinkerke diende voor de noodseinen en de hulpkreten; omdat de berichten dikwijls valsch waren en de noodkreten zonder oorzaak weêrhelmden, [1]) wierd de toren De Leugenaar geheeten."

[1]) Helmen is de Vlaamsche vorm van het werkwoord galmen.

Dieper de stad in, heet de kade, die het voornaamste en levendigste gedeelte der binnenhaven uitmaakt, *Quai des Hollandais.* Waarom? Dit heb ik niet te weten kunnen komen. Toch niet om den handel op Holland, die hier zijnen hoofdzetel zoude kunnen gehad hebben? Maar ik meen dat de handel van Duinkerke met Holland nooit van bijzonder belang geweest is, al bestaat er ook nog heden een geregeld vrachtstoombootveer van Rotterdam op die stad. Hoe dit ook wezen moge, de naam trok mijne aandacht. Ook elders in Fransch-Vlaanderen trof ik, in namen, herinneringen aan Holland aan. Zoo is er te Hazebroek eene „Hollandsche-straet" (*Rue des Hollandais*), en in den dorpe Niepkerke (Fransch: *Nieppe*) [1]) heet er eene herberg: *La clef de Hollande.*

Haarlem. JOHAN WINKLER.

Verouderde woorden (XLII, 552 en vv.).

Raek, Westvl. heeft nog (in den Reynaerde mede voorkomende) rake voor verhemelte.

Ravotmaken, nog in Zeeuwsch Vl. in gebruik, nevens ravotten, in 't wilde loopen, springen, krijgertje spelen, stoeien, enz.

Reeksen. In Z. Vl. reessen, reesemen, aan elkander rijgen. Zelfst. n. het aldus verzamelde reessem = rist.

Reijnigen. In W. Vl. Reijnen, regenen. Reijn = regen. Cronycke van Vlaenderen van Despars, passim.

Ridderen. In Z. Vl. voor beredderen, effen maken, in orde brengen. Opridderen, schoon-, effen maken.

Rijf, hark. Z. Vl. Rive. Rijf.

Ringelen. In Z. Vl. Riinghelen. De varkens een ring of koperdraad in den snuit steken, om ze 't wroeten te beletten. Spreekwijze: I schreeuwt net of dat i geriingheld wier.

---

[1]) „*La Fôret de Nieppe* (het Bosch van Ypen). L'*n* finale d'une préposition ou d'un article placé devant le mot *Ypen* faisait entendre dans la prononciation: *Nypen*; d'où *Nieppe* en francais Fôret de Nieppe est donc synonime de *fôret d'ormes*, arbres qui en font en effet la principale essence. Le village de Nieppe, en flamand *Niepkerke*, doit sa naissance à cette forêt. Il y a encore un hameau *den Ypen* ou *de Nypen*". (L. de Baecker, Les Flamand de France, bl. 42).

Overdrachtelijk verdriet aandoen, verdrukken, d'n duvel an doen dus als in 't Holl. ringelooren.

Ringen. Als boven.

Rins. Z. Vl. Rens. Zerp, eenigsins scherp. Ook Rense wiin voor Rijn-wijn. Rensse jenievers, aalbessen die een rinsen, aangenamen, smaak hebben, niet zuur.

Rogghelinghe. Gerucht. Z. Vl. gr. gerochte.

Roussemousen. Z, Vl. Roezemoezen, dooreen mengen, in de war gooien. G. P. ROOS.

Goede cier maken (XLIII, 178, 325). — In de Middelnederl. literatuur heeft *chierheit* met zijne varianten *chierhede*, *cierheit*, *cierhede* altijd de beteekenis van sieraad, kostbaarheid, pracht, iets feestelijks. Ten bewijze hier een paar citaten uit *Der Leken Spieghel*:

„. . . . . . maechden, die claghen
te werkene in dien daghen
Ornamenten ende *chierhede*,
daermen mede dede
Gods dienst te dier stede."

(Boek II, cap. 4).

„Om die *chierheit* die si toghen
Met haren live voor die oghen."

(Boek II, cap. 7).

„Si en achten niet van groten zalen,
Van bonten noch van sindalen,
Noch van anderre *chierheit*,
Daer die mensche syn goet an leit."

(Boek II, cap. 11).

In het derde boek komt het woord ook een paar malen in dien zin voor. In den *Roman van Karel den Grooten en zijne XII Pairs* ontmoette ik het nog in de volgende versregels:

„Vier besscoppe van sinen lande
Hi tegader daerwaert sande
Omme datsi souden maken,
Mochten si in enegen saken,
Den huweleic van den genen
Ende van sirer dochter Yzenen.

Met groter *cierheit*, dats waer,
Voeren die bisscope daer."

A. AARSEN.

Liedjes van den molenaarszoon en van het meisje-matroos (XLIII, 324). — De vervaardiger van het laatst genoemde liedje is mij niet bekend, alleen kan ik mededeelen, dat het indertijd gedrukt is „te Amsterdam bij G. van der Linden, Egelantierstraat N°. 17" en o. a. te vinden is in de verzameling liedjes der Bibliotheek van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden, waaruit ik den tekst ontleende voor den afdruk van dit liedje, voorkomende in mijn boekje „Nederlandsche Vrouwen in dienst van Mars." Op deze bundels liedjes te Leiden, en op mijn werkje neem ik de vrijheid de aandacht van den heer G. P. Roos te vestigen.

Hattem. F. A. HOEFER.

Oud boek. — Eenigen tijd geleden kwam mij in handen een gedeelte van een oud boek over geschiedenis. Het is met Duitsche letter gedrukt en van vele fraaie kopergravuren voorzien. Het begint met bladz. 337/338 en eindigt met bladz. 1519/1520, terwijl het overige ontbreekt.

Aan het hoofd der bladz. is telkens gedrukt: „Algemeene historische gedenckboecken... Boeck". Op bladz. 555/556 begint het „Vijfde Boeck" hetwelk dit opschrift draagt: „Algemeene historische gedenckboecken Der voornaemste uytgeleesenste Weereldlijcke en Kercklijcke Geschiedenissen Des geheelen Aerdbodems, insonderheyd van Europa, tsederd de dood des Keijsers Ferdinandi III, tot op 't veertiende jaer des tegenwoordigh-regeerenden Keijsers Leopoldi, of 't jaer Christi 1672. Vijfde Boeck."

Wie der lezers van De Nav. weet mij te zeggen, door wien, waar en wanneer dit boek is uitgegeven, en uit hoeveel deelen dit werk bestaat?

O.-Beierland. J. KARREMAN.

Jonkheid, fooien, klapbanken. — In elk dorp van Zuid-Beveland vormt het grootste deel der jongelingen eene vereeniging,

bekend onder den naam van „de jonkheid". Om „onder de jongers" te komen, moet men den leeftijd van 18 jaar hebben bereikt. De nieuwe leden worden na het voorlezen der „wet" ingewijd. Deze inwijding bestaat voornamelijk in het uitvoeren van gekke kluchten, In sommige vereenigingen wordt de nieuweling, op een stoel gezeten, onder gejuich der anderen in de hoogte getild. Dus deden ook de oude Germanen met hunne nieuwe aanvoerders of legerhoofden; zoo werd Brinio op een schild gezet en rondgedragen in de vergadering der Kaninefaten, bij den aanvang van den Bataafschen vrijheidskamp [1]). — Soms wordt door de nieuwe leden „gefooid", hetwelk meestal bestaat in het geven eener goede hoeveelheid brandewijn, die dan wel eens in eene groote kom gedaan wordt, om beurtelings daaruit te drinken. Zoo geschiedde ook in de groote vergaderingen der Batavieren, bij of na het nemen van een gewichtig besluit. Onder het bestuur van een uit de leden gekozen burgemeester en van wethouders, bijgestaan door een secretaris-ontvanger, houdt men om de drie maanden in de dorpsherberg vergaderingen, „jongersavonden" geheeten. Komt een jongeling uit een ander dorp zijn meisje bezoeken, dan stellen zich eenige leden der „jonkheid", van een flesch brandewijn voorzien, met hem in aanraking, om hem zijn „burgerrecht of fooie" af te vragen. Die „fooie" moet zóóveel bedragen, dat die flesch brandewijn er uit betaald worden kan. Ze te weigeren, is niet raadzaam. Dit heeft iets van „'t schutten of schatten van bruidsparen", waaromtrent zie De Navr, Algem. Regr III. — Ook de zoogenaamde „klapbanken", — men sprak eene halve eeuw geleden van „leugenbanken", — welke op bijna geen enkel Zeeuwsch dorp ontbreken, behooren aan deze vereenigingen. Veelal zijn deze in den vorm eens driehoeks geplaatst, met een wilden kastanjeboom in 't midden. Inzonderheid op den Mei-avond zijn de „jonge jongers" op de marktpleinen, bij en in de dorpsherbergen druk in de weer. JAC. A.

[1] Figuurlijk blijft de herinnering aan dit aloude gebruik nog levendig in de uitdrukking: *iemand op het schild heffen,* d. i. in de hoogte steken of tillen. Waarvoor men ook zegt: *iemand in den stoel zetten.* Wordt meestal van begunstiging met ambten gebezigd.

OUDHEIDKUNDE.

DIJKERS.

Heette De Grift, eene vaart, welke thans van noord naar zuid midden door het dorp Venendaal [1]) loopt, oorspronkelijk de Bisschop-Davids-grift, of de Bisschopsgrift [2]), omdat David van Borgondië, bisschop van Utrecht a° 1457—96, ze begon te graven; heeft het grijze slot te Duurstede tot verblijfplaats verstrekt aan Antonie bastaard van Borgondië, Davids broeder, aan David zelven en aan Filippus van B., a° 1516—24 bisschop; zijn David en Filippus beiden te Wijk-bij-Duurstede bijgezet; — er bestaat in den omtrek nog altoos eene instelling, welke aan David herinnert, en wel bij Achterberg (d. i. achter den Grebschen berg), eene uitgestrekte buurschap onder en noord-oost van Rhenen, die in 1851 reeds 199 woningen en 1160 bewoners telde. Het is de instelling der zoogenaamde „Dijkers," der bewoners van de Dijkbuurt (bij die buurschap), eene welbebouwde landstreek, langs eenen weg, de Dijk genaamd. Godfried (Govert) van Rhenen, bisschop van Utrecht (a° 1156—78), laatste heer van het toenmaals nog niet ommuurde Rhenen, welke heerlijkheid hij aan de Kerk van Utrecht schonk, had in den aanvang van zijn bewind, omstr. 1158 tegen de stroo-

[1]) Voorheen het Rhenensche of Rheensche veen, omdat het der stad Rhenen in eigendom toebehoorde, en in hare stadsvrijheid gelegen was. Bij verkorting nog steeds 't Veen en de Venendalers de Veenschen. Het thans zoo groote en aanzienlijke vlek is omstreeks 1549 als kolonie van veenbaggeraars ontstaan, want in dit jaar werd de destijds nog R.-Kath. kerk gesticht, toegewijd aan den H. Verlosser; in 1587 vestigde er zich de eerste predikant (Jan Willemsz); zie A. J. v. der Aa, Aardr. Wrdbk. v. Nederl.

[2]) Die Bisschopsgrift vormt met het riviertje de Greb(be) of Grift ter plaatse de grens tusschen Utrecht en Gelderland, en scheidt dus ook Stichtsch- van Geldersch-Venendaal.

perijen der Gelderschen een sterk slot gesticht, het Huis-ter-Horst, in tegenstelling met Nederhorst (—den-Berg), ook wel als Opper-, Over- of Hogerhorst (Horsta Superior) onderscheiden. Het was van zijne stichting af dikwijls de verblijfplaats der Utrechtsche bisschoppen, die daaraan de voorkeur gaven boven andere sloten. Als zij hun Hof in Utrecht verlieten, brachten zij er hun ganschen hofstoet over, en hielden er menigmaal hunne opene (publieke) rechtsdagen. Bij brief van 12 Oct. 1403, bekrachtigd 12 Oct. 1421 vergunde bisschop Frederik van Blankenheim aan de stad Rhenen vrijdom van schattingen en dienst, behoorend tot het slot ter Horst, voor al de burgers en voor al de opgezetenen ten platten lande tusschen de stad en de Grebbe. Hertog Karel van Gelre, in 1527 het kasteel ingenomen hebbende, beval het te slechten, „opdat het schier ofte morghen [1]) weder in des vyands handen koemende te vallen, die van Wageningen, alwaer het schricks [2]) teghenover lagh, niet en moghte beschaedighen" [3]). Dit geschiedde in de dagen van bisschop Hendrik van Beijeren. De tufsteen werd voor 10.000 gln. verkocht, de bouwsteenen gebezigd ter bevestiging der muren van Rhenen en tot den opbouw van het kasteel Vredenburg te Utrecht.

In 1844 bedekte eene uit het puin van die afbraak gevormde hoogte de grondvesten dezer sterkte; toenmaals waren ook nog de sporen zichtbaar der grachten en van het slot-park; in de nabijheid dezer hoogten noordwaarts van den Cunera-weg, stond destijds nog een tot eene hofstede vervormde kleine toren, onder den naam van De Steenenkamer of Stuivenes [4]) bekend. Maar het

---

[1]) Schier of morgen = van daag of morgen (Kiliaan, en Uitlegk. Wrdbk. op Hooft). Schier = eerlang, spoedig.

[2]) Dwars.

[3]) Slichtenhorst, „Geld. Geschied." bl. 396b.

[4]) Op de kaart van Veluwe in den „Tegenw. Staat v. Geld." Ao. 1741 staat de Steenenkamer aangeduid als buurt benoorden Rhenen en beoosten Remmerc (Remmerden). Dit is dus de oudere naam, en Stuivenesse de betere. Men zou 't juist omgekeerd verwachten, omdat „steenenkamer" voor een kleine hoeve of landhuis nog overal in zwang is. Maar ook de „Woordenlijst voor de spelling der Aardr. Namen in Nederland" 1884 heeft: Stuivenes, buurt o. Renen. Insgelijks sprak v. der Aa, a. w. art. Ter Horst in 1844 van „De Steenenkamer of

slot was nog zeer sterk, toen bisschop David er vertoefde. Hij, de laatste Stichtsche kerkvorst, die er tijdelijk verblijf hield, gaf aan elk zijner 28 hellebardiers, die zijne lijfwacht op het slot uitmaakten, de vergunning, een huisje te bouwen in den omtrek er van, en aan hen gezamenlijk wees hij een bezit toe van ongeveer 200 morgen heidegrond ter cultiveering. Onder hunne handen werd het bouw- en veenland. Men mag vermoeden, dat die schenking hun loon was voor den aanleg van den weg, de Dijk geheeten. Want die woningen heetten sedert Dijkers-huiskens, de bewoners Dijkers, en zij tezamen de „gebuurten van den Dijk". Zij hebben den grond gelegd voor de tegenwoordige bevolking dier buurt, welke nog heden eene vereeniging van doorgaans welvarende landlieden vormt, en nog steeds onderling bizondere gewoonten betrekkelijk het recht op die landerijen onderhoudt.

Verliepen sedert de instelling ruim vier eeuwen; er zijn nu nóg 28 Dijkers. Nimmer mogen $^1/_{28}$ deel of meerdere zoodanige deelen der gemeenschaplijke bezitting worden verkocht of vervreemd; maar wel mogen één of meerdere der huisjes met de er aan verknochte gerechtigheid der Dijkerslanden in veiling komen. Wegens die gerechtigheid, dat recht van medebezit der gronden, brengt zoo'n huisje bij verkoop dikwijls meer dan drieduizend gld. op. De bezitting wordt bestuurd door twee buurtmeesters, jaarlijks op Vastenavond door de Dijkers gekozen uit Dijkers, die bewoners van zulke huisjes zijn. Dan heeft ook de rekening en verantwoording plaats, en wordt de uitkeering bepaald van de winst. Deze bestaat uit eenige voeren turf, en het restant uit geld. Die jaarlijksche Dijkersvergadering wordt te Rhenen gehouden. 't Geschiedde nog 15 Februari jongstl.

De familienamen Overdijking en Dijkerman waren, of zijn nóg, te Rhenen inheemsch.

Ek-en-Wiel. JAC. A.

Stuivenesse." Te Roekelt o. Lunteren en te Rheden lagen in 1496 hoeven, van den naam Stuven- of Stuiven- en Stuven- of Stoevenhuis; G. v. Hasselt gewaagt er van in zijn „Roozendaal" bl. 415. Dezelfde („Stukken Vaderl. Historie" II, 9) vermeldt Ao. 1570 eenen geslachtsnaam Stoeven.

Plukschulden (XLIII, 272). — Een in de prov. Groningen zeer veel gebruikt wordend woord, voor huisschulden en schulden wegens andere dagelijksche benoodigdheden bij winkeliers, schoen- en kleermakers enz. enz., of wegens kleine geleende geldsommen; schulden die in geregelde huishoudingen dadelijk worden uit den weg gemaakt of contant betaald, in ieder geval jaarlijks althans vereffend.

Gewoonlijk wordt het woord dan ook enkel gebruikt, wanneer van geldelijke zwakke personen sprake is, hetzij ze reeds insolvent zijn of dreigen in dien toestand te komen.

W. D. R.

Bossche bierzang (XLIII, 115). — Zie het carmen macaronicum geheel afgedrukt in *Nav.* XL, Bijlage bl. L, M. JAC. A.

Gerard Schaap (XLII, 623). — Aanteekeningen van hem zijn uitgegeven in de Heraldieke Bibliotheek, 1873 blz. 193.

Mr. J. E. VAN SOMEREN BRAND.

Opschriften op kerkklokken. — In vorige jaargangen van dit tijdschrift kwamen van tijd tot tijd enkele opschriften op klokken voor, mag ik daaraan nog een paar toevoegen, die ik hier en daar onder het lezen opteekende?

Te Klaaswaal: „Willem — Wegewaert — heft — mijn — gegooten — yn — des — Graven — hagen — Anno — 1622."

Te Zuidland:

„Berttelemeus is myn naam.
Myn geluid zy Gode bequaam,
Alzo verre als men myn hooren zal,
Wilt God bewaaren overal."

„Wouter Kaerwas maakte mij in 't jaar MCCCLXXXVI."

Te Roon: „den Wel-Edel Geboore heer Pieter van Roode, heer van Rhoon en Pendrecht en de Wel-EdelGeboore vrouwe Elizabeth de Voogt van Reineveld, Vrouwe ut Supra. Anno 1650. Paris fecit."

Te Numansdorp: „Antony — Wilres — me — fecit — Enchusae — Anno — 1655."

Te Nieuwenhoorn:

Maria is mijn name
Mijn gebod o God bekwame
Strekt zoo ver als zij mij hooren zal
Dat ze God beware boven al."

O.-Beierland. J. KARREMAN.

Verheergewaden voor een roden sperwaw. — Men vraagt mij naar de beteekenis van deze middeleeuwsche uitdrukking. — „Heergewade" is de gift van een leenman aan zijnen leenheer, vroeger bestaande in krijgsgereedschappen, later in geld of andere zaken. „Deze Heergewaden werden veeltijds in de uitgifte uitgedruct, bestaende in een valck, havick, sparwer, zalm, snoeck, windhonden, sporen, handschoenen, al het welck met seecker geld nae ouder ghewoonte afghekocht kan worden." Hugo de Groot, Inl. Holl. rechtsgel. 1631, f° 96.

Met den „roden sperwaw" zal bedoeld zijn de soort van sperwer, die bekend staat onder den naam van „Bruine kuikendief of wouw" (circus rufus). Schlegel, Vogels in Nederl., I, 56. RED.

Paladijn, Palatijn. — Onder de titels, aan Keizer Karel V en andere Ned. vorsten vóór hem gegeven in leenbrieven enz., komt ook voor het woord „Paladijn" of (elders) „Palatijn." Wat voor een titel was dat? De paladijnen (pairs) van Karel de Groote zijn bekend, maar geven hier geen opheldering. R. P.

Bieren. — In de Notulen der Geldersche Synoden van 1684 en volgende jaren wordt bij herhaling geklaagd over „de insolentien in de Meyerye van den Bosch en in Peel en Kempenland van de Rey-, Boxtel- en Quansel biere" en aangedrongen op het handhaven van „een deftich placcaet" in 1683 daartegen „geëmaneert."

Dat oudtijds verschillende feestelijke bijeenkomsten in Gelderland met den naam van onderscheidene bieren genoemd werden, is mij bekend. Zoo vinden wij nog op sommige dorpen in deze provincie, b. v. in mijn laatste Gemeente, Spankeren, het *mestbier*, een avond-

feest door den predikant gegeven aan die landbouwers en hunne vrouwen die hem in het voorjaar voor den pastorietuin een kar mest deden toekomen. Van biergebruik is echter geen sprake meer. Nergens ontmoette ik tot heden de namen van Rey-, Boxtel- en Quansel bieren. Kan iemand mij zeggen, welke feesten daarmede aangeduid werden, tot welke buitensporigheden ze aanleiding gaven, door wie in 1683 een „deftich placcaet" daartegen werd uitgevaardigd en van welken inhoud dit was?

Arnhem. A. C. J. VAN DER KEMP.

Hetwelk doende enz. — Laatst las ik de volgende verklaring van den bekenden slotzin bij verzoekschriften *hetwelk doende enz.* In vroeger eeuwen luidde deze zin: Indien gij zulks doet zal ik God en de Heilige Maagd voor u bidden. Heeft deze verklaring reden van bestaan?

Amsterdam. H. J. SCHARP.

Holländer, Holländerei (XLI, 308). — „Door Louise Henriette van Oranje (de eerste gemalin van den Grooten Keurvorst, Friedrich Wilhelm I) werden de eerste kolonisten (Nederlanders) langs de Havel bij Liebenwalde, Cremmen en Oranienburg verspreid. Zij stichtten nabij Berlijn de zoogenaamde *Holländereien*, die nog heden ten dage in Holstein en Mecklenburg haar eigenaardig karakter behouden hebben en nog steeds algemeen gewaardeerd worden. Deze kolonisten kregen land in pacht, maar geen eigen, erfelijk grondbezit. Zij pachten met het land een bepaald aantal *melkvee*, een bepaalde hoeveelheid *weiland*, enz.; terwijl de grondeigenaar het zaad en de gereedschappen uit *Nederland* liet komen, en zijn geld in den grond stak, dat zijn pachters er uit werkten. In 1646 liet de Keurvorst verscheidene familiën voor eigen rekening uit Friesland, Z.-Holland en Brabant aanwerven, om de verbetering van den grond op meer uitgebreide schaal te kunnen ondernemen." En verder: „Het middelpunt der landbouwkundige hervorming werd het groote landgoed Monbijou te Berlijn, dat de Keurvorst in 1657 aan Louise Henriette schonk, en in politieken zin met de

stad verbond. Dáár werd voor 't eerst in de Mark de aardappelteelt ingevoerd en de beroemde groote *melkerij* opgericht; dáár bestond gelegenheid den Nederlandschen tuinbouw te leeren kennen."

Dewijl aan den invloed dezer Nederduitsche kolonisten, die bovenmate geroemd worden, eene volslagen verandering in de heerschende oeconomische zienswijs in Pruisen wordt toegeschreven, en de Nederlanders, die reeds vroeger aan dit land onberekenbare diensten bewezen hadden, even ervaren bleken te zijn op landbouwkundig gebied, als de Pruisen onbedreven; leert men uit deze citaten uit „De Tijdspiegel" 1892, bl. 411, waarom de Duitscher zijn „melk- of boterboer" door „Höllander", zijn „boerderij" of „koemelkerij" door „Höllanderei" vertolkt. En ziet men tevens, wanneer dit „Höllander(ei)" in zwang kwam. JAC. A.

Munt? — Is er soms onder de medelezers van dit tijdschrift iemand, die omtrent het volgende stuk eenige inlichtingen kan verschaffen?

Het stuk is van geel koper, 3 mM. dik en heeft een diameter van 26 mM. De VZ. vertoont in een zeer fraai compartiment dit opschrift:

„Thirty
six
shillings"

De KZ. is volmaakt gelijk aan de VZ.

O.-Beierland. J. KARREMAN.

Penningen. — Wie mijner medelezers wil zoo goed zijn omtrent de volgende penningen eenig licht te geven.

1°. Geelkoperen penning, diam. 32 mM.

VZ. Borstbeeld, rechts gewend, met het omschrift: „Gulielmus. dux. Cumbriae."

KZ. Een persoon met den hoed in de hand ligt geknield voor een staanden gekroonden leeuw. In de afsnede: „1746."

2°. Bronzen achtkanten penning, diam. 35 mM.

VZ. Borstbeeld van Catharina II van Rusland, waaronder „T. I. F."

KZ. Een rozestruik, een bijenkorf, enz.; boven Russische letterteekens: „ПОДЕВПОЕ." en onder: „H. C."

3°. Verguld koperen penning, diam. 22 mM.

VZ. Drie mannen een eed of elkander trouw zwerende, onder een ontplooid vaandel.

KZ. „Wir wollen sein ein einzig volk von Brüdern."

4°. Koperen penning, diam. 22 mM.

VZ. Borstbeeld, met het omschrift: „Adam v. J. F. Z. Stein". Op den hals „Lauer".

KZ. In een krans: „Vertreter der Volksrechte."

5°. Geelkoperen penning, diam. 22 mM.

VZ. Borstbeeld, met het omschrift: „Victoria regina. 1849."

KZ. Een gekroond ruiter, te paard gezeten, bevecht een draak. Omschrift: „To Hanover. 1837."

N.B. Van dezen penning bezit ik 4 *verschillende* ex.

6°. Geelkoperen penning, diam. 20 mM.

VZ. Borstbeeld, met het omschrift: „Victoria queen of Great-Brit: 1853."

KZ. Victoria zittende aan eene tafel met een boek in de hand. Omschrift: „Keep your temper."

N.B. Een ander ex. van denzelfden penning heeft een diam. van 23 mM., is minder net afgewerkt en mist op de VZ. het jaartal „1853."

7°. Geelkoperen penning, 42 mM. diameter, geheel gegraveerd.

VZ. Schildersattributen.

KZ. „Geschonken aan A. van Veldhuijsen in December 1856. Utrecht. J. G. v. Ginkel."

8°. Bronzen penning, diam. 24 mM.

VZ. Borstbeeld, met het omschrift: Napoleon Eug. L. J. J. prince impérial."

KZ. In een krans: „Caporal au 1e regt des grenadiers de la garde."

9°. Verguld koperen penning, diam. 20 mM.

VZ. In een cirkel: een staande leeuw met het omschrift: „Wartburg."

KZ. In een cirkel: een wapen, met het omschrift: „M. D. C. C. C. L. X. I. I. I." (in Oud-Duitsche lett.).

10°. Verzilverd koperen penning, diam. 25 mM.

VZ. Borstbeeld met narrekap, waaronder links: een trompet, rechts: een scheermes.

Omschrift: „Oh my head aitches" onder staat: „Obstinacy."

KZ. In het veld: „O. P."

Omschrift: „John Bull's jubilee. Clifford for ever."

O.-Beierland. J. KARREMAN.

Amerikaansche munten. — Hoe verklaart men het verschijnsel, dat uit de Nieuwe Wereld geene *munten* tot ons gekomen zijn, die dagteekenen van vóór de ontdekking door Columbus?

In de Oude Wereld kenden die volken, die tot het Indo-Germaansche ras behooren, en bovendien nog de Chineezen, sedert de hooge oudheid het *gemunt metaal* als ruilmiddel. Van de Egyptenaren is mij dit gebruik niet bekend, voor zij in nauwere aanraking tot de Romeinen kwamen. Andere, half beschaafde en wilde, volken gebruikten schelpjes, boonen, stukjes zout, linnen lapjes, ijzeren voorwerpen en doen dit nog.

Maar is het niet merkwaardig, dat de zeer beschaafde en van edele metalen goed voorziene Mexicanen en Peruanen niets hebben nagelaten, dat op een *muntstuk* gelijkt? — Als ruilmiddel vindt men alleen vermeld penneschachten met stofgoud gevuld en goed gesloten. J. E. TER GOUW.

Friesche straatnamen (XLII, 644, XLIII, 181). — Dijlakker z. v. a. dalakker? Del beduidt laagte (ibid. XXXVIII, 522). In Wargestraat kan de hoofdsylbe, — tenzij geslachtsnaam, — z. v. a. marge wezen; march, mark beteekent grens (-paal, -land), streek; vgl. ibid. XXXVI, 47. — In Galigastraat zal de hoofdsylbe wel een geslachtsnaam (Galinga) voorstellen, hetgeen de uitgang op *a* waarschijnlijk maakt. Zoo neen, dan worde misschien beter naar de rubriek van ibid. XXXVI, 241, 248 verwezen. JAC. A.

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

Mau(w)enberg. — Henry William Mau(w)enberg (of -burg), geb. 11 Juni 1760 te Harlingen, huwde waarschijnlijk in 1785 of '87. Als Chaplain (hofprediker) van Prins Willem V, ging hij met dezen in Januari 1795 naar Engeland. Hij was toen weduwnaar, en bracht met zich zijn eenig kind, een dochter, geb. 3 Oct. 1787. Met haar vader en den Prins van Oranje kwamen ze wel bij George III op Windsor Castle. Deze dochter (naam?) huwde met Mr. E. Smith, en uit dit huwelijk werd geb. eene dochter Woltera, later Mrs. Carfrae, en nog eene dochter Maria, later Mrs. Orven. — Na deze gegevens vergunne men de volgende vragen: 1. Hoe is de juiste naam van dien hofprediker?

2. Wie was zijn vader?
3. Wie zijne moeder?
4. Wanneer trouwde hij?
5. Wie was zijne vrouw (eene Cloete)?
6. Leeft er nog iemand van die familie of van dien naam in Friesland, in Nederland?
7. Ook niet van de vrouwelijke linie?
8. Had Mau(w)enberg vaste goederen?
9. Wat is daarvan geworden?
10. Hoe was zijn familiewapen?
11. Wie weet nog iets meer van die familie?

Voor antwoord hierop beveelt zich beleefd aan A. AARSEN.

Sasse, Sasse, enz. (XXXII, 199—202 enz.) — Hacke Zasse van Echtelt en Claes van Echtelt, bezegelen met andere ridders en knapen den Landvrede van 1377 (Nijhoff, Gedenkw. u. d. Gesch. v. Geld. III, bl. 29, Oork. n°. 31). — „Willem van Zassen—Echt", 1489 (G. v. Hasselt, Geld. Maandw. I, bl. 405). — Ghisebert Zas, schepen van Arnhem 1364 (Nijhoff, a. w. II, bl. 188, Oork. n°. 130). — Wouter Zasse, Ghiselbrechts zoen, schepen van Dordrecht 1371 (Balen, Dordr., bl. 276). — Henric of Heynrick Sas, Sassen, burgemr

van Dordrecht 1380, 81, 83, 89, 96, tresorier 1381, 82; denkelijk dezelfde als Henric Sas, Sasse, Zas, Zasse, Ghiselbrechts, Ghysbrechts of Gysberts zoen, schepen van Dordrecht, 1373, 74, 75, 78, 79, 81—85, 87, 89, 91, 92, 95—98, toen hij stierf [1]). Beverwyck, Dordr. bl. 177, 190—93; Balen, a. w. bl. 239, 40, 76—80, 379; Fruin, Oudste recht. v. Dordr. I, bl. 245. — Machteld, mr. Willem Sassen, dr., bagijn, † 1417, eerste moeder of bestierster van het in 1401 gestichte Zusterhuys of St. Agniete klooster te Gorinchem. [Kemp, Beschr. v. Gorinchem, bl. 266 (niet 366, als in *Nav.* XXXII, 201); v. Zomeren, id., bl. 34; Oudh. en gest. v. 't Utr. bisdom II, bl. 628, 29]. — Willem Sassen Tollenaer van Lobede (Lobith) 1451 [2]) (G. v. Hasselt, Geld. Maandw. II, bl. 464). Rek. Willem Sassen van Delen Tolner van Lobede over 1453, aangehaald door v. Hasselt, Roozendaal, bl. 332 [3]). Met dit ambt (dat zeker ook verpacht en verpand werd) werden de aanzienlijkste personen voorzien: Joh. Vyghe 1384, (Claes Vighe, tollenaar te Nijmegen 1415, 21), Gheerlick v. Aefferden 1429 [4]), Ansem v. Aefferden 1443, 44, 47, Joh. Juede 1430, (Johan die Joede onsen Raet ende Tolner

---

[1]) Bij Fruin, t. a. t. h. p. l., II. 45, komt nog, volgens de Aktenboeken, in 1423 een Heinric Zasse Ghijsbrechtszoen als schepen in Dordrecht voor.

[2]) „Ueberhaupt würde es irrig sein, die Zöllner einer geringen Classe der Dienstleute beizählen zu wollen. In einer Urkunde a. 1260 (Lacomblet, Urkab. d. Niederrh. II, S. 28) wird ein Petrus de grue thelonearius Coloniensis unter den Edlen (nobilibus viris) als Zeuge genannt" (Frhr. v. Schele, Ministerialen, Frkf. a. M. 1868, S. 105).

[3]) „*Scheerpenning.* In die koicken omgedeyet ellick tot eyn Scheerpennynck in pro festo Assumptionis, valet X str. (H. Karels Keukenb. v. 1525). — So myn gen. Heer ende Joncker ende oick oer gen. vrunde duckmael up Lobede te komen plegen, so pleech van alder gewoenten een Baertscherer off syn knecht tot elcken weecke eens aldaer te komen om denselven ende oeck om Tolner, Bezyerts, Tolschriver ende dat gemeyn Huysgesind te scheren ende hefft doe den tot elcker weeck gekomen ende elck reys gehadt III. maeltyden. W. Sassen Rek. v. d. Toll te Lobede, over 1455" (G. v. Hasselt, Geld. Maandw. II, bl. 535).

[4]) Gheerl. of Gerlach v. Aefferden, Coezemeister v. Veluwen 1413, 15, 17. (Van Hasselt, Roozend., bl. 134, 48, 53). — Item Gherlich v. Aefferden den Borchgreve then R. betaelt per litteras Domini CXIIII sch. Rek. Joh. Jueden Tollener tot Lobede, over 1430 (Ibid. bl. 253).

tot Saltbommel 1439 [1]), Pet. v. Blitterswick 1433, 38, 40 (G. v. Hasselt, Roozendaal, bl. 50, 135, 63, 313, 21, 23, 25, 253, 54, 79, 88, 89, 93, en talrijke voorbeelden in Nijhoff's a. w.). — Gijsbert Sasse, tegen regt den tol te Lobede voorbijgevaren zijnde en alzoo tegen Kath. v. Kleef hertogin van Gelre misdreven hebbende, belooft zich wegens de boete niet op haar, noch op den hertog, te zullen wreken. Getuige is Godert op ten Noerde. 26 Maart 1468. Oorspr. perk. brief, N°. 1165, hebbende twee, thans geschonden, zegeltjes in groen was uithangende. (Nijhoff, a. w. IV, bl. 414, n°. 464). — Heydenrick de Sasse, met andere Munstersche edelen 1479 vermeld (Nijhoff, a. w. V, bl. 112, Oerk. n°. 109); v. Hasselt, Roozend., bl. 400: Hindrick v. Zasse. — „Sasse, Zasse, führten in Silber einen rothen Querbalken, im Schildeshaupte von einem Schwarzen Turnierkragen begleitet. 1348 verkaufen Gerard gt. Sasse, Gertrud, seine Frau, Lubbert, Henrich, Mathias, Meke, Bertradis und Hadwig, ihre Kinder, der Kirche St. Mauritz bei Münster aus ihrem Hofe Hederinchof, Kirchspiel Metelen und aus den Mansen Bromerinck, Kirchspiel Wessem, Renten. Zeugen sind Mathias Zasse der Aeltere und Matthias Zasse der Jüngere, Hermann v. Keppel, Sohn des Ritters Henrich, Henrich gt. Bever und Rudolph Langhen, Bruder Lubberts, Knappen. 1503 kaufte Mathias de Zassen und seine Frau Margaretha Grundstücke von Rotger Stael" (Fahne, Westphäl. Geschl., S. 345). — Voor mij ligt ook: Chr. Fr. Ayrmann, Consilium de geneal. antiq. fam. Hassiæ nob. eruendis, exemplo fam. de Sassen declarat. Giessæ, 1729. 4. — Jacob Sasse, Jans zoen, uit de Gilden van Dordrecht, wegens plichtverzuim, bij de huldiging van hertog Karel van Bourgondië, den 2 Sept. 1468 door schepenen en raad gevonnisd: „Actum per campanam [2]). Soe en sal hy, etc. after

---

[1]) Joh. die Joede, tollenaar te Zalt-bommel, doet afstand van het pandbezit van den tol te Driel, ten behoeve van Franck Pieck. 12 Sept. 1443 (Nijhoff, a. w. IV, bl. 195, Oork. no. 209).

[2]) *Klepboeken.* „Deze werden aldus genaamd, omdat daarin alles geregistreerd werd, wat afgekondigd en afgeklept werd: *actum per campanam*". (Mr. P. v. d. Brandeler, Inv. Dordr. Arch. 1e, Inl., bl. IV, i. n.)

t' Avont, nimmermeer t' Ordrecht in ghesworen Recht, in Ghesworen Dienst, noch in Morgensprake van Gilden comen, noch Deken van Gilde mogen wesen, etc. Ende daer toe doen maken, totter stede behoeff, twee Roeden Mueren, etc." [1]) (Balen, a. w. bl. 780). Misschien dezelfde als Jacob Sas Jansz., die 1477 schepen te Gorinchem was (Kemp, a. w. bl. 376; v. Zomeren, id. bl. 512); alwaar ook mr. Gijsbert Zas 1504—12 als pensionaris en Oth Sas Joostensz 1589, 90 ob., als tresorier voorkomen (Kemp, a. w. bl. 438, 57; v. Zom., id. bl. 534, 35). — Vele Dortsche geslachten zaten te Gorcum in 't bestuur, en omgekeerd; ook Geldersche ontmoet men daar herhaaldelijk.

Opmerkelijk, dat deze naam gelijktijdig in Gelderland, te Dordrecht, te Gorinchem en in Munsterland voorkomt, en dat de voor- of doopnamen ook op stamverwantschap wijzen. M[0].

Schenck, Rataller (XLIII, 94.). — Op grond van de gegevens, die mij van verschillende zijden werden verstrekt, meen ik nu omtrent dit geslacht het volgende, deels als zeker, deels als waarschijnlijk te mogen aannemen.

In 1464 leefden *Johannes* en *Busso Schenck*, van welke de eerste 4 zonen naliet: 1 *Busso*, 2 *Georg*, 3 *Johannes* en 4 *Rudolfus* en éene dochter: *Margaretha*.

1. Van *Busso* is mij niets bekend.

2. *Georg* huwde Anna, dr. van den „Obirmalschalk" Heinrich von Schleinitz, een der Saksische veldoversten in Friesland [2]); hij overleed in 1512, werd in de „Erb-Begräbniss des Schenke v. T. zu Frauenpriessnitz" bijgezet en liet 2 kinderen na: *Johannes* en *Anna*.

3. *Johannes* of *Hans* werd in 1498 als afgezant naar Friesland

---

[1]) Over de „Steenboeten" zie Nijhoff, a. w. V, bl. LXXIX, en ald. aangeh. Feith, in Nijhoff's Bijdr. I, bl. 209 vv., en v. Hasselt, Arnh. Oudh. II, bl. 44; zie ook Bijdr. v. d. gesch. v. h. bisd. Haarl. XIV, bl. 199 vv.

[2]) In Nav. XLII, 532 staat abusief, dat George „obirmalschalk" was, maar dit was niet hij, maar zijn schoonvader.

gezonden. Den 13 Febr. 1512 schreef hij uit Leeuwarden een brief aan zijn oom Busso, waaruit blijkt, dat hij toen Friesland zou verlaten, terwijl hij later aldaar terugkwam. Dit wordt vermeld door den schrijver van de „Historia pincernarum Tautenburgicorum", etc. (1722), die er bijvoegt, dat hij gehuwd is geweest, eerst met Adelheid van Diepholt († vóór 1518) en daarna met Anna de Gleichen, terwijl hij in 1529 of 1530 overleed. Of Anna in 1527 overleed of na 1530 was mij niet duidelijk.

Het komt mij voor, dat deze Johannes of Hans de Saksische regent is geweest, van wien elders gezegd wordt, dat hij uit Thuringen in Saksen afkomstig was en met Ludimilia von Schleiwitz (waarsch. Schleinitz en misschien zuster van bovengenoemde Anna) is gehuwd geweest. Anderen meenen, dat hij Margaretha van Holtmuden tot vrouw had en deze kan zijne 2e echtgenoote geweest zijn, of omgekeerd. Doch ik acht, dat de opgave in de „Hist. pincernarum", wel de juiste zal zijn en de twee laatstgenoemde vrouwen met een anderen Hans Schenck gehuwd zijn geweest.

In de „Kurz vorzeichniss", enz. wordt vermeld, dat Hans Schenck „als des Fursten Stadhalter" het lijk van Hertog Albrecht van Saksen, die, op welke wijze dan ook, in Sept. 1500 voor Groningen of te Emden overleed, ingevolge des Hertogs testament, te Meissen in de Domkapel liet bijzetten. De ter aarde bestelling was „alleine obgelegen und befohlen gewesen," zoo luidt het daar, „dem Frei-„herrn Herr Hans Schenck zu Tautenburg, der im Kriege beym „leben auch im sterben bey diesem Herren bestanden, solte auch „nach Fürstlicher weise den todten Cörpen bestatten, wie er dann „mit ehren und ruhm alles vollendet hat."

In het „Kurze Uebersicht der Geschichte der Schenken v. T", Erfurt 1820, wordt nog van Hans gezegd: „er wurde das Schrec-„ken der Friesischen Empörer, und vom Herzoge zum Statthälter" (lees regent) „von Friesland ernannt. Von dort kerte er in 1518 „zurück und starb 1530." Waarschijnlijk is ook hij in Frauenpriessnitz begraven, maar in de beschrijving van dat familiegraf door den predikant Schneider (Naumburg, 1820) komen de „Denk-

mäler", noch van hem, noch van George, den lateren Frieschen Stadhouder voor.

4. *Rudolfus* was een der afgezanten bij de overdracht der regeering van den Saks. Hertog aan Karel van Bourgondië in 1515. Zie: U. Emmius, Rer. fris. bl. 742; Inv. v. h. Arch. v. Leeuwarden en het Fr. ch. boek.

Wilhelm Schenck (der altere), die vermoedelijk een broederszoon was van bovengenoemden Johan, (die in 1464 leefde) huwde met Cunegondis von Tettau, en was de vader van den Fr. Stadhouder George Schenck.

Genoemde echtelieden komen o. a. voor in eene vroeger vermelde acte van 1518, die mede bezegeld werd door, zooals zij hem noemen, „unseren lieben Vetteren und Schwager Hansen Schenck „Herren zu Tawtenbergh." Wie was deze neef en schoonbroeder (of schoonzoon?) Misschien de Friesche regent of de zoon van dien George, die in 1512 stierf. Dit is echter niet met zekerheid te zeggen.

Hun zoon George werd in Maart 1521 stadhouder van Friesland en huwde eerst met Anna de Vos van Steenwijk, reeds vóór 1496 en daarna, in 1526, met Johanna gravin van Egmond, die in 1541 te Vollenhove overleed, terwijl hij aldaar in 't vorige jaar was gestorven. In het „Kurze Uebersicht", enz. wordt gezegd, dat hij in 1543 overleed en in 't familiegraf te Frauenpriessnitz werd bijgezet, alsmede, dat hij in 1522 wegens zijne dapperheid door Keizer Karel V te Tournay tot ridder van het Gulden Vlies werd benoemd en in 1521 Stadhouder v. Fr. werd. In de „Historia pinc." enz. wordt zijn sterfdag op 2 Febr. 1540 gesteld en dit is, meen ik, juist.

Van een door hem uit Leeuwarden geschreven brief van 10 April 1527, over de geboorte van zijn zoon Karel, heb ik reeds vroeger melding gemaakt.

Zijne kinderen waren, uit het 1ste huwelijk: *Ernst*, † 1528; *Frederik*, de bisschop, geboren 1503 en † 25 Aug. 1580; *Lodewijk*

† 1526 en uit het 2de huwelijk: *Karel,* † 1571; *Johan,* † 1584 en *George.* Uit welke dezer huwelijken *Maria,* de abdis van Rijnsburg, † 1552; *Anna,* religieuse aldaar en *Magdalena* zijn geboren, is mij niet gebleken. Maar zeker is het, dat George 3 natuurl. kinderen had (Nav. XXXIX, 664, noot); dezen waren dan: *Johanna,* de vrouw van Jeroen Rataller (Nav. XLIII, 94); vrij zeker *Anna,* de vrouw van Worp Popta (zie Naaml. van grietm. door V. Sminia bl. 78, noot) misschien dezelfde, die religieuse was en later het kloosterleven dan moet hebben vaarwel gezegd; de derde was waarschijnlijk de bovenvermelde *Magdalena,* die eerst met Onno van Ewsum, daarna met Kempe van Martna huwde.

Dat „Hans Schencke van Tautenborch", die volgens de Kroniek van Eggeric Beninga, in April 1515 (en niet 1514) voor Delfzijl sneuvelde, volgens dezen schrijver, „Jurgen Schenckens broeder" was, komt mij thans niet onwaarschijnlijk voor. [1])

In de "solide ende waerachtige demonstratie," enz. door mij, evenals de bovengenoemde bronnen, vroeger aangehaald (Nav. XLII, 531), wordt nog vermeld, dat George de stadhouder, tot devies had: „Godt helf su frouden", en Frederik, de bisschop: „En tamps et „lieu" en wordt aldaar ook het wapen van dit geslacht afgebeeld.

Volgens Nav. XXXIX, 664, was bovengenoemde *Jeroen Rataller* een broeder van *Joris,* die volgens andere bescheiden nog een broeder had: *Johan,* aartsdiaken, allen kinderen van Lodewijk, zoon van den rentmr. Johan.

Deze Joris was in 1565 raadsheer in den Grooten Raad van Mechelen. Elders vind ik, dat Johan de rentmr. 3 zonen had: *Joris, Lodewijk* (evengenoemd) en *Dirck,* welke *Joris* in 1560 raad der Co. Mai. in Artois, in 1564 mede raad te Mechelen en in 1569 president te Utrecht wordt genoemd.

Hoewel de door mij gebruikte bescheiden overigens wel geloofwaardig zijn, heerscht er toch verwarring in en is het mij niet duidelijk of

[1]) In Nav. XLII, 533 heb ik dit onwaarschijnlijk geacht.

deze Joris een zoon van den rentmr. Johan of van diens zoon Lodewijk is geweest. Wie kan mij dit oplossen?

Kollum. A. J. ANDREAE.

Geslacht Van Borsselen [A. R. enz.]. — Smallegange zegt bladz. 395 in zijne „Cronyck van Zeeland", dat Adriaen v. B. Heer van Brigdamme enz. bij zijne twee vrouwen, Maria van Cats, vrouw van Souburg [1]) en Anna, bast. dr. van Bourgondië, geene kinderen naliet, doch wel twee bastaarden [2]) Jacob en Joos — van dezen Jacob, dat hij „werd bij den keiser Max^{n} gelegitimeert in 1479" doch van Joos meldt hij zulks niet en toch werden beide gelegitimeerd, doch niet zooals Smallegange zegt.

Jacob, de stichter van de Van Borsselen kapel in de groote kerk te 's Gravenhage (1480), werd gelegitimeerd toen 39 jaren oud, niet door Max^{n}. maar door Raymundus Perandi als pauselijk nuntius 17 kal. Sept. 1476; de brieven daarvan zijn te Middelburg

[1]) Hierin vergist zich Smallegange, zoo ik meen; het geslacht Van Cats bezat Souburg niet, althans toen nog niet, maar wel een der takken van Van Borsselen; ook wordt in de lijst van Van Cats (Bat. ill.) in dien tijd geen huw. gevonden van Van Borssele met Van Cats, wel omgekeerd. Maria van Cats, zal vermoedelijk moeten zijn Maria van Borsselen, vermoedelijk dr. van eenen Jacob van B. en Elisabeth Houte.

[2]) Er worden 5 bastaarden van Adriaan genoemd:

1°. Jacob.

2°. Joos.

3°. Daniel, geestelijke te Groenendaal bij Brussel.

4°. Cornelis. } Van deze vind ik dat Cornelis stierf voor zijn vader en

5°. Agnes. } Agnes zeer jong.

Dit komt vrij goed overeen met een handschrift over de fam. van B., berustende in het Rijksarchief in Utrecht, waarin echter no. 3 niet Daniel maar Douwen wordt genoemd en de afstammelingen van Jacob aldus vervolgd worden:

Jacob ridder, heer van Brigdamme
huwt Agnes van Raephorst.

Adriaan, ridder, kastelein van Woerden (17 Juni 1518)
Maria van Eversdijk Adriaansdr.

Cornelis
Josina Beukelaers Thomasdr.

Floris, monnik regulier en pater van het nonnenklooster te Arnhem
(pater in 't klooster te Oene).

gepasseerd ten huize van den heer van Vere 1 Septr. 1483 (Te Water, die nog zijn sterfdag aangeeft 10 Septr. 1503).

Joos werd gelegitimeerd door Philips in September 1500, ingevolge de acte van:

Legitimacie Josse van Borsselen natuerlicke zone van wijlen Heēn Adriaen van Borsselen.

Phs. doen te weten allen den genen die nu zyn en (de) namaels wesen zullen, dat wy ter oitmoedigher bede eñ (de) supplicatie van Joos van Borssele natuerlick zone van wijlen heē Adriaen v. Borsselen in zynen leven heē tot Bredam, die hy hadde van joncfrouwe Aechte Willems dochter van Alckemade, alsdoe ongehilickt wesende, dewelck suppl. is van goeden en (de) eerbā(r)en levene en (de) conversacie beghē(re)nde hem te vougen tot eeren ēñ (de) staet ēñ(de) te blyven onder ons indien ons beliefte hem te legittimē(re)n ēñ(de) up 't gebreck van synder geboorte te willen verclaren onse gracie wair of hy ons zeē(r) oitmoedelicken gebeden heeft, wij de saicken voirscreven overgemerct genegen wesende ter begheerte ēñ(de) bede van den voorñ. suppl. vuyt onser ganser wetentheyt auctoriteyt ende sp̄(eci)aelder gracien, hebben denzelven Joosse suppl. gelegittimeert ende legittimē(re)n, ēñ(de) tvoirs. gebreck van synder geboirte geabolieert en(de) afgedaen aboliē(re)n ēñ(de) afdoen by desen onsen jegenwoordighen brieven ende hebben hem gegonnen ēñ(de) geoctroyeert gonnen ēñ(de) octroyeren, dat hy zal mogen als een persoen van getrouwede bedde succedē(r)en en hebben die besterffenisse van zijnen vader eñ(de) moeder en(de) van zijne vrienden ēñ(de) magen, behalven dat zijne naeste vrienden ēn(de) magen van geslachte heur consent daer toe geven ēñ(de) dair inne nyement recht vercregen en heeft ende enz. Ende ten eynde dat dat goet, vast ēñ(de) gestadich blijve tot eewygen dagen, hebben wy onsen zegel hier aen doen hangen behalven ons in allen eñ(de) eene(n) yegelicken in alle saicken zijn recht. Gegeven up onsen Hof in den Hage in Holl(an)t in de maent van September int jaer ons Heēñ duysent vijfhondert.

Uit deze acte, geregistreerd fol: 228 Vso van het Ve reg. van

de Rekenkamer van Holland genaamd „het graauw bonte register" beginnende XIJ in Decembry a° XIIIJc XCIIIJ, berustende in het algemeen Rijksarchief alhier, zien wij dat de vader Adriaan in 1500 reeds overleden en de moeder van Joos (misschien ook van Jacob en Daniel?) uit het geslacht Van Alkemade [1]) was en genaamd Aechte Willemsdr. v. Alkemade.

Joos heeft geene afstammelingen nagelaten, zoover mij bekend is.

's-Gravenhage. FRED. CALAND.

Cox (XLIII, 299). — Naar aanleiding van het ingezonden stuk van Dr. M. E. Houck op blz. 296—300 van dezen jaargang, ben ik in staat het volgende mede te deelen. — Sir Richard Cox (van Dunmanway Graafschap Cork), Ridder en Baronet, Lord-Kanselier van Ierland, voerde het volgende wapen, geautoriseerd door den Wapenkoning van Ulster te Dublin (22 Januari 1706—7): Op een schild van goud, 3 fasces van azuur. Op een veld van keel in den rechter (heraldisch) bovenhoek (canton) een zilveren leeuwekop. Helmteeken. Azuren geitekop met gouden horens. Wapenspreuk: Fide et fortitudine (Door geloof en kracht).

Dit wapen wijkt dus geheel en al af van het door den heer Houck beschrevene, hetwelk deze toeschreef aan Marie Cox, wier verwantschap met den kanselier wij dus op goede gronden mogen uitsluiten. Van de 22 verschillende wapens van Engelsche familiën Cox vind ik er slechts een, dat eenige overeenkomst vertoont met het op blz. 299 vermelde, nl. eene familie te Beaminster.

Deze voert in een veld van sabel een zilveren keper tusschen drie vooruitziende hertekoppen van hetzelfde metaal. Helmteeken: Een staand zilveren hert, naar voren ziende. Van verandering van dit wapen kan geen sprake zijn. Daarvoor staat het voeren van wapens onder te strenge contrôle van de wapenkoningen, 5 in getal, onder toezicht van den Graaf Maarschalk (Hertog van Norfolk), die toestemming moeten verleenen aan een ieder, die een familiewapen aanneemt of daarin wijzigingen wil brengen, eene inrichting, die zeker wel navolging verdiende, indien men slechts een weinig

[1]) Zie noot 2 blz. 407.

meer eerbied toonde voor heraldische onderscheidingen. Helaas maar al te dikwijls wordt een wapen als eene soort historische rariteit beschouwd en niet als het symbool eener familie. Een wapen verdient geëerbiedigd te worden en moet den trots uitmaken van den bezitter. Alle begrippen van eer, aanzien en zelfstandigheid door onze voorvaderen eeuwen lang gekoesterd, zouden wij die ter zijde kunnen schuiven door het banale gezegde, dat zij verouderd zijn en niet meer passen in deze eeuw van verlichting en *vooruitgang* (?), waarin men zich niet schaamt terug te keeren tot den meest onbeschaafden staat, waarin zelfs de wilden niet meer leven, een staat, waarin 't verschil tusschen „mijn en dijn" is opgeheven?

Amsterdam. H. J. SCHARP.

Beeldsnijder-Matroos (XLIII 346). — Heeft Tiberius Beeldsnijder Matroos, secretaris 's Geregts van Utrecht, wel behoord tot het geslacht Matroos?

In eene genealogie van 't geslacht Beeldsnijder vind ik het navolgende:

Wolfert Beeldsnijder, geb. 29 April 1652, zoon van Weyer, geb. te Epe 3 Nov. 1611 en zijn 2e vrouw Maria Rotterdam, geb. te Amsterdam 9 Sept. 1628, huwt 16 April 1686 met Jacoba Matroos, geb. 22 Sept. 1668, obiit 8 Nov. 1695. Hieruit o. a.:

2e Tiberius Matroos Beeldsnijder geb. 25 Dec. 1688, obiit 10 Maart 1693 en

7e Tiberius Matroos Beeldsnijder geb. 7 Juli 1694, huwt: *A.* 12 Juni 1718 Alida Margareta Meijn, uit welk huwelijk eene dochter, die huwt in October 1752 met S. P. van de Wall;

B. in 1739 Baronesse de Peterssen; uit welken echt 2 zoons.

Tiberius Matroos Beeldsnijder *heeft den naam aangenomen* van Tiberius Beeldsnijder Matroos. Jacobus Beeldsnijder, jongere broeder van eerstgenoemden Wolfert Beeldsnijder en geb. 22 Dec. 1661 huwt 12 Januari 1695 met Alida Jacoba Matroos, geb.... obiit 11 Nov. 1702. Hij hertrouwt met.... de Bie die stierf 4 Sept. 1719. Hij was consul-generaal der Canarische eilanden.

Breda. KUYCK.

Stuilen, Buschman (XLII, 577). — De eigenlijke vraag kan ik niet beantwoorden, maar wel eenig spoor ter beantwoording wijzen. Te Elburg werd 12 Dec. 1762 attestatie verleend aan Mr. Mijnhardus Joachim Buschman en Johanna Christina Sels, beiden wonend te Amsterdam, om alhier te trouwen; zie J. van Doorninck, „Geslachtk. Aanteek." (Deventer, de Lange, 1871) bl. 659. Deze bron geeft ook aan bl. 234: Arend Hendrik Sloet tot Singraven en Florentina Mechteld Anna Schwartz, echte lieden, verpanden 18 Dec. 1705 voor *f* 3000 den hof te Oldenzaal aan Peter en Herman Stulen, kooplieden te Steinfurt.

In „Herald. Bibliotheek" ('s-Hage, M. Nijhoff) 1882 vermeldden wij: bl. 318: Johanna Buschman † 23 April 1836, oud 62 jaar, in 1792 gehuwd met Hieronymus Jan Daniel Franciscus Meijerink (als prop. 1797 te Kamperveen), † 29 Mei 1838 te Kampen, oud bijna 80 jaren. Voor den doopnaam Engelberta in de gestelde vraag is in verband met de hier genoemde Johanna, misschien opmerkelijk de alliantie Engelberts-Meijerinck a° 1675 van *Navr.* XXX, 573. Zie ook ibid. XXXV, 338^b; 'VIII, 115 (wapen), 338, 471 (wapen).

Herald. Bibl. ibid. bl. 246: G. C. Stulen, burgemr. en koopman te Noordhoorn, en gade A. M. Dull leefden in 1762. Ibid. bl. 339: Aleida Maria Stulen † 30 April 1809, oud 63 jaar te Putten (Geld.), waar haar echtgenoot, met wien in 1781 gehuwd, nml. Johs. Henr. v. Niel, Bernardus Everwinuszn. eerst pred. te Wilzum (cl. Bentheim), daarna (in 1792) te Hasselt, destijds (sed. 1799) predikant was. Ibid. bl. 219: Hendrika Walburg Cock, gade van P. Stulen, † 4 Febr. 1800 te Almelo, oud 86 jaar, 51 jaar gehuwd. Gerhard Bernard Stulen, zoon van Petrus, als prop. 1780 ber. tot adj. pred. te Haaksbergen, '86 te Ootmarsum, † te Almelo 22 Oct. 1838, ruim 84 jaar, tr. Judith Catha. Christina ten Cate († 30 Juli 1824, oud 66 jaar, dr. v. Herman Gerritzen te Almelo bij Femia ten Douwel († als diens weduwe 14 Nov. 1806, oud 79 jaar), en had tot kinderen Henriette Euphemia Johanna (geh. 29 Sept. 1815 met den lateren graaf G. Schimmelpenninck) en P. H. C. Stulen, den echtgenoot van G. E. W. Cock, bij wie de gade van den, ni fallor,

niet lang geleden overleden heer Engelenberg te Kampen. In laatstgenoemde plaats, of anders bij de familie Cock te Leiden kan de vrager misschien juist te weten komen wat hij verlangt.

JAC. A.

Gansneb gnd. Tengnagel. — Volgens mr. J. van Doorninck, Geslachtk. aant. pag. 408, 409 en 495, 496 komt men tot de volgende resultaten, die onderling strijdig zijn:

Otto Gansneb gnd Tengnagel huwt 1542 te Deventer Alyt Stegeman, zij hebben o. a. 2 zoons.

1e. Reinier gehuwd met Aleid van Haersolte. Zij hebben 1599 Januari 3 reeds 6 kinderen o. a.	2e. Arend gest. vóór 22 Januari 1596, geh. met Hendrika van Warmelo. Zij hebben o. a. eenen zoon
Otto denkelijk gehuwd met Elisabeth Clant. Hij sterft als capt. tusschen 5 Dec. 1637 en 4 Jan. 1638.	Otto, geh. met Elisabeth Clant.

Van welke ouders is nu Otto Gansneb gnd Tengnagel, geh. met Elisabeth Clant, een zoon?

Deventer. M. E. HOUCK.

Van Nijvenheim. -- Een door den heer H. J. Huygens in „Maandblad van het Geneal.-Heraldisch genootschap „De Nederl. Leeuw"" X (1892) bl. 88 medegedeeld fragment eens briefs uit Parijs dd. 2 Maart 180? vermeldt Mevr. Champienetz, van wie de Moniteur destijds gewaagde, die onder het koningschap grooten invloed verwierf, en reeds zestien jaar te voren door tusschenkomst van den toenmaligen staatsminister, den aartsbisschop van Sens, belangrijke diensten had bewezen aan haar uitgeweken landgenooten. Zij, eene v. Nijvenheim, onder geleide van een gendarme uit Parijs gevoerd, kwam in de Bataafsche Republiek onder surveillance van het Fransche gezantschap te staan. Als voorname oorzaak van de plotselinge verwijdering van haar en andere aanzienlijke personen uit de hoofdstad, wordt in dien brief opgegeven ingenomenheid met de opvoering van een stuk op het Théâtre-Français, getiteld Eduard

van Schotland (A^0 1745), hetwelk zinspelingen bevatte tegen hen, die voor den dood van Lodewijk XVI hadden gestemd, en waaraan de Eerste Consul (Napoleon Bonaparte) zich had geërgerd.

Wie was deze (v. Neukirchen) v. Nijvenheim? JAC. A.

Van Lawick. — Voor de samenstelling eener uitvoerige genealogie der familie Van Lawick, waarvan later eene familieuitgave verschijnt, worden beleefd bouwstoffen verzocht. Vooral zullen inlichtingen omtrent de eerste generatiën zeer welkom zijn, niet het minst die, waaruit blijken mocht de verwantschap tusschen de Veluwsche en Nijmeegsche takken.

's Gravenhage. JOH. D. G. VAN EPEN.

Hoppenbrouwer, Droste enz. — Marten Voorne, zoon van Lodewijk Voorne († 1572 of 1577) en Betta toe Boecop, huwde Gerbrecht Hoppenbrouwer † 1632, welke hertrouwde met Steven van Rutenborch. Gevraagd: wanneer huwde Marten Voorne met Gerbr. Hoppenbrouwer? Wanneer werden beiden gedoopt of geboren? Wie waren de ouders van Gerbrecht Hoppenbrouwer en hoe hunne wapens? Vergelijk mr. J. van Doorninck, Geslachtk. aant. pag. 411.

Gehuwd te Kampen „Martius 1650 Br. Johan Gansneb, genaemt Tengnagel van Campen J. G. Juffr. Margrieta Drosten dochter vant huys te Meulenbeeck W." Gevraagd: Ouders en geboortejaar van Magaretha Droste. Van Doorninck, Geslachtk. aant. noemt haar pag. 226 Ida Droste, doch schrijft goed pag. 496. Margaretha Droste.

Deventer. M. E. HOUCK.

Schwartzenberg. — Blijkens een bericht in de Nieuwe Rotterdamsche Courant van 30 Januari 1892 werd in het begin van dat jaar voor *f* 2000 eene antieke kruik aan een Engelschman verkocht. Deze kruik droeg te midden van wapenafbeeldingen en lauwerkransen in bas-relief het volgende opschrift:

Peter: Svartzenbvrch: vnde: Margret: van: nechtrsem: G: R: sin hvsfrav: anno. MDLXXXVI.

In het museum te Zutphen is een dergelijke kruik aanwezig, waarop drie wapens, welke mij niet bekend zijn, benevens twee opschriften, waarvan het eene overeenkomst met het bovenstaande en het andere geschonden is.

Welke Schwarzenberg wordt door dit opschrift bedoeld?

Zutphen. J. GIMBERG.

Butkens. — Butkens, dans ses Annales de la maison de Lynden, cite de sa famille comme premier auteur: Arnou Butkens de Reede qui aurait eu de Marie de Griethuysen, un fils: Josse Butkens de Reede, chevalier, à qui il attribue pour femme Sophie de Lynden (fille de Gossuin, chevalier, seigneur de Vernhuysen, et d' Alice d' Appeldoorne); dont:

1°. Etienne, époux de Marguerite de Lanckelaer, dite Blockhamer;

2°. Marie, femme de Jacques de Vliekercken:

3°. Sophie, mariée à Thierry de Winckelhuysen;

4°. Marguerite, alliée successivement à N. de Donckel et à Henri Streuck;

5°. Pierre, chanoine à Paterborn;

6°. et 7°. Religieuses;

8°. Josse, qui eut pour femme Agathe de Pallant.

Ces trois générations sont-elles authentiques? On serait charmé de recevoir des indications plus précises sur les personnes précitées, leurs résidences, dates de naissance, de mariage, de décès, etc.

Ceux qui ont à leur portée les généalogies de Griethuysen, Appeldoorne, Vliekercken, Winckelhuysen, Donckel, Streuck et Pallant m'obligeraient beaucoup en les consultant au sujet des alliances attribuées à ces familles avec les Butkens.

J'avoue que le fragment généalogique ci-dessus me paraît fort suspect, de même quel acte de 1460, publié dans les *Annales de la maison de Lynden* (Preuves p. 69), par lequel *Her Steven Butkens van Rhee, ridder Joost Butkens Sone van Rhee,* engage pour une dette de sa mère Sophie de Lynden, à son cousin Gossuin de Lynden, sa terre de Herdensteyn.

C'est cet Etienne *(Steven)* qui est dit avoir perpétué la famille.

Le fait est qu'un Etienne Butkens, auteur de l'historien, mourut à Anvers en 1475. Son épitaphe le qualifie *edelman van Colen* mais non chevalier.

Cette inscription a fort probablement été placée *après coup!!!*

On connait la descendance de ce personnage, mais on demande des renseignements authentiques, avec indication de leurs sources sur son origine, ses frères et soeurs et ses ancêtres qui, peut-être, ont résidé en Gueldre, si l'on peut ajouter foi à une tradition de la famille Butkens. V.

Wapens gevraagd. — Welke (vermoedelijk Brab.) geslachten of personen voeren de volgende wapens? (alleen zegelafdrukken bekend dus kleuren niet op te geven).

I. Gevierendeeld, 1 en 4 3 balken, 2 en 3 3 strijdbijlen 2 en 1 de links bovenstaande links gewend; over alles heen barensteel met 3 hangers.

II. Keper, vergezeld van 2 onherkenbare figuren in 't hoofd en eene andere insgelijks onherkenbaar in den voet; en aan een schildzoom.

III. Herkeperde keper, vergezeld van 2 voeten met snavelschoenen in 't hoofd en een onherkenbaar figuur in den voet; helmteeken ezelskop.

IV. Gesneden; boven opkomende leeuw; beneden korenschoof (pijlbundel?); helmt. opk. leeuw tusschen 2 olifantstrompen; ter weerszijden C — UL.

V. Klimmende beer; helmt. drie lischdodden.

VI. Gevierendeeld; 1 en 4 haan, 2 en 3 wassenaar. Boven 't schild staat P C.

VII. Drie kronen; boven 't schild I C R.

VIII. Keper beladen met 2 salamanders, de koppen naar elkander gewend; vergezeld van 3 wassenaars. 2 en 1 (Ringzegel met rondschrift waarvan nog leesbaar: A C B N V .... A V E ....)

IX. Adelaar; helmt. vlucht; schildh. 2 leeuwen, terwijl bovendien de helm wordt vastgehouden door 2 griffioenen (?).

X. Gevierendeeld; 1 en 4 kepers, 2 en 3 beurtelings gekanteelde

balk; over alles heen hartschild met.... om het schild keten v. h. G. Vlies.

XI. Gevierendeeld; 1 (en 4?) 13 spitsruiten, 5, 5 en 3; 2 en 3 2 opgerichte van elkander afgevoerde zalmen; helmt. jachthoorn; boven in 't zegelveld V — G.

XII. Drie alleen van boven getande balken.

XIII. Penning (of koek) boven 't schild staat H. W. v. C.

XIV. Gevierendeeld; 1 en 4 omgekeerde keper vergezeld van 3 rozen; 1 en 2; 2 en 3 geschaakt van 16 stukken (zijlinie van Beugen?)

XV. In rood [1]) een Latijnsch kruis op een begroeid grondje, gehouden door 2 leeuwen.

XVI. Keper vergezeld v. 3 meerltjes (Rietstap, Wapenb. v. d. Ned. adel, blz. 357, geeft versch. geslachten met dit wapen aan, doch geen enkel Brabantsch).

XVII. Gebalkt van 6 stukken bont (vair) en? (als voren blz. 339).

XVIII. Gedeeld; in elke helft 2 schuingekruiste staven +: helmt. vlucht.

XIX. Doorsneden; boven leeuw, onder lelie.

XX. Twee sterren naast elkaâr. Helmt. hanekop (?) en hals.

XXI. Gedeeld; rechts 3 bollen: links geschaakte balk van 12 stukken, vergezeld van opkomenden leeuw in 't hoofd; twee helmen, helmt. r. lelie, l. opk. leeuw.

XXII. Drie schuinbalken (Moermont?).

XXIII. Rad in 't hoofd; vergezeld van zwaan in den voet. Boven 't schild I. C.

XXIV. Paal beladen met 3 omgek. kepers.

XXV. Gevierendeeld van zilver en zwart (vermoedelijk te Zundert thuis behoorend.)

XXVI. Gedeeld; r. adelaar, links effen rood (zie bij XV); om alles heen schildzoom beladen met 2 binnenzoomen; helmt. 3 struisveeren; wapenspreuk (voor zoover leesbaar): dominus....... adiutor fuit.

---

[1]) Wanneer ten minste de loodrechte lijnen hier als de heraldieke aanduiding van rood bedoeld zijn.

XXVII. Gevierendeeld; 1 en 4 drie schuinbalken (? zeer onduidelijk); 2 en 3 keper vergezeld van 2 leliën in 't hoofd en ster in den voet, helmt. engel met palmtak en banderol. Ter weersz. N — B en 2 ruiten, boven elkaar, de deelingslijn rakende.

XXVIII. Gevierendeeld; 1 en 4 drie eikels, de stelen naar boven; 2 en 3 gedeeld; r. 3 schuinbalken l. ster. Over alles heen hartschild onherkenbaar.

XXIX. Gevierendeeld; 1 en 4 vier schuinbalken, 2 en 3 drie balken.

XXX. Azuur (? het veld is althans waterpas gestreept) met gekroonden leeuw vergezeld van 3 spoorraderen, 2 en 1.

XXXI. Links gewend leeuw; helmt. evenzoo gaande en in een voorpoot een hart houdende. Ter weersz. de letters $\frac{M}{V} - \frac{S}{N}$.

XXXII. Staande zalm met den kop naar boven tusschen 2 onkenbare figuren. Helmt. vlucht.

XXXIII. Schuinbalk vergezeld van 2 helmen, bovenste met leeuwenkop als helmt., onderste gekroond. Helmt. leeuwenkop.

XXXIV. Gevierendeeld: 1 en 4 leeuw 2 en 3 twee palen; helmt. zwanekop en hals tusschen vlucht.

XXXV. Eekhoorn (? zeer onduidelijk) helm omgewend, helmt. hanekop (? rechts ziende). Ter weersz. I A R — V R.

XXXVI. Viool of dubbel gebuikte flesch tusschen een ravekop (?) rechts en een muis (?) links van?

W. Z.

Wapens (XLIII, 145). — Het aldaar bedoeld mannel. wapen heeft veel overeenkomst met dat van Van Stapele, zijnde: doorsneden; 1, in rood drie zilveren rozen, 2, en 1.; 2. in zilver een zwarte kookpot met twee ooren en op drie pooten. De beide velden heeft men wel eens, zonder dat ik weet op welken grond, in plaats van rood en zilver, als groen en goud afgebeeld. Het vrouwel. wapen komt geheel overeen met dat der familie Duymaer van Twist. Dat wapen moet als volgt worden beschreven: Gevierendeeld: 1. en 4. in rood drie gouden arendsbeenen, de klauwen omlaag, 2. en 1. (Van Twist); 2. en 3. geschuinbalkt van zilver en zwart van zes

stukken, de derde (zilveren) balk beladen met een schuinrechts geplaatsten dubbelen adelaar (Schoock). In een groen hartschild, over alles heen, drie zilveren vogels, 2. en 1. (Duymaer). Helmteeken: een arendsbeen uit het 1ste kwartier. V. R. V. D. K.

Wapen à Heynsma. — In De Nav. XVI, pag. 346, komt de beschrijving van een wapen voor, met de vraag, aan wien het zoude toebehooren.

In den volgenden jaargang A°. 1867 Nav. XVII, p. 62, wordt door L. L. geantwoord, dat het wapen nabij komt aan de wapens der Friesche geslachten *à Heynsma* en vooral Buma.

Het wapen à Heynsma wordt alsdan als volgt beschreven:

Gedeeld 1 van zilver (moet zijn: goud, zooals in alle Friesche wapens) met een opvliegenden halven adelaar, 2 blauw met 3 gouden leliën, 2 en 1. Schildhouders: rechts, half opvliegende adelaar, links, adelaar met voorwaartsche vlucht. Half aanziende helm, met groene dekkleeden, waarop een opvliegende adelaar, zwart.

Uit deze beschrijving, die geheel overeenkomt met het wapen van het geslacht Meynsma, meen ik te mogen opmaken, dat de inzender L. L. zich vergist heeft met te schrijven à Heynsma, en dat hij had moeten schrijven à Meynsma, te meer daar een geslacht à Heynsma, voor zoo verre mij bekend, niet bestaan heeft of bestaat.

De vraag is nu, zou L. L., als hij nog kan, willen meededeelen, waar hij genoemd wapen heeft gezien, of anders eenige nadere mededeelingen dienaangaande? J. M. B.

Wapen. — Aan welke familie behoort het navolgende wapen: gevierendeeld 1 een gouden zon in azuur; 2 een gaande leeuw in zilver; 3 een zilveren (?) korenschoof in sinopel; 4 een boog met pijl in zilver.

Ginneken. MR. A. L. E. GASTMANN.

Wapen. — In een bundel stukken, door mij op eene openbare verkooping van huisraad gekocht, vond ik ook veel betrekkelijk Kad(e)zand, het Leenhof dier plaats, de heerlijkheden Hazewalle,

Metteneige, St. Pieters, Croxhoucke, Coxijde of Bonghaerskerke en Hontelede. Onder die bescheiden was ook een geheel in roode aarde geteekend wapen (kleuren van burcht, enz., niet kenbaar. Het stelde voor een deel van een burcht met open poort en daaruit loopend ter halver lijf een hert, daaronder staat Cadzandt. Was dit het wapen van 't Leenhof, van de Heerlijkheid of van de parochie, later gemeente? G. P. ROOS.

v. Wittenhorst-Sonsfeld, en v. Hertsfeld. — De ondergeteekende noodigt bij deze een ieder, die in staat is hem mededeelingen te doen aangaande oorkonden, grafgesteenten, stamboomen, schilderijen, notities, enz. betrekkelijk de familien der Freiherren von Wittenhorst-Sonsfeld en von Hertsfeld, uit hem zulke mededeelingen aan onderstaand adres te willen doen geworden.

28 Feldbergstrasze, FREIHERR VON WITTENHORST-
Frankfurt a/M. SONSFELD.

Jacobus Florentius te Amsterdam gaf in Sept. 1600 eene door hem vervaardigde aardglobe aan de stad Zutphen ten geschenke. Wie kan mij eenige bijzonderheden aangaande dezen Jacobus Florentius meedeelen?

Zutphen. J. GIMBERG.

„**Jan Roemer** — Amerikaansch schrijver, geb. in Holland in 1803, † te Lenox Mass. den 1en September 1892, natuurlijke zoon van Willem I der Nederlanden. Hij heeft verscheidene Europeesche Staten bereisd en zich daarna in de Ver. Staten gevestigd, waar hij zich aan „'t schrijversvak" heeft gewijd. Hij was vice-president v/d raad van N.-York. Werken o. a.: Geschiedenis van de Ridderschap; Oorsprong van 't Engelsche Volk en der Engelsche taal."

Aldus in: Chronique univ. v. 15 Oct. 1892 (no. 45) en: „Revue encyclopédique." — Waarheid of verdichting? V.

Schelkes-Op den Hooff. — Wie is in staat mij in te lichten omtrent de genealogische data van Everhard Schelkes, Majoor der

Cavallerie, en van zijne ouders en afstammelingen? Slechts dit is mij bekend, hoofdzakelijk door welwillende mededeeling van den hr. J. P. J. Buteux, Lid van Gedeputeerde Staten van Zeeland:

Everhard Schelkes huwt in den Haag 8 April 1761 Anna Maria Buteux, dr. van Dr. Pieter, President der Staten-Generaal, Schepen en Raad van Middelburg, en van Agnes Anna van Sandick; zij hebben 6(?) kinderen, waaronder Anna Maria Schelkes, geb. te Breda April 1772, geh. te Vianen met Lambertus op den Hooff, secretaris van Vianen, waaruit Johannes op den Hooff, Vice-President van den Hoogen Raad der Nederlanden, geh. in Aug. 1822 met Emilia Christina van Braam.

Rotterdam. MR. H. W. VAN SANDICK.

Roerom, Beresteijn. — Mede behoorende tot de afstammelingen in de vrouwelijke lijn van Beatrix, het kindje, dat na den St. Elisabethsvloed in 1421, in eene wieg, met een kat daarop, zooals beweerd wordt, aan den Kinderdijk is komen aandrijven, en alzoo wonderbaarlijk gered is, welke Beatrix later met Jacob Roerom, is gehuwd, zou ik gaarne vernemen, waar de keten, die dat kindje zou omgehad hebben, en die eenige jaren geleden uit een boedel van de familie Beresteijn is verkocht, gebleven is.

Sliedrecht. MR. M. A. H. ONDERWATER.

Officieele schrijfwijze van familienamen (XLIII, 354). — Na de mededeeling laat de redactie een redeneering volgen, die ik niet zonder tegenspraak meen te moeten laten. Het is immers toch al te gek te willen beweren dat men in strijd zou handelen met den historischen zin, wanneer men de maagschapsnamen schrijft zooals zij altijd geschreven zijn, vóór de Heeren De Vries en Te Winkel den dwazen regel hadden uitgevonden, dat het voorzetsel een *integreerend* deel van den naam is.

Zeer terecht spreekt men van „Mijnheer van Heeckeren" of van „Baron van Heeckeren" of van „den Heer van Heeckeren" zooals men ook spreekt van den Prins van Wales of van den President der Fransche Republiek.

Wanneer men evenwel geen titel of voornaam aan den maagschapsnaam doet voorafgaan, spreekt men, met weglating van het voorzetsel, alleen van: Heeckeren en zegt: „Ik heb gisteren Heeckeren ontmoet; — Oranje en Nederland zijn een. — De strijd der Heeckerens en Bronckhorsten en niet de strijd der Van Heeckerens en der Van Bronckhorsten. O! historisch gezinde redactie!

Ook schreef Vondel:

> Neef Velzen lang getergd tot eigen wraak geprikkeld,
> En Woerden hebben mij hier listig in gewikkeld,

en luidt de wapenspreuk der Rohans: Roi ne puis, Prince ne daigne, Rohan suis, en niet De Rohan suis, zooals De Vries en Te Winkel misschien wel zouden willen hebben.

De nieuwe-spelling-volgende kranten drukken tenminste trouw: de heer De Freycinet, de heer De Lesseps, graaf Von Caprici en zouden dus, om zich zelf gelijk te blijven, ook moeten schrijven de Koningin Der Nederlanden, de President Der Republiek enz.

Onze zoogenaamde Vlaamsche broeders met hun „begrip" komen hier al heel kwalijk van pas. Zij doen mij denken aan den redacteur van het Handelsblad die hun ten gevalle gedurende een Amsterdamsche tentoonstelling zich zelf „Vanduyl" noemde. Of dat ook inschikkelijk was!

Als er ooit menschen zijn geweest, die weinig historischen zin toonden, dan waren dat wel de Heeren De Vries en Te Winkel op dit stuk. Ik meen trouwens wel te weten, dat in de registers van den Burgerlijken stand te 's-Gravenhage de Heer De Vries, als getuige bij een huwelijk, zijn naam teekende met een kleine d, wat heel verstandig van hem was.

In een naam, vooral in een goeden naam, dient men, niettegenstaande Het Woordenboek, het voorzetsel alleen te schrijven als het pas heeft en het dan met een kleine letter te doen. Is de naam een buitenlandsche, dan dient het voorzetsel vertaald te worden, wat tegenwoordig alleen met Engelsche namen als regel geschiedt. Nooit tenminste zag ik nog „Of Beaconsfield" gedrukt

of „de hertog Of Manchester", wat anders naast graaf „Von" Caprici en de heer „De" Lesseps niet kwaad zou staan.

MR. J. E. VAN SOMEREN BRAND.

De geachte medewerker houde mij de rondborstige verklaring ten goede, dat ik zijne boutade tegen mijn hierboven aangehaalde bewering als kant noch wal rakende beschouw, en dat zijne argumenten geheel en al uit de lucht gegrepen zijn.

1o. Is zijn eisch, dat men de maagschapsnamen zou behooren te schrijven, „zooals zij altijd (*notabene*) geschreven zijn, vóór de Heeren De Vries en Te Winkel den dwazen regel hadden uitgevonden, dat het voorzetsel een integreerend deel van den naam is," — eenvoudig onbegrijpelijk en onnavolgbaar.

De hr. v. S. B. weet toch even goed als ieder ander „navorscher" dat de Nederl. familienamen in vroegere eeuwen nooit ofte nimmer gelijk gespeld of geschreven werden. In handschriften van *dezelfde* eeuw, ja van *hetzelfde* jaar dikwijls vindt men de namen verschillend gespeld en de voorvoegsels met kleine en groote letter geschreven! Ik heb tal van dergelijke varianten in charters en hist. hss. gezien en opgemerkt. Waarop slaat nu dat „altijd"? Ieder tijdvak — wie weet dit niet — verschilt in de schrijfwijze der namen! [1])

2o. Heb ik niet beweerd, dat men spreekt van „Mijnheer Van Heeckeren, Mijnheer De Vries enz. maar dat men, die personen *aansprekende*, altijd zeggen zal: Mijnheer *Van* Heeckeren, *Van* Palland, enz. en niet Mijnheer *Heeckeren*. Hoe men zich uitdrukt als die personen *niet* aanwezig zijn, en *niet* worden aangesproken, doet niets ter zake. Is men „entre joyeux amis" of in een gezelligen kring, dan kan wel de uitdrukking gebezigd en gehoord worden: „Ik heb

---

[1]) Hoe schreven echter onze oudste wapenherauten? Die konden het althans weten! — Juist terwijl ik dit neerschrijf, valt mijn oog op eene zinsnede der voorrede van het aan biografische feiten zoo rijke, pas verschenen werk van Ds. C. A. L. Troostenburg de Bruijn over de Predikanten in Ned. Indië. Wij lezen daar (bladz. VI en vv.): „Er heerschte in de 17e en 18e eeuw groote onzekerheid omtrent de spelling der persoonsnamen..... Een merkwaardig voorbeeld daarvan is de naam van den bekenden Commissaris-Generaal der Comp. Hendrik Adriaan van Reede van Drakestein.... Die naam werd door hemzelf nu eens met, dan weder zonder h achter de R, nu eens met ééne, dan weder met twee ee's, en nu eens met, dan weder zonder n op het einde geschreven." — Zelfs zij, die het konden weten, hadden dikwijls geen vasten regel. Zoo leest men b. v. bij De Rouck, Den Ned. heravld. 1645, blz. 339 en vv.: Aerschot, Berckel, Berchem, Brimeu, naast: Van Assche, Van Dale, Van Erp, enz. En dezelfde onzekerheid heerscht o. a. ook bij Ferwerda.

gisteren Heeckeren ontmoet." Maar dergelijke studentikoze afkortingen in een intiem gesprek bewijzen niemendal. Ik daarentegen kan als Gelderschman en geboren Zutphenaar uit ondervinding verzekeren, dat ik nooit leden van de geslachten der Van Heekerens, Van Pallandts, Van Lijndens of van andere dragers van Geldersche familienamen, die van het voorvoegsel Van vergezeld gaan, *zonder dat* hebben hooren *aan*spreken.

3o. Wat dichters, gelijk Vondel, schreven, doet hier evenmin iets af; op historisch en taalkundig gebied hebben wij met „licentia poetica" het allerminst rekening te houden.

4o. Met Fransche of Engelsche namen hebben wij in deze kwestie evenmin te maken. Het heele praatje van den hr. v. S. B., dat daarover handelt, is nutteloos en overbodig. [1]) Er kan hier alleen sprake zijn van *Nederlandsche* en *Vlaamsche* geslachts- of familienamen, als behoorende tot dezelfde taal en denzelfden stam.

5o. Dat Prof. De Vries als huwelijksgetuige te 's-Gravenhage zijn naam geteekend heeft met een kleine *d*, spreekt vanzelf. Hij zal wel hebben geschreven: Dr. *Math.* of Dr. *M. de* Vries en niet Dr. *De* Vries, zooals het anders behoorde te zijn.

Summa summarum persisteer ik bij mijn gevoelen, dat het niet wenschelijk is terug te keeren tot de stelselloosheid der vroegere tijden, waarin de voorvoegsels willekeurig, nu eens met een groote, dan weder met een kleine letter geschreven werden. Des te minder wenschelijk, wijl de tegenwoordige bijna algemeen geldende regel van De Vries en Te Winkel door het spraakgebruik voorgoed is gewettigd.

RED.

---

[1]) Ofschoon dus eene vergelijking met Fransche namen en Fransche gewoonten niet aangaat, wil ik toch even erop wijzen, dat in Fransche biographieën en bibliographieën, alphabetisch gesteld, met luttele uitzonderingen, de familienamen, die met een voorvoegsel beginnen, op dat voorvoegsel (De, Du) geplaatst worden. Een bewijs derhalve, dat ook zij die voorvoegsels als integreerende deelen van de geslachtsnamen beschouwen.

KERKGESCHIEDENIS.

IETS OVER „DE MIDDELEN" IN DE 17DE EEUW VOORGESTELD EN AANGEWEND OM DE JODEN TE BEKEEREN.

Bekend is het, hoe de in het begin der 16de eeuw uit Spanje en Portugal verdreven Joden, die in onze Nederlandsche gewesten een veiliger schuilplaats zochten, aanvankelijk geen beter lot te gemoet gingen. De bloedplakkaten, door Karel V tegen de Hervormingsgezinden gericht, werden ook op hen van toepassing verklaard en met alle gestrengheid tegenover hen gehandhaafd. Eerst toen in 1578 Amsterdam de Hervorming had aangenomen, vonden zij in die stad bescherming en werd hun, zij het ook in den aanvang een min of meer beperkte, aldaar vrijheid van godsdienstoefening verleend. Toen ongeveer een halve eeuw later een vreeselijke vervolging in Duitschland, inzonderheid in Frankfort, Spiers en Worms tegen de Joden uitbrak, en iets later Poolsche Joden uit Litthauen de mishandelingen der Russen ontvloden, zochten honderden dezer ongelukkigen evenzeer in Amsterdam een veilig toevluchtsoord. Wel viel aan deze doodarme Joden niet zulk een welkome ontvangst ten deel als vroeger hunne rijke geloofsgenooten uit Spanje en Portugal ondervonden handen, toch mocht het hun gelukken er een veilige woonplaats te vinden en de toestemming te verkrijgen tot het bouwen van eigen bedehuizen. Niettemin leidden de Joden nog een kwijnend bestaan. Maar nadat Willem III in 1672 het stadhouderschap aanvaard had, brak een betere tijd voor hen aan. Van uit Amsterdam verspreidden zij zich door het gansche land; inzonderheid vestigden zich velen in den Haag, waar enkelen tot aanzienlijke betrekkingen werden benoemd. Wel zou er nog meer dan een eeuw moeten verloopen, aleer zij een geheele gelijkstelling in rechten met de overige burgers van den staat zouden erlangen, toch mochten zij zich verheugen in de toenemende gunst

en bescherming van de besten en invloedrijksten in den lande.

Zeker, wij weten wel dat staats- en handelsbelangen in deze voor de Israëlieten zoo gunstige veranderingen een groote rol hebben gespeeld; hoe kan het ook anders in een tijd, waarin de christelijke verdraagzaamheid nog zoo zeldzaam werd aangetroffen?, maar toch meenen wij dat medelijden met dat ongelukkige volk en eerbied voor zijn grootsch verleden velen gedrongen hebben het de hand der liefde te reiken. Een bevestiging daarvan vinden wij in de Geldersche Synoden van de jaren 1672 tot 1682. Terwijl in die Synodale vergaderingen op de meest hartstochtelijke wijze geijverd werd tegen de „stouticheden des pausdoms" en tegen de ketters dier dagen: Socinianen, Remonstranten, Labadisten, enz.; terwijl deze met de namen van „Godslasteraars, ongodisten, godlose" bestempeld werden en de Synodale heeren telkens de hulp van den staat inriepen om het „licentieus drucken en verkoopen van hunne onstichtelyke, aenstotelycke en seer vuyle boecken" te verbieden en aandrongen op „serieuse placaaten" tegen zulke „dagelyx uytkomende lasterlycke" geschriften, vernemen wij hoogst zeldzaam iets dergelijks, toen in de vergaderingen aan de orde kwam het artikel genoemd: „middelen tot bekeringe der Joden." Alleen in 1671, toen de afgevaardigde van de Synode van Z.-Holland, namens de Synode dier provincie, eenige, voor dien tijd van een zeer milden geest getuigende „middelen" had voorgesteld om de Joden van dwaling te overtuigen, traden een paar afgevaardigden van (zoo het schijnt) twee Classen in Gelderland op, [1]) de namen dier Classen worden niet genoemd, evenmin als die der Heeren afgevaardigden) met het voorstel om aan de „middelen", door Z.-Holland aan de hand gedaan, nog deze toe te voegen, die wij om hunne curiositeit volledig mededeelen:

1°. Uyt de naem van de Synodus door Predicanten hiertoe te committeren een boeck te ontwerpen over de middelen tot bekeringe der Joden.

---

[1]) Tot de Synode van Gelderland behoorden de Classen van Nijmegen, Tiel, Zutphen, Bommel, Overveluwe, Nederveluwe, 's Hertogenbosch, Peel- en Kempenland, Maastricht.

2°. de Joden te constringeren om meermalen in het jaer te komen in de christenkercken offte gedogen dat de predicanten komen predicken in haere Synagogen.

3°. Te verhinderen dat de Joden in haere Synagogen onse Messiam niet en lasteren, waertoe opsienders souden mochten gestelt worden door de Overheyt in haere Synagogen.

4°. Niet toe te laten, dat de Joden boecken drucken sonder visitatie van visitatores uyt de predicanten daertoe te committeren.

5°. Voor te komen dat de Joden hetsy door houwelyck 't sy in hoererie haer niet vermengen met Christen meyssens.

6°. Te besorgen dat de Joden de Christèlycke rustdagen niet prophaneren door handtwercken ende coopmanschappen.

Volgens gebruik moesten de verschillende Classen onder de Synode van Gelderland ressorteerende op alle voorstellen vóór de vergadering van het volgend jaar een schriftelijk advies indienen. Maar in de eerst volgende Synodale vergaderingen van 1675, 1676, 1677 (in 1672, 73 en 74 werden geene Synoden gehouden wegens de Fransche overheersching) was geen enkel antwoord ingekomen, noch op de voorstellen hierboven vermeld, noch op die der Synode van Z.-Holland. Blijkbaar wilde men aan de Joden geen moeielijkheden in den weg leggen. Maar daar de afgevaardigde van Z.-Holland bleef aandringen op de middelen door zijn Synode aangewezen om de Joden tot bekeering te brengen, werden deze in 1678 aangenomen en bepaald dat men, voor zoover zulks noodig was, tot uitvoering er van de toestemming en medewerking der Overheid zou trachten te verkrijgen. De dwaze en illiberale voorstellen der twee Classen van Gelderland werden met algemeene stemmen verworpen.

Deze vastgestelde „middelen," die in het jaar 1679 vernieuwd werden, luidden als volgt:

1°. openbare gebeden voor de Joden opdat zij, van onze genegentheijt tot haere salicheyt overtuygt worden;

2°. dat men wechneme alle aenstoot en alle verhindernissen waerdoor de belooffde bekeeringe der Joden oogenschynlyck verachtert en belet wordt, als daer syn:

a. de hoochgaande affgoderie der Papisten, haeren beeldendienst en misse;

b. de schrickelyke ontheyliginge van Godts H. naem;

c. versuym en oneerbiedicheyt omtrent den openbaeren Godtsdienst op alle tyden en wel bysonder op den dagh des Heeren;

d. scheuringe, twisten, oneenicheden over saken van Godtsdienst;

e. kleynachtinge en verachtinge van het Propheetysche woordt en Goddelycke schrifturen;

f. de algemeine afwericheyt van de Joden en verachtinge van deselve en quade benaminge;

g. ongebondentheyt onder de Christenen, byzonder onder kerckelycke personen.

3°. dat men in het werck stelle alles wat gevoeghlyck aen onse syde gedaen can worden, off Godt syn segen daerover beliefde te geven en bygevolgh:

a. dat men de Rabbynen en andere Joden met minnelycke benaminge nodige tot minnelycke conferentie over Moses en de propheten ende wel bysonder over eenige stucken der salicheyt, als daer syn het poinct .der heylicheyt Godts in het straffen van de sonde, den raedt des vredes tusschen den Heere ende den Man wiens naem is Spruyte; de kracht van de belofte in het paradijs; de gelegentheyt van de beloffte gedaen als onse Vader Abraham; het onderscheyt der Testamenten; de bedelinge der genade voor de Wet en in het N. T. de wetgevinge; de natuer van de ceremonien: de persoon, Ampte en Staeten van de Messias: syn lyden en Heerlyckheyt daerop volgende; de teyckenen die de comste des Messias moesten voorgaen, vergeselschappen en volgen; de natuer van het Coninckryck des Messiae; Godts wonderlycke wege omtrent Joden en Heydenen, om eerst de eene en daerna de andere elck op haar tijt aan te nemen en te verwerpen; de ellende van haere tegenwoordige staet in vergelyckinge van de voorgaende heerlycke Staet en de oorsaecen daervan.

b. De predikanten sullen haer daegelycs oefenen in de Hebreusche talen en in haer predicatie sooveel mogelyck is haer gewennen

aen de woorden en spreeckwyse van den H. Geest ende onder anderen haer werck maecken om de bovengenoemde Leerpoincte uyt Moses en de propheten te verhandelen, opdat de kennisse van Godts woord en wegen onder de Christenen sodanigh vermenichvuldighe, dat deselve tot de Joden affvloye en sy door de Christenen tot yver verweckt worden.

c. De Professoren Theol. sullen versocht worden om gesettelyck de bovengemelte stucken in haere openbaere lessen te doceren en collegien daerover te houden.

d. De Studenten in de Theology sullen daertoe werden gehouden dat se haerselve neerstigh oeffenen in de Hebreusche taele en de Joodtsche controversien en sullen in examinibus tam praeparatoriis quam peremptoriis niet alleen over de bovengemelte stucken maer oock over haer kennisse in de Hebreusche taele strictelyck worden geexamineert.

e. De Hooge Overheyt sal werden versocht om tot 's Lands coste een ofte twee mannen te gagieren, ende Studenten, het sy in het Staeten collegie 't sy daer buyten te alimenteeren, die niet anders sullen doen als over de Hebreusche text confereren en de Joodtsche controversien verhandelen, Moses en de Propheten grondich uytleggen, den Talmud ende andere Joodtsche schriften, als oock haer hedendaechsche gevoelens ondersoecen, en by provisie den Talmud in de Latijnsche tael oversetten, en souden in Collegie mannen worden aengequeekt, die bequam souden syn om Joden tot conferentie (waervan boven) te nodichen.

f. Daer sal by de Hooge Overicheyt versocht worden dat ordre gestelt worde, dat gegoede Joden die sich bekeren in haer bekeringe geen schade te lyden in haere goederen door Testamente ofte andersints. Oock dat de arme bekeerde Joden behoorlyck werden gesoulageert.

Al vertoonen deze „middelen" ook, en natuurlijk, geheel den geest en de denkbeelden van den tijd, waarin zij gegeven werden, geen enkel woord, gelijk men ziet, wordt gebezigd dat aan de Joden aanstoot geven kan. Met studie schijnt men elke hatelijke uitdrukking vermeden te hebben. Van „controversien," (geleerde

twistredenen) wordt gesproken, niet van de „aanstotelycke," „gevaerlyke," „heyllose," „verfoeylycke" en „Godtslasterlycke" gevoelens der Joden, welke uitdrukkingen schering en inslag waren, indien men de leerbegrippen der ketters besprak. Het gansche stuk ademt integendeel een geest van welwillendheid, van tegemoetkoming, van zorg, ook voor de stoffelijke belangen der Joden, die weldadig ons aandoet. Inderdaad, voor de Antisemieten onzer dagen valt er veel uit te leeren, dat hun ten goede komen kan.

Of de Overheid omtrent de twee laatste punten toestemming en medewerking heeft verleend, is ons niet gebleken. Na 1679 schijnt in de Synoden der onderscheidene provincies over de bekeering der Joden niet meer gesproken te zijn. Althans in de Notulen der Geldersche Synoden komt er niets meer over voor en evenmin in de inhoudsopgaven van hetgeen in de Synoden der andere provincien behandeld is.

Arnhem. A. C. J. VAN DER KEMP.

Duivel. — In Mr. William ten Hoet's fantazie-roman „Het woud van de vier perken" (Tiel, H. C. A. Campagne, 1879) II, 142, 3 leest men als aanteekening: „*Duivel* komt eenvoudig van „„die Euvele"", en wordt in middeneeuwsche oorkonden, stukken en geschriften, ten minste, die ik ken, en voornamelijk wat Gelderland betreft, nooit anders dan *Duvel*, *Deuvel*, *Deuffel* enz. gespeld." Hoe is 't mogelijk, zulks te hooren verzekeren door iemand, die blijkens deze pennevrucht eene belezenheid aan den dag legt, welke bewondering, verbazing wekt; door iemand, die in de oude en nieuwe, klassieke en semitische litteratuur zóó ervaren toont te wezen! Immers *duivel*, — vgl. het Italiaansche *diávolo*, — kan alleen afkomen van *diabolus*, — διάβολος, διαβάλλω, διαβόλη, — de Grieksche vertaling van 't hebr. שָׂטָן, Satan, d. i. lagen-legger, insidiator, adversarius. Dit „Satan" is door de Septuaginta onvertaald gelaten, en komt ook in 't Nieuwe Testament dikwijls voor. Het Grieksche diabolos beduidt aanklager, lasteraar in 't algemeen, met voorgeplaatst lidwoord (ὁ διάβολος) is 't de duivel bij uitnemendheid, als zijnde „de verzoeker ten kwade, de verleider tot zonde", en wel

„van den beginne" (Ev. Joh. 8 vs. 44). — Laur. Diefenbach's „Glossarium Latino-Germanicum Mediae et Infimae Aetatis" (Frankfurt a. d. Main, 1857) heeft: Diabolus, dyabolus, diabulus, i. e. Sathan, demon, mammon, leuiathan, pluto, labrutus, tintinulus, — met het adject. diabolicus, en het afgeleide diabolaris, diobolaris, *diavolaris*, *diovolaris*, diabularis, dyabolas. Bij dit derivatum worden als meervoudsvormen gebezigd: *diavole*, *diovole*, divoltres, in de bizondere beteekenis van „vilis mercator ut leno, meretrix, deipel, gemeyne fraw, frawen-wirtin, hure, huyre". „Leviathan" z. v. a. gedrochtelijke *slang*, reuzenslang; vgl. Job 3 v. 8; Jez. 27 v. 1. Bij „Mammon, pluto", ligt het denkbeeld ten grondslag, dat het geld op menig menschenkind een diabolische kracht en invloed uitoefent. Labrutus wordt ook met laboruscus, tintinulus, met titrullus, titirullus afgewisseld. JAC. A.

Kerkheiligen (XLIII, 362). — Bij vele kerken, in 't algemeen, worden de oorspronkelijke *patroons* genoemd in v. Alphen's Kerkelijk Handboek, 1878. E. LAURILLARD.

De Kleine Print-Bijbel. — In het jaar 1720 kwam, voor het eerst, de hier genoemde kleine Print-Bijbel uit te Amsterdam, bij Joannes Pauli. Op den titel staat te lezen: Uit de Hoogduitsche in de Hollandsche taal overgezet. Uit een opdracht, vooraan geplaatst, blijkt, dat men dit geschrift te danken had aan den Amsterdamschen predikant Gerardus Puppius Hondius, van wiens hand dan ook de voorrede is. Deze voorrede geeft ons echter niet voldoende antwoord op onze vraag naar het Hoogduitsche origineel. Wij vragen: hoe luidt de titel van het vóór 1720 reeds bestaan hebbend Hoogduitsche werk, en waar is een exemplaar daarvan vermeld of te vinden? J. I. DOEDES.

Predikanten in Ned.-Indië. — Uit een bundel zeer belangrijke geschreven bescheiden betrekkelijk de Nederl. kerkgeschiedenis, die het eigendom is van den heer Mr. W. J. Royaards van den Ham te Utrecht, deel ik de volgende losse aanteekening mede

over enkele predikanten in Ned. Indië. Het hs. is van 1660 of kort daarna. RED.

In den jare 1659 sijn in Indien gearriveert dese navolgende predicanten:
Petrus Ongena. [1] — Arnoldus Winshemius [2]) van Zeelant.

Hermanus Busschof Petrus Musch Joannes Campius Philippus Baldæus	van Amsteldam.

Leonard Bonnius van Rotterdam.

Ende sijn in Indien als blijckt wt den brief in het jaer 1656 aengecommen dese naervolgende predicanten:

Op Batavia 4:

Joannis Rooman.	Samuel Thessemaker.
Cornelius Lindius.	Abrahamus Leonardis.

Op Formosa 8:

Antonius Hambrouck.	Joannes Kruyff.
Hermanus Busschoff.	Joannes Backerus.
Marcus Maes.	Petrus Musch.
Arnoldus Winshemius. [2]	Joannes Campius.

Op Ceiloon 3:

Henricus Boogaert. [3]	Franciscus Wingaerden.

Dominicus Winshemius.

Op Malacca 2:

Gualtherus Backer.	Joannes à Breyl.

In Amboina 3:

Philippus Joannis de Vries.	Remetus Ringius, bij leeninge wt Banda
Petrus Ongena, staet daer nae te	aldaer geplaetst.

Henricus Hartong ende Jacobus Rogerius waren overleden.

In Banda 2:

Daniel Brauwerius, de geruchten gyngen dat hy was overleden. [4]
Jacobus Molanus, geordonneert derwaerts te vertrecken.

In Ternaten 1:

Johannes à Warmelo.

---

[1]) Deze opgaaf klopt niet met het sedert verschenen Biographisch woordenb. v. O. I. pred. door C. A. L. Troostenburg de Bruijn. Nijm. 1893, alwaar wij blz. 322 lezen, dat Ongena † 1658.

[2]) Verg. Troostenb. d. Bruijn, ibid. blz. 457.

[3]) Verg. Troostenb. d. Bruijn, ib. blz. 42.

[4]) Hij † 1673 te Ternate; zie Troostenb. de Br. blz. 61.

Op de Cust van Coromandel:

Fredericus Frontenia.

Noch 3:

Pet. Reolerus. [1] Philippus Baldeus.

Leonardus Bonnius ergens op een tocht.

Eene niet gewone Attestatie. — Als bijzonderheid mag gelden eene in mijn bezit zijnde attestatie van den volgenden inhoud;

Bij absentie van den Domine Weidenbach, Predikant geweest zijnde bij het voor desen genoemde Regiment Erf-Prince, heeft denzelve bij zijn vertreck uyt Amsterdam het Attestatie van Anna Clara Jung niet uytgevaardigt; denzelve heeft zig verscheidene maalen aan hem schriftelijk geaddresseert, maar nooit mogelijk geweest eenigte antwoord te ontfangen, weshalve de ondergeteekende niet weigeren kan te verklaaren, dat Anna Clara Jung geboren is den 30 July 1774, haar vader zijnde Johannes Elias Jung, gewezen sergeant van het bovengenoemde Regiment, en thans in die qualiteyt gepensioneerd bij de Republic: haar moeder zijnde Maria Margaretha, beide nog levenden lijve te zijn, en dat Anna Clara Jung haar geloofsbelijdenis op Michaelis van 't jaar 1787 [2]) in tegenwoordigheid van mijn heeft afgelegt, en na dese solemnele Handeling tot Lidmaat van den Gereformeerden Godsdienst aangenomen, en vervolgens aan de genadetafel Jesu verschenen is; zig ook altoos in haar leven en gedrag als een waaren christin heeft gedragen, weswegens ik haar dit getuignis gaarne geve, en met hart en ziel verleene, met verzoek Anna Clara Jung als Lidmaat van de Gereformeerde Kerk gelieven aen en op te nemen.

Amsterdam, den 3 Januar 1798.

C. H. von Gobern,
Lieutenant van het gewesen Regiment Erf-Prince en thans in die qualiteyt gepensioneerd bij deze Republic.

Medegedeeld door E. LAURILLARD.

---

[1]) Niet bij Troostenb. de Br.

[2]) Derhalve, 13 jaar oud.

FOLKLORE.

RONSSE.

„DEN WAGEN VAN RONSE."
Op een seer aangename Vois.

Vroeger heb ik Ronsse (fr. Renaix) meermalen besproken, en op mijne vragen deswegens is nog geen antwoord ingekomen. Misschien gelukt het mijzelven, daar een vriendenbezoek in het niet onbevallig gelegen en zeer oud stedeke 't mij weer herinnert, er iets naders van te zeggen. Ronsse schijnt in vroeger tijd in 't Zuiden even berucht te zijn als Culemborch en Vianen, in 't Noorden waren, een soort vrijplaats voor verarmde schuldenaars. Ook Ronsse heeft zijn bosch en wel een groot bosch, zich tot Etichove bij Oudenaarde uitstrekkende en nog deels als 't Geuzenbosch bekend, van de Boschgeuzen en in later tijd de schuilplaats der vervolgde Protestanten; ook van ketelboeters, dieven en roovers, die men van de XVIe tot ruim half de XVIIIe eeuw over een kam scheerde.

In een klein 24° Liedeboekje, getiteld: De Nieuwe Vlissingse Tijd-Korter of verbeterd Snaakje; Voortbrengende Alderhande vermakelijke Minne-, Herders- en Drink-deuntjes. Zevenden Druk, vermeerderd en verbeeterd. Te Middelburg gedrukt bij Gabriel Clement, zonder jaar, heb ik over Ronsse wat gevonden, en wel een kreupel rijm, getiteld: Den wagen van Ronsse, dat ik behoudens goedkeuring van den geachten bestuurder van dit tijdschrift in zijn geheel wensch mede te deelen.

Sa Musiseen,
Al op de been,
Wy komen u besoeken,
De wagen staat gereed,
Past op en neemt uw boeken;
Gij moet al mee met ons,
Met Bas en Violons
Gaan een bedevaart doen na Rons.

Met andere viese grollen,
Van bollen,
Met andere viese grollen,
Van quinten stijf gezwollen,
Al was de key,
Groot als een ey,
Al in uw kop gezwollen,
Gy moet al mee,

Naar Rons ter stee,
Omdat gy staat,
Myn kammeraat,
Geteykend op de rolle.

Sa, sa, Holland,
Geweer in d' hand,
Wy moeten lustig vegten,
Bachus die brengt te velt een leger met veel knegten,
Die met fusiek alleen,
Syn gaauw en wel ter been
Om te schieten al twee voor een,
Te schieten al met kartouwen,
Om door de keel te douwen,
Ons grof kanon,
Dat is een ton,
Dat menig het hoofd doen krouwen,
Geen vlam en vier,
Van wyn en bier,
Onder geluyt,
Van drink eens uyt,
Konstabel in de Schouwe.

Den Bruggeling,
Oostendeling,
Die hebben de eerste plaatsen.
Past op gy Gentenaars liefhebbers van het kaatsen,
Past op gy winkeliers,
Past op gy taverniers,
Al om te speelen Jan van Liers,
Die snyders al van dat laken,
Die snaken,
Die snyders al van dat laken,
Om by ons te geraken,
Geeft uwen boek
Ter onderzoek,
Soekt alles kort te maken,
Seyt koopman vry,
't Kon u als my
Voorkomen wilt dog waken.

Den beer den fleur,
Den Prokureur,
Met viele proceduuren,
Die dikwyls tegen raest,
U wil de key uitvuuren.
Dan gaat den plukker veur,
Met al uw schyven deur,
Maar op 't lest zoo zit hy er veur,
Maar eerst zoo zal hy jou pluymen,
En uwe beurse ruymen.
Daarna 't Proces,
Hangt in de smes,
Hij geeft u soete pruymen,
Eylaas op 't lest
Nul op 't request,
Gy hebt gedaan,
Ras op de baan,
Wat staat gij hier te luymen.

Hebt gy uw geld,
Vertuyst verspeld,
Kom sit al op de wagen,
Set op Smelis kint hebt gy uw vrouwtje geslagen,
Sit op de wagen stout,
En weest nu niet benouwt,
Voor den stadhouder of schout,
Wy zullen u bevryden,
Van alle deez' partyden,
Den Duyts den Frans den Engelsman,
Stelt al dat volk ter sijden,
Want Exploiteurs,
Reparateurs,
Moeten met ons
Almee naar Rons,
Op onzen wagen rijden.

Den wagen is van bier en wyn
Tabak en snuijf geladen.
De wagen en anijs zullen de key doen dragen

Van menig viesen griek,
Die erger is als ik,
Van den rooms en quinter ziek.
En wilt u niet beroeren,
Gy hoeren,
En wilt u niet beroeren.
Men zal Je al mede voeren,
Den paap, de non,
Den edeldom,
De burgers en de boeren,
Sa, scheef en mank,
Van harssens krank,
Zit op de ker,
Ten is niet ver,
Wy syn al gildebroeren.

Dog bovendien,
Syn daar te zien,
Wel zes en dertig schepen,
Die ons Neptuunus geeft waaronder syn begrepen,
Met negen hondert last,
Waarvoor den kloeken gast,
Die op zyn geweer wel past,
Zy brengen met een voeder
Vol poeder.
Zij brengen met een voeder,
Voor ieder gildebroeder,
Het is blou lind,
Dat yder mind,
De vader, het kind, de moeder,
Men doet acces,
Naar dees fortres,
Van 's morgens vroeg,
Zyn in de kroeg,
Want 't is ons lyfsbehoeder.

Men teekend aan,
In 't volle maan,
Pampoen coleure tronie,
Die op de kaken draagt de vlag al van bourgonie.
Karbonkels acht of tien,
Zynder genoeg te zien,
Op de gevel al van dees lien,
Zy krygen by notitie,
Een officie,
Zy krygen by notitie,
Al zyn ze maar invicy,
Nog Gouverneurs,
Nog controleurs,
Men neemt op de rook geen visy,
Maar wordt bekwaam,
Tot grooten naam,
En wordt geeerd,
By hem verkeerd,
Tot Rons bij d' hoog Justitie.
Mynheer Cousin,
Met fleurecijn,
Zal zachtjes moeten ryden,
Ay, Ay, wat smert wilt doch myn voetjes mijden,
Ach hoe worde ik geplaagd,
Maar daar niemand na vraagt,
Die my na de wagen draagt,
Nog komen ze my bespotten,
Met potten,
Nog komen ze my bespotten,
Den drommel haalt die sotten,
Den klaren wyn,
Die mijn doet pijn,
Doet vroeg in d'aarde rotten,
't Is al verbruijt,
Tot schip en schuyt,
Nu ryd ik ook,
Met dit gespook,
Na Ronsse by de sotten.

Ook vyandschap,
En achterklap,
En mochten wij niet lijden,

'tIs al in volle vreugd als wij naar
Rons toe rijden,
Ons brood dat is gebakt,
En alles is gepakt,
Tot den bril waardoor men kakt,
Doctoors en Apothekers,
Die poffers en wintbreekers,
Om op de baan
Ons by te staan
Als meesters en voorsprekers,
Den chirurgijn,
Die moet er zijn,
Om 't zachte bloed,
Op staanden voet,
Te halen uijt de bekers.

Er moet aan de geschiedenis van Ronsse 't een of ander zijn dat aanleiding tot dit schimpdicht van Vlaamschen oorsprong (waarover straks) aanleiding geven kon. Is het toeval, dat Vondel in de fabel van de weddingschap tusschen den haas en de schildpad, wie eerst op zekere plaats zou zijn, voor dat punt van aankomst Ronsse stelt? 't Is waar, dat Marcus Geeraerts, bij wiens 125 fraaie prenten Vondel zijne Warande der dieren schreef, een Vlaming, Bruggeling, was, doch Brugge is verre genoeg van Ronsse, om niet juist aan die stad te denken, tenzij ze bijzonder in den mond des volks levende was in Vondels tijd. 't Is waar, er zijn meer stedenamen in den mond des volks en in zijne spreekwoorden vooral. Men denke aan Rome, dat niet op een dag gebouwd is; aan Keulen en Aken, die niet samen op eenen dag gesticht zijn; aan Meenen is verre van Kortrijk (dit in parenthesis is echter slecht overgeleverd, 't moet wezen Meenen is niet verre van Kortrijk, dat is: gij raadt heel na, maar toch nog niet juist); 't is een Ronselaar, (woordspeling) voor, knoeier, bedrieger, kwakzalver; hij komt van Oudenaarde voor: is een gierigaard (men denke aan houden — vasthouden — aard). Doch dat juist Vondel zoo zijn verhaal stelt in de buurt van Ronsse, is vreemd. De haas zegt:

Ick ben doch morgen vroegh te Ronssen voor de stadt,
Eer ghij ten eynde zyt het geldelooze padt.

Daar de Navorscher soms verklaringen van verouderde woorden geeft, wil ik er straks eenigen uit het vrijwel onbegrijpelijke lied trachten op te helderen, terwijl ik er tevens eenige vragen onder meng. Doch alvorens een woordje over *den Deken van Ronsse*, vroeger reeds in dit tijdschrift nagevorscht. Hij staat als een wreed

en gierig kettervervolger in de geschiedenis bekend en waart, bij overlevering, nog als spook in Vlaanderen rond; het volk stelt hem op eene lijn met de Dood van Iperen (thans opgehelderd) en het Spook van Rammekens, thans verdwenen als West-Kappel in de mist.

Zou onze Deken niet zijn Petrus Tielman, dolijverig inquisiteur en kettervervolger tijdens de Hervorming in Vlaanderen? Hij was in 1568 Deken van Ronsse en Inquisiteur. Jan Ongena, een Vlaamsch dichter, vervaardigde indertijd, vooral tot groot genoegen der verbondsedelen, een schimpdicht op al de „papen en nonnen" van Gent. Aan ieder, met name genoemd, gaf hij bijzondere zinnebeelden, zooals men ze bij de afbeeldsels der Heidensche godheden en latere Heiligen vindt. Zoo gaf hij aan Tielman het varken van het Armengasthuis, onder den naam van byloke bekend, het daarvoor uitgehouwen zwijn, „'t verken van de byloke" tot een metgezel. 't Was waarschijnlijk het varken van St. Anthonius, dien men nog in O. en W. Vlaanderen om voorspraak tegen de varkensziekte aanroept.

Verouderde en weinig gebruikelijke woorden in het Lied van den wagen van Ronse.

Bollen, meerv. van bol. Kiliaan caput, overdrachtelijk voor hoofd. De Vlamingen, wier scherts soms vrij ruw en onkiesch is, noemen den H. Doop nog de bollenwassching.

Key, Kil. Silex. In het lied wordt echter met dit woord bedoeld het aanverwante:

Quinten, Kil. quiterne, catarre, cathareus, eene bekende ziekte, vooral onder de kinderen. 't Is een knobbel ter zijde van het hoofd, nabij het oor of tusschen het oor en den hals, ter grootte soms van een hoenderei en om de hardigheid kei genoemd. Vondel kende het ook (Zie zijn Boeren cathechismus).

„Wel zyn ze aen de blaeuwe Steen
„Niet van de leuterkaey gesneen."

Eveneens als de vervaardiger in een van Zenders liederboekjes, nog in onzen tijd:

„Die op een vrouw zijn zinnen stelt
„Is met de kei in 't hoofd gekweld,
„Is zot, is zot, is zot!"

De quint is een gezwel terzelfder plaatse als 't vorige, doch daar 't eerste bij goede behandeling verdwijnt, wordt het laatste eene etterende wond, in Zeeuwsch Vlaanderen onder 't volk, als kanterren bekend. Eigenlijk is quinten eene tusschenpozende, vijfdaagsche koorts.

Fusiek. Men wil hierin het Fr. fusil, snaphaan, geweer zien. 't Is mij zoo zeker niet; zou 't niet komen van fuseije (Kil. pyrobulus) en dus met vuurpijl verwant zijn?

Krouwen. Z.Vl. krabben. Men kent ook nog in Z.Vl het werktuig krouwel en de ziekte krouwagie (schurft), omdat men daarbij gedurig wil krabben. Krouwel, zie Staten Bijbel (4° uitg. 1785) I Samuel II, 13.

Bruggeling, zeer juist; het woord Bruggenaar, in Holl. werken en in de spreektaal voorkomende, is fout. De Bruggelingen zijn algemeen bekend als de Brugsche zotten, daarom moeten ze in 't lied ook al mee naar Ronsse.

Oostendenaars. Wie kent hun bijnaam en waarom worden de Gentenaren, Kaatsers genoemd?

Jan van Liers. Wat beteekent dit? In Vlaanderen noemt men veelal de Hollanders, een Jan en hunne vrouwen 'n Hollandsch Kaatje.

Taverniers. Taveerne- of kroeghouders, meestal ongunstig aangegeschreven.

Lakensnijders = Lakenhandelaren, die ook laken in 't klein bij de maat verkoopen. Waarom zij bijzonder herdacht zijn? Zou de Liedjesman hen meenen, die door 't oog der schaar halen?

Voorkomen voor *overkomen*, Vl. te vooren komen, is ook waarschuwen, gebeuren, ontmoeten; meestal echter 't eerste. 'k Las te Roesselaar zijnde: Mijnheer! Hebbe d'eere u te voorkomen dat ik binnen 14 dagen, dezen onbegrepen, zal, enz.

Leur, leure, knoeier, trage betaler, slordig handelaar, Kil. leure, lore, in velerlei ongunstige beteekenissen en samenstellingen, Z.Vl.

leurre en loere, ook kleinigheid van daar: leurder voor: venter.

Uitvuuren. Z.Vl. uutvieren, door warmte verdrijven, b.v. (hoe verkeerd dan ook) mazelen, roodvonk, enz.

Flukken, pluymen, uitkleeden, in 't hemd zetten, berooven, oplichten, plunderen, vooral in rechtsgedingen. Baas Jan komt bij Mr. A.; deze kon hem niet helpen, omdat hij zijne tegenpartij dient, doch zond hem naar Mr. B. met een briefje, inhoudende deze twee regels:

„Hier zende ik 'n vetten kapoen
„Pluimt den uwen, 'k zal 't den mijnen doen!"

Ruimen. De beurs ledigen; nog gebruikt men in Z.Vl. en Vl. rumen voor ledigen, en heeft zelfs een beroep van bêr-, beir-ruimers, die de mestspecie uit de heimelijke gemakken ruimen.

Smes, Z.Vl. smisse, W. Vl. smidse, ook in Gelderland gebruikelijk.

Soete pruijmen geven? Is 't zelfde als figen (vijgen) verkoopen, schoone beloften geven.

Verspelt, men zou denken aan verspeeld en — zou niet geheel missen — maar 't is letterlijk verspelt van een hazardspel, met een boekje, bv. een ouden Almanak, ook wel wit of grauw papier, waarin men met eene speld van ter zijde steekt en soms, maar natuurlijk is deze kans gering, een blad treft, waarop een prijs is geteekend of gemerkt of genummerd. Soms is dit nog een kinderspel en de inleg een speld, waarmede men een prentje of een lapje gekleurde stof of lintje kan winnen. Vroeger had men steekboekjes, die bizonder geschikt waren om een gezelschap jongelieden te vermaken. Ik bezat er vroeger een van Starter, „Een nieuw vermakelijk steeckboeksken, om daardoor te weten der herten secreten." Het diende bijzonder bij het pandspel, op ieder blaadje was een hart geteekend, met nu eens een goede, dan eens een kwade eigenschap. Wie nu met de speld bij een kwade eigenschap stak, verbeurde een pand.

Smelis kint. Wat beteekent smelis?

Stadhouder, in Vl. een ambtenaar, als onze Officier van Justitie; hij vervolgde de misdadigers als vertegenwoordiger van den Landsheer.

De key doen dragen, etteren en verder genezen. W. Schouten, O. I. Reys, vermeldt eene pestziekte, zich onder meer kenmerkende door een zwarte dracht om den mond.

Viesen Griek. 'n Vies man is in Vl. wat in Holl. een bram, een rumoerige kerel is. Griek is de naam van spelers om den broode, meestal valsche spelers.

Rooms. Hierna waag ik eene gissing. Voor huiduitslag, etterende puisten, enz., gebruiken de huismoeders room van melk, anderen loodwit; room zegt men doet de puisten drogen. Die dus met room in 't aangezicht besmeerd is, zal dan rooms zijn.

Ker, voor kar, Vl. kerre. In Vondels Warande b. v.

„Het slaefssche lastbaer Peerd, afwijckende verre
„Van 's rechte wagenspoor, geraeckte met zyn kerre
„In 't diep van een morasch, ...

Een voeder vol poeder, voeder is uitgerokken van voer, wagenvracht, van voeren, opmennen, in de schuur of elders rijden, 'n voer hooi, stroo, hout, enz. Daarentegen trekken de Vlamingen in de poer- en zaadwinkels samen, als ze met poer enkel buskruit (oud buspoeder) bedoelen; zaad is jagers-hagel.

Blou lint, elders blauwe bloemtjes, de blauwe huike, ijdele beloften, vleierij. Blauw laken daarentegen beteekent in de dieventaal lood, vooral van daken en goten gestolen.

Karbonkels, groote, koperkleurige puisten der drinkebroers en smullers.

Gevel, spotsgewijze voor neus.

Mijnheer Cousin. Cousin, neef is de bijnaam der Brabanders. In de Nieuwe Overtoomsche Marktschipper, komt een stuk voor, aanvangende:

„Hoe gaat het Brabant mijn kozijn
„Hoe maken het daer de Franschen?"

De Waal is frère Cailliou.

Windbreker. Een groote driekante hoed, zooals vroeger de predikanten der Doopsgezinden en aansprekers droegen.

Wie kan het hier gevraagde beantwoorden? G. P. ROOS.

TAAL- EN LETTERKUNDE.

OUDE(RE) EN NIEUWE(RE) SPREEKWIJZEN

IN HERINNERING GEBRACHT EN TOEGELICHT [1])

DOOR

JAC. ANSPACH.

De dut is er op gekomen — zeide men een 40-tal jaren geleden van eene jongejuffer, die haar 28ste levensjaar had bereikt. Immers tegen het in ontvangst nemen van een achtentwintig (*f* 1.40) in de plaats van een daalder (*f* 1.50), behoedde een extra-stempelmerkje van de grootte van een pokput, hetwelk in de wandeling de *klop*, of ook wel de *dut* werd genaamd („Na Vijftig Jaar", enz. bl. 102, noot).

Fortiter in re, suaviter in modo. -- L'Intermédiaire XXI, 225, 6, achtte vragenderwijs dit gezegde van eenen kerkvader, bijv. van Thomas van Aquino herkomstig. Ibid. col. 314 citeert Büchmann, Geflügelte Worte, 15de uitg., Berlijn 1887 S. 309, die verwijst naar Himerius, Orat. VII, 15, éd. Firmin Didot: **Πρᾶος** *τοὺς λόγους,* **ὀξὺς** *τὰ πράγματα,* alsmede naar Aquaviva (4den Jezuiten-generaal), „Industriael ad curandos animae morbos" (Venetië, 1606): „*Fortes* in fine assequendo et *suaves* in modo assequendi simus". Ibid. col. 338, 9 wederom denkt aan eene plaats in een der Aprokryfe Boeken, t. w. „Boek der Wijsheid" 8 v. 1: „Attingit (Sapientia) a fine usque ad finem *fortiter*, et disponit omnia *suaviter*" (Vertaling der Vulgata), door J. H. van der Palm dus vertolkt: „Zij (de Wijsheid) strekt zich uit met kracht, van het éene einde (der wereld) tot het andere, en bestuurt alles ten meesten nutte." Mij dunkt, uit deze komt Aquaviva het meest in aanmerking. Of kent men eene meer woordelijke, meer letterlijke bron?

[1]) Vervolg van Nav. XLIII, 180.

Gans-vier-en-vijven! — „Niettemin erken ik, dat het wel mogelijk is, dat de heer Bake het bij het rechte eind heeft", schreef P. Leendertz Wzn in *Navr* XXVIII, 567. Ook ik geloof dit stellig. „Gans" is verbasterd uit „God" of „Gods"; vgl. „by gansmacht", d. i. bij Gods almacht! „gansvelten", d. i. bij God en St. Valentijn. „Gansvijf" bevat dan, met het oog op de godheid van Jezus, eene toespeling op de vijf Kruiswonden, „gansvier" (z. v. a. Gods vuur) eene dito op het hellevuur. Dit „vier" en „vijf" („vijven") als gewone telwoorden opgevat, leverde in de combinatie „gans-vier-en-vijven" een gevarieerden of nieuwen bastaardvloek. Vgl. nog t. a. pl. bl. 177 met *Navr*. XXXV, 42.

Daar bastaardvloeken veeltijds gebezigd worden als men tegenspreekt, pruttelt, moppert, enz., zal uit bovengenoemde uitdrukkingen ontstaan zijn de spreekwijs *hij heeft veel vieren en vijven* (d. i. veel noten op zijn zang), waaruit men weder op „*vijven en zessen*" kwam, in denzelfden zin.

Dat is met de luiden gegekt (= gegekscheerd). In 't Mid.-Nederlandsch werd *gecken* transitief gebezigd, bijv. in „Der Minnen Loep" I vs 2689:

Dese mannen sijn van lozen treken,
Sij ghecken oick die vrouwen duck.

In de spreekwijs is bij „gegekt" aan „gegekscheerd" gedacht. Van daar de praepositie *met.*

Er gaat veel gevlij in één zak, maar weinig haspels. — Met vriendelijke woorden, waardoor men schikt en plooit, kan men veel meer gedaan krijgen, dan door *stekelige* ruwheid. Woordspeling tusschen „gevlij" en „gevlei". Neder.-Betuwsch spreekwoord.

Haeswimpel opheffen, z. v. a. de *hazen-banier.* — Aardige variant van *het hazenpad kiezen.* Volgens Oudemans, bij Meijer, „Oude-Woordenschat" voorkomend. Uit den Reinaerde? Zie spreekwijzen hieruit bijeengebracht in *Nav.* XXV, 190—7.

Volk van hak en zijns gemak. — Dit door Bredero gebezigd gezegde duidt Dr. van Helten („Proeven van Woordverklaring", bl. 57) als volk van geringe lieden (hack) en hunne gezellen (ge-

mak = makker, gezel). In de 15 Febr. 1886 gehouden vergadering der Letterk. Afd. van de Kon. Akad. v. Wetensch. besprak Prof. J. Verdam ook het woord *gemac*, als substantief etymologisch dicht bij *maker* staande. Oudemans (Mid.-Nederl. Wrdbk) geeft de voorkeur aan „volk van sukkels, doenieten, krukken en hunne gezellen. *Hack* worde hier echter meer ongezocht voor „slofhak" of „slenterhak", d. i. achteloos, traag, vadsig mensch, genomen, en „zijns" niet met „hak", maar met „volk" in verband gebracht; aldus: een volk of menschenslag, dat erg sloffig is, steeds achteraankomt en op zijn *gemak* gesteld is. „Slofhak", in Neder-Betuwe zeer bekend, werd in de Woordenlijst van De Vries en Te Winkel als geijkt opgenomen. Dat „hak" en „gemak" hier deze beteekenis moeten hebben, leere het gezegde *hak komt tot zijn gemak*. Waarin ook „hak" = slofhak derhalve niet gekozen is, om het op „gemak" te laten rijmen, gelijk *Nav.* XXI, 476; 'VI, 616 stelt. Het omgekeerde is juist het geval, en „gemak" ter wille van „hak" gekozen, in dezen zin: Een slofhak is op zijn gemak gesteld.

Dit „hak" komt ook voor als uitgedijd tot „hakkeman", in de uitdrukking „Hackemansghesinneken" d. i. slofhakkig volkje. Dus m. i. onderscheiden van „Haeggemans volk" (Wrdbk op Bredero), waaraan *Nav.* X, 48 herinnert, en waarin „haeggeman" mij toeschijnt heggeman = gering persoon te wezen, in den zin van Ev. Luk. 14 vs 23: „Gaat uit in de wegen en *heggen*, en dwingt ze om in te komen", d. i. noodigt allerlei soort van volk, zonder het allerminste onderscheid te maken. Vgl. ook de tegenstelling van *Navr*. V, 190 n°. 155.

De zon met de hak omdraaien, d. i. lanterfanten. Neder-Betuwsch spreekwoord. Men draait de zon om, d. i. brengt den dag door, met de hak, met den hiel, d. i. al luierend, ledig rondloopend.

Dat heeft niet veel om de hakken. — Aldus in de Grp Zutfen (omstreken van Borkeloo, enz.). In Friesland zegt men „om hakken." In den zin van „dat beteekent niet veel". Vgl. het meer bekende en gebruiklijke „dat heeft niet veel om 't lijf". Ontleend, dunkt mij, aan het Middeneeuwsche ridderwezen. De ridders hadden sporen

van meer of minder allooi rondom den hak hunner laarzen, naar gelang van hunne gegoedheid.

Op iemand den hack hebben, d. i. aan iemand een hekel hebben. „Op vasten, op biechten hebben si den hack", zeide Anna Byns (Refereynen, 1548, bl. 125). „De geciteerde (vóór den kerkeraad gedaagde) verklaarde openlijk, niet aan den eisch des kerkeraads te willen voldoen, al mocht zij nu ook nooit aan het Avondmaal deelnemen, „want sy merckte wel, dat men altemael op haer den Hack hadde" (Kerkeraadsacta van Ouwerkerk, omstr. 1690; zie „Stemmen voor Waarh. en Vrede" 1893 bl. 152). Hack = wrevel, haat, nijd (Uitlegk. Wrdbk op P. Corneliszn Hooft).

Een hak zetten = een poets bakken, een loer draaien. „Men is onwillekeurig geneigd, niet veel goeds te vertellen van de menschen tegen wie men vechtende is, en *die ons* van tijd tot tijd *een leelijken hak zetten*". („Oost-Indische Schetsen van A. Werumeus Buning. De Atjehers (Nieuws v. den Dag 20 Oct. '92 Bl. 1 blz. 1 kol. 2).

Iemand den hans opzetten, d. i. tot lid eens genootschaps aannemen; dus z. v. a. „iemand *hansen*" [1]. Van het eerstgenoemde zegt de hoogl. Kist in zijn opstel over Elten („Nieuw Archief voor Kerkgeschied." II, 198) het volgende. „Iemand die te Elten met eene stiftsprebende begunstigd werd, kon kiezen, of zij eene jouffer, d. i. stiftsdame, worden, of anders eene schoelersche (scolaris) blijven wilde. In het laatste geval kon zij reeds na een jaar, met behoud harer prebende, maar met verlies van alle andere voordeelen en presentiegelden, het stift wederom verlaten, en behield dan ook geene stem in het Kapittel. In het eerste geval, integendeel, werd zij lid van het Kapittel, maar moest twee jaren achtereenvolgens in de abdij woonachtig blijven, met verlof, om dan een jaar en zes weken, met behoud van alle voordeelen en rechten, uitgezonderd de presentiegelden, het stift te verlaten. Tot onderscheiding dezer beide klassen van stiftsbewoners, diende het opzetten der *hans* of *hanss*, waarschijnlijk een hoofddeksel, hetwelk ten teeken strekte, dat men

[1]) Zie Kiliaan. *Hansen* als werkw. komt ook lijdend en onzijdig voor; vgl. Oudemans.

in de Communitas, de *Hanse* (Societas) [1]) werkelijk was opgenomen. Deze naam nam dus, per synecdochen, het teeken voor de beteekende zaak. Hierop steunde ook de bepaling: „Oft geviele dat die joffer aflyuich worde, eer dat kynt synen Hanss op hedde, so velt die praeven (prebende) mitten kynde weder aen die Abdiss". Eene abdis naml. die aan een kind een prebende verleend had, behield, met de zorg voor de opvoeding, ook de prebende aan zich, of kon daarmede eene andere stiftsjuffer begunstigen. Stierf deze laatste, dan verviel de prebende wederom aan de abdis; tenzij *het kynt* reeds *synen hans op hedde.* Immers dan had het, als reeds in de Communitas opgenomen, zijne eigene rechten.

(Men denke hierbij aan ons vroeger kinder-nachtcostuum, de „hanssop"). RED.

Zich een papieren harnas aantrekken. — „Schrijvers uit de eerste helft der 17de eeuw", — zeide Mr. N. de Roever in zijn „Uit onze oude Amstelstad" (Amst., S. L. van Looij, 1891), III, 31, — „klagen over de vele bankroeten en over de oneerlijke praktijken, die bij de vereffening plaats hadden. De crediteuren waren soms zóó verbolgen, dat zij den failliet gaarne in verzekerde bewaring hadden doen brengen; maar deze had wel vooruit gezorgd, zich door het verwerven van een acte, die men „„sûreté de corps"" noemde, buiten schot te stellen. In dien tijd noemde men dit met een teekenachtige uitdrukking „„zich een pampieren harnas aantrekken.""

Met het hoofd tegen den heekel loopen, d. i. het hoofd stooten, teleurgesteld worden (Wrdbk op Hooft). Heekel = valdeur (ibid.). Ook z. v. a. omheining.

Over den hekel halen, d. i. kapittelen, berispen. Hekel z. v. a. haspel.

---

[1]) „Hansa, der Hanseatische Bund. Man gab dem Vereine den Namen Hansa. was so viel als einen zur wechselseitigen Beihülfe geschlossenen Bund bedeutet" (Brockhaus, Real-Encyclopädie). Ten onzent: hanze-, ook hanzeesteden. Maar hoe nu, dat die hanzesteden in 1448 bij Mr. G. v. Hasselt, „Arnhemsche Oudhh. II, 70, als „hensteden" voorkomen? Is *hen* overeen te brengen met *hanse, hansa?* Of is 't verschrijving voor „hens-steden"?

Hij heeft het hooi an den opper, nopens iemand, die zijn laatste kind uitgehuwlijkt heeft. Landbouwers-spreekwijs.

(Wordt vervolgd.)

Scuyffeletten (XLII, 383, 501—10). — Het schuflet of schufelet is de Pans- of Syrincs-fluit. Zeven rietjes van onder allengs schuiner, door de verkorting der rietjes afloopend, en zeven noten gevende. Men vond ze vroeger in de goud- en zilverkramen, vooral in de Vlaamschen op onze kermissen, gemaakt van een soort op zilver gelijkend metaal. G. P. ROOS.

Madzy. — De hoofdpersone in Van Lenneps bekenden roman De Roos van Dekama, een Friesche jonkvrouw, draagt den naam van Madzy. Nu is deze zonderlinge naam, niettegenstaande ik sedert vele jaren de kennis der Friesche eigennamen bijzonderlijk beoefene, mij overigens nog nooit voorgekomen, niet in middeneeuwsche oorkonden, niet in doopboeken en registers der drie laatst verloopene eeuwen, niet als levende in deze loopende eeuw. Vrage alzoo: hoe kwam Van Lennep aan dezen naam? Was het slechts een fantasienaam? En zoo ja — wat mag hem dan bewogen hebben, zulk eenen zonderlingen, in zijnen vorm geheel onfrieschen naam te bedenken?

Haarlem. JOHAN WINKLER.

OUDHEIDKUNDE.

BIJDRAGE TOT DE GESCHIEDENIS

VAN HET VADERLANDSCHE SCHOOLWEZEN

DOOR

H. DE JAGER. [1])

Naar aanleiding van de laatste mededeeling wil ik hier nog melding maken van enkele andere onderscheidingen van denzelfden aard, in 't tijdvak, waarover deze Bijdrage loopt, door de Brielsche Regeering verleend. Den 17den Oct. 1587 werd den burgemeester-thesaurier Willem Willemsze „geordonneert te betaelen" aan Mr. Hans Duijck „25 carolus guldens, hem geaccordeert voor eens tot een gratuiteijt voor zijn diensten deser stede gedaen, als tmaecken van de caerte ende anders." Omtrent die „caerte" geeft eenige inlichting de Rekening van den burgemeester-thesaurier over 1586—1587, welke fol. 63 verso dezen post heeft: „Betaelt den lesten Oct. 1587 Cent Barentszoon van dat hij twee rolletgens heeft gemaeckt tot het caertgen van den Brijele, gemaeckt by Hans Duijcke fct...... 12 gr." — De Rekening van den burgemeester-thesaurier over 1595—1596 heeft fol. 58 verso den post: „Betaeldt een meester, die mijnen Heeren geschoncken heeft een thien gebooden, die seer chierlick met de penne gedaen was, tot een vereeringe.... XI sc. VI gr." — In 1601 werd weêr een vereering geschonken voor een „caerte". Res. Mag. 17 Nov. 1601: „Es mr. Floris Balthasar toegevoucht ende geaccordeert voor sekere caerte van den slach ontrent Nieuwpoort, daermede hij mijn Heeren vereert heeft, 3 ponden grooten vlaems, ende geordonneert den burgemeester-tresaurier Lenert Mathijsze deselve te betaelen". —

[1]) Vervolg van Nav. XLIII, blz. 271.

Eene aanteekening van 10 Aug. 1610 luidt: „Franchois le Petit, griffier van Bethune, geaccordeert tot een vereeringe voor dat hij in druck sal laten uijtgaen de nederlantse beschrijvinge ende particulier oock de beschrijvinge van de stadt van den Briele, 4 realen van achte". — Eene aanteekening van 26 Aug. 1615: „Es Casparus Barleus, subregent int collegie theologie tot Leijden, voor de dedicatie van zijn bouck gedaen aen den Balliu ende Magistraet deser stede, geschreven tegen Johannes Bogertmanno, thoegevoucht tot eene vereeringe 100 gulden". — Den 6den Jan. 1617 werd besloten 20 gulden te accordeeren aan „Abraham Minjoen, fransche schoolmeester tot Rotterdam, voor de dedicatie van een bouckgen van reductie".

Van eene Regeering, die zulke vereeringen schonk, verwacht men bevordering van schoolbezoek en ondersteuning van leerlustigen, en de Brielsche Regeering bleef wat dat betreft niet ten achter. Ten bewijze strekke het volgende.

Resolutie van 13 Jan. 1581: „Up huijden zoe es bij die van den Ouden ende Nijeuwen Gerechte deser stede geordonneert Jan Commersze als ontfanger van de beneficien wesende jus patronatus, dat hij Adriaen Cornelissoon seijlmaker zall laeten volghen het derde paert van alsulcke beneficie, als hij in den jaere 75 den 29en Aprilis vercregen heeft van de raeden neffens zijnder Ex.cie wesende, mits dat hij zijn zoonken daerop zall schoolhouden, ende dat zoe lange gedurende als hij tzelve zoonken schoole houden zall, mits dat hij vant jaer 79 ende voortsan vrij wesen zall".

In 1582 werd een zoon van een Brielschen predikant begunstigd. Onder de resoluties van dat jaar leest men: „Up huijden zoe es by die van den Ouden ende Nieuwen Gerechte geresolveert, dat mijne Heeren uut eenigen ontfanck zullen adviseren middelen om voor den tijt van 2 jaeren Paulum Postelium ter schoole te houden, off by gebreecke van dije eenige goetwillige contribuanten te vinden onder de Vroetschappe, omme voor den voorsz. tyt van 2 jaeren, des sjaers tot 100 ca: guldens, voor denzelven ten fijne voorsz. te geven ende op te brengen, tzij te vierendel jaers, halve jaeren ofte des sjaers, tot optie van zijnen vader Jacobus Postelius,

dienner des Goddelicken woordes binnen deser stede. Ende zal denzelven Jacobus Postelius zijnen voorsz. soon achtervolgende desen mit den eersten daerop mogen ter schoole seynden ende besteden, ende hem van des voors. es verseeckert houden, onder belofte, bij den voorsz. Jacobus de voorsz. van den ouden ende nieuwen gerechte gedaen. Actum coram omnibus den 9en Martij 1582". In 1584 ging de Regeering op den ingeslagen weg voort. „Ten zelven daege (11 Febr. 1584) soe hebben die burgemeesters ende regierders der stede Pauwelo Postelio voor den tijt van eenen jaere gecontinueert zijn onderhoudt, tot Leijden studerende in theologie, mits dat hij binnen den voorsz. jaere het predickampt zal beginnen te exerceren". De vader werd op verzoek als predikant van Brielle ontslagen en 't contract, met den zoon aangegaan, werd vernietigd. „Up huijden (16 Mei 1587) soe hebben mijne Heeren Burgemeesters ende Regierders der stede van den Brijelle gerelaxeert ende ondtslaegen Paulo Postelio van tcontract, tusschen mijnne Heeren ende denselven Pauwelius gemaeckt, daerbij hij hem verbonden heeft tot believen van mijne Heeren hem temploijeren als predicant ofte schoolmeester, daertoe hij beroopen zoude mogen werden. Ende zal mitzdijen den voorsz. Paulus zijn oorbaer mogen doen zulcx als hij te raede bevinden zal".

Den 11den Febr. 1584 accordeerde de Regeering aan Jochum Jansze, zoon van Johannes Horstius, in leven predikant te Oude Tonge, „voor een jaer de somme van 16 ponden grooten vlaems, omme zijn stuijdium tot Leijden in de theologie te moegen continueren". Met hetzelfde doel werd aan Jochum bij besluit van 23 Febr. 1585 „de somme van 32 ca: guldens" verstrekt. Evenals zijn vader werd Jochum Horstius predikant te Oude Tonge; zie mijne bijdrage „De eerste predikanten der Herv. Gemeente te Oude Tonge", geplaatst in De Navorscher, 1888, blz. 69—74.

Eene resolutie van 1590 luidt: „Ten selven dage (22 Mei 1590) soe es bij die van den ouden ende nijeuwen gerechte geaccordeert, dat men de jongman, die van wegen deser stede te Leijden als alumnes ter scholen gehouden sal worden, eerst sal ondtbieden, ende evenverre hij bequaem bevonden wordt ende wel geproffi-

teerdt heeft in zijn studia, dat zij alsdan tzelve stellen in handen van die van den Magistraedt, omme hem te besteden ende zijn mondtcosten ende cleedie aen denselven jongen te versorgen etc., volgende de beloften van den ondtfanger mr. Joost van Alblas uijdt de goederen van de Regulieren." Misschien is hier bedoeld de jongeling, van wien sprake is in een post, voorkomende in de Rekening van de goederen der Regulieren over 1590, fol. 57 verso, en luidende: „Betaelt Aernoult Timmerman Gillisze, dienaer des godtlijcken Woorts in de Nieuwe Tonghe, de somme van 30 ponden (te 40 grooten vlaems tpondt), hem bij Burgemeesters ende Regierders deser stede vuijten innecomen van desen convente jaerlijcx geaccordeert, omme zijnen zoone daermede opt studium te mogen onderhouden etc." De Rekening over 1600 gewaagt van 60 £ (40 gr. 't pond) gegeven tot „onderhout" van de zonen van Aernoult Timmerman.

Op een request, aan de Vroedschap gepresenteerd door „Geertgen Gerridts dr. weduwe Gregorij Nothenii, in zijn leven dienaer des goddelicken Woorts," werd het volgende „geappostilleert": „Burgemeesters, oudt ende nijeuwe gerechte der stede van den Briele, naerder gelet hebbende op des suppliants versouck, mitzgaders gehoort de lectuere van de missive van den rectoor tot Amsterdam, alwaer des suppliants zoon Abraham Joriaensze ter studie es leggende, mitzgaders geleth opte getuijchgenisse van denzelven rectoer ende de dienaers binnen deser stede, ende ten eijnde den voorn. jonckman wort geavanceert ende tot perfectie van zijn voorsz. studie mach werden gebracht, hebben vuijt christelicken ijver denzelven Abraham Joriaensze geaccordeert 60 ponden grooten vlaems, te weten 15 ponden grooten vls. nu gereet, noch jaersdach 94, 95 ende 96 telcken jare 15 ponden grooten vlaems, ende langer nijet, welverstaende, indien middelertijt de middelen van betaelinge faelgeerden ofte dat de geestelicke goederen werden vercocht ofte veralieneert, daervuijt de middelen van betaelinge moeten comen, soo zullen mijnnen Heeren van den Briele ontslaegen ende ontlast zijn van hare beloften ende thoeseggen, hijervooren gedaen." Actum coram omnibus den 19en Jan. 1593."

Met het bijschrift: „Remissie voor Pieter den backer van zijn vicarie", vindt men onder de resoluties van 1594 eene beschikking op een request van „Pieter de backer", luidende: „Burghemeesters ende Regierders der stede van den Briele hebben den suppliant zijn versouck geaccordeert mitz dat tzelve eerst inne zal gaen ende comen tot proffijte van des suppliants zoon, zoe wanneer hij hem buijten zijnnen huijse ter studie es houdende. Actum den 30en Julij 1594." Den 27sten Aug. 1594 werd „Pieter Cornelisze backer het 3e paert van zijnne benefitie geaccordeert, mitzs dat hij zijn zoon alhijer (te Brielle) ter schoole" zou „houden, ende nijeuwers elders." Eene aanteekening van 16 Julij 1599 luidt: „Es opt overgeleverde ceeltgen, van wegen den soon van Pieter de backer overgelevert, omme te hebben ordonnantie opten ontfanger Jan Commersze tot betalinge van de boucken, daerinne verhaelt, bij mijnen Heeren geresolveert dat zij nijet en sullen verstaen tot betalinge van deselve boucken, voor ende alleer den voorn. Pieter de backer hem borge heeft gestelt, dat evenverre zijnnen soon quame te overlijden ofte vuijt de studie te scheijden, hij d' voors. boucken ofte de waerde van dijen sal restitueren". De vader stelde zich „borge" en wie zijn zoon was, zegt het bijschrift: „Borchtochte gedaen bij Pr. Cornelisze backer voor zijn soon Cornelis Burchvliet." Te Leiden studeerde die zoon als alumnus van Brielle en in 1601 mocht hij naar Genève gaan. Res. Vroedsch. 11 Julij 1601: „Geaccordeert Cornelis Burchvliet, van wegen deser stede geweest sijnde int Collegie Theologie tot Leijden, hem voor den tijt van 2 jaeren te mogen transporteren tot Geneve in Vranckrijck (sic!) omme sijne studie in Theologie te vervolgen, omme daernae des te bequaemer te mogen sijn den dienst des H. E. (waertoe hij tot noch toe es onderhouden ende opgequeeckt) te mogen betreden ten dienste deser stede, waertoe hij gehouden wert ende midts desen hem verbonden ende aen mijn Heeren verobligeert heeft, omme hem tot allen tijden tharen ende derselver stede dienst te laten gebruijcken, daertoe versocht sijnde, sonder hem buiten consent ende willen van mijn Heeren voornomt in eenige andre steden ofte personagien dienst te laten gebruijcken ofte hem andersins verbinden.

Ende sal hem daertoe tot sijn onderhoudt des jaers versorcht ende bekeert werden de somme van 300 ca: guldens, ende bovendien tot sijn reijsgelt int gins gaen ende wederom comen telcken 100 ca: guldens, mits dat den voorn. Burchvliet gehouden wert hem in alder neersticheijt ende getrouwicheijt in sijne voors. studie te bevorderen, omme te mogen geraken tot sulcken beroupinge ende dienst als hij wert opgetrocken, ende tot dien eijnde van tijt tot tijt aen de dienaren des H. E. binnen deser stede van sijne gelegenheijt ende comportement te schrijven ende met deselve goede correspondentie te houden. Ende is expresselijcken gestipuleert dat evenverre denselven Burchvliet hem tot eenige andre oeffeninge quaeme te begeven ende tvervolch van den dienst des H. E. quaeme te verlaten, ofte oock sijne voors. belofte ende verbintenisse niet naer en quaeme, ende mijn Heeren midtdien gefrustreert waren van de hope, die sij van hem sijn hebbende, dat in sulcken gevalle denselven ende sijnen vader verbonden ende gehouden sullen sijn te betaelen ende restitueren alle de penningen, die uut saecke voors. aen hem sullen wesen bekeert ende verstreckt: waertoe denselven Cornelis Burchvliet ende Pieter Cornelisze sijnen vader hen voor mijn Heeren hebben verbonden ende geobligeert." Den 10den Julij 1603 werd aan „Cornelis Pietersze Burchvliet, van wegen ende tot laste deser stede int Collegie Theologie ghestudeert hebbende, geconsenteert hem op eenighe plaetze voor een tijt te verbinden ende hem selven met prediken te exerceren, alles ter tijt ende wille (lees wijle) thoe totdat hij van Burgemeesteren ende Regierders deser stede wederroupen" zou worden. Te Nieuwkoop werd hij predikant en vandaar kwam hij te Brielle. De geslaagde pogingen om hem te Brielle te brengen deden aldaar den strijd uitbreken tusschen Remonstranten en Contra-remonstranten.

Evenals Burgvliet was de vermaarde Theophilus Rijckewaert een alumnus van Den Briel. De Rekening der goederen van de Regulieren over 1590 heeft fol. 56 dezen post: „Betaelt Nicolaes Stochius, professor in de universiteijt van Leijden, de somme van 143 ponden (te 40 gr. vls. tpondt) ses schellingen over een jaer montcosten, verschenen 1 Nov. 91, van Theophilus Rijckewaert,

deser stede alumnum, mitsgadert tgundt voor denselven gedeboursseert es volgende de declaratie ende specificatie ende dordonnantie daerop gevolcht etc." Den 25sten Oct. 1597 was Theophilus „woonende binnen deser stede", ten huize van den predikant, die later zijn schoonvader werd, Nicolaus Dammius, en hem werd toen „geaccordeert voor zijn montcosten 120 ponden ende voor zijn cleedie ende andere nootelijcheden 80 ponden, all te 40 grooten, jaerlycx", te betalen door den ontvanger Jan Commersze. Eene aanteekening van 3 Jan. 1598 luidt: „Zijn in de vergaederinghe gecompareert Nicolaes Dammius ende Reginalde Donteclocke, dienaeren des H. E. binnen deser stede, mijn Heeren voordraegende dat, naerdyen Theophilus Ryckewaert, deser stede alumnus, nu eenigen tijdt alhier was geexerceert int doen van eenighe propositien, dat zijluyden goede hoope hadden, dat denzelven metter tijdt ten dijenste van de kercke bequaem zall zijn ende gebruyct connen werden, ende dat den voorn. Theophilus, zoo omme de theologie te hooren als omme de sprake te leeren, wel gesinth zoude zijn met consent van mijn Heeren tegens de tydt voor een jaer ofte anderhalff te vertrecken tot Geneve: versochten mitzdijen de voorn. dienaeren daertoe consent van mijn Heeren ende dat haere E. gelieven wilde hem daertoe te bevoorderen". Het verzoek werd toegestaan; aan Theophilus werd 300 ponden (40 gr. het pond) 's jaars toegezegd „ofte zooveel weynichs meer als men tot zijn onderhoudt noodich achten" zou, voor 1 of 1½ jaar, maar hij moest „bij trouwe, eer ende vromicheijt beloven wederomme binnen deser stede te comen, des vermaent oft den voors. tijdt geexpireert zijnde, omme gebruyct te werden ten fijne daertoe denzelven van wegen deser stede opgetrocken es". Ultimo Jan. 1598 werd Theophilus „van den tijdt aff dat hij in de stadt es gecomen" in plaats van 200 ponden, wat hem vroeger toegestaan was, toegevoegd 300 ponden 's jaars, „omme met het overschot (boven zijne montcosten) te vervallen de reijscosten opte voyagie, hem geaccordeert tot Geneve te doen".

Resolutie van 13 Julij 1599: „Up huijden soe heeft Claes Jansze Groen affstant gedaen van zijnnen soon Claes Claesze, ende den-

selven geheelick gestelt onder tgebiet van mijnen Heeren, omme denselven bij mijnnen Heeren opte studie gehouden ende daervan een predicant, rector ofte anders, daerthoe hij bequaem sal werden bevonden, te worden gemaect, ende sullen mijnen Heeren hem van zijnne montcosten, boucken, cleedie ende tgunt hij van doen sal hebben versorgen". Dat Claes Groen te Leiden studeerde, zegt ons eene Res. van 24 Nov. 1606: „Opt versouck van Mr. Michiel Seroeijen, predicant van de Engelsche Garnisoenen, ende de recommandatie, gedaen bij Sr Edwart Convay (Conway), lieutenant-gouverneur, van den persoon van den voors. Mr. Michiels soon, genaempt Jan Seroeijen, omme, soe wanneer den tijt van Niclaes Groen int Collegie Theologiae tot Leijden sal zijn geexpiereert, wesende van kersmisse eerstcomende ende een jaer, in zijnne plaetse aldaer te werden gestelt: es ten aensien van de goede correspondentie, die den voorsz. Mr. Michiel Seroeijen althoos met den Magistraet heeft gehouden, den dienst, bij hem de stadt gedaen, ende dat zijnnen soon alhijer es gebooren, ende in faveur van den voorsz. Heere lieutenant-gouverneur, hem tselve geaccordeert". Misschien is de hier bedoelde Niclaes dezelfde persoon geweest als Niclaes de Backer, ook genoemd „Nicolaus Nicolaï backer", die, zooals is medegedeeld, conrector werd en in Ress. van 6 Febr. 1610 en 24 Aug. 1611 genoemd wordt een alumnus van Den Briel.

Den 30sten Oct. 1599 werd aan Gregorius Adriaensze, predikant te Zwartewaal, op zijn verzoek voor het loopende jaar „tot vorderinge van de studie zijnder twee soonen, geaccordeert de somme van 50 ponden (40 gr. 't pond), alsoft hij met 5 kinderen (volgende de ordre der Heeren Staten) ware gesegent."

Een alumnus der stad was ook Niclaes van Stippen, zoon van Jan van Stippen. Deze Jan [1]) werd in 1576 „angenomen voor eenen jaere tot het winden van de suytspeuye sjaers om 3 £ gr. vlaems" (Res. 27 Oct. 1576). Den 1sten Febr. 1614 werd hem toegestaan „int mannenhuijs te coomen", en evenals de verdienste-

[1]) Jan Jansze van Stippen, reeds vermeld in Res. 11 Jan. 1567.

lijke Rochus Meusze, [1]) werd hij op zijn ouden dag „poortier" (Res. 14 Oct. 1617). Zijn zoon Niclaes van Stippen studeerde te Leiden in de Theologie en kreeg eenige malen een subsidie, eerst 50 gulden in 't jaar (Res. Vr. 10 Oct. 1607), toen 60 ponden, 't pond 40 grooten (Res. Vr. 29 Oct. 1608), daarna 90 gulden (Ress. Vr. 11 Sept. 1609, 1 Oct. 1610), vervolgens 100 ponden (Res. Vr. 8 Mei 1612). De laatste resolutie, die van hem gewaagt, is van 14 Junij 1613 en luidt: „Es Niclaes van Stippen, student, tot vorderinge van sijn studie, op hoope dat tot gelegendertijt de kercke daervan dienst sal trecken, toegevoucht van bamis 1612 tot Meije 1613 toe 10 ponden grooten vlaems, ende van Meije tot Meije 1614 20 ponden gr. vlaems, midts dat hij hem naerstich in sijn studie quiten ende dat hij bij wijlen oock sal proponeren." [2])

Philippus Gallus, conrector te Brielle en als predikant van Nieuwenhoorn gestorven, won bij zijn huisvrouw Levijntje Damman een zoon, Abraham, die, na den dood zijner ouders te Haarlem wonende, „tot vorderinge van sijne studie voor 3 jaren 30 guldens" kreeg „uijt de vacerende gagien, te betalen bij Abraham Commersteijn, ontfanger van de Ecclesiastique goederen" (Res. 6 Junij 1609).

Jeremias Nicolaï, zoon van Nicolaus Nicolaï Tijckmaker, predikant te Geervliet, ontving bij besluit van 28 Dec. 1610 voor eens „tot vorderinge van zijn studie 72 ponden, te 40 gr. tpont."

Eene Res. Vr. van 10 Mei 1611 luidt: „Opt versoeck van Willem Crijnsze is denselven geaccordeert, wanneer Lambertus Barleus, jegenwoordich alumnus int Collegie Theologie, sal gecomen sijn tot perfectie ende mijn Heeren goetvinden denselven uijt het voorn. Collegie te roepen, dat sijne plaetse sal succederen Pieter Willemsze, des suppliants sone, die mits desen gehouden wort alle andere voor geprefereert." Alleen voor boeken en andere „noetelickheden" werden aan L. Barleus voor 1614 verstrekt 70 ponden

---

[1]) Zie mijne bijdrage „Rochus Meuszoon" in „Eigen Haard," 1882, bldz. 178—180.

[2]) In de Acta van den kerkeraad der Herv. Gemeente van Brielle dd. 2 Maart 1623 vindt men onder de met attestatie ingekomen personen Nicolaes Stippe uit „de Paltz."

en 13 schellingen, en voor 't volgende jaar 48 ponden (Rekeningen van de geestel. goederen over 1614 en 1615). Res. Mag. 17 Nov. 1618: „Es Lambertus Barleus, alumnus, geaccordeert tot zijn affscheijt uijt het Collegie Theol. tot Leijden, ende mits dat de stadt voortaen geen last meer van hem sal hebben, eens de somme van 200 £, te 40 gr., uijt den ontfangh van de ecclesiast. goederen". [1])

De genoemde zoon van den Brielschen predikant Willem Crijnsze, Pieter Willemsze van Naeltwijck, wien 13 April 1610 20 £ grooten vl. jaarl. toegezegd werd om te kunnen studeeren en 28 Sept. 1613 nog 42 ponden extra, kreeg in 1614 en de 4 volgende jaren 100 car. guldens per jaar (Ress. Vr. 12 Junij 1614, 16 Julij 1616 en 23 Julij 1618).

Voor hetzelfde doel ontving Laurens van Wijckhuijs, zoon van Mr. Carel, bij besluit van 15 Junij 1613, voor 3 achtervolgende jaren 12 £ gr. vls., en bij besluit van 16 Julij 1616 werd 't subsidie gecontinueerd voor 2 jaar.

Aan Ds. Cornelis Burgvliet werd den 3den Jan. 1615 „geaccordeert remissie van den derden penn. van 8 gemeten vicarijelandt, tot behouff van de studie van zijnnen soon Dirck", en den 11den Julij 1615 werd hij op gelijke wijze voor dat doel begunstigd.

Den 10den Oct. 1615 werd aan Ds. Theophilus Rijckewaert honderd gulden jaarl. toegezegd „tot vorderinge van de studie van sijnnen soone".

Den 18den Nov. 1617 werd besloten Michiel Seroeijen, nagelaten zoon van Woulter Seroeijen, „voor 2 jaeren te besteden bij den rec-

---

[1]) Uit deze bron werden voor hetzelfde doel ook gelden verstrekt, „ter ordonnantie" van de Gecommitteerde Raden. Zoo leest men in de Rekening over 1614, fol. 107 verso: „Betaelt Valerius Valerij, predicant in den Oudenhoorn, 60 ponden over deen helft van 120 £, hem bij ordonnantie van de Heeren Gecommitteerde Raeden den 7en Jan. 1614 voor 2 jaren tot de stuijdie van sijnen soon geaccordeert etc." In de Rekening over 1615, fol. 111: „Betaelt ten behouve van Adriaen Panser d' somma van 40 ponden, hem bij ordonnantie van mijn E. Heeren Gec. Raeden op den 8en Dec. 1615 tot continuatie van zijn studie in de triviale schole geaccordeert etc."

tor", met wien men „soo nae doenlick" zou „accordeeren". Men zou die jaren „alleen voor costgelt" zorgen en niet voor „cleeren ofte boucken". 't Accoord werd getroffen. De rector Villerius zou voor kostgeld ontvangen „zesthiendalff pont vlaems" in 't jaar.

Uit bovenstaande opgave, die stellig nog uitgebreider zou zijn, wanneer alles genotuleerd ware en al de Rekeningen, die er in den aanvang dezer eeuw bestonden, nog in het Archief berustten, ziet men dat de Brielsche Regeering zich waarlijk niet onbetuigd liet. Dat zij ter aanmoediging van de leerlingen der groote of Latijnsche school prijzen liet uitreiken, zeggen ons enkele posten. In de Rekening der geestel. goederen over 1614 staat fol. 107 de post: „Betaelt Franciscus Valerius (lees: Villerius) ende Ruteau den conrector in restitutie van tgene sijluijden tot premia aen de studiosen desen jare hadden verlijt, samen de somma van 54 £ 14 sc." De Rekening over 1615 heeft voor „premia" in het verloopen jaar 47 ponden en 12 schellingen. Dat vóór 1614 de „premia" wel betaald werden uit de stedelijke kas, blijkt uit de Rekening van den burgemeester-thesaurier over 1610—1611, die fol. 79 verso dezen post heeft: „Betaelt Franciscus Vilerius, rector, voor de boucken, die de Heeren Curatoris hebben geordonneert tot een premia aen de studenten geschoncken ende vereert te werden..... 7 £ 14 sc."

In den laatsten post is sprake van curatoren. Vóór 1598 vond ik geen melding gemaakt van curatoren; op grond daarvan en met het oog op eene aanteekening meen ik te mogen zeggen, dat in dat jaar een college van curatoren over de Latijnsche school is in 't leven geroepen. Bedoelde aanteekening luidt: „den 12en Nov. 1598. Gestelt ende gecommitteert tot curatores van de groote, Latinsche schoole deser stede neffens beijde de burghemeesteren, in der tijt wesende, Cornelis Lenaertsze Keijser, Lenaert Jansze, Niclaes Damius ende Reginalde Donteclocq." De twee laatsten waren predikanten te Brielle. In plaats van C. Keijser werd den 5den Junij 1601 Ds. Theophilus Rijckewaert benoemd tot curator; Ds. Libertus Fracxinus den 24sten Nov. 1606 loco N. van Dam. Den 21sten Sept. 1613 werden „gecommitteert

tot curatores bij continuatie Theophilus Rijckewaert, Leendert Jansze, Jacob van Alblas, ende van nieus den advocaet Couwenhooven ende Cornelis Pietersze Burchvliet." In plaats van Mr. Aert van Coudenhooven werd den 2den Jan. 1615 benoemd tot curator Joris Edmeston. *(Wordt vervolgd.)*

Lijfpensioenen en tractementen. Ao. 1660. — Een paar jaar geleden werd in dit tijdschrift navraag gedaan naar een Walther van Bercken, welke in de 2e helft van de 17e eeuw in Hollandschen krijgsdienst moet zijn geweest.

Zooals bekend is, bestaan de zoogenaamde „officiersboekjes", alias Ranglijsten der officieren, niet voor 1760. Er zijn nog wel enkele geschreven lijsten, die aan nauwkeurigheid ook veel te wenschen overlaten, doch men is verder verplicht te zoeken in de Commissieboeken.

Ten deele was ik gelukkig in mijn onderzoek, en kon den vrager, i. c. den Heere Generaal von Bercken te Berlijn, een paar gegevens mededeelen, die zijn vermoeden, uit overlevering ontstaan, bevestigden.

Bij dat snuffelen, teekende ik uit den „Staat van Oorlogh 1660," aan, wat mij voorkwam nog wel eens te pas te kunnen komen. Deze aanteekeningen nu bied ik belangstellenden hierbij aan, tevens HH. Navorschers nog eens op het gevraagde in zake Van Berken opmerkzaam makende.

LIJFPENSIOENEN 1660.

Frederik Lodewijk Palsgrave tot Landsberch, een lyfpensioen van 10 honderd ponden 's-jaers.

Frederica Amelia, coninckl. Princesse van Denemarken 4000 £.

Carolus Belgicus Hollandus, Soone van den Prince van Tarante, jaerlyx, 10 honderd £.

Janneken Nysbet, dochter van Capt. Nysbet, 100 £.

Jasparina de Vrine, dr. van Capt. Casper de Vrine, 100 £.

Louyse Rubery, dr. van wijlen den Ambassadeur Maurier, 500 £.

Judith Bilsteyn, dr. van Capt. Bilsteyn, 150 £.

Janneken Jans, wede. wijlen Geeraert Tonsorius, in Syn leven predicant op 't fort Nassauw, 50 £.

Mr. Johan Kemp, Soone van Jacob Kemp, Ingenieur, 's jaers 100 £.

Josyna Merula, dr. van wijlen den professor Merula, 50 £ 's jaers.

Hester ende Maria Sedlenisky, naergelaeten dochteren van wijlen Pieter Sedlenisky in Syn leven Gouverneur van de Graeff ende Sergeant-major Generaal van 't leger, 200 £ 's jaers.

De kinderen van Arent van Duvenvoorde 300 £ 's jaers.

Burchart van Kinsky, 300 £ 's jaers.

Philips Gilpyn, 100 £.

Frederik van Dorp, naergelaten naersoon van den Colonel Frederick van Dorp, 150 £; volgens den pensioenbrieff van den 3 Juny 1617.

Ferdinand de Chantraine dict Brouxsault, 60 £ 's jaers.

Josyna de Jong, dr. van Capt. Geeraerd de Jong, 100 £.

Walburch ende Maria van Alendorff, 200 £.

Maria de la Greausaumaire, 200 £.

Johan van Bergen, 75 £.

Anna ende Maria Tutelaers, drs van den Capn. Tutelaer, 100 £.

Margareta Egger de Jonge, 62 £, 10 Sch.

Sara Held, dr. van Mathias Held, 50 £.

Maria Gyselaers, 20 £.

Jan Gellius, Sone van Jacob Gellius, 50 £.

François van Geesdorp, 50 £.

Prudentia Laurent, dr. van ritmr. Laurent, 200 £.

Agnes ende Maria van Velsen, 't samen 50 £.

Walraven van Iselsteyn, 100 £.

Susanna Caron van Lakerveld, 100 £.

Elisabeth Bax, wed. wijlen Capn. van der Meulen, leste dr. van wijlen Paulus Bax, in Syn leven Gouverneur van Bergen op Zoom, 150 £.

Gloria Cornelis Coeborts, wed. wijlen Capn. Thomas Points, 50 £.

Barbara Butlaer, 100 £.

Anthony Keysers, 1200 £.

Mr. Dirck Graswinckel, 500 £.

Freuling Sophia Margareta van Nassau, 600 £.

Catharina, Johanna Louysa ende Bergia, alle drie drs van Willem de Levyn geseyd Famars, 300 £.

De wede. wijlen Coll. Grenu, 500 £.

Maritgen, Elisabeth ende Annetjen de Wit, ofte de lanchstlevende van dien, 100 £.

Georgius Wyschart, predicant van een Regement, 200 £, bij provisie at vitam off tot dat hij met een beroep sal wesen versien.

Jonathan Fletzer, ad. id.

Louys Morgan, „ „

George Beaumont, „ „

Andries Simpius, „ „

De wed. van Philippe de Gastines, ad. id.

Hans Roeloff Gesik, majoor op 't noortfort buyten Bergen-op-Zoom, nu op Bek-aff, 100 £.

De wed. van Wolff Eversaer, 16 £.

Jan de Haes, ten reguarde van de goede diensten ende het ontdekken van den aanslagh op Wesel, 400 £ 's jaers.

Frederik Hendrik, weeskind van Pieter Moller, een van de Entrepreneurs van Wesel, 600 £.

Hester Sedlenisky, wed. wijlen den sergeant majoor Hamilton, jaerlyx 500 £.

Dirk de Man, Ordinaris Edelman van d'Artillery, boven een paye, onder een

comp. ter maend, noch VII £, 4 Sch., 10 den.

Walther ten Hachhuys, gerichtschryver binnen Zutphen, ad vitam 10 £.

Bernard Mom van Swartensteyn, gelicentieerd ritmr., een pensioen van 1200 £ 's jaers, volgens resolutie van den 18 Augusty 1650.

Jan van Meurs, desselfs Lieutenant 350 £.

Tractementen 1660.

Holland, Ruyteren.

Grave Harman van den Berch, Coll. 2099 £.

Heer van Famars, Coll. of Maj. 1001 £.

Jacob van Hembise id. id. „

Lewis Tengnagel id. id. „

Jacob Bruníncx id. id. „

Caspar van Berk id. 825 „

Isacq de Perponcher Maisonneuve, Coll. of Maj. 825 £.

Engelsen.

Jos Cromwel, Coll. 1417 £.

Willem Cromwel, majoor, 825 £.

Schotten.

James Balfour, majoor, 825 £.

— — —

Gerrit van Brecht, geref. cornet van den ritmr. Fobbert Stoon, loopende maand 20 £, 16 S., 8 d.

Arnold Tholinx, ritmr, loop. m. 100 £.

Harman Harpradt, geref. luitt. van ritmr Tholinx, loop. m. 29 £, 3 S., 4 d,

Gysbrecht Lystlander, desselfs geref. Cornet 20 £, 16 S., 8 d.

Willem Hay, geref. ritmr. 100 £.

Wichman van Nieuwkercken, desselfs geref. cornet 20 £, 16 S., 10 d.

Pierre de Blanche, sr de Tailly, geref. ritmr. £ 100.

Caspar Simon de Masan, geref. lieut. wijlen den Heere Grave van Solms, 350 £ 's jaers, en noch uyt de pens. van de overl. ritmrs. 400 £, samen 750 £.

Lambert van Haren, geref. cornet van den Grave van Solms, 20 £, 16 S, 8 d.

Hans Groenboom, geref. luit. van wijlen den luit. den ritmr Bax, gelyck den Lt de Masan.

Maria van Loon, wed. wijlen den Colonel Halquet, jaerlyx 250 £.

Wolff Smeltzink, geref. ritmr, 1200 £. sjaerts ende noch 800 £ uijt de tractementen van de vier versturven ritmeesters.

Balthasar van Stockheim, geref. cornet van den ritmr. Stockheim (tractement van de loopende maand). 20 £, 16 Sch., 8 d.

Adam van Broukhuysen, geref. luit.

Joachim de Forssy, geref. capt.

Reinault Faure dict Bonneval, lieut.

George Vasseur Sr Huille, capt.

Nicolaes de la Garaudière, capt.

Benjamin de Bonnefay, capt.

Jules Menys, vendrich.

Hendrik de Carlincas, capt.

Claude de Grand, lieut.

Maurice de Ravelet, vendrich.

Rochus Paul, capt.

Nicolaes de Lisle, lieut.

Daniel d'Ergys, lieut.

Jan de Seingeraul (sic), capt.

Godefroy Lloyd, capt.

Augustin Hanchinson, vendrich.
Philips Scheraert, capt.
William Willougby, lieut.
George Smitsky, vendrich.
Hendrik Bellingsby, vendrich.
Johan Stevens, vendrich.
George Ingoldesby, capt.
Christoffel Plunket, capt.
Johan Bust, vendrich.
Johan Arnolts, capt.
Hendrik Plunket, lieut.
Edward Gibson, vendrich.
Francois Nicols, capt.
Johs. Andrew, lieut.
Edward Eton, vendrich.
John Halquet, lieut.
Edward Sprey, lieut.
Charles Lloyd, capt.
James Ways, vendrich.
Joachim de Constance Sr de Mailjardière, capt.
Caspar de Willefort, vendr.
Charles de Buisson, capt.
Johan Nauteril, vendrich.
„Vrevigini, capt.
William Trogmorton, capt.
James Calepiper, capt.
Rogier Calepiper, lieut.
William Pauwel, vendrich.
Daniel Clarke, capt.
Richard Knightly, lieut.
William Mapeltosse, vendr.
Thomas Morgan Senr, capt.
Michiel Brouwne, lieut.
George Bames, vendrich.
Johs Lamy, capt.
James Erskyn, lieut.
Maurits Halquet, capt.
Willem Sandelants, lieut.
Van Sorbet, capt.
Robbert Wildebow, lieut.
William Flemming, capt.
James Meyer, lieut.
Griffin, vendr.
William Wedel, capt.
Pieter Floyd. lieut.
Steven Hales, lieut.
Emanuel Altham, vendr.

's-Gravenhage. Medegedeeld door M. G. WILDEMAN.

Bieren (XLIII, 395). — Ik zie, in verband met het „deftich placcaet", in de drie genoemde „bieren" drinkfeesten, waarbij de predikanten gemoeid zijn. Met „Boxtel-biere" weet ik geen weg, maar met de beide andere durf 'k gissingen wagen. En dan houd 'k het „Rey-biere" voor 't onthaal, dat de predikant hier of daar aan de boeren of gemeenteleden gaf, die, uit vriendschap, hem gereden hadden Zondags naar vacante plaatsen, waar hij moest preken, naar ringvergaderingen, enz. Eene soort dankbetuiging alzoo voor bewezen diensten. — Voor „Quansel-biere" lees ik *kanselbier,* en dan versta ik er de eigenaardige feestelijkheid (? !) onder, die op veel plaatsen (ook van de Veluwe) het afscheid of de intree van een predikant meebrengt. Op zoo'n dag komt er veel volk, vooral jong volk, bij elkaar, eerst in de kerk en dan, en nog veel

langer, in de herberg. En aan drinken en drukte en ruzie en vechten soms geen gebrek, helaas! Niet onaardig wordt in 't Veluwsch idioom zoo'n gebeurtenis „dominies-kaarmse" (dominé's-kermis) genoemd. Maar hier tracteeren de gasten zich zelf.

A. AARSEN.

ZUTPHANIENSIA.

DOOR

J. GIMBERG.

---

1. *De Munt te Zutphen.*

Een albus of witpenning van 1480 werd tot heden voor de oudst bekende munt van Zutphen gehouden [1]). In het muntenkabinet van 's Rijks munt te Utrecht berust echter een drieplakstuk van Zutphen uit het jaar 1478 [2]), zoodat dit thans de oudst bekende munt dezer stad is.

Het munthuis te Zutphen stond vóór 1505 in de Roodetorenstraat blijkens de volgende aanhaling uit een handschrift [3]), getiteld: „Extracten uit de Protocollen van Kentenissen." Aldaar leest men op blz. 76, r°. onder het jaartal 1505:

M. (d. i. meester) Jan Aitsack vercoft den gemeynen Vicarien in groote kerck 111 gold gl. jaerlix uit syn huis in Roodentoornstr. tussen Gerrit Schy (d. i. Schimmelpennincks) en Drynemans huis dat de Munte te wesen plach, achter an He(re)n Jan Keppelmans.

In hetzelfde hs. leest men op blz. 55 onder het jaartal 1482:

Anno LXXXII ingesat.

It alle die geene, die eenige brieven loessen willen of geloeset

---

[1]) Zie Staats Evers, Gelderland's voormalige Steden, blz. 314, noot 2, en den Catalogus der munten in het Rijksmuseum, blz. 72.

[2]) Zie den catalogus van dit muntenkabinet, blz. 51.

[3]) Al de door mij aan te halen handschriften zijn in het archief van Zutphen aanwezig.

hebben, daer van die data haerer brieven older zyn eer den tyden die Hartoch van Bourgoñ in den lande van Gelre quam, die sullen in der loese voor den golden gulden na der Statgesat betalen XXVI st. an gulden payemente na der weerde gelyck hier na beschreven staet. End wat sint den tyden dat die Hartoch van Bourgoñ inden lande was gecoft end verbrieft is, sal staen die betalinge vand̄ loesinge na data haerer brieve end ter klaringe end redelickheit der schepeñ.

Die Weerde van den golden payemente.

Een Sonnen Nobel LXXX st. Een Henricus Nobel LXVI st.
Een Vlemsch Nobel LXIIII st. Een Engel LIII st. 1 kr. [1])
Een Grip XX st. Een Olden Franckryxen Schilt II gold(en) guld(en).
Een Leuwe XL st. Een Hollandsche Ryder } Een Ongers guld(en) } XXXIIII st.
Een Ducaet } Een Saluyt } XXXIII st. Een Olde kroon XXXII st.
Een Savoysche kroon XXXI st. Een Britanische Ryder } Een Delphinoesche kroen } XXXII st.
Een Wilhelmus Schilt } Een And(ries) guld(en) } XXVII st. Een Johan guld(en) } Een gold(en) Kurfust(er) guld(en) } XXVII st.
Een Kailsch guld(en) } Een Guilick guld(en) } XXVI st. Joff(er) Kathr(ina) guld(en) } Davits guld(en) } XXIIII st.
Een Peterman } 1 Gelrische Ryd(er) } XXII st. Een Ph(ilip)s guld(en) } Een Reynaldus guld(en) } XVIII st.
Een Beyers guld(en) XVI st. Een Post(ulaat) g(ulden) XV st.
Een Arnhems guld(en) XIII st. Een Davit met t'Harpen XXII st.

Soo als een deel jaeren het payement sich verlopen heeft, end bysonder synt tyden des H(er)togen van Burgond̄ daer by die Olde Schilde gulden na der Stat geset end oock die ponde te mael seer verminret zyn. Alsoo dat elcker man daer door te kort geschiet end niemant en kryght daer hij reden toe heeft. Want dan van olts III pont altyt

---

[1]) kr. = kroon?

eenen gold(en) R(yde)r guld(en) geweest is of daer omtrent. Soo hebben die Schepeñ end Rait na older gewoenten ingesat als sy alle jaer na verloop des payements end haer older gewoenten doen willen op dat elcker man kryge daer toe hy recht heeft, alsoo dat men nu na desen dage betalen sal van pensien huiren end pacht voor elcken Zutphensen Schilt drie pondt. It voor eenen R(ijder) guld(en) na onser Stat geset III pondt, end voor elck pondt XII st. an sulcken payemente als nu gelt, ten waere van renten die belecht we(re)n sint die H(er)toge van Burgondien in den lande van Gelre quam, dat solde staen ter Schepeñ redelickheit. End die Schepeñ willen sich voortan alle jaer richten na dat sich het payement verloopt na older gewoenten. Beheltlicken die loese als hier boven staet in older zedelen.

2. *Theodoricus à Lonen?*

In het ziekenhuis te Zutphen bevindt zich een geschilderd portret, dat eerst in het Oude en Nieuwe Gasthuis aldaar gehangen heeft. Op dit portret wil ik hier de aandacht vestigen. Het is een levensgroot kniestuk en stelt blijkens het onderschrift Jacques de Beaulieu (geb. 1651 † 1714) voor, die zich als lithotomist naam heeft gemaakt. Hij bezocht verschillende steden en vertoefde ook een tijdlang te Amsterdam, welks regeering te zijner eer een gouden penning [1]) liet slaan. Deze penning heeft de grootte van onzen tegenwoordigen rijksdaalder. Er komen exemplaren met twee verschillende keerzijden van voor.

Jacques de Beaulieu heeft op het portret een schoudermantel aan en een breedgeranden hoed op. Zijne rechterhand rust op eene tafel, waarop eenige chirurgische instrumenten liggen. Op den achtergrond bevindt zich eene stad.

Onder het portret leest men woordelijk:

---

[1]) Deze penning is afgebeeld en beschreven in P. O. van der Chijs, Tijdschrift voor Algem. Munt- en Penningkunde, dl. II, blz. 510—512. Zie ook Nav., jaarg. 1889, blz. 156—157.

Jaques de Beaulieu.

LAPILLE DIRE CARNIUEX MORTALIUM.
ET DURE TORTOR HERNIA
HIC FIGIT ARTIFEX MALIS GRASSANTIBUS
INIMANITATI TERMINUM

Naast deze regels staat:

MIRA SICANS MANUS SED HANC GAUDENTIBUS
ÆGRIS STUPENT MACHAONES.

JOH: LOMEIER. PANXIT
THEODIA LONEN PINXIT.

Wie is deze Theodia Lonen? Een schilder of eene schilderes van dien naam komt, voor zoover ik weet, nergens voor. Het schijnt mij toe, dat hier oorspronkelijk Theod. à Lonen gestaan heeft, een naam, die bij het overschilderen zeer licht tot Theodia Lonen kon verbasteren.

Blijkt deze meening juist, dan is het portret een werk van den Vlaamschen schilder Theodoricus à Lonen, of Theodoor van Loon, van wien nog weinig levensbijzonderheden bekend zijn.

Volgens sommigen werd hij in 1629 te Brussel geboren en is hij aldaar in 1678 gestorven, volgens anderen zag hij te Leuven in 1595 het levenslicht en overleed in 1678. [1])

Bij gebrek aan eene naar authentieke bronnen bewerkte biographie van den schilder is het mij niet mogelijk hier de juiste jaartallen te melden.

„Stellig is het," schrijft mij de geleerde conservator van het museum Plantin-Moretus, „dat in 1612 Theodoor van Loon een befaamd schilder was en dat hij in 1620 een soort altaarstuk voor de kerk van Ackerghem bij Gent schilderde voor rekening van den bisschop Jacobus Boonen."

Voor zoover ik weet, komt in ons land slechts een werk van Theodoricus à Lonen voor.

---

[1]) De heer Max Rooses was zoo welwillend, mij eenige inlichtingen aangaande den schilder te verschaffen.

Dit is in het bezit van den heer Martinus Nijhoff [1]) te 's-Gravenhage.

Het is een levensgroot kniestuk, een meisje voorstellende en geteekend: Theodoricus à Lonen pinxit Anno 1646."

Het werd indertijd verkocht voor een portret van Van der Burgt en was ook met diens naam geteekend.

Bij het schoonmaken der schilderij verdween echter deze naam en kwam die van Theodoricus à Lonen voor den dag. Wie het portret voorstelt, is onbekend.

Ten slotte uit ik den wensch, dat dit artikeltje een der Belgische navorschers zal bewegen, om ons eenige mededeelingen aangaande Theodoricus à Lonen te verstrekken, welke uit authentieke bronnen zijn geput, en dat één onzer kunstkenners, die zich meer in 't bijzonder met dezen schilder heeft bezig gehouden, kome uitmaken, of mijne gissing juist is.

Een zerk in de Sint-Walburgskerk leert het volgende: Henrick van Diemen, kerkmeester en provisoor van het Oude en Nieuwe Gasthuis en van het Burgerweeshuis, overleed 27 Mei 1670.

Hij huwde 1° Maria de Beavliev, † 29 Aug. 1627; 2° Maria Damman, † 27 Aug. 1631.

Den 2den Sept. 1620 overleed Johan de Beavliev, ontvanger van de convooien en licenten te Zutphen.

Behooren deze Beaulieu's en de boven vermelde Jacques tot éénzelfde geslacht?

3. *Twee Opschriften.*

In het kleine gemeente-museum hangen twee houten borden, ieder beschilderd met een zesregelig versje. Zij hebben blijkbaar in de kamer gehangen, waar de schepenen hun vonnis uitspraken.

Op het eene bord staat met Gotische letters:

---

[1]) Deze was zoo beleefd, mij eenige inlichtingen aangaande dit portret te verschaffen.

Ghi heren machtich. blijft eendrachtich. ende volget den reden
Doe ghi dat. soe sal v stat. wael staen in vreden
In uwen moet. wat ghi doet. god den heren voerset
Alle vwe saken. die sullen raken. voel te bet
Doet bescheit wicht watmen seit. ende laet nijt varen
Arm ende rijck. doet alle ghelijck. god sal v sparen.
Anno dñi
1522.

Op het andere bord staat met Gotische letters:

Anxt lijef noch lede. en laet nijt mede. int rechte komen
Mer recht te doen. daer op weest koen. het sal v vromen
Neemt aff die koren. diet verboren. ende nijt te laten
Het stercket die guede. die quade krijcht hode. eñ moet hẽ satẽ
Dat hoert ten recht. dat laet al slecht. ten rechte gaen
Dat v toe hoert. bescheit dat voert. dats wael ghedaen

Beide rijmpjes zijn ook afgedrukt, hoewel niet zeer nauwkeurig, in „Het Boek der Opschriften" [1]) van Van Lennep en Ter Gouw.

Ik geloof, dat ze reeds vóór 1522 bestonden. Stellig is dit met het laatstgenoemde 't geval. Men vindt dit althans op de banklok der Buurkerk te Utrecht, welke in 1471 gegoten is [2]), terwijl het eerstgenoemde, ofschoon min of meer gewijzigd, insgelijks op enkele klokken voorkomt, b.v., volgens het zooeven genoemde werk, blz. 128, op de groote klok te Hoorn. Dat de gieters daarvan naar Zutphen gingen, om er het rijmpje voor hunne klok af te schrijven, zooals Van Lennep en Ter Gouw willen, is m. i. nog zoo zeker niet.

Wie kan me nadere inlichtingen aangaande den ouderdom van beide opschriften verstrekken? Is hun maker misschien bekend?

4. *De muurschildering in het voormalig rechtsgebouw.*

Het rechtsgebouw in de Hofstraat ging in 1886 door een contract met den Staat aan de gemeente Zutphen over, die daarvoor in ruil gaf een stuk grond aan den Martinetsingel [3]), waarop

---

1) Blz. 100.

2) Blijkens een gipsafgietsel van het opschrift dezer klok in het Rijksmuseum.

3) In de raadsvergadering van 2 Aug. 1886 werd dit contract, door den Minister van Justitie en Burgemeester en Wethouders ontworpen, goedgekeurd.

in 1887—1889 een nieuw rechtsgebouw verrees, dat den 7den October 1889 plechtig werd ingewijd.

Bij dit rechtsgebouw heeft men tevens een huis van bewaring gebouwd, dat den 27sten November 1889 in gebruik werd genomen.

Het vorige huis van bewaring maakte een deel uit van het rechtsgebouw in de Hofstraat. Het aldus door de gemeente verkregen eigendom, onmiddellijk aan het stadhuis grenzende, zal daaraan getrokken en het geheel gerestaureerd worden.

In de vestibule van het voormalig rechtsgebouw werden tusschen de jaren 1832 en 1856 eenige kamers gemaakt benevens eene werkzaal voor de gevangenen [1]).

Deze vestibule was oorspronkelijk de vleeschhal van Zutphen, welke in het midden der 15de eeuw gebouwd werd en in het begin der 17de eeuw als zoodanig geen dienst meer deed.

Het Gemeentebestuur is van plan haar tot overdekte botermarkt in te richten, waardoor dan tevens de oude hal behouden blijft.

Om een overzicht te krijgen van de ruimte in de hal en tevens om te kunnen nagaan, of er voldoende daglicht in de aanstaande botermarkt zal zijn, werden voorloopig de kamers en de werkzaal der gevangenen achter in de vestibule weggebroken.

Later hoop ik uitvoeriger mededeelingen over deze hal te geven.

Tegen den achterwand der vestibule (in de voormalige werkzaal der gevangenen) bevindt zich eene muurschildering, voorstellende

---

[1]) Het juiste jaar weet ik niet. Misschien is het aan één onzer lezers bekend?

H. N. van Til, Beknopte Geschiedkundige en Plaatselyke Beschryving der Stad Zutphen, Zutphen 1832, zegt op blz. 53—54:

„Aan het Stadhuis grenzende, in de hofstraat, zijn de gebouwen, ten gebruike dienende voor de regtbank van eersten aanleg dezes kwartiers, die nu ook op eene smaakvolle wijze veranderd worden. Vooral opmerkelyk is hier de buitengemeen groote zaal, aan wier einde eene afteekening der stad van voor het jaar 1597 te bespeuren is."

Toen Tadama zijne „Geschiedenis der Stad Zutphen" uitgaf, in 1856, was de werkzaal voor de gevangenen reeds aanwezig. Zie het voorbericht van dit werk, blz. X—XI. Uit Van Til's woorden mag men opmaken, dat bovenbedoelde veranderingen in of kort na 1832 plaats grepen.

een gezicht op Zutphen langs den IJsel, terwijl op den voorgrond eene rechtshandeling staat afgebeeld. Onder deze muurschildering bevond zich vroeger de schepenbank.

Tadama heeft van deze schilderij in zijne Geschiedenis tegenover blz. 241 eene afbeelding gegeven naar eene teekening van Van der Worp en er het een en ander over gezegd in het voorbericht van zijn werk, blz. X—XI. Gelukkig, dat deze afbeelding bestaat; want thans is de schilderij bijna geheel onkenbaar geworden, doordat de muur, waarop ze zit, zeer salpeterig is.

De schilderij strekt zich over de geheele breedte van den achterwand uit en bevindt zich 2.5 M. boven den beganen grond.

Op de teekening van Van der Worp ziet men de zich daaronder bevindende schepenbank nog. Deze is sedert weggebroken en verdwenen. Alleen het middenstuk der wandbetimmering is nog over.

Dit wordt thans in het gemeente-museum bewaard. Het stelt Themis voor staande op een korintisch kapiteel, dat zich in een frontispice bevindt. Dit wordt door twee zuiltjes gedragen.

Het beeld van Themis mist aangezicht, zwaard en weegschaal, welke het blijkbaar verloren heeft in de revolutie van 1795. Op de plaat echter komen ze voor. Misschien heeft Van der Worp ze er bij geteekend, misschien ook zijn ze er na de revolutie weer op gebracht [1]) en sedert weer verloren gegaan.

Uit de plaat bij Tadama blijkt, dat op den balk boven de schilderij deze woorden geschilderd waren:
RENOVATUM A° DOMINI 1597 en RENOVATUM A° DOMINI 1677.

Terwijl in het midden der schilderij te lezen stond:

RENOVATUM Ao DOMINI 1818
CUM PRIMUS BELGAROM REX
WILHELMUS I ZUTPHANIAE
MOENIA INTRAVERIT.

Hieronder bevond zich het wapen van Zutphen en daaronder de bekende woorden:

---

[1]) B.v. in 1818, toen Willem I Zutphen bezocht.

FIAT JUSTITIA AUT PEREAT MUNDUS [1])

Tadama zegt t. a. p., dat de schilderij de „uiterlijke gedaante (van Zutphen vertoont) tusschen de jaren 1593 en 1604: immers in het eerste jaar is men begonnen met het opwerpen van aarden wallen rondom de stad, en in 1604 heeft men eene schipbrug over den IJssel gelegd, welke op de afbeelding niet voorkomt."

Ik wil hier even bij deze woorden stilstaan. Op de schilderij ziet men vlak langs den IJsel glooiingen, die wel iets van wallen hebben, doch lang geen hoogten zijn. De wallen, waarop Tadama doelt, lagen niet daar, maar veel dichter bij de stadsmuren; zij komen op de plaat niet voor; want, wat Tadama voor wallen heeft aangezien zijn niets anders dan kaaimuren, of wat daarmee kan gelijkgesteld worden. Voor het overige lagen reeds in de Middeleeuwen aan dezen kant der stad wallen [2]), zoodat Tadama het jaar 1593 had moeten weglaten. Ook kan ik nog eene nauwkeuriger grens geven dan het jaar 1604. De toren der Sint-Walburgskerk heeft n. l. op de schilderij nog zijne hooge spits, welke hij in 1600 door brand verloor. Na dien tijd kreeg hij een peperbusvormig bovenstuk, zooals hij nog heeft.

De schilderij is dus in elk geval vóór 1600 op den muur gebracht. Ik ben zoo gelukkig geweest, om te vinden, wanneer dit gebeurde.

In 1542 n.l. ontvangt Faess „die maelre" 8 stadsguldens „van dat geene hy in den Gerichtsbanck gemaket heeft." [3])

Dezelfde Faess maakte in 1537 [4]) een Salomo's oordeel op den schoorsteen in de raadkamer, waarvoor hij ruim 3 stadsguldens kreeg en dat hij later dikwijls schoonmaakte. Nog in 1565

[1]) De lijfspreuk van keizer Ferdinand I; in plaats van *aut* zal hier *et* moeten gelezen worden.

[2]) Vergel. b.v. de Onderrentmeestersrekening van Zutphen uit het jaar 1477 (hs. Kreynck).

[3]) G. Kreynck „Reekeningen der Stad Zutphen van 1527 tot (en met) 1600," blz. 39 v.

[4]) Overrentmeestersrekening van 1537, blz. 73 r., kol. 1.

zette hij het stadswapen op 60 nieuwe leeren brandemmers. [1])

De rekeningen geven ook eenig licht aangaande de restauraties der schilderij, b. v. die van 1597. [2]) Hier wordt echter de naam van den schilder niet genoemd. Dit is wel het geval in de rekening van 1676, waar we lezen van Peter Plaisant, die 30 gulden ontvangt voor het vernieuwen van de schilderij „voor in het schepenhuijs," volgens raadsres. van 19 en 23 Jan 1677. [3]) Op een balk bij de schilderij vond ik nog den naam Sleyster, dien ik op 't oogenblik niet kan terecht brengen.

5. *Behandeling van krankzinnigen in vorige eeuwen te Zutphen.*

De weinige mededeelingen, welke ik over bovenstaand onderwerp kon vinden, leiden, in verband met toestanden elders, tot het stellig gegrond vermoeden, dat men ook te Zutphen zich dan eerst met krankzinnige burgers bemoeide, wanneer deze gevaarlijk werden voor de samenleving. Van verpleging is ook hier geen sprake; men maakte de ongelukkigen door ze op te sluiten onschadelijk voor hunne omgeving.

In 1453 [4]) wordt van een krankzinnige melding gemaakt, die met geboeide handen in eene kast opgesloten was. Zoo'n kast werd dorenkiste [5]) genoemd. Bedoelde persoon is blijkbaar dezelfde, die een jaar later weggevoerd wordt, misschien, omdat hij een vreemdeling was en de stad van hem af wilde wezen. Waarheen hij gebracht werd, zegt de rekening niet. [6])

---

[1]) Overrentmeestersrekening van 1565, onder den post „Vann Denn Gemeynen Onraeth."

[2]) Overrentmeestersrekening van 1597, blz. 33 r., kol. 2 en verv.

[3]) Overrentmeestersrekening van 1676, blz. 38 r, kol. 1. De rekeningen loopen van Petri (22 Februari) tot Petri.

[4]) Overrentmeestersrekening van 1453, blz. 36 v.

[5]) Het Middelnederlandsche kist heeft ook de beteekenis van kast, zooals hier blijkbaar het geval is. Door wil zeggen krankzinnige.

[6]) Overrentmeestersrekening van 1454, blz. 23 r.

Van Wullen [1]) maakt nog melding van eene „arme gekke vrou die (anno 1562) in de schuttebane in de dorenkast ligt."

Nog in de 18de eeuw volgde Zutphen in dezen de middeleeuwen. Zoo bepaalde de magistraat den 28sten April 1737, dat Arend Breet in eene kast in het Gasthuis moest worden opgesloten en „bewaert." Den 22sten April 1738 nam hij ten aanzien van een anderen krankzinnige hetzelfde besluit.

Bij Spies [2]) vinden we eene afbeelding van een opschrift, dat in de voormalige brouwerij van 't gasthuis gezeten heeft en luidde:

A⁰ 1681
IS DESE BROUERI NUW
GEMAAKT EN DEN GECK
KEN TOORN VERTIM
MERT.
BY KERKMYSTEREN
WILLEM CREMER.
EN PROVISOREN
GODFRYD SCHEERS
JOHAN SOLNER.
TEN TYDE VAN DE
RENTMYSTER
REINIER V MEGEN.

6. *Danshuis.*

De stad Zutphen hield er in de middeleeuwen een danshuis op na. Soms, vooral bij bezoeken van hooggeplaatste personen, vinden we het min of meer uitvoerig vermeld, soms lezen we alleen van uitgaven voor licht, waskaarsen of toortsen, welke daar bij eene danspartij verbrand waren.

Zoo — om een voorbeeld van dit laatste te geven — staat er

---

[1]) In diens repertorium i. v. Doren (of Gekken) kist.

[2]) Reeds vroeger door mij aangehaald in mijne studie over den Drogenapstoren.

in de rekening van 1478 alleen een post voor waskaarsen, welke men in het „danshuess" gedurende dat jaar verbruikt had [1]).

In 1446 [2]) bracht de „Vrouwe" van Elten een bezoek aan Zutphen. Zij kwam van „volhaue daer sie toe haue geweest hadde mit vole gueder manne en vrouwe". Te harer eer gaf men onder het genot van een deuntje muziek door de „pipers" eene danspartij in het danshuis, waar een jaar later de „joncker van bronckhorst" en diens vrienden zich vermaakten, toen zij hier hun Vastenavond vierden.

De rekening, waaraan ik deze laatste mededeeling ontleen, spreekt van het „danshues inder schepene kamer". [3])

Deed deze dus hij feestelijke gelegenheden als danshuis dienst, of hebben we hier „schepene kamer" als raadhuis op te vatten? Zeer duidelijk zijn mij de aangehaalde woorden niet, wanneer ik ze in verband breng met de mededeelingen in de rekening van 1452 [4]), welke van het danshuis spreken als van een afzonderlijk gebouw. Daaraan kwamen toen „baven en beneden" nieuwe vensters en er werd 142 pond lood gekocht „to den vinsteren eñ die trappe mede te loeden achter den Danshues."

Geen wonder, dat men al die werkzaamheden verrichtte. De hertog van Gelderland, pas van een tocht naar 't Heilige Graf terug, kwam een bezoek aan Zutphen brengen, waar men hem rijkelijk onthaalde en te zijner eer eene danspartij gaf. [5])

Bij zulke gelegenheden werd er braaf wijn geschonken en dikwijls ook „confect" [6]) rondgediend, zooals in 1457, toen „de genadige

---

[1]) Overrentmeestersrekening van 1478, blz. 31 r.

[2]) Overrentmeestersrekening van 1446, blz. 18 r.

[3]) Overrentmeestersrekening van 1447, blz. 20 v., kol. 1.

[4]) G. Kreynck „Reekeningen der Stadt Zutphen van 1371 tot (en met) 1526", bladz. 108 v.

[5]) Ibidim, blz. 109 r.

Volgens Nijhoff, Gedenkwaardigheden uit de Geschiedenis van Gelderland, deel IV, blz. LXXIX—LXXX, kwam de hertog den 14den Febr. 1452 in zijn land terug.

[6]) Een soort van gebak.

vrouw en de joncker van Gelre" in het danshuis met „oeren vrenden" was [1]).

De rekening van 1453 [2]) spreekt nog van wagenschot voor „sittenen" [3]) in dat „danshuess".

7. *Zutphensche teekenaars en schilders.*

De volgende Zutphensche teekenaars en schilders waren volstrekt geen meesters; toch is hun werk de aandacht waard, zoowel om de verdienstelijke wijze, waarop het is uitgevoerd, als om het belang, dat het voor de geschiedenis van Zutphen heeft.

Nu hunne teekeningen en schilderijen, oorspronkelijk bijna zonder uitzondering voor hunne familieleden en vrienden bestemd, meer en meer in andere handen overgaan en verspreid raken, meen ik, dat eenige bijzonderheden aangaande hun leven ook anderen dan uitsluitend Zutphenaars zullen interesseeren.

Ik begin met:

I. Jan Jansz. Haak. Hij was apotheker en woonde in het huis aan de Houtmarkt E 339, dat thans door zijn collega D. Nuijsink bewoond wordt.

Hij schilderde o. a. het portret van den Zutphenschen predikant der Doopsgezinden, Jacob Bodisco, geb. 12 Dec. 1808 te Haarlem en † 14 Sept. 1872 te Warnsveld.

Het gemeente-museum alhier bezit van hem eene met de pen geteekende ledenlijst der vereeniging Polyhymnia.

Één zijner kinderen, Rudolf Jurriaan Stephanus Haak, geb. 9 Juni 1862 te Zutphen, doorliep al de klassen van de Rijksnormaalschool voor teekenonderwijzers te Amsterdam en verwierf het diploma als leeraar in het handteekenen middelbaar onderwijs.

Ook deze legt zich op de schilderkunst toe.

Jan Jans Haak, zoon van Jan Haak en Anna Elizabeth Doedes

[1]) Overrentmeestersrekening van 1457, blz. 34 r.

[2]) Ibidim van 1453, blz. 3 v.

[3]) Zitbanken.

Bruningh, werd 9 Dec. 1828 te Groningen geboren en overleed 17 Febr. 1885 te Zutphen.

Hij huwde:

1° 7 Mei 1857 te Zwolle:

Johanna Wilhelmina Meulenhoff, geb. 26 Juni 1828 te Zwolle, overleden 11 Nov. 1866 te Zutphen, dochter van Jurriaan Stephanus Meulenhoff en Margaretha Judith Roozeboom.

2° 7 Oct. 1869 te Beverwijk:

Carolina Nicoletta Op den Oort, geb. 13 Aug. 1844 te Beverwijk, overleden 26 Sept. 1873 te Zutphen, dochter van Casparus Op den Oort en Henriette Carolina Starre.

3° 10 Juni 1875 te Zutphen:

Albertina Casparina Henriette Op den Oort, geb. 15 Maart 1847 te Beverwijk, zuster zijner tweede vrouw.

II. Herman Gijsbert Keppel Hesselink.

Hij was wijnhandelaar en woonde in het huis aan de Houtmarkt E 345, dat thans door den burgemeester bewoond wordt. [1])

Hij deed zijne zaken aan den heer J. Goldenberg over en ging te Warnsveld wonen.

In 1860 deed hij eene reis naar de Kaap de Goede Hoop, kwam in '61 terug en vestigde zich te Utrecht, eerst als rentenier, later weer als wijnhandelaar. Hij verhuisde in 1865 naar Arnhem en legde in 1875 een buiten aan te Renkum, waar zijne weduwe nog woont.

In het Gebroeders-Bakkersweeshuis hangt een portret van zijne hand, voorstellende den stichter dezer inrichting, terwijl zich in het voormalige Diaconie-weeshuis in de Spiegelstraat het portret bevindt van Anna Maria Schoonman, geb. Kerkelink, alias Mietje Schoonman [2]), insgelijks door hem geschilderd. Hij maakte veel copieën naar oude meesters en schilderde o. a. zich zelf met vrouw en negen kinderen af.

---

[1]) Dit waren toen twee huizen; in het ééne woonde Keppel Hesselink, in het andere was het koffiehuis „de gouden Leeuw" van Lucas Swartjes.

[2]) Deze, gedoopt te Zutphen 24 Mei 1769 en aldaar overleden 6 Maart 1845, was een bekende straattype.

De heeren W. F. en C. D. Hesselink [1], groothandelaars in Spaansche en Portugeesche wijnen te Arnhem, die in hunne Alvazaal eene belangrijke verzameling Spaansche en Portugeesche merkwaardigheden bijeenbrachten, zijn twee zijner zoons.

Herman Gijsbert Keppel Hesselink, zoon van Willem Frederik Hesselink en Sara Helena Hoffman, werd 21 Nov. 1811 te Zutphen geboren en overleed te Renkum 12 October 1888.

Hij huwde te Winschoten 26 Juli 1839 met Egberdina Anna Viëtor, dochter van Mr. Jan Fresemann Viëtor en Jantje Haitzema geb. 11 Juli 1819 te Winschoten.

III. Peter Hendrik Revelman. Hij was kruidenier en woonde in het huis aan de Houtmarkt C 337, waar thans de heeren Wilten hun goedwinkel hebben. Ook was hij een tijdlang schepen van Zutphen, waar hij den 3den Juni 1802 met 6 zijner kinderen grootburger werd.

De heer Mr. A. Ver Huell te Arnhem bezit eenige stadsgezichten uit Zutphen van hem.

Peter Hendrik Revelman, zoon van Arent [2]) Revelman en Catharina Nijhoffs, werd 15 Juni 1755 te Zutphen gedoopt en overleed er den 18 Jan. 1813.

Hij huwt:

1. Den ....? te ....?:

Adriana de Swaan, geb. te ....? den ....? en overleden te Zutphen 10 Oct. 1806 in den ouderdom van 53 jaar, dochter van ....? en van ....?

Uit dit huwelijk werden geboren:

1. Arend, gedoopt te Zutphen		31	Maart	1778.
2. Klasina,	id.	9	Nov.	1779.
3. Johannes,	id.	11	Sept.	1782.
4. Hendrik,	id.	27	Jan.	1785.

---

[1]) Eerstgenoemde verstrekte mij eenige meedeelingen aangaande zijn vader; hij gaf ook in 1892 eene genealogie van het geslacht Hesselink in het licht.

[2]) Deze, geboortig van Brummen, werd 7 Dec. 1748 kleinburger van Zutphen. Hij huwt met Catrijna Nijhoffs 4 Mei 1749 te Zutphen.

5. Karel [1]), gedoopt te Zutphen 27 Febr. 1787.
6. Adrianus Martinus, id. 19 Juni 1791.

2. In Sept. 1807 te Zutphen:

Petronella Josina van Gumster geb. te ....? den ....? en overleden te Zutphen 19 Nov. 1832 in den ouderdom van 72 jaar, dochter van ....? en van ....?

Uit dat huwelijk werden geene kinderen geboren.

IV. Hendrik Spies (hij noemde zich ten onrechte G. H. Spies) voorzag in zijn onderhoud door het geven van lessen in het teekenen. Hij woonde in het huis, dat thans bewoond wordt door den tapper J. Wonnink, Laarstraat D 87.

Het gemeentemuseum alhier heeft van zijne hand een album met verschillende stadsgezichten van Zutphen. Ook de heer Mr. A. Ver Huell bezit van hem eenige dergelijke teekeningen. Het titelprentje in van Til's Beschrijving van Zutphen is mede van zijne hand.

Hendrik Spies, zoon van Gellieus Hendrik Spies en Geertruid Suavink, werd 25 Mei 1775 te Zutphen gedoopt en overleed er den 29 Dec. 1841.

Hij huwt:

Den 29 Mei 1811 aldaar met Louisa Dieperink, geb. te Lochem 26 Juli 1788 en overleden te Zutphen 7 Sept. 1858, dochter van Jan Dieperink en Hendrika te Kiefte.

Uit dit huwelijk werden elf kinderen geboren, waarvan o. a. nog in leven is de eerstgeborene Gillius Hendrik Jan Spies, geb. te Zutphen 18 Juli 1812; thans provenier in het Bornhof aldaar.

V. Willem van der Worp. Hij ontving zijne opleiding aan de Academie voor schilders te Antwerpen [2]) en gaf lessen in het schilderen en teekenen. Bij voorkeur schilderde hij kerkinterieurs en branden.

Van 2 Mei 1864 tot 4 Nov. 1871 was hij leeraar in het handteekenen aan de Hoogere burger dag- en avondschool alhier. Hij

---

[1]) Deze is de vader van den metselaar en steenhouwer Hermanus Revelman, jarenlang raadslid van Zutphen en aldaar geboren 11 Mei 1821.

[2]) Wie kan mij eenige inlichtingen aangaande zijn verblijf aldaar verstrekken?

woonde op het Oudewand E 67 in hetzelfde huis, waar thans nog zijn zoon, Hermanus Willem, en zijne weduwe wonen.

Op de raadzaal hangen eenige zijner aquarellen, voorstellende stadsgezichten. Ook bezitten het museum alhier en de heer Mr. A. Ver Huell te Arnhem zoodanige aquarellen. De plaat bij Tadama tegenover blz. 241 is insgelijks van hem [1]).

Een zijner kinderen Harmanus Willem van der Worp, geb. 8 Juni 1849 te Zutphen, is photograaf, doch beoefent tevens de schilderkunst. Hij schildert bij voorkeur portretten en landschappen.

Van hem is o. a. het fraai gelijkend portret van den burgemeester Jhr. H. A. D. Coenen, dat sedert Januari 1893 in de koffiekamer der Buitensocieteit hangt.

Willem van der Worp, geb. 28 Dec. 1803 te Zutphen en overleden 29 Mei 1878 te Warnsveld, waar hij tot herstel zijner gezondheid aan de uitspanning „de Kap" zijn intrek had genomen, was een zoon van Hendrik van der Worp en Caatjen Holterman, [2]) en huwt 28 Juli 1830 te Zutphen met Cornelia van Gumster, geboren aldaar 14 Maart 1811, dochter van Hendrik van Gumster en Cornelia Geertruid Staal.

8. *De klokkengietersfamilie Voigt.*

Het zoogenaamde poortklokje, dat in het torentje der Broederenkerk hangt, werd in 1761 door Christian Wilhelm Voigt en diens zoon Christian gegoten.

In den R. C. kerktoren te Zeddam hangt eene klok, die in 1788 Johannes Rutgerus Voigt te Emmerik vervaardigde, terwijl één der Aaltensche torenklokken in 1768 door de gebroeders Christiaan en Rutgerus Voigt te Isselburg gegoten werd.

Wie wil mij eenige meerdere mededeelingen aangaande deze klokkengietersfamilie verstrekken?

---

[1]) Zie blz. 469 hiervoor.

[2]) Deze huwen 28 Mei 1800 te Zutphen. Hendrik van der Worp, gedoopt 12 Dec. 1753 te Zutphen en aldaar overleden 30 Jan. 1833 als oud-beurtschipper, was een zoon van Coendert van der Worp, die, geboren te Vaassen op de Veluwe, 8 Febr. 1746 kleinburger van Zutphen werd.

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

GEFÄLSCHTE URKUNDEN.

VII.

Die vlämischen Urkunden vor 1290 in den Annales de la maison de Lynden von Butkens.

In „De Navorscher" N°. 4, 1893, p. 232 & 233 haben wir nachgewiesen, dass nach dem berühmten holländischen Gelehrten Van Spaen, die in den Annales de la maison de Lynden, bis zum Jahre 1290 reichenden, in niederdeutscher Sprache abgefassten Urkunden (14 an der Zahl) apokryph sind. Wie sehr Van Spaen hierin Recht hat, und auf welche handgreifliche Art, von Butkens oder seinen Auftraggebern gefälscht worden ist, zeigt die Urkunde vom Jahre 1203 auf Seite 9 (Preuves). Dieselbe behandelt eine Schenkung einer Christina Grevinne van Lienden an die Kirche des Hlg. Clemens in Cöln, welche sich demnach im Köllner Stadt-Archive befinden sollte. Nichts von Alledem. Weder im Stadt-Archive von Cöln, noch im Staats-Archive von Düsseldorf, ist eine Spur der fraglichen Urkunde zu entdecken. Es ist noch mehr. Die Existenz einer Kirche des Hlg. Clemens in Cöln ist in den Regesten des dortigen Stadt-Archives durchaus unbekannt! [1]) Ausserdem lebte der Vater des in dieser Urkunde als Zeugen erwähnten Willem van Brederode noch in 1271, und starb wahrscheinlich in 1291 (Nijhoff's Bijdragen, Nieuwe reeks III, p. 197); wenn die Urkunde daher authentisch wäre, musste dieser Vater ein an Wunder grenzendes Alter erreicht haben.

[1]) S. in unserem Archiv das Schreiben des Herrn Geh. Archiv-Rath's Dr Harless vom 29 August 1892.

Die Urkunden von 1199, 1203 (p. 10), 1229 und 1266 in den Annales, in welchen die Abtei von St Paul in Utrecht, die verschiedenen Herren van Lynden mit Oudenweert belehnt, sollten sich in den Feudal-Registern dieser Abtei befinden, wenn diese Letzteren aus dem Zeitraum vor 1310 überhaupt vorhanden wären, was leider nicht der Fall ist.

Die Urkunden von 1138, 1190 und von 1298, welche sich auf, an die Abtei von St Paul und an das Kapitel der Kathedrale von Utrecht gemachte Schenkungen beziehen, sollten ihrer Natur nach, in den Archivalien des Erzbisthums, der fünf Kapitel und der Abtei von St Paul in Utrecht, welche im Staats-Archiv zu Utrecht deponirt sind, zu finden sein, aber nicht eine Spur derselben ist daselbst zu entdecken. [1])

Die Urkunde von 1248 sollte in dem Archive der Abtei Marienweerd (Geldern) deponirt sein, doch fehlt sie in der von M. de Fremery [2]) veröffentlichten Urkundensammlung dieser Abtei. Aus

---

[1]) S. in unserem Archiv, das Schreiben des Herrn Staats-Archivars Müller dd. Utrecht, 11 August 1892.

[2]) Diese Arbeit des Herrn de Fremery, ist eine wörtliche Abschrift eines in der Bibliothèque Royale in Brüssel deponirten Manuscripts. Dieses Manuscript auf Pergament enthält, in zwei Reihen, eine prächtige Copie aller alten Dokumente von Marienweert vom Jahre 1128 bis zum Jahre 1529. Da das Manuscript um die Zeitepoche von 1529 schliesst, kann man vermuthen, dass es um diese Zeit compilirt worden ist; dies um so mehr, da die Acten nicht in chronologischer Ordnung, dem ganzen Zusammenhang nach, geordnet sind, sondern nach den Gemeinden, in welchen die Güter dieser Abtei gelegen wären. Man muss demnach schliessen, dass dieses Manuscript sich i. J. 1529 nicht im Archive von Marienweert befand. Wurde dasselbe dem Archive vor diesem Jahre entwendet? Das ist kaum zu vermuthen. Denn durch ein Mitglied der Abtei kann diese Entwendung nicht stattgefunden haben, da es an der Erhaltung desselben interessirt war; und durch ein Mitglied der Familie van Lynden ist es nicht wahrscheinlich, da erst hundert Jahre später ein Mitglied dieser Familie sich mit der Nachforschung der Van Lynden'schen Dokumente beschäftigt hat. In diesem ganzen Manuscript befindet sich nicht einmal der Name eines Van Lynden, was sehr befremdend ist, wenn die Beziehungen der Familie mit der Abtei, solche gewesen wären, wie Butkens sie vermuthen lässt.

der Martyrologie dieser Letzteren, werden sieben Van Lynden'sche Auszüge aus der Zeitperiode von 1244—1376 berichtet, jedoch die Anmerkung 2 auf Seite 463 beweist, dass in der ganzen Urkundensammlung dieser Abtei nicht einmal der Name eines Van Lynden erwähnt wird.

Der Kalendier der Pemonstratenser-Abtei von Bern, aus welchem sich vier Personal-Auszüge von 1161—1254 in den Annales befinden (S. p. 8. Preuves), ist unter den archivalischen Fragmenten dieser Abtei, welche im Rijksarchief in s' Gravenhage deponirt sind, nicht zu entdecken. In dem letzteren Archive sind wohl einige Acten in betreff der Güter der Abtei Bern deponirt, unter denselben befindet sich aber kein Kalendarium. Nach der Zerstörung dieser Abtei wanderten die Mönche fort, aber die Congregation wurde nicht unterdrückt. Im Jahre 1857 gründeten dieselben in Heeswijk, im nördlichen Brabant, eine neue Abtei, welche auch den Namen Bern führt. Diese Abtei soll, wie Herr A. Bondam (Staats-Archivar in Bois le Duc) uns mitzutheilen die Güte hatte, im Besitze, wahrscheinlich des ganzen Archives der alten Abtei sein. Auf unsere Anfrage bei dem dortigen hochwürdigen Herrn Bibliothekar, erhielten wir die folgende Antwort von demselben: „Pour „répondre maintenant à votre question, le Calendrier nous „est inconnu; nous ne l'avons pu découvrir jusqu'ici. „Néanmoins je le crois probable qu'il existe encore, attendu que „Butkens l'a employé et par conséquent il n'est pas brûlé dans „la conflagration de l'Abbaye de Berne au fin du 16me siècle.

Wenn Butkens diesen Kalender benützt hat, so ist derselbe sicherlich nicht bei der benannten Conflagration vernichtet worden, da Letztere gegen das Ende des 16ten Jahrhunderts stattgefunden hat, während Butkens seine Annales zwischen 1620—1626 compilirte, also mehrere Jahrzehnte nach der Zerstörung der Abtei. Da aber unsere Special-Forschungen über die Urkunden in den Annales von 1138—1299, mit Ausnahme derjenigen von 1299, [1]) ein negatives Resultat ergeben haben, bleibt wohl wenig Hoffnung auf die Existenz des Kalenders der Abtei Bern übrig.

[1]) S. „De Navorscher" No. 4, 1893, p. 231.

Der hochwürdige Herr Bibliothekar der Abtei Bern hatte ferners die Güte uns darauf aufmerksam zu machen „qu'on lit dans „les Bollandistes au 6 Juin 964 A que C. Butkens avait à sa „disposition plusieurs M.SS. qu'on ne pouvait plus trouver après „sa mort."

Diese Acta Sanctorum Belgii der Bollandisten sind unstreitig ein grossartiges und verdienstvolles Werk, aber die Verfasser hielten mehr darauf die älteren Heiligenbiographien alle zu erhalten, als eine Auswahl aus den intensiv Ernsteren zu machen. Sie haben alle in den Klöstern vorhandenen Manuscripte gesammelt, und dieselben nach Reinigung des Textes veröffentlicht. Die Erhaltung des Inhalts dieser Manuscripte, ist gewiss von hohem Werthe, aber man darf auch nicht ausser Acht lassen, dass die Verfasser Alle, Mönche sind, und dass sie daher ihre Collegen so wenig als möglich herabsetzen. Was sie von Butkens sagen, sagt der Baron van Linden van Hemmen in seinem Ritterorde von St Jacob [1]) auch. Aus dem Munde der Bollandisten lautet die Aussage wie die Verdammung von Butkens, denn sagen zu müssen, dass die Quellen nach denen er gearbeitet hat, aus dem Grunde nicht mehr controllirt werden können, weil sie verloren gegangen sind, heisst seine Fehler und seine Unredlichkeit eingestehen. Man kann zulassen dass ein Manuscript, eine Urkunde, verloren gehen, aber dass Alle verloren gehen, dies ist nicht zulässig.

Im Kalendier der ehemaligen Benediktiner Abtei Rynsburch, sollen nach den Annales (S. Preuves, p. 8), vier van Linden'sche Personal-Auszüge aus der Zeit-Periode 1152—1261 vorhanden sein. Die Archivalien dieser Abtei befinden sich in dem Rijksarchief in s' Gravenhage, aber ein Kalendier oder ein Nekrologium ist in demselben nicht zu finden. [2])

Das Martyrologium der Abtei von Egmont, soll nach den Annales (S. Preuves, p. 11) folgende zwei Personal-Auszüge enthalten:

---

[1]) Twee brieven over de Ritterorde von St. Jacob's Broederschap von F. G. Baron van Lynden van Hemmen, Amsterdam, 1827.

[2]) S. in unserem Archive das Schreiben des Herrn Th. H. J. van Riemsdyk, General-Directors der Holländischen Archive, dd. La Haye, 19 August 1892.

1211. Cap. CC.XX. Anno M.CC.XI. obijt Domina Christina de Brederode, uxor Guilielmi Domini de Lynden militis.

1209. Cap. CC.LXXII. Anno M.CC.IX. obijt Frater Joannes de Lynden huius Monasterij Monachus.

Dieses Martyrologium Egmundense soll einen Theil des Manuscripts des Frater Baldewinus de Haga Comitis, welches sich in der Bibliothek der Maatschappij van Nederlandsche Letterkunde in Leiden auf Seite 38 des Manuscripts-Katalog's dieser Bibliothek befindet, bilden. Herr Dr du Rieu, Direktor der Bibliothek zu Leiden, hatte die Güte uns in betreff dieses Manuscripts die folgende Auskunft zu ertheilen: Das benannte Manuscript sei nicht wirklich ein Martyrologium zu nennen; es sei vielmehr ein Kalender, in welchem man die Todestage einiger Personen findet, unter welchen mehrere Mitglieder der Familie van Brederode, aber kein Einziges der Familie van Lynden seien. Dass daher die zwei obigen Einträge aus den Annales sich nicht in dem Manuscript befinden.

Ferner werden in den Annales noch folgende Turnierbücher in deren Turnierlisten Mitglieder der Familie van Lynden repraesentirt sein sollen, angegeben:

1. De Ridderlycke Tournoyen ende hantspel des Graefschap van Hollant. (S. Preuves, p. 12).

1235. Floris, Heer van Linden ende Ter Lee.

2. Seecker boek gheintituleert Register der Ridderschap. (S. Ibid. p. 18.

1290. Dirck, Heer van Lynden.

3. Tournoyboek des Graven van Hollant (S. ibid. p. 18.)

1290. De derde Campeioen was Heer Dirick, Heer van Lynden ende Ter Lee, ende droech eenen rooden schilt met een vergult Cruys ende riep Aspremont.

Ueber diese Turnierbücher hatte Herr Th. H. F. van Riemsdyk, General-Director der Holländischen Archive, die Güte uns mitzutheilen „que les manuscrits désignés dans votre lettre „me sont inconnus, quoiqu'on a beaucoup écrit sur la question „s'ils ont vraiment existés. S'ils existaient encore,

„ils devaient se trouver dans les Archives du „royaume à la Haye. Je puis vous assurer, qu'ils „ne s'y trouvent pas et qu'aucun ancien inventaire „en fait mention.

In den unter 1 und 3 erwähnten Turnierbüchern lesen wir von einem Floris, Heer van Lynden ende Ter Lee und von einem Dirick, Heer van Lynden ende Ter Lee, dessen Feldruf „Aspremont„ gewesen sein soll.

Darauf antworten wir, dass der Zuname Ter Lee um 1290 eine Unmöglichkeit ist. In 1290 konnte ein van Linde nicht unter dem Namen van Lede genannt werden, denn man weiss thatsächlich durch die in dem Staats-Archiv von Arnhem deponirten Feudal-Register von Geldern, dass es erst in 1379 war, dass ein van Linde, nemlich Johan, Heer van Lienden, vom Herzog von Geldern das Schloss Lede zu Lehen erhielt (S. die betreffende Urkunde in „De Navorscher" N°. 11, 1891, p. 565). Dass der Feldruf dieses Dirick van Linden, „Aspremont" gewesen sein sollte, ist selbstverständlich die reinste Erfindung (S. De Navorscher N°. 4, 1893, p. 198—245).

Obige Ausführungen, das Resultat von Special-Forschungen über die Existenz der in den Annales befindlichen niederdeutschen (vlämischen) Urkunden vor 1290, decken sich vollauf mit der von dem berühmten holländischen Gelehrten aufgestellten Behauptung, dass es vor dem genannten Zeitraum, keine in niederdeutscher Sprache verfassten Urkunden gibt. Diese Urkunden sind also alle apokryph.

VIII.

Die Urkunde vom Jahre 1346 in den Annales de la maison de Lynden, p. 31 (Preuves).

„Int jaer duysent dry hondert ende sessen viertich den vier en „twintich den vier en twintichsten dach in September soe wert „verslagen myn aldergenadigste Heer Greve Willem van Hollant,

„Zelant ende Vrieslant, in den stryt by de stadt van Staveren in „Vrieslant, by het closter van S. Odolphe, waer oyck met hem „bleven over die seventhien duysent mannen, onder dewelcke „waren veel edele heeren ende ridderen van name namentlyke „die heere Van Hoorn, Van Ligny, Van Wallecourt, Van Magne, „Van Antoing, Van der Veer, Van Borssel, Van Cruninghen, Van „Asperen ende Van Rommerswal, heer Floris van Borssel, heer „Huybrecht van Lienden, heer Jan van Haemstede, heer „Jan van Wittenhorst, heer Goert die Hun van Hoensbroeck, heer „Jan van Welly ende heer Jan van Merwen, altesamen edele rid„deren van bannerlycke gheslachten geboren, heer Geert die Bot „van Dem met den grooten borde, Willem van Naeldwyck, Simon „en Dirick van Meilingen, Jan Rogier, Willem van Montfort, Dirick „van Santfort, Jan van Blitterswyck, Pieter der Quade, Herman „van Swieten, Floris van Meren, Pieter Blockschomaker, Jan van „Brienen, Pauwels van Bemmel, out Jan van Best, Ogier van „Spangen, Alfert van Bergerhorst, Nicolaes Oom, Willem van „Dongen, Dierick van Valevoort ende Gerardt Florimiens, ridders, „sonder der cnapen; syn lichaem wert gevonden van den heere „in Gode, heer Marten van Lockema groet commandeur van S. „Jans ordre, die hem dee begraven den thienden dach nae dien „in syn cloester van Fleurchamp"

Der Autor der Annales généalogiques de la maison de Lynden, berichtet diese Urkunde als Auszug eines Registers, dessen Titel folgender ist: Dat Faictboek ende Doetboek der Graef van Holland.

Ueber dieses Register sagt M. I. van Malderghem in seinem Buch, Die Schlacht von Staveren p. 44, 45 & 46 das Folgende:

„Ce registre signalé par Butkens reposait jadis, au dire de cet „auteur, à la chambre des Comptes en Hollande. „Le célèbre „généalogiste, dans ses „Annales de la maison de Lynden „en a „publié un extrait qu'il dit s'accorder de mot en mot contre „son original. C'est une relation très-succinte de la bataille de „Staveren, dans laquelle sont mentionnés les noms de 38 cavaliers „tués dans cette journée. Non seulement la date de ce fait mémo-

„rable a été alterée dans la prétendue copie, mais les noms y ont „été dénaturés à tel point que, sans l'aide d'un travail comparatif, „il m'eut été impossible de les rétablir dans leur forme originelle. „Tels sont Magne pour Mauny, Meren pour Merweden, Bot van „Dem pour Bot van der Eme, Meilingen pour Teilingen, Sandt- „vordt pour Santhorst, Valevoort pour Walcourt, et Floremiens „pour Florenville"

„Je me suis adressé à la direction des archives du royaume à „la Haye, où sont aujourd'hui conservées celles de la Chambre des „Comptes de Hollande, et où je supposais se trouver le Faict- „boeck, à l'effet d'obtenir une copie exacte du passage reproduit „par Butkens. Voici la note qu'a bien voulu me communiquer „M. P. Ph. van den Berg: „Le registre cité par Butkens dans ses „Annales de la maison de Lynden & intitulé Dat Faict- „boeck ende Dootboeck ne se trouve plus dans les archives „de la Chambre des Comptes et dans un inventaire dressé vers la „fin du siècle passé, il n'est fait aucune mention. Je suppose „donc que ce régistre s'est perdu depuis longtemps ou que But- „kens aura signé inexactement. Je crois être à même de justifier „cette dernière hypothèse. Comment le Faictboeck, journal „officiel dans lequel, comme l'indique son titre, on enregistrait les „faits de bataille et les noms des morts ne renseigne-t-il que les „noms de 38 personnes, alors que le nombre des chevaliers, écuyers „et autres nobles tués à Staveren s'élevait à plusieurs centaines?"

„C'est en 1626 que parurent à Anvers les Annales de la „maison de Lynden, parmi les preuves duquel se trouve l'extrait „du *Faictboeck*. Un quart de siècle auparavant Jean-François le „Petit avait, dans sa Grande chronique de Hollande, publié „une liste de 28 chevaliers tués à Staveren. Or, dans le passage „cité par Butkens, non seulement les noms de ces derniers se „trouvent dans le même ordre que dans „l'ouvrage de le Petit, „mais l'orthographie y est presque identique. Que faut-il conclure „de là? Ou que le Petit a puisé à la même source que Butkens, „c. a. d. au Faictboeck, ou que Butkens a copié la liste donné „par le Petit et l'a amplifiée. Cette dernière supposition semble la

„plus fondée. En effet, comment admettre que l'auteur de la „Grande Chronique ait recours au Faictboeck et ait pu „négliger près d'un tiers des noms qui sont mentionés? Comment „comprendre les mêmes fautes de copie que Butkens, comme d'or- „thographier Meylingen pour Teilingen etc., surtout d'écrire comme „lui pour la date 24 septembre 1346 au lieu de 26 septembre 1345"

„Nul doute donc que le Faictboeck doit être classé au „nombre des documents créés par l'imagination complaisante du „célèbre généalogiste brabançon. Toutefois pour ce qui concerne „les noms interpolés dans la liste de le Petit, je suis assez porté „à les admettre, à l'exception d'Hubert van Lynden. Encore „se pourrait-il que celui-ci ait été mentionné par quelque chro- „niqueur, dont le caractère trop peu officiel aura, aux yeux de „Butkens, nécessité la création du Faictboeck"

Um uns über die Genauigkeit des von M. I. van Malderghem Gesagten, Rechenschaft zu geben, haben wir die Grande Chronique von Le Petit zur Vergleichung herangezogen. Wir geben hier die beiden Listen der bei Staveren gefallenen Ritter, die von Le Petit und diejenige von Butkens, mit gegenüberstehendem Texte. Wir werden weiter unten auf die Frage des Datums zurückkommen, indem wir das von den beiden Autoren Gegebene, durch dasjenige, welches in den officiellen Dokumenten angegeben ist, berichtigen.

Liste von Butkens.	*Liste von le Petit.*
Heere van Hoorn.	le seigneur de Horne.
— van Ligny.	— de Ligny.
— van Wallecourt.	— de Walcourt.
— van Mayne.	— de Maine.
— van Autonig.	— d'Autom.
— van der Veer.	— de la Vere.
— van Borssel.	
— van Cruningen.	— de Cruningen.
— van Asperen.	
— van Rommersdal.	— de Rommerswal.
— Floris van Borssel.	— Floris de Borssele.
— Huybrecht van Lienden.	

Liste von Butkens.	*Liste von le Petit.*
Heere Jan van Haemstede.	le seigneur de Hamstede.
— Jan van Wittenhorst.	
— Goert Hun van Hoensbroeck.	
— Jan van Welly.	
— Jan van Merwen.	— de Merwede.
— Geurt die Bot van Dem.	— Gérard à la grande barbe.
— Willem van Naelwijck.	— Guillaume de Naeldwyck.
— Simon van Meilingen.	— Simon de Meilingen.
— Dirick van Meilingen.	— Didier de Meilingen.
	— Guido d'Asperen.
— Jan Rogier.	— Jean Regnier.
— Willem van Monfort.	— Guillaume de Montfort.
— Dirick van Santfort.	— Didier de Santfort.
— Jan van Blitterswijck.	
— Peter der Quade.	
— Herman van Swieten.	— Herman de Swieten.
— Floris van Meren.	— Floris de Merwe.
— Pieter Blockschomaker.	
— Jan van Brienen.	
— Pauls van Bemmel.	
— Jan van Best.	
— Ogier van Spangen.	— Oger de Spangen.
— Alfert van Bergerhorst.	— Alfert de Bergerhorst.
— Nicolaas Oom.	— Nicolas Oom.
— Willem van Dongen.	— Guillaume de Dongen.
— Dirick van Valevoort.	— Didier de Valevoort.
— Gerard Florimiens.	— Gerard de Florinville.

Wir haben dann befragt oder befragen lassen:

— Froissart, Chroniques (Edition Kervyn Bd. IV)

— Chronique anonyme de Valenciennes, Msc. du XIVe siècle, in fol. (Bibliothèque de l'Arsenal, in Paris) p. 477--479 & 475 reproducirt in der Chronique de Berne;

— Abrégé des chroniques de Hollande. Msc. 13069 der Bibliothek von Bourgogne in Bruxelles.

— I. Beka. Chronicon, Ed. Buchelius, Utrecht, 1643.

— Chroniques de France dites de St Denis Msc. 1 & 2 der Bibliothek von Bourgogne.

— Veldenaer, Chronyck van Hollant, Zeelant, ende Westvrieslant MDCL.

— Les chroniques de Hollande, Zélande et aussi en partie du Hainant. Msc. 72 § 4 der Bibliothek von Bourgogne.

— Worp van Thabor, Chronicon Frisiae veröffentlicht von Ottema. Leeuwarden 1847.

— van Gouthoven, Daude chronycke ende historien van Hollant. Dordrecht 1620. in fol.

— M. Matthaeus, Analecta veteris aevi. Bd. III p. 233.

Alle diese Autoren sprechen von der Schlacht von Staveren und von den Helden, welche dort den Tod fanden. Keiner erwähnt den Namen des Hubrecht van Lynden.

Es ist noch mehr.

Der Wappenherold Gelre später Beyeren, hat uns in seiner Chronik von Holland (Msc. 17914 in der Bibliothek von Bourgogne) die folgende auf die Schlacht von Staveren bezügliche Stelle hinterlassen:

„Ende in desen stride bleven doot v^c ghewapent dair dees vij „die vermaerste af waren die hier verwapent sullen staen, ende „vij die vermaerste ridderen en veel andere riddren: die heere van „Huerne, die here van Antongen, die here van Linge, die here van „Haemstede, die here van der Marwede, die here van Asperen, „die here van Walincoert, (von diesen gibt er die Wappen) her „Gerart mitten baerde, her Willam van naeldwijck, her Wauter van „Manny, her Diedric van Waelcourt, her Simon van Teylingen, her „Jan Lusserelis, her Cloes Oem, her Gheraert van Floirville, her „Jan van Quicsi, her Wolfart van Linge, her Florens van der „Merwede, her Wolfart van Reynierswalle, her Simon van Bette, „her Geraert die Fier, her Willem van der Linden, her „Dierick van Zwieten, her Jan van Montfoirde, her Zweder van „Heemvliet, her Gleye van Asperen, her Willem van Montforde, „her Herman van Zwieten, her Gillis van Grimbourt, her Dirc van „Zanthorst, her Rover van Montfoirde, her Peter van Vulpen, her „Alfer van der Horst, her Willam van Dongen, her Willam van

„Gageldonck, her Herman siin broeder, her Jan van der Scelt, „her Ogier van Spangen, her Gerardt Ever, ridders, ende dair toe „wel menich joncker, burghers en vytgecoren wapentures. Des „tienden daichs hier nae her Martijn die commelduer van Harlem „voer over in Vrieslant ende vant onder alle die dooden des edelen „greve lichaem, bi kentlike teikenen en dair toe viij die voirs. siin. „Ende deez ix werden gevoird in een cloister dat Floircamp hiet „van Sinte Baernaerts orden."

Wie man sieht, erwähnt Gelre-Beyeren, Wappenherold des Herzog's von Geldern, den Hubert van Lynden auch nicht. Er war doch die am Meist autorisirte Persönlichkeit um die Schlacht von Staveren zu beschreiben, denn ohne allen Zweifel war er im Besitz aller seine Zeitperiode und sein Land betreffenden officiellen Dokumente.

Derselbe Autor hat uns das genaue Datum der Schlacht von Staveren hinterlassen:

„Dees bloedige streid ghesciede optie vi[a] kalende van october „op Cosnee en Damianiedach, op een maendach" und die Thatsache wird im Jahre 1345 erzählt.

Wie ersichtlich, gleicht dieses Datum mit nichten demjenigen von Butkens. Da nun dieser dasselbe Datum angibt wie Le Petit welcher ein Viertel Jahrhundert vor ihm schrieb, ist es offenbar, dass er nur diesem Autor nachschrieb. Aber er nahm Sorge in der Liste von Le Petit die seinen Zwecken entsprechenden Namen einzuschalten.

Bemerken wir noch einen anderen Punkt. Le Petit endigt sein Kapitel in genau derselben Weise wie Butkens seine Urkunde endigt: „Dix jours après cette défaite M. Martin, commandeur des „chevaliers de St Jean à Harlem, alla en Frise, chercha le corps „du comte, lequel étant recognu à quelques marques qu'il portoit, „le fit apporter avec huit autres corps morts de ces Seigneurs cy dessus qui furent recognus, dedens le cloistre de Fleurchamps près de Bolswaert."

Es ist diesbezüglich somit kein Zweifel. Butkens hat Le Petit copirt und interpolirt. Wenn irgend ein Zweifel hierüber bestehen

könnte, so nehme man die Trophées de Brabant Bd. I, p. 433; bei Besprechung der Schlacht von Staveren, erwähnt Butkens dort mit klaren Worten die Chronik von Holland. Er berichtet dort die Namen der in dem Kampf gefallenen Ritter, spricht aber in keiner Weise von Hubert und von Cornelius van Lynden. Der Author selbst, verdammt somit in den Trophées de Brabant was er in der Urkunde auf Seite 31 (Preuves) der Annales de la maison de Lynden behauptet.

Ein weiterer Beweis wie sehr Butkens beflissen war dem Ehrgeize des Ernest van Lynden, Reichsgrafen von Reckheim zu schmeicheln, ist der von ihm gegebene Bericht, in welchem er sagt, dass Hubert und Cornelius van Lynden im Kloster von Fleurchamps beigelegt worden sind. Dies geht in keiner Weise aus der Chronik von Holland noch aus derjenigen von Gelre-Beyeren hervor: die Eine wie die Andere berichten einfach dass acht Ritter in Fleurchamps beigelegt worden sind, aber ohne Erwähnung von deren Namen.

Butkens wollte aus Hubrecht van Lynden eine wichtige Persönlichkeit, einen Ritter, machen. Er hatte einen Hubrecht van Lynden entdeckt, welcher am 5 Februar 1335 bestätigt, vom Grafen von Geldern, ein von Johan van Amstel stammendes, den waard tegenover de Reenen genanntes Gut, auf Lebensdauer zur Nutzniessung erhalten zu haben. (S. Nyhoff, Bd. I, p. 299). In diesem Act führt Hubert van Lynden keinen Titel; Butkens verleiht ihm einen, indem er ihn bei Staveren fallen lässt und ihm denjenigen eines Ritters gibt.

Es war ersichtlich, dass Le Petit über die Beilegung der bei Staveren gefallenen Ritter geradeso berichtet wie die Chronik von Beyeren. Hat er die Chronik desselben gekannt? Wir sind nicht der Meinung. Wir glauben, dass er diesbezüglich eine an gewissen Stellen abgekürzte an Anderen erweiterte Abschrift derselben gekannt hat. Diese Copie verdankt man dem berühmten Johan van Beka. Sie wurde von Antonius Matthaeus, unter dem Titel Chronicon auctius J. de Beka, in den Analecta veteris aevi, La Haye 1738, veröffentlicht. Dieselbe spricht anlässlich der

Schlacht von Staveren weder von einem Hubert noch von einem Cornelius van Lynden; die von ihr erwähnten Namen der Ritter repraesentiren nur eine sehr kleine Anzahl.

Wir schliessen:

Butkens hat das *Faictboeck*, welches nie existirt hat, geschaffen, um seine Arbeit, als aus officiellen Quellen hervorgehend, passiren zu lassen. Er hat Le Petit copirt, indem er die für ihn nöthigen Namen durch Einschaltungen gefälscht hat. Er hat dasjenige was dieser Autor in betreff der in Fleurchamp beigelegten Ritter sagt, gefälscht. Er hat selbst in seinen *Trophées de Brabant* dasjenige verdammt, was er in den *Annales de la maison de Lynden* behauptet hat.

IX.

Willem, Herr von Lynden = Agnes de Montbelliard. Butkens sagt in den Annales p. 61 dass Willem, Herr van Lynden sich mit Agnes de Montbelliard, Tochter des Herrn von Altena, vermählte. Dass er in 1148 die Herrschaft Lynden von seinem Vater erhielt. Dass er in 1186 und seine Gemahlin Agnes de Montbelliard in 1180 starb.

Ist dies möglich?

Dirick van Altena wird in Urkunden aus den Jahren 1145, 1152, 1155, 1167 & 1172 erwähnt (S. Bondam, Charterboek no. 36, 50, 53.) Er nennt sich selbst in 1152 in einer Schenkung an die Abtei von Everbode Theodoricus Dei gratia Dominus de Altena (S. Gelenus, Farragines XXX). Hieraus:

Baldewin van Altena, welcher in betreff Altena's Schwierigkeiten hatte, dessen Rechte aber in 1187 von dem Grafen von Cleve anerkannt wurden. Er lebte noch in 1202, muss aber in diesem

[1] S. „Annales" p. 106.

Jahre gestorben sein, da sein Sohn in 1202, auch den Titel Herr von Altena führt. (S. de Wall, Handv. van Dordrecht, Bd. II p. 8.)

1^0 Dirick van Altena als Herr in 1202 erwähnt. Er heirathet in erster Ehe Maria N... in zweiter Imania N... und starb ohne Kinder. Er kommt vor in W o l t e r s, *Averboden*, in 1212 p. 99. 100, – vor 1224 p. 104, – in 1230 p. 105, in D a r i s, Herckenrode, 1232 p. 47. 124, in Miraeus Bd. IV p. 549.	2^0 Margaretha van Altena, heirathete Engelbert v. Hoorn, Herr von Hoorn. Willem van Hoorn und Altena, wurde in 1215 auf Verlangen des Dirick, seines Onkels, vom Grafen von Cleve belehnt.	3^0 Sophie van Altena, heirathete Leo van der Aa, Burgvogt von Brüssel.	4^0 Agnes van Altena welche Willem, Herrn von Lienden, heirathete.

(Vergl. Van Spaen Bd. III, p. 211.)

Nach seinem Tode glaubten seine unter 3^0 & 4^0 erwähnten Schwestern Sophie und Agnes Rechte auf Altena zu haben, aber sie hatten sich derselben zu entschlagen, weil deren Neffe, Willem van Horn und Altena, es für sich behielt. — Dies sagt Van Spaen.

Folglich starb Dirick van Altena erst nach 1232. Wie also können Willem van Linden, welcher, nach Bütkens, in 1186 starb, und seine Gemahlin Agnes de Montbelliard, Tochter des Altena, welche nach demselben Autor in 1180 mit Tod abging, wie können sie ihre Rechte auf Altena geltend gemacht haben, da sie schon seit 50 Jahren tod waren.

Hier ist ein offenbarer Widerspruch. Der Willem, Herr von Lienden, von Butkens und seine Gemahlin Agnes, erscheinen nach den authentischsten Geschichtsnachrichten um fünfzig Jahre zu früh.

Dies ist somit ein neuer, diesmal durch die Chronologie nachgewiesener genealogischer Betrug von Butkens.

X.

Auf Seite 117 der Annales de la maison de Lynden berichtet Butkens das Epitaphium und den Grabstein des:

Dirc, Heer van Lynden, Ridder, Erfschenk van Gelder, sterf anno M.CCCC.VIII.

Dieses Epitaphium ist eine abermalige Erfindung von Butkens.

Wir werden dies beweisen.

Der Chronist Edmund van Dynter, Lib. VI, Kap. CXLVI berichtet uns die Schlacht von Gorinchem in welcher Willem van Arckel und Walram van Brederode um's Leben kamen:

„Eodem anno M°CCCC°XVII°, in mense novembri, domicellus „Wilhelmus, filius domini de Arckel, dominus de Borne et de Sit- „tard, heres ducis Gelrie et Juliacensis, assistentibus sibi dominis „de Egmonda et Gelrensibus, atque gentibus armorum ducis Johan- „nis in Bavaria, cepit et recuperavit oppidum de Gorinchem, quod „dudum ad dominum de Arckel, suum genitorem jure hereditario „spectare solebat; sed gentes predicte domine Jacobe ducisse „tenebant castrum in dicto oppido, super flumen Marweide situatum. „Quod predicta ducissa Jacoba percipiens, incuntanter, congregatis „fidelibus suis nobilibus, vasallis et bonis oppidis Hollandiae atque „civibus civitatis Traiectensis navigio venit usque ad dictum suum „castrum, quod intrantes ipsa domina Jacoba suum vexillum figi „fecit ante portam castri, sub quo ipsa cum domina genitrice sua „se tenerunt; gentes vero sue ex eodem castro prosilientis dictum „domicellum intrepide assaltando debellarunt in tantum quod vic- „toriam reportaverunt. Ubi fuerunt interfecti domicellus Wilhelmus „de Arckel et dominus Walramus de Brederode prelibati, dominus „de Petershem et dominus Arnoldus de Ordingen; comes de Ver- „nenborch fuit captus et Wernerus de Vlacten ac Johannes de „Rynshem; reliqui vero fuerunt capti vel occisi, exceptis illis et „signanter Gelrensibus, qui pro latibulo fugam elegerunt pro pugna. „Et sic dicta domina Jacoba recuperavit oppidum suum de Gorin-

„chem supradictum. Hoc autem bellum accidit in die Sancti Eligii, „qui fuit prima decembris anni M^iCCCC^iXVII^i predicti."

I. Is. Pontanus erzählt uns auf Seite 397 seiner *Historia Gelria* dieselbe Thatsache. Er vervollständigt die Liste der in der Schlacht getödteten oder zu Gefangenen gemachten Parteigänger des Van Arckel wie folgt:

„Inter casos erant dominus Opburgensis, Henricus nothus Arcu„lensis, Allardus a Buren, Splinterus Nienrode nothus, Otto a Gel„com, Otto a Ghemen, Guillelmus ab Appeldoorn, aliique perplures „sed minoris nominis. In vincula abducti Comes Vernenburgius, „Comes Hubburgius, Henricus ab Hoemoet, dominus Mylendoncke, „dominus a Proyen, praefectus Waldorpae, Dominus Batenburgi, „*Theodoricus a Linden*, Guilelmus ab Isendoorn, Arnoldus ab Ordin„gen, Raso ejusdem frater, *Theodoricus ab Hemmen,* dominus ab „Oorslot, Arnoldus ab Egmont, Otho a Vueren, eques, Johannes „ab Heeren, Johannes ab Oyen, Arnoldus a Craenhem, Arnoldus „ab Herlaer, eques."

Der in dieser Liste genannte Dirick (Theodoricus) van Hemmen ist offenbar Dirick van Linden, Sohn des Stephan van Linden, Herrn von Hemmen und der Elisabeth Borre van Dornick, und Theodoricus a Linden ist Niemand Anderer als Dirick van Linden, Sohn des Johan van Linden, derselbe von welchem Butkens das obgenannte Epitaphium berichtet.

Dieses Epitaphium ist somit eine weitere Fälschung, da dasselbe den Tod des Dirick in das Jahr 1408 setzt, während er noch am 1 Dezember 1417 lebte, wie obige Stellen bezeugen.

ADHÉMAR FREIHERR VON LINDEN.

De Heere. — Augustinus van der Crab, geb. te Brielle en aldaar ged. 12 Febr. 1715, raad, schepen en burgemeester zijner geboortestad, gecommitteerde ter vergadering van H. Ed. Gr. Mog. H.H. Staten van Holland en West-Friesland, lid van de Provinciale Rekenkamer, raad ter Admiraliteit op de Maas, leenman van

Voorne, penningmeester van de Groote Visscherij van Holland en West-Friesland en Pilotage op de Maas enz..... overl. te Brielle 5 Nov. 1806, zoon van Hendrik, kapitein ter zee, en diens tweede huisvrouw Commerina Beuckelaer, — kleinzoon van Mr. Michiel van der Crab en Elselina Schrevelius, — huwt 1° te Vlissingen 2 Oct. 1742 met Maria Abigaël Lambinon, ged. te Brielle 11 Aug. 1715, overl. in O.-Indië, dochter van Pieter Godefroid, notaris, raad, schepen en ontvanger der verpondingen te Brielle, bij Commerina de Graaf en 2° te Batavia den....? met Maria de Heere, geb. te....? den....?, overl. te....?, den....?

Wie waren hare ouders en grootouders? Bestaat er ook eene genealogie dezer familie? Vele personen van dien naam treft men aan onder de dienaren der O. I. Compagnie, o. a.:

Gerrit de Heere, geb. te Amsterdam 1 Mrt. 1657, van 1693—94 opperhoofd van Japan, 1695 tweede opperkoopman van het kasteel Batavia, 1696 eerste opperkoopman van dat kasteel, 1697—1702 gouverneur en directeur van Ceylon en de Kust van Madura, sedert 1704 extra-ordinaris raad van Ned.-Indië, overl. te Colombo 26 Nov. 1702. (Valentijn, Oud en Nieuw O. Indiën). — Zijn wapen vertoont: een rood wagenrad in zilver; helmteeken: het wagenrad. (Zie Lapidarium Zeylanicum van Leopold Ludovici, blz. 12). — Rietstap, Arm. Gén., schijnt dit wapen niet te kennen.

Hij was te Batavia gehuwd met Johanna Maria van Riebeeck, geb. aldaar 15 Febr. 1679, dochter van Mr. Abraham, gouverneur-generaal van Ned. Indië, en van Elisabeth van Oosten. — Zij hertrouwde te Batavia 16 Nov. 1706 met Joan van Hoorn, geb. te Amsterdam 16 Nov. 1653, gouverneur-generaal van Ned. Indië, overl. te Amsterdam 21 Febr. 1711, zoon van Pieter, ordinaris raad van Ned. Indië, en van Sara Bessels en weduwnaar van Susanna Agneta van Outhoorn, dochter van den gouverneur-generaal Mr. Willem van Outhoorn. Zij huwde ten derde male 27 Nov. 1712 met Mr. Cornelis Bors van Waveren, heer van Leusden, Hamersveld en Donckelaar, kapitein der burgerij, pensionaris, raad, schepen, weesmeester en commissaris der stad Amsterdam, bewindhebber der O. I. Compagnie ter Kamer aldaar, gecommitteerde

raad van Holland en West-Friesland, gedeputeerde ter Provinciale- en Generaliteits-Rekenkamer, overl. te Amsterdam 31 Juli 1722, oud 61 jaren. — Mr. Huybert Johannes de Heere, in 1752 onderkoopman en resident van Gamron in Perzië, 1754 koopman en eerste resident van Palembang, 1758 opperkoopman, 1763 gerepatrieerd naar Nederland. (Naamboekjes der Hooge Indische Regeering). Vermoedelijk is hij identiek met Mr. Huybert Jan de Heere, Ao 1764 aangesteld tot pensionaris-honorair der stad Goes, overl. in Febr. 1777.

Laurens de Heere, van 1719—29 commandeur van Essequebo en Onderhoorige Rivieren, in welk laatste jaar hij overleed. (Mr. J. J. Hartsinck, Beschr. van Guiana, D. I, blz. 279).

Jan de Heere, koopman en van 1694—97 opperhoofd van Lonthoir, vandaar naar Batavia vertrokken en aldaar overleden. (Valentijn Oud en Nieuw O. Indiën).

Rykaart (de) Heere, van 1708—19 secretaris van heemraden, 1719—26 heemraad te Batavia. (Ibid.)

Jacobus (de) Heere, luitenant ter zee en equipagemeester te Macasser, overl. in 1770. (Naamboekjes der Hooge Indische Regeering).

Ook in Zeeland en wel voornamelijk te Middelburg en Goes treft men den naam veelvuldig aan.

Te Dordrecht bestond eene familie De Heere van Holy, wier wapen verwantschap aanduidt met de Middelburgsche De Heere's. (Zie: Arm. Gén. van Rietstap).

Gerrit de Heere was omstreeks 1770 schout, baljuw en secretaris van het eiland Rozenburg, alsmede welgeboren man van Delfland.

Pieter de Heere Jansz. was Ao 1792 welgeboren of mansman van den Hove en Hooge Vierschaar van Zuid-Holland.

Het is niet onwaarschijnlijk, dat de oorsprong dezer familie in de Zuidelijke Nederlanden moet gezocht worden. — Reeds in het midden der 15e eeuw ontmoet men den naam op de regeeringslijsten der stad Brugge (Sanderus, Flandria Illustrata).

Nicolaas de Heere was in de jaren 1686 en '89 raad van 't Vrije (Ibid. p. 190). Wellicht was hij de achter-achter-kleinzoon van Nicolaas de Heere, I. U. L. deken van het domkapittel te

Brugge, in de jaren 1570 en 1607 lid van het provinciaal concilie te Mechelen, overl. 30 April 1610, oud 88 jaren (Ibid. p. 69).

De tak De Heere de Beauvoorde, naar ik meen in 't begin dezer eeuw uitgestorven, behoorde sedert 1667 tot den adel en verkreeg in 1793 den titel van baron. — Door huwelijk was deze familie vermaagschapt aan .de geslachten: De Witte, De Thiebault, De Peellaert, De Schynckele, Kervijn enz.

Elke bijdrage, hoe gering ook, tot meerdere kennis van dit geslacht zal hoogst welkom zijn aan A.—B.

Aan bovenstaand verzoek voldoende, ben ik zoo vrij den vrager te wijzen op de biographie van Lucas de Heere in de *Biographie nation. publ. par l'Acad. roy. de Belgique.* Vol. 5. Brux. 1876, verwerkt in de genealogie *Scheltema*, welk geslacht afstamt van De Heere. Vorsterman v. Oyen, Stam- en wapenb. III, 121. RED.

Wintgens. — Mr. Joosting, Archief der Nijmeegsche broederschappen, geeft:

1526 Jacob *Wijntgens*, erfpachter van een stuk land „de Hooge Dries", in de Ooy, naast het land van den pastoor aldaar, genaamd „de Hagebeuken".

1537 Gerrit *Wijntgens* kerkmeester van Sint Geertruidskapel te Nijmegen en lid van de commissie tot kerkfabricage.

1541 Jacob *Wijntgens*, provisor van Sint Michiels Broederschap.

1556—1561 Henrick *Wijntgens*, provisor van Sint Michiels Broederschap en 1562—1568 provisor van 't Heilige Geesthuis.

1588 Henrick *Wijntgens* als vader en voogd van Jacob *Wijntgens* de laatste als mede-erfgenaam van Johan Vermoelen Wilhelmszoon, schepen van Nymegen, provisor van St Hubertus Broederschap en van die van het Heilige Kruijs.

Jhr. Mr. van der Does de Bije (Analytische catalogus der oorkonden, berustende in de boekerij van het Provinc. Genootsch. van kunsten en wetensch. in Noord Brabant. 's Bosch 1875) geeft in charter no. 278 :

1571 Johanna *Wijntkens*, weduwe van Jan Bernaertszoon van Oosten, wonende te Berchem, draagt aan haar broeder Dirck alle rechten over op de erfenis van hare ouders, van hare zuster Marijke *Wijntgens* en dier echtgenoot Adriaan van Uden.

In den catalogus van het Arnhemsch gemeentelyk museum

(1881 Arnhem) n°. 78 op de Lijst van burgemeesters en schepenen van Arnhem staan:

1579. Henrick *Wijntgis.*

1586 Gaert (Gerrit) *Wijntgis.*

In den catalogus der auctie van 26 October 1891 bij P. Gouda Quint te Arnhem onder n°. 1036:

1656, 18 Juli Hendrick Palinck en Gerharda *Wijntgens*, echtelieden, bekennen verkocht te hebben aan Christoffel de Lange een inschuld op het huis en hofstede te Appeltern, tusschen Maas en Waal gelegen; op pergament met zegel in rood was. s.

Karshof (Vgl. *Nav.* XXXVI, 235). — „Catershof, een heerenhuis plm. 3 min. ten westen van Garshuizen, even over en ten westen van het Maarvliet, en dus in Hunsego, gem. Kantens staande, en later van wege de vele kersenboomen (kersen, in 't Gron. *karsen*) het Karshof genaamd". (M. D. Teenstra, Kronyk v. Gron., enz., I, bl. 320). — „Het Karshof, in de nabijheid van Garshuizen, [1]) gelegen, is thans eene aanzienlijke boerderij met 50 bunders land. Vroeger stond op die plaats eene vrij groote en fraaije burg, toebehoorende aan en bewoond door de familie Cater,

[1]) (Gron., in Fivelgo, gem. Stedum) „hetgeen Grashuizen beteekent. Men heeft hier onderscheidene burgen gehad, waarvan het Karshof en vooral de burg op Dijkum (gehucht o. Grash.) nog niet vergeten zijn." (H. Kremer, beschr. d. prov. Gron., 2e dr., verm. door N. Westendorp, Gron. 1839, bl. 332). — De Starkenborgen waren reeds vroegtijdig — vermoedelijk door hunne verwantschap met de Vrylincks of Frylincks (verkeerdelijk in 't Stamb. v. d. Fries. adel: „Fliling, uit Leuven," genoemd), wier moeder Cater — te Grashuizen gegoed, en zijn bezitters van Dijckumborgh (eigenlijk Hissema geheeten) geweest; welk goed ook — waarschijnlijk door zijn huwelijk met Anna Maria Tjarda v. Starchenborgh, † 26 Juli 1638 — behoord heeft aan den bekenden Gron. hoogl., later burgemr., Joh. Epinus Huninga, † 9 Juli 1639. (Rengers, Werken I, bl. 302; N. Westendorp, Bijzdhed. u. d. gesch. d. herv. i. d. prov. Gron., Gron. 1838, bl. 20, 35, 37; Marcus, Sent. v. Alba, bl. 214, 15, 20, 21, 23; Teenstra, l. c. I, bl. 320, II, bl. 65—66; Ms. Geneal.-Starkenb.; Grafzerk o. h. koor d. kerk te Grash.; L. van Bolhuis, Tweetal redev. t. inwijd. v. e. nieuw kerkgeb. te Oostwold enz., Gron. 1778, bl. 78; Mr. W. B. S. Boeles, Levenssch. d. Gron. hoogl.; Matthijs v. der Houve, Handv.-Chron., 2e ed., Leyd. 1646, I, bl. 172.

waarom het goed in den regel Catershof genoemd werd. Dit Catershof is later verbasterd in Karshof. Velen meenen daarom ten onregte, dat deze laatste naam ontstaan en gegeven zou zijn, wegens de menigte van kersenboomen, die men op dat buitengoed aantrof". (Dr. R. Westerhoff, in de „Gron. Bijdr." IV (1867), bl. 250.) M^o^.

De Neve, De Neuve (van Nephe en wellicht Nepveu). — Tallooze familiën van dien naam worden in de vier Vlaand. aangetroffen. Kent iemand eene familie van réfugés van dien naam? Mededeelingen deswege zullen welkom zijn aan Parijsche onderzoekers.

G. P. ROOS.

Van Ourijk (XLIII, 308). — Deze geslachtsnaam is ongetwijfeld afgeleid van den naam der stad Aurich in Oost-Friesland, een naam die in Hollandsche geschriften veelvuldig als *Aurick*, *Aurik*, *Ourick, Ouryk* voorkomt. Te Leeuwarden komt nog de geslachtsnaam *van Aurich* voor. J. W.

Francken. — Kwartierstaten met bijvoeging en beschrijving van wapens en kleuren worden gevraagd van Genefaas Francken, wiens zoon was Gerard Francken Genefaaszoon, die den 30 September 1659 huwde met Adriana van der Hulk Gillisdochter; deze Gerard Francken Genefaaszoon, was in 1672, 1673, 1674, 1675, 1676 en 1677 in den oudraad te Dordrecht, etc. Ook vraagt men, met wie was Genefaas Francken gehuwd? alsmede welke kwartieren voerde diens echtgenoot? O.

Hartsinck. — Waar, wanneer en op welke dissertatie zijn gepromoveerd:

I. Petrus Hartsinck, 29 Augustus 1654 te Leiden ingeschreven als student in de philosophie.

II. David Hartsinck, ingeschreven als voren 19 Maart 1664.

III. Petrus Hartsinck (wellicht dezelfde als no. 1) ingeschreven als voren 6 Mei 1669, als student in de medicijnen.

IV. Joris (George) Hartsinck, ingeschreven als voren 23 September 1673.

Te Leiden zijn deze vier heeren *niet* gepromoveerd, toch voeren zij later den doctor's titel.

's-Gr. V. E.

Voorne-Dieters. — Volgens het Boek van huwelijksproclamatie te Kampen huwden 15 Januari 1686: „De Welgeboren Heer Gerhart Voorne burgemeester der stad Kampen en gedeputeerde van de Heeren Staten deser provincie van Overijssel, Die Edele Erentrycke juffrou Mergarita Dieters geboren te Scholen uit groefschap Tekklenborh."

Onderzoek te Scholen gedaan leverde geen resultaat op omtrent de ouders van Margaretha Dieters (Deters, Deyters). Kan een der lezers van den „Navorscher" mij inlichten omtrent hare ouders en haar wapen?

Deventer. M. E. HOUCK.

Tack. — Jan Frederick Tack, geb. 24 Jan. 1815 te Amsterdam, overleed 25 April 1868 te Zutphen als weduwnaar van Johanna Petronella Rudolphina de Burlet en zoon van wijlen de echtelieden Henri Tack en Maria Catharina Scharff.

Jan Frederick Tack voornoemd huwt.... te.... met bovengenoemde Burlet, geb. .... te ...., †.... te.... dochter van.... en van....? Uit dit huwelijk werden geboren....?

Wie kan het bovenstaande aanvullen en zoo noodig verbeteren?

Zutphen. J. GIMBERG.

Van Thuyll. — Hertog Ernst van Beyeren † 1612 was met Katharina van Thuyll getrouwd. — Wie waren hare ouders; waar is zij geboren? Is het bekend, hoe en waar zij met den Hertog in kennis gekomen is? E.

Van Walrondt. — Ik vond in de Archieven van het Ministerie van Buitenlandsche Zaken, dat een *v. Walrondt* uit Holland naar

Rusland gekomen is onder de regeering van Peter den Groote. — Hier, in Petersburg, bestaat nog eene familie van dien naam; vindt men die familie ook in Holland en vanwaar is zij afkomstig?

St. Petersburg. MR. ROBERT C. ERMERINS.

v. den Heuvel tot Beichlingen. — De *Nav.* XXXVIII, 243 genoemde Rutger behoorde tot dit geslacht; zie ibid. XXV, 516, 7; 'VI, 41). Fahne in zijn „die Herrn u. Freiherrn von Hövel" kan hier niet worden vergeleken. Ik heb wel eens de juistheid dier alliantie v. den Heuvel—v. Manderscheydt betwijfeld gezien, en wel sterk ook; maar weet niet meer, waar ik dit las. Nu, twijfel is hier geoorloofd, neen, rechtmatig; immers de heer B[n] v. Breugel Douglas vond reden om eene brochure te schrijven: „*Licentia genealogica* betr. de familiën v. den Heuvel en v. Beichlingen. Ze behoorde tot de bij „Der Deutsche Herold" (Berlijn) ingekomen boekgeschenken, vermeld in de „Zeitschrift" dezer vereeniging, XX (1889) n°. 4 (April) S. 71[a]. JAC. A.

Hartong. — Mr. Cornelis Thooft, schepen van 's-Hertogenbosch tr. aldaar Ursella Harteng (Hartong) Zie Nav. XL, 320. — Is de familie Hartong in Holland bekend geweest? In Rusland sedert Peter den Groote, leeft eene familie Hartong, die beweert uit Holland afkomstig te zijn. Kan de naam niet Schotsch zijn?

St. Petersburg. MR. ROB. C. ERMERINS.

Wapens (XLIII, 145). — Hoewel ik niet kan zeggen, door welke familiën deze wapens gevoerd worden, kan 't volgende wellicht eenige aanwijzing zijn. 't Gevierendeelde wapen komt ook voor als vrouwelijk schild op een zegelafdruk nevens dat van Keuchenius. In 't 2de en 3de kwartier is echter eene kleine afwijking met het gevraagde, dat is h. l.: in rood 2 zilveren schuinbalken, in 't hart vergezeld van een schuingeplaatste dubbele adelaar.

D. WALEWIJN.

Jan of Johan Schulenborg of Schulenborch (XLIII, 300). —

Bij de plechtige doopsbediening van Prins Willem V den 11n April 1748 in de Groote kerk te 's-Gravenhage, was onder de „Gedeputeerden der Staten van Holland en West-Friesland" de vertegenwoordiger voor Delft, *Mr. Willem van Schuylenburg.* Ik ontleen deze bijzonderheid aan „Nederlands Wondertoneel, geopent in de jaren 1747 en 1748. Leiden, Van Deyster en Bonk 1749."

A. AARSEN.

DIE **De Lintre** VON WIHOGNE SIND AUS DEN **Van Lynde** VON KLEIN-SPAUWEN HERVORGEGANGEN. **De Lintre** IST DIE WALLONISIRTE FORM VON **Van Lynde** WELCHE ABSOLUT EIN UND DERSELBE NAMEN SIND UND EIN UND DIESELBE FAMILIE REPRAESENTIREN.

Da der in dem obigen Titel gegebenen Behauptung die Ehre wiederfahren ist, von einem eminenten Lütticher Genealogen und Historiker, dem Herrn Chevalier Camille de Borman, in Zweifel gezogen zu werden, drängt sich uns eine gebieterische Pflicht auf, diejenige, sie durch unwiderlegliche Dokumente zu beweisen.

Wir lassen hier die hierauf bezüglichen Acten der Scabinal-Register der Gemeinden Freeren und Klein-Spauwen folgen.

Act vom 17 Juni 1499.

Int joer moent ende dach voerscreven (xc IX, moent Junij voersc. des XVIJ daich, sagt der vorhergehende Act des Registers) Beethone van Nudorp droech op j. m. spelte erflic geleghen op huys ende hoff hennen wat te Nudorp, in ons scouteten hant behoeff *Joncker Lees der jonge van Spauwen,* mitz vurwert oft dair in gebreck were, soe heeft Bethone allen syn goederen dair voir verobligert ende geloeft goet dair voir te syne ende wert in hoeden gelaicht (Freren, Oeuvres Bd. III, p. 85°.

Gicht Beethuw van Nudorp tot behoef joncker Lees.

Act vom 24 April 1503.

It. Jan Vorsters heeft opgedragen int bewysenis der letinge gedoen by Lambrecht Gilkart zeliger totten passien ons heren te predêkene alsse zy sacht vyr v. spelte, dy te hebbene op ende ane IJ roeden lants eyghen goet alss sy sacht, in onss scouteten hant te behoeff d'ermer van Nudorp, ende joncker *Lees van Lynde* als mombers ende in den name des heyligen Geyst heeft ze ontfangen ende is daer inne gegicht ende gegoet behalve mallix goot recht; presentibus scolt ende scepenen. In judicio actum XXIIIJ aprilis a° IIJ, jore gedingen ut supra. (S. Ibid. Bd. III p. 142 v°.)

1507, 12 April.

It. Helmo van Wilre es voer ons comen ende heeft releveert ende ontfangen XXVIIJ royen lants gelegen omtrent Nudorp als he sacht in onsse herlicheyt. Ende is hem verleent behalve mallix goots rechts. Item no diezen heet derselve Helmo opgedragen syn tocht van die voirgenoempte acht en twintich royden lants in onss scouts hant te behouf synre kynderen te weten Helmo ende Jan, dy doer in gegicht zyn. Item, na diezen als tocht ende erfdom vergadert geweest is. So hebben dy vurgenoempte partien dy XXVIIJ royen lants voort opgedragen te behoeff *Lees van Lynde* van Nudorp, dy doer in geghicht es behalven mallix goot recht. Ende Lees versoecht brieff, dy hem die partie consenteerde. Actum in judicio XIJ aprilis anno XV^c ende VIJ, presentibus Reyner scoutet, vorsters, Daenen, Cloes, Nudorp, Bemonts, scepenen van Freeren. (Ibid. Bd. III, p. 207 v°.

1507, 17 April.

Gicht Joncker Lees.

Int joer XV^c en seven den seventienden daechs der moent van april so syn comen voer onss scoutet ende scepenen der banck van Freeren, meester Wautier Hauwijr, burger

van Luydic ende heeft aldaer opgedraegen elff royden lants geleghen by Nudorp regenoten by weecheken dat van Nudorp Elchwerts geyt etc. te Cuylen wert ende oic te luyc wert, die heren van St. Giel te Muclenwech wert, die heren van St. Jan te Nudorp wert bethuwe in ons scouts hant te behoeff *Laurees Van Lynde*, dy wilke ter selver tyt no synen versueck dair in gegicht ende gegout wert, behalve mallix goet rechts. Ende versocht brief die hem meester Wautier consenteerde. Ende het wert in hoeden gelacht. Geschiet te luydick voer St. Lambrechts kerke, presentibus Reynier scoutet, scepenen Jan Vorsters, Jan Danen, Henric van Nudorp, Gielis Bemonts etc. (Ibid. Bd. III, p. 206 v°.)

Act vom 1 Oktober 1509.

It. joffrov *Yeff*, *huysvrou wilnere Lees van Lynde*, heeft momber gemaict Jan den Scoelmeyster, present ende accepterende tot honre beyder wederseggen.

It. ter selver tyt heeft die joffrov mitz haren momber voirscreven, aldaer opgedragen erflic vyr vaten spelte gelegen ende bewesen op huys ende hoff Ydlet ende Thyrij haers soens, gelegen te Nudorp, regenoten dailwerts sheren stroot ende opwerts Joha Heuts, in ons scouteten hant te behoeff *den luminaris der kercken van Freeren ende des persoens der selver kercken, als voer haers mans Joncker Lees saliger gedachte sepultuer.* Ende oft sake were, het were bynnen joers oft buyten joers dat in den pont vursgebreec were van betalingen so zyn allen der joffr. andere gueden oic by pant, ende het wert in hoeden gelaicht, presentibus Jan Tielens, onderscoutet, in naem Jacop morren, Jan Vorsters, Aert Reyniers, Henric van Nudorp, scepenen der banc van Freeren. Actum 1 octobris a° IX. (S. Bd. IV, p. 13.)

Act vom 4 Februar 1510.

It. Joffr. *Yeffe weduwe Lees van Lynde* seliger, mitz Jan

Hubrechts haer verleent momber is gegicht ende gegoedt in noch eyn mudden spelt erflic gelegen te Peen, op huys ende hoeff Collar der Smeet ende op die halfheyt van vj bonre lants, etc. by vertienis Collaer vurscreven dy sich ouch becandt vernuecht te syne van xiij gulden loupender payen ende petijt litteras transffixas. Actum in judicio den iiij daeghs februarij a° xv^c ende x presentibus Goree, scoutet ende oic scepen voirs. Reynier, Wyhongh, Selyn ende Gotart, scepenen der banck van Freeren (S. Bd. IV, p. 22).

Act vom 22 Merz 1512.

Int jaer xv^c ende xij den xxij dachs meert heeft Jan Tillens, ons boy vur ons getuycht op synen eyt in cleyn beveel gedoen te hebbene op vij, op xiiij, ende op xxi van wegen meester Wathier Huar ende joffr. Eyff huysf. wilner *Loren van Lynde*, hant ende voet aff geboden Jeha Huts van iiij bonre lants in dye herlicheyt van Freeren gelegen (S. Bd. IV, p. 73 v°).

In dem ersten dieser Acte, 17 Juni 1499, heisst die uns interressirende Persönlichkeit:

Juncker Lorenz, der Junge, von Spauwen.

In dem Zweiten, 24 April 1503:

Juncker Lorenz van Lynde.

In dem dritten, 12 April 1507:

Lorenz van Lynde, von Nudorp (Wihogne).

In dem vierten, 17 April 1507:

Lorenz van Lynde.

In dem fünften, 1 Oktober 1509:

Juncker Lorenz van Lynde, seine Wittwe *Eva*.

In dem sechsten, 4 Februar 1510:

Lorenz van Lynde, seine Wittwe *Eva*.

In dem siebenten, 22 Merz 1512:

Lorenz van Lynde, seine Wittwe *Eva*.

Oeffnen wir nun den Bd. II der Werke von Spauwen (Klein-Spauwen), p. 87v⁰ so finden wir:

Anno xv^c^xxx, xxiij. Op daech voerscreven heeft ont- fanghen Gielis van Lynde, *nae doet syner alderen*, ende mede allen allsullich erff ende goet, te naete ende droege, daer syn alderen wt gestorven syn, geleghen onder die herlicheyt onsser genedighe vrouwe voer hem ende syne medegeringe te weten, *Artz van Lynde, ende syns broeders Lees van Lynde kinderen, Willem Boelen ende Margriet van Lynde.* 22 1530, November.

Dies ist kategorisch. Nach dem Tod der Eltern des Gielis *van Lynde*, wurden ihre Güter in Klein-Spauwen an folgende belehnt:

Gilles *van Lynde*, Arnold *van Lynde*, die Kinder des *Lorenz van Lynde*, Bruders des Gilles, an Willem Boelen und an Margaretha *van Lynde*

was genau die fünf Kinder ergibt, welche Le Fort dem Lorenz DE LYNTRE, dem Alten, von Spauwen zuschreibt:

1. Gilson *de Lyntre* = Jehenne Burin (Johanna van Buren nach den Registern von Spauwen).
2. Lorenz *de Lyntre*, der Junge = Eve de Waha
3. Art oder Arnold *de Lyntre*
4. Anna *de Lyntre* — Willem Boelen
5. Margaretha *de Lyntre* = Wautier de Vivier

ganz so, wie in dem genealogischen Fragment, des an uns gerichteten diesbezüglichen Schreibens des Herrn Chevalier Camille de Borman vom 27 Mai 1893.

In den oben reproducirten Acten ist somit Lorenz van Lynde überall derselbe, es ist derselbe Lorenz wie Lyntre von Wihogne welcher *Yeff* oder Eve de Waha ehelichte.

Lynde = Lyntre = Lintre de Wihogne.

Lorenz de Lyntre, der Jüngere, d. h. Lees van Lynde

wird in den Registern von Freeren zum letzten Male, am 10 August 1509 als Schöffe (échevin) der Bank von Freeren erwähnt. Er war tod am 1 Oktober desselben Jahres, wie der obige aus diesem Jahre datirte Act, in welchem seine Wittwe der Kirche von Freeren eine Schenkung für seine Grabstätte macht, beweist.

Das Testament des Jean de Lintre dit de Baillonville, (vom 22 Dezember 1546) [1]) Sohn des Lorenz, des Jüngeren, und der Eve de Waha, deutet die Verwandtschaft in einer seiner Stipulationen klar an: *Item à Spauwen, la vesve Gilchon,* [2]) NOTRE ONCLE, etc.

ADHÉMAR FREIHERR VON LINDEN.

Van Boetbergen (ook wel Van Boedberg, Van Boitberge, Van Boetberg). — Dit geslacht behoort in het overquartier van Roermond tehuis en is, thans, voor zoover mij bekend, geheel uitgestorven. Rietstap geeft in zijn Armorial Général het wapen niet aan, doch in het handschrift van wijlen Mr. W. J. baron d'Ablaing v. Giessenburg, opgemaakt uit aanteekeningen van Baron Snouckaert van Schauburg, betreffende de Nijmeegsche Ridderschap, staat het als volgt beschreven:

Bovenhelft van het schild van silver, beladen met drie vogels (meerlen?) van keel; benedenhelft lazuur. Kroon à fleurons. Helmteeken: vossekop van lazuur met halsband van zilver, waarop de drie vogels, van keel.

In Fr. Nettesheim, Geschichte Gelderns, komt de naam Van Boetberg, herhaald voor; ook bij Slichtenhorst en in de archieven der stad Nijmegen.

De eerste van dien naam, voor zoover Nettesheim vond, is

---

[1]) S. Grand Greffe des Echevins der Stadt Lüttich, Register 1546—1548, a 162 Bd. 36.

[2]) Die Van Lynde von Spauwen nahmen später den Namen *Gilson* als Familienamen an.

Johannis de Boiberge, 1349. Deze had drie zonen Herman, Johan, en Carel.

I. Herman van Boetberg had twee zonen, Johan en Sander (Alexander), de laatste vermeld in 1418 en 1423.

Johan, Heer tot Haag woont in 1418 op het huis Haag en verkrijgt 11 Januari 1433 het erfelijk maarschalkambt van Gelre voor zich en zijne nakomelingen. Zijn zoon Johan, eveneens heer tot Haag, was in 1469 Ritterbruder des Conventes zu unserer lieben Frau Ingensande; staat op de jaren 1468, 1478 en 1501 als Erfelijk maarschalk genoemd en draagt in dit laatste jaar ook den titel van heer van Steenhalen. Zijn zoon, Cornelius, heer tot Haag, heeft zitting in de Ridderschap van Roermond, is Erfelijk maarschalk der landen van Gelre, bezegelt mede als gedeputeerde der Ridderschap het tractaat van 1538 tusschen Carel van Egmond en Willem en Johan van Cleef, Gulik en Berg, staat vermeld op een cedulle van 1542 in het stadsarchief van Gelder; ook nog in 1576 en 25 Februari 1578.

In 1612 is Arnold van Boetberg heer tot Haag en Erfelijk maarschalk.

De vader van Cornelius, namelijk Johan v. B. schijnt twee broeders gehad te hebben, Herman en Alexander. Alexander huwde Adriana van Hoen, doch omtrent zijne afstamming is mij niets bekend.

Herman van Boetberg huwde Elizabeth van Voorst en was vader van Johan, heer tot Duckenburg. Dit slot was, volgens Arkstee even buiten de Molenpoort te Nijmegen gelegen, en behoorde reeds in 1502 (zie Joosting, Inventaris archief Nijmeegsche Broederschappen (1891). Cartularium C. no. 84) aan Herman van Boidtbergen ende Lijssbeth zijne vrouw. Johan maakte deel uit van de Nijmeegsche ridderschap. Onder den Nijmeegschen adel staat bij Slichtenhorst, Boek XI, bl. 411, Boedbergen als moetende in tijd van oorlog den hertog van Gelre dienen met 3 paarden. Hier werd dus, dunkt mij, Johans vader bedoeld. Johan was geruimen tijd burgemeester en schepen van Nymegen, als zoodanig herhaaldelijk vermeld in 1544, 1545, 1546 en 1548. Van 1552 tot 1576 was hij

richter van Nijmegen (v. d. Bergh, Nijmeegsche Bizonderheden bladz. 6 en 10). Hij bezat zeker diplomatieke talenten: althans 12 Juli 1545 werd hij naar Utrecht gezonden tot de koningin-regentes Maria van Hongarije en 4 Februari 1546 naar Amersfoort tot keizer karel V, telkens „om der Joeden wille" nl: om namens de Nijmeegsche magistraat te verzoeken dat 's keizers bevel: Alle Joden moeten Nijmegen verlaten, ingetrokken werd. De stad Nijmegen had immers er groot belang bij dat die nijvere kooplieden niet uit hare muren gebannen werden, een duidelijk bewijs van den liberalen geest dier vroedschap (Nijmeegsch Stads-Rekenboek 1545). Johan was gehuwd met Mechteld van der Haije en had bij haar eene dochter Elizabeth, die, gehuwd met Willem van Dornick (schepen van Nijmegen in 1586 en 1589), te Amersfoort in 1593 overleed en begraven werd. Johan's zuster, Sophie van B. was gehuwd met Lijfhard van Ooy, heer tot Ooy, schepen van Nijmegen (± 1510—1573).

Op bladzijde 16 van het bovengenoemd werkje van Van den Bergh wordt Otto van Appeltern een neef genoemd van Johan. Dus Otto's vader was blijkbaar gehuwd met eene freule Van der Haije of Van Boedbergen.

II. Johan van Boetberg is in 1418 heer tot Wankum, onder Wetten, in het Landdrostambt van Kriekenbeek, doch reeds in 1423 is Claes van Boetbergen hem als heer in Wankum opgevolgd. Wellicht was Gerhard v. B., eveneens op 1423 vermeld, een broeder van Claes. Op 20 November 1495 vind ik zijn zoon Claes van Boetbergen als heer te Wankum. Op dezen volgt Adriaan v. B., gehuwd met Adriana van Eijll. Uit dit huwelijk sproten voort: Adriaan, heer tot Wankum (vermeld in 1572) en Elbert Adriaanszoon, heer tot Raedt of Ingenraaij, gedeputeerde van de Ridderschap van Roermond, welke laatste 28 Augustus 1561 overleed. Adriaan'szoon was Casper heer tot Wankum in 1612, wiens zoon Adriaan Gerhard heette. Op het jaar 1612 vind ik nog vermeld Elbert v. B., heer tot Padenburg en de Geldersche Volksalmanak voor 1883 bl. 106 geeft op 1613: Nicolaas v. B., heer ten Have. De heerlijkheid Wanckum kwam in 1724 aan Johan Cars van

Dornick. Is dit laatste feit uit verwantschap geschied tusschen de heeren van Wankum en de heeren van Duckenborch?

III. Carel van Boetberg, heer van Geisberg. Van dezen vind ik geene afstammelingen en hem zelven slechts éénmaal bij Nettesheim op bladzijde 107, anno 1418, vermeld. Geisberg behoorde in later tijden aan de Graven van Hoensbroeck, heeren tot Haag. Ten slotte vermeldt Mr. Joosting in zijn blz. 509 geciteerd geschrift in charters 294 en 316, van de jaren 1444 en 1447: Johannes de Boetbergh, marescalcus heriditarius Ducatus Gelrensis. s.

EENIGE NADERE BIJZONDERHEDEN OVER HET GESLACHT VAN DE WERVE.

Het lezen der verhandeling van den heer F. A. Hoefer over het huis te Werve, voor eenigen tijd in dit tijdschrift opgenomen, gaf mij aanleiding tot het doorzien der aanteekeningen over het geslacht Van de Werve, door mij uit de Grafelijkheidsregisters van het Rijksarchief getrokken. Daar het mij voorkomt dat mijne annotaties wellicht tot aanvulling van bedoeld opstel kunnen strekken, mogen zij hier als zoodanig eene plaats vinden.

Na gesproken te hebben van het verlij van het huis te Werve op Gijsbert Swijn in 1309, maakt de heer Hoefer melding van een stuk van 1327, waarin Jan van de Werve verlijd wordt met al het goed, dat Hubrecht van de Werve van den graaf in leen hield. Onmiddellijk daarop wordt gesproken van een verlij van 1402 op Jan van de Werve Hubrechtszoon van al de goederen, die zijn vader placht te houden. De heer H. nu is van meening, dat de Jan v. d. W. van 1327 dezelfde is als die van 1402.

Hiertegen is echter m. i. wel het een en ander te zeggen. Zouden twee verlijbrieven, waartusschen eene tijdruimte van niet minder dan 75 jaren ligt, op denzelfden persoon betrekking hebben? Doch, zegt de heer H., het eerste verlij zal op Jan v. d. W. als

kind gedaan zijn. Ik verwijs echter naar een stuk van 17 Juli 1331, inhoudende een verlij op Ermegarde Gijsekijn Jansz' dochter, echtgenoote van Jan v. d. W. [1], waaruit blijkt dat Jan 4 jaren na het verlij van 1327 reeds gehuwd was. Verder schijnt het den heer H. onbekend te zijn geweest, dat het in 1327 niet voor het eerst is, dat wij den naam van Jan v. d. W. aantreffen. Den 14 Sept. 1306 werd hij door graaf Willem III met 10 pond 's jaars uit de tienden van Bodegraven beleend [2], en den 24 Jan. 1317 verkocht de graaf hem de heerlijkheden van Capelle en Nieuwerkerk [3]. Nu zal men het toch zeker niet voor waarschijnlijk houden dat dezelfde persoon in stukken van 1306 en 1402 zou voorkomen, doch het veel natuurlijker vinden dat er een Jan v. d. W. bestond, die in stukken van 1306—1331 voorkomt, terwijl een ander van denzelfden naam in eene akte van 1402 vermeld wordt.

Den 6 Dec. 1346 verlijdde hertog Willem Jan v. d. W. Hubrechtszoon bij opdracht van Pieter v. d. W. met eenig land in Voorburg [4]; verder echter trof ik den naam van Jan in geen enkel register aan tot 21 Febr. $\frac{1399}{1400}$. Op dien datum vergunde hertog Albrecht aan Jan v. d. W., dat het ambacht van Dubbeldam versterven zou op de kinderen, die hij had bij Katharina van Driemelen [5]. Hier hebben wij niet te denken aan denzelfden persoon, die in het verlij van 1402 bedoeld wordt, want de eerstgenoemde Jan overleed vóor of in 1401, daar den 10 Augustus van dat jaar zijn zoon na doode zijns vaders Jan met het ambacht van Dubbelmonde verlijd werd [6]. Van wien deze Jan een zoon was, is dus moeilijk uit te maken, doch aangezien de in 1402 genoemde Jan een zoon was van Hubrecht, en de vader van de in 1306—1326 vermelde Jan ook Hubrecht heette, is het niet al te gewaagd om te veronderstellen, dat de eerste Jan twee zoons, met namen Jan en Hubrecht gehad heeft; de eerste overleed in 1401, zooals blijkt uit bovenstaand verlij, de tweede in 1402, waarna zijn zoon Jan met het huis te Werve beleend werd. Het aannemen van een

[1]) Reg. E. L. 1. fol. 90.
[2]) Reg. XVIII cas E. fol. 4.
[3]) Reg. E. L. 1. fol. 4.
[4]) Reg. O. R. in Beieren. fol. 13.
[5]) Reg. lib. V. fol. 373.
[6]) Reg. lib. V. fol. 429 v°.

Hubrecht tusschen de jaren 1346 en 1402 berust niet op eene fictie, immers den 21 April 1392 vergunde hertog Albrecht aan Hubrecht van de Werve om aan het door hem in leen gehouden huis te Werve eenige verbeteringen aan te brengen [1]). Dat de namen Hubrecht en Jan volgens mijne gissing tweemaal in dezelfde volgorde op elkaar zouden volgen, kan zeker geene verwondering baren, als men bedenkt hoe menigmaal de kleinzoon den naam van den grootvader droeg.

Jan Hubrechtszoon overleed vóor of in het begin van 1415, want den 12 Maart van dat jaar verlijdde de hertog zekeren Dirk Potter met alzulk goed, als den hertog aanbestorven was van Jan van de Werve. [2]) Den 2 April 1415 werd Machteld Hubrechtsdochter bij doode van haar broeder Jan beleend met zeker goed te Voorburg. [3]) Deze Machteld overleed in 1423. [4])

Waaraan de heer H. de bewijzen ontleend heeft dat Jan Hubrechtszoon eene dochter Aleid had, is mij niet duidelijk, wel wordt zulks door van Leeuwen beweerd, doch dat zal toch zeker niet voldoende zijn. In twee verlijbrieven, van 18 Maart $13\frac{88}{89}$ en 3 Nov. 1408 vond ik Aleid v. d. W. genoemd als dochter van Jan van Cranenburg [5]), en dat deze Aleid dezelfde is als die door den heer H. bedoeld wordt, blijkt uit het stuk van 1408, inhoudende een verlij op Gijsbert Sprongh van de Werve bij doode zijner moeder Aleid.

Een der beide bovengenoemde personen, Jan Jansz. of Jan Hubrechtsz., had nog eene dochter Bartraet: den 10 Febr. $14\frac{14}{15}$ confirmeerde Willem VI den lijftocht, door Gerrit van Rijswijk aan zijne echtgenoote Bartraet Jansdochter van de Werve gemaakt. [6])

Zooals de heer H. mededeelt en uit de verlijen blijkt, had Aleid v. d. W. een zoon Sprongh, die weer drie zoons had, Jan, Herper en Claas. De eerste werd verlijd in 1429, en den 15 Mei 1430 vestigde hij ten behoeve van zijn broeder Claas eene jaarrente op het

---

1) Reg. lib. V. fol. 35. 2) Reg. novor. cassal. Holl. fol. 128.
3) Reg. novor. cassal. Holl. fol. 129. v°. 4) Reg. In Beieren IX fol. 40.
5) Reg. XVIII cas. E. fol. 16. v°. Reg. novor. cassal. Holl. fol. 52. v°.
6) Reg. novor. cassal. Holl. fol. 124.

huis te Werve. [1]) Herper was gehuwd met Janne Kerstantsdochter van den Berge, zooals blijkt uit eene lijftochtsbevestiging van 1 Dec. 1434 [2]), en had eene dochter Stephanie, gehuwd met Roeloff Andrieszoon. [3])

In 1448 droeg Herper het huis te Werve over aan Jan Ruychrok. De heer H. geeft in bijlage A^2 eene lijst zijner afstammemelingen, welke ik meen te kunnen aanvullen. Vermeld worden 5 zoons: Willem, Jan, Philips, Claas en Frank. Doch Jan Ruychrok had meer kinderen, gelijk de volgende stukken zullen aantoonen.

2 Maart 1468. Hertog Karel verlijdt Margaretha, dochter van Jan Ruychrok van de Werve, echtgenoote van Reinard bastaard van Brederode, met zeker goed in Zeeland. [4])

4 Febr. $14\frac{70}{71}$. Hertog Karel verlijdt Cornelie Jan Ruychroksdochter met 92 pond Holl. 's jaars, welke haar eerste man Arend van Hodenpijl placht te houden. [5])

10 Maart $14\frac{72}{73}$. Hertog Karel verlijdt Jacob van de Werve bij making van zijn vader Jan Ruychrok 100 gemeten lands in Middelharnis. [6])

29 Maart $14\frac{92}{93}$. Maximiliaan en Philips vergunnen Jan Ruychrok v. d. W. om ten behoeve zijner bastaarddochters Catharina en Clara zekere beschikkingen te maken. [7])

Ten slotte wensch ik nog te vermelden dat Philips, derde zoon van Jan Ruychrok, eene dochter Marie had, gehuwd met Willem Oom van Wijngaarden (lijftochtsbevestiging van 1507). [8])

Rotterdam. W. BEZEMER.

Mom (XXXIII, 91, 191). — Van het dorp „Mumberg bei der Linden" (toen in Opper-Hessen gelegen, doch tot het Mainzer

---

[1]) Reg. In Beieren IX. fol. 120. [2]) Reg. Philippus A. cas. G. fol. 26.

[3]) Reg. Carolus A. cap. Zuid-Holl. fol. 5. v°.

[4]) Reg. Carolus A. cap. Zeeland. fol. 26.

[5]) Reg. Carolus A. cap. Noord-Holl. fol. 24. Cornelie overleed in 1488: Reg. Maxim. et Philippus. cap. Noord-Holl. fol. 41. v°.

[6]) Reg. Carolus A. cap. Arkel. fol. 14.

[7]) Reg. Finis M. P. cap. Zeeland. fol. 11.

[8]) Reg. Principium regis Castellae cap. Noord-Holl. fol. 7.

gebied behoorende) [1]) wordt gewag gemaakt in eene oorkonde van 1265, bij Wenck, Urkdb. zur Hessische Landesgesch. II, 200. Eberhardus Decanus de Mummenberg Clericus, getuige 1233 (Ibid. II, 150). Conradus de M., miles, getuige 1241 (Ibid. II, 158). Frater Conradus de M., vermeld in oork. van 1263 (Ibid. II, 189). Ludwigin von M., Weppener, van de maagschap van Konrad v. Linsingen, Ritter, 1359 vermeld (Ibid. II, 398). — Denkelijk staan zij tot onderstaanden in geene betrekking, daar Gerardus Mummo reeds in eene Geldersche oorkonde van 1179 (bij v. Spaen, Inleid. II, Cod. diplom., n°. 27) verschijnt.

Henrick Mumme, onder de schepenen en raden van Deventer voorkomende, 1331, 32, 36, 52—54, 56, 58, 59, 67, Johan Mumme 1366, Steven Mumme 1397, 1419, 25. (Steven Mumme van Keken 1431) 35 (Dumbar, kerk. en Wereltl. Devent., II). — Zie ook ald. het Necrologium van S. Lebuinus kerke te Deventer (door Fahne ook geraadpleegd), blz. 375, 78, 91, 401, ook 625, 42, 43.

A. v. Lommel S. J.: R. K. pastoors e.a. parochiepriest. op bijgev. tijdstippen aanwezig i. h. tegenw. bisdom v. Haarlem. Boskoop, A° 1370—80, Bartholomeus Mom, cureyt Orig. v. Egm. (Bijdr. v. d. gesch. v. h. bisd. v. Hlm. II (1874), bl. 186). — In E. Wassenbergs Embrica, p.p. 76, 86, 163, komen ook verschillende leden van het geslacht Mom voor; mede in de Oudh. en Gest. v. h. bisd. Deventer, II, 55, 427. Euert Mumme was in 1578 „s.m." (sworen meente, gezworen) te Groningen; volgens Rengers v. ten Post, Werken, door Feith, II, 70, 95. — Reiner Fresinga, het beleg van Steenwijk, door Rennenberg, 1580, beschrijvende, zegt, bl. 293 zijner „Memorien der Nederl. Gesch. (in Dumbar's Analecta III): „Daer waeren voer de Stadt veerthien vendelen van 't Friesche regiment, des welcken Overste-Lieutenant Hans Mom, in een van den eersten schermutselen, deur den cop geschoten sijnde, doot bleef; werdende Johan Baptista Daxis (Taxis) daer nae in sijn plaetse gestelt." Volgens Fahne, Denkmale u. Ahnentaf. d. Geschl. Mumm, Cöln 1876, S. 77, was hij de zoon van Friedr. Mom en N.

[1]) H. Rudolph's Vollständ. Orts-Lex. v. Deutschl. heeft: Momberg, Dorf. Churhess., Oberhess., Kr. Kirchhain. Amt u $^{1}/_{2}$ Ml. N. v. Neustadt; 740 Einw.

Hor(n)kens, dr. van N. en van N. Coenders. (Zij kan eene dr. geweest zijn van Alb. Horenken bij Alijt C. of van Joh. H. bij Bawe C.).

Anton Mom was burgemr. te Rees 1654—57. Niederrh. Geschichtsfreund 1884, Nr. 20, S. 160; 1882, Nr. 5, S. 35, waar hij in een oorspr. stuk van 10 Febr. 1654 (van zijn zegel voorzien) als schepen voorkomt.

„Im Staatsarchiv zu Düsseldorf beruht in Betreff der von Adam v. Steinhalen, weiland Canonichs und Domherrn zu Frauenburg in Preussen (Ermland) gestifteten Blutsvikarie bei der Stifskirche zu Rees eine von dem Richter in der Hetter, Rütger v. Ryswick, und den Schöffen zu Bienen ausgestellte Urkunde d.d. 9. Juli 1619, laut welcher Bern. Mumm, Canonich zu Xanten, und dessen Neffe Christoph Mumm den Testamentsexekutoren und Schwägern des Adam v. Steinhalen, Gottfried Brauweiler und Johan Severine behufs jener Stiftung einen Bauhof zu Anrop (bei Bienen, Kreis Rees) verkaufen und dieser zugleich dem Reeser Kapitel übertragen wird." (Niederrh. Geschtsfr. 1881, Nr. 17, S. 133.)

„Der letzte, durch den Convent (Gladbach) ernannte Pfarrer in Oedt [1]), war Franz Brandts aus Jüchen, welcher 1746 in's Kloster eingetreten war; er starb am 26 Aug. 1805. Sein Nachfolger war Johannes Mommen aus St. Thönis (Pfarrei im Dekanat Kempen); später Pastor in Jülich, starb er 1837 als Domherr in Köln." (Niederrh. Geschtsfr. 1882, Nr. 13, S. 98). — Onder de „Mitglieder der Abtei Mönchen-Gladbach" komt deze Joh. M. ook voor: „Johann Mommen, geb. 5 Dezember 1774 zu St. Tönnis (legt Ordensgelübde ab 24 Juni 1794), gest. 1837." (Ibid. 1884, Nr. 22, S. 175. vgl. Fahne, Bocholtz III, S. 82).

M°.

Van Hoeclum enz. (XXX, 481). — De hr. De Raadt vraagt kwartieren van Catharina Metta Lucretia van Hoeclum. Mogelijk kunnen de volgende opgaven hem van dienst zijn.

---

[1]) Das churkölnisches Amt Oedt bestand aus den Honschaften Unterbroich und Hagen und dem Kirchspiel Oedt.

Gehuwd te Doornspijk 30 April 1780 Herman Hendrik Vitringa en Catharina Metta Lucretia van Hoeclum. Zij was gedoopt te Elburg 26 Februari 1758. Hare ouders waren gehuwd te Elburg 29 Novb. 1754, en waren genaamd Egbert Heimerik van Hoeclum (ged. te Elburg 24 Novb. 1729) en Joachima Wobbina Wolfsen (ged. te ?).

De ouders van Egbert Heimerik v. H. heetten Dirk Gerrit van Hoeclum en Metta Lucretia Lutteken (ged. Elburg 13 Maart 1698). Zij huwden te Elburg 9 Novb. 1729.

De ouders van Joach. Wobbina Wolfsen werden mij opgegeven als te zijn Mr. Arnoldus Mainhard Wolfsen en Elisabeth Elcoma. De ouders van Metta Lucretia Lutteken waren Egbert Lutteken (ged. Elburg 12 Febr. 1665) en (Geertruida) Wobbina Toewater, weduwe van Johan Sandberg.

De ouders van (Geertruida) Wobbina Toewater waren Heymerik Toewater (geb. 1610, gest. 1679), Burgemeester van Elburg en Egbertje Friklman. Zij huwden 1632. De ouders van Heymerik Toewater waren Willem Toewater, Burgemeester van Elburg, (geb. 1574) en Bartha Lutteken. Zij huwden 1599.

De ouders van Willem Toewater waren Gerlag Toewater (geb. 1546) Burgemeester van Elburg en N. N.

Wie kan mij de voorouders opgeven van:

1e Dirk Gerrit van Hoeclum, geh. met Metta Lucretia Lutteken.

2e van Arnold Mainhard Wolfsen.

3e van Elisabeth Elcoma, vrouw van Arnold Mainhard Wolfsen.

Omtrent het wapen van Vitringa deel ik het volgende mede uit Kramm's Geschiedenis van de Beeldende kunsten:

„Vitringa (Wigerus). Deze vermaarde enz. Ik bezit zijn Portret, door Hem zelven, in 1721, geteekend, en door C. van Noorde in 't koper gebragt, 1757, in fo. Daarbij is zijn wapen gevoegd, coupé de l'un en l'autre: 1e Veld azuur, waarop ruit, à losange, van zilver, 2e veld zilver, waarop een lelie van azuur. Dit portret komt ook bij laatstgenoemde autheur voor (v. Eynden v. d. Willigen)."

Het komt mij voor, dat dit het ware wapen is, en dat de andere voorstellingen uit misvattingen zijn ontstaan.

Deventer. M. E. HOUCK.

Schwartzenberg (XLIII, 413). — Indertijd kwam in een der Friesche bladen het volgend bericht voor: „In den zomer van 1883 „vond een arbeider van Twijzel bij de vergraving van 't stroomka-„naal de Lits onder Oostermeer, (gem. Tietjerksteradeel en nabij „het Bergumermeer) een bruine kruik. Ofschoon ze oppervlakkig „beschouwd niets fraais of merkwaardigs aan zich had, werd bij „nader onderzoek deze inscriptie er op gevonden: Peter: Suart-„zenbvrch: Unde: Margret: Van: Nechtrsem: G: R: Sin: Hvs-„frav: Anno: 1586. Indertijd door iemand uit Leeuwarden aange-„kocht, moet deze antiquiteit onlangs voor de som van *f* 2000 „zijn overgegaan in handen van een Engelschen Lord."

Veel moeite heb ik gedaan, om iets meer van die kruik te weten te komen, maar te vergeefs. Over de personen geven noch het Stbk van den Frieschen adel, noch Ferwerda eenig licht. Echter ben ik op de gedachte gekomen, of men in plaats van *Nechtrsem*, misschien *Neydorf* moet lezen, in verband met hetgeen in het eerstgenoemd werk in aant. met 5*a* op: *Schwartzenberg* wordt vermeld, nl. dat eene *Margaretha van Neydorf* is gehuwd geweest met een Boyingh van Wadwardt, die de ouders waren van Anna van Wadwardt, echtgenoote van Wilhelm Balthasar Bn. v. Schw., welke Anna in 1634 overleed en wier moeder omstr. 1586 kan hebben geleefd.

Hoewel ik nooit een spoor heb ontdekt, dat er een Schwartzenberg in den omtrek van Oostermeer heeft gewoond, — de kruik kan trouwens onder allerlei omstandigheden in de Lits zijn geraakt —, zoo acht ik het niet onmogelijk, dat genoemde Margaretha eerst met een Peter v. Schw. is gehuwd geweest, die b.v. een in de genealogie niet vermelde zoon van Johan Onuphius v. Schw. kan zijn geweest, (alzoo een oom van Wilhelm), de eerste van het geslacht, die zich in Friesland vestigde en te Beetgum woonde.

Kollum. A. J. ANDREÆ.

Schenck-Rataller (XLIII, 403). — Den bedoelden Joris Rataller houd ik voor een zoon van Lodewijk Rataller en dus kleinzoon van den rentmeester Johan.

Bij het testament vermeld XLIII, 94, stelde Jeronimus Rataller tot erfgenamen „Philipe ende Jan Rattaller, de jonge, beyde soonen, „d'eene van de President 1*a*. ende d'ander van de Reeckm'." Aannemende dat beiden hem even na, n.l. als broeders zonen bestonden, dan volgt dat Joris, de president van het hof van Utrecht, Philipe's vader en Johan Rataller, de oude, de aartsdiaken en rekenmeester, Jan de jonge's vader, zijne broeders waren. Uitgemaakt is dat Jeronimus of Jeroen, de testateur, en Joris, de president, broeders waren XXXIX, 664. Ook dat Lodewijk een zoon Joris, een zoon Johan, aartsdiaken, en een zoon Jeroen had. Wel is waar dat ook Johan, de rentmeester, een zoon Joris had, maar dit was waarschijnlijk Joris Rataller, de oude, omtrent wien de volgende verklaring dd. 6 September 1650, onder mij berust: „dat „de heere Joris Rottaller den ouden, ridder ende camerling sy „geweest van Hertoch Maximiliaen van Oostenryk (naderhandt „Rooms-Keyser) is gebleken by seker brieff van credence by den „voornoemden Ertshertoch hem verleendt aen Burgem. Schep' eñ „Raed der stadt Utrecht in date den xxiiij Marty 1484."

Den Haag. M. P. SMISSAERT.

Matroos (XLIII, 346, 410). — In eene ms. genealogie der familie Beeldsnijder vind ik:

1°. Wolfert Beeldsnijder geb. 1652 April 29, gest. 1702 Juli 25, gehuwd 1686 April 16 met Jacoba Matroos, geb. 22 Sept. 1668, gest. 8 Nov. 1695; uit welk huwelijk Tiberius Matroos Beeldsnijder, die zich noemde Tiberius Beeldsnijder Matroos.

2°. Jacobus Beeldsnijder geb. 1661 Dec. 22, gest. 17....., geh. 1695 Januari 12 met Alida Jacoba Matroos, geb...... gest. 1703 Nov. 11. Hij hertrouwt N. N. de Bie, en was Consul-Generaal van de Canarische eilanden.

Deventer. M. E. HOUCK.

Jan Roemer (XLIII, 419). — Niet in 1803, doch in 1812 werd J. Roemer geboren, als zoon van een makelaar te Amsterdam. Hij trad in 1831 als vrijwilliger [1]) in den krijgsdienst en werd 22 Oct. 1836 van wachtmeester-volontair bij het 4e regiment Dragonders, benoemd tot 2e Luitenant der Kurassiers. In 1844 was hij bij het 1e reg. Dragonders te 's-Gravenhage in garnizoen. Den 21 April 1845 benoemd tot 1e Luit., werd hij op denzelfden datum eervol ontslagen, met permissie om de uniform aan zijn rang verbonden, te mogen blijven dragen.

Om gegronde redenen werd deze permissie later ingetrokken. Gedurende zijn korte loopbaan als officier leefde hij op grooten voet, en nam iedere gelegenheid waar, om over zijne directe afstamming van Koning Willem I uit te weiden, zonder dat ooit die bewering aan de waarheid is getoetst.

Zijne beweringen schijnen in het vrije Amerika ingang te hebben gevonden. Jammer dat de berichtgever niet heeft vermeld of hij al dan niet gehuwd was, en kinderen heeft nagelaten. Is zijn portret en levensbeschrijving niet verschenen in the New-York Gazette?

's-Gravenhage. M. G. WILDEMAN.

Roerom-Beresteyn (XLIII, 420). — Den vrager deze aanteekening in zake Beatrix' halssieraad. Uit de nalatenschap van Jonkheer G. van Beresteyn te Vucht werd dit reliek voor *f* 115 aangekocht en eene plaats gegeven in het Rijksmuseum.

's-Gravenhage. H. DE VOOGD VAN DER STRAATEN HZN.

v. Wittenhorst (XLIII, 419). — Henrick v. Wittenhorst, knaepe, staat over het verdrag, waarbij Reinald hertog van Gelre 14 Oct. 1344 de rechten en vrijheden der stad Zutfen bevestigt (Nijhoff, „Oorkonden", II bl. 15).

Jan v. Alpen, heer van Honepel, belooft 14 Oct. 1393 zich ten aanzien van het bezit des huizes te H. te zullen gedragen over-

[1]) Hij was gerechtigd tot het dragen van het Metalen Kruis.

eenkomstig de voorwaarden door Dirk v. Wisch heer (van) ter Borg en Jan v. Wyenhorst beraamd. (Ibid. III bl. 185). Hij, Johan Wijenhorst, ridder, hofmeester des Hertogs van Gelre, staat mede 2 Juni 1401 over het verbond tusschen Karel koning van Frankrijk en Willem I hertog van Gelre en Gulik (Ibid. bl. 241). Hij, heer Johan v. Wyenhorst, hertooglijk raad, staat 8 Juli 1401 over 't ontwerp van een verdrag tusschen den Hertog van Gelre en den Graaf van Kleef, tot bijlegging hunner geschillen over het bezit van de Lijmers (thans het Zuiderkwartier van graafschap Zutphen, maar dat zich destijds zelfs tot Emmerik uitstrekte). Ibid. bl. 246. Wordt 3 Maart 1407 door hertog Reinald tot zijn drost te Gelre aangesteld (ibid. bl. 283). Hij, ridder, raad, hofmeester komt ook 23 Juni 1409, 24 Juni 1409, 17 Jan. 1410, 24 Febr. 1410 bij handelingen des Hertogs voor (ibid. bl. 296, 304, 10, 13). Terwijl de Hertog belooft 2 Febr. 1410 hem, ridder, van het drostambt van Gelre niet te zullen ontzetten, eer hij hun wegens schuld en borgstelling voldaan en schadeloos gesteld had, (ibid. bl. 311), welke schuld van den Hertog aan hem 1 Mei 1411 bedroeg 3552 Geldersche guldens (ibid. bl. 318).

Johan v. Wyenhorst. Aan hem, zijn voogd in Gelrelande verschrijft hertog Arnold 19 Juli 1472 400 Rijnsche guldens (gerekend tegen 24 keulsche witpenningen per stuk), uit de breuken (boeten) beden of schatting vallend in dat ambt (d. i. zoover die voogdij van de stad Gelder in het Land van Kleef, met haren westlijken omtrek, zich uitstrekte). Ibid. IV bl. 463. Gedeeltelijk(?) één persoon met

Johan v. Wijttenhorst, die 30 Juli 1523 aan hertog Karel van Gelre bericht gaf, dat Walheym en Peter, broeders van Henrik Salsborch, heimlijk het huis ter Horst in het land van Kessel hadden verlaten, om reden dat Henrik te Hamburg tot lid van den Raad verkozen was en had moeten beloven zich nimmer uit die stad te zullen verwijderen (Ibid. VI bl. 775). Den 31 Juli of misschien 9 Aug. stelde de Hertog hem tot amptman des Lands van Kessel aan (Ibid.). Aan hem verpandt de Hertog 6 Nov. 1524 de halve heerlijkheid van der Horst in het Land van Kessel, zooals hij (de Hertog) die van Eduard v. Boicholt had ingelost) ibid. bl.

824). Den 15 Sept. 1523 toch had de hertog aan dezen laatste de helft dier heerl. verpand, nadat hij 1000 gouden Keurvorster guldens van hem had ontvangen (ibid. bl. 778). Hij, heer ter Horst, wordt met zes andere edelen 3 April 1527 door hertog Karel gevolmachtigd, om te Keulen te onderhandelen over het huwelijk tusschen den zoon van Antonie, hertog van Lotharingen, en eene dochter van Johan, hertog van Kleef (Ibid. bl. 874). Aan hem (Wijttenhorst), aan den jonker van Wisch, aan v. Egeren en aan Karel Key geeft de hertog 6 Mei 1528 bevelen tot verzekering van het vrije handelsverkeer van Kleefsche onderdanen (Ibid. bl. 909). Eén persoon met?

Johan v. Wijttenhorst, amptman van Kessel, wien hertog Karel, met zijne huisvrouw Joost v. Wese (Wees), 12 Febr. 1530 in 't erflijk bezit stelde van het halve huis en heerl. van ter Horst (Ibid. bl. 960). Nijhoff teekent aan: „Den 10 Dec. 1570 verstierf het op zijn zoon Johan.

Den 15 Febr. 1533 gelast de hertog hem, heer ter Horst en amptman, en Jacob v. Domburg, stadhouder, de inwoners van het kerspel Brey, in het Land van Kessel, niet te bemoeilijken in het aanmaken (ontginnen) van gemeentegronden (Ibid. bl. 1029). Hij heeft met andere edelen de hand in een bizonder verdrag, 19 Nov. 1537 door den Hertog met de steden Nijmegen en Zutphen ten haren gunste aangegaan. (Ibid. bl. 1143).

Zijne dochter Maria, dr. v. Johan v. Wijttenhorst, heer ter Horst en drost van Kessel, bij Joosten v. Weze, nagelaten weduwe van Johan v. Voorst, heer tot Dorenweerd (bij Oosterbeek), had 2 Nov. 1549 huwlijksvoorwaarden met Frederik Torck, heer tot Sinderen, waarvan de oorspronkl. perkamenten brief, met de handteekeningen en uithangende zegels in groen was, aanwezig zijn in het Archief van 't voormalig Hof van Gelre, in loket A, — berustend in 't Rijks-Archief te Arnhem.

Met haar, weduwe Fredrik Torck, lag in 1562 in proces Werner v. Hatzveld, heer van Wischweiler, over het leenbezit van het huis Hemert (d. i. Nederhemert), de hofstad te Zinderen en eene weerd o. Druten. De processtukken vormeu een folio band afkomstiguit

de voormalige Geldersche Leenkamer — in 't Rijksarchief te Arnhem.

Elsabe v. Wijtenhorst, trouwt 1385 Johan de Rode v. Hekeren Johanszn („Herald. Bibl." 1883 bl. 115). Zij, Elisabeth v. W. Henriksdr., had tot voormond (voogd) Roelof van Wytenhorst, die ook de getuige bij haar huwelijk was, benevens Henric te Wisch, knape, Johan van Wijlaken (Wylach of Wylich), Gert Momme van Kelle en Diederick v. Hekeren. Haar echtgenoot tuchtte haar, vóór den leenheer van Gelre (den Hertog) aan Schopperden en Elskamp te Weel (Grp Zutphen) a° 1401, 5, 25 (Geld. Leenregr), Hun dochter Elisabeth de R. v. H. werd de gade van Otto v. den Byland tot Halt (Ibid. bl. 335, 6).

Wijenhorst, 8ste kwartier van vaderskant van Herman v. Eerde (gehuwd met eene v. Graes), zoon van Herman v. E. tot Beurze bij Judith Momme van Kelle (beiden dood in 1544 (Ibid. bl. 125).

v. Wittenhorst, 3de kwartier van vaderskant van Carselis v. Scherpenzeel, † 3 Apr. 1525, begr. te Arnhem (Ibid. bl. 181).

Jacob v. Wittenhorst, in 1430 gegoed in de Lijmers, kerspel Groessen (Ibid. bl. 122, 3), gehuwd met Aleid v. Camphuysen (Franksdr bij eene v. Bylandt), die van Liesbeth v. de Kornhorst, kinderlooze weduwe van Jan v. Loël, in 1430 land erft te Groessen, waarbij haar zoon Frank v. W. haar hulder is (Ibid. bl. 231). Aan dezen Frank v. Wittenhorst, verpanden Dirk Momme van Kell en zijn broeder Johan in 1449 drie morgen lands in de Lijmers (Ibid. bl. 121).

Zijn zoon Jacob v. W., is in 1481 eigenaar van dat van Liesbeth v. de Kornhorst geërfde goed (Ibid. bl. 231).

Dirk v. Wijtenhorst, proost te Elst (Over-Betuwe), beweerde recht te hebben op een tiend, dat Johan v. Manen, rentmeester te Batenburg, te Elst moest betalen met 120 gulden, „als bij zijn Kon. Maj. (Filips II van Spanje) toeslach geconfisceerd wesende, daervan den impetrant (Dirk v. W.) handligting verworven hefft". Het Hof van Geld. (te Arnhem) veroordeelt 20 Dec. 1575 Johan v. Manen tot het betalen van die som („Regrs Archief voorm. Hof van Gelre", door P. Nijhoff. 1856, bl. 12). Van hem, heer Derick v. Wytenhorst, canonik ten Dom te Utrecht en proost tot Elst,

kochten Peter v. Stepraede en Joffer Anna v. der Aher, zijne gade, 9 Nov. 1565 land te Elst, dat zij in 1567 voor het nieuwe Armengasthuis ter plaatse bestemden („Herald. Bibliotheek" 1883 bl. 242).

In een „Quohijer ende Register vande erffuen Landerien thienden ende jaerlicksche pacht van dien, oeck van Renten etc. inden quartier van Sallant inden Lande van Ouerijssel gelegen, toebehoerende C° Ma^ts^ vianden ende Rebellen a° 1587 staan vermeld. „Die van Wijttenhorst jn Gelrelandt" („Bijdragen tot de Geschied. van Overijsel" IV (a° 1877) bl. 179).

Roeloff v. Wijtenhorst was in 1601 gegoed te Herksen (o. Wijhe, in Salland, Overijsel) („Catalogus der Archieven van de Deventer Gasthuizen" 1879 n° 1306 bl. 566).

Hendrik v. Wyttenhorst, gehuwd met Elisabeth (of Wernera v. Boetberg (J. H. Scheffer, „Het Nederl. Familie-Archief" in „Algem. Nederl. Familieblad" 1883/84 N° 81 bl. 4[b]).

Johan v. Wittenhorst, heer van Endt, geb. 1567, drost van Linne, † 1623, trouwt 159. Anna van Lulsdorp (-dorff), erfdochter van Holtum, wier moeder was v. Harff (tot Lorsbeck). (*Navr* XXV, 146).

Cornelis v. Wijttenhorst, heer tot Giesberg, Hendrikszn bij Elisabeth (of Wernera) v. Boetberg, tr. 1585 Geertruid (of Gerberich v. Wijhe (weduwe van Joachim v. Hoemen, drost tot Lede, bij Kesteren, in Nederbetuwe, verbonden edele) (Ibid. XXVI, 568; vgl. ibid. XXV, 537).

Wittenhorst was het zesde kwartier van vaderszijde van den kapitein Hendrik v. Brienen tot den Lathmer (o. Wilp, bij Deventer), † 20 Dec. 1663, begr. met zerk in de kerk te Echteld (Ibid. XXVI, 68).

In den aanvang der 17de eeuw is Broeckhuysen (waaraan v. Br. met de hermelijnstaartjes den naam ontleende), in 't Overkwartier van Gelder, ambt van Kessel, aan v. Wittenhorst, nà v. Malsen (Guido v. Malsen, wedr van Sibilla v. Rossem, „crigt wtstel 30n May 1581") gekomen (zie hier beneden, bl. 525).

Maximiliaen Martin v. Witthorst, werd 20 Oct. 1665 beëedigd

als gildemeester van het St. Lucasgilde te Kampen („Bijdragen" straks gen. (II a° 1875) bl. 59). Behoort hij hier?

Als pachter van de Wittenhorst-landerijen weigerde Jan Everts, het verschuldigde halve tiend van kraveelzaad op te brengen aan de huismeesters van St. Nicolaas-hospitaal (waar? Te Elst? Zie hier boven, bij Dirk v. Wijtenhorst); hij werd door het Hof van Gelderland 10 Oct. 1668 tot schadevergoeding veroordeeld („Registers op het Archief van dat Hof", bl. 207).

Jor. Walram v. Wijttenhorst, broeder van Margarieta v. W. (dood 22 Mei 1624), geh. met Jor. Jan v. Grevenbroeck, wier zoon Jor. Jan Adriaen v. Gr., jonkman, wonend te Mierlo in dato, voor den notaris Adriaen Brouwers te Helmond testeerde, terwijl zijn oom Walram in die akte genoemd wordt (August Sassen, „De Protocollen der Helmondsche Notarissen", 1890, bl. 1).

Herman v. Wijtenhorst, heer van Sonsvelt, trouwt Aleydt v. Assendelft (dr. van Dirk, heer van Besojen), kinderlooze weduwe van Andries Millinck (Johanszn), wiens heerlijkheden Waalwijk, Meeuwens, enz. zij in tocht bezat („Tijdschrift van N.-Brab. Geschied. en Letterk." I (a° 1884) bl. 197).

Jor Wolfert Everard v. Wittenhorst. Een geschil tusschen hem, heer van Deurne, en Jor Everard v. Doerne, heer van Liessel, omtrent de heerlijke rechten van Deurne en Liessel, wordt 22 Oct. 1607 op het huis te Gemert beslecht door heer Henrick v. Holtrys, Commandeur der Duitsche orde te Gemert, Jor Walraven v. Erp, heer van Erp en Vechel, en Jor Godert Oudaert, heer van Rikstel. De 5 Mei 1618 genomen kopij van den vereffeningsbrief staat afgedrukt ibid. III (1886) bl. 204, 5.

Walraven v. Wyttenhorst, heer van Horst en drossaard (drost) van het Land van Kessel, was gehuwd met Maria v. Doeren (Doerne of Deurne).

In 1619 treedt als vrouwe van Deurne op Margareta Wilhelmina v. Wittenhorst, vrouwe van Rossem (Gelderland, Bommelerwaard) en Broekhuizen, wier vader kort te voren te Deurne overleden was, zijne nalatenschap werd onder beneficie van inventaris door haar aanvaard (Archief van Deurne). Zij was dus een eenige doch-

ter. Zij tr. 1° Jor Arnold Huijn van Geleen (Limburgsch edelman), bij wien Johan graaf v. Huijn, vrijheer van Horst; 2e in 1630 Karel Diderik bn v. Pallandt en Moriame († Dec. 1642, zoon van Werner v. P. bij Francisca v. Merode-Hoffalise), bij wien Isabella Francisca v. P. (geh. m. Bernard v. P., heer van Ammeren en Zyl). Zij overleefde haren 2den echtgenoot (Ibid. I, 108).

Omdat Maria Elisabet Dimmer bij doode en erflating van Frederik Louis Cuyk v. Mierop, haren man, 10 Maart 1688 verleid was met de heerlijkheid Kalslagen (o. Aalsmeer, Noord-Holland); heeft haar tweede man Everard Jacob v. Wittenhorst, kapitein bij het regiment van den overste Haersolte, 26 Jan. 1693 den leeneed van die heerl. vernieuwd.

Als fideicommittaire erfgenaam van Frederik Louis voornoemd, is Hendrik v. C. v. M., oud 48 jaar, woonachtig te 's-Gravenhage, 6 Sept. 1697 met die heerl. verleid (J. A. Scheffer, t. a. pl., No 120 bl. 1b).

F. O. v. Wittenhorst, heer van Sonsfeld, c. s., zich beklaagd hebbend, dat H. Bouman c. s. hun weigerden op te brengen het koorntiend uit het Ruttenburgsche (Ruytenbergsche? — naar de familie v. Ruytenberg?) tiendblok te Elden (Over-Betuwe), waarvan zij beweerden bezitters te zijn, worden 11 Aug. 1747 door het Hof van Gelderland, in hun eisch wegens spolie, niet ontvanklijk verklaard („Registers" bovengenoemd, bl. 301, 2).

C. C. v. Wittenhorst, erfgenaam van jonkvre S. A. M. v. Gent, maakte tegenover A. M. D. v. Lintelo, wede M. C. G. W. v. Ripperda, aanspraak op het bezit van de havezate Leemkuil, het erf Lenseling, het goed Tegerdink en de grove en smalle tienden te Warnink, alles door die jonkvrouw nagelaten. Het Hof van Geld. verwierp de exceptiën, en gelastte 19 Maart 1768 de partijen, om voort te procedeeren (Ibid. bl. 326, 7). Zij Sophia Amalia Maria v. Gent eenig kind van Otto Frederik, heer van Dieden en Bisterveld, majoor en drost van Gennip en Goch, bij dezes volle nicht Maria Agnes Ripperda (dr. v. Maurits Herman bij Sophia Adriana v. Renesse) geb. 1696, † 1764 ongehuwd op haar kasteel te Heesbeen, waarmede zij 15 Juli 1724 beleend was, en waar zij 27 Juli 1758

haar olografisch testament (in afschrift nog voorhanden in het Rijks-archief van Noord-Brabant, te 's-Hertogenbosch) maakte, krachtens hetwelk zij haren adellijken en Protestantschen neef Caspar Adolf v. Romberg, erf- en gerichtsheer tot en van Bladenhorst, enz. enz. hare heerl. Heesbeen schonk („Tijdschrift voor Noord-Brab. Geschied. en Letterk., III (ao 1886) bl. 36, 57).

Uit het bovenstaande blijkt, dat de oud-adellijke naam oudtijds v. Witten-, v. Wijten-, v. Wijen-, v. Wyen-, v. Wijtten-, v. Wyttenhorst, zelfs eene enkele maal Wijenhorst en misschien v. Witthorst — luidde: v. Wittenhorst komt echter naar 't schijnt, reeds voor in den aanvang der 15de eeuw. De naam kan beduiden bosch der wade of doorwaadbare plaats.

Te Deventer woont eene bemiddelde burgerfamilie: Wijtenhorst (zonder *van*). Mogelijk had ze tot voorzaat Gerrit Jochemsen Wijttenhorst, die Oct. 1650 in den echt trad met Clasina, Nov. 1694 overleden dochter van den portretschilder Rochus Jacobszn Delff (*Navr* XXXIX, 315). Deze schijnen te Rotterdam te hebben tehuis behoord.

Ek-en-Wiel. JAC. ANSPACH.

Officieele schrijfwijze van familienamen (XLIII, 354, 420). — Met belangstelling las ik de artikelen, onder bovenstaanden titel verschenen en 't komt mij voor, dat èn de Redacteur èn de hr. v. S. B. ieder voor hun aandeel gelijk hebben, mits men onderscheid make tusschen de *namen van heerlijkheden*, die geheele geslachten aangenomen hebben, en *gewone familienamen*, die niets met werkelijk of vermeend grondbezit te maken hebben. Zoo zegt men (en schrijft ook): Gijsbrecht van Aemstel, een Aemstel, Aemstel, de Aemstels, de Heekerens en de Bronkhorsten, Jan van Schaffelaar, Schaffelaar (zooals Tollens terecht zegt:

Wie Curtius van Rome noem',
Geev' Schaffelaar den lof.)

en niet Van Schaffelaar, zooals men herhaaldelijk bij Oltmans leest.

Zoo ook:

Brederode de edelste,
Wassenaar de oudste,
Egmond de rijkste,
Arkel de stoutste,

Daarentegen zegt men van burgerfamiliën, meer of minder aanzienlijk: Prof. Van Kampen, schipper Van Arkel, de Heer en Mevrouw Van Amstel, Minister Van Lijnden, enz. enz. terwijl men het voorzetsel in dit geval zeer terecht met een hoofdletter schrijft, daar het een integreerend deel uitmaakt van den naam. Om verwarringen te voorkomen mag in den tegenwoordigen tijd het voorzetsel van den naam niet gescheiden worden: de familiën Berg, Van Berg, De Berg en Van den Berg dienen wel van elkander onderscheiden te worden; evenzoo: Bosch, De Bosch, Van den Bosch; en zoo vele anderen.

Velen onzer Zuidelijke broeders schrijven de voorzetsels met den naam in één woord, bijv. Vandenpeereboom. Dit doen echter lang niet allen. Voor mij liggen verschillende brieven, geteekend; *„frans de Cort,"* *„Vte B. de Jonghe,"* en *„Alphonse de Witte."*

In de 17e eeuw liet men bij namen van burgerfamiliën, de edellieden navolgende, het voorzetsel wel eens weg, bijv:

„Twee Witten, eensgezind,
Gevloekt, gehaat, gemind,"

waarvoor men nu niet anders dan (minder welluidend): twee De Witten zou kunnen zeggen.

De Prins onzer dichters noemde zich Vondel, Van Vondel, en Van den Vondel, en een zijner vijanden veranderde het zelfs in van Vondelens, toen hij schreef:

„Nu is Joost van Vondelens
Wijs en heilig dunkend mens,
In uw naem bevonden,
Zooje ziet,
Datje hiet:
Sotje vol van sonden."

In dit Vondelens ligt buitendien eene woordspeling: van vonden lens, leeg van vernuft.

Hoe vreemd men met die spelling van familienamen altijd heeft omgesprongen, kan menigeen aan den zijnen bespeuren. Ik geef daarvan een voorbeeld, anderen ter navolging aanbevolen:

In het Begraafboek van 1597 staat: *jan ter gou*, in het Verpondingboek, 1650: *Pieter Jocobsz. ter gou*, in de Verpondingboeken van 1670 en later: *Jacob ter Gouw*, evenals in het Reg. van kwijtscheldingen 1684.

In het Grafboek, 1690: *Jacob Tergou,* in het Puiboek van 1674: *Jacob ter Gou*, en in een afschrift daarvan: *Jacob Tergou.*

In 1674, bij Antonides, 3e druk, Bruiloftsdichten bl. 103: *Anna ter Gouw*, in het Puiboek van hetzelfde jaar: *Anna ter Gou*, terwijl zij zelve teekende: *Anna Tergou.*

In het Puiboek van 1688: *Rutgert ter Gouw*, die wederom zelf schreef: *Rutger ter gout.*

In het Poorterboek, 1784: *Johs. Tergouw*, in het Doopregister, 1785: *Johannes ter Gouw*, in stukken van den Burgerlijken Stand van 1813, 1843 en 1848: *ter Gouw*, en in dergelijke van 1818 en 1844: *Ter Gouw;* — dus met allerlei variatiën.

J. E. TER GOUW.

Het komt mij voor, dat bovenstaande mededeeling van onzen geachten Hilversumschen navorscher slechts voor een klein deel tot de oplossing der kwestie bijdraagt. Zooals hij terecht opmerkt, moeten *gelijkluidende* namen met voorvoegsels wèl van elkaar worden onderscheiden, en kan dat alleen geschieden door de voorvoegsels niet achterwege te laten. Doch hij zelf zondigt tegen dat voorschrift, door te spreken van „de Heekerens en Bronkhorsten." Er bestaan immers Hekerens en Van Heekerens (beide burgerfamiliën) en de oude Van Heeckerens (Geldersche adel). Moet men dan in dergelijke gevallen *niet* onderscheiden?

Voorts kan géén van zijne *dichterlijke* aanhalingen hier gelden voor een argument. Dichters toch houden (vooral Vondel en Tollens, die niets van genealogische kwesties afwisten) meer rekening met dichtmaat en rijm, dan met historische gegevens, en hoogstwaarschijnlijk eigent de maat, of de dichterlijke vorm zich in 't algemeen minder tot het gebruiken van voorvoegsels bij familienamen. — Volksspreukjes, zooals hij citeert, blijven natuurlijk geheel en al buiten spel.

3°. noemt en schrijft de hr. ter Gouw: „Minister Van Lijnden." Maar — eilieve Lijnden of Linde, zooals het vroeger heette, is evengoed een heerlijkheidsnaam

als „Aemstel" of „Egmond." De hr. t. G. had dit kunnen weten, als hij met aandacht de artikelen van Freiherr Von Linde in De Nav. gevolgd had.

4°. „*Vele* onzer zuidelijke broeders schrijven" enz., zegt de hr. t. G. Ik zou dit „vele" willen veranderen in: „Bijna alle" enz. Dat er uitzonderingen zijn, zij aanstonds toegegeven; op welken regel zijn geene uitzonderingen? Maar dat de regel zóó is in Vlaamsch België, mogen de voornaamste drie biographische lexika getuigen. In de *Biographie nationale publ. par l'Académie roy. des sciences, des lettres etc. de Belgique*, in de *Bibliographie nationale. Dictionnaire des écrivains belges 1830—80* en in de bekende *Vlaamsche bibliographie van Fr. de Potter* worden de familienamen òf met het voorvoegel aaneen òf dit laatste wordt met een groote letter geschreven. Mijn geëerde ambtgenoot, de bibliothecaris te Gent, schreef b.v. vroeger zijn naam: Van der Haeghen; thans: Vanderhaeghen.

5°. Wat doet het tot de spelling of de schrijfwijs af, of iemand een historischen (d. i. een van eene bezitting afgeleiden) naam of een burgerlijken naam draagt? Moet ik mijn naam: Van Someren schrijven, omdat hij historisch is; doch met een kleine *v*, wanneer dat omgekeerd het geval mocht zijn? Dat gaat immers niet aan!

Bovendien is het verschil van schrijfwijze van zijn eigen naam, door den heer t. G. medegedeeld, een bewijs te meer, dat men zich *niet* kan beroepen op een regel, die vroeger in zwang was, omdat die regel *niet bestaan heeft, althans nooit gevolgd is.*

6°. Vergeet de hr. t. G. waarschijnlijk, dat de regel van De Vries en Te Winkel (zie v. Helten, kleine Nederl. Spraakkunst, Dl. I, 2e druk 1880, blz. 117) luidt: men schrijve de voorvoegsels voor de familienamen met een kleine letter, wanneer de voornaam (doopnaam) voorafgaat; dus: Mr. Van den Berg, maar: Mr. J. H. N. van den Berg. Zoo onderteekenden zich „*frans de Cort*" enz. enz. daarmede in overeenstemming.

Waarlijk, ik heb nog nooit één *geldig* argument zien aanvoeren tegen den regel van De Vries en Te Winkel, al gaf de hr. Vorsterman v. Oyen zich daarvoor indertijd nog zooveel moeite. RED.

KERKGESCHIEDENIS.

BIJZONDERHEDEN UIT HET 2de NOTULENBOEK DER VOORMALIGE CLASSE

VAN VOORNE, PUTTEN EN OVERFLAKKEE.

MEDEGEDEELD DOOR

H. DE JAGER.

PIERSHIL. [1]

Deze gemeente, gecombineerd met Korendijk, bleef zulks onder Ephraïm Jansze Dierkinus. In de Acta van 10 April 1595 komt het volgende voor: „Is oock Epraim expresselijck de novo belast om die van Piershil alle 14 daghen voormiddach te bedienen tot den naesten classe om te besien off se haer wat gevoeghelijck tot het gehoor willen scicken; sal hem daervan scrijvens mede gegeven worden, soe aen die van den Corendijck als die van Piershil, opdat het sonder argernisse ende met stichtinge mocht toegaen". En niet alleen onder Ephraïm Jansze, maar ook onder Jan Aertsze, diens opvolger. In de Acta van 27 April 1599 leest men: „Dewijlle eenighe ouderlinghen van Piershil den Classe eene remonstrantie overgelevert hebben, inhoudende dat se voor drij maenden in den somer mochten bedient worden alle sondage, tsij voor ofte naermiddach, met gelijcke dienst als in den Coorendijc gesciet, ende die van den Coorendijc haer daerinne beswaerden, eenige redenen, die niet onbillyck en waren tot dien eijnde voorstellende, soe hebben de Broederen, op alles rijpelijck gelet hebbende, goetgevonden dat men sal arbeijden mette Magistraet van Piershil, indient haer goetdunct,

[1]) Vervolg van Nav. XLIII, 319.

aen de E. Heeren Staten, opdat se een eijgen dienaer ende middel daertoe mochten vercrijgen, dwelck men haer metten iersten sal laten weten ende haere antw. daerop verwachten". In volgende Acta leest men niet van pogingen, welke werden gedaan om Piershil een eigen dienaar te bezorgen. Piershil bleef gecombineerd met Korendijk.

Simonshaven.

De Acta van 12 Junij 1595 vermelden niet alleen de ontvangst van „Pieter Segers diennaer van Heer Simonshaven" als lid van de Classe, maar ook het besluit der Broeders om de kerkmeesters zijner gemeente te laten vermanen tot reparatie van haar kerkgebouw. De vermaning had niet het gewenschte gevolg, zoodat de Classe den 17^{den} April 1596 besloot andermaal bij het gerecht van Simonshaven aan te dringen op reparatie en „dies noot wesende, de saeke den Heeren Staten te remonstreren." Den 23sten Mei 1596 kwam Pieter Segers wederom met een klacht over „de reparatie van de kercke ende watter vuijt gevolcht is," waarop den visitatoren N. Damius en J. Vossius werd opgedragen te vernemen „naer den stant der kercke" en naar bevind van zaken te handelen. Den 14^{den} Oct. 1596 werd door de Classe aan „die van den Briel opgeleijt aen te houden aen de E. Heeren Staten, opdat alle kercken souden mogen gerepareert worden ende alzoo in behoorlijcke reparatie gehouden worden" en bij „alle kercken" zal men ook wel aan die van Simonshaven hebben te denken. In de Acta van 21 April 1597 leest men: „Is rappoort gedaen bij die van den Briele wat sij gedaen hebben tot vervoirderinghe van de reparatie van de kercken ende is andermael opgeleijt die van den Briel hierin aen te houden." Daar men niets meer betreffende deze zaak vindt opgeteekend, mogen wij besluiten dat de klachten over het verval van de „materiaele kercke" te Simonshaven eindelijk verhooring vonden.

In 1598 veroorloofden zich Pieter Segers en J. Vossius iets, dat de Broeders beleedigend voor de Classe, bepaaldelijk voor R. Donteclock, achtten en op welke wijze de toorn der Broeders zich

luchtte, zeggen ons de Acta van 12 Oct. 1598, waarin het volgende voorkomt: „Alzoo oock de Classis vuijt de voorgaende handelinge tot haren leetwesen bemerct, dat Pieter Segers, niet gedenckende wat faveur ende gunste hem te voren is gesciet, niet alleen de Classe seer cleijn respect toedraecht, maer hem oock ombehoorlijck tegens deselve stelt, soo ist dat de Broeders, wetende onder wat conditie zijn examinatie opgenomen ende hij in den dinst toegelaten is, te weten, dat hij na den tijt van een jaer tot believen des Classis wederom int particulier zal moeten geexamineert worden, goetgevonden hebben dat hetselve noch zal gedaen worden."

Den 28sten Oct. 1598 werden J. Vossius en Pieter Segers met Donteclock verzoend; 't ontstane geschil tusschen hen en de Classe werd bijgelegd en in de Acta van 27 April 1599 leest men: „De Broederen, verstaen hebbende dat Pieter Segers neerstich is in zijn studie ende dinst, hebben het artikel gemaect int Classis van de Plate aengaende de examinatie geretracteert met vermaninghe dat hij van nu voortaen neerstich in deselve studie sal voortvaren." In de vergadering van 13 Nov. 1600 verschenen eenige broeders van Ooltgensplaat met verzoek aan de Classe om hunne gemeente te „versorgen met een goet, vroem ende beqaem diennaer." Er werd toen „ommegevraecht oft ijmant van degenen, die tegenwoerdich waren, begeerde te veranderen," waarop Pieter Segers verklaarde „dat hij wel wilde op een plaetse wesen, daer sijn kinderen beter souden moghen geleert worden in der scholen." Hij werd aan de Broederen van Ooltgensplaat voorgesteld. Dezen hadden „aen zijnen persoon goet genceghen" en met consent der vergadering voldeed Pieter Segers aan het verzoek van die van Ooltgensplaat om met hen te gaan ende „in de Plate sijn gaven te laten hooren." De Acta, die zulks vermelden, hebben nog eene aanteekening, luidende: „Is oock voorgeslagen dat men Arien Jansze van Cruijninghen, diennaer op Hillegonsberch, die van Simonshaven zoude voorstellen, om aldaer in de plaetse van Pr. Segertze beroepen te worden." Dat Pieter Segersze te Ooltgensplaat werd beroepen, zeggen ons de Acta van 11 Dec. 1600,

waarin men leest: „Is vertoont ende gelesen de beroepinghe, dewelcke die van de Plate op de persoon van Pieter Segersze hebben gedaen, waertegens dat de broederen niet en hebben gehadt." Aan deze aanteekening gaat dit vooraf: „Is in de vergaderinge verschenen Petrus Pijlius, dewelcke een propositie heeft gedaen tot sulcken eijnde om te sien oft hij middelertijt in de kercke van Sijmonshaven soude mogen gebruyct worden. De Broederen, deselve gehoort hebbende, hebben een goet genoegen aen deselve propositie gehadt ende hebben wel geraden gevonden, opdat hij in de orden ende het beleijt van zijn materie wat beter soude geoeffent werden, dat hij ter tijt toe, dat hij sal sijn geexamineert, hem soude vervoegen in den Briel, om middelertijt hem te oeffenen totter tijt toe dat hij sal geexamineert worden. De sake is den vader bij form van comunicatie voorgestelt, dewelcke met zijnen zone gesproken hebbende, heeft voor antw. gegeven, dat de broederen een goet insicht daerinne hebben gehadt, doch verclaert hem best gelegen te zijn, dat hij zijn sone bij huijs hout ende dat hij hem daer oeffene, mits hem middelertijt bereijdende op de examinatie, waertegens dat de broeders niet en hebben gehadt". Dat P. Pilius intusschen reeds te Simonshaven beroepen was, [1]), zegt ons wat onmiddellijk volgt: „Sijn oock in de vergaderinghe verschenen eenighe ouderlingen van Heer Sijmonshaven, dewelcke verclaert hebben beroepinge gedaen te hebben op den persoon van Petro Pilio, begeerende dat denselven hem tot haren ordinairen diennaer soude moghen toegeleijt worden". Zoolang Pilius het vereischte examen niet had gedaan, moest er in den dienst te Simonshaven en Biert worden voorzien. In de vergadering van 12 Maart 1601 kwam het verzoek in van Simonshaven om „alle acht daghen bedient te worden" en „voor dees tijt" wilde de Classe zulks niet weigeren. Den 16den April 1601 deed Pilius eene propositie uit Marc. 13 : 24, welke door de Broeders redelijk geoordeeld werd, zoodat men overging tot het examen. „Is de examinatie gedaen volgende de orden des Catechismi over den voorsz.

[1]) De beroepbrief van P. Pijl, student, is gedateerd 20 Nov. 1600.

Pijllius, ende nadat over deselve is gevraecht een ygelycx gevoelen wat behagen zij in zijn antw. hebben genomen, is zijn antw. zoodanich bevonden, dat zij hem bequaem achten totten dinst, welverstaende dat men hem vermanen sal tot neerstige studie ende dat hij ettelycke reysen in den Briele sal comen prediken in de weke, om hem alzoo te oeffenen. Van gelycken zijn gevraecht de gecomitteerde des Synodi (Corputius ende Casparus Swerinchoven); hebben denselven van gelycken bequaem geacht ende hebben hem voorts eenighe dinghen afgevraecht, zijnen dinst aengaende, ende daerbij eenighe vermaninghen gedaen, hoe hij hem in zijnen dinst behoort te draghen; daerop hij met hanttastinge is geaccepteert. Is oock besloten, dat hij voorgestelt sal worden tot den dienst van Sijmonshaven, om aldaer tot gelegener tijt bevesticht te worden". Den 17den April werd door de Broeders bepaald, dat Elias van Campen „de eerste voorstellinge op den 2en paeschdach" zoude doen, N. Tyckmaker de 2de en J. Vossius de 3de en dat deze ook de bevestiging zoude doen.

In plaats van Pieter Segers kwam dus in 1601 te Simonshaven en Biert als predikant Petrus Jansze Pijl of Pilius.

In 1606 ontving hij een beroep naar Ooltgensplaat; op 't bericht daarvan in de Acta van 6 Junij 1606 volgt: doch P. Pillius heeft swaricheyt gemaect om die beroepinge absolutelijcken aen te nemen om verscheijden redenen, onderwerpende hem selven het oordeel ende den goeden raet des Classis, dewelcke resolveert dat Pilius de beroepinge sal mogen volgen, mits dat de Classis aen haer behoudet te zijnner tijt vuijtsprake te doen oft hij in den dinst aldaer gecontinueert sal blijven, dan oft hij sal worden getransporteert, namelick indien het geviel dat die van de Plate ten eenighen tijde eenen onlust tegen hem aennamen oft soo hij daer niet wel en conde aerden." De volgende Acta zijn van 24 Julij 1606 en deze vermelden als scriba Pieter Pijl, predikant in de Plate." Zij deelen tevens mede, wie 's mans opvolger te Simonshaven was. „Sijn de vergaderinghe overgelevert geweest de beroepbrieven van Sijmonshaven, soo van de kercke als Magistraet, gestelt op Tobias Pilaert, predikant in de Stadt. Waerop ingeroepen sijn

den schout in de Stat ende de ouderlingen der kercke, dewelcke hebben aengehouden, dat men Tobiam Pilaert door redenen van inductie soude beweghen om sijnen dinst bij haer te continueeren, dewijlle sij niet connen verstaen sijn versoeck in redenen gefondeert te zijn: waerop gehoort is Tobias Pilaert, welc heeft voorgedragen tgene hem heeft beweecht om de beroepinge van die van Symonshaven aen te nemen, ende heeft instantelick begeert om de gecommitteerde van de Stadt te beweghen met gevoechelicke redenen tot ontslaginge sijns persoons." Na rijpe deliberatie besloot de Classe dat „Tobias Pilaert die van Symonshaven volghen" zou „soo haest als die van de Stadt voorsien" zouden zijn van „een ander getrouwe diennaer." De Acta van 3 Oct. 1606 noemen onder de presente leden *Tobias Pilaert*, predikant te Simonshaven.

Spijkenisse.

In 1596 werd eene „ordinantie, gemaect opt onderhout van de weduwen van de afgestorven diennaren" gearresteerd [1]), welke door alle Broeders der Classe op één na geteekend werd. Die één was Joh. Vossius, predikant te Spijkenisse, en hij trad niet toe, daar hij „weduwenaer ende een oudt man" was (Acta van 16 April 1596). Uit de Acta van 15 Nov. 1604 blijkt, dat de man een zoon had, die med. dr. was, en 2 dochters Neesken en Grietken. De laatste trouwde met mr. Maerten Jansze, die toen overleden en een zoon was van den schoolmeester van Spijkenisse, mr. Jan Maertensze. Op zijn ouden dag had de leeraar te klagen over zijn kerkeraad en de kerkeraad klaagde over hem. Men beschuldigde

---

[1]) Die Ordinantie werd gemaakt door de broeders van Den Briel „volgende het exempel der Classe van Dordrecht" (Acta van Junij, Oct. 1595, Julij 1596). Iedere onderteekenaar verbond zich „alle vierendeel jaers te contribueren 30 stuvers." Eene weduwe zou jaarl. 50 car. guldens trekken. Aan eene weduwe zou één van de dienaars toegevoegd worden om haar te helpen „ende te arbeijden dat den kinderen voochden ende toesienders gestelt ende een afscheijt tusschen dezelve wedewe ende kinderen ghemaect werden." Eén van de predikanten moest administrateur zijn en jaarl. rekening doen.

elkander van *flauheyt* of *slapheyt*. Ter ontzenuwing van de aanklacht dat hij „traach was int besoecken van de lidmaten ende weduwen" bracht Vossius niet alleen in 't midden dat hij „bij verscheijden luijden, die met peste versocht waeren," geweest was, maar ook „dat hij min bij de weduwen" ging, „om alle opspraecke te vermijden" (Acta van 26 Julij 1605). In 1609 klaagden die van Spijkenisse weer bij de Classe over „de haesticheijt van Jo. Vossius alsmede de cleijne vruchten zijnnes diensts in de kercke" (Acta 13 Julij 1609). In 1604 werd bevonden dat er te Spijkenisse „egheen consistoriale versamelinghe werde gehouden." De leeraar werd toen daartoe vermaand en beloofde „datselve naer te comen ende register ende boeck te houden van alle voorvallende saken ende de gedoopte ende getroude op te teeckenen" (Acta van 15 Nov. 1604). Herhaaldelijk werd door Vossius aangedrongen op maatregelen ter „reparatie" van de „materiaele kercke" te Spijkenisse (Acta van 12 Junij 1595, 17 April 1596, 8 April en 7 Oct. 1603).

Stad a/t Haringvliet.

Tobias Pillaert, die niet in 1600, zooals Boers in zijne *Beschrijving van Goedereede en Overflakkee* blz. 300 gemeld heeft, maar in 1601 te Stad predikant werd [1]), ontving in 1606 een beroep naar Simonshaven. Den 24sten Julij 1606 deelde hij aan de Classe mede „tgene hem beweecht" had het beroep aan te nemen en na rijpe deliberatie werd door de Broeders besloten dat „Tobias Pilaert die van Sijmonshaven" volgen zou, „soo haest als die van de Stadt van een ander getrouwe diennaer voorsien" zou zijn. De opvolger van Tobias is vermeld in de Acta van 3 Oct. 1606. In de toen gehouden vergadering besloten de Broederen der Classe dat na de vereischte voorstellingen „Jooris de Coster" te Stad bevestigd zou worden op den 29sten Oct. 1606 door Arnoult Timmerman. In de

---

[1]) Uit de Acta van 15 April 1601 blijkt dat hij vóór zijn komst te Stad woonde „tot Calverdyck onder de Classe van Alckemaer."

vergadering van 23 Jan. 1607 diende Joris eene attestatie in van de Classe van „Sirixzee." Welke gemeente hij als lid dier Classe gediend had, zeggen ons de Acta van 25 April 1607, waarin men deze aanteekening vindt: „Jooris de Costere, predikant op de Stadt, heeft vertoont attestatie van de kercke van Elckersee, in den eijlande van Schouwen, daer hij ontrent vier jaren lanck gedient heeft, waermede de Broederen hen hebben vernoecht gehouden." Zijn naam schreef hij zelf *Jooris de Koster*. [1])

ZUIDLAND.

Den 25sten April 1600 was Rodolphus de Vuijtterwijck naar zijne nieuwe standplaats vertrokken. In de Acta van dien dag [2]) vindt men niet alleen de „ordre, gestelt om Suijtlandt te bediennen" [3]) van 30 April af, maar komt ook het volgende voor: „Vuijt de kercke van Suijdtlandt is verschenen Mr. Jooris Dannielsze, schoelmeestere, ende noch een ouderlinck Frederick Dierixze, versoeckende dat sij mochten eenen ordinairen diennaer gecrijgen: is deselve ter antwoorde gegeven, dat men wel genegen is haer een diennaer te beschicken, maer overmits, gelyck sij selve wel weten, als dat haeren voorighen diennaer Rodolphus Vuijtterwyck [4]) soo grooten last heeft achtergelaten, soo is men genootsaect haere kercke noch eenen tijt te bediennen bij de naeste gesetenen, ende sullen de broeders alle neersticheyt doen dat hare kercke moghe bedient

[1]) In de Acta van den kerkeraad der Herv. Gemeente te Brielle van 21 Jan. 1639 staat: „Was oock voor desen gelegateert bij Catelijntie Kien zal., weduwe van Jooris de Costere, predicant in Abbenbroeck, de somme van 50 guldens."

[2]) In de Acta van 31 Jan. 1600 leest men niets anders dan dit: „Nadien die van Suijtlandt eenighe swaricheijt hebben laten aendiennen nopende het verkiesen van eenen ouderlinck, soo is besloten dat men op Sondaghe toecomende, ist doendelick, eene visitatie aldaer doen sal ende hen te raden, dat se ten anderen tijden een ander manniere van verkiesinge sullen doen."

[3]) Blijkens de Acta van 7 Aug. 1600 werd er te Zuidland ook op „den werckdach" gepreekt.

[4]) In een brief van het jaar 1598, geschreven toen Rodolphus te Zuidland beroepen was geworden, wordt hij genoemd „gewesene dienaer van Cothen."

worden, ende dat soo daer eenige kinderen te doopen waren oft eenighe persoonen te trouwen, soo sullen sij door de naeste gesetenen geholpen ende bedient worden. De voorsz. broederen van Suijtlandt hebben gevraecht oft sij noch naer een half jaer, te rekenen van meij, oock souden moghen versorcht worden met eenen diennaer vuijt de Classe: daerop is geantwoort, dat zij met den diennaer, daer zij het ooghe op hadden, selfs souden spreken ende hooren wat hij daertoe zeijt, ende dat Pieter de Geijttere ende Gooris Adriaensze met die van Suijtlant sullen spreken dat het goet ware, dat zij met den diennaers, die in Suijtlandt zullen prediken, altemet kerckenraet houden, om in alle voorvallende swaricheden in tijden te voorsien, ende oock met hen te spreken, wanneer het gelegen soude wesen het avontmael te houden, ende zoo zij daer alzoo terstont geen antwoerde en connen crygen, soo sal Henricus, de predicant in Heenvliet, wanneer het sijn buertte sal wesen om aldaer te prediken, aendiennen tegen wat tijt dat het alderbest te passe soude comen dat de visitatie met noch een dienaer aldaer soude gescieden, om met malcanderen te spreken van hetgene dat tot stichtinghe van deselve kercke sal bevonden worden". De vermelde Pieter de Geijttere, pred. te Oudenhoorn, werd door Zuidland begeerd. Acta van 19 Junij 1600: „Alzoo die van Suijtlandt voorgenomen hadden Pieter Jansze tot den dinst haerder kercke te beroepen ende daerover wat swaricheyt is gevallen, soo sullen de Broederen van den Briele met Pieter Jansze (gelyck se alreede gedaen hebben) breeder spreken ende sal in de naestvolgende Classe daervan gehandelt worden". Acta van 25 Sept. 1600: „Sijn in de vergaderinghe getoont ende gelesen de beroepinghe van de kercke ende Magistraet van Suijtlandt, gedaen op den persoon van Pieter Jansze de Geijttere, predikant in den Oudenhooren, in dewelcke dat zij hem versoecken tot haren ordinairen diennaer, doch is deselve zake vuijtgestelt tot op een ander tijt etc." Acta van 12 Maart 1601: „Is oock gesproken van de kercke van Suijtlandt ende na veele overlegginghe, die de broeders daerover met malcanderen hebben gehadt, soo is goetgevonden, dat door de diennaren van den Briele een missive sal gesonden

worden om haer met redenen te vermanen, dat se nochmaels daertoe willen verstaen dat hare kercke eens naer tbehooren werde gevisiteert, hetwelcke diennen sal tot gerusticheijt soo wel van den kerckenraet alsmede voor de persoon van Pieter Jansze". In 1601 werd de predikantsvacature te Zuidland vervuld niet door de overkomst van Pieter Jansze, maar doordat *Jacobus Florianus*, het beroep, op hem uitgebracht, aannam. Acta van 26 Junij 1601: „Sijn op het examen Jacobi Floriani, die van de gemeijnte van Suijtlandt was geroepen, de gecommitteerde des Synodi Casparus Swerinchuysen ende Bernardus Faille, diennaren tot Rotterdam ende van den Haghe respectivelijck, verschenen". Op het bericht, dat door Jacobus Florianus eene propositie gedaan was [1], volgt alsdan: „Alzoo de propositie Floriani den gedeputeerden des Synodi als oock den Broederen des Classis wel hadde behaecht, soo is geraden gevonden tot het examen te comen; dat gedaen zijnde, zoo zijn gevraecht soowel de gecommitteerde als de Broederen des Classis, hoe hem de antw.de des geexamineerden hadde behaecht, ende heeft de gansche vergaderinge geoordeelt, dat hij tot den dinst soude toegelaten worden met een vermaninge naer gewoonte tot neersticheijt in sijnnen dinst ende om Godt den Heere te bidden, dat hij vruchtbaerlijck daerin mocht wandelen". Iets verder leest men in dezelfde Acta: „De voorstellinghe Floriani in Suijtlant sal ten 1en geschieden duer Rutgerum den 1en Juli, ten 2en duer Pilium den 8en, de 3e duer een diennaer van den Briel, ende sal duer denselven in den dienst worden bevesticht." In de vergadering der Classis van 8 April 1603 verschenen twee ouderlingen van Vlaardingen, die, bijgestaan door Albertus van Oosterwijck, pred. te Delft, en Martinus Nicolaï, pred. van De Lier, „instantelijck versochten aen de Broederen, dat se hen wilden behulpich wesen dat de beroepinghe, op Jacobus Florianus, diennaer in Suijtlant, gedaen, zijn volle effect mochte sorteren". De Broeders hoorden „die van Suijtlant" en door hen werd eene remon-

[1]) Tegelijk met Florianus deed Abrahamus Costerus eene propositie; maar er volgt niet op dat de propositie goed was bevallen en dat hij geëxamineerd werd.

strantie overgegeven, waarin zij de redenen hadden medegedeeld waarom zij „totte ontslaginge van haeren diennaer niet en connen verstaen". Door degenen, die „de ontslaginghe" van Florianus zochten te „bevoorderen", werd beweerd dat „hij op conditie, alleenlijck voor een jaer om malcanderen te beproeven, aengenomen was". Op de vraag, hun den 9den April gedaan, of dat „henlieden niet voor en stont", gaven die van Zuidland ten antwoord „neen": maar Florianus en zijn schoonvader R. Donteclock [1]) sustineerden „ja". De Classe lettede „insonderheijt op den staet ende gelegenheyt van de kercke in Suijtlandt" en de uitspraak der Broederen was „dat zij niet en connen geraden vinden dat J. Florianus voor dese tijt de kercke in Suijtlandt soude moghen verlaten sonder merckelijcke droefenisse, quetsinge ende schade van de gemeente". In October 1603 klaagde Florianus bij de Classe over „de slappicheijt somiger lidtmaten soo in het gehoor als in de communicatie des avontmaels".

ZWARTEWAAL.

Georgius Adriani (Gooris Arentsze), die in 1598 verklaarde, dat

---

[1]) Den 1sten Sept. 1602 zijn te Brielle getrouwd Jacobus Florianus j. m. en Marritgen Reijniers Donteclock j. d. te Brielle. Het echtpaar won Reijnier, gedoopt te Brielle 13 Oct. 1604, getuigen: Reijnier Donteclock, Annetgen Reijniers en Jannetge Reijniers. In de aanteekening van dezen doop heet de moeder Maertgen Reijniers. — Ook de kerkeraadsacta der Herv. Gemeente te Brielle maken melding van de gezegde drie dochters van Reijnier Donteclock. Tot het avondmaal werden toegelaten Jannetghen en Maritghen in 1601 (Acta van 6 Maart 1601), Annetgen in 1604 (Acta van 6 Jan 1604). Reijnerus Donteclock was 30 Junij 1595 getuige bij den doop van Sara, dochter van Stoffel Moons en Levintge Isebars (Iseberts), 23 Maart 1603 bij den doop van een kind van Dirck Gerritsze en Commertge Jans, 25 Mei 1603 bij den doop van Hans, zoon van Hans van Dijck en Maritghe van den Coorenput (Corput); zijne dochter Maritghe was 7 Nov. 1599 getuige bij den doop van Geertghe, dochter van Adam Gerritsze en Lijsbeth Willems. — Over Reijnier Donteclock zie men voorts *De Brielsche Archieven*, blz. 202—205, 210, 211. — Te Nieuw-Helvoet werd in 1611 predikant Reginaldus of Reijnout Segeri Donteclock. In 1619 ging hij vandaar naar Poortugaal, waar hij in 1627 stierf; zie over hem en zijn geslacht wat ik schreef in 't *Algemeen Ned. Familieblad*, 1890, p. 96 en 133, en 1891. p. 5.

„diversche beroepinge, op zijnen persoon gedaen, bij hem afgeslaghen" waren, ontving in dat jaar een beroep naar „Overschie." In de vergadering der Classe van 28 Oct. 1598 gaf hij te kennen „willich te zijn het zij te blijven oft te vertrecken na den goeden raet der broederen." De kerkeraad van Zwartewaal wees er op dat de beroepene nog niet lang in zijne gemeente werkzaam was geweest, dat zijn „dinst vruchtbaer" was en dat zijn vertrek „de kercke tot Swarttewaele soude achterdeelich wesen." Evenmin als de kerkeraad kon de Zwartewaalsche Magistraat in 's mans vertrek „bewilligen" en de Classe besloot, dat hij blijven zoude „bij sijn kercke tot Swarttewaele." In de vergadering van 16 Nov. 1598 verscheen weer eene deputatie uit Overschie met het verzoek om „Gooris Arentsze van de kercke van Swarttewaele vrij te stellen." Maar zij kwam tevergeefs. In de Acta van 16 Nov. leest men : „Is Gooris Arentsze ingeroepen ende hebben hem afgevraecht oft hij eenichsins gesint was den beroep van Overschie te volghen: heeft geantw., dewijlle het sijnen iersten dinst is, so wilde hij niet van Swarttewaele vertrecken, ten waer dat men die van Swarttewaele wiste te versorgen met een diennaer, daermede zij tevreden waren, ende soo het sonder schade van zijne kercke mochte gescieden. Dit is die van Overschie voorgehouden, ende is hen bij den broederen toegelaten haer beste te mogen doen om die van Swartewaele te bewilligen ende te induceren in haer versoeck te bewillighen, maer het scheen wel, dat zij daertoe geen moet en hadden, ende alzoo hebben zij dese sake laten vallen." Een jaar later deden die van Overschie weer eene poging om Gregorius Adriaensze voor hunne gemeente als leeraar te erlangen [1]; ook die poging was zonder vrucht, maar later bereikten zij toch hun doel. In de vergadering van 16 Julij 1602 werd door vier ouderlingen van Overschie, bijgestaan door twee dienaars uit de Classe van Delft, aan de Classe verzocht dat Gooris Adriaensze de „ordinaris dienaer" mocht worden van Overschie, „alzoo zijn Ex^e^. haren diennaer" had „willen gebruycken int graefschap van Muers." Gooris „ver-

[1] Acta van 15 Nov. 1599.

claerde dat hij van meeninghe was de beroepinge van Overschie naer te comen, alsoo hij verhoepte in een grooter plaetse meerder vrucht te doen." Voor de 3de maal te Overschie beroepen, meende hij dat het Gode beliefde „zijnen dinst aldaer te gebruycken, en ofschoon de Classe hem zocht te bewegen te Zwartewaal te blijven, kon hij „van zijn voornemen niet veranderen." Aan „die van Swarttewael", die hun leeraar wilden behouden, werd daarop eene missive gericht door de Classe, waarin hun aangeraden werd Gooris te willen ontslaan, en die missive had het gewenschte gevolg. In de Acta van 16 Sept. 1602 leest men: „Gooris Arentze heeft den Broederen voorgestelt sijn vertrec ende den broederen bedanct van haer bijwooninghe ende heeft versocht zijn afscheijt, waertoe de broederen hebben bewillicht, dat die van den Briele dattestatie sullen scrijven, welverstaende als de kercke versekert is van den dienaer, die zij beroepen hebben."

De beroepen dienaar was *Jan Hendriksze* van Klaaswaal. Acta van 19 Aug. 1602: „Heeft Gooris Adriaensze met een ouderling der kercke van Swartewaele de vergaderinge voorgedragen hoe sommige van sijn kercke ende vuijt de Magistraet te Sw. op den 11en Aug. na Claeswael gereijst zijn om aldaer te hooren de gaven van Jan Hendrixze, dienaer aldaer, bij provisie, ende alzoo zijn gaven haer wel aenstonden, hebben hem versocht hem in die plaetse te willen laten hooren; als geschiet is op den 18en Aug. in tegenwoerdicheijt van D. Reijnerus Donteclock, ende hebben die van Swarttewael versocht op de persoon van Jan Heijndrix beroepinghe te mogen doen. Is haer toegelaten ende is hen bijgevoecht Jan Arentsze, dienaer in Corendyck. Is oock Jan Hendrixze innegestaen ende is hem afgevraecht, hoe hij tot de plaetse gesint was, ende heeft geantwoort, soo veel zijn persoon aenginck, dat hij daertoe niet qualyck gesint en was, als sijn vertreck met stichtinghe ende bewillinge van de Classe van Dordrecht geschieden con." Acta van 16 Sept. 1602: „Gooris Arentze heeft verclaert hoe dat hij met de kercke van Swarttewaele heeft beroepinghe gedaen op Jan Hendrixze, diennaer in Claeswaele, daer goede hope is dat denselven corts sal mogen volghen, ende sal hem (die beneffens

andere gecomitteert is om den voorgen. Jan Hendrix te beroepen) credentie mede gegeven worden."

In de vergadering van 20 Mei 1603 diende Jan Hendrixze, predikant te Zwartewaal, zijn attestatie in van „zijn kercke van Claeswaele". In de volgende vergadering, gehouden 16 Junij, werd die attestatie „voor de Broederen vertoont" en werd de leeraar „aengenomen voor een lit des Classis."

De houtsneden in Joh. Pelt's Evangelie van Mattheus, en het Rationarium euangelistarum. — Toen ik, nu ruim twintig jaren geleden, tot de ontdekking kwam van het werkelijk bestaan eener hollandsche vertaling van het Evangelie van Mattheus door Joh_s Pelt (men was toch reeds gaan twijfelen aan het bestaan van zulk een vertaling van Mattheus door Joh. Pelt) en ik er een uitvoerige beschrijving van gaf in mijne „Geschiedenis van de eerste uitgaven der Schriften des N. V. in de Nederl. taal", wist ik geen verklaring te geven van eenige houtsneden, er in voorkomende (Zie ald. bl. 34). Ik eindigde met de verklaring: Misschien zal mij later gelukken, eenig licht over deze houtgravuren te doen opgaan. Zoo schreef ik, omdat ik toen het Rationarium euangelistarum nog niet kende. Later hiermede bekend geworden, en in het bezit van een exemplaar gekomen, kan ik licht over deze zaak ontsteken. Die houtgravuren zijn namelijk aan dat Rationarium ontleend, in verkleind formaat gebracht, en wel op ¼ verkleind en in tegenovergestelde richting, zoodat links is geplaatst op de verkleinde houtsneê, wat rechts geplaatst is op de in-4^0 houtsneê in 't Rationarium.

Een van de houtsneden, waarover ik bl. 34 van mijne geschiedenis spreek, behoort echter niet bij het Ev. van Mattheus (van Joh. Pelt), maar is een (verkleinde) gravure uit het Rationarium, voorstellende de „Secunda Marci imago."

Dit geeft aanleiding tot vragen, die afzonderlijk verdienen behandeld te worden.

Utrecht. J. I. DOEDES.

Oost-Indische predikanten. — Reeds meermalen zijn in dit tijdschrift bijdragen geleverd tot de geschiedenis van de Herv. kerk in de Nederl. Bezittingen. [1]) Die bijdragen waren meerendeels geput uit onuitgegeven bronnen als handschriften en dergelijke, die of toevalligerwijs ontdekt werden of niet voor iedereen toegankelijk waren. Na het verschijnen van het hier aan te kondigen werk van Ds. C. A. L. van Troostenburg de Bruijn, *Biographisch woordenboek van Oost-Indische predikanten* (Nijmegen, P. J. Milborn 1893) zal er zeker weinig nieuws of onbekends overschieten, dat over dit onderwerp kan worden medegedeeld. De bejaarde, maar nog zeer werkzame grijsaard heeft zonder twijfel alles, hetzij gedrukt of ongedrukt gebruikt, wat de biographieën der O.-I. predikanten, proponenten, hûlppredikers en zendingsleeraren kan toelichten en aanvullen.

Er is een rijke schat van bijzonderheden voor het samenstellen van dit boek bijeengebracht en verwerkt. Maar gewoonlijk staat de dank, dien de schrijver van een dergelijken arbeid inoogst, in omgekeerde verhouding tot de moeite, welke er aan besteed is.

De geschiedenis van de stichting en de ontwikkeling der Hervormde gemeenten in Nederlandsch Oost-Indië beslaat een groote, een merkwaardige plaats in de jaarboeken van onze Vaderlandsche kerk, en vraagt de aandacht, ook van allen, die in de geschiedenis der Nederl. zending belangstellen. In den laatsten tijd zijn veler oogen daarvoor open gegaan, en is de studie daarvan door vele degelijke bijdragen van mannen als Mr. J. A. Grothe, Prof. Dr. E. F. Kruyf en anderen gemakkelijk gemaakt. Ook Ds. Van Troostenburg de Bruijn, die zijne eerste proeve van Indische kerkgeschiedenis reeds tien jaar geleden in het licht zond, heeft door de bouwstoffen, in dit woordenboek aangeboden, een onwaardeerbaren dienst bewezen aan de wetenschap der kerkhistorie. RED.

---

[1]) Zoo o. a. in Nav. XLI, blz. 1 en vv.; XLIII, blz. 431.

Ghedruct tot Basserach by Fredrick van Linth. — Wat is van deze pers bekend of bewaard gebleven, dan: „*Een corte onderrechtinge van de waerachtighe . . . teghenwoordicheyt* enz. . . . (vgl. mijne collectie van Rariora, 2e uitg. bl. 3, 4), en indien dat geschrift niet moet worden toegeschreven aan Joan. Anastasius Veluanus, van wien is het dan afkomstig? J. I. DOEDES.

Merkwaardige drukfout in een hollandsch Nieuw Testament van 1608 (Leyden, Jan Paets Jac.zn.). — Zeker zijn niet weinige drukfouten, en daaronder merkwaardige, voorkomende in hollandsche N. Testamenten, te vermelden. Tot de merkwaardige behoort zeker ook die, welke in het hier bovengenoemde N. T., Coll. I: 17, gevonden wordt. Daar lezen wij: Ende hij is alle dinghen:.. Bedoeld is: voor alle dinghen: — J. I. D.

Kerkheiligen (XLIII, 430). — Ook A. J. v. d. Aa, Aardrijksk. wdb. v. Nederl. noemt er vele. JAC. A.

De Avondzang, achter de Psalmen, op noten. — Reeds in de uitgaaf der CL Psalmen Davids, Amstelredam, Jacob IJsbrantsz Bos, Anno *1614*, [1]) verschijnt bij vertaling van den Hymnus: Christe qui lux es et dies, *op noten*.

Dit met het oog op hetgeen Prof. Acquoy schreef in Archief voor Ned. KG. IV. I. (1892) bl. 75. J. I. D.

De kleine Printbijbel (XLIII, 430). — In mijn exemplaar, van 1731, uitgegeven door Gerrit Bouman, staat geen opdracht. Wel eene voorrede, maar zonder naam, — van 4 Maart 1720. Daarin lees ik: „Ondertusschen willen wij den lezer niet verbergen, dat dit boek zijn wieg en bakermat in Swaben vond, alwaar het met loutere kopere printen uytgearbeyd was, zijnde naderhand door Hendrik van Wieringen, plaatsnijder in Hamburg, in hout gesneeden en eenigszins vermeerdert uitgegeven." Het opmerken van de bovengenoemde verschilpunten deed mij denken: kan ook de *voor-*

[1]) In mijne Coll. van Rariora, 2e uitg. blz. 106.

rede verschillen, in vroegere en latere uitgaven? Daarom geef ik dit, al is 't geen bevredigend antwoord op de vraag en al heeft misschien de vrager dezelfde woorden in zijn exemplaar.

E. LAURILLARD.

De verkleinde houtsneden in Joh. Pelt's Evangelie van Mattheus (Zie Nav. XLIII, 544). — Wat is bekend met betrekking tot het gebruik van de houtsneden in het Rationarium euangelistarum voor uitgaven van de Evangeliën of één der Evangeliën? Daar niet alleen voor Joh. Pelt's Evangelie van Mattheus, maar ook voor het Evangelie van Marcus gebruik is gemaakt van het genoemde Rationarium, zoo vraagt men, of iets naders bekend is aangaande verkleinde houtsneden, passende bij een uitgaaf van 't Evangelie van Marcus in het genre van de houtsneden behoorende bij Joh. Pelt's Evangelie van Mattheus. (vgl. hierbij bl. 109 van mijne „Geschiedenis van de eerste uitgaven" enz.)

Utrecht. J. I. DOEDES.

Rationarium euangelistarum omnia in se euangelia . . . . complectens. — *Wanneer* is dit merkwaardig boek voor het eerst in druk verschenen? Welke *geboortegeschiedenis* is er van bekend of te geven? *Uit welk jaar* is de laatste uitgaaf?

Utr. J. I. D.

Het antwoord op bovenst. vragen wordt mij gemakkelijk gemaakt door de uitvoerige artikels, die de bibliographieën van Brunet, van Grässe en van Clément aan de geboortegeschiedenis van het „Rationarium" gewijd hebben.

Brunet zegt (Tom. I, col. 500): *Ce Rationarium* est sous un autre titre le même ouvrage que le précédent (Ars memorandi notabilis per figuras evangelistarum s. a. pet. in-fol), dont il reproduit le texte et les planches toutes semblables," en noemt dan verder eenige drukken van dit boek op. Het door Brunet gegeven lijstje is bij Grässe beter gepreciseerd. Deze (Tom I, blz. 229, col. 1) noemt drukken van 1502, 1505, 1507, 1510 en 1522, alsmede een Duitsche vertaling, toegeschreven aan een drukpers van Augsburg.

De „Ars memorandi," welk werk het origineel is van het Rationarium, vindt men uitvoerig beschreven in: Schelhorn, Amoenitates lit. Tom. I, p. 4 en 12, aan welke beschrijving Clément, Bibliothèque curieuse, tom. II, pag. 141 het een en ander heeft toegevoegd.

Al de hier geciteerde werken zijn te vinden in de Universiteitsbibliotheek te Utrecht en aldaar ter beschikking van den belangstellenden vrager. RED.

Het Rationarium euangelistarum en Petrus de Rosenheim. — In een voorrede (van Geo. Simler) vóór het Rationarium komen de woorden: „Appensis cuiusdam Petri Rosenheim" voor in een verband, dat ons doet vragen: waarop zinspeelt of doelt de schrijver der voorrede? In hoeverre behoort het werk van Petrus de Rosenheim, hier bedoeld, tot dezelfde soort van geschriften als het Rationarium evangelistarum? (vgl. hierbij mijne Collectie van Rariora, 2e uitg. bl. 111). Hoe qualificeert of kenmerkt men het soort van geschriften met het oog op bevordering van „Bijbelkennis?"

Utrecht. J. I. DOEDES.

Alleen de eerst gestelde vraag kan door mij met behulp van een citaat uit Clément, Bibl. curieuse worden beantwoord. Aldaar (Tom. II p. 141 n. 35) lezen wij: Ce George Simler (die ook wel Georgius Relmisius Anipemius of Georgius Simlerus Vimpinas geheeten wordt, en ook een woord tot den lezer richtte in de Ars memorandi (zie Nav. XLIII, 547) a representé ici toutes les histoires des quatre Evangelistes. dans 16 figures assez grotesques. Il a mis vis-à-vis de chaque figure les Sommaires des Chapîtres, dont les Histoires sont représentées dans ces figures, et au dessous de ces Sommaires que Thomas Badensis a composé, il en a ajouté d'autres vers, qui viennent de Petrus Rosenheim, dont chaque Distique commence par une Lettre de l' Alphabet, qui marque le nombre du Chapître dont il parle."

Brunet voegt hierbij nog het volgende ter verklaring: „L'édition de 1510 diffère . . . . de celles de 1502 et 1503, où les emblèmes sont bien certainement expliqués par 90 distiques de Pierre de Rosenheim, distiques que l' éditeur désigne par le mot *numeri (Appensis cuiusdam Petri Rosenheim numeris)*, mais qui, à coup sûr, ne sont pas des chiffres."

Neen, „chiffres" zijn ze waarlijk niet, maar ze treden in de plaats daarvan, om bij wijze van paginatuur of signatuur de volgorde der distica aan te wijzen.

RED.

TAAL- EN LETTERKUNDE.

G. OGIER'S GRAMSCHAP, EN DE MOETWILLIGE BOOTSGEZEL.

In het jaar 1682 verscheen te Amsterdam „voor Michiel de Groot, Boeck vercooper op den Nieuwen dijck", gelijktijdig met den Antwerpschen druk, een uitgave van G. Ogier's Seven Hooft-Sonden. Het zesde stuk daarvan is getiteld: „De Gramschap. Speel-ghewys verthoont op de Kamer vande Violier Den 18. October Anno 1645. Binnen Antwerpen". Later zag in 1697 bij „de Erfg: van J: Lescailje te Amsterdam het licht: „De Moetwillige Bootsgezel, Kluchtspel. Vertoond op de Amsteldamsche Schouwburg. Den laatsten Druk". Blijkbaar waren dus vroegere drukken aan dezen voorafgegaan. Voor mij heb ik liggen een uitgave, te Rotterdam verschenen bij Pieter de Vries", echter zonder jaartal. Verder maakt de Heer Louis D. Petit, in den Catalogus der Bibliotheek van de Maatschappij der Ned. Lett. te Leiden, melding van drukken van de jaren 1714, 1739 1739 (andere uitgave). Deze klucht heeft zich dus in een hooge mate van populariteit mogen verheugen. De Catalogus vermeldt *J. Zammers* als auteur; op het titelblad van de Rotterdamsche uitgave en de Amsterdamsche van 1697 wordt de naam van den schrijver niet genoemd. De Moetwillige Bootsgezel nu is niets anders dan een omwerking van Ogier's Gramschap [1]). behoudens geringe veranderingen, bijna een woordelijke

[1]) Dat het omgekeerde het geval zou zijn is niet waarschijnlijk. Wanneer we „de Gramschap" met de overige kluchten van Ogier vergelijken, springt de groote gelijkheid van bewerking duidelijk in het oog, zoodat we hier vrij zeker met een oorspronkelijk werk van dien auteur te doen hebben.

kopie te noemen. De zinnen zijn hier en daar een weinig gewend en gekeerd, specifiek Zuid-Nederlandsche woorden zijn vervangen door Hollandsche, Antwerpsche toestanden hebben plaats gemaakt voor Amsterdamsche, het stuk is te Amsterdam gelocaliseerd, bovendien is er vrij wat verkort. Om het voorgaande met bewijzen te staven zal ik hier een paar correspondeerende plaatsen afschrijven. Eerst dient er nog op gewezen, dat de titel: Moetwillige Bootsgezel ontleend is aan den hoofdpersoon van Ogier's Gramschap: „Dries, Eenen Bootds-gesel."

Volgt het begin van het eerste tooneel der beide kluchten.

Dries. Wat wilde ghy-lie hier allemael hebben? wats u begeeren?
Hebde u Leven gheen Botsgesellen gaen sien, veeren?
Het schijnt soo dit Volck hier staet en gaept over hoop
Datter wat wonders te beschicken is: ba g'heb u gaepen goeden coop.
Als de Trompet eens steeckt dat de Bootslie moeten schepen,
Soo sauwer vande Kaey wel duysent. vijf, oft ses, connen we slepen
Vande Kyckers: ghy-lie syt gauwer als wy, om te comen sien naer 't Schip
Maer om me te gaen niemant t' Huys: dan ist slip
Voor de maets: och! daerse daer gaen! daer sullense de Moort steeken.
G. Ogier, De Seven Hooft-Sonden. 1682, Gramschap, bl. 247.

Dries Wat wil je hier altemael hebben, wat doe je hier te staen?
Heb je je leeven geen Bootsgezellen weer scheep zien gaen?
Het schijnt so dit volk hier staet en gaept over hoop.
Dat 'er iets wonders te beschikken is, jy lui hebt 'et gapen goed koop.
Als de trommel eens slaet. en dat wy moeten schepen.
Men zou 'er van de steiger wel een vyf zes honderd meê sleepen
Van de kijkers, jy lui bent gauwer als wy om te komen naer 't schip;
Maer om meê te gaan is 'er niemant t' huis, dan is 't slip
Voor de maets: och, daer ze daer gaen daer sellen ze de moord steeken!
De Moetwillige Bootsgezel, 1697, bl. 1.

Voorts een parallelplaats om te laten zien, welke veranderingen de auteur noodzakelijk heeft geacht ter wille van het Amsterdamsche schouwburgpubliek.

Cramer. g' Hebt u dingen wel gedaen, gy mooght wel vrolyk syn. en bly.
g' Hebt het heel wel voor, ja t' is wel een geestigh dingen:
Maer als ghy daer eens Gratie, gratie, mijn Heer, sult singen,
Te midden van de Merckt, en cryghen soo wat flick, flack

Met het Waepen van Antwerpen geloeyend' op uwen sack.
Wat een Briscolen soude maeken, hoe sulde met u Voeten
Krinckele-winckelen: ja Wyf gy sulter aen moeten.
G. Ogier, De Seven Hooft-Sonden, 1682, Gramschap, bl. 278.

Kramer. Neen, je hebt je dingen wel gedaen, je meugt wel vrolyk zyn,
Je hebt het heel wel veur, ja je toch, 't zyn geestige dingen;
Maer als je op 't Schavot zelt grasi men Heeren zingen,
Veur 't Stadthuis, op den Dam, en krygen zo wat flik flak,
Met het wapen van Amsterdam al gloeijend op je zak;
Wat al karkollen zelje maken, hoe zelje met je voeten
Springen, en wringen? ja wyf, je zoud' er aen moeten.
De Moetwillige Bootsgezel, 1697, bl. 21.

Uit het bovenstaande hebben we weer kunnen zien hoe zonderling men in die dagen met het letterkundig eigendom omsprong. Jonckbloet zegt, dat de stukken van Ogier, ook in Holland, zich in een groote en langdurige toejuiching hebben mogen verheugen. — Of ook de andere kluchten van Ogier een dergelijke omwerking hebben ondergaan?

K. POLL.

Grafschrift op Abraham Bogaert. — In een bundeltje tooneelpoëzie van den treur- en kluchtspelschrijver A. Bogaert, den verzamelaar en uitgever van Focquenbroch's werken, vond ik, op een ingevoegd velletje papier, met een fraaie en duidelijke hand uit dien tijd, het volgende schimpdicht op den auteur geschreven, dat m. i. wel waard is aan de vergetelheid te worden ontrukt.

VOOR DE PASSANTEN
VAN 'T GRAF VAN
ABRAHAM BOGAART
OVERLEDEN DEN 1 DECEMBER 1727.

De Dichter Abraham, dien Drogaard
Die op zijn voorhooft droeg een Bogaard
van wilde Takken, die zijn vrouwtje onverlet,
Daar heel cordaat had opgezet,
Legt in dit duister graf beslooten,
Treed zagt, zo gy u niet wilt aan zijn hoorens stooten.

K. POLL.

Schakele (XLIII, 376). — Van den schakel of het kleefgaren hebben de buitenste netwerken groote en het binnenste net kleine mazen. De door den polstok opgejaagde visch schiet aan de eene zijde door eene groote maas van het buitennet tegen het zeer ruim hangende binnennet en duwt dit door eene groote maas van het andere buitennet, zoodat het een zak maakt, die naar beneden hangt en waarin de visch gevangen zit. M. i. wordt hierdoor de uitdrukking *„hangt in den derden schakel* (= *maas*) genoegzaam verklaard.

Schameltje (XLIII, 376). — Kan dit wellicht niet luiden *Schaméltje"* en dan als eene verbastering van *„schabelletje"* te beschouwen zijn, waardoor de beteekenis duidelijk is?

Geeneind (XLIII, 330). — dat waarschijnlijk, evenals *Geenhoven* = *Ginhoven* (Nav. XLII, 619), *Geneind* of *Gineind* zal worden genoemd, heeft vermoedelijk niets met *Keen* of *Kein* te maken, maar zal wel het *Gindsche Einde* moeten beteekenen. In Goor heeft men ook eene buurt, die *het Gênende*, in de beteekenis van *Gindsche Einde*, wordt genoemd, en in de Overbetuwe spreekt men van *„aan den gēnen kant"* d. i. *„aan den gindschen kant" „aan den overkant."*

Schrepel (XLIII, 385). — Hoort men in Gelderland nog menigmaal in de beteekenis van *mager*, b.v. *„een schrêpel ventje"*

Haarlem. JANSSEN VAN RAAIJ.

Snok. — Spekdief. — In ten Kate's *Zangen des tijds* (Volled. Werken, II, Leiden A. W. Sythoff's 10 cents ed. p. 85) komt een stukje voor: *Volendammer vryaadje.* Daarin gebruikt de dichter tal van woorden, die waarschijnlijk tot de spreektaal van Volendam behooren, maar wier zin in elk geval zich met de bestaande woordenboeken niet laat bepalen. In de eerste strofe noodigt de jongen het meisje uit om naar visschersgewoonte, in zijn botter wat te smokkelen, d. i. vrijen, maar de schoone antwoordt: Neen, Gestolen zoet, verboden zoet; en verwijst den jongen naar haar *taet* (vader) die thuis zit te boeten, d. i. netten te herstellen; waarop hij weer herneemt:

Wel, Lys! 't is *snok* maar braaf, dat lied!
Je zullen 't niet herhalen.
En schoon ik dan een *spekdief* hiet,
Ik stoor mij aan die smokklaars niet:
Ik zal accyns betalen!

Commiessen, naar jou vader dan! . . .
'k Zal preeken wat ik preeken kan:
Wel spreken die wel minnen.
'k Breng als een eerlijk visscherman
Mijn beste lading binnen!

Den zin van deze strofe raadt men eer, dan dat men hem in de woorden terugvindt. *Spekdief* is blijkbaar een naam aan smokkelaars gegeven. Welnu, zegt hij tegen het meisje, ik mag anders wel eens smokkelen, — de uitdrukking voor het minnekoozen van verliefde paartjes ook op Marken 's avonds in een botter (zie *Met de tram door Waterland. Een Uitstapje naar Buiksloot, Broek in Waterland, Monnikendam, Edam, Volendam en Marken* door J. F. L. de Balbian Verster. Amst. 1889, p. 49) — maar goed, ik zal nu eerlijk accys betalen en ik verlang geen min van je, of ik zal het je vader gevraagd hebben; of anderen smokkelen, daaraan stoor ik me niet.

Maar, deze opvatting van mij blijft een gissing. *Snok* ken ik niet, en omtrent een *spekdief* zou ik graag iet of wat meer weten.

Luik. A. GITTÉE.

OUDE(RE) EN NIEUWE(RE) SPREEKWIJZEN

IN HERINNERING GEBRACHT EN TOEGELICHT [1])

DOOR

JAC. ANSPACH.

Hot en haar — is een gezegde, dat de platte volksmond in de Neder-Betuwe wel bezigt, om aan te duiden „her- en derwaarts." „De boel vloog hot en haar", heet het in die landstreek van een ongeredderden boel, een verloopen huishouden. „Het volk liep hot en haar", d. i. liep, zich verstrooiend, uiteen. Elk verstaat dit in

[1]) Vervolg van Nav. XLIII, 446,

deze streek van Gelderland. Met *haar* wordt dan bedoeld „herwaarts", vgl. het Hgd. "her", dat ook in Neder-Betuwe in zwang is, bijv. in: „hij kwam van Holland her", als antwoord op de vraag, wat iemand voor een landsman is. Zoo dit „hot en haar" in het Zeeuwsche „aar en itouer" ligt (*Navr.* XXIII, 46), is 't duidelijk, dat de verklaring dezer laatste woorden, ibid. XXII, 432, niet deugt. *Haar* zal in de spreekwijs beduiden „hier", *hot* z. v. a. ginds of derwaarts; immers de oude Anna Bijns bezigde ze omgekeerd, sprekend van „sottinnekens, die nauwelijck en weten *her of hot*" (Belg. Museum IV, 88), d. i. dunkt mij, die ternauwernood weten hier of ginds (te loopen), onkundig waar zij heen moeten. Dit toch is veel natuurlijker, dan Willem's verklaring: die weten van hernoch afkomst. Oudemans, Mid.-Nederl. Wrdbk. o. h. w. hot, legt uit: „die nauwlijks 't onderscheid weten tusschen rechts en links", alzoo de beteekenis der uitdrukking in 't algemeen aangevend, maar niet den zin der woorden. Gewis doet hij zulks, omdat hij vooraf gezegd had: „In de woorden „hot en haar", die de karrelieden gebruiken, beteekenen ze „rechts" en „links". Hetwelk dan in verband kan staan met het bijdehandsche en vandehandsche paard van *Navr.* t. a. pl. Men bedenke hierbij echter, dat de bedoelde woorden niet uitsluitend gebezigd worden door de bestuurders van een tweespan. In „Martinet en zijn geboorteland" (N.-Brabantsche Volksalm. 1889 bl. 175) toch wordt gelezen: „Weinig gebruikt men daar (te Deurne) teugels, om die dieren te besturen; twee woorden, *hot* en *haar*, welke alle paarden van de landstreek verstaan, doen hen rechts of links inslaan." Verklaarde, volgens *Navr.* XXIII, 46, Martinet, den oorsprong dezer woorden, welke tot in de landen langs den Donau gebruikt worden (*sic*), niet te hebben kunnen navorschen; wij voor ons meenen, met het oog op het Neder-Betuwsch idioom, er een eenvoudig stafrijm in te zien; — „her en (of) hor", werd ten gemakke der uitspraak „her en (of) hot", en omgekeerd „hot en (of) haar", — ter vervanging van het Middeneeuwsche „haer ende ghens" (hier en ginds), waarbij „hot" in de plaats trad van „ghens". In den mond der voerlui zal „hot" rechts beduiden, omdat bij het rijden

van een tweespan het linksche (bijdehandsche paard meer onder het rechtstreeksch bestuur der leidsels staat; vgl. *Navr.* XXII, 432. en ook misschien (?) „hotwegh" bij Oudemans.

De paarden van Hippolytus. — Onlangs las men de uitdrukking: „het hoofd laten hangen als de paarden van H." bijv.: „Men zie maar eens de strijders aan; de overwonnenen zegevieren...., en de overwinnaars, de overwinnaars eerste klasse, de grootwaardigheidsbekleeders, laten het hoofd," enz. Hoe komt men aan deze vergelijking? Immers die paarden gingen op hol, waardoor zij den dood van Hippolytus veroorzaakten. En een paard, dat op hol gaat, laat toch waarlijk 't hoofd niet hangen. Of denkt men, dat die paarden zulks vervolgens deden uit droefheid, dat zij hunnen rijder een wreeden dood hadden berokkend? Maar dit is toch wel wat al te veel verstand verondersteld bij een paard, inzonderheid bij een verschrikt paard!!

Iets op zijn hynnefairt nemen. — Bij de oorkonde a° 1505, waarin deze uitdrukking voorkomt, teekent Nijhoff (Verzamel. v. Oork. VI, 1 bl. 335) aan: „Hynnefairt, misschien voor hinderfairt, een mid.-nederl. woord om den dood aan de galg uit te drukken, bij voorb. in „Reinaert," r. 2018 en 2021: hinderwaart varen. „Ick dorst dat waell op mijn hynnefairt nemen" zal dan zijn: „ik durf daarvoor instaan, al mogt het mij ook aan de galg brengen." In het door Nijhoff aangehaalde voorbeeld staat echter „hinderwaert", en wel als bijwoord, niet als zelfst. naamw. Hinderwaert varen, beduidt letterlijk achteruitgaan, waarmede dan figuurlijk tegenspoed hebben wordt bedoeld. Vgl. Oudemans, Mid. Nederl. Wrdbk, op h. w. Hinderwaert, die „hinder varen" er mede vergelijkt; vgl. ook het hgd. hinten, in welke taal echter hintergehen eene actieve beteekenis heeft. -- „Op myn hynnefairt" beduidt misschien: op mijn achteruitgang tengevolge van uwe (hertog Karel's) gramschap en ongenade. Eenvoudiger echter dunkt ons „hynnefairt" in den zin van „heenvaart", d. i. dood; gelijk nog heden ten dage bij krasse verzekeringen wel gehoord wordt: „ik mag sterven als 't niet waar is". Dit komt in het verband der oorkonden 't best uit.

(Wordt vervolgd.)

W. D. HOOFT'S ANDREA DE PIERE EN ZIJN BRON.

De fabula of dramatische stof van W. D. Hooft's Andrea de Piere is door den schrijver ontleend aan een van de vertellingen uit de Decamerone van Boccaccio. Het is „De eerste Historie" van Coornhert's „Vijftigh Lustighe Historien oft Nieuwigheden Joannis Boccatij". Hooft heeft zijn origineel zeer nauwkeurig op den voet gevolgd, de gang der gebeurtenissen is, tot in détails, precies dezelfde, terwijl de door hem bijgevoegde elementen weinige zijn. De klucht begint met een samenspraak tusschen Sybrich, „het Besje" en Gerbrich en Dibberich, twee „Buur-wijven", die de begrafenis van „heeroom" gaan zien. De heeroom bij Hooft is in de plaats gekomen van den „Aertbisschop van Napels genaemt Messire Philippus Minutolo" die dienzelfden dag „met rijcken gewade en met eenen Robijn aen sijn vingher die boven vijf hondert Ducaten weert was" ter aarde was besteld. Sommige tooneelen zijn door Hooft een weinig uitgewerkt, zooals de feestmaaltijd in het huis van de snol, waar eerst door Abraham, „den Jongen" een liedje wordt gezongen en dan door speellieden „met een blaes op een boogh, rommel-pot en meer, sulck goet" muziek wordt gemaakt. Voorts is het slot, waar de snol de buurvrouwtjes tracteert, opdat zij zullen zwijgen van hetgeen er gebeurd is, vinding van Hooft. In de klucht treffen we een paar zonderlinge onwaarschijnlijkheden aan, welke alleen haar verklaring vinden in de bron, waaruit door den auteur geput is. Wanneer Bastiaen „de Waert" met Andrea de Piere, zijn gast, door de stad wandelt en elk om beurten Amsterdam en Antwerpen prijst, breekt eindelijk de paardenkooper het gesprek af met de woorden:

„Dan laet ons swygen voort van Landen en van Stee,
En voldoet so 't u b'lieft, mijn hertgrondige bee,
Dats dat ghy mijn nu leyt by de *Naepolitaensche Paerden,*
Waerom dat ick mijn reys t' Amsterdam aenvaerden,
Want mijn te keurigh oogh, heeft lust om die te sien."

En een paar bladzijden verder zegt Andrea:

„Ten gebrack niet aen mijn: maer aen den *Napolitaen*,
Ick boodt hem de waardy, of hy 't my hoogh gingh stellen."

Een Antwerpsch paardenkooper, uit de eerste helft der 17e eeuw die zich naar Amsterdam begeeft om daar van een collega uit Napels „Naepolitaensche Paerden" te koopen, dat klinkt al te ongeloofelijk! en is alleen te begrijpen als een naieve vergissing van Hooft, die bij Boccaccio las, dat Andrea de Piere de paardenmarkt te Napels gaat bezoeken.

Onze 17de-eeuwsche kluchtspelschrijvers hebben vaker uit de Decamerone geput, zoo zijn ook Bormeester's Klucht van Doeden en Isaak Vos' Pekelharing in de Kist daaraan ontleend. Gemelde kluchten zijn te vergelijken met twee verhalen uit „De tweede Vijftigh Lustige Historien ofte Nieuwigheden Johannis Boccatij", bl. 141—46 en bl. 146—49. Verder vertoont het derde deel van Biestkens' Klucht van Claes Cloet een merkwaardige overeenkomst met „De twee-en-dertighste Historie" van Coornhert. Bij de twee laatstgenoemde kluchten is de overeenstemming met haar origineelen echter niet *zoo* nauwkeurig als we bij Hooft's Andrea de Piere hebben opgemerkt en ook bij de Klucht van Doeden het geval is, maar toch van dien aard, dat den auteurs, bij het schrijven, Boccaccio's vertellingen ongetwijfeld voor den geest hebben gestaan. In twee andere kluchten ontmoeten we min of meer levendige herinneringen aan een verhaal uit de Decamerone. In J. Pluimer's De Verlooren Schildwacht wordt door een meisje dezelfde list aangewend om de opmerkzaamheid van haar minnaar tot zich te trekken, alleen met dit verschil, dat in plaats van een priester een „Pedagoog" optreedt, als in de middel-nederlandsche boerde van Pieter van Iersele: Wisen raet van vrouwen, welk verhaal ook bij Boccaccio wordt aangetroffen. (bl. 45—52 van „De Tweede Vijftigh Lust. Hist."). Iets dergelijks treffen we aan in Van Paffenrode's Hopman Ulrich. — Ook Cats heeft een enkel verhaal in

zijn Trouringh uit de Decamerone overgenomen, met name het „Houwelick Veroorsaeckt uyt mede-lijden, of Door een schielicken in-val van een Italiaensche Jonck-Vrouwe" mede als „Plotselicke Liefde" aangeduid. Het is „De xxvj Historie" bij Coornhert, de geschiedenis van een ridder, die zich met zijn valk in de eenzaamheid terugtrekt, zich door middel van dat dier met de jacht geneert, na bij tournooien en feesten zijn geheele vermogen verspild te hebben, ter wille van een gehuwde dame, zonder haar liefde te hebben kunnen verwerven. De edelvrouwe, weduwe geworden, komt hem later in zijn schamele woning bezoeken; er wordt een maaltijd bereid, waarvoor de ridder zijn geliefden vogel doodt en laat braden, om zijn beminde iets behoorlijks voor te kunnen zetten, door welke blijken van opofferende liefde zij zoo getroffen wordt, dat ze hem haar hand schenkt. — Eigenaardig is het na te gaan, wat er onder de hand van Cats van deze stof geworden is, en hoe ze door den didacticus is pasklaar gemaakt voor Hollandsche ooren. K. POLL.

Verkortingen. — In eene oorkonde van 1518 komt voor: 1. „. . . . sal die pastoer nae dat offertorium van den altaer choer gaen eñ doen spreken een pī m̄ ind aue maria —" 2. „Woert soe sullen alle bruderen vnd susteren verbonden end gehalden wezen te lesen voir deze ziele eens pv̄ pī m̄ eñ aue maria." Wat geven deze afkortingen te kennen? B.

Rectificatie. — Tot mijn grote spijt komt in de *Bilderdijkiana*, opgenomen in de Juni-aflevering van dit tijdschrift, een fout voor, die vermeden had moeten zijn en die ik zoo spoedig mogelijk wensch te herstellen.

Ik spreek in bedoeld artikel van een legaat, door Mej. DE VRIES vermaakt aan de Amsterdamse Universiteits-Bibliotheek.

Van een legaat nu is geen sprake. De vriendelijke geefster is nog in leven en heeft haar rijke collectie Bilderdijkiana aan de Amst. bibliotheek *geschonken*. Mocht zij hebben kennis genomen van het onjuiste bericht dat ik omtrent haar heb meegedeeld, dan hoop ik dat zij mijn verontschuldiging zal willen aannemen en gelooven dat mijn vergissing mij hartelijk leed doet. R. A. K.

OUDHEIDKUNDE.

Bieren (XLIII, 395, 461). — Nog dateerende uit oude rechtstoestanden, bestaan in onderscheiden dorpen van de prov. Groningen, misschien ook in andere provincien zoogenaamde kluften (op zen Groningsch „kluchten").

Ieder dorp heeft meerdere kluften, d. w. z. vereenigingen van bewoners eener zelfde buurt, die zich verplichten elkander over en weer hulp en bijstand te verleenen, b. v. bij ziekten, begrafenissen enz.

Die kluften zijn gereglementeerd; men vindt het reglement gewoonlijk in het zoogenaamde kluft- of gildeboek, waarin ook de namen van de leden voorkomen.

Die boeken zijn veelal zeer oud en worden nog dikwijls geregeld bijgehouden, waarom zij somtijds interessant zijn.

De reglementen bevatten o. a. boeten voor de verschillende overtredingen door de leden verbeurd, als ze b. v. te laat komen, wanneer hun dienst vereischt wordt, en anderzins.

Jaarlijks houden de leden van de kluft, met hun vrouwen veelal, een vergadering en brengen dan een gezelligen avond door; het Bestuur, bestaande uit een Olderman en een Jongerman, doet dan tevens rekening en verantwoording. De Jongerman volgt den Olderman op en een nieuwe Jongerman wordt verkozen, die het volgende jaar weer Olderman wordt; bij die gelegenheid wordt ook de kas, bestaande uit de verbeurde boeten enz., verteerd. Die vergadering noemt men, althans in het Noorden van de provincie Groningen, „het kluftbier" of op zijn Groningsch „het kluchtbier". Er wordt dan nog al eens het zoogenaamde „Heet bier" gedronken, d. i. een warme drank, bestaande uit bier, eijeren, brandewijn, suiker, kaneel enz., bij schaatsenrijders wel bekend.

W. DE R.

Kesteren. — Op den Kesterschen toren — van baksteen gebouwd — staande tegen de kerk, bevindt zich boven het kluis (dat grootendeels is ingevallen), in den westgevel eene stookplaats, waarvan de rookgeleiding, 32 traptreden hooger, binnen in den toren uitkomt. Deze stookplaats is geheel in den muur uitgespaard, dat wil zeggen, niet naar binnen in den toren uitgebouwd. Het kluis, voor zooverre nog over, is een mopsteen — in de lengte — dik, en was zeker aan de bovenzijde gelijk aangevloerd, zoodat die plaats voor bewoning is geschikt geweest. — De toren heeft geen anderen ingang dan uit de kerk, of deze later is aangebracht, is moeielijk te zien. Boven dezen ingang, en boven het reeds genoemde kluis ziet men in den Oostmuur den onderkant eener steenen trap. De toren heeft geen andere dan houten trappen en ladders voor opgangen.

Is iets bekend, of waar vindt men beschreven, of deze toren eene versterking was?

De groote klok, in dezen toren hangende, heeft tot opschrift in Gothische letters:

Ā. D̄. MCCCCXLIIII. Saluator mundi Jhesus Maria Wilhelmus fecit.

L. B.

Een oud effect. — In geval onderstaande obligatie niet algemeen bekend is, zal het waarschijnlijk menigen navorscher genoegen doen daarvan kennis te nemen.

„Wij Maria Theresia, van Gods Genade Roomsche Keizerin, Weduwe Koningin van Hongarijen, Bohemen, Dalmatien, Croatien, Sclavonien, Gallizien, Lodomerien, Aarts-Hertogin van Oostenrijk, Hertogin van Bourgondien, Groot-Vorstin van Zevenbergen, Hertogin van Milanen, Mantua, Parma, Gevorstede Gravin tot Habsburg, tot Vlaanderen, tot Tyrol: enz. enz. Hertogin van Lotharingen en Barr, Groot-Hertogin van Toskanen enz.

Bekennen voor ons, onze Erfgenaamen en Opvolgers in 't Rijk, uit krachte van dezen onzen schuldbrief, hier mede openbaar, en doen kond voor een ieder, dat het Wisselhuis Verbrugge en Goll in Amsterdam, onderdanig aangeboden heeft, ons Een Millioen Guldens Hollandsch tot Drie en een half Procent Jaarlijksche Interessen tegen gewoone Hypotheecq te verstrekken, en welke aanbieding wij ook, tot bevordering van onzen allerhoogsten dienst, in genade hebben aangenomen.

Nademaal nu dienvolgens zijlieden Verbrugge en Goll, de voorgemelde somma van Een Millioen Guldens Hollandsch Courant-geld, of Agtmaal Honderd Duizend Guldens Weenerwaarde, deugdelijk hebben uitgekeerd en betaald; zo bekennen wij voor ons, onze Erven en Opvolgers in de Regeering, deze somma aan Verbrugge en Goll, derzelver Erven en Cessionarissen, deugdelijk schuldig te wezen; belovende mits dezen van den Dag der gedaane verstrekking der Penningen af, tot de wederbetaling toe, daarvan Jaarlijksch Drie en een half Pro Cent Interessen, in halfjarige Termijnen uit de Inkomsten van ons Koper en Quickzilver-vertier in Holland te doen betaalen.

Hier benevens verleenen wij aan hen Verbrugge en Goll voorsz. mits dezen volkomen Macht, naar hun goedvinden, de bovengemelde Hoofd-som van Een Millioen Guldens Hollandsch courant in kleiner sommen te verdeelen en aan anderen te cedeeren; welke kleinere Obligatien, nogthans, door eenen gezworen Notaris zullen geprotocolleerd en geëxpedieerd worden, en te zamen niet te boven moeten gaan de Somma van Een Millioen guldens; en anderzints van geener waarde zullen zijn.

Gelijk wij ook aan hen Verbrugge en Goll, zo wel tot zekerheid van hen, als van hunne Erfgenaamen en Cessionarissen, tot een generaal Hypotheecq, alle onze Lands-Inkomsten en Middelen, doch speciaal een quantum van Vier Duizend Legels Quikzilver, de Legel à Een Honderd Zeventig Ponden Amsterdamsch Gewigt, of in plaats van dien Veertig Duizend Plaaten Hongarisch Koper, tot een daadelijk Onderpand, mits dezen stellen en verbinden, tot dat het capitaal en Interessen ten vollen betaald zijn.

Waartegen ons geen Uitvluchten in Rechten, actien, beneficia Juris, vel facti, Usantien en Voorrechten, of Exceptien, hoe genaamd, ooit zullen kunnen te baat komen; doende veeleer afstand van alle dezelven in 't Generaal dog speciaal van de Exceptien doli, mali, fraudulentae actionis, laesionis, rei non sic, sed aliter gestae, vel intellectae, Legis Anastasianae & c., hoe genaamd, welke den Inhoud dezer Obligatie contrarieerende, ons in eeniger maniere zouden kunnen tot behulp dienen.

Alles genadiglijk zonder arg of list! Ten oirconde, hebben wij deze eigenhandig getekend en onder ons keizerlijk-, koninklijk- en Aarts-Hertoghlijk Zegel bevestigd en verleend, binnen onze Hoofd- en Residentie-stad Weenen, den Eersten February A°. 1773 en van onze Regeering het 33ste jaar.

(Was getekend) Maria Theresia.

(L. S.)

Leopold Graaf van Kollowrat.

Ter Ordinantie van Haar Geheiligde Keizerlijke Koninklijke Majesteit,

(Getekend)

Joh. Peter van Bolza.

Nota.

Deze obligatie is uitgegeeven voor of in plaats van twee Keizerlijke Koninglijke obligatien, ieder ter somma van vijfmaal honderd duizend Guldens Hol-

lands Courant, van dato Weenen Primo February, A°. 1761 welke hier tegen worden afgelost en ingetrokken en waar van hetzelfde onderpand onder ons blijft berusten.

Verbrugge en Goll.

Accordeert met het origineel, waar op gesteld hebbe 3456 Ne varietur, In Amsterdam den 30 December 1772.

In fidem

N. H. Behn

Beëedigd Translateur.

N°.

f 1000.–

Wij ondergeschreevene Verbrugge en Goll, als daar toe, gelijk in bovenstaande obligatie breder gemeld, geauthoriseerd zijnde, bekennen ontfangen te hebben, voor Reekening van Haare Keizerlijke Koninglijke Majesteit, uit handen van

de Somma van Een Duizend Guldens, voor aandeel in de voorz. obligatie; zullende deze even de zelfde waarde hebben, als de Origineele Obligatie, onder ons berustende.

En vermits verder tot het betaalen der Intressen en aflossen der capitaalen gequalificeerd zijn, hebben wij hier bijgevoegd Coupons, waar op de halfjaarige Intressen door Hoogst dezelve Haare K. K. Majesteit te betaalen, ten onzen Comptoire kunnen worden ontfangen.

Actum Amsteldam den A°. 1773.

Door mij ondergetekende.

Notaris behoorlijk geprotocolleerd.

Aldus afgeschreven van het origineele, gedrukte, oningevulde stuk in groot folio.

Hilversum. J. E. TER GOUW.

Uniform. — Hoe was de uniform van het regiment Hessen-Darmstad, in Nederlandschen dienst en behoorende tot de infanterie van Friesland?

Het werd op last van H. H. H. H. M. M. in 1748 opgericht door den Veldmaarschalk August Georg, Markgraaf tot Baden en Hochberg en droeg toen den naam van Baden-Baden. Tusschen 1752 en 1757 wordt het het regiment Nassau-Usingen geheeten; totdat de Luitenant-Generaal Prins van Nassau-Usingen in 1878 vervangen werd door den Kolonel Prins van Hessen-Darmstadt. —

MR. J. E. VAN SOMEREN BRAND.

Carrariet. — Wat is „carrariet” en wat is de beteekenis van dit woord?

's-H. M. P. S.

Malen (XLIII, 354, der -zegel). — Onder al de beteekenissen, welke men voor het woord *mael* in 't Mid.-Nederlandsch ziet opgegeven, past nog 't best, die van „makker, gezel”. De ingezetenen, of liever geërfden, van verschillende plaatsen op de Veluwe worden met dezen naam onderscheiden; men vindt daar ook „boschmalen, malenrechten, malenvelden”. De malen vormden eene maalschap, maar ook woonden zij daarin; vandaar, dat Nijhoff, „Oorkonden” II bl. 222, noot, maelscap omschrijft zoowel door „gemeente”, als door „den omtrek van de bezittingen der malen, der vrijen of geërfden”. Deze geleerde zegt t. a. pl.: „Wij drukken juist hetzelfde uit door ons „„boerschap, buurschap””, verkeerdlijk hier en daar in „„buurtschap”” verbasterd. De malen waren oorspronklijk eigenhoorigen, die als servi, mancipia, glebae addicti de landhoeven (mansi) en kleine erven (casae) gebruikten en bebouwden, van welke de Graaf van Gelre op de Veluwe eigenaar was. Uit de hoorigheid ontslagen, werden zij malen, mael- of malmannen geheeten, volgens Nijhoff (a. w. I bl. XCIII), omdat zij onder één gericht (heemstede, mallum) gebracht werden, volgens anderen, omdat zij als vrijgemaakten aan schatting of tijns onderhevig waren. Maelman ziet men elders voor „ministerialis” (dienstman). Dr. W. Pleyte's in 1886 bij Boonstra te Barneveld verschenen geschrift „Meerveld” (o. Apeldoorn) vangt aan met „Articulen en puncten verdragen, bewillicht en verwillecoert van de gemeine malen en Erffgenamen van die Meervelder Bosch en gemeine maalschap A°. 1569”. Deze auteur omschrijft malen als „leden van de gemeenschap te samen gebruikende en richtende het gemeenschappelijke goed”; erfgenamen als „eigenaars der hoeven, waaraan het gemeenschappelijk recht in de maalschap verbonden was”, en maelschap „als vereeniging van malen of maelmannen” (hier liever, vereeniging van maelgoederen). Hij merkt op, dat men maelman wezen kan, al had men de hoeve die men gebruikte, niet in bezit. JAC. A.

Album amicorum. — Wie kan mij mededeelen, waar 't album amicorum van I. Nijlant (1657) gebleven is, vermeld in: Alphabetisch generaal register op de albums van Jhr. Beeldsnijder van Voshol, Utrecht 1839?

U. M. C. N.

Lichtkronen v. Zutphen. — Wie kan mij meedeelen, waar zich thans de fraaie koperen lichtkronen bevinden, welke tot ± 1860 in de Sint-Walburgskerk alhier gehangen hebben en toen verkocht werden?

Zutphen. J. GIMBERG.

Hetwelk doende, enz. (XLIII, 396). — 'k Heb daarvan steeds de verklaring gehoord, dat het afgeknot weêrgeeft het Latijnsche *Quod faciendo bene facies, 'twelk doende, zult gij weldoen;* en dat men dit zoo afknot, omdat men 't beleefder vindt, tegenover meerderen, zoo iets *aan te duiden,* dan ten volle uit te spreken.

E. LAURILLARD.

Begrafenisbriefje. — In Amsterdam, anno 1775 op Zondag den 6den Augustus werd (oningevuld)
ter begravinge verzogt, met het lijk van Hermanus van Cleeff;

In hogen ouderdom van 104 jaren
Zal eindelijk deze man ten grave heenen varen,
Hij wiert eens levenloos geacht, in ziektensnood
En kreeg na dat geval de bijnaam van „de Dood."

Ten Huyse van Joseph Beekman, in de Handboogstraat; om ten drie uuren te gaan na 't Leydse kerkhof.

U. N. C. N.

d'Uylleboome (XLII, 620), — was een uithangbord vroeger zeer in den smaak, waaraan o. a. een gracht in Den Haag haar gebruikelijken naam ontleent.

't Schakerbosch hangt nog uit aan een oude herberg even

vóórdat men Veur bereikt, gaande van Voorschoten naar Voorburg (zie voor beiden Van Lennep en ter Gouw de uithangteekens, het deel dat handelt over haar verband met geschiedenis en volksleven bl. 231 en 234. Van Lennep bericht onjuist dat het te Voorschoten hangt. Zelf passeerde ik vaak Veur. R. C. SIX.

Het mes van Charlotte de Corday. — Den 13n Juli 1793 maakte Charlotte de Corday zich berucht door den moord op Marat. De roekelooze daad van het meisje bracht zooveel sensatie teweeg, dat iedereen prijs stelde op nadere bijzonderheden betreffende dit „Romeinstuk". Zoo ontving mijn overgrootvader uit Frankrijk als curiositeit een papieren model van het mes, waarmede zij de daad volvoerd had. Volgens dit model was het lemmer 28 cM. lang en 5 cM. breed; het eindigde in een punt met een weerhaak, bovendien was aan de rugzijde een halve getande cirkel uitgesneden, aan de tegenoverliggende zijde waren nog twee weerhaken als pijlspitsen, wier lengteas evenwijdig aan die van het mes liep. Het origineel moet er dus recht moorddadig uitgezien hebben. Op het papier staat, met de hand mijns overgrootvaders geschreven: „dit is 't patroon dat jufv cordaij gebruijkt heeft." —

Voor eenigen tijd ontving ik nog twee dergelijke papieren modellen; op het eene staat: „Model van het Breekijzer, van den Huisbraker, Jako, in Amsterdam ter dood gebragt." — Het andere is gekleurd, het lemmer staalblauw, het hecht bruin en de stootplaat geel; op deze laatste staat geschreven: „Afbeelding van het mes van Ankerström."

Het merkwaardigste van de zaak is nu, *dat alle drie papieren modellen volkomen gelijk in grootte en vorm zijn.* Bovendien heeft Ankerström koning Gustaaf III van Zweden niet met een *mes*, maar door een *pistoolschot* van 't leven beroofd. Dit laatste model is dus blijkbaar valsch, en het tweede ook, want voor een breekijzer zijn al die tanden en weerhaken, welke op de afbeelding te zien zijn, geheel onnoodig. Hoogst waarschijnlijk is dus alleen het eerste, dat van Charlotte de Corday, echt. J. E. TER GOUW.

Ik moet den geachten schrijver van bovenstaande bijdrage de illusie geheel

en al ontnemen, als ware het door zijn overgrootvader ontvangen papieren model gesneden naar het mes, waarmede Charlotte de Corday den moord op Marat volvoerd heeft. De geschiedenis logenstraft deze bewering. Volgens het procesverbaal van hare gevangenneming en het verhoor, ondergaan voor het Tribunal révolutionnaire, beide woordelijk opgenomen in: *H. de Monteyremar, Charlotte de Corday. Etude historique avec documents inédits Paris. 1862,* blijkt, dat het bedoelde mes was een gewoon keuken- of tafelmes, met zwart hecht („un couteau à manche en bois d'ébène," blz. 28, „un couteau de table à gaîne, à manche noir, de grandeur ordinaire, pour 40 sols" blz. 56). Het mes, door den hr. t. G. bedoeld, zou met het hecht minstens 40 cM. lang hebben moeten zijn, wat niet mogelijk is van dat van Charlotte de C., die het in haar boezem verborgen hield. Maar bovendien zouden de buitengewone, afwijkende vorm, de weerhaken en het cirkelrad op den rug zeer zeker in het procesverbaal vermeld, alsook zichtbaar zijn op het portret der dweepster, dat in het Museum te Versailles berust, en vervaardigd is naar eene schets door een tijdgenoot, Hauer, tijdens hare terechtzitting. Daarop heeft zij een gewoon mes in de hand. Wij hebben dus allen grond om het papieren patroon van den hr. t. G. te verwijzen naar de verzameling van antiquiteiten-forgeries, die telkens weer, dan hier, dan daar opduiken en aan den onkundige een „koopje" bezorgen. RED.

Munten. — Een muntje van Werden (abt of abdij?) heeft tot opschrift, aan beide zijden: NVMMVS ABBATIAS † WERDINENSIS 647 †; Een jaartal kan 't niet zijn, tenzij mogelijk het jaar der stichting van de abdij. Op de eerste zijde nog op het veld, in een parelcirkel in twee rijen: LXX—VIII. Op de 2de zijde op dezelfde wijze: VIII. Het muntje behoort zeker tot de 17de eeuw.

Wie wil en kan dit ophelderen?

Eene munt — groot — als bij v. d. Chijs, Graven en Hertogen, pl. IV no. 1. Aan beide zijden de buitenrand verciering in omschrift gelijk t. a. pl.; Maar het omsch. om den leeuw is in Gothische letters: MONETA ZELAND' †.; en evenzoo aan de Kz. tusschen de uiteinden van het kruis: LVD—OVI—C'╳CO—MES.

Van welke Lodewijk is deze zilveren munt?

L. B.

Drycken (XLII, 621). — Een drycken = drieken, was een munt van drie myten, die de waarde had van één penning. Het was alzoo de helft van een zesken of negenmanneke, later genoemd

duit. De Ruiterblank, die in 1586 zeven duiten deed, was dus tijdens het gesprek van Wuyte en Cremere 1½ duit in waarde gerezen.

H. J. E. TER GOUW.

Munt (XLIII, 397). — Dit stuk is eene der vele in Engeland in omloop zijnde fabrieksmunten, welke sinds het einde der vorige eeuw tot op den huidigen dag (hoewel thans minder) geslagen werden. Dikwijls dragen deze munten als teekening: wapens, symbolen van een of andere tak van nijverheid, beeltenissen van beroemde personen enz. Men noemt ze „*tokens*". Andere, zooals de hier beschrevene, hebben slechts eene waardeaanduiding en zijn alleen door een klein kenteeken, meestal een fabrieksmerk te herkennen. Vele dragen ook als kantschrift: Payable at..... —

Amsterdam. HENRI J. SCHARP.

Kerkregisters v. St. Omer. — Wie kan inlichtingen geven, waar zich bevinden de kerkregisters der naar Saint-Omer (Frankrijk) en omstreken in de jaren 1788—1795 uitgewekene Hollanders?

Z. B. S.

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

Tresling. — In de 6e aflev. van dit jaar van De Navorscher kwam van de hand des heeren J. v. d. Baan te Wolfaartsdijk een opstel voor over de familie de Rochefort. Op pag. 348 leest men, dat Jacobus de Rochefort, predikant o. a. in 1808 te West Kapelle den 14en Maart 1813 in dat zelfde dorp in het huwelijk trad met Janke Tresling, dochter van dominus Georgius Tresling, toen pred. te Meliskerke.

Weet iemand aan te geven, vanwaar die ds. Georgius Tresling geboortig was? Kwam hij uit Friesland? Waar had hij gestudeerd? Was hij geparenteerd aan de andere Treslings, en *hoe?*

De heer Nicolaas Tresling wordt den 18 Febr. 1708 burger van de stad Leeuwarden met zijne drie zoons, Teye, Samuel en Nicolaas; hij kwam uit Bazel. Den 15en Juli werd hem nog een zoon geboren, namelijk Sipke. Uit deze 4 zoons spruiten de Treslings in Nederland. Nu blijkt uit resp. kerkregisters o. a.:

dat Samuel Tresling, zoon van Nicolaas Sr., organist van de Westerkerk te Leeuwarden, den 1en Juli 1736 huwt met Johanna Coremans, uit welk huwelijk werden geboren Nicolaas Tresling, gedoopt 19 April 1737, Gerrit Tresling, ged. 13 Maart 1739, Georgius Tresling, ged. 3 Aug. 1742.

Zou deze Georgius Tresling nu dezelfde zijn, die tijdens het huwelijk van Janke Tresling (Maart 1813) predikant was in Meliskerke? Dan moet hij toen 71 jaar geweest zijn, en zijne dochter Janke moet of zeer laat gehuwd zijn, of genoemde predikant op rijpen leeftijd eene vrouw gevonden. Hoe dit ook zij, is er iemand, die hierover iets kan berichten?

Winschoten. H. TR.

De kunstschilders Franç. Wicart en J. Kieft. — Wie weet iets naders — over hun leven of hunne kunst — mede te deelen? RED.

Archief stift Witmarschen. — Kan iemand mededeelen waar het archief van het adelijk stift Witmarschen in Hanover is gebleven? Inlichtingen hieromtrent zullen gaarne worden ontvangen door

Zutphen. MR. D. ENGELBERTS.

v. Cooth (XLIII, 161, 2). — De vraag komt ook voor in „Algemeen Nederl. Familieblad" X (1893) bl. 24. Dirk *v. Cot* (Theodoricus de Cot), Christiaan en Lambert, kanunniken der kerk van St. Maria te Utrecht, worden 22 Juli 1266 vanwege dit kapittel, met Gerard v. Reiden (Rheden), Johan v. Grunsbek (Groesbeek), ridders, Dirk, richter van graaf Otto van Gelre in de Veluwe, en Mr. Wijnand, vanwege den Graaf — afgevaardigd tot bijlegging der geschillen tusschen dat kapittel en de burgers van Harderwijk (Sloet, „Oorkondenboek van Gelre en Zutfen", 1872/76, bl. 868).

Jan *v. Kaete* of *Kaet* nam met Geryt Rutgerszoon in 1430 deel aan een strooptocht voor den Hertog van Gelre, en aan hem was gewis als buitmeester de bewaring van den buit toevertrouwd, want het was in die hoedanigheid dat hem door Gerrit een bedrag van acht Arnhemsche guldens werd afgeëischt. Jan beriep zich op zijn dienstrecht, — „hy sy eyn dienstman syns heren" (des Hertogs), — doch zonder gunstig gevolg. Bijgevolg kwam hij in hooger beroep bij de hooge bank van het Veluwsch landgericht te Engelanderholt, en het bezwaar, dat hij tegen de wijzing door den „dagelixen Richter" in het ambt van Garderen gedaan, liet gelden, bestond hierin, dat de aanspraak (de eisch van Gerrit) niet ging aan pacht, verdiend loon of verteerde kost, maar enkel aan schade en schuld. Deze grond schijnt aan de ridders en knechten (schildknapen) bij de hooge bank voldoende te zijn voorgekomen om den eischer het oordeel af te klaren, aan Gerrit zijn eisch te ontzeggen. Zie Jhr. Mr. Th. H. F. v. Riemsdijk, „Engelanderholt" (Utrecht, J. L. Beijers, 1874) bl. 102, 3, die in Bijlage F (bl. 7, 8) de klaring in 't oorspronkelijke mededeelt. Deze Jan v. Kaete (Coot) behoorde dus in het ambt van Garderen, denkelijk te Garderen of te Barneveld te huis. Zijn „voirspreke" (z. v. a. procureur) te E. was Ludolph Luysman, die van Gerrit heette Henrick v. Schelenberg.

Adriaan Thijssen, 30 April 1522 aan hertog Karel van Gelre bericht gevend omtrent de uitrusting, bemanning en proviandeering van schepen, schrijft hem: „Rentgen *v. Koit* ind Bernt Duvell sijn weder komen van den greuen van Moirze (Christoffel graaf van Meurs en Sawerden) die to Scloten (Sloten, in Friesland) is.... Rentgen v. Koit ind Bernt Duvell [1]) hebben een schip vyt Frieslant hier bracht." Men mag vermoeden dat zij uit of over Harderwijk naar Friesland waren getogen, om de Gelderschen te Sloten (onder bevel van den kanselier Huibert v. Rossem, Otto v. Mekeren en Rienk Jongema) tegenover de deze stad belegerende Borgondiërs bij te staan. Immers Adriaan schreef in dien brief ook over het geschut, hetwelk de Harderwijkers hem verstrekt hadden, doch „meestlicken all ongeladen", en dus onbruikbaar was. Dat gaan naar Friesland was eene gedwongen zaak. Hendrik de „prouaess" („prouasse", provoost, kapitein-geweldiger) toog, natuurlijk op 's Hertogs last, met den scherprechter naar Harderwijk om de knechten daar de vingers af te houwen, zoo zij weigerden naar Friesland te trekken (Zie Nijhoff, Gedenkwaard. VI, stuk 2 bl. CXXI, noot, CXXIV, en oorkonde n°. 1108).

In 1584 treedt de hopman v. Wencum gerichtelijk op voor Goert *v. Koet* (Cooth) tegen juffer v. Delen, wed^e^ Jan v. Middachten, over de erfenis van Bartje Wolffs, zaliger Jan Wolffs Wolterszoon nagelaten dochter *Navr* XXIX, 321). Volg. De „Nederl. Heraut" 1889 bl. 139, heette deze hopman Gysbert v. Wencum Pannekoeck, en wordt met juffer v. Delen bedoeld Ernesta v. D., dr van Brand bij Betta v. Boecop. Aan Barta W. was bij maagscheid a° 1562 o. a. 22 mud bouwland tusschen Nijkerk en Putten toegewezen.

Omdat de familie v. Cooth Roomschgezind is gebleven, zal Jurriën of Joris v. C. de laatste pastoor te Ermelo geweest zijn, en zich uiterlijk voor de Reformatie hebben verklaard, toen zijne

[1]) Te Elspeet ligt eene hoogte geheeten „Hoogenduivel" en bezuiden de Dikkelt (tusschen de Soerensche wegen) De Duivelsdel. Denkelijk vernoemd naar eenen Duvell. Dr. Pleyte zegt bl. 27, dat de Duivelsbergen *Romeinsche* wachtheuvels waren. Waarom Romeinsche? En in elk geval is de Duivelsdel eene laagte.

gemeente den R.-Kathol. eerdienst liet varen, en zich bekeerde tot het Protestantisme. Men mag dit opmaken uit art. 12 der Particularia van de notulen van het Geldersche Synode 8 Juni 1596 te Zutphen gehouden, aldus luidend: „Het synodus erkent, dat Georgius *v. Coot*, pastoor tot Emmelen (Ermelo) niet can voor een wettelijck dienaer aengenomen werden, en soo hij door authoriteyt des Hoffs (van Gelderland) niet conde geremoveert werden, sal de classis van Harderwijk gehouden sijn op het stichtelijckste met hem te handelen". Hij liet zich echter niet „stichten"; integendeel, de notulen van het 10—13 Juli 1599 te Harderwijk gehouden Geldersch synode luiden aldus: „Vermits Georgius *de Cota,* pastor tot Emmelen, homicida, cauponarius et inordinatae vitae is, zal men bij 't Hof aandringen dat hij afgeset worde, en die rente der pastorij hem niet meer en volge". Als herbergier zal hij 't ten zijnent tot ruzie hebben zien komen, en daaraan deelnemend een manslag hebben gepleegd. In verhoogden graad is hij derhalve tewerk gegaan, heeft hij dezelfde gedragslijn gevolgd als Forchtenius Wijerus, vermoedelijk een „v. der Wijer" of „Wier uit Vorchten" (vgl. *Navr* XXXIX, 533) ook een Veluwnaar, wiens maagschap nog in 1744 te Renkum woonde (zie ibid. XXVII, 272, 3). Maar deze, omstr. 1582 opvolger van Johan v. Wijck als pastoor te Ravenswaai (Neder-Betuwe) in 1618 afgezet als eerste predikant van Rijswijk en Ravenswaai, hield het veel langer uit.

Men ontmoet echter ook Johannes Kotius, geb. te Harderwijk, *predikant* te Nijkerk, 1674 te Blokzijl, † 19 Aug. 1678, als pred. te Nijbroek 10 Sept. 1658 gehuwd met Geesje v. Wieringen, j.dr. te Kampen, die hij als weduwe met zes kinderen achterliet. Misschien broeder van den thans volgenden Casparus.

In 1712 leverde de wed^e^ Cotius 6 gln aan backies (bakjes) en kaarten voor den openbaren maaltijd der Meenslieden te Kampen [Bijdr. Geschied. v. Overijsel" (1874) bl. 367]. Deze was de weduwe van Casparus Cotius, in 1687 boekdrukker en boekverkooper aldaar, waar zij in 1697 als zijne weduwe, boekverkoopster en boekdrukster in de Broederstraat woonde, in 1726 nog als zoodanig in leven. Caspar was 1691 –94 drukker der Staten van Overijsel ter stede;

zijne weduwe komt in 1724 en '25 ook als zoodanig voor (met J. Steenbergen); zie ibid. V (1879) bl. 368 en 74, 7, 354.

„Den 6 Decemb. 1645 vercoft Walenbosch aen 3 parceelen twelck lest *Coot* gebosschet heeft met tgene van tderde parceel daerbij gelecht is". Aldus Dr. W. Pleyte c. s. in „Meerveld en Meervelderbosch" (Barneveld bij G. W. Boonstra, 1886) bl. XII, waar men bl. 28 leest, dat op de grenzen van Elspeet, Uddel en Meerveld in 1625 „de heggen" (bosschen) lagen, wier noordelijke hoek in 1631 Walenbosch genoemd werd.

Te Harderwijk liet zich „juffer" Margareta *v. Coot* 10 Dec. 1643 in ondertrouw opnemen met Jacobus v. Vaneveldt, zoon van zaliger Joost (ibid. XXVIII, 251, noot). Denkelijk woonde zij te Garderen, omdat haar bruidegom attest moest hebben naar deze plaats. Reinier v. Cooth, scholtis (schout) te Ermelo, had tot gade een dochter (het vierde kind) van Aelt v. Arler (20 Febr. 1594 te Harderwijk gehuwd met Elisabeth Schrassert); zie ibid. XXIX, 41. Hij, huwlijksman van Naele v. Arler, toen zij 21 Aug. 1633 met den luit. Jacob v. Ommeren in den echt trad, is hertrouwd met Henrica de Reus, in 1658 zijne weduwe; vgl. ibid. bl. 46, waar hij Reijer wordt geheeten. In 1636 komt Cornelis v. Dulmen, in 1646 Steven v. Cooth als schout te Ermelo voor. Omstr. 1646 behoorde juffer Arnolda v. Cooth, wede Hennekeler, tot de erfgenamen van Cornelis v. Dulmen. Geen wonder dat de familie v. C., welke, zoo niet rechtstreeks adellijk, toch gewis patricisch was te Harderwijk, en met adellijken vermaagschapt, te dezer stede grafsteden bezat (ibid. XXVI, 339). Stanislaus v. Cooth vierde met een *Navr* XXXII, omslag (tegenover bl. 145 en 208) afgedrukt dicht (eigenlijk rijmelarij vol bombast) het naamfeest van Dorothea Louise (de Raet, geb.) Mahler, geb. 29 Mei 1722, † te Boxmeer 18 Febr. 1786, gehuwd 26 Aug. 1743 te Anholt met Leopold Franciscus de Raet, drost van B., St. Antonis en Sambeek enz. enz., † te B. 4 Mei 1797, zie verder *Navr* t. a. pl.

Dr. L. F. W. v. Cooth, geneesheer te Breda, † 27 Nov. 1880, vermaakte aan deze stad *f* 300.000 tot oprichting eener ambachtsschool en *f* 30.000 voor den aanbouw van arbeiderswo-

ningen. Een prachtig en in dezen tijd vooral allernuttigst legaat!

Mr. P. F. v. Cooth, griffier der Staten van N.-Brabant, werd 27 April 1879 benoemd tot lid der Commissie, ingesteld ter voorlichting van het Gouvernement omtrent de in den loop diens jaar gehouden algemeene volkstelling, en de herziening der bestaande voorschriften betreffend de bevolkingsstatistiek.

Ligt te Hillegersberg (Zuid-Holland) eene buurschap Koot, bij welke zonder twijfel Coot, Koot van „Algemeen Nederl. Familieblad" IX, 13, 14, 15, 59, 60 behoort; de volbloed Veluwsche familie v. Cooth (Koet, de Cota) zal wel in verband staan tot Kootwijk o. Barneveld), d. i. *wijk* der kote of kotte (hut). Daar dit Kootwijk reeds in 1396 [: Kaetwick, a° 1434 Kait-, Caetwyck, a° 1534 Koitwyck, a° 1794 Koot- of Koetwyk] voorkomt, en de kote natuurlijk vóór de wijk heeft bestaan; is zij gewis zeer oud. Het „Algemeen Nederl. Familieblad" t. a. pl. evenwel zegt, dat de familie zich omstreeks 1360 uit Munster in Gelderland vestigde. Zoo hier Munsterland bedoeld is, dan kan Kotten, buurschap te Winterswijk in aanmerking komen; ze ligt wel op de grens van Munsterland, maar toch nog *in* Gelderland. In Duitschland zie ik niets anders dan Cotta, vlek in de Saksische provincie Meissen, en Kothen, dorp in den Ned. Mainkreits (Beijeren). Ook te Raalte ligt een blok De Kot- of Katwijk, dat men in 1457 enz. vermeld ziet („Tijdrek. Regr op het oud-Archief van Overijsel", IV. 20 enz.); in 1322 nu komt voor een Albert Cot (ibid. I, 41) bij Zwolle of te Dalfsen, in 1459 een Menso Kote (ibid. Aanh. bl. 344) te Oldenzaal. — Laatstgenoemde was klerk der Utrechtsche diocese en keizerlijk notarius.

Deze Overijselaars kunnen tot dat blok in dezelfde verhouding gestaan hebben, als v. Cooth tot het Veluwsche Kootwijk. De *kote* of kate, welke vóór 1396 aan Kootwijk 't aanzijn gaf, wijzen wij aan de familie v. Cooth liefst tot bakermat toe, wegens de opvallende overeenstemming tusschen de vroegere schrijfwijzen des plaatsnaams Kootwijk en die van den geslachtsnaam v. Cooth. Aangezien in de prov. Utrecht, tusschen Neerlangbroek en Wijkbij-Duurstede, Koten (Cothen) ligt, en men in 1227 reeds ontmoet

v. Coten, Kotene naar de voormalige buurschap bij Zwolle, welker naam nog voortleeft in het bekende Katerveer [over den IJsel, bij de stad; Matthaeus, „Analecta" V, 338, „Bijdr. Geschied. Overijsel" VI, 112; ibidem, Bladwijzers over dl. II (1885) en III (a° 1887)]; zoo kan de schifting tusschen v. Coot(h) en v. Coten, Kooten lastig zijn. Immers Gieltje v. Kooten werd 4 Jan. 1660 de echtgenoote van Henrik Joh^s^ Voltelen, Salomonszoon, pred. te Blankenham († 1670). Martha dr. van wijlen Jan v. Coten, huwde 1665 te Zwolle Gerardus Benthem (Bentheim) pred. te Dwingelo, '72 te Steenwijk, † '98. En J. v. Eldik, wed^e^ v. Kooten, maakte 21 April 1818 bekend, dat haar tweede man, Franciscus Gerardus Immink, geb. 1755, pred. te Thamen a/d. Amstel, 1798 te Deventer overleden was. Uit haar eerste huwelijk had zij, † 22 Sept. 1849 te Deventer, oud 81 jaar, eene ongehuwd overleden dochter Sofia van K. die haar heeft overleefd. Maar hoe staat het dan nu met den bovengenoemden Harderwijker Joh. Kotius? Behoorde deze tot v. Cooth of tot v. Kooten?

Ek-en-Wiel. JAC. ANSPACH.

DE WETGEVING DER HERALDIEK IN ENGELAND.

DOOR

H. J. SCHARP.

Engeland is bij uitnemendheid het land der traditiën. Bijna alle instellingen, in vroegere tijden in 't leven geroepen, worden ginds nog steeds in stand gehouden en geen rechtgeaard Engelschman zal ooit daarvan afwijken. Een der eigenaardigheden dezer natie is familietrots. 't Familiewapen is een heilig symbool, waarmede nimmer gespot wordt. Liet men 't voeren van wapens in andere landen aan de willekeur der onderdanen over, in 't Vereenigd

Koninkrijk was dit regeeringszaak tot op den huidigen dag, n.l.: door 't aanstellen van *Wapenkoningen* en *Herauten*. — De betrekking van Wapenkoning is afkomstig uit de tijden van 't leenstelsel, hoewel vóor den inval der Normandiërs in Engeland (1066) er geen spoor van gevonden werd. Ridder Henry Spelman is van meening, dat de titel van Wapenkoning gegeven werd aan hen, die in dienst des Konings stonden; de anderen, hetzij in dienst van de Prinsen of van den Adel, hetzij behoorende tot eene orde, droegen eenvoudig den titel Heraut. Daar een edele en aanzienlijke afstamming altijd in hooge achting werd gehouden, werd er nauwkeurig acht gegeven op een juist onderscheid tusschen de verschillende klassen en rangen van het volk. De burger matigde zich nimmer rechten aan, waarop een edelman alleen aanspraak had, en de Adel en „Gentry" (Esquires) zagen zeer nauwlettend toe, dat de hun verschuldigde eerbied bewezen werd. Daar een familiewapen het algemeene kenteeken was, dat den Heer van den boer onderscheidde, kon niemand deelnemen aan een tournooi of ander wapenfeit, zonder den Wapenkoning te hebben bewezen een *„Gentleman of Coat Armour"* te zijn. En de oude „gentry" [1]) die er bijzonder op gesteld was om hare wapens op de kleeding geborduurd te dragen, duldde niet, dat iemand van een lagere klasse, al was hij rijk geworden, met dergelijke teekens van edele geboorte pronkte. Ja, wanneer een ander zich van hetzelfde wapen bediende, daagde de rechthebbende hem in een open tweegevecht. Wegens deze omstandigheden was het voor de Herauten noodzakelijk zich nauwkeurig op de hoogte te stellen van de wapens en de geslachtrekening dergenen, die tot den adel of Gentry behoorden, alsmede ook van hunne onderscheidingsteekenen en rechten.

Sommige plichten der Herauten zijn vervallen door de opheffing van 't leenstelsel, maar toch blijven er genoeg over. Voor de geslachtkunde zijn zij van het hoogste gewicht. Hunne archieven

---

[1]) Eene juiste vertaling van dit woord te geven is niet wel mogelijk. Men zou kunnen volstaan met *„landadel"* of *„landpatriciaat"* met den titel *„Esquire"*, waarvan echter de beteekenis in den loop der eeuwen veranderd is.

bevatten schatten van documenten enz. en vervullen daar te lande van regeeringswege, wat elders door particulieren verricht wordt. — Het heraldische gezag over Engeland en Wales is door de kroon opgedragen aan den erfelijken *Graaf-Maarschalk*, (de *Hertog van Norfolk*) en aan drie Wapenkoningen: *Garter* (de Kouseband), *Clarenceux* en *Norroy*, die te zamen met de Herauten en „*Pursuivants*" het Wapencollege vormen. De voornaamste dezer is de Wapenkoning van den Kouseband. In zijn diploma wordt hij „Principal King of English Arms" en „Principal Officer of Arms of the most noble Order of the Garter" genoemd. Onder zijn onmiddellijk gezag behoort het verleenen van wapens in Engeland en Wales, in overleg met de Provinciale Wapenkoningen. Die van Clarenceux, zoo genoemd naar het Hertogdom Clarence, heeft gezag over 't Zuid-Oostelijke en Westelijke deel des lands, die van Norroy (de langst bestaande) over Engeland t. N. van de Trent. De Herauten dragen den titel van *Windsor*, *Chester*, *Somerset*, *Lancaster*, *York* en *Richmond;* de „Pursuivants": „*Rouge Dragon*", „*Rouge Croix*", „*Bluemantle*" en „*Portcullis*" [1]). — De waardigheid van „Garter King of Arms" kan worden aangenomen ingesteld te zijn tusschen Mei en September 1417. De eerste, die dien post bekleedde, was *William Bruges*, gewoonlijk genoemd „*Guynne King of Arms*" en later „*Garteir Roy d'Armes des Anglois*". De Grondwet van Hendrik VIII gaf hem den voorrang boven de anderen. „He should walk in all places next to Our Sword and no one between them exept the Constable and Marshal when they carry the bâtons of their office". — Hem is het beheer der Orde van den Kouseband opgedragen. — Zijn insigne is van goud, voerende aan beide zijden het wapen van St. George, vereenigd met dat van den Souverein, omringd door den Kouseband en de spreuk, gedekt door de Koninklijke kroon. Zijn staf is van verguld zilver, ongeveer twee voet lang, de top van goud, aan de 4 kanten van gelijke hoogte, maar van ongelijke breedte. Aan de twee grootste zijden 't wapen van St. George, met dat des Souvereins; aan de twee

[1]) *Portcullis*, een werktuig oudtijds gebezigd om de poorten eener stad te verdedigen, dat de vorm had van eene egge en aan kettingen tusschen de poort hing. (Holl.: *hamei*. RED.)

andere 't wapen van St. George met Kouseband en devies. Het geheel gedekt door de Koninklijke kroon. —

De eerste benoeming van een Schotschen Wapenkoning *„Lyon King of Arms"* dagteekent van 1371, het kroningsjaar van Robert II (te Holyrood). Hij ontvangt zijn gezag onmiddellijk van den Souverein en is gerechtigd tot het dragen aan een breed groen lint van 't volgende onderscheidingsteeken:

Voorz.: St. Andries, het naar hem genoemde kruis dragende, daaronder een distel; het geheel op azuren grond. — Keerz.: het Schotsche wapen, waaronder een distel. Het geheel gedekt door de Koninklijke kroon. Hij is de eerste heraldische dignitaris van de Orde van den Distel en geniet in Schotland dezelfde privilegiën als de „Garter king" in Engeland. Zijn wapen is: in zilver, een zittende naar voren ziende leeuw van keel, houdende in den rechterklauw een distel en in den linker een schild van keel, vertoonende een zilveren St. Andrieskruis op een azuren schildhoofd. — — In Ierland houdt de „Ulster King of Arms" de geheele heraldische rechtspraak en heeft onder zijne bevelen den „Athlone Pursuivant." Hij is „Knight Attendant" der Orde van St. Patrick. De titel van Ulster werd ingevoerd onder de regeering van Eduard VI, maar diens werkkring bestond reeds in 1482. Froissart (Deel II) noemt hem *„Chaundos le Roy d'Irelande.* De titel „Ireland" werd, zooals Sir Henry Spelman and Sir James Ware zeggen door Eduard VI veranderd in dien van „Ulster". De koning zelf nam hiervan aanteekening in zijn boek als volgt: — Febr. „Er werd een Wapenkoning benoemd voor Ierland, wiens naam was Ulster, en zijne provincie was geheel Ierland." Het onderscheidingsteeken is van goud, voerende op de voorzijde 't roode kruis der Orde van St. Patrick op een zilveren veld, vereenigd met het Iersche wapen, omringd door 't devies: Quis Separabit [1]) en het stichtingsjaar der Orde MDCCLXXXIII. De keerzijde 't wapen van „Ulster's Office" nl.: Van goud, een kruis van keel; op een schildhoofd van keel de Engelsche leeuw tusschen eene harp en een portcullis, alles van

[1]) Wie zal (ons) scheiden?

goud, omringd door een gouden rand met klaverbladen, gedekt door de Koninklijke kroon, en gedragen aan een blauw lint. De rang van dezen Wapenkoning werd bepaald door Koning Willem IV (gedagt. St. James's. 17 Mei 1835) welk besluit een gevolg was van de wijzigingen, die gemaakt werden in de statuten der Orde van St. Patrick. „Overwegende dat door de „Act of Union" Ierland een deel geworden is van het Vereenigd Koninkrijk en dat sinds die gebeurtenis onzen Ierschen Wapenkoning geen rang aangewezen is te midden onzer Wapenkoningen, besluiten en bevelen wij dat bij alle plechtigheden en vergaderingen de Wapenkoning van Ulster rang zal hebben onmiddellijk na dien van Schotland". — Dus is de rangorde aldus:

1. Garter King; 2. Lyon King; 3 Ulster King; 4. Clarenceux en 5. Norroy. De plaatselijke rangorde der Ulster Wapenkoningen aan het Iersche hof werd bepaald bij de instelling. Hij zou rang hebben onmiddellijk naast den Onderkoning.

Deze bepaling werd later bevestigd door verschillende „*Lords Lieutenants*" en *Lords Justices*". Bij beschikking der Graven van Orrery en Muontrath „*Lords Justices*" (gedagt. Dublin Castle 18 April 1661) werd de rangorde der Iersche dignitarissen zeer nauwkeurig omschreven en de Wapenkoning in zijnen hier boven vermelden rang gehandhaafd. Eveneens later door de besluiten van den Hertog van Bolton (Dublin Castle 17 Augustus 1717) en van Lord Carteret (29 October 1724). 't Laatste besluit is dat van Koning Willem IV (zie boven).

Den 14den December 1892 overleed te Dublin Sir Bernard Burke, Wapenkoning van Ulster (sinds 1853) Companion der Bath-Orde, geboren te Londen 1815. Schrijver van: „Peerage and Baronetage". „History of the Landed Gentry", „Dormant and Extinct Peerage", „Vicissitudes of families", „General Armory", „Royal Families" etc. etc.

Wapen v. Brederode—v. Teylingen. — „De heeren v. Brederode

worden eerst in 1244 vermeld", zegt Bn v. Spaen, Inleid. Hist. v. Geld. III, 440. „Vóór dit jaar komt de naam v. Br. in geen enkel charter voor", verklaart beslist J. Ter Gouw in Nijhoff's „Bijdragen voor Vaderl. Geschied. en Oudhk.", Nieuwe Reeks III, 8. Volgens dezen auteur kan men hun aanvang omstr. 1220 stellen; is die, volg. Bn v. Spaen uit v. Teylingen (d. i. door v. Teylingen uit Holland) gesproten stam niet ouder dan 't midden van de eerste helft der 13de eeuw, en hangt het oudste (leest denklijk, oudst-bekende) wapen van v. Br., nml. dat van Dirk den Goeden, den derden heer, als zegel aan een brief van ao 1307 in 't archief der abdij Bedbur. (Ibid. bl. 14, 16). Desniettegenstaande verklaarde A. H. Verster van Wulverhorst in 1840 in zijne „Geschiedk. Aanteek. over Het Jagtwezen" (Amsterdam, L. v. der Vinne) bl. 30, dat in een welwillend hem toevertrouwd (*sic*), in zijne herkomst, helaas, door hem niet nader aangeduid handschrift in 8vo, getiteld „Zegels der Graven van Holland", aan het slot wordt opgeteld: „Zegel van Christina van Brederode, gemalin van Willem van Lynden, te voet met een windhond A° 1203". Krachtens een charter nu van dit jaar schonk, volg. F. G. baron v. Lynden van Hemmen (Twee brieven over St. Jacobsbroederschap", 1827), deze Christina alstoen een blok landerijen, geheeten Aermenvorst (een foreest of bosch) aan eene kapel in de kerk van St. Clemens te Keulen (a. w. bl. 238—40, 2). Hoe staat het hiermede? Zijn zegel en charter onecht? Al is het zegel echt, dan ligt er toch o. i. geen vingerwijzing in, wanneer de hazewind als helmteeken van het wapen der v. Lyndens òf reeds bestond, òf ontstaan zal zijn. Want de helmteekens waren toen over 't algemeen nog persoonlijk, en niet erflijk. Die hazewind duidt het bezit van jachtrecht aan. In het Necrologium der abdij van Egmond zal, volg. straks genoemden schrijver te lezen staan: Ao MCCXI obiit domina Christina de Brederode, uxor Guilielmi domini de Lynden militis". Moet ao 1203 soms 1302 zijn, en ao 1211 mitsdien 1311?

Het zegel van Dirk den Goede ao 1307 stelt, volg. J. Ter Gouw (t. a. pl. bl. 23) voor „un lion avec un filet brochant sur le tout". Van dien „filet" bespeurt men in Rietstap's Armorial 1e éd. niets;

doch deze heeft den barensteel, die den leeuw van Holland overtopt. Met zoodanigen barensteel (van drie driehoekige hangers, — oudere of oudste vorm!) brak een *jonger* zoon het wapen zijns vaders. Rietstap, „Handbk der Wapenkunde" 1857 bl. 135, zegt, dat de barensteel de brisure was uitsluitend van den oudsten zoon van hem, die recht had tot het volle wapen (!!) Ware dit zoo, dan zouden alle wapenschilden van oude, door oudste zonen voortgeplante geslachten dien barensteel moeten vertoonen, en zou men bijna geene oude wapens aantreffen zonder barensteel. In zijn werkje „Wapenkunde of Heraldiek" (in de „Algemeene Bibliotheek, Leiden, A. W. Sijthoff, zonder jaar), bl. 43, wijst deze heraldicus hem eerst aan den oudsten zoon toe, maar zegt onmiddellijk daarop, dat hij op jongere afstamming wijst. In overeenstemming met dit laatste noemt Mr. L. Ph. C. v. den Bergh in zijne uitnemend geschreven „Grondtrekken der Nederl. Zegel- en Wapenkunde" ('s-Gravenhage, Nijhoff, 1881) bl. 19, de brisure door den lambel (barensteel) 't kenmerk van jongere afstamming. Dit is o. i. juist. De oudste zoon en zijne nazaten voerden het vaderlijk wapen, de jonger zonen en hunne afkoomlingen ditzelfde wapen gebroken door den barensteel, die dan erflijk bleef in hunne linie of liniën. Soms ook brak een der jonger zoons dat vaderlijk wapen door verandering of omzetting van kleuren, van 't émail.

Teylingen voert hetzelfde wapen als Brederode; doch met den barensteel van zilver, en gaande over den schouder van den leeuw (Rietstap, Handbk bl. 456; Armorial: au lambel brochant sur le corps du lion). Teylingen van Kamerik daarentegen voert den barensteel, in dezen zelfden stand, van blauw. Is nu in v. Teylingen's wapen het zilver 't oorspronklijk émail aan dien barensteel, dan is zijn wapen minder eenvoudig dan dat van Brederode, in zóóver als het blauw in 't wapen van Holland reeds voorkwam; de roode leeuw van Holland toch was getongd en geklauwd van deze kleur. En zoo zou, daar v. Brederode geen *nieuw* émail invoerde in zijn van Holland overgeërfd wapen, uit heraldisch oogpunt v. Teylingen even goed eene jongere linie van v. Brederode, als van Holland kunnen zijn. Hiermede strijdt echter misschien de *stand*

van den barensteel bij v. Teylingen, alsook de omstandigheid dat v. T. van Kamerik dit heraldieke stuk blauw voert.

Daarom gevraagd: 1° Welke barensteel is in het wapen van v. Teylingen de oudste, die van zilver, of die van blauw? 2° Welke bewijzen zijn er voorhanden, dat v. Brederode uit v. Teylingen zal gesproten zijn, en niet eenen jonger zoon van eenen der oud-Hollandsche graven rechtstreeks tot stamvader zal hebben?

JAC. A.

Crillaerts-Snellen, enz. — Kwartierstaten met bijvoeging van beschrijving van wapens gevraagd van Jan Crillaerts Janszoon, omstreeks 1630 burgemeester van Geertruidenberg, en van diens echtgenoote Elisabeth Snellen.

Kwartierstaten met bijvoeging van beschrijving der wapens gevraagd van Reijnier Strikken, die leefde omstreeks 1650 en was gehuwd met Alitta van Scharlaken M.? Pieterdochter.

Sliedrecht. MR. M. A. H. ONDERWATER.

Nieuwerkerke (De). — In den „Messager des sciences historiques Année 1892, 4e livr., Nécrologie, p. 494", staat dat Alfred Emilien comte de Nieuwerkerke behoorde tot „une famille noble des Pays-Bas". Is dat juist? Ik meende dat de familie van den vervaardiger van het fraaie ruiterbeeld van Willem I, Prins van Oranje, staande in het Noordeinde te 's Gravenhage, *onbekend* was.

Den Haag. M. P. SMISSAERT.

Wapens gevraagd (XLIII, p. 415). — En villégiature et loin de mes livres, je vais répondre, de mémoire, au sujet de quelques-uns des blasons en question.

I. 1er et 4e, Croy; 2e et 3e Renty.

V. De Beer?

X. Egmond; 2e et 3e *deux* fasces bretessées et contre-bretessées, au lieu d'*une?* écusson en cœur probablement Baux. Voir J.-B. Maurice, *Le blason des armoiries de tous les chevaliers de la Toison d'or.*

XVI. Chevron acc. de trois merlettes. Blason assez répandu: Van der Gracht, etc.

XIX. Van Strijen?

XX. Van Leemputte?

XXI. Rechts 3 bollen; Boulogne? Links; De la Mark.

XXV. Van de Wall? J. TH. DE R.

Kreuzwendedich von dem Borne. — Indertijd maakte ik de volgende aanteekening uit een der couranten: „Ingelijfd in den Nederl. adel bij diploma van 3 Mei 1877 Ernst Wilhelm Kreuzwendedich von dem Borne."

Noch in Rietstap, noch in een ander werk vindt men van die inlijving melding gemaakt. Is dan mijne aanteekening onjuist? Zoo niet, hoe is dan het wapen en welk der twee namen de eigenlijke familienaam?

Breda. J. D. WAGNER.

Miles. — Onderscheid ziet men *Navr* XLIII, 47 noot 2, 48 noot, wat de woordafleiding betreft, gemaakt tusschen *miles* (soldaat, krijgsman) en *miles* (ridder); en dit laatste van mile, mille (duizend) afgeleid. Beiden, de onderscheiding en de afleiding zelve dunken ons onjuist.

Vooreerst, de onderscheiding. Want juist door een goed soldaat te wezen, zich in de militia dapper te kwijten, kon men tot miles (ridder) stijgen, na eerst schildknaap, d. i. wapendrager (in den oorlog), wapen*knecht*, te zijn geweest [1]). Vanhier, dat in het Middeneeuwsch-latijn „ridder" miles luidt. Gelijk het Hhd. „Ritter" oorspronkelijk één is met „Reiter", desgelijks òns „ridder" met „rijder". De militia, het gansche krijgswezen onder de Romeinen, omvatte de cavalerie zoowel als de infanterie. Waarom dit? Dewijl de kracht, de kern der Romeinsche legers in de eerste tijden bestond in het voetvolk. Konsekwent hiermede wisselen in het Middeneeuwsche ridderwezen, miles (auratus) en eques (auratus) elkander af, als

---

[1]) B^n^. v. Spaen, „Inleid. t. d. Historie v. Gelderland" III, 177, noot.

praedicaten van éénerlei beteekenis. Vermits de ridderlijke waardigheid eerst met de Kruistochten is opgekomen, moet men in stukken, welke vóór deze tochten zijn opgesteld, „miles" door „krijgsman" vertolken; en mag men deze kwalificatie doorgaans opvatten als gelijkluidend met „ingenuus", d. i. vrij- of edelgeboren. Deze *milites* waren verplicht den heirban te *paard* te volgen. In latere stukken duiden de woorden miles en eques den eertitel aan, welke men toekende aan zoodanige personen, die uit een eerzaam geslacht gesproten, tot de ridderlijke waardigheid werden verheven. Deze moesten eerst knapen, schildknapen worden, wapendragers van ridders, écuyers (van écu, schild), alvorens tot ridders, milites *of* equites (aurati) te worden bevorderd [1]). Een schild nu behoorde tot de wapenrusting zoowel van den infanterist als van den cavalerist. Milites *aurati* of equites *aurati* werden zij dan, aangezien zij bij hunnen ridderslag het recht verwierven om gouden sporen en een vergulden band te dragen [2]). Om „ridders" aan te duiden, *bleef* men in het Middeneeuwsch latijn van *milites* of equites spreken, alhoewel de Romeinen hunne ridders bepaaldelijk „equites" noemden, van equus (paard); en hunne „equestris dignitas" hunne „equestri loco orti" beschouwden als te behooren tot den „equitatus", welk woord zoowel „ruiterij" als „ridderstand" beteekent. Bij de ontwikkeling van hunnen equitatus, sprak men in hunne militia van „milite et equite uti".

En nu de afleiding. Miles stamt niet af van mile of mille (duizend), maar òf van δμελεῖν, d. i. in coetu plurium versari, hetgeen den toestand des soldaats zoowel in den oorlog als daarbuiten karaktermatig uitdrukt; òf meer in 't algemeen van „meo" (meare, gaan), een ouder latijnsch woord, voor „eo" (ire, gaan); en beteekent daar „iemand die gaat" (vanhier dichterlijk, begeleider of begeleidster, metgezel of metgezellin), meer bepaald „iemand die

---

[1]) Met zijne „Ridderen ende knapen" of „Rittren end knechten", bij voorbeeld, zat de Hertog van Gelderland in de hooge bank van het Veluwsche landgericht te Engelanderholt

[2]) Fred. à Sande, „Ad Consuetud. Feud. Gelr. Pract. Praelimin.", Cap. 3, nr. 9—17, p. 22—25.

naar den oorlog gaat", eerst soldaat te voet, vervolgens meer soldaat in 't algemeen; immers „milites scribere, legere, deligere" beduidde bij de Romeinen soldaten werven (cavaleristen zoowel als infanteristen). Dat „miles" niet van mille (duizend) afkomen kan, blijke hieruit, dat dit „mille" wel, schoon zelden, met „mile" wordt afgewisseld, vooral in 't meervoud, „milia" voor millia" ; maar men „miles" nooit aantreft als door „milles" vervangen. Miles beteekende bij de Romeinen ook dikwijls „officier". Ook in dezen zin ziet men het woord zelfs in de late Middeneeuw gebezigd. Immers toen Jan van Boesinchem en van Kulenburg 19 Oct. 1307 beloofde den burcht te Maurik te zullen bewaren als „openhuis" des Graven van Gelre, verbonden zich tot nakoming dezer belofte Jan heer van Arkel, Arnold van Arkel, Hubert van Vianen, Hubert van Sconauwen en Steven Alardszoon van Boesinchem, militum milites (*sic*). Benevens Sweder van Alcoude, Sweder van Abcoude, Sweder van Montfoort, Wolter van Sulen, Dirk en Steven van Lijnden, knapen [1]). De eerste vijf waren ongetwijfeld ridders; want zij worden onderscheiden van de laatste vijf, die als schildknapen voorkomen, en staan vóór dezen. Maar zij waren ook „bevelhebbers van krijgslieden" en konden alleen in dit karakter voor de nakoming dier belofte zorgdragen, daarom worden zij in dit geval als „militum milites" gekenmerkt. In denzelfden trant werden eeuwen te voren, in keizer Nero's dagen, de milites Augustani door jonge ridders aangevoerd [2]). Nijhoff, t. a. pl. „militum milites" door ridders vertolkend, liet o. i. deze Middeneeuwsche uitdrukking niet voldoende tot haar recht komen.

Uit het naast voorgaande blijkt, hoe „miles" (ridder) in sommige gevallen eensluidend met „dominus" (heer) kon worden gebezigd. Zoo leest men van Theodorus „miles in Nienbeck" of „miles de Nyenbeek", terwijl deze ook vermeld staat als „Theodoricus de Nyenbeke a° 1266,9, „dominus Th. de Nienbeke" a° 1275, „Theodericus dominus de Nienbeke" a° 1286 [3]). Dit was niet, gelooven

---

[1]) Nijhoff, „Oorkonden" I blz. 100.

[2]) F. Lübker, „Real-Lexicon des Class. Alterthums" (1882) S. 751.

[3]) *Navr*. XL, 69, en bl. LXII, noot.

wij, omdat de bezitters van oude vrije goederen, de ingenui, hunnen titel veranderden in milites of personen, die te paard dienden, gelijk Bn v. Spaen opmerkt [1]); maar omdat „domini", die „ridders" waren, hunnen burcht tot openhuis hadden gemaakt van den vorst des lands.

Onderscheiding daarentegen ontmoet men, Gerard v. Rheden a° 1254, ziende aangeduid als „Gerardus, miles, nobilis de Reden" [2]); als ook wanneer men „dominus Wilhelmus de Hirne, dominus Bertoldus de Oye, nobiles, Johannes de Grunsbek, Theodericus Pannekuc, milites, en decanus Seflicensis frater Godefridus commendator Novimagensis [3]) (deken van het klooster te Zyflich, commandeur van St. Jan te Nijmegen), a° 1266 onmiddellijk achter elkander ziet opgesteld.

JAC. ANSPACH.

Officieele schrijfwijze van familienamen (XLIII, 354, 420, 527). — Het schijnt dat ik in mijn „boutade" niet begrijpelijk genoeg geweest ben en het zij mij dus vergund mijn meening ietwat duidelijker uiteen te zetten, tegenover hetgeen de redactie gemeend heeft op mijn schrijven te moeten doen volgen. Ik zal dezelfde volgorde daarbij in acht nemen.

1° Volgens De Vries en Te Winkel moet de „particule", het voorzetsel „van"

a. met een groote letter geschreven worden,

b. omdat het een *integreerend* deel van den naam uitmaakt, of zooals die heeren woordelijk schrijven (Woordenlijst voor de spelling der Nederlandsche taal, 1872, blz. XLIX), omdat het „van" een *hoofddeel* van den naam is.

Dit is de stelling, die door mij betwist wordt. Wanneer ik dus kan bewijzen, dat het beweerde onder *b* onjuist is, vervalt dat onder *a* van zelf en hebben wij er *op het oogenblik* niets mede te maken of De Rouck of Ferwerda of wie ook, om andere of om

---

[1]) Inleid. a. w. IV, 241.

[2]) Bn Sloet, a. w., bl. 747.

[3]) „Cartularium van Mariënweerd" door James de Fremery, 1890, bl. 65.

geen redenen, uit slordigheid, vergissing of onbedachtzaamheid, het voorzetsel met een groote letter schreven. De Vries en Te Winkel geven maar één reden op, en daarmede hebben wij ons bezig te houden. Ook kennen zij, een sterk stuk voor taalgeleerden, geen uitzonderingen op hun regel.

Hoe nu de namen verder gespeld zijn in den loop der eeuwen, kan hier buiten beschouwing blijven. Of men „Someren" wel eens met een Z gespeld heeft, zooals op het titelblad van de bekende beschrijving van Gorcum en of men „Erp" wel eens „Harpen" heeft gespeld, doet hier niet af. De vraag is alleen: mochten De Vries en Te Winkel een sluitrede maken op de stelling: het voorzetsel is een *hoofddeel* van den naam, of is die stelling zelf onjuist?

Het voorzetseltje „van" duidt aan: 1. bezit;
2. afkomst;
3. een zekere fatsoendelijkheid.

Van elk volge hier een voorbeeld.

a. Bij Willem van Nassau, beteekent het, dat die Willem onder den titel van Graaf, Heer, dat is bezitter, van het land Nassau was.

b. Een maagschap uit de buurt van Zwolle heet „van Raalte" als afkomstig uit dat dorp.

c. De eigenaar der postduiven, die bij de belegering van Leiden dienst deden, kreeg, als ik mij niet vergis, van de Regeering dier stad het recht zich „van Duyvenbode" te noemen, als een soort onderscheiding.

Volgens een schrijver in „De Heraldieke Bibliotheek" behooren alleen de eerste soort namen onder de „namen" en zijn de beide laatsten alleen „onderscheidingsklanken". Hoe dit zij, ik vind het geraden mij hier alleen met de eerste bezig te houden.

Bij die eerste soort dan is het voorzetsel zeer bepaald nooit een *hoofddeel* van den naam geweest, wat trouwens van zelf spreekt. Het wordt alleen gebruikt als een voorzetsel, dat een bezitting aanduidt, wanneer de edelman genoemd wordt naar zijn land. Zoo

schrijft men Willem van Nassau, of de Graaf van Nassau, of de Heer van Nassau, desnoods Mijnheer van Nassau.

Wanneer men nu dit „van" met een kapitale V moet schrijven, dan moet men ook schrijven „Prins Van Wales", Koningin Van Engeland, Koningin Der Nederlanden en zelfs President Van Amerika, want dat alles komt op hetzelfde neer.

Zelfs De Vries en Te Winkel zouden, geloof ik, terugschrikken voor deze consequentie van hun fraaien regel.

2° Wanneer de redacteur beweerd had, wat hij zegt niet gedaan te hebben, dat men spreekt van Mijnheer van Heeckeren, zou hij groot gelijk hebben gehad.

Wanneer men evenwel een edelman niet bij zijn titel: Graaf, Baron, Heer of Mijnheer, of bij zijn voornaam: Jan, Piet of Klaas, noemt, waarachter men dan laat volgen een nadere aanduiding *van* welke bezitting hij de Heer of de Jan, Piet of Klaas is, noemt men hem bij zijn bezitting alleen, waarbij het voorzetsel dan geheel en al achterwege wordt gelaten, zoodat het zeker *geen* hoofddeel van den naam is.

Men doet dat ook, als die personen *wel* aanwezig zijn en *wel* worden toegesproken, mits men in zoodanige betrekking tot hen staat, dat men hen kortweg bij hun naam kan noemen, al is men niet „entre joyeux amis". Ook wanneer zij in de geschiedenis voorkomen doet men dat, en evenals men bij andere historische personen alleen den naam noemt en niets meer, en niet spreekt van den Heer Napoleon, den Heer Tromp of den Heer de Ruiter, maar gewoon weg van Napoleon, Tromp en de Ruiter, zegt men, zonder daarom „studentikoze afkortingen in een intiem gesprek" te gebruiken de Heeckerens en de Bronckhorsten, Velzen, Woerden enz., wanneer men het over de Heeren van Heeckeren, de Heeren van Bronckhorst, of Gerard van Velzen en Herman van Woerden heeft.

Dat des redacteurs ondervinding anders is, kan ik niet helpen en zal hem, bij nader inzien, wel blijken niet juist te zijn.

3° Wat dichters, gelijk Vondel, schreven, doet hier zeer veel af, wanneer wij te maken hebben met mannen uit een tijd, toen

men zich nog bewust was van de beteekenis der namen. Het is wel gemakkelijk van „licentia poetica" te spreken. Men toone mij evenwel een plaats uit Vondels proza of poëzie, waar hij, die wel wist, hoe het behoorde, een „van" schrijft, zonder dat er naam of titel aan voorafgaat. Hij mag de namen en dien van hem zelf er bij, verschillend *spellen*, hij *schreef* ze goed.

Bij hetgeen de redacteur onder 1 heeft opgemerkt, verwart hij het schrijven, waar ik het over heb, met het spellen.

4° Met Fransche en Engelsche namen hebben wij in deze kwestie zeer veel te maken. Mijn „geheele praatje" daarover is noch nutteloos, noch overbodig. En dat wel:

A. Omdat de zoogenaamde regel van De Vries en Te Winkel tegenwoordig door Nederlanders *wel* op Fransche namen wordt toegepast (en ook op Duitsche), hoewel, voor zoover ik weet, de taalregels van De Vries en Te Winkel noch in Frankrijk, noch in Duitschland geldend zijn, maar, merkwaardig genoeg, *nooit* op Engelsche namen, wat een bewijs is, dat de „regel" dan ook wel bij die twee eerste talen gemist kan worden.

B. Omdat het Nederlandsche „van" in gebruik en beteekenis geheel overeenkomt met het Fransche „de" en het Engelsche „of". De Engelschen nu schrijven *nooit* „Of" met een kapitale O, of beschouwen het als een „hoofddeel" van een naam. De Franschen die het weten kunnen, doen het evenmin als buitenlanders, die de Fransche taal gebruiken. De wapenspreuk der Nassau's: is „Ce sera moi Nassau" en niet „Ce sera moi De Nassau"; die der Nederlandsche Heeren van Saemslach „A la bonne foy, Saemslach!" en niet „A la bonne foy De Saemslach!" of „A la bonne foy Van Saemslach".

Als de redacteur werkelijk in twijfel is, hoe de oudste wapenherauten schreven, zal hij wel een of meer wapenspreuken of wapenkreten kennen, waarin een maagschapsnaam voorkomt met een voorzetsel „van" er in. Hij deele die dan mede, ik zal er hem dankbaar voor zijn. Nu is het wel mogelijk, dat er Fransche bibliographiën zijn, waarin men Rohan of

Ailly, Mailly, Crequy

Tel nom, tel armes, tel cri

op de letter D. moet zoeken. Dat bewijst niet veel. Als de redacteur een bibliographie schrijft, acht ik hem nu best in staat, zijn eigen naam op de V te boeken, hoewel Matthijs Balen die op de S zette en al evenmin op nuttelooze „van's" was gesteld als Simon van Leeuwen, die nu niet bepaald de eerste de beste was. — Maar daarom zou die bibliographie van den redacteur in dezen nog geen kracht van bewijs hebben. — Wanneer ik heel een aflevering van den Navorscher ter mijner beschikking en de lust en den tijd had om die vol te schrijven, zou ik hier nog veel aan kunnen toevoegen.

Ik meen evenwel voldoende bewezen te hebben, dat de stelling van De Vries en Te Winkel, dat het „van" een hoofddeel van een naam is, onjuist is, zoowel in het Nederlandsch als in het Fransch en het Engelsch, en elke sluitrede uit die valsche stelling afgeleid, dus ook onjuist is.

Maar al ware dat *niet* het geval, zoover ik het kan nagaan, hebben mijn vaderen het „van" in hun naam altijd met een kleine v geschreven, en niemand, zelfs professor De Vries niet, zal er mij ooit toe brengen daar een kapitale V te gebruiken.

Dat wat mij aangaat.

Ik geloof dat dit „historische zin" is.

Amsterdam. MR. J. E. VAN SOMEREN BRAND.

Waarlijk, al schreef de geachte steller van bovenst. stukje een geheelen *jaargang* van De Navorscher vol met argumenten als hij hier aanvoert, het zou m. i. twijfelachtig zijn of hij in staat ware het pleit voor onpartijdige deskundigen te winnen. Want de hr. v. S. Br. gebruikt citaten uit *dichters*, welke niet als bewijzen kunnen gelden [1]) en verwerpt daarentegen, zonder eenig motief hoegenaamd, de spelling van *geslachtkundigen* als De Rouck, een *tijdgenoot* van Vondel, en van Ferwerda, die slechts weinig tijds na hem leefde.

Maar ik wil nog eens zijne bewijsvoering punt voor punt nagaan en opnieuw trachten aan te toonen, dat hij m. i. den bal geheel mis slaat.

1° „Hoe", gelijk de hr. v. S. B. schrijft, „de namen verder gespeld zijn in den loop der eeuwen, kan hier buiten beschouwing blijven." Daarop wensch ik te antwoorden, dat ik dit punt in mijn eerste tegenspraak niet zou hebben aan-

[1]) Waarom niet, is Nav. XLIII, blz. 529 voldoende aangetoond.

geroerd, indien hij zelf in zijn pleidooi tegen De Vr. en Te W. het niet te berde had gebracht. *Nav.* bl. 420 lezen wij van zijne hand: „zooals zij altijd geschreven zijn, vóór de Heeren...." enz. Ik moest dus aantoonen, en heb dat gedaan, dat de regel, begrepen in het woord *altijd* van den hr. v. S. Br., uit de lucht gegrepen was. En daartoe beriep ik mij op de *zaakkundigen:* De Rouck en Ferwerda, in tegenoverstelling van den *onkundigen* Vondel, dien hij (m. i. ten onrechte) citeerde.

2° In den verderen loop van zijn betoog beweert hij, dat ook in *titels* gelijk: Koningin van Engeland, Koningin der Nederlanden en zelfs President van Amerika (lees: der Vereen. Staten v. N. A.) de woorden *van, der* enz. volgens De Vries en te W. met een hoofdletter zouden moeten geschreven worden.

Niets is minder juist dan dat; de regel van De Vries en Te W. slaat alleen op *familienamen*.

3° Is de bewering van den hr. v. S. Br. als zou men een edelman *officieel aan*spreken bij zijn historischen naam, met weglating van het voorzetsel of voorvoegsel door niets gestaafd of bewezen. [1]) En zoolang dit niet geschiedt, ben ik zoo vrij ze in twijfel te trekken, met het oog op eigen ondervinding. Wel leest men in geschiedboeken kortweg van: Aerssen, Egmond en Hoorne, Heemskerk, Brederode; maar — daarnevens ook van: Van der Werf, De Groot, De Ruiter, Van Galen, De Witt, Van de Spiegel, Van Rossem, (Lumey) Van der Marck enz. Ook dat argument is dus niet afdoende.

Nog eens worde hier herhaald, wat ook door mij vooropgesteld is, dat men hier alleen heeft te beslissen over de *officieele* schrijfwijs van familienamen, d. i. over de schrijfwijs in *officieele* stukken en het gebruik van namen bij *officieele* gelegenheden. Want overigens is ieder burger, hetzij edelman of niet, natuurlijk vrij, voor zoover de wellevendheid of de burgerlijke beleefdheid dit toelaat, om zijn medeburger aan te spreken, zooals in hun beider verhouding voegzaam is.

Ik wil hier nog bijvoegen dat mijn geachte tegenstander in zijn repliek *alleen* spreekt van namen met het voorzetsel *van*. Van die met de voorvoegsels: Op den, Ter, Ver e. a. zwijgt hij; wist hij daarmede geen weg of pleit hij eene exceptie?

4° Dat Vondels voorbeeld eenig gewicht in de schaal legt, blijf ik pertinent *ontkennen*. Dat Vondel zijn *eigen* naam nu eens met een *kleine* dan eens met een *groote v* voor het woordeke „van" schreef, is bekend genoeg. Evenzeer, dat zijn Gijsbrecht v. Amstel wemelt van fouten èn tegen de historie èn tegen de geslachtkunde. De hr. J. ter Gouw en Prof. Jorissen o. a. hebben dat elders voldoende aangetoond. Vondel is dus *incompetent*. Maar ook al ware hij dit niet — ook dàn nog bewijzen de gegeven citaten *niemendal*. Want in zijn Lyckzangh over Dionys Vos van 1633 schrijft hij:

---

[1]) Men kan hier nog wijzen op adellijke familienamen als D'Ablaing, D'Aulnis, D'Abo, waarbij het voorzetsel D' of De nimmer wordt weggelaten.

„Doorluchtighe Van Baerle" [1]);

in het grafschrift op Jac. de Graaf van 1638 luidt een regel:

„Hier slaapt De Graef, de vrome man" [2]).

in den „Vredezangh" van 1648 treffen wij de regels aan:

„Onder Schaep en Pankras vier',
En De Graef, en Valckenier." [3])

Eens en voor al dus: met Vondel hebben wij *voor goed afgerekend!* [4])

5° Hoe, zooals de hr. v. S. Br. beweert, ik het *schrijven* met het *spellen* zou hebben *verward*, (zie blz. 586 reg. 11 v. o.) is mij niet duidelijk, en toont genoemde heer niet aan. Logisch geredeneerd, komt het mij voor, dat iemand, die de woorden goed schrijft, ook goed de spelling moet verstaan, en omgekeerd.

6° Is het zéér zeker *onjuist*, te beweren, dat men in deze kwestie te maken heeft met Fransche en Engelsche namen. Of uit onkunde sommige journalisten en andere schrijvers den regel van De Vries en Te W. daarop toepassen, is geen bewijs, dat *de regel zelf* niet deugt. Als een rechter of een advokaat eene wet verkeerd toepast of uitlegt, deugt dan de wet daarom niet?

Maar bovendien: op de Fransche namen werd door de Franschen zelve, *lang voor dat* de regel van De Vries en te W. ontworpen was, *hetzelfde* beginsel toegepast. Dat getuigen de letterk. bibliographiën van Quérard, Brunet en Lorenz. De Franschen gaven ons hierin het voorbeeld; wij Nederlanders volgden hen eerst *later* na! Dat de hr. v. S. Br. met dit feit onbekend is, is niet mijn schuld.

7° En wat nu de weglating betreft der voorvoegsels in deviezen en strijdleuzen, daarop is eveneens toepasselijk, wat ik vroeger aanmerkte bij de dichterlijke citaten. Om de kortheid, de kernachtigheid, de welluidendheid zijn zij eenvoudig weggelaten. Wie denkt er evenwel bij het schrijven van een naam in een officieel stuk aan de „cri" of het devies der te vermelden familie?

8° Het plaatsen der *Nederlandsche* familienamen op de voorvoegsels in een alphabetisch register wordt nergens door den regel van De Vr. en Te W. voorgeschreven. Ook zelfs de voorstanders van dien regel doen dat niet. Dit ter geruststelling.

---

[1]) Vondels werken, uitg. v. Alb. Thijm, dl. III, blz. 28.

[2]) Alb. Thijm, t. a. pl. dl. III, blz. 238.

[3]) v. Lenneps uitgave van Vondel, dl. V, blz. 584.

[4]) Hoogstens kan men erkennen, dat Sinjeur Vondel, hetzij om de maat of de welluidendheid of om andere redenen onderscheid maakte tusschen oud-adellijke en patricische familienamen. Waarom blijft in 't duister. In ieder geval geldt voor ons reeds sedert de Grondwet van 1848, dat onderscheid niet meer, althans zeker niet in geschriften. Onze grondwet kent ook geen „goede" namen (waarvan de hr. v. S. Br. in zijn vorig stuk sprak, of minder goede. Die onderscheiding is anachronistisch.

Iedere spelling (Dr. Te Winkel heeft dit in het „Ontwerp der spelling. Leiden 1863" zoo goed uitgedrukt) vordert: doelmatigheid, regelmaat en waarheid. En aan die vereischten voldoet m. i. de regel van De Vries en Te W. in alle opzichten.

Onze voorvaderen brachten in 't algemeen een voorschrift in praktijk, waarop door Siegenbeek o. a. gewezen werd in zijne „Verhandeling over de spelling der Nederd. taal." Die regel luidt: *schrijf zooals gij spreekt.* Vandaar dat tal van familienamen, die vroeger in twee of meer woorden werden geschreven, langzamerhand onder den invloed der spraakmakende gemeente zijn vervloeid tot één woord, zoodat het voorvoegsel in werkelijkheid één met den familienaam is geworden. Zoo b.v. de namen: Onderwater, Oppedijk, Opperdoes, Optenoort, Tenhaeff, Termeulen, Terlaak, Tersteeg, Vanintveld, Verheul, Verheijen, Verschoor, Verschuer, Versluijs, Verspijck, Verster, Verstolk, Voorhoeve, Wtenhove, Wttenwaall, Wttenbogaard en meer dergelijke.

Ziedaar ten slotte misschien de meest ongezochte bevestiging van den regel van De Vries en Te W.!

Of de hr. v. S. Br. het doel van zijn betoog niet heeft voorbij gestreefd? Of hij om zijne bestrijding ingang te doen vinden en daaraan kracht bij te zetten, er geene dingen bij gehaald heeft, die er *niets* mede te maken hebben? Deze twee vragen geef ik ter overweging aan de belangstellenden.

De mededeeling, dat de hr. v. S. Br. niet verkiest zijn naam met een groote v te schrijven, zal ongetwijfeld door de lezers van De Navorscher worden ontvangen met die belangstelling, waarop deze verklaring mag aanspraak maken.

M. i. getuigt ze evenwel eer van een *parti-pris* dan van *historischen zin.*

RED.

Naschrift. — De kopij voor deze aflevering was reeds vastgesteld, toen ik over ditzelfde geschil een belangrijk stuk ontving van den hr. A. M. K. W. baron van Ittersum te 's-Gravenhage, die de zaak uit een nieuw oogpunt beziet, en wiens beschouwing m. i. het dichtst de waarheid nabijkomt. Zij zal in de volgende aflevering worden medegedeeld.

Hoppenbrouwers, Droste enz. (XLIII, 413). — Johan Gansneb gend Tengnagel tr. 1650 Margaretha Droste, † 2 Dec. 1687, jongste dr van Alard en v. Geertruid Bisschopinck. (Volgens huwelijksvoorwaarden onder de familie berustende).

Breda. J. D. WAGNER.

KERKGESCHIEDENIS.

ENGELSCHE PREDIKANTEN TE BRIELLE.

MEDEDEELING VAN

H. DE JAGER.

Toen Den Briel tengevolge van de verpanding der stad aan de Engelsche Kroon in 1585 Engelsch garnizoen kreeg, moest er in de Engelsche taal dienst worden gedaan voor dat garnizoen. In een akte van indemniteit, aan Den Briel verleend [1], was door de Algemeene Staten beloofd dat „tot coste van de geunieerde provintien" een kerkgebouw in orde zou worden gemaakt en de keus viel op een gebouw, dat een paar jaar te voren ten gebruike was aangeboden aan lieden, wier overkomst door de Stedelijke Regeering gewenscht werd.

Eene Vroedschapsresolutie van 22 Maart 1583 luidt: „Die Burgemeesters, Out ende Nyeuw Gerechte der stede van den Bryele, representerende de Vroetschappe derselver stede, gehoort het rapport der requeste ende opt versouck van dijen rijpelicken gelet zijnde, hebben de Supplianten geaccordeert ende accorderen hemluyden mitz desen, van den tijt aff, dat zij alhijer coemen woonen, geduyrende den tijt van zeven jaeren vrijdomme van de wacht ende tlogeren van eenige soldaten, item voor gelycken tijt vrijdom voor hen ende haere familie alleenlick van de bieren van 7 sc. gr. vls., die men noempt moeselaer, ende daerbeneden excijs vrij van deser stede excijs, mits dat zij geen bieren aen onvrije persoonen zullen moegen tappen ofte vercoopen. Item nopende de kercke tot dexercitie van de christelicke religie accorderen henluyden de kercke vant oude mannenhuijs deser stede ende sullen

[1]) De akte is door mij gepubliceerd in Fruin's Bijdragen, Reeks III. D. II. blz. 180.

voorts de suplianten van de versochte huijsinge omme de knechtgens ende meijskens in te leren ende de erven omme te betimmeren zulcx accommoderen als naer behooren ende ten contentement van de suplianten zulcx in redelicheijt bij den Magistraet bevonden zal worden."

De in deze resolutie genoemde kerk, thans en ook reeds vroeger de kleine kerk geheeten, staande in het Noordeinde ten zuiden van het voormalige oude mannenhuis of St. Jakobs gasthuis [1], waarbij

[1]) Van Alkemade zegt in zijn Geschiedenis van Brielle, D. I. bl. 60, van het oude Mannenhuis: „Hiervan hebben we geen schriftelijk bescheid gevonden". Intusschen zijn er nog 37 Rekeningen aanwezig, gedaan door de „mannenmeesters" of „manhuijsmeesters" van het oude gasthuis van St. Jacob of oude mannenhuis. De oudste loopt over 1535—1536, de jongste over 1649—1650. Bovendien zijn er tal van resoluties, die van het gesticht gewagen. Uit de Rekeningen over 1535—1536 en 1537—1538 blijkt, dat het huis toen werd afgebroken en vernieuwd. De patronen waren St. Philips en St. Jacob. De Rek. over 1535—36 heeft den post: „Gegeven up den meye dach 1535 van de vesper ende de misse te singhen int mannenhuys ter eere van St. Philips ende Sint Jacob als patronen vant mannenhuys 10 gr. ende voor twas 10 gr." Wekelijks werden in de kerk van 't gesticht missen gelezen nu door „heer Jan Craen", dan door „heer Huge Dronsze", en dan door den „pater van de Claren". De oude mannen waren verplicht uit te gaan met „de mande" of „vischcorff"; of „om de soo" te gaan. (Ress. 8 Dec. 1584. 7 April 1590, 1 Mei 1604, 10 Mei 1614, 8 Maart 1625). Dat het huis ondersteuning behoefde, blijkt uit Ress. 23 Febr. 1553 en 20 Oct. 1562; dat het legaten kreeg uit Ress. 23 Febr. 1577, 29 Dec. 1623, 22 Febr. 1625, 29 Julij 1673. In 1564 werden aan 't o. Mannenhuis geschonken de goederen van het Gilde van St. Euwout (Ress. 28 Oct. 1564 en 20 Nov. 1568). In 1663 werd door de Vroedschap ter bezuiniging besloten het oude mannenhuis te verkoopen. Er waren nog maar twee oude mannen in en dezen werden overgebracht in het Zuideindsche Gasthuis (Res. Vr. 28 Oct. 1664). In 1665 werd het huis met erve „eertijts geweest het oude mannenhuys deser stede, staende ende leggende int Noorteynde benoorden de Cleyne kerck ende uitcomende in de Arckelstraet", gekocht door den wijnkooper Adriaen Bosch. De eigendommen van het huis kwamen aan genoemd gasthuis en aan de stad. 't Een en ander is vermeld in Ress. Vroedsch. 10 April en 18 Nov. 1663, 15 Dec. 1664, 24 Febr., 22 April en 25 Junij 1668; Ress. Mag. 1 Nov. 1664, 3 Jan. 1665, 12 Sept. 1665, 21 Apr. 1668, Bodtboeck, begonnen 1660, p. 214. Den 28sten Febr. 1674 werd gehandeld door de Vroedschap over „pointen van menage" en betrekkelijk 't oude mannenhuis besloten, dat „opgeseyt ende geconsequeert" zou worden de „coopbrijeff opt huijs van Arij Bos van 775 £".

zij behoorde, werd sedert de invoering van de „nieuwe religie" niet gebruikt en was in 1585 nog beschikbaar. Op haar viel de keus en de kerk van het oude mannenhuis werd de Engelsche kerk.

Ten bewijze dat de kerk van het oude mannenhuis de Engelsche kerk werd, voer ik alleen twee posten aan; de éene komt voor in de Rekening van den burgemeester-thesaurier over 1586—1587, bl. 49 verso, en luidt: „Betaelt Jan Willemsze schaeliedecker ter cause van een jaer reparatie ende onderhoudt vant schaliedack vant mannenhuijskercke, nu deyngelsche kercke, bij hem voor 7 jaeren aengenomen etc." De andere in de Rekening van den burgemeester-thes. over 1625—1626, pag. 68: „Betaelt Gillis Heijndricxze schaliedecker, die de voorleden weecke aen de Engelsche ofte toude mannenkerck gewrocht heeft etc."

Zoowel uit- als inwendig werd de kerk verbeterd. In 1591 werd gezorgd voor een „sitbanck" voor de „Mevrouwe de Gouvernante," die Simon de schrijnwerker aannam te maken [1]).

In de vergadering van den kerkeraad der Ned. Hervormde Gemeente, gehouden den 8sten Maart 1588, werd door de predikanten gevraagd, hoe zij handelen moesten met een kind van een

[1]) Res. 9 Febr. 1591. Volgens Res. 12 Jul. 1591 en 30 Jan. 1593 maakte ook Hans Francken „gestoelten in de Eijngelsche kercke". Dat voor de Eng. kerk voortdurend zorg werd gedragen, blijkt uit verschillende resoluties en posten. De Rekening van den burgemeester-thesaurier over 1610—1611 heeft fol. 14 verso den post: „Ontfangen van Jacob van Alblas, ontfanger van des gemeene lants middelen, daerop de stadt hadde een ordonnantie van 1837 £ 12 sc. van de oncosten vant affbreecken ende wederopmaecken van den tooren van de Eijngelsche kercke". In 1615 werd goedgevonden een' nieuwen preekstoel te laten maken. Hij werd vervaardigd door den schrijnwerker Pieter Claasze voor 124 gulden en op de plaats van den ouden gezet. Later werd hij verplaatst (Ress. 28 Oct. 1615, 3 Julij en 9 Sept. 1623, Rek. St. Cath. kerk 1621—1622, p. 24, Res. Mag. 21 Aug. 1706). Den 24sten Dec. 1639 werd door de Magistraten „verstaen datter een waegeschotte gestoelte midtsgaders een heckingh" gemaakt zou worden in de Engelsche kerk, en het „nieu heck" werd gemaakt door den schrijnwerker Syburch Arentsze voor 202 £ (Res. Mag. 23 Maart 1640). Nog werden in de kerk gebracht kronen, een klok, een „pavilloen of verhemelte" boven de regeeringsbank enz. Men zie Ress. Mag. 29 Sept. 1657, 22 en 29 Sept en 24 Nov. 1674, 11 Dec. 1690, 28 Nov. 1694, 3 Sept. 1707.

Engelschman, in onecht geboren, en er werd besloten het kind te doopen op conditie dat de „bestemoeder" de zorg voor 't kind op zich nemen en beloven zou om het, wanneer het „tot zijn jaren" gekomen zou zijn, ter schole te zenden „om in de kennisse Godes geleert te worden." Ook moest zij nog beloven het kind „zijn vader ons ende gelooff van joncx op" te leeren.

Nadat het gezegde besluit was genomen, werd er door de Broeders gehandeld over de „swaricheijt der dienaeren angaende den doop der Engelsche kinderen". De Gouverneur, die er over aangesproken was door de burgemeesters der stad, had ten antwoord gegeven dat hij over de zaak zou schrijven aan den Gouverneur van Vlissingen, maar er was nog niets gehoord van een resultaat van dat schrijven. De Broeders besloten nog enkele dagen te wachten, maar dan nog eens aan te kloppen bij den Gouverneur. In de Acta van 8 Maart 1588 leest men: „zullen daeromme 8 ofte 10 dagen vertouven ende alsdan met yemand vuyt den Magistraet bij den gouverneur gaen ende hem onsse swaricheijt op een nyeu voordragen, versouckende dat d' Engelsche predicant den doop en het huwelick onder de Engelschen bediene, gelijck zulx tot Vlissingen gedaen wort, ende dat hem believe bij provisie orde te stellen dat ons geen onwettelicke kinderen toegebracht en worden, dat oock geen oneerlicke persoonen tot getuighen en worden genomen als zulx tot meermael gebeurt is".

Uit deze woorden moet men, naar ik meen, besluiten dat er voor 't garnizoen een Engelsch predikant was, maar een predikant, die doopte noch trouwde.

Van een „minister der Eyngelschen" is ook sprake in eene Resolutie van 15 April 1589, luidende: „Ten selven daege zoo hebben mijnen Heeren die Burgemeesters ende Regierders der stede van den Brijele geaccordeert Janneken in de vale Henne 12 £ te 40 gr. voor haer vorder actie van de minister der Eyngelschen".

In de Acta van 17 en 24 Junij 1588 leest men weer van kinderen van Engelschen, die men gedoopt wilde zien, maar van de aanwezigheid van een Engelschen leeraar blijkt uit die Acta niets. Die van 9 Junij 1589 zeggen ons, dat er destijds geen

Engelsch predikant was. Zij houden toch het volgende in: „Is goetgevonden, dat die praedicanten op morgen sullen gaen bij de Magistraet om te versoeken dat sy willen bij den Heer Gouverneur ghaen ende versoeken met ernst, dat het hem gelieven wille een eygen dienaer hier te bestellen, gelijck men achtet dat sulcx de wille van de Maiesteyt is". De Gouverneur beloofde „de zaecke" te zullen „vorderen" en weldra werd er gezegd dat er een dienaar zou komen. In de Acta van 14 Julij 1589 leest men: „Is goetgevonden dat de dienaren met onsen broeder Jan Lenertszoon den Heer Maerschalck zullen anspreecken angaende het trouwen der soldaten ende het doopen haerder kinderen, dewijl lestmael degenen, die uyt den Magistraet van dese zaecke met den Heer Maerschalck gesproocken hebben, voor antwoort gegeven is, dat de secretaris Thorsby eenen dienaer voor het garnizoen zall mede brengen, dat wij tevreden zijn middeler tijt in het trouwen ende doopen voort te gaen op dese conditie dat de geboden oock in de Engelsche kercke gegeven zullen worden ende dat ons daervan blijcke, dat oock de soldaten, die bij ons getrout worden, vermaent worden geen bijwooninge met malcanderen te hebben, voordat zy in huwelyck bij ons bevesticht zullen wesen. Ende zoe bevonden wort, dat in het trouwen ofte doopen eenige fraude ende bedroch valt (als altemet geschijet is) dat sodanige, anderen ten exempel, zullen gestraft worden, opdat alle onordeninge (zoe veel mogelick) verhoet ende geweert mach worden". De Maarschalk verzocht aan de broeders te willen wachten tot op de „coemste van den secretaris", maar in September was er nog geen predikant en de dienaren klaagden opnieuw „over de last ende dissordre, dien sy hadden in de bedieninge vant Engelsche garnisoen". Verscheiden malen te vergeefs gevraagd hebbende om een „eigen" predikant voor het Engelsche garnizoen, zooals het te Vlissingen had, besloten zij den 12den Sept. een request te zenden aan de Magistraten, en daarin den Heeren te verzoeken, dat zij naar „haerluyder ampt" middelen zouden bedenken en aanwenden, opdat de predikanten mochten worden ontlast. In Januarij 1590 kon worden genotuleerd, dat er „een goede dienaer gecomen" was, die „alle den kerckedienst gaern" deed.

Met het oog daarop werd den 17den Jan. een engelschman, die zijn huwelijk bevestigd wilde hebben in de Hollandsche kerk, verwezen naar zijn „eijgen dienaer". Die dienaar is in de Acta van 29 Nov. 1591 genoemd *mr. Michiel.* Zijn volle naam was Michiel Seroyen. In 1603 werd dezen Engelschen predikant door de Magistraten vergund binnen en buiten de stad te fungeeren als geneesheer en medicamenten te bereiden. Vijf jaren vroeger werd hij gevoegd bij een deputatie naar Engeland. Eene Resolutie van 23 Febr. 1598 luidt: „Es goetgevonden ende geresolveert, dat omme binnen deser stede te mogen crygen de staple van de coopluyden avonturiers, hem generende mette Engelsche wolle laecken, laest geresideert hebbende binnen der stede Staden in Oostlandt, men te dyen fyne zall presenteren requeste ende supplicatie aen de Mat van Engelandt. Ende dat omme de zaecke te bevorderen men eenighe gedeputeerden in Engelandt schicken zall. Ende zijn bij gemeenen advyse ten fyne voors. genomineert Hugo Willemsze van Cleyborch, oudt-burgemeester, ende Jacob de Milde, secretaris deser steden, met mr. Michiel Seroyen, Engelsch predicant, huerluyder adjunct".

In 1616 vertrok het Engelsche garnizoen uit Den Briel en Mr. Michiel Seroyen [1]) stierf enkele jaren daarna.

In 1622 trachtte Rushius te Brielle Engelsch predikant te worden, maar 't gelukte hem niet. In de kerkeraadsacta der Herv. Gemeente van 17 Mei 1622 staat: „Alsoo Do. Rushius, predicant vant' Oudtdorp, hem hadde vervordert sijnen dienst met prediken aen de Engelsche Gemeente te praesenteeren, ende op desen namiddach tselve int' werck te setten, tot welcken eijnde sommighe van de Engelsche Gemeijnte sich aen den Kerckenraet hadden geaddresseert, om daertoe consent te mogen hebben: soo ist dat dese vergaderinghe tselve voor ditmael heeft afgeslagen, eerstelick omdat se de extreme nootwendicheyt van d'Engelsche Gemeijnte soodanich te vereijschen niet en sien, ende daerna omdat Rushius noch met

[1]) Zie over hem mijn artikel over Magerus, opgenomen in „De Brielsche Vroedschap."

den Classe ende zijn eijgen kercke niet en is vereenight, twelck den bovengen. Gecommitteerden is aengeseijt, die daermede oock zijn bevredigt".

Toen er geen herder meer was, verliep de gemeente [1]). Enkele leden staan geboekt als overgegaan tot de Holl. Herv. Gemeente van Brielle (Acta van 28 Febr. 1619, 28 Dec. 1621, 30 Junij 1622, 2 Maart 1623).

Na het vertrek van 't Engelsche garnizoen werd de kerk, waarin Seroyen dienst had gedaan, wel eens gebruikt voor een ander doel dan waarvoor zulk een gebouw is bestemd [2]), maar men verloor hare bestemming toch niet uit 't oog [3]) en Seroyen was de laatste niet, die in haar preekte in de Engelsche taal.

Den 17den April 1644 kwam in de Vroedschapsvergadering een request ter tafel, „gepresenteert bij verscheijden burgers ende inwoonders, sijnde van de Engelsche natie binnen deser stede (Brielle) ende protestanten van de gereformeerde Evangelische religie." Dat request behelsde een met redenen omkleed verzoek „omme te mogen hebben ende te sijn gedient van een Engels predicant", en het besluit, dat genomen werd, is aldus genotuleerd: „Es verstaen ende geresolveert, dat men ten dienste van de voors. inwoonders midtsgaders alle passanten ende reijsende luijden, alhijer comende opte wint leggen, ende andere van de voors. Engelsche natie, dagelijcx door de troublen in Engelant accreserende, naer voorgaende communicatie met die van den Kerckenraet ende de predicanten deser stede sal despicieren ende uutsijen naer een bequaem

---

[1]) Thomas Sparcke, gestorven 29 April 1617, fungeerde bij haar als koster; zie Rek. van de goederen van 't Zusterhuis van St. Andries over 1616—1617.

[2]) In de Stads-rekening over 1621—1622 staat de post: „Betaelt Gerrit Jansze van dat hijt geweer van de compangie waertgelders van capt. Heijndrick Meeuwesteijn tot diversche reijsen uut dengelsche kercke opt stadthuijs gebracht heeft.... 34 sc."

[3]) Den 30sten Junij 1616 besloot de Vroedschap, dat men „de avontpredicatien" voortaan zou doen in de Engelsche kerk, en den 27sten Julij 1619 werd goedgevonden dát in die kerk des woensdags het „avontgebet" zou plaats hebben. In 1618 werd het gebouw tijdelijk afgestaan aan de Remonstranten. Men zie ook Ress. 1 Dec. 1640, 5 Aug. 1662 en 31 Dec. 1728.

persoon omme tot Engels predicant alhijer beroopen ende aengenomen te werden. Ende sijn, om t'selve te effectueren ende metten predicanten daervan te spreecken, gecommitteert beijde de burgemeesteren, midtsgaders Van der Goes, Aelmonde ende van Bramen, ende dat men niet alleen tot advancement van het voors. beroup sal geven hoope, maer oock doen toesegginghe van een tractement van 300 £, ende dat daernaer een behoorlijck tractement van s'lants wegen voor den voors. predicant aen de Heeren Staten sal werden versocht met approbatie van tselve beroup."

Dat en hoe de Gecommitteerden zich van hunne opdracht kweten, blijkt uit de Kerkeraadsacta van 22 Mei 1644, waarin men leest: „Sekere gedeputeerden van de Achtb. Vroetschap hebben aen dese vergaderinge versocht, also van tijt tot tijt Engelschen hier door passeeren, die veellicht haer alhier souden ternederslaen, bijaldien dat hier de Engelsche godsdienst wiert gepleegt, dat doch de Kerckenraedt gelieve te overleggen of het niet geraden en waere te letten op de beroepinge van een Engels predicant, die hem so in leer als in ordre met ons conformeerde, of ten minste te letten of het niet geraden en waere ijmandt bij leening te versoeken, in hope dat God de Heere sijnen rijcken zeegen daertoe sal verleenen". De kerkeraad overwoog de zaak „in de vreese des Heeren" en vond eenparig goed „tstuck bij leeninge te beginnen" en aan de Vroedschap te verzoeken zich dat te laten welgevallen. De Commissie, die daarna benoemd werd om met de Vroedschap te spreken, deed wat haar opgelegd was en den 5den Junij 1644 besloot de Vroedschap dat men „met goetvinden ende communicatie van den Kerckenraet" zou „uutsijen omme bij provisie bij leeninghe te becomen een Engels predicant."

Na verloop van eenigen tijd werden Ds. Harleus, van wege den Kerkeraad, en Johan Swinnas, burgemeester-thesaurier, van wege de Vroedschap, afgevaardigd naar Rotterdam om te vernemen naar een „Engels ofte Schots proponent", zoon „des Schotschen predicants" aldaar. Mocht deze „gelegenheijt ende ghenegenheijt" hebben om „bij leeninghe voor een tijt" te Brielle te komen preeken, dan moest hij uitgenoodigd worden om over te komen en zijne gaven

te laten hooren. De afgevaardigden hoorden „niet anders dan loffelijcke ghetuijchnissen van des jonkmans „leer, leven ende humeur" en hij wèrd uitgenoodigd op twee achtereenvolgende Zondagen in de Engelsche kerk zich te laten hooren. Nadat hij gehoord was, werd hij den 6den Sept. 1644 door de Vroedschap voor een tijd aangenomen. Eene Resolutie van dien dag luidt: „Is goetgevonden dat men den Engelschen predicant, voor desen met kennisse van den kerckenraet gedespicieert ende ontboden, bij provisie ten dienste van de stadt sal aennemen ende continueren tot Meije toecomende toe, ende is denselven voor sijnnen dienst den voors. tijt geduijrende toegevoucht tot tractement een somme van 250 guldens, mits dat denselven sijn domicilium binnen deser stede sal houden. Ende es derhalven goetgevonden den voorn. predicant de voors. aenneminghe te doen denuncieren". Reeds na enkele dagen werd de jonge man ontslagen. Eene Vroedschapsresolutie van 10 Sept. 1644 houdt 't volgende in: „Alsoo bevonden wert decentie ende oneenicheijt te sijn geresen tusschen die van de Engelsche ende Schotsche natie binnen deser stede, sijnde sulcx dat men met het stellen van een predicant ten dienste van deselve natien geen vrucht can doen: es den voorn. predicant derhalven met sijnne wille gelicentieert ende ontslagen ende bedanct van sijnnen provisionelen dienst alhijer gedaen. Ende es denselven tot een recognitie toegevoucht tot vervallinghe van sijnne gedaene costen de somme van 10 ponden grooten vlaems". Hoe de jonkman heette, zegt ons eene Magistraatsresolutie van 24 Sept. 1644: „Es Johan Hamelton, conchergie in de stadts doele, geaccordeert ordonnantie opten burgemeester-thesaurier ter somme van 62 gulden 17 stuvers over tgunt bij Do. Alexander Peterie, Engels predicant, die de Engelse gemeente binnen deser stede eenigen tijt heeft bedient tsedert den 20 Augusti 1644 tot den 11 September desselven jaers op sijne overcomste van Rotterdam binnen deser stede tot sijnen huijse is verteert volgens de declaratie, daervan overgelevert".

Den 1sten April 1647 kwam in de Vroedschapsvergadering een request ter tafel „gepresenteert bij eenighe Engelsche schippers ende coopluijden omme binnen deser stede te mogen werden ver-

sijen van een Engels predicant". Er werd aan 4 leden van de Vroedschap opgedragen om met den kerkeraad in overleg te treden en het advies in te winnen bepaaldelijk van de predikanten der Herv. Gemeente. In de kerkeraadsvergadering van 6 April kwam de zaak aan de orde en men besloot „inqueste te doen naer eenen meester Gres(?), die van velen wiert gerecommandeert, voor desen predikant tot Londen, of, naer bevint van saeken, naer een ander eerlijk ende geleert man, die sich ook de ordre, in de kercken hier te lande ghebruijkelijk, soude onderwerpen ende de formulieren onderteekenen". Er ging als in 1644 eene deputatie naar Rotterdam, met de opdracht zich „so bij den Schotschen als Engelsche predicanten te adresseren", en dat de deputatie niet vruchteloos op reis ging, is mij gebleken uit eene Magistraatsresolutie van 17 Dec. 1647, luidende: „Es den Engelsen predicant toegevoucht de somme van 36 £, te betalen bij Abraham van Bramen, ontfanger van de Susteren goederen tot Rugge".

In 1649 werd aan Mr. Robbert Prickett niet vergund als Engelsch predikant te Brielle te fungeeren. Res. Mag. 12 Junij 1649: „Es het versouck van Mr. Robbert Prickett, bij seeckere brieff van recommandatie van sijnne Hoogheijt aen mijne Heeren gedaen, ten eijnde denselvige alhijer mochte werden geadmitteert tot Eijngels predicant, beleeffdelijck geexcuseert ende affgeslaegen, alsoo gevreest wierde dat de Eijngelse ende Schotse inwoonderen alhijer malcanderen aengaende den voorn. Mr. Robbert niet en souden verstaen".

In 1653 werd de Engelsche kerk afgestaan ten gebruike aan een Fransch predikant en er ontstond te Brielle eene Fransche Gemeente, die elken rustdag gebruik maakte van de Engelsche kerk. Het kerkgebouw werd daardoor na verloop van tijd genoemd de Fransche kerk en slechts een enkele maal werd de preekstoel nog beklommen door een Engelsch of Schotsch predikant. Den 10den Aug. 1697 werd aan „eenige Schotse Heeren passagiers ende schippers", die „op de reede op de wint" lagen te wachten, op hun verzoek door de Brielsche Magistraten geaccordeerd „dat op morgen tweemael op de ordinaris uiren in de Franse kerck int Schots"

zou worden gepreekt. En den 18den Nov. 1747 werd aan een „Schots predikant, gehoorende tot het regiment Schotten van den Collonel Stewart, altans alhier (Brielle) in guarnisoen leggende", zijn verzoek toegestaan om in de Fransche kerk „zijn dienst voor hetzelve regiment te mogen doen, op alzulken uur als met de convenientie van de Fransche Gemeijnte zoude overeenkomen."

Eene Vroedschapsresolutie van 22 Mei 1713 luidt: „Op de requeste, gepresenteert bij d' Engelse familien binnen dese stad, omme ons appui en voorschrijvens aan haer Ed. Groot Mog. tot verkrijginge van een Engels predicant alhier, is goedgevonden heeren stadsgedeputeerden ter dagvaard te gelasten en authoriseren het voorsz. versouk met alle bedenckelijke redenen te favoriseren". Dat het „favoriseren" gebaat heeft, zag ik niet vermeld.

Predikanten in Ned.-Indië (XLIII, 434). — Jan van der Crab, predikant en krankbezoeker op het eiland Java, vermeld bij Valentijn, Oud en Nieuw O. Indiën, D. IV, 2de st., blz. 92, verscheen a° 1702 te Batavia. In het Biographisch woordenboek van Oost-Indische predikanten van Ds. C. A. L. Troostenburg de Bruijn, wordt hij niet genoemd. Is wellicht iemand in de gelegenheid meerdere bijzonderheden nopens hem, tijdens zijn verblijf op Java, mede te deelen?

A. J. E. VAN DER CRAB.

TAAL- EN LETTERKUNDE.

Een mijl op zeven. — „Ten slotte de verklaring van een spreekwoord, dat dikwerf gebruikt wordt, doch waarvan velen de herkomst zeker niet weten. Men kent de uitdrukking „mijl op zeven". De verklaring van deze uitdrukking vindt men in de Peel.

Zuidelijk van Helenaveen ligt het dorp Meyel, noordelijk er van het dorp Sevenum. Beide dorpen liggen in een rechte lijn betrekkelijk dicht bij elkaar. Doch daar men vroeger door de moerassige Peel den rechten weg tusschen beide plaatsen niet kon nemen, moest men, om van Meyel te Sevenum te komen, een grooten omweg maken, en zoo ontstond, als er sprake was van een grooten omweg, de uitdrukking: „van Meyel op Sevenum", die allengs verbasterd werd in „mijl op zeven".

Aldus in het Handelsblad van 27 Aug. 1893, 3e blad. — Men vraagt of deze verklaring juist is? S.

Aren. — „Wel hoort men in de kerkeraadsvergaderingen spreken over een smid, die op Zondag werk had verricht door het *aren* van paarden". Aldus in de 17de eeuw te Bruinisse (Zeeland); zie „Stemmen voor Waarh. en Vrede" 1893 bl. 272. Aren beduidt hier blijkbaar „beslaan". Is het woord in deze afwijkende beteekenis meer en elders aangetroffen? De meest bekende beteekenis is „(be)ploegen, (be)bouwen". JAC. A.

De beteekenis „beslaan" is m. i. niet aanneemlijk. De uitdrukking oogt beter op het „ploegen met paarden." RED.

Eest (XLII, 551, 618). — Eest in de Vlaanderen: Ast. Ds. Laurillard leert ons wel wat men er op doet, op de ijzeren plaat namelijk in de tabaksfabrieken, en de heer v. d. Burg geeft ons iets over de plaatsafleiding, doch beiden zeggen niet wat het is. 't Is een oven, anders in de tabaksfabrieken, anders in de suikerijdrogerijen, anders in de bierbrouwerijen en weêr anders in de ververijen van wagenkleeden en waterdichte kleedingstukken; en

in de stijfselfabrieken bijna gelijk als die in de tabaksfabrieken. Die mijns vaders herinner ik mij nog zeer goed. De tabakseest is een vierkante oven met ijzeren plaat gedekt, voor de suikerij met ijzeren tralies, voor de brouwerij meest met tegels (plat dak), waarop men 't geschoten mout droogt; voor de ververij zijn die droogovens van allerlei vorm.

G. P. ROOS.

Haagloopers, achter de haag loopen, hagepreek. Toen ik te Roeselaar woonde, mocht ik mij gaarne onder 't volk begeven en hunne zachtklinkende taal hooren. Wat mij bijzonder opviel, waren de volksoverleveringen, welke jongelui en meisjes, zingend mededeelden, een enkele maal reciteerden en vertelden. De stof was meestal moord, roof, ongelukkige liefde en tooveressen (heksen) met zwarte kunst. Daarbij kwamen de legenden van bezweringen, 't poer van Sinte pati (poudre de sympathie), klavervier of -vijf (een takje klaver met vijf of vier, in plaats van zooals gewoonlijk drie blaadjes, door al welke middelen men verborgenheden ontdekken kon. Daarbij hoorde ik vaak de geschiedenis van Baekeland en zijne bende (de Westvlaamsche Schinderhannes) ophalen, die zich in de bosschen, hagen en kanten onthielden, dus daarin en achter hunne schuilplaatsen hadden, waaruit zij den reiziger overvielen en beroofden, soms ook van het leven.

Dat achter hagen en kanten trok mijne aandacht. Wat zijn het? Eerst zij opgemerkt dat haag en kant, veelal gelijkbeteekenend gebezigd worden. Het dus genoemd houtland, de lage zandgronden van Vlaanderen en het zuiden van 't hedendaagsche Zeeland, zijn in vrij breede akkers afgedeeld. Deze akkers zijn van elkander gescheiden door gewoonlijk een meter breede slooten, die in de landtaal reeën heeten en dezer boorden reekanten. De kant is dus de eenigszins opgehoogde boord dier slooten. Deze kanten zijn in den regel met elzenhout, soms met eiken, wilgen of mispelaren beplant, als waarmede zij dan ook in Zeeuwsch-Vl. den naam dragen van elskanten en in O.- en West-Vl. dien van kanthagen. Deze kanthagen of hagen (heggen Z.-Vl. agen) nu zijn zeer geschikte

plaatsen voor iemand, die zich wil verbergen, en zij verbergen nog soms de lage arbeidershutten.

De Protestanten, geene vrijheid kunnende verkrijgen om kerken te bouwen, hielden hunne bijeenkomsten in Vlaanderen in de bosschen of op het vlakke veld achter zulke hagen en van daar hagepreek; zij die er uit stad en dorp henen togen, werden spottender wijze haagloopers genoemd. Toen de hagepreken en de hageloop ophield, bleef het woord hage nog in gebruik en wel voor schoolverzuim, spijbelen, achter d' age loopen. Een oud voorbeeld van haag voor verblijf of schuilplaats ontmoette ik in Jeremia IV vs. 7, (4° bijbeluitgave te Leiden bij J. Luchtmans, 1785.) „De Leeuw is opgekomen uyt syne Hage." G. P. ROOS.

OUDE(RE) EN NIEUWE(RE) SPREEKWIJZEN

IN HERINNERING GEBRACHT EN TOEGELICHT [1])

DOOR

JAC. ANSPACH.

Aan de flep raken. Nopens een pimpelaar of drinkebroer, die nog geen volslagen dronkaard werd. Behoort dus tot „Bacchus in de spreektaal"; vgl. *Navr* Algem. Register III. Flep = kinderhoofddoekje, past hier niet.

Flep = flapkan; d. i. bierpul met deksel. RED.

Een geheugen als een garnaal, of *een garnalengeheugen* — heet het van een bizonder klein geheugen, eene opvallend „korte memorie". Waarom dit? Omdat een garnaal een bizonder klein vischje is?

Het is een wilde Ier — nopens een woesten knaap, die niet in bedwang te houden is, gold een 40-tal jaren geleden, — misschien nóg, — te Deventer voor eene algemeene bekende en gebe-

[1]) Vervolg van Nav. XLIII, 555.

zigde uitdrukking. Thans is mij gebleken, waar die spreekwijs vandaan komt. De bezetting toch, welke de Graaf van Leycester einde 1586 onder den beruchten William Stanley, die door zijn verraad een jaar later der stad nog grooter onheil berokkende, naar Deventer overbracht, bestond uit Ieren, waaronder zoogenoemde „wilde Ieren: dat onghereghelste volck", — schrijft v. Reijd, „Nederl. Hist. Vde boek (aangehaald in Molhuysen's Leerrede, zie *Navr* XXXVIII, 374), — datter oyt in de Nederlanden aan d'eene oft d'andere syde gesien was geworden. Sy ginghen half nakent; met onreynicheydt in eten en drincken waren zy meer beesten als menschen gelyck; aten dickwyls rauw vleesch, of ydel (*alleen*) vleesch sonder broot. Discretie, beleeftheydt ende menschelyk medelyden waren soo verre van hunluyden, als oft sy niet in de Christenheydt, maer in Brasilien opgevoet waren. Van Christelycke religie ende leere en hadden sy geen gevoelen, dan alleenlyk wosten se wat van de Misse te spreecken, ende gaepten na de ceremoniën. Die ghemeene borgers mosten dagelijx groot ghewelt, moetwil en overlast in hare huizen lyden", enz. Al moet nu, in verband tot dit relaas, bovengenoemde spreekwijs cum grano salis worden opgevat, gelijk ze dan ook meest schertsend gebezigd werd (wordt); zoo spruit ze toch gewis uit dien ook voor Deventer zoo rampzaligen Spaanschen tijd.

Dat is geen jagerlatijn = geen snoeverij, geen humbug. Een reebok, die wegloopt met het geweer van een jager, is zeker een zeldzaam voorval. Dit moet onlangs zijn voorgekomen tusschen Igenhausen en Sainbach. Een jager werd daar in zijn schuilplaats overvallen door een reebok, die onverhoeds tegen hem aanbonsde, met zijne horens in de draagriemen van des jagers geweer verward geraakte en verschrikt wegrende.... met het geweer van zijn belager. Uitdruklijk wordt verzekerd, dat het verhaal van dit bokkenheldenfeit geen *jagerlatijn* is (Augsburger Postzeitung in „Nieuws van den Dag" 3 Dec. 1892, blad 2, blz. 2, kol. 4.)

Dat of *zijn karretje rijdt op een zandweg* — blijft niet in de modder steken. Ontleend aan de voormalige wegen, toen een zandweg voor een puike rijbaan gold. Tegenwoordig is dit anders.

Hij heeft nog oud koren te verkoopen, d. i. hij is lui, loopt lanterfanten, verbeuzelt zijn tijd. Ontleend aan het landbouwbedrijf. Wie nog oud koren in voorraad heeft, bekommert er zich somwijlen minder om, nieuw te zaaien; of, zoo hij dat al gedaan heeft, dat nieuwe zaaisel behoorlijk te wieden, enz. Ook in N.-Brabant, Zeelst en omstreken in zwang, alsmede in Limburg bekend (N.-Brabantsche Almanak 1891, bl. 441).

In de kous hebben. „Hij heeft heel wat in de kous"; „ge zult nog wel wat in de kous hebben". Bekend is de vroegere gewoonte der Zeeuwsche boerenvrouwen, om het voor de boter gemaakte geld, dat haar aandeel in de opbrengst van het bedrijf placht te zijn, en waar zij van moesten huishouden, voor zoover zij het sparen konden, in eene kous te verzamelen, en die kous te verstoppen. „Waarom", — zegt Dr. N. Beets in zijn „Na Vijftig Jaar" (1887) bl. 103, noot, — „de eerste zorg van een bedroefden weduwnaar gezegd werd te zijn, naar die kous te gaan zoeken".

Kraam. — Dat dit woord, — hetzij uit „kram" gesproten (*Navr.* XXIV, 462), of (liefst) uit „ge-raam" [1]) ontstaan (ibid. XXI, 49; 'II, 205), — eenvoudig sponde, legerstede, bijzonderlijk van eene kraamvrouw, beduidt (vgl. ibid. XXIV, 249); blijke ook uit de nog in Zuidelijk Drente gangbare uitdrukking „kraamschudden", waarvoor men in noordelijk Drente bezigt „op kraamvesiet gaan". Dit „kraamschudden" veroordeelt „cramen" = kraamfeesten van *Navr*. XXII, 204, waarin „craam" ook eenvoudig („kraamvrouwen-) sponde" beteekent. Over den ouderdom van het woord zie ibid. bl. 636. Hoe is 't mooglijk, dat men die beteekenis in Oudemans' Mid.-Nederl. Wtdbk mist! Men ontmoet ze immers ook bij G. v. Hasselt. Vgl. *Navr* XXIV, 461, 2, 4, waar nochtans de gevolgtrekking, dat in Geld. Maandwerk, II, 304 „craem boven syn bed" behang van het ledekant moet beduiden, m. i. onjuist is; — „mede gemaeckt waert" beteekent hier mede hersteld, gekalefaterd werd.

Iemand bij den kraag krijgen — acht Mr. G. v. Hasselt (Arnh. Oudhk. IV, 240) geboren uit de voormalige mode van „die golden

---

[1]) Eenen geslachtsnaam de Raem, Ram, ten of de Raem, zie *Navr. XL*, 53, 4,5.

craege, die men op een hemde seth", waarvan eene schepenakte a° 1547 gewaagt.

't Is kunst- en vliegwerk — nopens iets dat met overhaasting geschiedde, onder een schoonen schijn, doch zonder deeglijkheid. Vindt zijne verklaring in *Navr*. XXI, 276, 'II, 377: 'III, 112 (Vliegende menschen) vgl. met ibid. XXXIII, 228.

't Is lanteren, en altijd beest — van een sukkelaar, van iemand die nooit verder komt. Wie bij het lanteren geenen der vijf slagen maakt, wordt als verliezer *beest* verklaard.

In de lapmand zijn, d. i. sukkelen, ongesteld zijn. Hoe verklaart men dit Neder-Betuwsch gezegde? Oogt het op kwetsuren, die met lappen worden verbonden? Maar dit is een veel te speciaal geval voor een gezegde van zóó algemeene beteekenis. Misschien wil 't zeggen: evenals wat waardeloos is en ongeschikt voor 't gebruik, naar de lap- of prulmand wordt verwijderd, daaraan overgegeven; evenzoo is een ongesteld of sukkelend mensch ongeschikt voor zijn dienst of arbeid.

Iemand zijn leste geven d. i. zijn afscheid; 1° in gunstigen zin, door een maaltijd of reiswijn toe te dienen, door het schenken van eene geldelijke vereering, eene fooi (= voye, voier d. i. weg), of ook naar het bericht van Vader Cats:

En gaf hem voor de foy een kusjen op het lest.

2° in ongunstigen zin, zooals men tegenwoordig zegt: iemand zijn congé geven, de bons geven. — In laatstgenoemden zin bestaat het woord *leste* nog in de Neder-Betuwe, en elders nl. in een kinderspel, bij het uitgaan van de school. Alvorens elk zijns weegs te gaan, loopen de meest speelzieken elkander zoo hard mooglijk na, om elkander een slagje op het schouderblad te geven, hetgeen de voorste zoekt te ontwijken. Zij noemen dit: *elkander een lesje geven* Lesje verbasterd uit leste. [1])

Voor het lint komen. Toen Nicolaas Hans Willem b^n v. Delen als amptman, richter en dijkgraaf van Maas-Waal in 1791 door de ingezetenen van dit district bij zijne eerste schouw (de

---

[1]) Neen: lestje of lesje geven beteekent den laatsten (lesten) tik geven bij dit kinderspel, dat ook in Holland en Utrecht zeer bekend is. RED.

loofschouw in Mei) feestlijk werd begroet, — zie over dien Maas-Waalschen triumftocht „De Nederl. Heraut” 1889 bl. 171, 239-48; — zong men te Bergharen o.a.

Kom aan dan, maagdenrij, gezwind,
Wilt Delen nu als Dijkgraaf kroonen!
Wees welkom, Richter, vóór het lint:
Wij komen onze vreugde toonen.

De Harensche meisjes nl. wierpen een zijden lint om den jubilaris heen, en trokken hem alzoo (letterlijk, met zijden koorden) tot vóór de eerbogen. — Wij bezigen nog *voor den draad komen* = voor den dag komen, zich op den voorgrond stellen; „hij durft niet voor den draad komen” = houdt zich schuil, blijft achterwege. Zou „draad” gesproten zijn uit een dergelijk lint als waarop het bovenstaande doelt? Of is „draad” in dit gezegde de draad van den weverstoel, en stamt dus het gezegde uit het voormalig weversgildewezen, waarbij men eene proef afleggen moest alvorens daarin te worden opgenomen?

Vrouw Lichtmis (2 Februari) *donker, De boer een jonker, Vrouw Lichtmis helder, De boer in den kelder* — is een oud rijmpje, dat eene winterprofetie op het te wachten oogstgewas behelst.

Het ligt in de Maas te drijven. Het „Bataviaasch Nieuwsblad” van 6 April 1888, zijne grieven tegen de liberale regeeringspolitiek opsommend, zegt: „Defensie, belastingwezen, agrarische aangelegenheden, financieele regeling en maatschappelijke wetgeving, — het draagt alles een occasioneel karakter, in Nederland zoo goed als hier (in Indië); het mist grondslag en systeem; het ligt, om eene Hollandsche volksuitdrukking te bezigen, in de Maas te drijven”. Vanwaar dit gezegde?

Hij is over de Maas gekomen — wordt getuigd van iemand, die veel ondervinding opdeed, van vele zaken weet mede te spreken, en dus, gelijk 't spreekwoordlijk ook wel heet, „niet van gisteren”, maar „een oud gediende” - is. In de dagen van Gerbrand Adriaanszn Bredero († 1618) was dit gezegde reeds bekend.

Hij (*zij*) *gaat niet in een mandje* (of *bennigje*) *melken* d. i. laat zich geen knollen voor citroenen verkoopen; kijkt goed uit

de oogen; weet van zich af te spreken; durft zeggen waar 't op staat. 't Zou dom zijn, voor het melken een mandje inplaats van een emmer te bezigen.

Meijer. Geldersche Volksmanak 1892 bl. 151 beweert, in overeenstemming met Franck, Etymol. Wörterbuch, dat dit woord als Middeleeuwsche titel van administratieve ambtenaren, is afgeleid van den latijnschen comparativus major. Hoewel deze comparativus een samentrekking is uit magnior (van magnus = groot); geloof ik toch, dat juist omgekeerd het Middeleeuwsche major eene verlatijnsching is van het Germaansche meyer = bewindsman, bestuurder, hofmeester, in major (-domus = huismeijer) met den aankleve van dien, als majoor, majorie, majeurie, meijerij, meijerschap. En wel, om reden dat „meyer" in dezen zin afwisselt met „meider". Meijer = boer, villicus, luidt ook meyger; dat aan mei (mede, made), d. i. hooiland, doet denken, welks „made" in 't Mid.-latijn zal luiden magium = weide, volgens Bn. v. Spaen, „Inleid. Hist. Gelderland". Laur. Diefenbach's Glossarium 1857 heeft dit „magium" niet. De vraag is nu, of meyer = meyder etymologisch en identisch zij met meyer = meyger.

De kwestie zal moeilijk zijn uit te maken. Welk woord is ouder: major (-domus) of meier (meider, meyger)? Ook Grimm, Dtsches Wtb. leidt „meier" af van „major" en zonder *wetenschappelijk* tegenbewijs kan men het tegenovergestelde niet aannemen. — Staat het latere woord „hofmeier" niet ook in verband met major domus? RED.

Middelen — zal *Nav.* XXXIX, 656 wel geene andere beteekenis kunnen hebben dan die van „door midden deelen". „Multipliceeren" toch is het tegenovergestelde van „deelen", welk laatste een verkort „aftrecken" is. Deze drie zijn onbepaald; „dobleren" (verdubbelen) daarentegen is bepaald. Het tegenovergestelde hiervan is „middelen" = door midden deelen. Kent men het woord in die beteekenis niet van elders?

Ze achter of ook in de mouw hebben — verklaart Mr. G. v. Hasselt („Arnh. Oudhh." I, 252) uit de potsen der hofnarren, die hun marot of klapspaan (a° 1516), — vgl. de Spaansche castagnetten, — onverwachts uit de mouw van hun kleed, waarin zij

*

die verborgen hadden, te voorschijn lieten komen, evenals pater Brugman zijn crucifix (natuurlijk, om gansch tegenovergestelde aandoeningen teweeg te brengen). — Dit moge verklaren, hoe men aan „*in* de mouw" gekomen is, doch „*achter* de mouw" geenszins. Maar „*in* de mouw", zoo 't streken geldt, evenals „*achter* de mouw", valt o. i. geschikter af te leiden uit het weleens waargenomen verschijnsel van 't wegmoffelend of ontvreemdend verbergen van eens andermans zaken in eigen mouw; te meer, omdat men ook dikwijls spreekt van „achter den *elleboog*", en men bij dusdanige wegmoffeling den arm juist krom moet houden, daar het ontvreemde er anders uitvallen zou. Maar hoe dan „*achter* de mouw"? Is dit, dewijl wat men achter mouw of daarmeê bekleeden elleboog houdt, kwalijk zichtbaar is, hetwelk, zoo 't een gevaarlijk voorwerp is, behoedzaamheid vereischt tegenover dengene, die dat voorwerp bij zich heeft, vooral wanneer die persoon boos van aard is? De spreekwijs toch geldt bepaaldlijk valschaards. Eenvoudiger nochtans drukt ons de veronderstelling, dat een in straks genoemden trant ontstaan „*in* de mouw" met „*achter* den elleboog" in gedachten saamgekoppeld, een op zichzelf onverklaarbaar „*achter* de mouw" heeft gebaard.

Dat muisje heeft een staartje, of kan een staartje hebben — nopens eene zaak, die ernstige gevolgen heeft of hebben kan. Wordt opgehelderd door het bericht van Lois, in zijne „Beschrijving van Rotterdam", bl. 148: „Op dit jaer waren wonder veel muysen in 't lant, en waren van verscheyde gedaente, sommige *met* staerten, oock *sonder* staerten, en waren wit, vael, grau en swart, en werde in de winter met heele manden vol overal aen de dycken en hooge landen gevangen". — Daar eene muis een schadelijk knaagdiertje is, spreekt 't van zelf, dat het gezegde oogt op noodlottige gevolgen.

Ze heeft heel andere dingen in de muts, dan in 't hoofd; ze heeft gansch andere gedachten of plannen. Neder-Betuwsche variant van: *Hij heeft 't er niks meê in de pet* = heeft er geen schik van, neemt er geen genoegen meê. Wordt ook van vrouwen gezegd. — Neder-Betuwsche spreekwijzen.

Tant de bruit pour une omelette. Juni 1888 vertrok J. H. Pan-

nekoek, — lid eener oude Geldersche familie, — als lid van den raad van Ned.-Indië, 1 April daar te voren eervol ontslagen, naar Nederland; bij zijne inscheping te Tjandjong Priok, nadat de gebruiklijke 26 saluutschoten ter zijner eer gelost waren, moet, volgens de dagbladen, een spotvogel gezegd hebben: „Tant de bruit pour une *omelette*". Bestaat dit gezegde inderdaad eerst sedert Juni 1888?

Eenige aanwijzingen voor het oude geslacht Pannekoeck biedt „De Nederl. Heraut" 1882 bl. 180 enz.

Oom. — *Nav.* XLII, 333, noot, vraagt Mr. A. J. Andreæ, hoe Filips van Borgondië, achterneef van hertog Albrechts van Saksen, dezen als „oem" betitelen kon. „Oem" beduidt hier „bloedverwant, bloedvriend" (volgens Meijer en Kiliaan).

In deze meer algemeene beteekenis, welke men eertijds aan „oom" toekende, kan de reden liggen, dat men dit woord later, — bij burgerluidjes nog wel, — is gaan bezigen in den zin van vaderlijk vriend of beschermer; waarbij men het begrip van bloedverwantschap of maagschap geheel liet varen. „Oom" in dezen zin heeft zich desgelijks tot „tante uitgebreid. Burgermenschen laten hunne kleinen volwassen personen, die niet van hunne familie, maar eenvoudig bekenden zijn, groeten met „dag, oom(e)!" „dag tante!" Meermalen ook praten zij hun kroost dien groet voor, uit zucht om zich te familiariseeren, ingeval die personen van beteren of meerderen stand zijn, dan zijzelve. Dat „oome" en „tante" klinkt zoo vertrouwelijk. — Ligt „vaderlijk vriend of beschermer" ook niet ten grondslag aan „heerom", als vertrouwelijke betiteling van een „pastoor"? Of gaf de nicht-huishoudster tot deze betiteling aanleiding?

Daar zijn te veel zilveren pannen op de daken, d. i. er heerscht in die plaats, op dat dorp te veel blinkende ellende, te veel arm fatsoen.

Het hinkende paard komt achteraan, d. w. z. de muis heeft een staart, het ergste komt nog, moet nog komen. Men weet, dat bij het Heidensch voorgeslacht, met het lijk des aanzienlijken krijgsmans ook zijn paard verbrand werd. Nog in den tijd van

Karlemagne (Karel de Groote), — schrijft Mr. N. de Roever in „Het Leven van onze Voorouders" (Amst., v. Holkema en Warendorf, 1891), I 72. — „moest het verbranden der dooden (bij de Frankische stammen) op strenge straffen verboden worden. Van de voorouderlijke lijkvaart bleef echter een overblijfsel bewaard in *het hinkende paard*, dat bij plechtige begrafenissen van vorsten en groote krijgsoversten achter het lijk geleid wordt". Waarom een *hinkend* paard? Gewis, opdat het voorbedachtlijk kreupel gemaakte dier niet langer als strijdros voor een anderen krijgsoverste moge dienst doen. [1]) — Moet men bovenstaande spreekwijs uit deze oude zede verklaren? Dan wel, is ze ontleend aan den paardenhandel in 't algemeen, nml. aan de lange rijen van aan elkaar gebonden paarden, die de koopman van de markt huiswaarts leidt?

Bij gebrek aan brood eet men korstjes van pasteien — heet het gewoonlijk, als men wil te kennen geven, dat men wegens gebrek aan, wegens gemis van het mindere, het meerdere (uitgezochter spijs) eet of geniet. Doet de uitdrukking „korstjes van pasteien" in dit spreekwoord reeds op zich zelf vermoeden, dat men er tegenwoordig een averechtschen zin aan hecht, omdat „korstjes" van eenig baksel of gebak gewoonlijk niet het smaaklijkste gedeelte daarvan uitmaken: onkunde opzichtens de Mid.-Nederl. beteekenis van „pasteye" doet de spreekwijs in bovengenoemden zin bezigen; waarbij men den klemtoon legt op „pasteien", terwijl men dien juist op „korstjes" leggen moest. Immers oorspronklijk beduidde de spreekwijs juist het omgekeerde, nml.: bij gebrek aan het meerdere vergenoegt men zich met het mindere; want bij v. Santen, „Lichte Wigger" (1617, bl. 18), in den regel: „By ghebreck van brood eet men corsjes van pasteyen", duidt dit laatste woord aan, het grove zemeldeeg, dat om het roggebrood gelegd wordt, ten einde dit laatste voor aanbranden te behoeden. Daarom zegt dan ook J. de Brune in zijne „Spreekwoorden" 1636 bl. 10:

---

[1]) Of omdat het kreupele paard bij iederen stap met den meestal nederwaarts knikkenden kop als 't ware den rouw moet te kennen geven? RED.

„Korsten van pastey zijn goed,
Als ons 't brood ontbreken moet."

om te kennen te geven, dat, als men geen brood bekomen kan, men zijn honger wel weet te stillen met aangebrand zemeldeeg. — Het fransche pâte beduidt deeg, lijm, pap; pâté, pastei; pâtée, deegklomp. In denzelfden trant beteekent „pasteye van den pekelhaeringk" bij Kiliaan datgene wat van den haring, bij het kaken weggesneden, en dus als onbruikbaar weggeworpen wordt.

Ook pasteye in de beteekenis van bastion (Kiliaan) is gevormd uit het fransche pâté, dat o. a. halve maan (bolwerk) beteekent.

Hij (zij) is zoo heel peuter niet (*Navr* XXXVII, 114) — wordt in de Neder-Betuwe soms gebezigd in den zin van „zoo heel zuiver niet", soms in dien van „zoo heel gemaklijk of zoetsappig niet".

De Piraeus wordt voor een man aangezien, d. i. personen en (of) zaken, welke niets met elkaar gemeen hebben, worden onderling verward. „In een telegram uit Parijs werd onlangs gemeld, dat daar vijf anarchisten waren gearresteerd, onder wie Lavallois en Perret. Dit moet wezen, dat de lieden werden in hechtenis genomen te Levallois-Perret, een stadje, in de onmiddellijke nabijheid van Parijs gelegen. Het is niet de eerste maal, en zal zeker niet de laatste zijn, dat, gelijk de Franschen zeggen, „de Piraeus voor een man wordt aangezien"" (Het Nieuws van den Dag 19 Mei 1893, blz. 5, kol. 2). De Piraeus was de belangrijkste haven van het oude Athene, aan den mond van den Cephisus, met een dubbelen muur aan de stad verbonden, en die 400 schepen kon bevatten. Die muren, waarvan de eene door Pericles, de andere door Themistocles was opgericht, verwoestte de Lacedaemonier Lysander na den Peloponnesischen oorlog. Wat is de oorsprong dezer spreekwijs?

Dat loopt in de pruimen = dat gaat verkeerd, dat loopt mis. Hij heeft 't deerlijk in de pruimen laten loopen = zijne eigene of eens andermans zaken gansch verkeerd aangevat, behandeld, geredderd. Te Gent (O.-Vlaand.) zegt men: iets *met pruimen stoven* = als verkeerd verwerpen, ongedaan beschouwen, in de doos doen; bijv. „Het Volksbelang" (Gent, Dullé-Plus) dd. 4 April 1891: Ik (Kirkenpoost) geloof, dat hij zijn plan met pruimen mag stoven; 't is al zoo straf,

als dat waarmede deze week „Het Vaderland" voor de pinne[1]) kwam en hierin bestaat, van den (Vlaamschen) schouwburg te stellen op den Waldam... aan de Brugschepoort. Van waar deze spreekwijzen?

Een punt zuigen of *Daar kunt gij een punt(je) aan zuigen.* Wordt wel gezegd in den zin: daaraan kunt ge een voorbeeld nemen. Aan welk zinnebeeld is deze spreekwijs ontleend? Ik heb weleens hooren zeggen, dat ze minder kiesch is.

Hij zal een leelijke pijp rooken = er bekaaid afkomen. Is dit gesproten uit het Indiaansch gebruik van de (vredes-)pijp? Zie over die pijp *Navr* XXXII, 438; 'IV, 354.

Eerlijk als een réfugié. Dat men het leze (in Quelques pages de l'histoire des Huguenots" par Eugène Bersier. Paris, Libraire Fischbacher, 1891), hoe honderdduizenden van nijvere, eerlijke burgers de halve wereld hebben gelukkig gemaakt door hun industrie, en hoe zij alom de zegeningen van een stil, godvruchtig, arbeidzaam leven hebben gebracht, zoodat „„eerlijk als een réfugié"" spreekwoordelijk werd; terwijl Frankrijk (door de opheffing van het Edict van Nantes 22 Oct. 1685) zichzelf verarmde, tienduizenden zijner beste zonen onder helsche martelingen deed sterven, en tallooze millioenen schats zag wegstroomen naar vreemde natiën, zonder iets anders te oogsten dan den vloek zijner zonen, de verachting der gansche wereld, en.... den zegen der Roomsche Kerk!" („Stemmen van Waarheid en Vrede" 1891 bl. 621, 2).

Elke weg leidt naar Rome (Tout chemin mène à Rome). „Geen volk der oudheid", — schrijft Mr. N. de Roever, archivaris van Amsterdam, in zijn „Het Leven onzer Voorouders" (Amst., v. Holkema en Warendorf, 1891), I, 93, — „heeft met meer zorg voor het onderhouden der gemeenschap met de uiterste grensplaatsen gewaakt, dan de Romeinen. *Hunne wegen leidden allen naar Rome*, dat van elke garnizoensplaats met voor dien tijd ongeëvenaarde snelheid kon worden bereikt. Alleen de voortreffelijkheid der heerbanen kon dit mogelijk maken; en daarom waren de curatores

---

[1]) Doelpin, doelwit. In Noord-Nederland zou men zeggen: in 't krijt trad.

viarum er op uit, die krijgs- en verkeerswegen op zulk een degelijke wijze te doen aanleggen, dat zij aan hunne bestemming konden blijven beantwoorden". De hier beschreven Romeinsche taktiek kan aanleiding gegeven hebben tot bovenstaand spreekwoord, hetwelk steeds figuurlijk wordt gebezigd, ter aanduiding, dat ten allen tijde langs allerlei, zelfs de meest uiteenloopende wegen de gunst der Roomsche Curie verkrijgbaar is geweest. Vooral in Frankrijk wist men voorheen daarvan veel te spreken; in politieke en familie-aangelegenheden, in onderhandelingen met verschillende Pausen, kardinalen, enz., of ook met eigen geestelijkheid, deed men in dat land daaromtrent altoos rijke ervaring op.

Ook wordt het spreekwoord gebezigd ter aanduiding, dat men langs allerlei wegen zijn doel bereiken, zijne eerzucht bevredigen, beroemd worden kan. Bij voorbeeld: „Hij (de Whig Richard Mead) behandelde (als medicus) alle menschen goed, juist tegengesteld aan den raad van (den Tory Sir John) Radcliffe (hofmedicus, † 1 Nov. 1714): „„Mead, ik houd van je en wil je een onfeilbaar middel aan de hand doen om fortuin te maken: bejegen iedereen slecht"". Toch heette hij (Radcliffe) een volmaakt menschenkenner. *Zoo leiden alle wegen naar Rome*". („De Tijdspiegel" 1892 bl. 182).

Bij *dat is zoo oud als de weg van Rome* denken sommigen ook aan eene oude Romeinsche heirbaan. Misschien ten onrechte; zie *Navr* XXIV, 35, 6.

Ik heb hem vóór de roode deur gehad. De *Navr* XXXIV, 103 gegevene verklaring wijkt sterk af van die, welke men aantreft in „Na Vijftig Jaar. Opheldering der Camera Obscura door Hildebrand" (Haarlem, Bohn, 1887), bl. 195: „Vele openbare gebouwen in Holland, ook godshuizen (als b. v. het Weeshuis te Leiden), bleven nog lang met de kleur van het hollandsche wapenschild uitgemonsterd. De spreekwijze „vóór de roode deur te moeten komen", d. i. „ten stadhuize ter verantwoording geroepen te worden, is nog niet vergeten". Daar echter deze spreekwijs beduidt: eene kapitteling te wachten te hebben, houde men zich aan de voorstelling van *Navr* t. a. pl.

(Wordt vervolgd.)

De paarden van Hippolytus (XLIII, 555). — In Racine's Phèdre, acte V, scène 6, leest men in de beschrijving van den dood van Hippolytus:

A peine nous sortions des portes de Trézène;
Il était sur son char; ses gardes affligés
Imitaient son silence, autour de lui rangés.
Il suivait tout pensif le chemin de Mycènes;
Sa main sur les chevaux laissait flotter les rênes.
Les superbes coursiers, qu'on voyait autrefois,
Pleins d'une ardeur si noble, obéir à sa voix,
L'oeil morne maintenant, et *la tête baissée*,
Semblaient se conformer à sa triste pensée.

Amersfoort. A. M. KOLLEWIJN AZ.

Hetzelfde berichtte ons de hr. A. J. C. Kremer te Arnhem.

RED.

Snok. — Spekdief (XLIII, 552). — In 't 1e Dl van 't Nederd. Dialectenboek *Van de Schelde tot den Weichsel* wordt op bl. 281 „Een Marker Vrijage" beschreven. De aanteekeningen op die vertelling geven omtrent de gevraagde woorden eenig licht, niet het volle, omdat we niet *snok* maar *snokker*, niet *spekdief* maar *speketer* ontmoeten. Toch zijn we op weg, en dat is wat waard. Zoo kan van *snok* gezegd worden, dat 't de beteekenis heeft van vreemd, zonderling in de Marker volkstaal. Wordt met den scheldnaam *speketer* iemand bedoeld, die voor de eerste maal bij een meisje in 't ouderlijke huis komt vrijen, wat meestal tot 't vragen en verkrijgen van 't jawoord aanleiding geeft, een *spekdief* is een jongman, die in stilheid *smokkelt*, in de vischschuit vrijt, die met 't meisje verkeering aanknoopt nog vóor de ouders 't weten en ook zonder hun toestemming. De vrijerij is gestolen, *gesmokkelde* waar, om zoo te zeggen, de vrijer een *dief* en 't meisje het *spek*. 't Versje laat die uitlegging toe, want de jongen wil „accijns betalen, naar haar vader gaan, preeken wat hij preeken kan" om zijn liefje te krijgen, en, eerlijk vrijende, *speketer* te worden.

A. AARSEN.

GESCHIEDENIS.

WESENBEKE OF MARNIX?

WEDERANTWOORD AAN

PROF. R. FRUIN. [1])

In het door hem bestuurde tijdschrift: Bijdragen voor Vaderlandsche geschiedenis en oudheidkunde, 3e Serie, Dl. VII, blz. 222 en vv. heeft Prof. Fruin zijne bedenkingen ingebracht tegen mijn pleidooi voor Marnix van St. Aldegonde als schrijver van de verweerschriften betreffende Van Stralen en Hoorne (1568, 1569). Zijne sluitrede, in het kort saamgevat, komt hierop neer: Jacob van Wesenbeke, niet Marnix is de schrijver dezer twee pamfletten.

Vraagt men, of ik met zijn oordeel instem, zoo luidt mijn antwoord beslist ontkennend. Ja, op gevaar af, te worden aangezien voor iemand, die voor overreding onvatbaar is, moet ik verklaren, dat geene van zijne bedenkingen mij tot een andere zienswijze heeft kunnen overhalen. Ook nú nog zijn, volgens mijn stellige overtuiging, de aanspraken van Marnix beter gegrond dan die van Wesenbeke.

Alvorens zijne bedenkingen te ontzenuwen en mijne bewijsgronden te bevestigen of aan te vullen, zij het mij vergund een paar zinsneden uit de inleiding van den hr. Fruin van naderbij te beschouwen.

Vooreerst dan, moet ieder belangstellende in deze kwestie zich er over hebben verwonderd, dat Prof. Fruin — na in 1859, tegelijk

---

[1]) Zie mijne artikelen in Oud-Holland, jrg. 1891 en 1892 en Prof. Fruins wederlegging in de Bijdragen t. a. pl.

met zijn vriend Bakhuizen van den Brink, uitvoerig te hebben geschreven over het auteurschap der twee pamfletten, — na in 1863 hun beider stukken te hebben laten herdrukken in de Studiën en Schetsen, — na in 1862 in De Gids te hebben verklaard, dat „het een zaak van belang [is] voor onze literatuur of wij eenig anonym geschrift aan Marnix al of niet hebben toe te schrijven" — en na wederom, nog niet zoo lang geleden, een opstel van 24 bladzijden druks aan die kwestie te hebben gewijd — thans komt beweren, dat het auteurschap „een zaak is van zoo ondergeschikt belang"!

Zou men, deze feiten overwegende, niet geneigd zijn, den hoogleeraar toe te voegen: Aan welke van uwe uitspraken heeft men zich nu te houden?

In de tweede plaats mag ik niet berusten in de voorstelling van mijn geachten tegenstander, alsof ik in mijn eerste stuk overhelde tot het vermoeden, dat ook de Description de l'estat het werk van Marnix zou wezen. Dit is onjuist. Zekerlijk, ik twijfelde destijds aan het auteurschap van *Wesenbeke*, omdat mij bij het stellen van dat gedeelte geen rechtstreeksch bewijs voor zijn arbeid bekend was, maar — verder ging ik niet. Nergens heb ik ten opzichte der Description *Marnix* als schrijver pogen op te dringen. Het misverstand, door Prof. Fruin bedoeld, kan dus moeilijk aan *mij* worden geweten!

Nog iets anders is er in het antwoord van den hoogleeraar, dat mij bevreemd, om niet te zeggen gegriefd heeft. Of acht men de insinuatie, dat ik „gemakshalve naar het schijnt" mij zou hebben vergenoegd door het handschrift van Hans Baert te vergelijken met een brok van een Hollandsch opstel van 1589 van pas tegenover mij, die mij op dit punt juist zooveel moeite getroost heb? [1]) Ik wil in het midden laten, of iemand, die, gelijk hij zelf erkent, verzuimd heeft de identiteit van het handschrift van Hans Baert

[1]) Èn van Marnix' èn van Wesenbekes handschriften had ik *vier* facsimilés doen vervaardigen! De hr. Fruin kon dit weten, want ik heb ze hem getoond bij mijn bezoek in het voorjaar van 1892! Men vergelijke overigens de 2e noot op blz. 71 van Oud-Holland, 1892.

met dat van Wesenbeke, ik zeg niet vast te stellen, maar te onderzoeken, tot dit verwijt gerechtigd zij. Maar men houde mij althans de verklaring ten goede, dat ik noch „lichtvaardigheid", noch „gemakzucht" tot leidsvrouwen heb gekozen bij het onderzoek van een zóó ingewikkeld wetenschappelijk vraagstuk als het hier behandelde.

Over het algemeen komt het mij voor, dat Prof. Fruin met zijne repliek al gereed was, eer hij mijn tweede stuk had gelezen, en hij na de kennisneming van dit laatste slechts enkele zinsneden in het vroeger gestelde heeft gewijzigd of ingevoegd. Hoe anders te verklaren, dat hij terugkomt op een vroeger door mij geopenbaarden twijfel, waarvan de ongegrondheid door mij zelven was erkend, en tevens het voornaamste bewijs in mijn tweede opstel nagenoeg met stilzwijgen voorbijgaat?

Maar dit zijn opmerkingen, welke de kwestie zelve niet oplossen, en waarvan ik slechts daarom meende te moeten gewag maken, omdat men dergelijke misverstanden gemeenlijk stelt op rekening van den aangevallene, tenzij deze bijtijds ze opheldert.

Ik acht wederom niet beter te kunnen handelen, dan door het betoog van Prof. Fruin op den voet te volgen.

Laat ik dan beginnen met aanstonds nota te nemen van zijne bekentenis: „op zichzelf genomen is zijne [d. i. mijne] opvatting wel te verdedigen: de woorden [van Hans Baert] over de uitgave [van de Description] kunnen dien zin ontegenzeggelijk hebben."

„Maar," laat de hoogleeraar hierop volgen, „in verband met de van elders bekende feiten is zij toch al bijzonder onwaarschijnlijk."

Ik zou hiertegen wenschen aan te voeren, dat mijne opvatting juist door „van elders bekende feiten" bevestigd wordt, namelijk door de woorden der voorrede van de Description zelve. [1]) Dat men hier met een letterkundige fopperij zou te doen hebben, is wel door mijn tegenstander beweerd, doch niet bewezen. En wat

[1]) Men zal deze voorrede afgedrukt vinden in Oud-Holland, jrg. 1891, blz. 88.

nu Wesebeke's bedrijvigheid betreft als uitgever van pamfletten, daarvoor is het citaat uit den brief van 1568 (Archives III, p. 244) slechts het eenige, en dan nog een zeer zwak bewijs. Waarom? Omdat wij weten, dat 's Prinsen „ausschreyben" gelijktijdig zoowel te Emden, als elders van de pers is gekomen. [1]) Immers de zinsnede uit den door mij (Oud-Holland, 1892, blz. 86) medegedeelden brief heeft — let wel — betrekking op het drukken van Wesenbekes *tweede* boek, waarvan nimmer iets verschenen is! Dat Wesenbeke *later*, in 1572, een paar stukken voor den Prins heeft opgesteld, valt niet te ontkennen. Doch waaruit blijkt 's mans *gewoonte* van uitgeven tusschen de jaren 1568 en 1570, den tijd, waarvan hier sprake is? En wiens opvatting is meer „gedwongen" of „gewrongen", die van den hr. Fruin, die de getuigenis verwerpt van den uitgever zelven der Description, of de mijne?

Deze eerste voor mij niet ongunstige bekentenis wordt (blz. 230) gevolgd door een tweede. „Evenmin," verklaart de hr. Fruin, „is een afdoend bewijs te leveren voor onze bewering, dat het Wesenbeke is, die onder den naam van Hans Baert spreekt over de Deduction de l'innocence de Hornes als afgedrukt, doch nog onuitgegeven onder hem berustende," en hij vervolgt daarop: „Zoo blijft er ten laatste maar één enkel geschrift over, waaraan de identiteit van Hans Baert en Wesenbeke met zekerheid getoetst kan worden: de Corte Vermaninghe op 't Vonnis teghen.... van Stralen 1569."

Die identiteit te bewijzen, ziedaar het zwaartepunt van des hoogleeraars betoog.

„Wij zien dan," gaat hij voort, „dat Hans Baert in dat vonnis en in de weerlegging ervan een zeldzaam groot belang stelt."

Maar, hoe is dat te rijmen met de onverschilligheid in zake van de uitgave der Vermaninghe, welke Hans Baert een paar regels verder in den brief aan den dag legt?

Slaan wij dezen op, dan lezen wij aan het eind deze woor-

---

[1]) Zie Oud-Holland, t. a. pl. blz. 94. — Het is niet recht zeker, of het een Wezelsche druk is.

den: Si la justification de Monsr. l'Admiral peult estre divulgée, il n'eust esté besoing." Dat is: wanneer het verweerschrift over Hoorne kon worden [afgedrukt en] verspreid, ware de uitgave van dat over Van Stralen overbodig.

Zóó weinig was hem hieraan gelegen, dat hij aan den Prins de beslissing over liet, welk boekje het eerst zou verschijnen!

Zou een man aldus gehandeld hebben, bijaldien hem de weerlegging van het vonnis over Van Stralen buitengemeen ter harte ging?

Integendeel, Hans Baert was in plaats van belangstellend, rondweg *onverschillig* voor den druk van dat boekske, en als wij nu weten, dat in de andere apologie, die aangaande Hoorne, met geen woord wordt gerept over de Antwerpsche regeeringszaken, zou dan toch, gelijk Prof. Fruin wil laten voorkomen, de pensionaris van Antwerpen geacht kunnen worden één te zijn met dien leuken briefschrijver?

Neen, hoofdzaak was in *beide* verweerschriften de verdediging van het verzet tegen Alva en tegen de inquisitie; de apologie van den Prins en der andere voorname „geblameerde" personages. Ziedaar wat *beide* boekjes gemeen hebben en wat den hoofdinhoud vormt van het eene, zoowel als van het andere! [1])

's Prinsen tusschenkomst zou nog uit een ander feit kunnen worden opgemaakt. Hans Baert hoopte, dat het pamflet over Van Stralen

[1]) In verband met de hierboven gemaakte opmerking is de getuigenis niet zonder belang van een katholiek tijdgenoot van Marnix en Wesenbeke. In een brief van Viglius van het jaar 1573 aan Hopperus, afgedrukt in de Analecta belgica van Hoynck v. Papendrecht, dl. I, blz. 778, lezen wij het volgende over Marnix: crediturque author esse multorum famosorum libellorum, qui proximis annis contra *Ducem* promulgati sunt." Dat is: men houdt hem voor den schrijver van vele beruchte smaadschriften, die in de laatste jaren tegen den *Hertog (van Alva)* in het licht zijn gegeven. Welke boekjes kunnen daarmede zijn bedoeld? De Vraye Narration zeker niet, evenmin de Description, want beide behandelen de godsdienstzaken van vóór de komst van Alva. De apologieën, die op den naam van den Prins, van den Graaf van Hoogstraten en van Wesenbeke gaan, natuurlijk nog veel minder. Welke dan? Welke eer dan juist die verweerschriften over v. Stralen en Hoorne, die tegen *Alva's* Bloedraad, tegen *Alva's* schending der privilegiën, in 't algemeen tegen het „regiment" van den „tiran" rechtstreeks gekant zijn?

„de brief se pourra trouver imprimé en Franchois". Hij bedoelde derhalve om het allereerst in het *Fransch* uit te geven. Wie heeft hem van dat voornemen doen afzien? Wie bewoog hem om de Fransche uitgaaf achterwege te laten voor de Hollandsche? [1]) Wie anders dan de Prins, wiens „commandement" hij afwachtte?

Terwijl de hr. Fruin alles in het werk stelt om den bewijsgrond, dien hij voor zijne opvatting het sterkste acht, aanneemlijk te maken, gaat hij evenwel het hoofdargument, door mij tegen Wesenbeke aangevoerd, met zekere achteloosheid voorbij. Dat argument, op zichzelf reeds voldoende om Wesenbekes aanspraken voor goed af te wijzen, is ontleend aan het feit, dat Hans Baert zijn brief heeft geschreven in eene *grensplaats*, terwijl Wesenbeke zich op dat tijdstip bevond te *Dillenburg*, of met andere woorden: in 't hartje van Duitschland!

Om dit laatste aan te toonen, slaan wij een paar brieven op van de pas door mij uitgegeven Correspondentie van Oranje met Wesenbeke en andere geheime agenten in de Nederlanden. [2])

Na in n°. I de aanbeveling van den Prins voor Wesenbeke bij Johan van Nassau te *Dillenburg* te hebben gelezen, ontmoeten wij in N°. II de volgende woorden van Dirk Cater, uit Keulen geschreven aan Wesenbeke. „Ick hebbe u.l. scriven van den 15en [Marti] 1570 ontfangen waruut ick verstae de comste van mijn her de Prince dan hadde dat vernoemen van te voeren ende hoe dat u.l. by zijnre Exe. wert gebleeven; het was een blyde tidinge om te hoeren dat u.l. daer waert", enz. Het adres is „An den H. wyzen hooch gheleerden Jacob van Wesenbeeck, weezende tot Dillenberch." In Mei deszelfden jaars verkreeg Wesenbeke (zie N°. IV) een veertiendaagsch verlof, maar den 1en Juli daaropvolgende vinden wij hem weer te *Dillenburg* terug. „Le premier de Juillet 1570," zoo vangt zijn dagboek (N°. XI) aan „suis je, chargé de son Exe. party de Dillenborch à midy." En den 19en Augustus was hij er weer,

[1]) Ware de Fransche uitgave verschenen, zoo zou er m. i. allicht eenig spoor van teruggevonden zijn, evenzeer als van de Hollandsche.

[2]) Oud-Holland, jrg. 1892 en 1893.

blijkens de Instructie (N°. XIX) die de Prins hem persoonlijk te *Dillenburg* dicteerde.

Maar ook in den zomer van 1568 was hij in het Nassausche; immers de Graaf van Hoogstraten liet uit Keulen de boodschap om het „Wtschrift" ten spoedigste te laten drukken aan hem overbrieven door den Heer van Risoir, die zich met den Prins in Juni 1568 in het Graafschap ophield. (Verg. Archives, III, pp. 243, 251, 279, 378.)

Zooals hieruit blijkt, heeft Wesenbeke derhalve van Juni 1568 tot 11 Mei 1570 onafgebroken te Dillenburg verblijf gehouden, en kan hij dientengevolge niet den bewusten brief van 19 April uit eene grensstad hebben geschreven.

Welke gevolgtrekkingen men uit het hiervoren gestelde mag afleiden? M. i. deze:

1° Dat Hans Baert in zijn brief de Description niet bepaaldelijk als *zijn eigen* boek aanduidt.

2° Dat hij zich vrij onverschillig toont, welk der beide verweerschriften zou worden uitgegeven.

3° Dat hij den brief in eene grensstad schreef, terwijl Wesenbeke in het hartje van Duitschland was.

Hierbij voege men 4°: Dat zijn schrift niet identiek is met dat van Wesenbeke (Zie de uitspraak van den hr. Fruin t. a. pl. blz. 241 alsmede de door mij verstrekte facsimilés in Oud-Holland, jrg. 1891 en 1892).

In deze vier punten meen ik het voornaamste te hebben samengevat, wat de identiteit van Hans Baert met Wesenbeke onaanneemlijk maakt.

Maar even beslist als ik de onderstelling van Wesenbekes auteurschap onhoudbaar noem, even stellig blijf ik de aanspraken van Marnix in dat opzicht handhaven.

Daartoe dien ik allereerst de bedenking van den hr. Fruin betreffende mijne vergelijking der handschriften te weerleggen. Deze is van oordeel, dat het niet aangaat „Hollandsch met Fransch schrift te vergelijken, voor wie weet, dat van een en dezelfde persoon de

Fransche hand dikwerf een geheel ander aanzien heeft dan de Hollandsche."

Op mijne beurt noem ik die bewering eene ketterij op 't gebied van handschriftenleer, welk geen deskundige zal wagen in bescherming te nemen. Om dit aan te toonen, beroep ik mij niet alleen op de Hollandsche en Fransche brieven van Wesenbeke, welke geheel hetzelfde aanzien hebben en dezelfde hand afspiegelen, maar ook op de Hollandsche en Fransche handschriften van Marnix, als daar zijn: zijne Apologie van 1585 (Bibliotheek d. Kon. Akad.), zijne „Trouwe Vermaninge aende gemeijnte van Brabant" enz., alsmede zijn briefje aan Vulcanius (Bibl. Univ. Leiden), eindelijk zijne fragmenten der Psalmberijming (Kon. Bibl. Brussel). In al die handschriften vindt men dezelfde trekken, die ik vroeger [1]) kenschetste, terug.

Ten overvloede liet ik mij op de Universiteitsbibliotheek te Leiden uit de verzameling van Papenbroeck een aantal brievenbundels der 16e eeuw ter hand stellen, en vond daarin bevestigd, dat het schrift eenszelfden schrijvers, hetzij in 't Hollandsch of in 't Fransch gesteld, niet of zeer weinig verschilt; wèl daarentegen in de Latijnsche brieven. Mijne ondervinding dienaangaande is dus in lijnrechten strijd met de zijne.

Waarlijk, Prof. Fruin kan gemakkelijk den last van dit onderzoek van zijne schouders op de mijne afwentelen! Alsof een Fransche brief van Marnix uit nagenoeg denzelfden tijd zoo maar voor het grijpen ware! De vroegste brief, dien men zoude kunnen raadplegen, is van 1 April 1572 (Archives III, blz. 414), en gaarne zoude ik dezen hebben vergeleken of laten reproduceeren, zoo ik daartoe in de gelegenheid ware gesteld. In zijne missive van 7 Febr. d. j. deelde de Directeur van H. M. Huisarchief, alwaar de brief berust, mij evenwel mede, dat genoemd archief voorshands ontoegankelijk was voor alle nasporingen, welke kennisgeving bij missive van 4 October herhaald werd.

Of een geschiedvorscher, zoo nauwgezet als de hr. Fruin, kan volstaan met zich aan te sluiten bij het voorbehoud van den hr.

[1]) Oud-Holland, 1892, blz. 71.

Génard, die te Antwerpen *geen* Fransche handschriften van Wesenbeke of van Marnix te zijner beschikking had, zooals hij te Leiden en te Amsterdam — en dus alleen met facsimilés te rade kon gaan — staat niet aan mij te beslissen.

Maar laat ik mij nog even beroepen op een anderen brief van Marnix, welks inhoud in de Archives IV, blz. 80, te lezen staat. „Cette lettre est apparemment de St. Aldegonde.... au Comte Jean de Nassau", teekent de hr. Groen aan. En wat leeren wij uit den slotzin van dezen brief? Na veertien regels te voren zich aldus te hebben uitgedrukt: „Monsr, après m'estre très humblement recommandé en la grâce de vostre Srie.....", eindigt het naschrift van Marnix opnieuw met deze woorden: „Monseigneur, après avoir présenté à vostre Srie mes très humbles recommandations à ses bonnes grâces, je prieray le Seigneur Dieu vous vouloir maintenir, Monseigneur, en Sa saincte protection et sauvegarde. Escript à Delff, ce 3me d'April 1573." De onderteekening ontbreekt helaas; maar, vragen wij, is de toon van dezen brief aan een *niet* regeerenden vorst ook slechts een greintje minder nederig, dan die van Hans Baert aan den Prins? Met den besten wil kan ik in de door den hr. Fruin gewraakte woorden niet anders zien, dan de gewone beleefdheidstermen van dien tijd, hoewel zij in onze ooren zeer overdreven en vernederend klinken. [1]).

---

[1]) Zie hier eenige onderteekeningen van brieven van dien tijd tot staving van het beweerde.

De Graaf van Hoogstraten aan Lodewijk v. Nassau 1567 (Archives III, 170).

„....me recommandant ung million des fois en vostre bonne grâce et de messieurs voz frères...."

Vostre entièrement affectionné frère
et serviteur à james
Anthoine de Lalaing."

De Graaf van Nieuwenaar aan den Prins 1567 (Archives, III, 119).

„A tant, Monseigneur, me recommende bien humblement à vostre bonne grâce, vous suppliant me tenir tousjours pour vostre tres affectionné serviteur et léal amy, jusques au bout de ma vie..... De Vriemersheym, ce 19 d'aoust.

Vostre humble serviteur et léal amy a jamais
H. G. z. Nuenar."

Marnix aan Walsingham, Ambassadeur van Engeland bij het Fransche hof 1583 (Kervyn de Lettenhove, Documents inédits, 272).

Evenmin kan ik toestemmen, dat de stijl der beide verweerschriften „zóó geheel en al hetzelfde karakter draagt als die van de Hollandsche bewerking der Description, dat wie aan Marnix de twee eerste toeschrijft, ook noodzakelijk het derde, dat stellig van de hand van Wesenbeke is, desniettemin aan Marnix toeschrijven moet."

Neen; zooals ik reeds in mijn tweede stuk (Oud-Holland, 1892 blz. 72) heb opgemerkt, scheidt een wijde klove beide soort van geschriften. Terwijl het eene, dat van Wesenbeke, gesteld is in een stroeven, soms stootenden kroniekstijl, worden de taal der andere twee telkens verlevendigd door vragende zinnen, staaltjes van ironie en hartstochtelijke apostrophen, die soms de grens van het pathetische bereiken. Dit laatste heb ik met tal van citaten aangetoond, en behoef derhalve daarop niet terug te komen. Is er sprake van overeenkomst in stijl, dan is dat *vooral* en in de eerste plaats van toepassing op de door mij nevens elkaar gedrukte aanhalingen uit de verweerschriften en uit pamfletten, die ontwijfelbaar van Marnix' hand zijn. [1])

Beschouwen wij ten slotte de bedenkingen, welke Prof. Fruin ontleend heeft aan „een paar bijzonderheden van taal en stijl", die aan mijne aandacht zouden ontsnapt zijn, en wier bewijskracht volgens den hoogleeraar, „een ieder terstond, zonder veel toelichting, zal gevoelen."

Het is waar, en ik zal mij haasten het te erkennen, dat het gebruik van het wederkeerend voornaamwoord „sick" in den Biencorf niet wordt aangetroffen in de beide verweerschriften, die bovendien ten opzichte van het bezittelijk voornaamwoord van den derden persoon meervoud („hen, henne", voor haer, haere) afwijken van de in het eerstgenoemde hekelschrift gevolgde gewoonte. Of

„Je vous supplie doncques, Monsieur, que luy faciez la faveur qu'il puisse appercevoir que je suis en vostre bonne grâce, que me faites l'honneur de me tenir du ranc de ceux que vous aymez et qui vous sont affectionnés serviteurs; vous m'y obligerez grandement, et là où me vouldrez commander chose qui vous soit agréable, me trouverez toujours prest à vous servir, qui est l'endroict auquel, en me recommandant bien humblement à vos bonnes grâces, je prieeray Dieu vous donner, Monsieur, et augmenter les siennes sainctes.

Vostre affectionné serviteur et amy
Ph. de Marnix."

[1]) Zie Oud-Holland 1892, blz. 76 en vv.

men evenwel aan dergelijke eigenaardigheden in Marnix' stijl zóóveel gewicht mag hechten, als mijn geachte tegenstander doet, komt mij eenigszins bedenkelijk voor, waar men te doen heeft met een man, zóo wispelturig in het gebruik van sommige taalvormen als de heer van St. Aldegonde. Doch, al laat men die bedenkingen, niettegenstaande al het *tegenstrijdige* in de gissing van Wesenbeke's auteurschap, haar volle kracht behouden, dan nòg staan er andere tegenover, die juist het omgekeerde getuigen.

Is het b. v. niet merkwaardig, dat, terwijl het citaat op Wesenbeke's Beschryvinghe bijna letterlijk is nageschreven uit den Emdenschen Bijbel van 1568, de beide verweerschriften voorzien zijn met aanhalingen uit de H. Schrift, welke van *alle* bekende „gereformeerde" bijbelvertalingen afwijken? En wie ter wereld heeft ooit opgemerkt of vernomen, dat Wesenbeke zich bezig hield met proeven van bijbelvertaling? Ligt het niet veeleer voor de hand, aan te nemen, dat de auteur van de Beschrijvinghe, indien hij ook de pamfletten over Van Stralen en Hoorne hebbe opgesteld, zich aan den gewonen bijbeltekst zou hebben gehouden?

Marnix' werkzaamheid op dit gebied is integendeel bekend, en waren zijne fragmenten volledig bewaard gebleven, dan had men die met deze citaten kunnen vergelijken, en de overeenkomst evenzoo kunnen aantoonen, als nu alleen mogelijk is met het citaat uit Genesis, Cap. 4 op Hoorne's apologie, blz. 221. Aldaar leest men (zoo karakteristiek voor Marnix' ijverzucht in het gebruik van *du* en *dijn*): „De stemme *dijns* broeders bloet roept tot my vander aerden." De Emdensche bijbels van 1565, 1568 en 1569 hebben daarentegen „*uws* broeders".

Hiermede wensch ik te eindigen, al zij het niet onmogelijk, dat ook deze bewijsvoering den hr. Fruin niet „evident" genoeg is en hem onbevredigd laat. Naar mijne overtuiging zal nochtans het laatste woord in deze kwestie eerst dàn kunnen worden gesproken, wanneer, om 's Prinsen antwoord aan Hans Baert terug te vinden, het Huisarchief van H. M. de Koningin tot het doen van nasporingen in die richting weder toegankelijk zij.

J. F. VAN SOMEREN.

OUDHEIDKUNDE.

BIJDRAGE TOT DE GESCHIEDENIS

VAN HET VADERLANDSCHE SCHOOLWEZEN

DOOR

H. DE JAGER. [1]

Nevens de groote of Latijnsche school waren er andere scholen, en van één hoofd is opgeteekend dat hij een „aengenomen schoolmeester" was, dus door de Regeering aangesteld, waarom hij ook een wedde ontving. In de Rekening van den burgemeester-thes. over 1595—1596 staat fol. 21: „Betaeldt Anthony van Haestrecht, aengenomen schoolmeester deser stede, omme te leeren lesen, schrijven etc. de jonge dochters mitzgaders de knechgens beneden de 8 jaren, over een vierendeel jaers tractement jegens 18 £ gr. tsjaers, verschenen den 2en Oct. 96 facit.... 4 £ 10 sc. gr." Uit deze woorden mag men afleiden, dat hij in 1596 aangesteld werd. Dat hij reeds na enkele jaren ontslagen werd, blijkt uit de Rekening over 1598—1599, die ook een post voor denzelfden meester heeft, maar met dit slot: „op een tractement van 18 £ gr. tsjaers, compt hier over 8 maenden als tot Meije 99 incluijs, daermede hij van zijnnen dienst es gequijteert.... 10 £ 10 sc. gr." [2])

Eene aanteekening van 19 Oct. 1613 luidt: „Es mr. Jacob Merck op sijn versouck geaccordeert extraordinaris d'somme van 12 gul-

[1]) Slot van Nav. XLIII, blz. 458.

[2]) Een akte van 17 Mei 1608 noemt Trijn Pieters dr., weduwe van Dirck Thonisze, te Brielle, als schoonmoeder van Anthonij van Haestrecht. Zijne toen overleden vrouw schonk hem 2 kinderen. Zijn zwager Pieter Dirxe schipper komt in een aanteekening van 1616 (Bodtboeck, beg. 1609, p. 159 verso) voor als voogd van zijn kinderen. — In het Bodtboeck, beg. 1577, p. 153, is sprake van een huis, dat „toe te behooren plach Cornelis van Haestrecht."

den, soo ten regarde van de schamele kinderen, die hij es leerende, als anders, ende dat buijten den H. Geest vant Maerlandt." In plaats van *buijten* heeft men *uijt* te lezen. Den 19den Oct. 1616 werd denzelfden meester, nu Marcq genoemd, „uijt gratie thoege-„voucht, overmits hij wel arme kinderen leert, eens 2 ponden „grooten vlaems."

Het Doopregister van de jaren 1593—1600 maakt ons in eene aanteekening van 17 April 1594 bekend met „Grietge de school-vrouwe".

De Rekening van den H. geest te Maerland over 1594—1595 gewaagt p. 13 verso van „Maertgen Thonen schoolvrouwe". In de Rekening over 1597—1598 leest men van 4 £ gr. „Marijtgen Thonis dr. schoolvrouwe over een jaer onderhouts in haer ouderdom haer bij mijnen Heeren thoegevoucht." [1])

Blijkens de Acta van 6 Julij 1599 werd toen toegelaten tot het avondmaal Jaquemintgen Lodewijcks j. d., achter wier naam staat: „houdt schole int Suijteijnde".

Den 17den Jan. 1615 werd het volgende besloten: „Es Catharijna Gans, weduwe van mr. Jan de Jonge, advocaet, geremitteert haer weduwelijcke waeckgelt, soo lange ende ter tijt ende wijle thoe, dat zij kinderen sal leeren ende in goede hantwerck ouffenen".

Als schoolmeester fungeerde ook Mr. Jan van Dorsten, in 1620 te Brielle poorter geworden (Res. 27 Sept. 1620). Dat hij reeds vóór 1620 te Brielle schoolmeester was, zegt ons eene Res. Vroedsch. van 19 Dec. 1618. Als kwartiermeester had hij geweigerd „zijn lieutenant-quartiermeester te accepteeren ende installeeren." Dat was „vilipendentie van de Heeren Magistraten" en hij werd veroordeeld om schuld te bekennen, leed te betuigen, in vriendschap te leven met den luitenant-kwartiermeester en een boete te betalen. De resolutie eindigt aldus: „wat aengaet sijn schoolmeester-ende quartiermeesterschap mijn heeren houden t'selve in suspens omme te besien hoe hij hem daerinne voortaen tot contentement

---

[1]) Zie ook de Rekening over 1599—1600, p. 13 verso. Den 15den Febr. 1589 was Maritgen Toenis schoolvrouwe doopgetuige.

van mijn Heeren ende tot ruste van de stadt sal dragen." Mr. J. van Dorsten behoorde tot de Remonstranten.

Dat er in 't Weeshuis, Merula's stichting, door een meester onderwijs werd gegeven, is reeds gebleken uit het over mr. Carel Wijckhuijs medegedeelde. In de Rekening van den H. Geest en het Weeshuis over 1585—1586 leest men fol. 36 verso: „Betaelt Graclius Nauwijck (?) schoolmeester van Leijden van dat hij hier ontboden es geweest om met mijnen Heeren te spreecken van te wonen int weeshuijs, voor zijn gaen ende comen... 20 sc. gr." In de Rekening over 1617—1618 staat fol. 46: „Betaelt Cornelis Arentsze over een half jaer huere als schoolmeester int weeshuis.... 54 £." De meester kreeg wat meer, dan de kleermaker, die voor een half jaar 42 £ ontving, en de knecht, wiens halfjarig loon 45 £ was.

Ook het tractement van den dorpsschoolmeester werd door de Brielsche Regeering vastgesteld.

Johan Courhase, schoolmeester te Zwartewaal, accordeerde zij den 17den Julij 1592 8 ponden, en den 2den Jan. 1593 „twaelf ponden grooten tsiaers tot gagie." In de Rekening der geestel. goederen over 1593 staat, dat hem een stipendium van 72 £ jaarl. toegekend werd door de Heeren „om zijne bequaemheijt", en dat hij in April 1593 overleed.

Den 6den Nov. 1593 bepaalde de Regeering, dat de schoolmeesters, die „voortsaen ten platten lande aengenomen" zouden worden, „zouden genijeten tot gaige 8 ponden grooten vlaems tsiaers," te betalen door den „ontfanger van de ecclesiastique goederen."

Den 11den Oct. 1597 werden „opt aengeven van de predicanten des Classis van Voorne, ten eynde den schoolmeester tot Bommenede mede zoude mogen werden gegaigeert met de ordinaris 48 ponden, te 40 grooten, denselven schoolmeester de ordinaris 48 £ jaerlycx geaccordeert."

De aanwezige Rekeningen van de geestelijke goederen doen ons nog de volgende dorpsmeesters kennen.

Te Oude Tonge: Gijsbrecht van Breda, schoolmeester en koster, jaarl. tractement 48 ponden, vermeld in de Rekeningen over 1588 en 1593. De laatste Rekening spreekt van een vermeerdering van

zijn tractement „met 12 ponden tsjaers." — Jan Jacobsze, schoolmeester, lezer en voorzanger, jaarl. tract. 48 ponden, vermeld in de Rekeningen over 1610, 1614 en 1615.

Te Nieuwe Tonge: Jan Augustijnsze, schoolmeester en koster, ontving voor 13 maanden dienst 52 ponden, als gestorven vermeld in de Rek. over 1588. — Jacob Zegersze, schoolmeester en koster, tract. 48 ponden, vermeld in de Rek. over 1593. — Niclaes Eijngelsze de Bont (Bout?), schoolmeester, lezer en voorz., tract. 48 ponden, vermeld in de Rek. over 1610. — Engel Adriaensze, schoolmeester, lezer en voorz., tract. 48 ponden, vermeld in de Rekk. over 1614 en 1615.

Te Dirksland: Philips Lodewijck, schoolmeester en koster, tract. 48 p., vermeld in de Rekk. over 1588 en 1593. — Cornelis Reijloff, schoolmeester en koster, opvolger van Philips, tract. 48 p., vermeld in de Rek. over 1593. — Claes Jacobsz Strijcwant, schoolmeester, lezer en voorz., tract. 48 p., vermeld in de Rek. over 1610. — Jan Aertsze Vogels, schoolmeester, lezer en voorz., tract. 48 p., vermeld in de Rekk. over 1614 en 1615.

Te Vier Polders of „Nieulant": Joris Jorisze, schoolmeester, tract. 50 ponden, vermeld in de Rek. over 1593. — Jacob Jorisze, schoolmr., tract. 50 p., vermeld in de Rek. over 1610, 1614 en 1615.

Te Goedereede: Michiel Jopsze, schoolmeester en koster, tract. 48 p., vermeld in de Rek. over 1593. — Cornelis Meldert, schoolmr., lezer en voorz., tract. 48 p., vermeld in de Rekk. over 1610 en 1614. — Gillis Hoen, schoolmr., lezer en voorz., opvolger van Meldert, tract. 41 p., vermeld in de Rekk. over 1614 en 1615.

Te Zwartewaal [1]): Adolff Doen, „predecesseur" van Courhaesen, deed 4 maanden dienst na 't overlijden van Courhaesen, voor 16 ponden, vermeld in de Rek. over 1593. — Jan Meeusze van

[1]) In de Acta der Classis van Voorne dd. 20 April 1616 is sprake van Seger Cornelisze, eertijds schoolmeester te Zwartewaal. Hij werd beschuldigd door den kerkeraad zijner gemeente, dat hij „hem selven seer ombehoorlick" gedroeg „ende hem in verscheijden manieren vergrepen" had tegen „de kercke ende overheijt." Door de zorg der Classis kwam er tusschen den kerkeraad en den meester een verzoening tot stand.

Coninckxvelt, schoolmr., lezer en voorz., tract. 72 p., vermeld in de Rekk. over 1610 en 1614. [1]) — Lenaert Adriaensze jonge Bruijn, schoolmr., lezer en voorz., opvolger van Jan Meeusze, tract. 72 p., vermeld in de Rekk. over 1614 en 1615.

Te Rugge: Corstiaen Aertsze, schoolmr., tract. 50 p., vermeld in de Rekk. over 1610, 1614 en 1615. In de vóórlaatste Rek. is hij Cornelis Aertsze genoemd.

Te Oostvoorne: Aernoult Meldert, schoolmr., lezer en voorz., tract. 48 p., vermeld in de Rek. over 1615. In de Rekk. over 1610 en 1614 komt Cornelis Dirkse voor als voorlezer en voorz. op een tract. van 48 p., maar niet als schoolmeester.

Te Rockanje: Gillis Reijnaertsze, schoolmr., lezer en voorz., tract. 48 p., vermeld in de Rekk. over 1610, 1614 en 1615. — Opgevolgd door Arien Huijge, schoolmr., lezer en voorz., tract. 48 p., vermeld in de Rek. over 1615.

Te Nieuwenhoorn: Jacob Cornelisze en zijn opvolger David Jansze, schoolmeesters, lezers en voorzangers, tract. 48 p., vermeld in de Rek. over 1610. — Casper Mathijsze Brouckhuijs (Brouhuijs), schoolmr., lezer en voorz., tract. 48 p., vermeld in de Rekk. over 1614 en 1615.

Te Nieuw-Helvoet: Pieter Joosten, voorlezer en voorzanger, tract. 48 p., vermeld in de Rek. over 1610. Ofschoon hij aldaar niet als schoolmr. voorkomt, zal hij die functie wel hebben bekleed. — Opgevolgd door Jan Claesze de Naer, ook in plaats van De Naer genoemd Moer en Muyer, schoolmr., lezer en voorz., tract. 48 p., vermeld in de Rekk. over 1614 en 1615 [2]).

---

[1]) Deze man is als schoolmeester te Zwartewaal ook vermeld in de Rek. van het Gasthuis over 1608—1609, p. 28.

[2]) In de Acta der Classis van Voorne dd. 6 Oct. 1609 kwam ter tafel een „request van de Magistraet van Hellevoetsche sluijs, genaempt het Weergors," met verzoek „dat men soude willen bevoorderen, dat haer eenich onderhout voor een schoelmeestere mochte toegevoecht ende hare plaetse van een schoelmeestere versorcht worden." De Broeders benoemden voor die zaak een commissie en legden „die van Hellevoetsche sluijs" op „geen schoelmeester teeniger tijt aen te nemen dan met advijs des Classis."

Te Oudenhoorn: Stoffel Sijbrantsze, schoolmr., lezer en voorz., tract. 48 p., vermeld in de Rekk. over 1610, 1614 en 1615.

Te Ouddorp: Eduard Sandifort, schoolmr., lezer en voorz., tract. 48 p., vermeld in de Rekk. over 1610, 1614 en 1615.

Te Bommenede: Willem Willemsze, schoolmr., lezer en voorz., tract. 48 p., vermeld in de Rekk. over 1610, 1614 en 1615 [1]).

Uniform-Schutterij (XLXIII, 271). — Eene enkele aanteekening. De steller van dat artikeltje heeft volkomen gelijk. Eene zinsnede trekt daarin mijne bijzondere aandacht, n.l. die, welke de uniform vermeldt der lijfwachters van Koning Lodewijk. In een der jaren 1830—39 had Aardenburg onder zijne bezetting eene vrij talrijke artillerie; de eerste trompetter der stukrijders droeg een rooden rok. Ik herinner mij zeer goed, dat bij de eerste tonen van zijn speeltuig, het voortbrengen der overigen hem letterlijk door het springen van Mauske, zijn vurig vaal paard, belet werd. Hij droeg een rooden rok met gele lissen en zwarte rijbroek. Hij was de eenige Nederl. krijgsman, dien ik ooit met een rooden rok gekleed zag, hoewel ik vele uniformen op de fraaie plaatjes van Maaskamp gezien had. Vanwaar die eenige uniform onder de blauwe stukrijders? Hij was een Duitscher. G. P. ROOS.

Schotten. — Weet een onzer lezers ook iets mede te deelen over een regiment Schotten, onder bevel van Generaal Dundas (later Bentinck), dat in de tweede helft der vorige eeuw in Nederland'schen dienst was?

Amsterdam. HENRI J. SCHARP.

Rookpijpjes (XLXIII, 272). — Ik bezat er vroeger vele. Men noemde ze Spanjolenpuupjes. Ze werden uitgedolven op het in 1624 buiten de wallen gesloten Maria-kerkhof te Aardenburg en

---

[1]) Den 28sten April 1619 zijn te Brielle ondertrouwd en daarna te Bommeneede getrouwd mr. Gielis Reijnaerts, weduwnaar van Antwerpen, schoolmeester „der stede Bommeneede", en Maetjen Jobs, weduwe van Brouwershaven.

in de nabijheid der beroemde Zuidhalvemaan, toen men daar ter plaatse 1830--31, nieuwe barrikaden opwierp. Er werden toen ook eene menigte schedels en doodsbeenderen opgegraven buiten dat kerkhof, wellicht van gesneuvelden uit den 80jarigen oorlog. Sommige pijpjes hadden met loofwerk versierde kopjes en stelen. De kop was zeer klein en de steel vrij dik; wij schoolknapen gebruikten ze als pijpjes voor onze sigaren van 3 voor 2 centen!

G. P. ROOS.

Penningen (XLIII, 397). — Ziehier eenige opmerkingen.

1° Dux Cumbriae = Hertog van Cumberland (?)

3° Duitsche speelpenning. Deze „Spielmarken" komen in zeer groote hoeveelheid voor en bevatten veeltijds afbeeldingen van beroemde personen, tooneelen uit klassieke stukken, zooals op den hier beschreven de bekende scène uit „Wilhelm Tell" (2de bedrijf, 2e tooneel), alsook symbolen.

4° Speelpenning van Ernst Ludwig Sigismund Lauer.

5° De ruiter te paard, den draak bevechtende, is St. George, de schutspatroon van Engeland.

6° Eene dergelijke penning als de hier vermelde, bevindt zich in mijne collectie, met dit onderscheid, dat een manspersoon aan de tafel zit. Jaartal 1848. — Wellicht eene politieke spotpenning.

8° Penning, geslagen ter herinnering aan de benoeming van prins Napoleon Eugène Louis († 1 Juni 1879 in Z. Afrika in den strijd tegen de Zoeloe-Kaffers), zoon van Napoleon III tot korporaal bij het 1e regiment garde-grenadiers. De gravure, den jongen prins in uniform voorstellende, was destijds in Frankrijk zeer verspreid. Zie bijv. François Coppée. Eene Jeugd. Uitgave N. v. d. D. blz. 37.

Amsterdam. HENRI J. SCHARP.

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

SIGILLOGRAPHIE DES HAUSES VAN LINDE.

I.

A. Siegel des Gosuin van Linde.

Das ältest bekannte Siegel dieser Familie datirt aus dem Jahre 1299. — Durch einen Act vom 29 September, verkauft, Henrik van Ochten, die Güter von Bunnik und den Zehnten von Pothuysen, welchen er vom Bischoff von Utrecht zu Lehen hielt, an das Kapitel von St Peter in dieser Stadt, für eine Summe von fünf hundert Pfunden, und unter dem Versprechen seine eigenen in Ochten gelegenen Güter, welche einen weit höheren Werth hatten, zu Gunsten des obgenannten Bischoff's zu übertragen, und sie dann von ihm als Lehen zu empfangen; wenn er diese Bedingung nicht erfüllen würde, so würde das Kapitel eine jährliche auf seine Güter in Ochten lastende, in Renen zahlbare Rente von sechs und sechzig Pfunden zu beziehen haben.

Dieser Act ist von Van Spaen veröffentlicht worden, *Inleiding tot de geschiedenis van Gelderland*, Bd. IV, *Cod. dipl.* p. 28. Das Original befindet sich in dem Archiv von St Peter in Utrecht. — Butkens hat in seinen *Annales généalogiques de la maison de Lynden*, Preuves, p. 19, einen unrichtigen Text desselben veröffentlicht.

Zwölf Siegel hiengen an diesem Act, von denen die elf ersten zu van Spaen's Zeit existirten, das zwölfte jedochweggerissen war. — Das achte dieser Siegel war dasjenige des Gosuin van Lyende: er führt ein schwebendes Kreuz.

(S. Beilage A.)

B. Siegel des Didderic (Dirik, Theodor oder Thierry) van Linde.
(Sohn des Dirik und der Agnes van Herlaer, Gemahl der Ermengarde van Keppel.)

Von dieser Persönlichkeit existiren zwei verschiedene Siegel.

a) Kleines Siegel mit einem Durchmesser von 22 Millimeter; die Höhe des Schildes beträgt 9 Millimeter, der Durchmesser der Epicykloide, welche den Schild umschliesst, ist 15 Millimeter, und der Rand misst 4 Millimeter. Der Schild repräsentirt ein gemeines Kreuz; die Legende ist:

+ Haer · diederic · va · lienden · —

Zwei Exemplare dieses Siegels sind uns bekannt.

1. In dem Staats-Archiv von Arnhem (Rechnungs-Hof von Geldern, N° 112) hängt das eine am Heiraths-Vertrag zwischen Willem, Graf von Iülich und Margaretha, ältester Tochter des Reinald, Grafen von Geldern, ein Vertrag der am 1 Merz 1333 genehmigt wurde, und zu dessen Vollstreckung, unter Anderen, Didderic van Leynden, sich verbürgt. (S. Nijhoff, Gedenkw. Bd. I n° 268) S. Tafel I, Siegel N° 2.

2. Das Andere hängt in demselben Archive (Rechnungs-Hof von Geldern N° 581) an einer Urkunde vom 5 Februar 1335. In diesem Act erklärt Hubrecht van Lienden, von dem Grafen von Geldern, den waard van Raenen, welchen der Graf von Johan van Amstel erkauft hatte, auf Lebensdauer, zur Nutzniessung, erhalten zu haben. An diesem Act befindet sich das Siegel des Dirk, heer van Lienden, ridder. (S. Nijhoff n° 299 — Annales de la maison de Lynden, Preuves, p. 24, — van Hasselt, Roozendaal p. 7).

S. Tafel I, Siegel N° 1.

b) Siegel, welches in einem Schild von 8½ Millimeter Höhe, in einer Epicykloide von 17½ Millimeter Durchmesser, ein gemeines Kreuz führt. Die Breite des Randes ist 4 Millimeter; das ganze Siegel hat 25½ Millimeter Durchmesser. Legende: † teodoridi · de · lienden · milits.

Von diesem Siegel kennen wir drei Exemplare, welche, alle drei, in dem Staats-Archiv zu Arnhem deponirt sind:

Sigillographie des Hauses van Linde I.

Tafel I.

1.

Diederic, heer van Lienden
5. Februar 1335

2.

Dirick van Lienden, ridder
1. Merz 1333

3.

Dirick van Lienden, ridder
28. Januar 1344

4.

Dirick van Lienden, ridder
25. Januar 1359

5.

Diederick, heer van Lienden
12. Juli 1358

1. Das erste befindet sich an einer Urkunde (Stadt Arnhem, Schachtel N° 1) vom 28 Januar 1344, durch welche die Städte Arnhem und Wageningen Sicherstellung in betreff der Werthe, welche sie zur Bezahlung der Schulden des Herzogs von Geldern vorgestreckt hatten, erhielten. Dieser Act ist, unter Anderen, von Didderic van Lyenden gesiegelt (S. Nijhoff, Bd. II, n° 2). S. Tafel I, Siegel N° 3.
2. Das Zweite hängt an einer Urkunde vom 12 Juli 1358 (Stadt Arnhem, Schachtel N° 1) in welcher die von Johan van Mörs, Arnold van Arckel, den Städten von Wageningen, Rurmund, Zütphen und Arnhem gewählten Räthe des Herzogs von Geldern, und sein Bruder Eduard, die mit ihrer Mission verbundenen Funktionen getreulich zu erfüllen versprechen. Unter diesen Räthen, welche den Act besiegeln, befindet sich das Siegel des Dideric, heer van Lyenden, riddere. (S. Nijhoff Bd. II, N° 88). S. Tafel I, Siegel N° 5.
3. Das dritte befindet sich an einem, zwischen den Herren, den Rittern, den Junkern und den Städten von Geldern und von Cleve geschlossenen Allianz-Vertrag, mit dem Datum vom 25 Januar 1359 (Rechnungshof von Geldern, N° 272) (S. Nijhoff, Bd. II, n° 89) S. Tafel I, Siegel N° 4.

C. Siegel des Hubrecht van Linde.

Diameter, 21½ Millimeter; Höhe des Schildes, 10; Rand, 4 Millimeter. Legende: S · HVBERTI · DE · LIENDE · Der Schild zeigt ein gerautetes Kreuz.

Dieses Siegel ist an dem, unter den oben erwähnten Urkunden des Dirk, heer van Lienden, unter dem Buchstaben *a*, n° 2 befindlichen Acte vom 5 Februar 1335 (Rechnungshof von Geldern N° 581) S. Tafel II, Siegel N° 6.

D. Siegel des Johan van Linde.

(Sohn des Dirik und der Ermengarde van Keppel, Gemahl, in

erster Ehe, der Elisabeth van den Bergh und der Sophie van Bylant) — S. Beilage B.

Diameter des Siegels, 30 Millimeter; Höhe des Schildes, 13; Epicykloide, 20; Rand, 4. Gemeines Kreuz; Legende + S · IOANNIS · DOMINI · DE · LIENDE · MILITIS.

Von diesem Siegel sind sechs Exemplare bekannt:

1. Hängt an einer Urkunde vom 27 September 1365 im Staats-Archiv zu Düsseldorf. In diesem Act, befreit Johan, here van Lyende, Ida, Tochter des Bastard von Ossen van Byenen und ihre Nachkommenschaft von allen Abgaben und Curmeden, welche sie ihm schuldete. (S. Beilage G. und Tafel II, Siegel 7).
2. Im Staats-Archiv von Arnhem (Johanniter Ordens-Commende in Arnhem N° 8i) an einer Urkunde vom 7 Januar 1367. In diesem Act erklären Herman van Scriver und Sarys Jacobssoen, Schöffen von Arnhem dass, vor ihnen, Willem der Smit van Hoesden von Bruder Geryd van der Eycke, Komtur in Arnhem, als Repräsentant seines Ordens, achtzig in Hoesden, in den Polle gelegenen Morgen Landes erhalten habe, um sie während eines Termines von zehn Jahren zu bebauen ten halve — Her Johan, here van Lienden, ridder, siegelt auf Verlangen des Willem der Smet, den Act. (S. Beilage C. und Tafel II, Siegel 8).
3. Im Staats-Archiv zu Arnhem (Rechnungshof von Geldern N° 437) an dem am 1 November 1368 abgeschlossenen Heiraths-Vertrag, zwischen Eduard, Herzog von Geldern und Catherina, ältester Tochter des Albert von Bayern. Johan, here van Lyenden, ist einer der Ritter, welcher die Ausführung des Vertrags verbürgt. (S. Nijhoff Bd. II n° 161 und Tafel II, Siegel 9).
4. Im Staats-Archiv von Düsseldorf mit dem Datum vom 25 Mai 1372. Durch diesen Act versprechen eine gewisse Anzahl von Ritter und Juncker, dem Jean de Blois, Herzog von Geldern und Graf von Zutphen, ihn von allen im Namen des Messire Rutger van Lackmonde, Ritter, des Rutger van Renwick und des Dirick van Roeden, Juncker, gemachten Versprechen in

6.

Hubrecht van Lienden
5. Februar 1335

7.

Johan, here van Linde, ridder
27. September 1365

8.

Johan, here van Liende, ridder
7. Januar 1367

9.

Johan, here van Liende, ridder
1. November 1368

10.

Steven van Lienden
25. Mai 1372

betreff der zu der Erbnachfolge gehörigen Güter des Rutger van Lewenborg, vormals Bürgers von Nyelvingen, schadlos zu halten. Unter der Zahl der Ritter, welche siegelten, befinden sich Johan, here van Lyenden und Steven van Lyenden (S. Beilage F und Tafel II, Siegel 10 [1]) und Siegel 7).

5. Im Staats-Archiv zu Düsseldorf an einer Urkunde vom 7 Dezember 1373. Durch diesen Act erklären Johan, here van Lyenden und Margaretha, seine Gemahlin, dass deren Vetter, Reinald van Brederode, Herr von Genepp, die 500 auf dem Standgeld von Heusden haftenden Pfunde, zu deren Gunsten anerkannt hat, und ihnen dafür alle seine Güter in der Betuwe auf Hypothek gegeben habe. Andrerseits, hat Reinald von Brederode, das Haus von Gruensforde, für welches sie ihm eine Summe von 3000 Pfunden zuerkannt haben, und das sie nicht weiter mit Hypotheken belasten könnten, für sie gebaut. Um diesen gegenseitigen Schuldenstand zu vereinfachen, verpflichten sich Johan van Lienden und seine Gemahlin, auf ihre Schuldforderung auf Heusden, auf ihre Hypotheke auf die Güter von Brederode in der Betuwe, und auf Alles was ihnen noch von dem Hause von Gruensforde gehört, unter der Bedingung zu verzichten, dass ihnen Reinald van Brederode und seine Gemahlin, eine Rente von 500 Pfund Silber auf die Güter in der Herrschaft van der Eeme, zuschreiben (S. Beilage D und Tafel II, Siegel 7).

6. An einer Urkunde vom 21 Februar 1375 im Staats-Archiv zu Arnhem (Johannitter-Ordens-Commende in Arnhem N° 81). Durch diesen Act verzichten Willem die Smyt und Elisabeth, seine Gemahlin, auf die Ausbeutung des Hofes von Huesden, opten Polle, und auf den Schaden, welchen sie von der Johannitter-Ordens-Commende in Arnhem durch Feuer, durch Theilung des Viehstandes, an Roggen und an errichteden Gebäulichkeiten, verlangen könnten. Her Johan, here van Lyenden, und Steven van Lyenden, here van Hymmen, siegeln

---

[1]) Auf der Spitze des Helmschmuckes (Heidenhut) ist ein stehender (kleiner) Löwe sichtbar.

den Act, auf Verlangen der Eheleute der Smyt. (S. Beilage E und Tafel III, Siegel N° 11 und N° 12).

E. Siegel des Steven van Linde, Ritter.
(Sohn des Dirick und der Agnes van Herlaer.)

Diameter 27 Millimeter; Höhe des Schildes, 9; Rand 3 Millimeter. Der Schild ist schief angelehnt. Helmschmuck: ein Heidenhut. Legende:.... + S · STEVEN · VAN · LIENDEN.

Von diesem Siegel kennen wir drei Exemplare:

1. Hängt an einer Urkunde vom 1 November 1368 im Staats-Archiv von Arnhem (Rechnungshof von Geldern, N° 437). Dieser Act ist erwähnt unter D n° 3. (S. Tafel IV, Siegel N° 19).
2. Hängt an einer Urkunde vom 1 November 1368 im Staats-Archiv von Arnhem (Rechnungshof von Geldern, N° 380) durch welche Eduard, Herzog von Geldern, sich verpflichtet, falls er ohne Erben sterben sollte, das Heirathsgut seiner Gemahlin Catherina, ältester Tochter des Herzogs van Bayern, zu ersetzen. (S. Nijhoff Bd. II n° 162 und Tafel IV, Siegel N° 20.)
3. Hängt an einer Urkunde vom 25 Mai 1372 im Staats-Archiv zu Düsseldorf. Dieser Act ist erwähnt unter D n° 4. (S. Tafel II, Siegel 10).

F. Steven van Linde, Juncker.
(Sohn des Dirick und der Ermengarde van Keppel.)

Diameter 25 Millimeter; Höhe des Schildes 9 Millimeter; Rand 4 Millimeter. — Der Schild zeigt ein gemeines Kreuz. Legende: + S · STE—PHANI—DE · LI—ENDEN.

Von diesem Siegel kennen wir vier Exemplare:

1. Hängt an einer Urkunde vom 1 November 1368 im Staats-Archiv zu Arnhem (Rechnungshof von Geldern, N° 437), erwähnt unter D n° 3. (S. Tafel III, Siegel N° 13).
2. In demselben Archiv, (Rechnungshof von Geldern N° 380) an der Urkunde vom 1 November 1368, erwähnt unter E n° 2. (S. Tafel III, Siegel N° 14).
3. in demselben Archiv (Johannitter-Ordens Commende zu Arnhem

11.

Johan, here van Linde, ridder
21. Februar 1335

12.

Steven van Lienden,
here van Hymmen,
21. Februar 1375

13.

Steven van Lienden
1. November 1368

14.

Steven van Lienden
1. November 1368

15.

Steven van Lienden
21. Februar 1375

16.

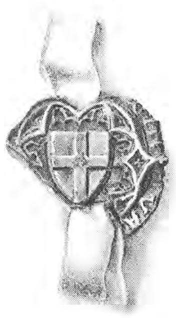

Goswin van Linde, ridder
21. April 1375

17.

Dirc, heer van Linden
27. Merz 1392

18.

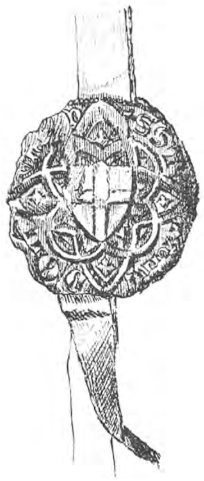

Steven van Lienden
11. Juni 1381

19.

Steven van Lienden
1. November 1368

20.

Steven van Lienden
1. November 1368

N° 8[l]), an einer Urkunde vom 21 Februar 1375, erwähnt unter D n° 6.

S. Tafel III, Siegel N° 15.

4. in demselben Archiv (Rechnungshof von Geldern, N° 229), an einem Act vom 11 Juni 1381, durch welchen Steven van Lyenden, Knaepe, in seiner Eigenschaft als Vormund der Kinder seines Bruders, heren Johan, heren van Lyenden und der Margaretha, vrouwe van Lyenden, auf alle ihre Rechte auf das ampt von Wageningen verzichtet (S. Nijhoff, Bd. III, n° 76 und Tafel IV, Siegel N° 18).

G. Siegel des Gosuin van Linde.

(Sohn des Steven, Ritter, und der.......)

Diameter 21; Epicykloide 21; Höhe des Schildes 10; Rand 3 Millimeter. — Der Schild zeigt ein gemeines Kreuz; Legende: unentzifferbar G.... UIN · VA.....

Dieses Siegel befindet sich im Staats-Archiv zu Arnhem (Herrschaft (dann Grafschaft) von Culemborg, N° 167a), an einer Urkunde vom 21 April 1375, durch welche her Steven van Lienden und her Goeswiim van Lienden, sein Sohn, an Henrik van Mouderic, in die malscap van Salmonde gelegene Güter, verkaufen. (S. Beilage H und Tafel IV, Siegel N° 16).

H. Siegel des Dirick van Linde.

(Sohn des Dirick und der Margaretha van Gennep.)

Diameter 30 Millimeter; Höhe des Schildes 13; Rand, 4. — Der Schild zeigt ein gemeines Kreuz in einer dreilappigen Epicykloide. Legende: H + S · DIRC..... VA...... LIENDEN. Dieses Siegel hängt an einer Urkunde vom 21 Merz 1392 im Staats-Archiv zu Arnhem (Johannitter-Ordens-Commende zu Arnhem N° 123a). In diesem Act erklärt Diric, heer van Lienden, knape, dass sein Bruder Johan, Bastard van Lienden, in seinem Namen an einem Hofgericht den Vorsitz führte, wo — vor ihm und seinen Mitpächtern, Johan van Beynhem, Sohn des Johan, Johan van Tryest und Johan van Ewyc — Elie van Beynhem und seine Gemahlin, Aleyde van

Druten, zu Gunsten des Gerhard den Rycken, Deutsch-Ordens-Ritter, als Repräsentanten der Speisekammer der Johannitter-Ordens-Commende zu Arnhem, 17 im maalscape von Ommeren gelegenen hont Landes, übertragen haben. (S. Beilage I und Tafel IV, Siegel 17).

N.B. Ausser den eben beschriebenen Siegeln, kennen wir noch drei, welche jedoch in diese zu beginnende Abhandlung nicht einbezogen werden können: Das erste (hängt an einer Urkunde der ehemaligen Reichs-Abtei Elten, mit dem Datum vom 17 April 1444), weil dasselbe einem Dirck van Linden, Sohn des N und der N van Bulloe, welcher in unserer Genealogie nicht bekannt ist, gehört, — das zweite (welches von der D. O. Commende Alten-Biesen stammt), weil es keinem Mitglied der van Linde von Geldern gehört, — das dritte (aus dem Staats-Archiv zu Düsseldorf, Section Curcölln), weil es von einem Bernt van Linden herrührt, welcher sich aus einer anderen als der uns beschäftigenden Familie hervorgeht. [1])

Die über das 14te Jahrhundert hinausgehenden Siegel bedürfen keiner weiteren Berücksichtigung; da das Kreuz das definitive heraldische Symbol der Familie geworden ist, könnte es mit anderen Familien gehörenden Wappen, in einem einzigen Schilde dargestellt sein, das ändert den Kern der Frage nicht mehr.

Der Zweck unserer Arbeit gilt der Erforschung des Urstammwappens der Familie van Linde, dessen verschiedenen Transformationen, und den Beweggründen, welche dieselben verursacht haben, bis zu dem Momente, wo das Wappen stabil und unveränderlich geworden ist.

---

[1]) Diese drei Siegel werden im Schlusstheile dieser Arbeit des Näheren erwähnt und reproducirt werden.

§ II. STUDIE ÜBER DIE LINDE'SCHEN SIEGEL IN DEN ANNALES DE *LA MAISON DE LYNDEN VON BUTKENS — SIE SIND VON EINEM FÄLSCHER FABRICIRT WORDEN — NUR ZWEI DERSELBEN SIND AUTHENTISCH.*

Das Siegel des Gosuin van Linde.

Das älteste Siegel des Hauses van Lynde befindet sich an einer absolut authentischen Urkunde; es ist dasjenige des Gosuin van Linde, welches an der Urkunde vom 29 September 1299 hängt. Van Spaen hat diese Urkunde mit seinen eigenen Augen in den Archivalien von St Peter in Utrecht gesehen; er hat dieselbe *ex originali* veröffentlicht, er sagt, dass das Wappen im Siegel des Gosuin, ein schwebendes Kreuz vorstellt; das schwebende Kreuz ist somit die älteste heraldische Kreuzesform des Hauses van Linde.

Butkens wagte dasselbe nicht in den Annales zu reproduciren. Warum?

Auf Seite 19 seiner urkundlichen Belege (*Preuves*), hat Butkens ebenso den, von Van Spaen reproducirten Act, veröffentlicht, aber er hat sich wohl gehütet uns die Zeichnung der an demselben angehängten Siegel zu überlassen. Die Reproduction dieser Siegel wäre in der That die Verdammung seines Werkes, durch ihn selbst, gewesen. Wie hätte er, da diese Reproduction existirt, die dem Johan van Lede [1]) beigelegte Filiation halten können? Wie hätte er das gemeine Kreuz auf viel älteren Urkunden, welche er mit Text und Siegeln, auf den 18 ersten Seiten der *Preuves* seines Werkes reproducirt, rechtfertigen können? Der gelehrte Abt von Antwerpen hielt steif und fest daran, für seine Familie van Lynden, einen d'Aspremont'schen Ursprung festzustellen: zu diesem Zwecke benöthigte er Urkunden mit d'Aspremont'schen Wappen, und,

[1]) Van Spaen berichtet für Johan van Lede zwei *wechselgezinnte Balken*, und Butkens, Annales p. 94, sagt, er sei der Sohn des Dirick II, Herrn von Lynden und der Agnes van Herlaer, und dieser Dirick führte nach Butkens, in Roth ein goldenes gemeines Kreuz.

da diese Urkunden nicht existirten, fabricirte er dieselben, oder bediente sich fabricirter Acten bei der Zusammenstellung der *Annales.* Streng kritisirt von den Gelehrten seiner Zeitepoche, wurde Butkens es nicht weniger von den gelehrtesten späteren Schriftstellern. Van Spaen schreibt thatsächlich das Folgende über die Urkundentexte vor 1290:

Die Texte von Butkens sind fabricirt.

„In dem ganzen *Charterboek* von B o n d a m, welches bis „1285 reicht, — (die Zeit bis zu welcher van Spaen „schrieb) — findet man keine in niederdeutscher (oder „flämischer) Sprache geschriebenen Urkunden. Denn das „Schreiben von 1263, welches die Privilegien der Stadt „Wageningen enthält, ist nur eine von Slichtenhorst ver-„öffentlichte schlechte Uebersetsung, während das Schreiben „selbst, grosses Erstaunen verursacht. Der Schriftwechsel „mit Messire R u d o l p h C o c k von 1265 ist ein viel „später verfasster Auszug, wie man aus den Worten P h i-„l i p p a d e S i m p o l welche nie die Gemahlin des Grafen „O t t o gewesen ist, sieht: (*Charterboek* von Van Mieris, „p. 559 & 574). In dem *Charterboek* von Van Mieris, scheint „es, dass sich der Graf F l o r e n t V, mit Ausnahme eini-„ger Uebersetzungen, welche keine Uebersetzungen zu sein „er behauptet, gegen 1270 manchmal der niederdeutschen „oder vlämischen Sprache bedient hat, aber nur gleichzeitig „mit der lateinischen Sprache. Man findet den selben That-„bestand in den von Van de Wael veröffentlichten Urkun-„den von Dordrecht. In den belgischen Urkunden-Samm-„lungen, haben wir keinen in niederdeutscher Sprache „geschriebenen Act des Grafen R e i n a l d I gefunden, „und sein Sohn R e i n a l d II bediente sich noch viel des „Lateinischen. Die ältesten Schriftstücke in Niederdeutsch, „welche wir kennen, befinden sich in Cöln. Es sind: 1) Ein „Vertrag von 1251 zwischen dem Erzbischoff und dem „Grafen von Jülich, und, was bemerkenswerth, auf dem-„selben Pergament findet sich der Act zuerst in lateini-

„scher und dann in niederdeutscher Sprache. Da wo der „lateinische Text aufhört, liest man: *Interpretatio compo-„sitionis in verbis theutonicis*, dann folgt, in extenso, der „niederdeutsche Text; —2) Eine Aussöhnung des Erz-„bischoffs Conrard mit der Stadt Cöln, vom Jahre 1257; — „3) Zwei Schreiben derselben Natur, zwischen dem Erzbi-„schoff Engelbert und der Stadt Cöln aus dem Jahre 1262; — „4) Ein Vertrag von 1264, zwischen Rutger, Vogt „von Cöln, und der Stadt. In betreff der Grafen von „Cleve, haben wir vor 1306 kein niederdeutsches Schrift-„stück gefunden. — Was wir hier sagen, sagt „van Spaen [1]), wird zur Beurtheilung der von „Butkens producirten Urkunden genü-„gen [2]).

Die Siegel von Butkens sind reine Erfindung.

Soweit über den Text der Urkunden. — In betreff der Siegel war das Urtheil der modernen Autoren nicht minder streng. Lassen wir eine der Autoritäten in der genealogischen Wissenschaft, M. Lainé, sprechen:

„Le premier titre par Butkens, sagt dieser Autor, du „III des calendes de mai 1138 est une donation faite à „l'église de St. Martin à Utrecht par Arnold d'Aspremont, „seigneur de Lynden, et sa femme. Cet acte est scellé du „sceau d'André, évêque d'Utrecht, d'Arnold d'Aspremont „(une croix), la banderolle dudit sceau portait son nom et „surnom, et d'Hélène, son épouse. Elle y est représentée „en pied. A dextre de son effigie est un petit écusson à „une croix (*armes de son mari*) et a ses pieds un écusson „un peu plus grand (*celui de sa famille* représentant un „*bandé de six pièces*). — Les descendants d'Arnold ont tous „porté le seul nom de Lynden, jusqu'en 1676 alors qu'ils „ont pris le nom d'Aspremont en vertu de la cession que

[1]) S. Inl. tot de Gesch. van Gelderland. Bd. III, p. 438.

[2]) In den Annales sind bis 1290 vierzehn Urkunden producirt, von denen nicht weniger als neun in niederdeutscher Sprache verfasst sind, also, nach van Spaen, eben so viele Fälschungen.

„Henri de Sorcy leur fit de ses droits sur le comté d'As„premont. Guillaume, seigneur de Lynden, énoncé fils de „Arnold d'Aspremont, et Agnes de Montbelliard, sa femme, „scellèrent une charte de 1180. Le sceau du mari repro„duit *une croix*, celui de sa femme un écu a quatre bandes „et pour cimier un lévrier marchant. (Preuves p. 4, 5, 6). „A la page 6. Butkens rapporte une charte de 1190 de „Florent, fils de Guillaume, seigneur de Lynden, et d'Agnes „de Wachtendonck, sa femme, également scellée de leur „sceaux respectifs; le même auteur justifie les degrés „suivants par des actes presque toujours scellés par le „mari et la femme.

„Les savants qui vivaient du temps de Butkens et qui „connaissaient l'extrême rareté des sceaux armoiries dans „le commencement du XIIIe siècle, ceux qui avec raison „pouvaient regarder comme une chose presque *miraculeuse* „la conservation d'un seul de ces sceaux, à une charte „sur mille, pour cette époque, ont dû être fort étonnés „de cette exhibition de titres de 1138, 1180, 1190, scellés, „non pas seulement d'un sceau, mais toujours de deux „sceaux, celui du mari et celui de la femme et tous ces „sceaux existant en 1626 dans l'état de conservation le „plus parfait. Ceux de 1138 et 1180 ont dû particulière„ment exciter l'attention, *parce qu'au temps ou ils se rap„portent, les femmes ne portaient point les armes de leurs „familles et qu'un cimier placé sur un écu est un fait sans „exemple au XIIe siècle.* Aussi M.M. de St. Marthe ne „tiennent-ils aucun compte de ces *prétendues* preuves „quant à l'origine de la maison de Lynden, car ils se „bornent à rappeler que cette famille tenait à honneur „de se dire descendre de la famille d'Aspremont. Ce „n'est que postérieurement, en 1640, que cette prétention „a pris quelque consistance, moins par le livre de Butkens, „que par l'acte de recognition de la branche d'Aspremont— Sorcy en 1676." (S. Généalogie de la maison de Briey,

dans les Archives général. et histor. de la noblesse de France, Bd. IX. p. 22, note). [1])

Fügen wir noch im Allgemeinen hinzu, was M. van Spaen in betreff der Wappen im 12ten Jahrhundert sagt:

---

[1]) Anmerkung. Der „Annuaire de la Noblesse de Belgique" von Baron de Stein d'Altenstein, Jahrgang 1880, Band 34, p. 36, 37 u. 38, schreibt, als Einleitung, zu einer 65 Seiten umfassenden Genealogie der Grafen d'Aspremont Lynden, den folgenden geschichtlichen Artikel über diese letztere Familie:

„L'illustre famille de Lynden, du duché de Gueldre, a la prétention de descendre „de la maison d'Aspremont, en Lorraine, qui se croit elle même issue de la „maison d'Este. Christophe Butkens a donné du crédit à cette prétention en „publiant au nombre des pièces justificatives de ses *Annales Généalogiques de „la famille de Lynden* (Anvers 1626), plusieurs chartes (munies de leurs sceaux) „et des extraits de vieilles chroniques qui paraissent en effet justifier les premiers „degrés de la généalogie des seigneurs de Lynden. Mais depuis longtemps la „critique s'est refusée à admettre l'authenticité des documents produits par le „savant prieur de St. Sauveur. La défiance qui a accueilli la publication de ces „documents, s'est même étendue sur un ouvrage historique plus considérable „du même auteur (Trophées du Brabant) qui n'est consulté de nos jours qu'avec „une prudente réserve. Il est probable que c'est la ressemblance des armoiries „qui a donné lieu à la croyance que les de Lynden et d'Aspremont ont une „origine commune; toutes deux portent de gueules à la croix d'or pour les „premiers, d'argent pour les derniers.

„Dans le diplôme par lequel l'Empereur Ferdinand II érigea, le 31 Mars 1623, „la baronie de Reckheim en comté de l'empire en faveur d'Ernest de Lynden, „baron de Reckheim, Thiennes, Steenbecque, Borsheim, celui-ci (au frais duquel „Butkens avait fait imprimer son livre) est dit issue des libres barons d'Aspremont, „Lynden et Hemmen et les armes figurées sont: Ecartelé: de gueules à la croix „d'or (Lynden), et d'or au lion de gueules lampassé du même (Reckheim), et „sur le tout d'azur, à l'aigle d'argent (Este).

„C'est le premier indice dans un acte souverain d'une prétention inconnue jus- „qu'alors. Toutefois le nom d'Aspremont n'est point attribué au nouveau comte. „Son successeur, Ferdinand, n'est pas non plus désigné sous ce nom, dans le „diplôme de Ferdinand III, du 22 février 1646, confirmant les priviléges dont „jouissait depuis 1442 la libre baronnie de Reckheim au sujet du droit de tonlieu. „Néanmoins il le prend sur quelques unes des monnaies qu'il avait le droit „de frapper.

„Les descendants de ce dernier se nommèrent tous comtes et comtesses d'As- „premont-Lynden et cet usage devint général pour la plupart des branches de „la famille de Lynden après la recognition formelle d'Henri, Comte d'Aspremont- „Sorcy, et la cession qu'il fit en 1676 à Ferdinand-Gobert, comte d'Aspremont, „de Lynden et de Reckheim, de tous ses droits sur le comté d'Aspremont en „Lorraine. Dès le 16 mars 1676, la branche actuellement existante des Seigneurs

„Vor dem 12ten Jahrhundert, findet man noch keine „bestimmten Zeichen auf den Schilden der Prinzen, der Gra- „fen und der Herren, noch weniger findet man erbliche Wap- „pen bei den Ministerialen oder dem niederen Adel.— „Diese Zeitperiode bezeichnet den Anfang der Gegensiegel, „welche manchmal das Wappen der Familie und manchmal „willkürliche, selbst lächerliche Gegenstände, repräsentiren. „Aus diesen, bei den Jüngsten und den Brüdern erhaltenen „Gegensiegeln, sind die erblichen Wappen, welche gewöhn- „lich mit besonderen Zeichen oder Beizeichen versehen „sind, um die Posteriorität der Geburt, durch Hinzufügung „oder Unterdrückung der heraldischen Stücke oder durch „Veränderung der Farben anzudeuten, hervorgegangen. „Wir sprechen nicht von Frauensiegeln: um diese Zeit- „periode war die Repräsentation von Wappen auf diesen „Siegeln noch nicht gebräuchlich. [1])

Diese beiden Meinungen der hervorragendsten Kritiker genügen, um Butkens für alle seine urkundlichen Belege vor 1290 den Gnadenstoss zu versetzen. Prüfen wir nun, ausschliesslich vom sigillographischen Standpunkte aus, die heraldischen Stücke welche er für das XIVte Jahrhundert liefert. — Sagen wir ein Wort über die Siegel welche Butkens den van Linde von 1290 bis zum Ende des 14ten Jahrhunderts zuschreibt.

Das Siegel des Dirik van Linde.

1. In einem Act von 1298 siegelt Dirik van Linde, Gemahl der Agnes van Herlaer, zu Pferd, sigillo militari. — Kann dieses Siegel von Dirik benützt worden sein? Gehörte es wirklich der Klasse der milites an? — Welche war die sociale Stellung der van Linde in 1298? Dies ist die Frage, deren Feststellung von Wichtigkeit ist,

„de Barvaux, obtint la confirmation du titre de Comte d'Aspremont, avec création „du titre de comte de Lynden. En 1732, Adrien, baron de Lynden, appartenant „à une branche restée en Gueldre, fut à son tour créé comte du St. Empire „sous les mêmes noms d'Aspremont & de Lynden.

[1]) S. Van Spaen, Bd. II, p. 60—65.

und deswegen haben wir uns in besondere Details in betreff des von denselben besessenen Grundbesitzes, sei es an Eigenthum, sei es an Lehen, einzulassen.

Wir folgen hier M. van Spaen:

a) Lienden war ein Besitz Wichman's, comes in littore Rheni. In 970, gab dieser Graf, thatsächlich, der Kirche von Elten, unter anderen Gütern, die curtis von Liendle, oder, nach einem anderen alten Manuscript, Liendna.

Ueber diese Schenkung entstand eine Streitigkeit zwischen der Aebtissin von Elten und Adele, Tochter des Grafen Wichman, dazumals an den Grafen Balderich verheirathet, welche durch den Kaiser Otto III in 997 beigelegt wurde. Die Hälfte von Lienden (Lienden dimidia pars) blieb bei Elten, während Adele die andere Hälfte zurückbehielt und sie später dem Bischoff Adelbord, für das Kloster von Hogenhorst schenkte. Dies geht hervor aus einer Bestätigung der Schenkung mit dem Datum 1028, unter dem Bischoff Bernurph, einer Bestätigung, in welcher diese Oertlichkeit sich atrium Lienne nennt. In nachfolgenden, aus dem Jahre 1050 datirenden Bestätigungsbriefen, liest man omnia praedia que Adelboldo Adela comitissa dedit, atrium Lienne cum omni procinctu et districtu in novalibus sylvis, etc., was ein Beweis ist, dass in der Schenkung die Gerichtsbarkeit mit einbegriffen war. In Folge dieser Acten ist es erklärlich, wie die Abtei in den Besitz der Hälfte von Lienden kam.

Die andere Hälfte von Lienden, welche der Kaiser Otto der Aebtissin von Elten anwies, wurde eigenen Herren zu Lehen gegeben, welche dann den Namen Lienden annahmen, und nichts von der anderen, der Abtei von St Paul gehörenden Hälfte, zu erwarten, noch etwas mit derselben gemein hatten. (S. Bd. III p. 434.) Die Succession dieser Herren ist sehr dunkel. Die von Butkens in den Annales de

la maison de Lynden veröffentlichten Schriftstücke geben wenig Aufschluss, und man kann denselben kein Vertrauen schenken. — Was uns am Wahrscheinlichsten erscheint, ist, dass eine adelige Familie, entweder aus Geldern, oder (wie andere sagen) eine aus der Familie d'Aspremont [1]) hervorgegangene, auf die eine oder die andere Weise, die der Abtei von Elten gehörende Herrschaft von Lienden erworben hat. Thatsächlich, ist diese halbe Herrschaft heute noch ein Lehen der fraglichen Abtei, und hat nichts in gemein mit der anderen Hälfte, welche der Abtei von St Paul gehört. (S. Van Spaen, Bd. III, p. 437.)

b) Oudenweerd. — Die Herren van Lienden besassen auch schon in weit zurückgehender Zeit, den Landcomplex von Oudenweert bei Nyerlede, welche als Lehen von der. Abtei St Paul als Hochherrschaft verliehen wurde. Butkens hat auf Seite 7, 10, 11, 16, 29, 34, 53 etc., mehrere, auf dieselbe Bezug habende Investituren, welche jedoch nicht alle authentisch zu sein scheinen, veröffentlicht

c) Lede. — Erst in 1379 erhielt Johan, Herr van Lienden, vom Herzog von Geldern die Investitur für dasselbe, wie man aus den Feudal-Acten von Geldern im Staats-Archiv zu Arnhem, welche in „De Navorscher" 1891, N° 11, p. 564—573 veröffentlicht sind, ersehen kann.

Aus dem Vorgehenden geht klar hervor, dass die Familie van Linde, Vasall der Aebtissin von Elten für die Herrschaft Lienden; des Abtes von St Paul in Utrecht für diejenige von Oudenweert; des Herzog's von Geldern für diejenige von Lede war; sie konnte daher mit den Familien der alten Dinasten nicht gleichgestellt werden.

Die Familie besass noch die Gerichtsbarkeit von Ommeren, es ist aber nicht genau zu bestimmen, um welche Zeitperiode sie dieselbe erworben hat.

---

[1]) Van Spaen macht hier offenbar Anspielung auf Butkens, aber ohne die Frage zu prüfen.

Wir haben nun zu prüfen, welche Art von Lehen, die Herrschaften von Liende, Lede und Oudenweert waren.

Es geht aus dem Feudal-Archiv der Abtei von Elten hervor, sagt M. Van Spaen, dass die Herren van Lienden die Herrschaft und das erbliche hofmeesterampt, als ein *dienstmansleen*, feodum ministeriale, erhielten, für welches sie der Abtei ein Geschenk, welches aus einem Pferd und einem Fahrgeschirr bestand, zu liefern hatten.

Wir haben keine so positiven Nachrichten über Oudenweert, aber, was die Herrschaft von Lede betrifft, beweisen uns die bereits weiter oben erwähnten Investitur-Acten von Geldern (im Staats-Archiv zu Arnhem), dass diese Herrschaft von 1379 an, in gewisser Beziehung, die Apanage der Erbschenken des Herzog's von Geldern blieb.

Am 19 Merz 1339 war es, dass die Familie van Linde mit dem Erbschenkenamt durch den Kaiser Ludwig IV bei Gelegenheit der Erhebung der Grafschaft zum Herzogthum, belehnt wurde, und Dirik van Linden, Gemahl der Ermengarde van Keppel war es, welcher zuerst dieses Amt inne hatte. Nun waren, nach Van Spaen (Bd. I, p. 267), die Hofämter, wie das Marschallamt, das Amt des Drossard [1]), des Kämmerers und des Erbschenken, nicht den milites, welche dem Herrn in den Krieg folgten, sondern den Hervorragendsten unter den Ministeriales des Gebieters anvertraut. — Wie soll man demnach zugeben, — da Dirik van Linden, Gemahl der Ermengarde van Keppel, nur zu den Ministeriales zählte — wie zugeben, sagen wir, dass sein Vater, Dirik van Linde, Gemahl der Agnes van Herlaer, fünfzig Jahre früher zu der Klasse der Milites gehören konnte? Wie kann man folglich zugeben, dass er in 1290 eine Urkunde zu Pferd, sigillo militari, besiegeln konnte? Das Siegel dieser Urkunde ist somit abermals eine Fabrikation von Butkens. Mehrere hier folgende Urkunden beweisen diese unsere Behauptung.

[1]) Droste.

a) In einem Act vom 19 Oktober 1307, durch welchen Johan van Boesichem, sowohl in seinem Namen wie in demjenigen seines Sohnes Hubrecht, die Burg von Maurik, welche dieser vom Grafen von Geldern zu Lehen erhalten hatte, offen zu halten verspricht, siegeln Dirck van Linde und Steven van Linde als Zeugen und führen die Qualification als knapen. [1]).

b) In 1318, am 3 September, als der Graf von Holland, die zwischen Reinald von Geldern und dessen Sohne entstandenen Streitigkeiten entscheidet, figuriren Johan van Lienden und Steven van Lienden als Zeugen, ohne irgend welche Qualification, aber, in der Reihenfolge, nach den Rittern [2]).

c) Am 1 Merz 1333, als Didderic van Leynden sich für den Heirathsvertrag des Willem van Jülich verbürgt, führt er gar keine Qualification (S. weiter oben B, a, N° 1). Sein Siegel führt einfach DIEDERIC — VĀ — LIENDEN.

d) Um 1331, als Graf Reinald von Geldern seiner Gemahlin die Einkünfte gewisser Ländereien in der Veluwe zusichert, ist Dirck van Lyende einer derjenigen, welcher sich verbürgt; er führt keine Qualification. [3])

e) Den 27 Merz 1335 ist Dirik van Linde Zeuge bei einer von Reinald von Geldern zu Gunsten gewisser religiöser Anstalten ausgestellten Urkunde; er führt auch hier keine Qualification [4]). — Man könnte einwenden, dass Dirik am 5 Februar dieses selben Jahres, bereits den Titel eines Ritters, ridder, in dem obenerwähnten Acte (B a, n° 2) führte, aber auf das antworten wir, dass Nijhoff und Van Hasselt, diesen Act (den Nijhoff erwähnt) nach Butkens veröffentlicht zu haben scheinen, — dass Herr van Bijleveld,

[1]) S. Nijhoff, Bd. I, n° 94.
[2]) S. ibid. Bd. I, n° 178.
[3]) S. ibid. Bd. I, n° 252.
[4]) S. ibid. Bd. I, n° 301.

Archivar des Staats-Archivs in Arnhem, den in Frage stehenden Titel gar nicht erwähnt (S. N° 1 auf dessen Liste in unserem Archiv) — dass endlich der vorhergehende Act, vom 27 Merz 1335, der von späterem Datum als der vom 5 Februar, da er die Eigenschaft als Ritter gar nicht erwähnt, starke Zweifel auf die Authenticität desjenigen vom 5 Februar wirft.

Erst später, am 19 Merz 1339, dem Datum seiner Ernennung zum erblichen Erbschenkenamt von Geldern, führt Dirik van Linde regelmässig auf seinem Siegel, welches er um diese Zeitperiode änderte, den Titel Miles; wir schliessen aus diesem, dass er diesen Titel erst bei Gelegenheit dieser Ernennung oder kurze Zeit nachher erhielt.

Das Siegel des Hubrecht van Linde.

2) In einer Urkunde von 1340, gibt uns Butkens das Siegel des Hubrecht van Linde: ein schiefangelehnter Schild, der ein gemeines Kreuz zeigt; Helmschmuck: ein Windhund. Dieses Siegel ist eine neue Fabrikation des Autors der Annales de la maison de Lijnden. Das Siegel des Hubrecht van Linde ist uns officiell aus dem Staats-Archiv zu Arnhem bekannt, wir haben dasselbe weiter oben unter Buchstaben C beschrieben, und wir werden weiter unten mittheilen, wann und wie der Windhund der Helmschmuck des van Linde'schen Wappens wird.

Das Siegel des Dirik van Linde.

3) In einer Urkunde von 1347, finden wir in den Preuves des Annales de la maison de Lynden ein s. DIRIC DE LINDEN, auf einem, um den Hals eines Windhundes hängenden Schild. Dieses Siegel könnte sich somit nur auf Dirik van Linden, erstem Erbschenken von Geldern, beziehen. Das Siegel desselben ist uns aber durch officielle Urkunden, welche wir weiter oben unter B, b, analysirt haben, bekannt.

4) Endlich haben wir ein Siegel aus dem Jahr 1390, welches dem Dirik van Linden gehört, offenbar daher, dem Dirik van Linden, Sohn des Johan und der Magaretha van

Gennep. Das Siegel von Butkens ist abermals eine Fabrikation; es repräsentirt einen Windhund, an dessen Hals ein ein Kreuz führender Schild hängt; es hat nicht den Schatten einer Ähnlichkeit mit dem officiellen Siegel dieser Persönlichkeit, welches wir weiter oben unter Buchstaben H analysirt und beschrieben haben.

Kurz, von allen von Butkens zwischen der Periode von 1290 und 1400 veröffentlichten Siegeln, ist nur das Siegel des Dirik van Linden mit der Legende S. Theodorici de Linden, militis, welches er an eine Urkunde von 1340 hängt, authentisch; es repräsentirt das Siegel, welches wir weiter oben unter B, b. beschrieben haben — und dasjenige des Steven van Linde, welches an einer Urkunde von 1390 hängt, dasselbe, welches wir unter dem Buchtstaben F beschrieben haben.

---

§ III. DAS KREUZ DER VAN LINDE

DESSEN URSPRUNG — DESSEN TRANSFORMATION.

Das schwebende Kreuz.

Nach diesen vorgängigen Erörterungen über die Sigillographie der Preuves in den Annales de la maison de Lynden von Butkens, werden wir auf die thatsächliche, die wirkliche Sigillographie des Hauses van Linde übergehen.

Das Kreuz des Deutsch-Ritter-Ordens.

Wie wir weiter oben sagten, ist das erste Siegel der Familie, dasjenige des Gosuin van Linde, welches an einer Urkunde vom 29 September 1299 hängt, und das schwebende Kreuz repräsentirt.

Dieses Siegel ist auch das Älteste des Deutsch-Ritter-Ordens. — Dieser mächtige Orden, welcher das königliche und herzogliche Preussen, Livonien und die Herzogthümer Curland und Senegalien besass, erhielt dieses Wappen vom Papst Cölestin III, welcher es dem Grossmeister Henrich van Walpot im Jahre 1193 verlieh. (S. Vandermaelen, Essai sur les armoiries etc. des souverains de l'Europe in den Publications de la Soc. arch. du duché de Limburg, Bd. I, p. 321.)

Vandermaelen sagt, dass der Orden folgendes Wappen führte: d'argent à la croix pleine et alaissée de sable. Wir müssen hier bemerken, dass die Worte „pleine et alaissée" einen Widerspruch in sich schliessen. Croix pleine (einfaches Kreuz) soll thatsächlich ein Kreuz heissen, dessen vier Arme den Rand des Schildes berühren; croix alaissée (schwebendes Kreuz) solle in Kreuz heissen, dessen vier Arme derart verkürzt sind, dass sie den Rand des Schildes nicht berühren.

Dieser Widerspruch ist nur augenscheinlich: der Ausdruck pleine bedeutet hier, dass das Kreuz aus einer Farbe und ohne irgend welches Beizeichen ist (S. Rietstap), und bezieht sich daher mehr auf die Farbe, während der Ausdruck alaissée sich auf die Form in Beziehung zu dem Schild bezieht.

Es ist hier nicht der Ort nachzuforschen, wer dieser Gosuin van Linde aus der Geldrischen Linie ist; diese Frage gehört vielmehr in den genealogischen Theil unserer Arbeit; diese Abhandlung gilt nur dem heraldischen Theil.

Das gemeine Kreuz.

Nach dem Siegel des Gosuin van Linde, finden wir die Siegel von drei, aus Dirick und der Agnes van Herlaer hervorgegangenen Brüdern:

1. von Dirik van Linde, welches anfänglich die Legende.... Diederic · vā · Lienden, dann nach 1339 .... Teodorici de Lienden milits hatte, aber auf dem Schilde stets das gemeine Kreuz führte. (S. Buchstabe B weiter oben).

Das gerautete Kreuz.

2) von Hubrecht van Linde, welches die Legende S. Huberti · de · Liende · hatte und im Schilde das gerautete Kreuz führte.

3) von Steven van Linde, welches die Legende .... Steven · van.... hatte, und im Schilde, der schief gestellt ist, das gemeine Kreuz führte; Helmschmuck: ein Heidenhut.

Von da an blieb das gemeine Kreuz im Wappen der nachfolgenden Mitglieder der Familie.

Der Kernpunkt, welcher uns in diesem Momente zu beschäftigen hat, ist offenbar die Frage, zu erfahren, auf welche Weise, das schwebende Kreuz durch das gemeine Kreuz ersetzt worden ist. Das von Hubrecht van Linde geführte gerautete Kreuz, an Stelle desjenigen, von seinen Brüdern geführten, ist offenbar nur ein Beizeichen, eine, zur Unterscheidung eines jüngeren Bruders der Familie, eingeführte Veränderung. — Die Frage des Heidenhutes wird uns weiter unten beschäftigen.

Der Ursprung der Wappen.

In der zweiten Hälfte des 12ten Jahrhunderts war die Annahme von besonderen Zeichen auf Schilden und auf Siegeln noch persönlicher Natur und Veränderungen unterworfen, ohne dass der Sohn genöthigt gewesen wäre, das Wappen seines Vaters beizubehalten. Erst um die Mitte des 13ten Jahrhunderts, wurden die Wappen der Besitz der Familien, und dadurch erblich; aus diesem folgt, dass die Wappen, den Prinzen und den Herren als etwas Persönliches angehörten und in keiner Beziehung zum Lande standen. Doch später wurde die Sache anders aufgefasst, und das Wappen folgte der Herrschaft. Wenn, zum Beispiel, ein Herr, ohne männliche Nachkommenschaft zu hinterlassen, starb, und seine Besitzungen auf eine Erbtochter übergingen, eignete sich der Gemahl dieser Tochter die Güter, das Wappen und selbst den in der männlichen Linie erloschenen Namen der Familie seiner Gemahlin an. Die Beispiele dieser Thatsache, sagt Mr. van Spaen, sind nur zu zahlreich.

Stammt das gemeine Kreuz der van Linde aus einer Allianz?

Könnte dies auch der Fall sein mit der Familie, welche uns beschäftigt? Könnte es in Folge einer Allianz sein, dass diese Familie das schwebende Kreuz, welches sie vorher führte, durch ein gemeines Kreuz ersetzt hat? Wo soll man dann diese Allianz um das Ende des 13ten Jahrhunderts suchen? In der Familie Herlaer? Diese führte ja einen gezinnten und gegengezinnten Balken in ihrem Schilde. — In der Familie van Keppel? Diese führte drei

Muscheln in ihrem Schilde. Und dann, wir haben es schon weiter oben gesehen, welches waren denn die feudalen oder allodialen Besitzungen der Familie van Linde? Liende, Oudenweert und Lede waren deren Lehen, Ommeren deren Allodium. Liende gehörte nicht einer Familie, sondern der Reichs-Abtei von Elten; Oudenweert, der Abtei von St. Paul in Utrecht; Lede, welches erst in 1379 deren Lehen vom Herzog von Geldern wurde, und von Ommeren, deren Allod, kennt man eine Familie, welche in Gold, drei schreitende schwarze in Pfahlform gestellte Löwen führte. (S. Rietstap & Van Spaen. Bd. III. p. 398). Man kann somit die Ursache zur Veränderung des Wappens der Van Linde, nicht in einer Allianz mit der Erbin einer dieser Besitzungen suchen.

Oder von dem Vasallen Verhältniss der Familie?

Und wenn man eine derartige Allianz, der Wappenveränderung nicht als Ursache zuschreiben kann, wo soll man dann die Ursachen dieser Veränderung suchen, wenn nicht in dem Vasallen-Verhältniss selbst der Familie? Da die Vasallen mit dem Siegel ihrer Feudal-Herren, mit dem Siegel der ihnen zu Lehen gegebenen Gerichtsbarkeit siegelten, wäre das gemeine Kreuz der van Liende, ihnen nicht von dem Siegel eines ihrer Feudal-Herren zu gekommen? Bemerken wir jedoch zuvor, dass Dirik van Linde schon in 1333 das gemeine Kreuz führte. Daher ist es nicht in Folge der Investitur von Lede, welche erst in 1379 stattfand, dass den van Linde das gemeine Kreuz zugekommen ist. Uebrigens war deren Feudal-Herr für Lede, der Herzog von Geldern, welcher kein Kreuz als Wappenbild führte. — Für Oudenweert war deren Feudal-Herr der Abt von St. Paul in Utrecht, für Lienden war es die Aebtissin der Reichs-Abtei von Elten. Die Äbte und Äbtissinnen wurden in effigie, in einem spitzbogenförmigen Siegel und einem kleinen Schilde dargestellt, welcher bei jedem Neugewählten und bei jeder Neugewählten wechselte, da er das Wappen von deren eigenen

Familie repräsentirte. Das Siegel der Abteien bot somit nichts Bleibendes, und wenn es von deren Vasallen benützt werden konnte, so haben diese Vasallen selbst, das Siegel der neuen Wahl ihres Feudal-Herren ändern müssen. Einen Augenblick glaubten wir doch, die Annahme des gemeinen Kreuzes im Wappen der van Linde, ihrem Vasallenverhältniss zur Reichs-Abtei Elten zuschreiben zu müssen.

In dem Staats-Archiv von La Haye, befindet sich eine Urkunde vom 17 Merz 1354, durch welche Beatrix, Herrin von Keppel, dem Kloster von Monnikhuyzen, aus dem Cisterienser-Orden, bei Arnhem, ein in Hoeten gelegenes, von der Abtei von Elten belehntes Lehen schenkt. Unter den Unterzeichnern des Actes, welche sicherlich Lehensmänner der Aebtissin waren, befindet sich Friederich van der Eze, welcher mit einem Kreuze siegelt. Andrerseits führte die Familie van Tengnagel, welche die Gerichtsbarkeit über Elten hatte, ebenfalls, nach Gelre, ein Kreuz in ihrem Wappen. Bei genauerer Untersuchung, ersahen wir jedoch, dass an der Urkunde von La Haye sich vier Wappen oder Siegel befinden, welche alle verschieden sind, und, in Folge dessen konnte es sich nicht um das Siegel eines Feudal-Herrn handeln, sondern um dasjenige der Familie selbst des Unterzeichners des Actes. Und was die Familie Tengnagel betrifft, wurde sie mit ihrer Gerichtsbarkeit nicht von Elten, sondern von den Grafen von Geldern belehnt.

Endlich berichtet uns Fahne, dass die Van Linde auch Vasallen der Erzbischöffe von Cöln waren, und die Erzbischöffe von Cöln führten, nach Gelre, das Kreuz.

Aber derselbe Autor hat uns das Wappen dieser Van Linde, nach dem Cöllnischen Vasallenbuch hinterlassen, und sagt uns ausdrücklich, dass dieselben das Andreaskreuz führten. Bemerken wir hier noch, dass die Art und Weise, in welcher Fahne an der Stelle auf welche wir anspielen, spricht, klar hervorgehen lässt, dass

es die Van Linde, Erbschenken von Geldern, waren, welche die Vasallen von Cöln waren. Und da es bewiesen ist, dass diese Van Linde, schon vor der Zeitperiode in welcher sie das Erbschenkenamt von Geldern erhielten, das Kreuz in ihrem Schilde führten, und dass sie es, seit dieser Zeit, nicht mehr aufgegeben haben, so muss ihr Andreaskreuz im Schilde, auf eine viel weiter zurückdatirende Epoche zurückgreifen. Wir werden auf diesen wichtigen Punkt zurückkommen.

Was bleibt nun übrig? Weder einer Allianz mit der Erbin einer im Mannesstamme erloschenen Familie, — weder in ihrem Vasallenverhältnisse zu den Herzogen von Geldern, noch in demjenigen zu dem Abt von St Paul in Utrecht, noch in dem zu der Aebtissin von Elten, noch in dem zum Erzbischoff von Cöln, kann man die Veränderung des schwebenden Kreuzes in ein gemeines Kreuz im Wappen der Van Linde, zuschreiben. Was bleibt noch?

Ursprung des Kreuzes der Van Linde.

Zu Anfang dieser Abhandlung haben wir hervorgehoben, dass das erste Wappen der Van Linde welches wir in den Archiven von Geldern gefunden haben, das schwebende Kreuz, das Kreuz des Deutsch-Ritter-Ordens war. Prüfen wir nun einige Urkunden, deren Inhalt wir analysirt, und deren Wappen wir beschrieben haben.

Sehen wir nicht am 7 Januar 1367, den Ritter Johan, Herrn von Lienden, die Urkunde, durch welche Willem der Smit, von der Johannitter-Ordens-Commende zu Arnhem die Benützung eines Hofes in Heusden erhält, siegeln? (S. weiter oben D, n° 2).

Sehen wir nicht am 21 Februar 1375, diesen nemlichen Johan, Herrn von Lienden, und seinen Bruder Steven, Herrn von Hemmen, die Urkunde siegeln, durch welche dieser nemliche Willem der Smyt auf alle Rechte welche er gegen die Commende in betreff der Ausnützung des fraglichen Hofes erheben könnte, verzichtet (S. weiter oben D, n° 6).

Sehen wir endlich nicht am 21 Merz 1392, Dirik, Herrn von Lienden, den Vorsitz an einem Hofgerichte führen, vor welchem Elias van Beynhem, dem Deutsch-Ritter-Orden ein Stück Landes in Ommeren verkauft? (S. weiter oben H).

Und wenn man uns in betreff der letzten dieser Urkunden entgegenhält, dass Dirik die Gerichtsbarkeit von Ommeren hatte, und dass, in Folge dessen, seine Gegenwart Nichts für seine Vasallität zu dem Deutsch-Ritter-Orden beweist, wie soll man sich die Gegenwart seines Vaters bei dem Act vom 7 Januar 1367, und diejenige seines Onkels bei der Urkunde vom 21 Februar 1375 erklären? Man kann antworten, dass die Van Linde in diesen Acten nur auf Verlangen der Pächter des Hofes, um den es sich handelt, siegelten. Hatte aber der Deutsch-Ritter-Orden nicht alles Interesse daran, den Pacht durch einen seiner Getreuen, seiner Lehensleute, seiner Vasallen, bezeugt zu sehen? Und der Herr von Linden, hätte er leichter Weise für den Pächter gesiegelt, wenn seine Verbindlichkeiten gegenüber dem Eigenthümer ihn nicht dazu veranlasst hätten? Alles dieses geht viel klarer aus dem zweiten der erwähnten Acte hervor. — Hier, handelt es sich, thatsächlich, mehr direct um die Interessen der Commende. Streitigkeiten sind entstanden zwischen Pächter und Eigenthümer; der Pächter könnte seine Rechte gegen den Eigenthümer geltend machen, und das ist es was dieser, was die Commende fürchtete. Es handelte sich daher darum einen giltigen Vertrag zu Stande zu bringen; die einfache Erklärung des Pächters genügte nicht; sie musste von Mächtigeren als er unterzeichnet, gesiegelt sein, von Anderen, auf welche die Commende einen direkten, unmittelbaren Einfluss ausübte. Und welches waren die Personen welche enger an die Commende gebunden waren, als ihre eigenen Vasallen?

Es besteht somit kein Zweifel. Die Van Linde, welche in 1299, mit dem s c h w e b e n d e n Kreuze siegelten, und welche später dieses Kreuz in ein gemeines Kreuz umänderten, waren Vasallen des Deutsch-Ritter-Ordens. Aus diesem Grunde siegelten sie in 1299 mit dem s c h w e b e n d e n Kreuz, welches, um diese Zeitpoche, das Kreuz dieses Ordens war; aus eben demselben Grunde

siegelten sie, später, mit dem gemeinen Kreuz, das Kreuz, welches damals der Orden selbst bereits angenommen hatte.

---

§ IV. DER HELMSCHMUCK DER VAN LINDE

DER HELDENHUT — DER HUNDEKOPF — DER WINDHUND — BEWEGGRÜNDE DES VERSCHWINDENS DER BEIDEN ERSTEREN.

Es ist zu bemerken, dass von allen Siegeln, welche wir zu Anfang dieser Abhandlung beschrieben haben, dasjenige des Ritters Steven van Linde, Sohnes des Dirik und der Agnes van Herlaer, das Einzige ist, welches einen Helmschmuck führt. Steven war jedoch nicht das Älteste der Kinder des Dirik, denn dann hätte er seinem Vater in der Herrschaft Linden succediren sollen. Wir schliessen daraus, dass sein Bruder Dirik, der Älteste der Familie, ebenfalls einen Helmschmuck führte, und wenn dieser Helmschmuck auf seinem Siegel nicht dargestellt ist, so ist es vielleicht aus dem Grund, weil sein Siegel, welches um den Schild eine Epicykloide führte, nicht den nöthigen Raum zur Darstelling des Helmschmucks bot. Übrigens bildet nicht der Helmschmuck, sondern der Schild den Haupttheil des Siegels, denjenigen Theil, welcher die Familie besonders unterscheidet.

Wenn wir nun diesen Helmschmuck mit demjenigen welchen Le Fort der Familie Van Linde zuschreibt, vergleichen, bemerken wir sofort zwischen diesen zwei Helmzierden eine vollkommene Identität. Und wenn wir in Betracht ziehen, dass Fahne den Erbschenken von Geldern, einen schwarzen Hundekopf als Helmschmuck gibt, dass andrerseits Le Fort diesen Helmschmuck ebenfalls den Van Linde gibt, und dass die Erbschenken von Geldern die Ältesten der Familie Van Linde waren, so kann man schliessen, dass der Helmschmuck der Ältesten, der Hundekopf war, während der Heidenhut, der Helmschmuck der jüngeren Brüder war. — Wir müssen dennoch hervorheben, dass Gelre, der zeitgenössische Wappen-Herold des ersten Erbschenken von Geldern, den Helmschmuck nicht darstellt; aber dieser Wappen-Herold hat es unterlassen, uns diesen Theil des Wappens von einer Masse Familien zu erhalten, entweder weil er sich für die Zusammenstellung seines Wapenboek's, nur durch die Siegel allein der Familien leiten liess, Siegel, welche um jene Zeit,

der Mehrzahl nach, den Helmschmuck nicht zur Darstellung brachten, oder weil er sein Werk nicht vollendet hat, da ihn der Tod während seiner Arbeiten hinwegraffte. Und diese letztere Hypothese hat viel für sich, denn es wird anerkannt, dass das Manuscript von Gelre, nicht das Werk eines einzigen Herold's, sondern von zwei aufeinanderfolgenden Wappen-Herolden sei. Doch, der höchst wahrscheinliche, wenn nicht sichere Grund warum Gelre den Helmschmuck in den Wappen so vieler in seinem Wapenboek repraesentirten Familien darzustellen unterlassen hat, ist der, weil der Helmschmuck im Mittelalter den Ausdruck des Adelsranges der betreffenden Familie vorstellt, d. h. die im Gelre'schen Wapenboek repraesentirten Familien deren Wappen keinen Helmschmuck führen, hatten um das 14te Jahrhundert, der Zeitperiode in welcher Gelre sein Wapenboek verfasste, noch an keinem Turniere theilgenommen und folglich auch keine Adelsprobe abgelegt. [1])

Da dieser Punkt über den Helmschmuck aufgeworfen ist, schliesst man natürlicher Weise, dass der Hunde-Kopf, der Helmschmuck des Dirik van Linde, Gemahl der Ermengarde van Keppel, — seines Sohnes Johan, Gemahl der Elisabeth van den Bergh und der Margaretha van Gennep [2]), — und seines Enkels Dirik, war. Da der Letztere ohne Nachkommenschaft starb, verschwand die Helmzierde des Hunde-Kopfes, da sie keinen Träger mehr hatte.

Nach dem Vorgehenden muss folglich, Steven van Linde, Bruder des Johan, Herrn von Linden und Erbschenk von Geldern, den Heidenhut, welchen die jüngeren Brüder der Familie führten, als Helmschmuck geführt haben. Wie und um welche Zeitperiode

---

[1]) Dagegen hat im Mittelalter der Helmschmuck, für den Adelsrang der Familie, eine entscheidendere Bedeutung als das heraldische Symbol im Schild. Menestrier, Origines des Armoiries, 1671, p. 176 sagt hierüber: „Plusieurs familles Allemandes ont divers cimiers, qui sont comme autant de „brisures, qui en distinguent les branches; parceque plusieurs frères ont parus „dans les Tournois avec mesmes armes, et differens brisures. Chez eux le „cimier est plus grande marque de Noblesse que l'armoirie, „par ce que le cimier estoit la marque des Tournois ou l'on ne pouvait estre „admis sans avoir fait preuve de Noblesse.

[2]) S. Beilage B.

verschwand dann auch der Heidenhut, um durch den W i n d h u n d, welchen man als Helmschmuck der Familie van Linde seit dem fünfzehnten Jahrhundert begegnet, ersetzt zu werden?

Die Erklärung dieser Thatsache liegt gänzlich in der Heirath des Steven van Linde (Sohn des Johan) mit Elisabeth, einziger Tochter und Erbin des Willem, Borre van Dornick. Aber um diese Erklärung mit all der nöthigen Klarheit zu wiedergeben, müssen wir eine Abschweifung in die Geschichte selbst dieser Familie Van Dornick machen.

Das Folgende sagt M. Werner [1]) in betreff dieser Familie.

„Die alte und hervorragende Familie van Dornick oder Doornick, „welche in der zweiten Hälfte des 18 Jahrhunderts erlosch, führte „als Wappen: in S i l b e r einen r o t h e n Balken; Helmzier, ein „rother Hut mit aufgestülptem silbernem Rand auf welchem ein „nach rechts sehender s i l b e r n e r Windhund mit g o l d e n e m „Halsband sitzt. Sic hatte ihren Namen von der Herrschaft Dornick „deren Schloss schon im 14ten Jahrhundert zerstört worden ist. Einige „Mitglieder dieser Familie erscheinen schon im 12ten und 13ten „Jahrhundert."

„Johan van Dornick (er siegelt mit *zwei Lilien im Schildhaupt*), „Ritter, R i g t e r zwischen der Maas und der Waal, 1294, Rath „und Zeuge des Reinald von Geldern bei der Bestätigung der „Privilegien von Harderwyck und Zutphen, 1318 etc., war der letzte „Herr von Dornick aus seinem Geschlechte. Sein einziger Sohn „W o u t e r, welcher aus seiner Ehe mit J u t t a v a n o v e r d e „V e c h t, Tochter des H e r b e r e n und der M e c h t e l d v a n „N o r d w y c k hervorging, starb vor ihm. In 1327, seinem Todesjahr, „fiel Dornick, welches ein Clever Lehen war, dem Graf von Cleve „heim, während das Schloss Dornick in den Besitz von Reynold „van Cleve, Herrn von Bergen-op-Zoom, welcher es im Jahre 1337 „an den Graf von Cleve verkaufte, kam. Dieser gab diese Herr„schaft dem Gedert van Laeckmonde, Ritter, Sohn des Rutger, zu „Lehen. Fünfzig Jahre später, sehen wir Gisbert van Randwyck „damit belehnt, welcher deren Nutzniessung seiner Gemahlin Elisa-

[1]) S. Geldersche Volksalmanak, 1882, p. 45.

„beth van Dornick in 1438 übertrug; er hatte die Herrschaft von „Johan van Rossem gekauft.

„In Dornick war eine Hoch-Herrschaft in der Over-Betuwe, auf „dem rechten Ufer der Linge, ebenfalls ein Clever Lehen. Sie „blieb immerwährend in der Familie van Dornick, und ging durch „die Heirath der Letzten dieses Geschlechtes, Johanna-Elisabeth, „Herrin von Indornick, mit Herman-Adolf Baron van Nagell „tot Vornholtz, in diese letztere Familie über.

„Die Herrschaft Hemmen, welche vielleicht von derjenigen von „Indornick, an welche sie grenzte, abgetrennt war, gehörte ebenso „der Familie Van Dornick, und zwar der Linie Borre van „Dornick, welche mit zwei Sternen zu je sechs „Strahlen im Schildhaupte, siegelte" (*De Parck*, p. 45).

Die Beschreibung des Wappens der van Dornick, welche eingangs obiger Stelle von Werner berichtet wird, ist genau in ihren Einzelnheiten, aber nicht im Ganzen. Der beschriebene Schild gehört einer Linie der Familie, die Helmzier einer anderen Linie an. Dies wird man sofort klar ersehen.

Nach dem von Werner gegebenen Mittheilungen, sieht man:

1° dass sich die Familie van Dornick in drei Linien theilte, d. h. *a)* Van Dornick, Herr von Dornick, — *b)* van Dornick, Herr von Indornick, und *c)* van Dornick, oder Borre van Dornick, Herr von Hemmen.

2° dass die Linie Indornick die älteste Linie war, weil sie es war, welche in Silber einen rothen Balken ohne jedes Beizeichen führte, während die Linien von Dornick und von Hemmen, zwei Lilien die erstere und die andere zwei Sterne mit je sechs Strahlen, als Beizeichen in ihren Wappen hatten.

Vergleichen wir nun diese Angaben mit dem Wapenboek von Henrik Gelre.

Der berühmte Wappenherold hat uns das Wappen des Rutger van Doernick erhalten. Daneben ist dieses Wappen in Facsimile.

Zu Welcher Linie der Familie van Dornick gehörte dieser Rutger seinem Wappen nach? Offenbar zu der Linie von Indornick. Thatsächlich, war Gelre Wappenkönig von 1334 bis 1372. Schon vor dieser Zeitperiode, war die Linie der Herren von Dornick, wie man weiter oben gesehen hat, in der Person des Johan van Dornick, gestorben in 1327, erloschen, und dessen Herrschaft fiel an den Grafen von Cleve, von welchem sie belehnt wurde, zurück.

Was die Linie Borre van Dornick, Herr von Hemmen, anbelangt, war sie während der Zeit, in welcher Gelre sein Amt als Wappen-Herold bekleidete, zuerst im Besitz des Messire Willem Borre van Dornick, und dann in demjenigen seines Schwiegersohn's Steven van Lijnden. — Willem Borre van Dornick wird erwähnt: in 1343 als Richter der Over-Betuwe; er siegelte in diesem Jahr mit einem Balken im Schild und zwei Sternen mit je sechs Strahlen im Schildhaupt; in 1346 erhält er mit seinem Bruder Berthold, von Reinald von Geldern, eine Verschreibung von 500 Mark; in 1349, 1355, 1357, und am 25 Januar 1359, wie aus den weiter oben berichteten Acten hervorgeht, succedirte ihm sein Schwiegersohn Steven van Lynden in der Herrschaft von Hemmen.

Wie man sieht, hatte die Herrschaft von Dornick keinen Herrn dieses Namens mehr zur Zeit Gelre's, und die Herrschaft von Hemmen, war, als Gelre sein Wapenboek malte, im Besitz des Steven van Lynden, welchen er „her Steven van Hymmen nennt. — Rutger van Dornick, dessen Wappen wir hier berichten, gehörte somit zur Linie von Indornick, der ältesten Linie, und, sein Wappen führt, thatsächlich, nur den Balken als heraldische Figur, ohne irgend welches Beizeichen.

Die Linie von Indornick, welche die Ältere war, führte somit als Helmzeichen einen STEHENDEN SILBERNEN Windhund. Gelre berichtet uns dies. — Eine der beiden jüngeren Linien, diejenige der Herren von Dornick, welche als Beizeichen zwei Lilien hatte, führte als Helmschmuck einen SITZENDEN *silbernen Windhund* mit goldenem Halsband. Die Andere, diejenige der Herren van Hemmen,

genannt Borre van Dornick, welche als Beizeichen zwei sechsstrahlige Sterne im Schilde hatte, führte den SITZENDEN schwarzen Windhund mit goldenem Halsband, welcher von den Nachkommen des Steven van Lynden geführt wurde. — Auf diese Art erklärt sich das von der Familie van Lynden, seit dieser Zeit angenommene Wappen, in ganz natürlicher Weise: der Schild mit dem goldenen Kreuz im rothen Feld erinnert an die Herrschaft von Lienden, — der Helmschmuck erinnert an die Familie Borre van Dornick [1]) von welcher die Herrschaft von Hemmen und so viele andere grosse Domänen auf die einzig überlebende Linie des Stammes van Lynden kam.

ADHÉMAR FREIHERR VON LINDEN.

---

[1]) Damit ist auch die romanhafte Erdichtung in den Annales de la maison de Lynden, von Butkens, über den Ursprung des von der Geldrischen Linie der Van Linde zuletzt adoptirten Helmschmuckes (den schwarzen sitzenden Windhund mit goldenem Halsband) gebührend gebrandmarkt. Dort steht auf Seite 45 hierüber Folgendes: „Guillaume Vien en son traicté susmentionné, „rapporte, qu'Arnou D'Aspermont premier Seigneur de Lynden, print le timbre „d'un leurier à cause qu'estant un jour à la chasse au pays d'Utrecht, où il „s'estoit arresté; il se forvoya tellement, que délaissé de ses gens, et ignorant „du chemin, il alla errant par les campagnes, et vint tout contre la Riviere „de Leck, où il apperceut de l'autre costé un leurier noir, qui passant la dicte „Rivière (laquelle à cause de l'esté estoit assés basse d'eau) luy vint festoyer. „Le Chevalier s'estonna de la privauté de la beste, et voyant un chasteau tout „contre de luy, et la Rivière ainsi vadable, il la passa, et vint dans un pré, „où à l'ombre d'un buisson il trouva une Dame, à laquelle ayant salué et faict „cognoissance, elle luy mena au chasteau de Boesichem, demeure de son Père; „où il se tient quelque temps et après eust en marriage ladicte Dame, laquelle „lui apporta la terre de Lynden, ce que luy donna occasion de mettre pour „cimier le leurier noir: voylà ce qu'en dit cest autheur.

BEILAGEN.

A.

Wenn man, den von Butkens veröffentlichten Text der Urkunde, mit demjenigen von Van Spaen vergleicht, bemerkt man in demselben mehrere Abweichungen, auf welchen wir jedoch nicht bestehen werden. Aber wir müssen absolut hervorheben, dass der Mönch des Kloster's zum Hlg. Erlöser, welcher mit seinem Werk bewiesen hat, dass ihm hauptsächlich am Herzen lag, uns die Zeichnungen der Siegel zu hinterlassen, uns kein einziges der elf Siegel an der obigen Urkunde, welche Van Spaen noch im Jahre 1795 gesehen hat, erhalten hat. Der Letztere hinterliess uns die Beschreibung der elf an der Urkunde hängenden Siegel; Butkens erhielt uns nur die Namen der Unterschriften. Dieser Autor gibt uns dieselben Namen der Unterschriften, wie Van Spaen, fügt aber noch die Namen von fünf Persönlichkeiten aus dem geistlichen Stande, welche nicht einmal in der Urkunde vorkommen, hinzu.

Aber ein anderer viel wichtiger Punkt muss erwähnt werden, ein Punkt welcher beweist, wie wenig Vertrauen man in die *Annales* setzen darf: dieser Punkt betrifft Johan van Lede, einer der Unterzeichner der Urkunde. — Dieser Johan van Lede, ist dieselbe Persönlichkeit, wie diejenige, welche Butkens, p. 94 der Annales, unter dem Namen Jean de Lynden, dit de Lede, berichtet, und welche er zum Sohn des Dirick II van Linde und der Agnes van Herlaer macht. — Folgendes sagt er, thatsächlich: „Jean de Lyn-„den, dit de Lede, chevalier, et puis chanoine de l'église Cathédrale „d'Utrecht et de Mynden, qui est cité dans une charte du jour de „Saint-Michel, de l'an mil deux cent nonante-neuf avec Hubert „de Vianen, Henri de Stenre, Guillaume Randwyc, chevaliers, Henri „de Latem, Jean de Woudenberch, Gosuin de Lynden, Everard de „Midachten, écuyers (dieses Wort übersetzt Butkens mit *famulus*).

Diese Urkunde, von welcher Butkens spricht, ist dieselbe, wie die von Van Spaen Veröffentlichte. — Nun repraesentirt das Siegel des Johan van Lede in dem Dokument, um welches es sich handelt, *zwei gegengezinnte Balken*. Es ist somit durchaus nicht das

Siegel eines Van Linde, welche — das Siegel des Gosuin van Linde, welches an der nemlichen Urkunde hängt, beweist es — zu jener Zeit *das schwebende Kreuz* führten.

In 1299 konnte ein *van Linde*, nicht unter dem Namen *van Lede* genannt werden. Man weiss thatsächlich, durch die in dem Staats-Archiv von Arnhem deponirten Feudal-Register von Geldern, dass es erst in 1379 [1]) war, dass ein Van Linde, nemlich Johan, Herr van Lienden, vom Herzog von Geldern, das Schloss Lede zu Lehen erhielt. Aber dieses *Lede*, war durchaus nicht das Besitzthum des Johan van Lede, von welchem es sich in dem uns beschäftigenden Acte handelt. — Lede, sagt Van Spaen, welches die Van Linde von dem Herzog von Geldern erhielten, muss nicht mit dem Leede, heutigen *Leerdam*, verwechselt werden, welches ein Besitz einer Linie der Herren von Arckel, welche im 13ten Jahrhundert den Namen von Herren von Lede führten, war. Leede in der Nederbetuwe (Nieder-Betuwe) hiess, in Wirklichkeit, Nyerlede. Die hohe und niedere Gerichtsbarkeit, die Zehenten, das Land und das Patrimonium, welches zwischen *Nyerlede* und dem Rhein gelegen, wurden am 18 September 1328, als Allodial-Besitz, von Johan und Willem van Amstel, an den Grafen Reinald von Geldern verkauft, welcher seine Güter in 1335, mit Ausnahme der Herrschaft, an Hubert van Lynden, auf Lebensdauer übertragen hat. [2]) Ganz was Anderes sind die Güter von Nyerlede, welche der Herzog Reinald, von Herbert de Stryen, erkaufte. Nach einer in 1346 gegebenen Empfangsbestätigung der vierten Quartalzahlung eines Postens von 3200 Goldthalern, wurde diese Summe, auf Befehl des Bischoffs von Utrecht, durch den Kaplan der Herrin van der Eem, ausbezahlt (S. van Spaen, Bd. III p. 444 & 445).

Hieraus folgt, dass die von Butkens, dem Johan van Lede, in der Urkunde vom 29 September 1299, zugeschriebene Filiation, d u r c h a u s u n w a h r ist. Johan van Lede war ein Van Arckel, Herr von Lede, heute Leerdam. Und was dies zur Gewissheit macht,

[1]) S. De Navorscher, 1891. N° 11. p. 565.

[2]) Annales, Preuves, p. 24. — Nijhoff, Gedenkw, Bd. I n° 299 & Van Hasselt, Roosendaal p. 17.

das ist das Wappen seines Siegels: zwei gegengezinnte Balken, das Wappen, welches, thatsächlich, von den Van Arckel geführt wurde.

B.

Johan van Linde und seine beiden Gemahlinnen.

Butkens sagt in den „Annales" p. 106, dass Johan van Linde, der älteste Sohn des Dirick III, Herrn von Lynden, und der Ermengarde van Keppel, sich in erster Ehe, mit Isabeau van Polanen, und in zweiter Ehe, mit Margaretha van Gennep, verehelicht habe. — Dies ist abermals ein Irrthum. In der Genealogie der Herren van den Berg, beweist uns Van Spaen (Inl. Bd. I p. 341 und Folge), nach den authentischsten Dokumenten, dass Willem van den Berg und Bylant — Bruder des Adam, Herrn van den Berg (nobilis vir Adam de Monte) — sich vor 1348, mit Sophie, Herrin von Byland und Millingen, vermählte, und dass er in 1387 starb. Er zeugte: a) Friederich, Herr van den Berg und Bylandt & b) Elisabeth, welche in 1365, Millingen erhielt, als Sicherstellung ihres Vermögens, anlässlich ihrer Vermählung mit Johan, Herrn von Lynden. Diese Allianz erklärt somit, wie, Millingen, auf die Familie van Lynden, und auf Otto van Heukelom überging.

C.

Wi Herman die Scriuer ende Sarijs Jacobs soen, Scepen t Arnhem, tugen apenbaerlic mit desen apenē brieue, dat voer ons comen is in Scependom Willam die Smit van Hoesden eñ// heuet verliet dat hij ontfangen heuet van broeder Gerijd van der Eijke, Comenduer t Arnhem mit rade sijns gemeijnen conuents tachtentich margen lands liggende// tot Hoesden binnen den Polle die oers goedshuis, sijn te haluen te bouwen tien jaer lanc ingaende tot sente Jacobs misse nv naest toe comende in alsulken voerwarden alse hiernae bescreuen staen, van wilken lande Willam voers̄ sal weijden twaelf margen lands van desen voers̄ lande eñ gebreke hem daer aen soe soude hij alsoe vele lands daer toe nemen bij rade des Cōmenduers dat sij beijde weijden genoech hadden oer

goet vp te weijden eñ die weijde sal Willam voers̄ half betalē tot twier goeder knapē seggen. Ende Willam voerss̄ en sal geen land bouwen binnen desen tien jaren dan der heren land van Sente Johanne ende gene beeste houden sij en sijn der heren half vijtgenomen hoenre ende hij en sal geen eenden houden, ende van elker koe die hij helt die den heren geboert daer sal Willam voerss̄ af geuen alle jare tot sente Martijns misse in den winter drie kannen botterē half meijsche botter eñ half ander botter die goet is of hij mach voer elke kanne geven tien scillinge cleijns gelts paijments alse genge eñ geve is in der tijd tot Arnhē op ten seluen termijn, voert soelen die heren deijlen tegen Willā voerss̄ dat not van den perden tallen drien jaren eñ die ander beeste tallen twen jaren ende die verken tander haluen iare, ende weert sake dat Willam voerss̄ scape woude houden die soelē die herē half betalē en Willam half ende dat not dat daer af queme dat souden sij gelike deijlen half ende half die tien jaer vijt, voert sijnt voerwarde dat Willam voerss zal houden alle die husinge ende barge boulic mit dake mit wanden eñ mit hoeren toebehoerē op sine cost ten wē sake dat oene ontbreke balken stilen of grof hout totten anderē tijmmer des totter bouwinge noet wē dat soelen hem die herē leuerē opt water tot Hoesden op hoere cost, dat sal hij dan daer halen mit sinen wagenē ende die cost van den tijmmerē ende ijserwercke soelen die heeren betalē ende Willā voerss̄ sal den wercluden teten eñ te drinken geven op sine cost, oec sijnt voerwarden dat Willā voerss̄ sal waren alle die dike die totten erue hoeren dat hij bouwet eñ die tuene op sine cost ten wē sake dat men nije werc soude maken van hogen ende van breden dat soelen die herē betalē, voert die weteringen eñ bruggen sal Willam voerss̄ houden eñ waren op sine cost ten were sake dat mē nije werc soude makē van grauē of van bruggen dat soelē die heren betalē. Voert sal Willā voerḡ alle die grauen verwarē die totten erue hoeren dat hij bouwet ten wer̄ sake dat men nije grauē soude makē bij rade des Cōmenduers of alde grauen te vernijen die verland weren, dat sal elic half betalē, voert sal Willā voerss̄ elics bouwes alse hij sijn coren meent van elken stucke dat hij

meent der heren coren ierst menē in hoerē barch, voert sal Willā voerss̄ der heren redener ende caftmeijer den sij daer seijnden teten eñ te drinken geuē als hem toebehoert, eñ tot alle sente martijns misse sal Willā voerss̄ der heren coren laten dorschen sonder enich vertrec en hij sal der herē vat dorscherē geuē potspise melc scarbier eñ kersen bij te dorschen, weert sake dat sij des te done hadden ende Willam's knapen daer toe ledich werē soe mogen sij der herē coren helpē dorschen eñ nemen, hoer vat gelike den ander̄ vat dorscherē ende tot allen tiden als der herē coren gedorschet is soe salt oeren Willā voerss̄ voeren te scepe vpt water mit sinen wagenē sonder enich vertrec, ende wanneer tot wat tiden die Cōmenduer of der herē enich of hoer gesinde comē tot Willā op ten Polle soe sal sij Willā ontfangen eñ geuen hem teten eñ te drinkē als hem toebehoert. Voert weert sake dat Willā voerss̄ storue binnen desen tien jaren en dan sijn wijf op der herē goede bleue sitten eñ dese voerss̄ voerwarde niet houden en woude ende der herē goet niet en bouwede als hem toebehoerde dat kenlic were, soe soude sij van der heren goede varen gelike oft hoer jare vijt weren sonder enich wederseggen. Voert meer sijnt voerwarden dat orloch worde dat God verbieden moet dat der herē goet verbrant worde van hoere wegen of van Willam's wegen dat sal tene tegen tander staen. Weert sake dat die herē ontseget worden dat souden sij Willā voerss̄ doen te weten eñ dat sal hem Willā helpen wederstaen eñ worde Willam ontseget dat sal hij den herē doen te weten eñ geliker wijs souden sij hem dat helpen weder keren, weert sake dat enich stoet viele tusschen den herē ende Willā, dat staet tot verclaren Steuens van Gaerde ende Johans des Coesters van Malberghen, eñ worde enich van desen tween afliuich binnen desen tien jaren voers̄ soe soudē die herē enen anderē man kiesen voer Johan den Coester voerss̄ eñ Willā voerss̄ enen anderē man kiesen voer Steuen van Gaerde voerss̄ hoer saken te verclaren alle argelist vijtgeseget dat men hier in trecken mach. In orkonde der waerheijt soe hebbe wij Hermā die Scriuer voerss̄ en Sarijs Jacobs soen voerss̄ onse zegele aen desen brief gehangen, ende ic Willam voerss̄ hebbe gebeden

enen eersamen man Heren Johan, Here van Lienden, Ridder, dat hij desen brief mede ouer nu zegelen wille eñ ic Her Johan Here Liende, Ridder voerss̄ om die meerre vestenisse eñ om bede Willam's voerss̄ hebbe ic minen zegel aen desen brief gehangen. Ghegeuē int jaer ons herē dusent drie hondert souen eñ tsestich des donresdages nae dortien dach.

coll. Voor eensluidend afschrift van een perkamenten brief, waaraan zijn bevestigd aan afhangende en perkamenten strooken de zegels der Schepenen Herman die Scriuer en Sarijs Jacobssoen, alsmede dat van Johan, Heer van Lienden, Ridder, in groen was, berustende in het depot der Rijksarchieven te Arnhem (afdeeling Archief van de voormalige Commanderie van St Jan te Arnhem.)

Arnhem, den 30 Mei 1892.

De Archivaris in Gelderland
J. F. Bijleveld.

D.

1373, 7 December.

Wy Johan here van Lienden ende Margryet vrouwe van Lienden onse witlike ghetruwede wyf ende ghezellinne maken cont allen luden: want ons onse lieve neve ende boel her Reynout van Brederade here van Ghennep bewiist heeft vijfhondert pont silvers in den tolle tot Huessen ende voert verbonden heeft alle siin guede in Betuwe, ghelijc die brieve daer af volcomelic begripen, die ons onse lieve neve ende boel daer up ghegheven heeft, ende voert soe ons onse lieve neve ende boel ghezet heeft et huys tot Gruensfoerde voer drie dusent pont ende wy en zullen ghenen upslach noch scout meer maken moeghen in gheenre manieren op dit vorss: huys tot Gruensfoerde dan bescreven is, dat is te weten drie dusend pont. Ende wy Johan here van Lyenden ende Margryet vrouwe van Lyenden bekennen voer ons ende voer onse erven: wanneer ons onse lieve neve ende boel here Reynout van Brederade here van Ghennep of vrouwe Johan vrouwe van Ghennep onse lieve nichte ende zuster of hoer erven bewizen vyfhondert pont silvers in der

heerschap van der Eme, daer wy der zeker siin na inghehaude sulker brieve als die here van Ghennep ende siin burghen ons daerup ghegheven hebben, voert bekennen wy ende laeven in gueden trouwen dat wy dan heren Reynoude van Brederade here van Ghennep ende vrouwe Johan van Ghennep voerss: overleveren sullen alle alzulke reynte ende guede tot Huessen ende in Betuwe ende dat huys tot Gruensfoerde ende alle brieve die wy daerup sprekende hebben, sonder wederzegghen. Ende oec die drie dusent pont, daer ons onse lieve neve ende boel voer upt huys tot Gruensfoerde ghezet heeft, daer en zullen wy dan oec gheen recht aen behouden ende zullen dat den here van Ghennep of sinen erven overleveren commerloes also vroe als ons die bewisinghe gedaen is, ghelijc voerschreven is van onsen reinten aen der Eme. Ende wy hebben ghelaeft dit voerss: huys te hauden van ons lieven boelen ende neven weghen ende hoem daermede to behelpen ofs hoem nodt were ende hijs van ons zindt, utghenamen alle argheliste van allen punten voerscreven. In oercunde des soe hebbe wy onse zeghele aen desen brief ghehanghen. Ghegheven int jaer ons heren Dusent driehondert drie ende tseventich up onser vrouwen avent conceptio.

Orig. Pgt. Mit anhängenden Siegeln der Aussteller (Jülich-Berg, N° 894).

Die Richtigkeit beglaubigt,
Düsseldorf, den 20 April 1889,
Königliches Staatsarchiv:
HARLESS.

E.

1375, 21 Februar.

Ic Willem die Smijt ende Elizabeth mijn echte wijf doē kont eñ kenlijc allen luden mit desen apeñ brijeue, dat wij quijt ghesconden hebben eñ quijt scelden die heñ van Sente Johanne t Arnhem van alsulliken jaren alse wij hadden aen der heñ bouwinge tot Huaesden opten Polle alse van dingetael van brande, van deijlinge, van beesten, van koerne, van tijm̃eringen eñ voert van allen kroen eñ

schade dien wij of onse erfgenamē of ijmant van onser wegen op die Heñ vorss̄ vorderen muchten mit rechte of mit onrechte. In orkonde des so heb ic Willem vorscr̄ mijn segel vuer mij en vuer Elizabetten mijn echte wijf aen desen brief ghehangen. Ende hebben voert gebeden eñ bidden hñ Johanne hē van Lijendē eñ Steuen van Lijenden hē van Hijm̄en dat sij desen brief mede auer ons eñ mit ons besegelen willen, in getuijch der waerheijt. Ende wij Johan, Hē van Lijenden, eñ Steuen van Lijenden, Hē van Hijm̄en om̄e beden wille Willems des Smeeds eñ Elizabetten sijns echten wijfs, so hebben wij onse segele mede aen desen brief ghehangen. Ghegeuen int jaer ons Heñ ḏusent drie hondt̄ vijue eñtseuētich op sente Peters auēt ad Cathedram.

coll. Voor eensluidend afschrift van een perkamenten brief, waaraan zijn bevestigd aan doorgestoken en perkamenten strooken de zegels van Willem die Smijt, een fragment van dat van Johanne, Heer van Lijenden, en van Steven van Lijenden, Heer van Hijmmen, in groen was, berustende in het depot der Rijks archieven te Arnhem (afdeeling archief van de voormalige Commanderie van St. Jan te Arnhem).

Arnhem, den 30 Mei 1892.

De Archivaris in Gelderland,
J. F. Bijleveld.

F.

1372, 25 Mai.

Wy Reynout van Brederaede here van Ghenep, Johan here van Lyenden, Steven van Lyenden ende Bernt van den Dorenweerde, ridders, Steven van Lyenden, Bernt van Doernic, Henric van Bryenen heren Dyrycssoen, Arnt van Bryenen ende Henric van Bryenen ghebrueders, knapen, maken kundich allen luden die desen bryef zoelen zien of horen lesen, dat wi gheloeft hebben ende loven in ghueden trouwen al scadeloes tho houden onsen lyeven ghemynden here heren Johanne van Bloys . . hertoeghe . . van Ghelre ende greve Zuytphen van alze lofnisse die hy gheloeft heeft voer heren Rutgher van Laecmonde ridder voer Rutgher van Renwijc ende voer Dyrijcke

den roeden knapen, rurende van allen ghuede ende erfnis die Rutgher van den Lewenborch, wileneer borgher tot Neylvinghen, dien god ghenadich zy, after hem ghelaten heeft ende zine plach te wesen, so waer dese voerss: erfnis ende ghuet gheleghen sijn. Ende weert sake dat zij enich ghuet van deser voerss: erfnis opboerden, dat zy mit recht nyet hebben en souden noch en mochten, daer wil wy ghuet voer wesen ende voer antwoerden, dat weder uyt tereyken ende over te leveren na den recht in elker stat daer zij dit voerss: ghuet gheboert hedden; van allen cost stade ende onraet, die onsen lyeven here voerg: van deser voerss: lofnis comen mach, hem wael te quiten ende to ontheffen buten ziner stade, zonder wedersegghen, uytghenomen al arghelyst. In orcunde des brieves beseghelt mit onsen seghelen. Ghegheven intiaer ons heren Dusent dryehondert twe ende tsoventich op zunte Urbaens dach.

Orginal auf Pgt. (Jül. Berg, N° 873). Von den Siegeln der 9 Aussteller hängen noch die N°. 3 bis 9 an, die von N°. 1 und 2 sind ab.

Die Richtigkeit beglaubigt,

Düsseldorf, den 20 April 1889,

Königliches Staatsarchiv:

HARLESS.

G.

1365, 27. Sept.

Wy Johan here van Lyenden doen cont allen luden, dat wy erflike end ewelike vry ende quite gegeven hebben ende geven in desen brieve Yden bastarddochter Otten van Beynen ende huere erfname die van hueren live comen oft comen soelen, van alzulken rechte ende curmeden, als sy ons end onsen auderen te hueren plach ende sculdich te wesen. In orkonde ende vestenis deser dinghe so hebben wy desen brief beseghelt mit onsen seghel. Gegeven int jaer ons heren Dusent driehondert vive ende tsestich, des vrydages na sunte Matheus dach apostoli et ewangeliste.

Orig. Pgt. mit anhängendem Siegel des Ausstellers (Kreuz im Schilde), Jülich-Berg N⁰ 778.

Die Richtigkeit beglaubigt,
Düsseldorf, den 21. April 1889,
Königliches Staatsarchiv:
HARLESS.

H.

1375, 21 April.

Wi her Steuen van Lienden en her Goeswiin van Lienden heren Steuens sone voersc̄h ridders, doen v̄staen allen luden die desen brief zellen zien of horen lesen dat wi verkoft hebben Heinric van Mouderic twe marghen lants eñ die hofstat daer dat hws op staet, daer bouen naest gheleghen is Scheeris diic eñ beneden die Donker strate, anderhalf marghen vterdiics daer bouen naest ghelant siin die ghemeijne bure van Salmonde, en beneden die Hē van Culenb̄. en dat Heijen lant eñ den Scheerinc, viif marghē een hont, daerbouen naest ghelegen is Scheeris diic eñ beneden die langhe acker, zoeuē marghen een hont daer bouen naest gheleghen is die langhe acker eñ beneden die Hē van Culenb̄, die Ketel drie marghen daer ghaet die straet aen die side en teijnden die groenewech. In die Zoelen zoeuendehalf hont, in die Pipen twe marghen daer bouen naest gheleghen is Gheriit Spronc eñ beneden die Hē van Buren, enen haluen marghen in die Zoslaghen daer bouen naest gheleghen is die Hē van Buren eñ beneden die Hē van Culenb̄, in den Pipen anderhalf marghen daer bouen eñ beneden naest gheleghen is die Hē van Culenb̄, egghen eñ eijnden, also als dat gheleghen is mit al horen toebehoren, eñ dat wi ligghende hebben in der maelscap van Salmonde eñ tiinst van den Hē van Culenb̄, om een sūme van ghelde, die ons Heinric van Mouderic voerscr̄ wael betaelt heeft den iersten pēninc mitten lesten so dats ons wael ghenoecht, eñ wi Heinric vā Mouderic vorscr̄ daer quiit af ghescouden hebben eñ quiit schelden, behoudelike den choralen tot sente Martini tUtr̄ al sulker twiintich pont tsiaers als wi hem daer af ghegheuen hebben. In orconde des briefs beseghelt mit onsen zeghelen. Gheg

int iaer ons heñ M° CCC° viif eñ tsoeuentich op ten paesch auont.

coll. Voor eensluidend afschrift van een perkamenten brief, waaraan aan een doorgestoken en perkamenten strook nog is bevestigd een gedeelte van het zegel van Goeswiin van Lienden Steuensz: in groen was, terwijl het stuk van het zegel van Heer Steuen van Lienden thans is beroofd, berustende in het depot der Rijksarchieven te Arnhem (afdeeling archief van Culenborg).

Arnhem, den 30 Mei 1892.

De Archivaris in Gelderland
J. F. Bijleveld.

I.

1392, 21 Merz.

Ic Dirc, Heē van Lienden, Knape, doe kont ende kenlic allen luden mit desen openē brieue, dat Jan bastart van Lienden, mijn brueder, van mijnre weghen gheseten heeft als een hof daer voer hem quamē en voer mijn tijnsghenotē die hier na bescreuē staen Elijaes van Beijnhem eñ Jonfrou Aleijt van Drueten siin echte wiif, denselue Elijaes hueren man ghecoren tot enē momber, eñ van Jan voers̄ als van mijnre weghen mit oerdel eñ vonnisse der tijnsghenotē daer toe ghegheuē, eñ sij gauen ende droghen op mit huerē vrien wille in Jans hant voers̄ als vā mijnre weghen in behoef heñ Gherijt den Rijcken, brueder van Sente Jans oerde als een toevengher tot behoef des Godshuijs vā Sente Jan tot Aernhem eñ huerre pitancien seuenthien hont lants en luttic min off meer ter goeder matē gheheijtē die Oude Weijde, daer bouē naest ghelant is Dirc vā Lienden Steuen Dircs soens soē, eñ benedē die papelike prouende der Kerken vā Oemēn mit egghen mit eijnden eñ mit allē huerē toebehuerē als sij daer gheleghē siin inder maelscap vā Oemēn voer een vri tijnsgoet, ende sij verteghen daerna op als sij sculdich weren te doen also dat oerdel ende vonnisse der tijnsghenotē kende eñ wijsde voer recht dat sij daer af onteruet werē ten ewighen daghen toe eñ dat sij daer niet meer rechts toe te segghē en hedden noch en behielden, noch huer rechte erfghe-

namē, eñ datter her Gherijt vuerscr̄ als een toevengher tot behoef des godshuijs voers̄ eñ der pitācien voerḡ aen gheerft weñ ten ewighen daghē toe, eñ dat hem vast weer eñ stede bliuē sal also datt hem nijemāt breken en sal of en mach mit enighen recht, behaudelic mij hof voers̄ alles rechts ende tijns aenden lande voerscr̄. Daer dit ghesciede daer weñ ouer eñ aen eñ sonderlinghe toe onthaelt alse tijnsghenotē Jan van Beijnhem Jans soē, Jan van Triest, Eernst vā Ewijc eñ andere vele goeder lude. In oerkonde des so heb ic Dirc Heē van Lienden, Knaep voerscr̄. desen brief opē beseghelt mit mijnē zeghel. Ghegheuē int iaer ons heñ dusent drie hondt twee eñ tneghentich des donredaghes na Sente Gheertruden dach in den meerte.

coll. Voor eensluidend afschrift van een perkamenten brief, waaraan is bevestigd aan een afgesneden en doorgestoken perkamenten strook het zegel van Dirc, Heer van Lienden, knaap, in groen was, berustende in het depot der Rijks archieven te Arnhem (afdeeling archief van de voormalige Commanderie van St. Jan te Arnhem).

Arnhem, den 30 Mei 1892.

De Archivaris in Gelderland
J. F. Bijleveld.

Nachschrift. Wir haben zu dem Artikel im „Navorscher" N°. 8/9, 1893, p. 503—507, betreffend die Identät der Namen van Linde und de Lintre, die der eminente Lütticher Genealoge und Historiker, Herr Chevalier Camille de Borman bezweifelte, nachträglich zu berichten, dass Herr de Borman, nach Durchsicht einiger in diesem Artikel befindlichen Acten, seinen Irrthum sofort erkannte, und wir bedauern daher, dass wir diese Thatsache, nicht früher mitzutheilen in der Lage waren. Die angezogen Stelle aus dem an uns gerichteten Schreiben des Herrn de Borman, vom 29 Juni 1893, lautet wie folgt:

.... „L'identité des de Lintre-Baillonville avec les van Linde „de Spauwen est donc chose définitivement établie. J'avoue que „c'est une des transformations les plus curieuses que j'ai jamais „rencontrées depuis 38 ans de recherches. Le passage des van

„Linde au village de Wihogne est seul capable de l'expliquer. „Aussitôt que j'ai pris connaissance du testament de Jean de „Lintre dit de Baillonville, j'ai reconnu mon erreur. — Il y est „question de biens à „Spauwen" sur lesquels la veuve „Gielchon „nôtre oncle" payait une rente. — Je me suis empressé de rendre „hommage à la vérité."

ADHÉMAR, FREIHERR VON LINDEN.

Wapens gevraagd (XLIII, 415, 416 en 417). — Sub I zal wel sprake zijn van 't wapen van Croy. In Rietstap's Armorial — uitgave van 1884 — komt op bl. 492 van deel I voor:

Croij—Brabant. Ecartelé: aux 1 et 4 d'argent à trois fasces de gueules (Croy); aux 2 et 3 d'argent à trois doloires de gueules, les deux du chef adossées (Renty).

Dit wapen, waaraan echter ontbreekt de barensteel met drie hangers — eene figuur, zooals bekend is, gebezigd om een wapen te breken en dan uitsluitend ten deel vallend aan den oudsten zoon van hem, die recht heeft op het volle wapen — beantwoordt aan de vraag en wordt afgebeeld, o. a. in Van Loon „Nederlandsche Historiepenningen", Deel I bl. 14, als dat van Philips van Croy, Hertog van Aarschot (1556).

Hier zij evenwel herinnerd, dat Rietstap, in zijn „Handboek der Wapenkunde" op bl. 252, als voorbeeld van disselbijlen aanhalend het wapen van de Renty, onderscheid maakt tusschen doloires of disselbijlen en haches d'armes of strijdbijlen en dat de afbeelding bij Van Loon beantwoordt aan de figuur, door Rietstap in opgemeld Handboek (Plaat V, 11e rij, 28), als strijdbijl voorgesteld.

In Van der Aa: „Biografisch Woordenboek" wordt het wapen Croy-Renty op bl. 269 var letter C beschreven als boven, met afwijking evenwel voor de kwartieren 1 en 4, volgens dat woordenboek gedwarsbalkt van zes stukken zilver en keel, terwijl als helmteeken wordt opgegeven een opkomende hazewindhond van sabel, met halsband van zilver, tusschen eene vlucht van zilver; de vermelding van dit helmteeken, waarvan in de vraag niet wordt

gesproken, kan misschien bijdragen tot bevestiging der gegeven oplossing.

Het wapen van Croy en dat van Berlaymont — het laatste wellicht beantwoordend aan het sub XVII gevraagde — zijn beide wapens van Zuid-Nederlandsche geslachten, elkander verwant door het huwelijk van Lambertine van Croy en Gilles van Berlaymont, Graaf van Hierges, zoon van dien Berlaymont, die zijn' naam vereeuwigde door de bekende woorden: „Ce n'est qu'un tas de gueux!"

Sub II wordt — als men de in wapens weinig voorkomende „peren" in dit geval mag laten doorgaan voor de „onherkenbare figuren" van de vraag en den schildzoom buiten rekening laat — misschien Crabeels bedoeld.

Rietstap's Armorial geeft in Deel I op bl. 479:

Crabeels—Brabant, Hollande. — D'azur au chevron d'or, accompagné de trois poires du même.

In het Tijdschrift voor Noord-Brabantsche Geschiedenis, Taal- en Letterkunde, jaargang 1883, komen op blz. 85—90 afbeeldingen voor van wapens op wijnkannen der Illustre Lieve Vrouwe Broederschap te 's-Hertogenbosch; n° 11 vertoont het wapen van Clemens Crabeels, Episc. (Bisschop) Buscoducen. ('s-Bosch) A° 1588. Zie Van der Aa „Biografisch Woordenboek", in voce: Clemens Crabeels en het hieronder vermelde bij X, Egmont Graaf van Buren, een lid van dezelfde broederschap.

IV. De korenschoof doet denken aan 't wapen van Wigle van Aytta van Swichem, d'azur à une gerbe d'or, les épis de sinople — Rietstap, Armorial I bl. 91; in Van Loon's „Nederlandsche Historiepenningen", Deel I bl. 55, komt eene penning voor, die aan de eene zijde Viglius' borstbeeld draagt, en aan de andere zijn door myter en staf gesierd „nieuw" wapenschild, zijnde gevierendeeld: 1 en 4 een gehalsbande klimmende leeuw, 't wapen der Gentsche proostdij; 2 en 3 de korenschoof, 't familiewapen. Door van 't gevraagde wapen te willen verklaren, dat het Viglius zou toekomen, zou men al te gewaagd handelen; daartoe staan de begrippen „opkomende" en „klimmende" leeuw ook te veel in den weg. Misschien kan 't raad-

plegen eener genealogie der familie eene betere uitwijzing geven; andere wapens met één korenschoof trof ik zeldzaam aan; ik noem Emptinck—Anvers, de sabre à une gerbe d'or.

V. Mij kwam geen wapen van een Brabantsch geslacht onder het oog, dat aan deze vraag voldoet; doch ik vond in 't Armorial:

Aube of Albe—Provence. D'or à un ours rampant de gueules.

Bovendien komt in Rietstap's „De wapens van den Nederlandschen Adel", op bl. 14 voor:

de Behr—Limburg. In zilver een opgerichte zwarte beer, ondersteund door een' grasgrond in natuurlijke kleur.

VI. Het gevierendeelde wapen, 1 en 4 haan, 2 en 3 wassenaar, zou gevoerd kunnen zijn door een lid van het uitgestorven Overijselsch geslacht Ceraet van Peckedam, (volgens Rietstap, „De wapens van den Nederlandschen Adel": in zilver een rood gekamde, gebekte en gebaarde zwarte haan), welks moeder of echtgenoote dan eene freule Sloet, in zilver een roode wassenaar, zal zijn geweest. Eene alliantie Ceraet-Sloet is mij evenwel niet bekend geworden, terwijl ik geene genealogiën onder mijn onmiddellijk bereik heb om haar te constateeren.

Dat het Overijselsch geslacht Sloet wel eenigermate tot Brabant in betrekking staat, is te zien uit Van Doorninck's „Geslachtkundige Aanteekeningen enz.", waarin men op bl. 333 leest, dat Roelof Sloet van de Haare in 1790 te 's-Hage overleed als „Kwartierschout van Peelland, Meijerije van den Bosch", tot welken post hij in 1768 was geroepen.

In 't zelfde werk vind ik voorts vermeld als eigenaren van de Havezathe Peckedam: in 1732 Johan Albert Gabriel Sloet tot Warmeloo, Drost van Haaksbergen; eenige jaren later zijn zoon Antonie Simon Sloet tot Peckedam, terwijl op bl. 253 sprake is van de inschrijving ten huwelijk te Deventer, op 14 Juli 1703, van Geertruida Louisa Christina van Laer en Timon Sloet op het Peckedam, destijds weduwnaar van Golda Sofia van Hoëvell.

Aangezien evenwel 't mede uitgestorven Geldersch geslacht Van den Bramel (Rietstap: „De wapens van den Nederlandschen Adel" bl. 304) gevoerd heeft in goud een roodgekamde en gebaarde zwarte

haan, zou 't gevraagde wapen ook wel op eene alliantie Van den Bramel-Sloet kunnen duiden.

VII. Volgens 't Handschrift Doys voert De Coninck (Utrecht, Drenthe) in zilver drie roode kronen, op de gewone wijze gerangschikt, met aanzienden gekroonden helm en, tot helmteeken, twee natuurlijke wildemansarmen, de ellebogen buitenwaarts, de handen opwaarts en toegewend; aan het Overijselsch geslacht Van Esschede worden, op Van Mierloo's wapenkaart van Overijsel, toegekend drie kronen van goud op rood, gekroonde helm en als helmteeken een uitkomende luipaard, terwijl volgens de „Bijdragen tot de Geschiedenis van Overijsel" op de zegels van de Deventer schepenen Gerrit van Wenckum (1550) Anthonius van Wenckum (1563) en Matthijs van Wenckum (1580) in blauw drie gouden kronen voorkomen.

Als Brabantsch kronenvoerend geslacht vond ik in Rietstap's Armorial alleen

Artus: in goud drie roode kronen; doch onder elkaar (rangées en pal).

IX. Hier zou bedoeld kunnen zijn het uitgestorven geslacht Van Sevenaer. In Rietstap „De wapens van den Nederlandschen Adel" leest men op bl. 393:

Van Sevenaer.—Gelderland. In blauw een goudgebekte en gepoote zilveren adelaar. Helmteeken: eene vlucht, rechts zilver, links blauw.

X. Egmont Graaf van Buren. — In het Tijdschrift voor Noord-Brabantsche Geschiedenis, enz. voor 1883 bovengenoemd, vindt men onder de bl. 85—90 besproken wijnkannen der Illustre Lieve Vrouwe Broederschap te 's-Hertogenbosch, sub 3 en 5, die van Heer Florentius van Egmont Grave van Buere Heere to Isselstein en van Heer Maximilien van Egmont Grave van Buere ende to Lerdam Heere van Isselstein to Cranendonck, beide met navolgend wapen:

Gevierendeeld: 1 en 4 in zilver drie roode kepers (Egmont); 2 en 3 in zilver een groene beurtelings gekanteelde dwarsbalk (Buren); over alles heen een zilveren hartschild, beladen met een geschaakt St Andrieskruis (IJsselstein, 't oude wapen); beide schilden omhangen met de keten van het Gulden Vlies.

In Rietstap's Armorial wordt op bl. 598 van Deel I Egmont Comtes de Buren beschreven als: chevronné d'or et de gueules de douze pièces, 't welk misschien beter strookt met het ongenoemd getal kepers van de vraag, en wordt aldaar aan IJsselstein, bij 't St Andrieskruis, nog een dwarsbalk toegekend, ('t nieuwe wapen van IJsselstein); vergl. Commelin „Beschrijving van Amsterdam", Deel I bl. 128.

XI. De Brabantsche geslachten Van Berkhuizen, De Beukelaer, [1]) Van Emmichoven en Van Rijswijck van de Sande voeren respectievelijk: de sabre à deux saumons adossés d'argent, d'azur à deux saumons adossés d'argent, d'azur à deux saumons adossés d'or et de gueules à deux saumons adossés d'argent. Bovendien voeren de Brabantsche geslachten De Borchgrave D'Altena, Van Uitwijck, en Van der Wiele respectievelijk: in zilver twee zwarte, in goud twee zwarte en in blauw twee zilveren rechtop geplaatste en van elkander afgewende zalmen en stammen deze drie, evenals de vorige vier geslachten, uit Altena (Brabant) in goud twee van elkander afgewende roode zalmen. — Vergel. Rietstap, „de Wapens van den Nederlandschen Adel", op diverse bladzijden.

Uit genealogiën van deze geslachten zou misschien de verwantschap kunnen blijken met eene familie, wier wapen onder de gevraagde vertegenwoordigd kan zijn, en daardoor worden beslist, wiens wapen onder n°. XI wordt bedoeld.

XIII. Geen Brabantsch wapen vindende, hetwelk eenigszins dat van de vraag nabij komt, bepaal ik mij tot de, trouwens vrij ongemotiveerde, vermelding van het in Rietstap genoemd geslacht:

Paumier—France—d'argent à un tourteau de sabre.

XVI. Rietstap geeft in zijn Armorial tal van geslachten op uit het Noorden van Frankrijk, Holland, Vlaanderen, enz., die aan de vraag beantwoorden, o. a. Van den Bossche de la Vichte, d'or au chevron de sabre, accompagné de trois merlettes. (Brabantsche geslachten Van den Bossche vermeldt hij met geheel andere wapens). Verder Crommelin, De Deckere, Lemaire, Lybaert, Meese,

---

[1]) Zie Navorscher 1881, XXXI, bl. 627.

Merlet, Robijn; de aandacht van den vrager zij evenwel gevestigd op

bl. 368. Van Overbeke of Overbeek—Hollande, Brabant, Gand. D'argent au chevron de sabre, accompagné de trois merlettes du même;

bl. 618. De Rouck—Brabant. [1]) D'argent au chevron de gueules, accompagné de trois merlettes de sabre; en

bl. 791. Smeijers—Brabant. D'or au chevron de gueules, accompagné de trois merlettes de sabre.

Bovendien worden in 't Armorial opgegeven:

Van der Gracht—Anvers. D'argent au chevron de gueules, accompagné de trois merlettes de sabre; en

De Rijk, met hetzelfde wapen, onder bijvoeging: „Armes de Jacob Simonsz. de Rijk, célèbre chef des gueux de mer, issu de la maison de Van der Gracht en Flandre."

XVII. Misschien Berlaymont, hoewel geen eigenlijk Brabantsch geslacht. Volgens Rietstap's meergenoemd Armorial van 1884, bl. 176, voert Berlaymont, Namur, fascé de vair et de gueules.

(Zie over het huwelijk van Gilles van Berlaymont Graaf van Hierges en Lambertine van Croy hierboven sub I.)

Albout (uitgestorven) — Holland — voerde ook gedwarsbalkt van zes stukken vair en rood. Zie Rietstap: „De wapens van den Nederlandschen adel" bl. 283.

XIX. Kan hier Van Strijen bedoeld zijn? Personen van dien naam woonden, als ik mij niet bedrieg, in Brabant. [2])

Rietstap's Armorial geeft op bl. 859 van Deel II:

Van Stryen—Harlem, Leijde. Coupé: au 1 d'or au lion léopardé de sabre, armé et lampassé de gueules; au 2 d'argent à une fleur de lis de gueules. Casque couronné. Cimier: un lion issant de sabre, armé et lampassé de gueules.

---

[1]) Over het geslacht *de Rouck* en zijn wapen leze men 't opstel van Fred. Caland in 't Maandblad van 't Genealogisch Heraldisch genootschap „de Nederlandsche Leeuw", n°. 3 (April 1883), waar blijkt dat 't wapen van Cornelia de Rouck, Huisvrouw van . . . . van Bemmel is een keper, vergezeld in 't schildhoofd van drie achter elkander geplaatste vogeltjes en in den schildvoet van een wassende maan.

[2]) Vergelijk Navorscher 1881 (XXXI), bl. 55, 95, 96, 172.

Bovendien — terwijl verwantschap van 't Hollandsche geslacht Van Strijen met eene oorspronkelijk zuidelijker gevestigde familie misschien ook wel in aanmerking kan komen — vermeldt het Armorial de familie Van Bambeeck van Strijen [1]) en voegt achter Van Bambeeck de woorden: „anciennement Van Bambecque, Flandre, Amsterdam."

XXI. Het wapen van 't Brabantsche geslacht Van Blarkom wordt in het Armorial vermeld als d'azur à trois boules d'argent, terwijl in goud drie roode bollen worden gevoerd door 't Limburgsche (?) geslacht Gronsfels. Kan door aanhuwelijking bij een van beiden gekomen zijn de links geschaakte dwarsbalk van twaalf stukken, vergezeld van den opkomenden leeuw in 't hoofd?

Misschien past hier — aangezien op lakafdrukken geschaakte en getraliede balken niet altijd gemakkelijk van elkaar zijn te onderscheiden — wel eene alliantie met Van der Tommen. Immers in Van Loon: „Nederlandsche Historiepenningen" wordt, Deel III bl. 276, zonder kleuren, afgebeeld 't wapen van Heer Johan van der Tommen (1644), 't welk misschien aan de vraag beantwoordt en in Rietstap's Armorial wordt beschreven als:

Van der Tommen—Bruxelles, d'or à la fasce d'azur, frettée d'argent, accompagné en chef d'un lion naissant de gueules, armé et lampassé du second, mouvant de la fasce. Casque couronné. Cimier: une tête et col de lévrier. Devise: Derven deert Tommen." (De spreuk is bij Van Loon evenwel: „Fortitudine et prudentia.")

Onder XXII valt als Brabantsch geslacht melding te maken van Van der Genst, de sabre à trois bandes d'or. Rietstap geeft in zijn Armorial (I, 759) als helmteeken: un vol à l'antique d'or et de sabre en noemt Moermont (Deel II, bl. 235), d'or à trois bandes de gueules, geen Brabantsch, doch een Zeeuwsch geslacht.

In Vorsterman van Oijen's Stam- en Wapenboek worden op plaat 28 en plaat 86 afgebeeld Van Everdingen, in goud met drie zwarte en Van den Upwich, in zilver met drie roode schuinbalken.

't Armorial van Rietstap geeft voor Longueval comtes de Bucquoy princes de Longueval: bandé de vair et de gueules, terwijl Van

[1]) Vergelijk Navorscher 1883, bl. 471.

Loon, Historiepenningen, Deel III, bl. 277, anno 1644, afbeeldt het alliantiewapen, hier evenwel bandé (6) de .... (3) et de vair (3), van Karel Albert van Longueval Graaf van Bucquoy, Hoogbaljuw, Landvoogd en Oppermaarschalk van Bergen in Henegouwen, Lid van den Raad van State, en van zijne gemalin Wilhelmina van Croy.

Ik maak — al is er ook eenig, trouwens bij andere familiën ook wel op te merken, verschil in 't wapen, (zie b. v. hierboven onder I, Croy, bij Rietstap en bij Van Loon) — melding van Longueval de Bucquoy om de verwantschap met een lid der familie Croy.

XXIV. Jouts, in Brabant, voert un pal d'or chargé de trois chevrons de sabre (Rietstap's Armorial I, 1051). Een wapen, waarbij de paal met drie omgekeerde kepers is beladen, zocht ik vruchteloos; voor de Graven Nidau—Neufchatel, Hessen, Westphalen — geeft 't Armorial II, 315 't zelfde wapen als dat van Jouts.

XXV. Als ten minste sprake mag zijn van een geslacht, niet in Brabant of Zundert thuis behoorend, misschien wel 't wapen van de uitgestorven familie Graes.

In Rietstap's „Wapens van den Nederlandschen Adel" leest men op bl. 334:

Graes — Graafschap Zutphen, Overijsel. — Gevierendeeld van zilver en zwart òf van zwart en zilver. Gekroonde helm, enz. Naar Van Mierloo's wapenkaart van Overijsel zou de laatste opgave de juiste zijn.

XXVI. Middel—Overijsel — een uitgestorven of onder den adel nog niet weder erkend geslacht — voert, volgens Rietstap: „De Wapens van den Nederlandschen Adel", bl. 367: Gedeeld: 1 in zilver een halven blauwen adelaar, uitgaande van de deelingslijn; 2 effen rood.

XXVIII. De la Place de Chauvac—Limousin — wordt in Rietstap's Armorial opgegeven als d'azur à trois glands tigés et feuillés d'or, les tiges en haut, en Van der Capellen—Antwerpen — als d'azur à trois glands d'or (Navorscher 1890, XL, bl. 451).

XXX. Aan Gasselin—Anjou — wordt in 't Armorial toegekend d'argent au lion de sabre, armé et lampassé d'or, accompagné de

trois molettes du second; Guillemetteau—Anjoumois — (zie 't „Supplément" bl. 1255), voerende d'azur au lion d'or, accompagné de trois molettes (6) du même, past beter voor de vraag, hoewel beide geslachten niet als Brabantsche bekend staan.

XXXI. 't Armorial geeft Deel II bl. 318:

Van Nieuwerstraten.—Brabant. — D'argent au lion de gueules. Hoewel deze leeuw niet als „links gewend" (omgewend?) wordt opgegeven, vermeld ik het wapen van dit Brabantsch geslacht met het oog op de letters $\frac{\text{M}}{\text{V(an)}}$ $\frac{\text{S}}{\text{N(ieuwerstraten)}}$ van de vraag.

XXXIII. Du Molard—Bresse — voert, volgens 't Armorial, d'or à la bande de sabre, accompagné de deux casques. Van helmteekens of kronen op die helmen wordt bij Rietstap geen gewag gemaakt; doch dergelijke wapens komen zóó zeldzaam voor, dat ik meende de vermelding van het eenige door mij aangetroffene, met 't oog op de vraag, niet te moeten nalaten.

XXXIV. Voor 't hier gevraagde gevierendeelde schild vestig ik, wat de kwartieren 2 en 3 betreft, de aandacht op het 7 April 1756 geadeld Brabantsch geslacht Van Vucht of Vucht, volgens 't Armorial d'argent à deux pals de sabre, alsmede op het geslacht Huygens, in zilver twee blauwe palen. (Zie Tijdschrift voor Noord-Brabantsche Geschiedenis, enz. 1886, 3e jaargang bl. 164).

De veelvuldige aanhaling in 't bovenstaande van landen, gewesten en plaatsen buiten eigenlijk Brabant, vinde tot zekere hoogte verklaring in de opmerking van Rietstap in zijn „préface" in 't Armorial:

„Les pays, provinces ou villes, désignés à la suite du nom de familles, sont ceux que nous trouvions indiqués comme leur lieu de séjour; mais ces renseignements datant quelquefois d'un temps assez reculé, il est très-possible que dans le cours des années plusieurs se sont établis ailleurs."

Assen. J. A. R. KYMMELL.

V. Cooth (XLIII, 161, 2; 569). — In aansluiting met het belang-

rijk artikel van den heer Anspach zij nog gemeld, dat de familienaam *Van der Koot* sedert onheuglijke jaren en nog heden inheemsch is in 't dorp Garderen, waartoe ik kerkelijk behoor en waar ik dus niet onbekend ben. Twee huisgezinnen wonen er van dien naam.

A. AARSEN.

Brederode. — Où conserve-t-on les portraits des comtes et comtesses de Brederode, et, notamment, celui de la fille du feld-maréchal Brederode, la baronne Slavata, morte, en Autriche, vers la fin du XVIIe siècle, comme comtesse de Windischgrätz?

C. DE B.

De Heere (XLIII, 495). — Gerrit de Heere, of de Heer, vermeld op blz. 497, secretaris van Maasland, baljuw, schout en secretaris van het eiland Rosenburg, welgeboren man van Delfland, was geb. 2 Nov. 1707 en † te Maasland 8 Juni 1782. Hij was gehuwd met Anna van Amelonse, dochter van Johan van Amelonse en van Anna van der Kloot (dochter van Hendrik Isaackz. van der Kloot, geb. te 's-Gravenhage 25 Dec. 1657, en van Christina Ooms).

Uit dit huwelijk zijn geboren:

Philippus, Cornelis, Johannes Hendricus en Hermanus de Heer.

Van dit geslacht zijn nog door mij vermeld gevonden:

Hendrick Jansz. de Heer, in 1553 woonachtig te Rotterdam (zie Rotterd. Historie bladen door Scheffer en Obreen, deel I, blz. 262); en Lucas de Heere, in 1571 ouderling van de Holl. gemeente te Londen (zie Algem. Nederl. familieblad 1883, N°. 65).

V. R. V. D. K.

FOLKLORE.

Folklore (XLIII, 164). — Als ik (geen woordenboek kunnende naslaan) het woord Folklore goed begrijp en het in Zeeuwsch Vl. dialect overzet door Volks-leure (leure ook als beuzeling, vertelseltje, sprookje), dan kan ik er uit den Zeeuwschen achterhoek misschien iets bijvoegen. Zeeuwsch Vl. is arm aan heksenverhalen, doodarm vergeleken met de drie andere Vlaanderens. Van snelle schepen is hier geen sprake, meer eigenaardig van paarden en wagens en dus van rijden. Ik mag gaarne die oude vertellingen en ik zou ze wel steeds willen ontbolsteren. Ik houde 't er voor, dat zij allen een min of meer degelijken geschiedkundigen grond hebben en veelal eene zedelijke strekking, zooals Maryats Spookschip of de Vliegende Hollander (zoo ellendig indertijd in 't Nederl. vertaald), of de Vliegende Hollander van Ph. Körber, voor de jeugd, uit het Hoogd. vertaald, waarin ook de verklaring van het raadsel voorkomt, hoewel ik niet weet, of deze wel geschiedkundig zeker is. Namelijk dat de oplossing zou te vinden zijn in de uitvinding van het snelzeilend Hollandsch fregat. Dat de Vliegende Hollander, in de buurt van de Kaap, meer dan eens bij zwaren storm (en men weet dat daar een stormgebied bestaat!) gezien is, staat bij mij vast, maar de zeelieden zagen door eene bijzondere gesteldheid en spiegeling der lucht, niets anders dan het beeld, soms onderst boven, van hun eigen schip. Dat men 't nu enkel bij zwaren storm zag, gaf zeker aanleiding om het als voorbeduidsel van onheil te beschouwen.

In Zeeuwsch Vlaanderen herinneren zich landlieden en veehouders nog menig verschijnsel van door de mare bereden paarden, en een geacht veearts verhaalde mij, dat hij 't enkele malen gezien had, hoe de paarden van eenen stal des morgens in zweet badende gevonden werden en 's nachts gepoogd hadden hunne halsters los te rukken, achteruitgeslagen en niet gegeten hadden. Bij zijne nadering met den meester, stonden zij nog voor hen te rillen.

In den Franschen tijd (1795—1815) waren nog meer van die

vertellingen in zwang, doch het verbeterd lager onderwijs heeft al die vertelsels naar 't rijk der sprookjes verbannen en doen vergeten. In dien tijd was er te Sluis een smid, die 't poeier van *Sinte patti* (sympathie) bezat, vermaard, als kon hij dit verschijnsel radikaal genezen. 't Was het werk van tooveressen, en 't geen ik o. a. van zijne kunst hoorde verhalen, kwam hierop neer. De paarden van zekeren boer (men wees mij de hofstede) werden danig door de nachtmerrie gekweld en verzwakten ziender oog. De smid werd te werk gesteld en hij kwam eenen nacht op de hofstede waken. Hij zat bij een flink haardvuur met zijn pijp aangestoken, een boek voor zich en een paar stevige touwen onder zijn bereik, maar luisterde toch nu en dan of hij ook iets verdachts hoorde. En jawel, met het slaan van middernacht hoorde hij zachtkens de deur van de slaapkamer en vervolgens de huisdeur openen en weder sluiten. Hij wachtte eenige oogenblikken en hoorde weldra een vreeselijk geweld in den stal. Als de wind greep hij zijne touwen en snelde, zoo min mogelijk gerucht makende, naar buiten, en zag daar bij het heldere licht der volle maan, eene sierlijke witte merrie rondom den stal draven en hoorde haar luid gehinnik. Toen zij achter den stal was, sprong hij vooruit naar den hoek, dien zij bij het terugkeeren voorbij moest. Ze kwam, en haar een strik om den nek werpen, een teugel in den bek wringen en op haren rug springen, was 't werk van een oogenblik. Hij reed met haar naar Sluis, waar tot verbazing zijns knechts het smidsvuur aangehouden was, en legde haar, die onbeslagen was, een viertal hoefijzers aan. Hij reed op haar terug en gaf haar op het hofplein de vrijheid weder, waarna hij zich, na het hek fiks gesloten te hebben, huiswaarts begaf. De boer stond des morgens vroeg op om naar zijnen stal te gaan zien en nauwelijks ging de deur open of hij zag zijne eigene vrouw weenend en jammerend voor zich, maar aan handen en voeten met zilveren hoefijzers. De paarden waren genezen, de merrie vertoonde zich nooit weder, en de veearts stond verbaasd dat 'n smid hem in de *pratike* overtrof!

Zilveren hoefijzers: het volk gelooft, dat spokerij een werk des duivels is, die een of ander voorwerp doet verschijnen. Een ver-

licht landman neemt zijn geweer en zend er een lading hagel op af: vergeefs! Hij beproeft het met een geweerkogel, even vruchteloos! Iemand die *Sinte patti* bezit, zegt hem dat hij gouden of zilveren kogels moet gebruiken, en hij laadt op zijn geweer een borstrokknoop van een dier metalen en 't spookt niet weêr, hij heeft geraakt.

Maar wat was er nu van het andere? Wel, volgens de overlevering was de vrouw onder den invloed der mare (nachtmerrie) en dus behekst; zij kon het bij helder maanlicht (men merke ook dit op!) in bed niet houden en moest als heks in de buurt omzwerven. De bedrijven der vrouw, hare nachtelijke onrust, kunnen zeer natuurlijk geweest zijn; 't bijgeloof voegde er de mare en hekserij bij.

Nu niet van snelle schepen, maar van zonderlinge wagens gesproken. Er is iets in mijne familie gebeurd, waarvan noch mijn zwager J. H. van Dale, noch ik den sleutel hebben kunnen vinden. Wij hadden in den Franschen tijd eene oudtante, die met haren echtgenoot, een Fransch officier, uit Sluis naar Duinkerken getrokken was. Na 1815 besloten eenige familieleden ze een bezoek te brengen. Ze reden zoo hard, dat ze nog in den voornacht van den dag, waarop ze uit Sluis reden, voor Duinkerken kwamen, wat physiek onmogelijk is. 'T was helder maanlicht, en ze zagen Duinkerken, naar gissing, op een kwartier afstands voor zich liggen. De voerman legde de zweep over zijne rossen, zij zetten het in een stevigen draf; maar wat men deed of niet, zij konden de stad maar niet bereiken, voor ruim drie uren later, toen de zon opging. Ze waren echter nog evenver van de stad, hoewel ze deze toch binnen tien minuten inreden.

Ik weigerde 't verhaal alle geloof, hoewel onze reizigers overigens zeer geloofwaardige menschen waren. Ik putte mij uit in vragen; alles vergeefs! De voerman kon niet dronken geweest zijn; zij zelf gevoelden geen de minste slaperigheid, ze aten en dronken in den wagen (ze hadden namelijk de koude keuken bij zich); niemand was koortsig of ziekelijk en ze waren vol van hunne lang te voren besproken reis, die waarlijk een pleziertocht was.

Misleidde hunne verbeelding hen, zoodat ze, in gespannen verwachting van wat ze hooren of zien zouden, zich rijdende *verbeeldden* de stad te zien? In ieder geval was 't een ziekelijk verschijnsel,

dat later onder alle vertellingen van tooverij en hekserij eene voorname plaats bekleedde.

Een oud man moest des nachts (weêr helder maanlicht) van Brugge komen. Dicht bij de Eldenschans, een buitentje, waar ik mijne vroegste jeugd doorbracht, onder den rook van Aardenburg, zag hij vier witte konijntjes met roode oogen, hij schopte er na en ze verzonken als in den grond. Andere vertelsels spraken van witte katten bij de lichte maan, bij donker van zwarte katten of honden, enz. enz. Soms zweette ik van angst en mijne verstandige grootmoeder maakte zich ernstig boos over zulke fabelen, in tegenwoordigheid van een vijfjarig kind verteld, en belette het zooveel zij kon.

Osschaertsput (de put van den waterduivel), 't grondelooze putje van Oostduinkerke, 't spook van Rammekens, laten zich zeer wel op natuurkundige gronden verklaren. Zoo kan men ook zichzelven (zijn dubbelganger?) naast zich zien gaan. Ik ging des morgens vroeg in Augustus van Aardenburg naar IJzendijke met een ander mijner zwagers, die alles behalve moedig op onze nachtelijke tochten was. Eensklaps stiet hij mij aan en wees op twee gedaanten, zeer kennelijk onze eigene beelden, die, een halve meter naar gissing, boven een stuk braakland liepen. 'T was weer helder maanlicht, ik stapte wat aan, zij ook, ik sprong op, zij ook, ik sloeg mijn zwager schertsend om de ooren, mijn beeld deed het zijne eveneens. Voorbij het braakland verdwenen beide vrienden op eene weide en wij zagen ze verder niet weder. 's Anderen daags naderden we weder 't braakland op onzen terugtocht bij vollen dag, maar zagen natuurlijk niets. Bram, zei ik, heb je geen lust om onze kameraden weer te zien, laat ons dan blijven tot de zon onder is. Hij bedankte echter en ik verklaarde hem nu 't verschijnsel. De braak was eerst gemest, de vochtige mest nog niet uitgespreid, en toen de avond koel werd, steeg de warmte uit ieder hoopje mest op en vormde eene wolk boven het veld, evenals den zoogenaamden vloed uit dezelfde oorzaak boven klavervelden en weiden. Onze schaduw had dus denzelfden oorsprong als het spook op den Bloksberg. De dwaallichtjes op omgeploegde velden en kerkhoven zijn even gemakkelijk te verklaren. G. P. ROOS.

TAAL- EN LETTERKUNDE.

Rooste (Ten) (XLII, 559). — Colijn van Rijssele, Spiegel der minnen. Eerste Spel, vers 272.

> *Begeerte van hoocheyt.* Ziet zegh ic ten rooste.
> *Vreese voor schande.* Doet als de vroede.
> *Begeerte van hoocheyt.* Spreyt zegh ic 't netken van joyeusheden.
> *Vreese voor schande.* Ende locket Voghelken.

Ten rooste. (Eng. roost) roest (Slaapstok voor kippen) rek, bed.

> Het waer goet in tijds ghezien ten rooste
> Zouden wijse metter daat bespien.

Houwaert heeft in het eerste spel van Narcissus en Echo, evenals hier „*ten rooste zien*", eene uitdrukking, waardoor wordt beteekend: naar een goed heenkomen zien, zorgen wel af te geraken.

Ruggelen (XLII, 560, 616) hoorde ik dikwijls gebruiken in strafzaken voor de Rechtbank te Arnhem door getuigen. 't Scheen te beteekenen: door elkaar schudden, terwijl de patient met den rug tegen iets wordt aangeduwd.

Ruilebuiten, ruilebuiter (XLII, 560). — Een man, die langs de deuren gaat en lompen en beenderen inruilt tegen aardewerk, heet ruilebuiter, zijn bedrijf ruilebuiten. A. J. C. KREMER.

Schanspeljoen. — In mijn jeugd hoorde ik op school van een boerenjongetje, terwijl hij een exempel voor schoonschrift voor zich had, dit met het woord „schanspeljoen" aanduiden. Vroeger of later heb ik dit woord nooit meer gehoord. Door het vreemde van het woord is mij dit altijd bijgebleven en heb ik mij meermalen afgevraagd, vanwaar kan dat woord toch komen? Beteekent het werkelijk een voorbeeld? Wie kan hier inlichting geven?

A. DR. S.

De scheepsterm schampelioen (= marsrand) kan hier geen licht geven. Maar heeft men hier soms te doen met eene verbastering van het op zijn fransch uitgesproken: exempeltje? RED.

Waterlandsch Friesch. — In een hoogst belangrijk opstel van Dr. J. H. Halbertsma, onder den titel „Die Nordfriesische Sprache" voorkomende in het tijdschrift „De Vrije Fries", deel X, zegt deze geleerde: „Roemer Visscher „(*Zinnepoppen*, 158) haalt eene spreuk „der Waterlanders aan, die bewijst, dat men in het midden der „zeventiende eeuw aan den overkant van het IJ nog Friesch sprak".

Vrage: Welke is deze spreuk? J. W.

„Hy leut die 't leut, ick en leut naet." RED.

Duivel (XLIII, 429). — Het woord *duivel* is zonder eenigen twijfel ontleend aan het grieksche diabolos. — Het oudste stuk onzer taal is mogelijk het afzweringsformulier vastgesteld te Lestines in Maart 745. Daarin leest men deze vragen en antwoorden.

Vr. Forsachistu diabolae?

Antw. ec forsacho diabolae.

Vr. end allum diabol gelde?

Antw. end ec forsacho allum diabol gelde.

Vr. end allum diaboles wuercum?

Antw. end ec forsacho allum diaboles wuercum and wordumthonaer ende uuoden ende saxnote ende allem them unholdum the hira genotas sint.

„diabol gelde" is, genootschap met duivels, die „diabolae" zijn blijkbaar de heidensche goden.

Euvel, Hd. Übel, Eng. evil, — beteekent slecht, kwaad, verkeerd, en het is niet te verwonderen dat de volksethymologie den naam van den vorst der duisternis in verband gebracht heeft met dat woord. Daardoor begreep men de beteekenis, want dan zou duivel of duvel zijn de slechte, de booze, de kwade, de verkeerde bij uitnemendheid. Op dergelijke wijze hoorde ik het woord radikaal vervormd tot rattenkool, in de uitdrukking, „de rupsen hebben de kool rattenkoal afgevreten."

Ik twijfel niet of er zijn nog heel veel andere voorbeelden van dergelijken aard te vinden.

Voor zoover mij bekend, erkenden onze Germaansche voorouders geen bovenmenschelijke wezens, die de menschen tot zedelijk kwaad

aanspoorden of hen tot slechte daden verlokten, alzoo geen duivel. Dien leerden ze eerst na de invoering van het christendom kennen. De christenpriesters leerden hen, dat al hunne oude goden duivelen waren.

A. J. C. K.

Flesschentrekker. — Van *flesschentrekkers* en van het *flesschentrekkersgild* hoort men dagelijks, doch den oorsprong dier uitdrukkingen weet niemand — voor zoover althans *mijne* ondervinding strekt — op te helderen. Mag ik eene gissing wagen, in de hoop, dat wie het beter weet, het zeggen zal? *Flesschentrekker* is iemand, die zijne medemenschen *op flesschen trekt*, d. w. z. *bedriegt*. De lezer zal zeggen: die uitdrukking ken ik niet; ook ik heb haar nooit *gehoord* en 'k heb er te vergeefs naar gezocht in het Spreekwoordenboek van Harrebomée. In Vlaanderen schijnt zij echter in zwang. „Die vervloekte pekdraad heeft mij wederom *op flesschen getrokken*", peinsde hij — lees ik in *Volkskunde*, het tijdschrift van Pol de Mont en Aug. Gittée, dl. VI, blz. 52. En in een verhaal van Gustaaf Segers in De Tijdspiegel (1893 II 353) staat te lezen: „Men heeft u *op stopkens getrokken*". Beide uitdrukkingen schijnen oorspronkelijk te beteekenen: iemand klein krijgen, en vervolgens iemand bedotten of bedriegen.

's-G. MR. C. BAKE.

„'t Golden Zwoantien". — Wie kan mij den maker noemen van een rijmpje, waarin geschetst wordt, hoe een soit disant bekende dronkaard eene weddenschap aangaat, dat hij een zekeren afstand te voet zal afleggen, zonder de eene of andere herberg in te gaan. Het versje is in Overijsselsch of Geldersch dialect geschreven en begint aldus:

„Heur, zei Kees tot Maarten Maarten
'k Heb oe als een kind 'ekend
Kwoad ben j' niet moar an jenever
Heb j' oe veuls te veul 'ewend."

. . . .

Kun je wel noar Zwol toe rennen
Zonder 'n harbarg in te goan? —
Nou, zegt Maarten, 't zal wat wèzen,

Denk ie dat 'k en zoeper bin?
'k Goa van al mien lêvensdoagen
Nooit weer in geen harbarg in."

't Gouden Zwaantje, waarnaar het vers genoemd is, zal hij dan ook voorbijloopen, doet bei zijn oogen dicht, en als hij er voorbij is, staat hij stil met de volgende (slot-)woorden:

„Op zoo'n duvelse tentoatie
Kan pardoes een borrel stoan."

Sch. MR. A. C. W.

Petrarca's vriend Lodewijk. — Naar dezen vroeg *Navr* XXVIII, 308, waar, met verwijzing naar de „Geschiedenis der Letterkunde" van prof. N. G. v. Kampen († 1839), I, 294 § 194, op Dante († 1321) wordt toegepast wat van Petrarca († 1374) geldt, nml. dat hij in 1330 de stad Lombez (in Gascogne) bezocht, en daar met twee mannen kennis maakte, zekeren Lilio di Stefano, en een Nederlander, genaamd Lodewijk, met wien hij naderhand gedurig briefwisseling onderhield. Lilio werd door Petrarca Laelius, Lodewijk Socrates getiteld. Op het XVIe Nederl. Taal- en Letterk. Congres, 22—24 Aug. 1878 te Kampen gehouden, heeft Mr. J. Nanninga Uitterdijk, — zie de in 1879 bij Laurens van Hulst te Kampen verschenen „Handelingen" van dat Congres, bl. 174—8, — veel wetenswaardigs omtrent dien Lodewijk medegedeeld, berichtend, dat Petrarca's levensbeschrijver de Sade, het eerst heeft uitgemaakt, dat die zoogenaamde Socrates († omstr. 1360) niemand anders was dan Lodewijk van Campen (*sic*). De archivaris van Kampen beschouwt dan ook, met rechtmatige voorliefde voor de stad zijner inwoning en veelzijdige studiën, hem liefst als een Kampenaar, en zegt dat hij een zoon kan geweest zijn van een aanzienlijk Kamper burger, Johan v. Campen, die als lid der ter stede in 1311 opgerichte „Schepens-memorie" of „de Memorie van den geleerden gesellen van den core" (eene geestelijke vereeniging), waarschijnlijk omstr. 1320 overleed.

Nu leest men in „Il Parnasso Italiano" (Leipzig, 1827) dl II (Saggio sopra il Petrarca) bl. IVa: „Per mezzo di Giacomo Colonna

(Jacob Colonna, destijds bisschop van Lombez) conobbe (Petrarca) nel 1330 due giovani: Luigi (Lodewijk), *nato alle rive del Reno*, detto da lui Socrate, e Lelio nato alle rive del Tevere (Tiber), coi quali contrasse amicizia strettissima". Op grond van dit citaat staat te duchten, dat de Kempenaar voor een Kampenaar is aangezien; want Kempen ligt in Pruisen, *aan den Rijn*. Hebben wij dus niet aan Lodewijk van Kempen te denken, als Petrarca's vriend?

Dit Kempen was ook de geboorteplaats van Thomas (Hammerken) à Kempis, die te Zwolle den in 1443 te Baflo (Groningen) geboren Rudolf Agricola (Roelof Huysman) heeft onderwezen. Laatstgenoemde is, in 1477, de eerste levensbeschrijver geweest van Petrarca. Werd, volgens de verklaring van den heer Uitterdijk in 1878, — zie „Handelingen", bl. 178 — die levensbeschrijving nog nimmer uitgegeven, en berust ze in handschrift in de Koninklijke Hofbibliotheek te Padua, Codex Latinus 479, 19 in 4°, handschrift der 15e eeuw; Agricola vond gewis aanleiding tot de samenstelling er van gedurende zijn verblijf in Italië, waar hij juist in 1476 en 77 te Ferrara en Pavia tot de beroemdste geleerden van dien tijd toegang had. Dit handschrift zal waarschijnlijk uitsluitsel kunnen geven, omdat Agricola, als geboren Nederlander, die te Zwolle heeft vertoefd, de rechte man was om het Overijselsche Kampen van het Pruisische Kempen te onderscheiden.

Zou Petrarca's vriend Lodewijk in casu niet als een voorzaat van Thomas à Kempis zijn te beschouwen?

Ek-en-Wiel. JAC. A.

Aren (XLIII, 604). — Volgens mijn gevoelen heeft dit woord niets met ploegen te maken, eerder iets met beslaan, al is 't ook in de verte. Ik zie in dit *aren* = *haren* een idioom van de Zeeuwsche volkstaal, en die weggevallen *h*, een eigenaardigheid in 't spreken, brengt hier iemand op een dwaalweg. 't Moet werkelijk *haren* wezen, en daaronder wordt op de Veluwe en elders verstaan 't scherp maken van enkele landbouwgereedschappen, in 't bijzonder van zeisen en sikkels of zichten, juist niet op den slijpsteen, maar door 't kloppen op die voorwerpen met een bijzonder soort hamer,

de *haarhamer* genoemd. *Aren* = *haren* is dus *scherp maken*, *scherp zetten*, en dat is bij paarden smidswerk. Men smeedt dan scherpe stukjes staal aan de hoeven om bij gladde wegen of op het ijs het vallen en glijden der dieren te voorkomen. Dat de smid te Bruinisse het *aren* van paarden op een Zondag verrichtte, moet op de rekening van ingevallen vriezend weder gesteld worden en op 't verlangen van 't kerkvolk, dat, per as komende of gaande, liefst onderweg geen ongeluk hebben wilde. A. AARSEN.

Aren = beslaan? (*Nav.* XLIII, 604). — Wie ter smidse bekend is op 't platteland, weet, dat er nog heel wat meer te verhakstukken valt met „de peerd" dan louter te „hoeven". Een dorpssmid is van ouds een halve paardedokter. Direkt aan „beslaan" te denken, ligt wel meest voor de hand, maar het voor de hand liggen is bij de verklaring van geantiqueerde woorden niet altóós de zekerste wijze van oplossing. Dan lijkt in casu niet minder aannemelijk: aan de zeeuwsche eigenaardigheid van de *h* te denken, die weggelaten wordt, waar we ze verwachten; en staat, waar ze ons vreemd is. En mitsdien zou aren = haren het knippen of scheren van het haar kunnen beduiden, één van de vele smidsbaantjes op een dorp; hiervoor zou zelfs pleiten, dat het op Zondag geschiedde aan een rijpaard, dat er netjes op uit moest. Niettemin vindt ook deze verklaring geen aanprijzing, en dient teruggekomen op den smid als halven paardedokter. En dan moet gelet op het „kiezen vijlen", hetwelk aan aftandsche paarden geschied, en op „het *aderlaten*", dat ik dikwijls als jongen met lust bekeek bij onzen Aesculaap Bart van der Hel, en zulks om de grimassen der steigerende knollen. Hiervoor spreekt: 1e dat van Hippocrates' dagen de *aderlating* zeer is aangeprezen, en in de 17e en 18e eeuw bijzonder gewild was voor mensch en dier, zoodra maar eene acute ontsteking, van hart of longen vooral, plaats vond; 2e dat deze aderlating *spoedeischend* was, dus op Sabbath niet mocht uitgesteld, 3e dat aren (*aaren*) en *aderen* een gangbaar woord is bij 't volk, zoowel voor het ader-maken der schilders van geimiteerd marmer, als voor het *ader-laten der* heele *en halve dokters*, om

overtollig *bloed af te nemen*. De 17e eeuwsche smid van Bruinisse handelde dies zeer christelijk, en betoonde zich allerminst een Farizeër van Mattheus 12 : 8—13. B.

Mijne meening was gegrond op Verdams Middenned. wdb., dat *aren* met „ploegen" verklaart, doch de hr. Aarsen is dichter bij de waarheid. RED.

Iemand zijn leste geven (XLIII, 609). — Gedurende mijn dertigjarige werkzaamheid als hoofdonderwijzer te Uddel was ik ontelbare malen van 't besproken kinderspel getuige, en zag het raken en ontwijken met genoegen aan. Maar steeds hoorde ik mijn schoolvolkje daarbij zeggen: „Kletsje! Kletsje!" Nooit: „Lesje! lesje!"

Zilveren pannen op de daken (XLIII, 613). — Ik hoorde vóor jaren die uitdrukking te Amsterdam bezigen voor huizen of eigendommen, die zwaar belast waren, m. a. w. waarop eene hypotheek genomen was. Kocht iemand indertijd een perceel, en had hij geen geld beschikbaar of geen geld genoeg om de koopsom te kunnen betalen, dan was hij genoodzaakt er *zilveren pannen* op te nemen. Zoo zei het volk althans. Bij Carré hoorde ik eens in een intermezzo August de Domme aan een confrater vragen: „Waarom bouwen ze tegenwoordig in Amsterdam zooveel huizen met platte *daken?*" En deze antwoordde: „dan kunnen de *zilveren pannen* er beter op blijven liggen." A. AARSEN.

Spreekwijzen. — Wie kan de volgende eigenaardige spreekwijzen toelichten of verklaren:

1. Het is weer in den emmer (d. i. in het vergeetboek).
2. Hij is erg in zijn kuif geprikt (nijdig).
3. Iets opschrijven in Mozes (in zijn geheugen prenten).
4. Iemand in den neus boren (bedotten).
5. Den gebraden haan uithangen.

Amsterdam. H. E. V. GELDER.

Voor de eerste spreekwijs vergelijke men Nav. XXX, 535 en 560. „Emmer" kan dan gebruikt zijn in de beteekenis van „doofpot," welke uitdrukking meer algemeen gehoord wordt. RED.

Een mijl op zeven (XLIII, 604). — De verklaring dezer spreek-

wijs vindt men reeds *Nav.* XXX, 529 (waar men vooral op *zevenen* acht geve) en 610. Men verlieze toch de oudere jaargangen van „De Navr." niet geheel uit het oog, nu wij in een tijd van sterken vooruitgang leven.

XY.

De kleine Print-Bijbel (XLIII, 430, 546). — Door mij was gevraagd: Hoe luidt de titel van het vóór 1720 reeds bestaan hebbend Hoogduitsch werk, en waar is een exemplaar daarvan vermeld of te vinden?

Deze vraag is uitgelokt en gerechtvaardigd door woorden, die de voorrede van het Hollandsche boekje te lezen geeft. Diezelfde woorden worden aangehaald in het ingezonden art. Nav. XLIII, 546. Zoo zijn wij echter niet veel verder gekomen.

Men houde in het oog, dat de uitgaaf van 1720 (de eerste) aan de voorrede een opdracht laat voorafgaan (een en ander door mij onderscheiden), en dat de latere uitgaven de opdracht niet overnamen (een verschilpunt alzoo), maar de voorrede alle (zoover ik weet) herhalen (hierin geen verschil).

Ik heb nu echter vernomen, dat er licht komt opdagen. Een mij bevriend geleerde, de Heer W. A. Clouston, te Glasgow, heeft een geschrift onder handen over *De kleine Print-Bijbel*, en hoopt daarin ook over het Hoogduitsche origineel te handelen.

J. I. DOEDES.

Het hinkende paard (XLIII, 613). — Tot voor ruim een dertigtal jaren was het bij ons leger de gewoonte bij de begrafenis eens officiers zijn paard achter den lijkwagen mede te voeren. Door eenen spijker in een der hoeven te slaan moest het dier bij iederen stap den kop voorover buigen en gaf dus als 't ware een teeken van rouw te kennen. Bij aanschrijving van den Minister van Oorlog werd aan dit wreede gebruik een einde gemaakt.

Amsterdam. HENRI J. SCHARP.

De jagers van Van Dam. Wil iemand mij den *geheelen* inhoud doen kennen van het liedje, dat met die woorden aanvangt?

E. LAURILLARD.

BLADWIJZER.

A.

Aardenburg, Doopsgezinden, 320.
———— Garnizoen, 635.
———— Kerkhof, 636.
———— Kerk het Lam, 320.
———— Verdediging v., 320.
Aarsen, A., 389, 400, 62, 503, 618, 90, 704.
Abbans, heerl., 125.
Achtenkerken (St.), heerl., 283.
Achterbakshouden, 326.
Achterberg, buursch., 391.
Acronius, R., pred., 319.
Adriaensze, A., pred., 318, 19.
Adriaensze (Arentsze), G., pred., 539, 41—43.
Adriaensze, E., schoolm., 633.
Aersen v. Juchem, 102.
Aertsze, J., pred., 531, 43. — Zie ook 108.
Agileus, H., 71.
Agricola, George, 361.
Akten der Classis v. Walcheren, 359.
Albertsze (Aelbrechtsz.), A., submonitor, 75.
Alblas, J. v., 76, 595.
Album amicorum, 564.
Alkemade, heerl., 289.
Alkemade, Matenes, v. Wassenaer, 95, 96.
Amerongen, heerl., 91.
Ameyde, heerl., 341.
Ammeren, heerl., 526.
Amsterdam, Kon. Instituut, 368.
———— Univ. biblioth., 363.
———— Schutterij, 82.
Andreae, A. J., 327, 407, 518.
Ankeveen, heerl., 289.
Ansink, W. B., 197.
Anspach, J., 97, 117, 62, 63, 77, 390, 93, 97, 99, 412, 30, 41, 502, 27, 53, 63, 74, 81, 85, 606, 99.
Anthonij, M., onderm., 77.
Antwerpen, burggr., 132.
Arbois, heerl., 127.
Archief stift Witmarschen, 569.
Aren, 604, 99, 700.
Arentsze, C., schoolm., 632, 34.
Arentze, J., pred., 108. — Zie ook 531, 43.
Arguel, heerl., 125.
Arlay, heerl., 125.
Arnaud, D', De Ceva, 296—300.
Arnold, Th. J. I., 101, 361.
Ars memorandi notabilis per figuras evangelistarum, 547.
Asne (St.), heerl., 125.
Assenburgh, huis, 84.
Atrin, heerl., 91.

Attestatie (Eene niet gewone), 432.
Attestatie's, 322.
Augustijnsze, J., schoolm., 633.
Aumale (D') van Romondt, 97.
Avondzang, achter de Psalmen, op noten, 546.

B.

Baan, J. v. d., 350, 62.
Backer, G., pred., 431.
Backer, N. de, conrect., 263.
Backerus, J., pred., 431.
Baden-Baden, Reg^{t}, 562.
Baekeland en zijne bende, 605.
Baerle, v., 163.
Baert, Hans, 621—25.
Bake, C., 697.
Baldaeus, Ph., pred., 431, 32.
Balthasar, Floris, graveur, 447.
Bam-Hollesloot, 94.
Barchem, Witte-wijvekuil, 258.
Barensteel, 580.
Barleus, C., 448.
Barleus, J., rector, 78 n. 1.
Barvaux, heerl., 200.
Beaulieu, J. de, chirurg., 464.
Beaumont, G., pred., 459.
Beeldsnijder-Matroos, 410.
Begrafenisbriefje, 564.
Bekeering der Joden, 424—29.
Bekker, Betoverde wereld, 246.
Benthem, G. pred., 574.
Benthuysen, heerl., 83.
Bentschop, heerl., 121.
Berchhoff, schepenbank, 50.
Bergen, Markiezaat v., 138.
Bern, Abdij, 481.
Besançon, burggr., 121.
Beschrijvingsbrief van F. Sonnius, bisschop v. Antwerpen, voor een Synode, 1571, 2—4.
Besojen, heerl., 525,
Bevergerne, slot en heerl., 123.
Bezemer, W., 514.
Bezittingen (De) van het huis Oranje-Nassau, 119—40.
Bieren, 395, 461, 559.
Bierzang (Bossche), 115, 394.
Biestkens, Klucht van Claas Cloet, 557.
Bilderdijk, W., dichter, 363—71.
Bilderdijkiana, 363—71.
Bisterveld, heerl., 526.
Bladenhorst, heerl., 527.
Blankenham, pred., 574.
Blasius' (J.) geboorteland, 115.
Blettrans, 126.
Blokzijl, pred., 571.
Bocaccio, Decamerone, 556.
Bodisco, J., pred., 474.
Boek (Oud), 389.
Boekenoogen, G. J., 170, 323, 29.
Boetbergen (Van), 508—11.
Bogaert, A., treurspeldichter, 551.
Boisot, J. de, 1, 62.
Bonghaerskerke, 419.
Bonnius, L., pred., 431.
Bont, Bern. J. M. de, 95.
Bont, N. Eijngelsze de, schoolm., 633.
Boogaert, H., pred., 431.
Bootsgezel (De moetwillige), 549.
Borg (Ter), heerl., 521.
Bormeester, Klucht van Doeden, 557.
Borne, heerl., 494.
Bosch, 145.
Boxtelbier, 396.
Braak (Brake), 129.
Brandenburg (Keurvorst v.), 55—61.
Brauwerius, D., pred., 431.
Breda, G. v., schoolm., 632.
Brederode—v. Teylingen (Wapen v.), 578—81, 690.
Brederoo, Spaansche Brabander, 261.
Bredevoorde, heerl., 133.
Breugel (Van), 144.
Breyl, J. à, pred., 431.
Brielle, Librarie, 77.

Brielle, Oud-mannenhuis, 594 n.
———, Gilde van St. Euwout, 594 n.
———, Zuideindsche Gasthuis, 594.
———, Fransche kerk, 602.
———, Schoolwezen, 72—82, 263—71, 447—58, 630—35.
Broeck, heerl., 341.
Broecke, K. v. d., pred., 107.
Broeckhuysen, heerl., 524.
Brou(ck)huijs, C. M., schoolm., 634.
Bruane, elders Beiteruwaen, 274.
Brueck, J. de, 109.
Brunings, 153—55, 350.
Bruijn, C. A. L. v. Troostenburg de, Biograph. wdb. v. O. I. predikanten, 422 n, 31, 545.
Bruijn, L. A. jonge, schoolm., 634.
Burchvliet, C., pred., 452, 58.
Buren, graafsch., 121.
Busschof, H., pred., 431.
Butgenbach, 133.
Butkens, 414.
Butkens, Annales généal. de la maison de Lynden, 216.
Bijdrage tot de geschiedenis van het Vaderl. schoolwezen, 72—82, 263—71, 447—58, 630—35.
Bijlant, I. J. v., pred., 103.
Bijzonderheden over het geslacht Van de Werve, 511—14.
Bijzonderheden uit het 2de Notulenboek der voorm. Classe van Voorne, Putten en Overflakkee, 103—14, 310—19, 531—44.

C.

Cadzandt, heerl., 419.
Caland, F., 409.
Calmet, Histoire de la Lorraine, 201 n. 1.
Calverdyck, pred., 537 n.
Campen, E. v., pred., 535.
Campius, J., pred., 431.
Capelle, heerl., 512.
Carrariet, 563.
Cats, J., Trouringh, 558.
Celtische tooversprookjes, 170—73.
Ceva, De, 296—300.
Chalamont, heerl., 125.
Charters, Oudste Nederl., 646.
Chasteau Regnard, heerl., 120.
Chastelguion, heerl., 125.
Chastelbelin, heerl., 127, 28.
Chatelblan, heerl., 125.
Chastillon & sur Coutire, heerl., 125,
Chatelneuf, heerl., 125.
Chavannes, heerl., 125.
Cier (Goede) maken, 325, 88.
Clarenceux, 576.
Cleverskercke, heerl, 93.
Cloppenburg, heerl., 124.
Cocx, D., rector, 73.
Commersze, J., burgem., 75, 76.
Comes Romanus, 36.
Commersteijn, A., rentm., 110, 114 n.
Coninckxvelt, J. M. v., schoolm., 634.
Conincxvrij, 340.
Conte Romano, 34.
Coornhert, D. V., Historien van J. Boccatii, 556.
Cooth (Van), 161, 569—74, 689.
Coppenstenius, J. A., pr., 360.
Cornelisze, J., schoolm., 634.
Cornelisze, S., schoolm., 633 n.
Cornelius, A., 314.
Cornet, J., pred., 110.
Corputius, . . , pred., 535.
Cortenbosch, heerl., 309.
Cosen, heerl., 91.
Coster (Koster), Jc. J., 73—75.
Coster, J. de, pred., 537.
Courhase, J., schoolm., 632.
Courtils, schepenbank, 50, 51.
Cox, 299, 409.
Coxyde, heerl., 419.
Crab, A. J. E. v. d., 603.
Crab, J. van der, 603.
Cracou, slot, 122.

Cranendoncq, baronn., 131.
Crauwel, 97.
Crefeld, heerl., 122.
Crillaerts-Snellen, 581.
Crommen (Van), 91—93.
Croxhoucke, heerl., 419.
Cruijninghen, A. J. v., pred., 533.
Crijnsze, W., pred. 110.
Curingen, leengericht, 49.
Cuijk, baronn., 131.
Cuyper (Mailliaert de), 71.

D.

Daen, A., schoolm., 633.
Daesburgh, 133.
Dam (v.), 163, 352.
Dammius, N., pred., 453, 532.
Damman, C., pred., 113.
Dannielsze, J., schoolm., 538.
Déclaration sur la Convocation des assemblées des Estats Généraux etc. des Pais-Bas, 1572?, 4—8.
Déduction de l'innocence de Hornes, 620.
Deken (De) van Ronsse, 437.
Delft, pred., 540.
Demmertin, heerl., 125.
Denemarken, Fred. Amalia v., 458.
Description de l'état des Pays-Bas, 620.
Deurne, heerl., 525.
Deyl, heerl., 342.
Dieden, heerl., 526.
Dieren, Huis te, 134.
Dierkinus, E. J., pred., 531.
Diest, heerl., 130.
Dirkse, C., schoolm., 634.
Doedes, J. I., 430, 544, 46, 47, 702.
Doetinghen (Cloetinghen?), heerl., 327.
Dominus (Heer), 48 n. 1.
Donckelaar, heerl., 496.
Doncker, F., vicarius, 4.
Dongen, heerl., 129.
Donteclock, R., pred., 111, 453, 57, 532, 43.
Doornik, enz. 163.
Do(o)rnick, 665.
Dorenweerd, heerl., 522.
Dorsten, J. v., schoolm., 631.
Drakenveltsteen, 184.
Drakesteyn, heerl., 340.
Drogenap, Th., 188.
Drogenapstoren (De) te Zutphen, 183—97.
Drukfout in een holl. O. T. van 1608, 546.
Drycken, 566.
Duckenburg, heerl., 509.
Duffel, heerl, 138.
Duinkerken, 385—87.
Duinkerken, Hollanders-kaai, 273, 385.
———— Vuurtoren, 273, 385.
Duivel, 429, 696.
Duivelsbaard, 260.
Duivelsbergen, 570.
Dundas, Generaal, 635.
Duurstede (Wijk-bij-), slot, 391.
Duijck, H., kaartemaker, 447.
Duijshouck, 160.
Dwingelo, pred, 574.
Dijkbuurt, 391.
Dijkers, 391—93.

E.

Eeckhout, G. v. d., schilder, 325.
Eelen, schepenbank, 50.
Eest, 181, 605.
Effect (Een oud), 560—62.
Egmond, Abdij van, 482.
Elckersee, pred., 537.
Elskamp, leen, 523.
Elst, heerl., 91.
Elten, Abdij v., 651.
Emmeklaar, heerl., 354.

Emmen, schepenbank, 50.
Endt, heerl., 524.
Engelberts, D., 569.
Epen, Joh. D. G. v., 413.
Ermelo, past., 571.
Ermerins, R. C., 502.
Erp, heerl., 525.
Everbode, Abdij van, 492.
Eijndhoven, heerl., 131.

F.

Fabrieksmunten, 567.
Facsimilés, 16, 17, 24, 26, 38, 666.
Faess, . ., schilder, 470.
Faille, B., pred., 540.
Familienamen (Officieele schrijfwijze van), 354, 420—23, 527—30, 85—92.
Feith, 101, 353.
Flemming, A., 180.
Flesschentrekker, 697.
Fletzer, J., pred., 459.
Fleurchamp, klooster, 485.
Florentius, J., aardrijksk., 419.
Florentius, J., 419.
Florianus, J., pred., 540.
Folklore, 691.
Fontaine (De la), dit Wicart 163.
Fooien, 390.
Fouten of verbasteringen? 53.
Fragment v. een lied uit de 13de eeuw, 323.
Francken, 500.
Fraxinus, L., pred., 319, 457.
Freiburg, St. Nicolaaskerk, 361.
Frimersheim, heerl., 122.
Frisoyt (Frisvyle ?), heerl., 124.
Frontenia, F., pred., 432.
Fylgja. 256.

G.

Gageldonck, heerl., 89 n.
Gallée, J. H., 173.
Gallus, Ph., conrector, 79, 455.
Gansneb, gnd. Tengnagel, 412.
Ganteau, heerl., 327.
Garter, 576.
Gastines, Ph. de, pred., 459.
Geertruydenberg, heerl., 135.
Geisberg, heerl., 511.
Geldorp (H.), 324.
Gellick, schepenbank, 51.
Genealogie de Rochefort, 146—53.
Gennep, heerl., 641, 74, 76.
Geschichte (Eine genealog.) der Freiherren u. Grafen v. Linden in Süddeutschland u.s.w. 9—52.
Geslacht Van Borsselen, 407.
Geslacht Van de Pavordt, 343—45.

GESLACHTEN.

v. d. **Aa**, 493. — v. Abbenbrock, 83, 84. — v. Abcoude, 584. — v. Aefferden, 401. — Aelmonde, 600. — Aersen v. Juchem, 102. — Aerssens, 158. — Agricola, 361. — v. d. Aher, 524. — Aitsack, 462. — v. Alblas, 450. — Albout, 85—91, 686. — v. Alendorff, 459. — v. Alkemade, 84, 95, 408, 09. — v. Almaras, 284. — v. Almonde, 83. — v. Alpen, 520. — v. Altena, 492, 93. — Altham, 461. — v. Alvensleben, 301 n. 2. — v. Amelonse, 690. — v. Amelsdorp, 691. — v. Amerongen, 158 n. 1. — v. Amstel, 638, 70. — Andrew, 461. — v. Andringa de Kempenaer, 196, 296. — Ansta, 341. — v. Antoing, 485. — Antoni, 31. — v. Antwerpen, 267 n. — v. Appeldoorn, 495. — v. Appeldoorne, 414. — v. Appeltern. 510. — Apremont, 205. — v. Arckel, 280, 338, 494, 670. —

v. Ardenne, 99, 162. — v. Arkel, 157, 584, 639. — v. Arler, 572. — d'Arnaud, 98, 296. — Arnts, 691. — Artus, 684. — v. Asewijn, 339. — v. Asperen, 485. — Asperen Vuren, 157. — Aspremont, 647. — d'Aspremont—Lijnden, 198—245. — v. Assendelft, 84, 90, 525. — Assignies, 88 n. 4. — Aube (Albe), 683. — d'Aumale v. Romondt, 97. — Avesaeth, 90. — v. Aytta, 682.

Bachman, 148 n. 2. — Baecx, 340. — Baenjaert, 86. — v. Baerle, 163, 269 n. — v. Baexen, 340. — Baldewijns, 23. — Balfour, 460. — v. Bambeeck, 687. — Bam-Hollesloot, 94. — Bames, 461. — Bane Havart, 148 n. 1. — Banier, 298. — Baralliou (Baralleau), 300. — Barleus, 455. — Barnevelt, 269 n. — Barvaux, 649 n. — v. Bassen, 347. — Batenburg, 495. — Batten, 299. — Baux, 581. — Bax, 459. — Bayert, 327. — de Beaulieu, 466. — Beaumont, 134, 60. — Beekman, 101. — Beeldsnijder, 410, 519. — Beeldsnijder Matroos, 346, 440. — De Beellaert, 498. — De Beer?, 581. — Beethuw v. Nootdorp, 503. — Beets, 86. — de Behr, 683. — Beieren, 640, 42. — Bekkens, 349. — Bekkers, 151. — Bellingsby, 461. — v. Bemmel, 485. — Bemonts, 504, 05. — v. Benschop, 340. — Benthem, 574. — v. d. Berch, 460. — v. Berck, 342. — Beresteijn, 420, 520. — v. d. Berg, 671. — v. d. Berge, 514. — v. Bergen, 459. — v. Bergerhorst, 485. — v. d. Bergh, 640. — v. Berk, 460. — v. Berkhuizen, 685. — Berlaymont, 88, 682, 86. — Bessels, 496. — v. Best, 485. — v. Beugen, 416. — De Beukelaer, 685. — Beukelaers, 407 n. 2, 496. — Bever, 402. — Beyler, 340. — v. Beynhem, 644, 62, 77, 79, 80. — Beziers, 365. — de Bie, 410, 519. — Bigot, 298. — Bilsteyn, 458. — Bird, 299. — Bisschopinck, 592. — de Blanche, 460. — Blanckers, 346. — Blaspeil, 55. — v. Blitterswyck, 485. — Blockschomaker, 485. — de Blois, 641, 76. — Bluenschleben, 301. — toe Boecop, 413. — v. Boecop, 570. — Boelen, 507. — Boelens, 95. — v. Boesinchem, 584, 653. — v. Boetberg, 524. — v. Boetbergen (Boedberg, Boitberge, Boetberg), 508. — Van Boetzelaer, 147. — v. Boicholt, 521. — de Bonnefay, 460. — de Bont, 85. — Boon, 273. — Booth, 341, 692. — v. d. Borch, 295, 341, 42. — v. d. Borch v. Luynenburch, 342. — — Borcherink, 353. — De Borchgrave d'Altena, 685. — Boreel de Maurignault, 147 n. 3. — Borre v. Amerongen, 95. — Borre v. Dornick, 495, 664, 67, 68. — Bors v. Waveren, 496. — v. Borsselen, 407, 85. — Bosch, 145, 594 n. — v. Bosch, 97. — v. Boschuyzen, 83, 88 n. 3. — v. d. Bossche, 685. — Bossenblij, 319. — die Bot van Dem (der Eem), 485, 86. — Boterpot, 352. — Botter v. Snellenberch, 339. — Bover, 133. — v. Braam, 420. — v. Brabant, 157, 338. — v. d. Bramel, 683. — v. Bramen, 600, 02. — Brand, 148 n. 2. — v. d. Brande v. Cleverskercke, 93. — Brandts, 516. — Brandijn, 341. — Bräutigam, 33. — Brauweiler, 516. — v. Brecht, 460. — v. Brederode, 341, 479, 83, 94, 514, 78—81, 641, 74, 90. — v. Breugel, 144, 343. — v. Brienen, 19, 291, 485, 524. — ten Broek, 102. — Broers, 150. — v. Bronchorst, 158 n. 1 — Broolees, 80. — v. Broukhuysen, 460. — Brouwer, 95. — Brouwers, 525. — Brouwne, 461. — Bruhese, 90. — Bruningx, 460. — Brunings, 153—57, 350. — v. Bryenen, 676. — v. Bucquoy, 688. — de Buisson, 461. — v. Bulloe, 644. — Buma, 418. — v. d. Burch, 284, 343. — v. d. Burch v. Oudaen, 353. — v. Buren, 495, 507, 682. — Burke, 578. — de Burlet, 501. — v. Burmania, 296. — Busch-Kaizer, 151. — Buschman, 411. — Buse, 350. — Bust, 461. — de Bustamente, 327. — Buteux, 420. — But-

kens, 414. — Butkens v. Reede, 414. — Butlaer, 459. — de Buy, 147. — Buyck, 95. — Buysen, 159 n. 2. — de Buyser, 278. — v. Buytendijk, 340. — de Bije, 309. — Byenen, 640. — v. Byland, 671. — v. d. Byland tot Halt, 523. — v. Bylant, 640.

Calepiper, 461. — Camin, 146. — v. Camphuysen, 523. — v. Canege (Camge?) 269 n. — De la Carbonnière, 100. — Carfrae, 400. — de Carlincas, 460. — Caron v. Lakerveld, 459. — Carpentier, 340. — de Carpentier, 152. — de Case. 365. — Casembroot, 342. — Cassa, 298. — ten Cate, 411. — Cater, 499. —v. Cats, 407. — Ceraet v. Peckendam, 683. — de Ceva, 297—300. — Chamer, 341. — Champienetz, 412. — de Chantraine, dit Brouxsault, 459. — Chesterfield, 298. — Clant, 412. — Clarke, 461. — Clasens, 101. — v. Cleeff, 564. — v. Cleyborch, 598. — Cloes, 504. — Cloete, 400. — v. Clooster, 342. — Clootwijk 137. — Cock, 157, 411, 646. — Coeborts, 459. — Coenders, 516. — Collaart, 158, n. 2. — Collot d'Escury, 147 n. 3. — Commersze, 448. — Commersteijn, 455. — de Coninck, 91, 146 n., 341, 684. — de Constance, 461. — v. d. Cool, 161. — v. d. Coorenput (Corput) 541 n. — v. Cooth, 161, 569—74. — Coremans, 568. — Cornelisze, 314. — v. d. Corput, 159 n. 2. — Corssen, 160, 161. — a Costa, 127. — Cot, 573. — v. Cot, 569. — Coucy, 88. — Coupé, 296. — Couppé, 300. — Couwenhoven, 458. — Cox, 298, 409. — v. d. Crab, 495. — Crabeels, 682. — v. Craenhem, 495. — v. Cranenburg, 513. — v. d. Crap, 161. — Crauwel, 97. — Cremer, 472. — Crieckenbeeck, 313 n. 2. — Crillaerts, 581. — Croesen, 343. — Cromhout, 288. — Crommelin, 146 n., 685. — v. Crommon, 91—93, 340. — Cromwel, 460. — Croock, 342. — Croy, 581, 681. — v. Cruninghen, 485. — Cruyf, 86 n. 3. — Cruyse, 272. — Crijnsze, 455, 56. — de Cupere, 320—22. — Cuser, 84. — Cuyk v. Mierop, 526. — de Cuyper, 341. — de Cuypere, 339.

v. Dael, 342. — Daenen, 504, 05. — v. Dam, 163, 269 n. — Damius, 457. — Damman, 455. — Dammens, 276. — Damstee, 306. — Dancken, 317 n. — De Deckere, 685. — v. d. Deeckens, 94. — v. Delen, 570. — Delff, 527. — Deuverden, 102. — v. Diemen, 466. — Dieperink, 477. — v. Diepholt, 404. — Dieters (Deters, Deyters), 501. — Dimmer, 526. — Doedes Bruningh, 475. — Doelman, 155. — Doensze, 318 n. — v. Doeren (Doerne, Deurne), 525. — v. Doerne, 525. — Doerne v. Sompeke, 280. — v. d. Does v. Noortwijck, 340. — v. Dohna, 120 n. — Doll v. Ourijk, 309. — v. Domburch, 282, 94. — v. Domburg, 522. — v. Donckel, 414. — v. Dongen, 485. — Donteclock, 541 n. — v. Doorn, 294. — v. Do(o)rnick, 510, 665, 66, 67, 68, 76. — Doornik, 98, 163. — v. d. Dorenweerde, 676. — v. Dorp, 83, 459. — Dosgens, 24, 33. — ten Douwel, 411. — Douwes, 151. — Draveman, 350. — v. Drielenborch, 691. — v. Driemelen, 512. — Droste, 592. — Drosten, 413. — Druschke, 98. — Drusky v. Starkenborg, 98. — v. Druten, 644, 79. — Dryneman, 462. —v. Duffel, 158 n. 2. — Dull, 411. — v. Dulmen, 572. — v. d. Dussen, 160. — Duvell, 570. — v. Duvenvoorde, 459. — v. Duverden, 353. — Duyck, 83. — Duijmaer v. Twist, 149, 417. — v. d. Duyn, 90. — Duijshouck, 160. — Duyst v. Voorhout, 342. — Duyvelant, 160. — v. Dijck, 343, 541 n. — Dijk, 152. — Dijkerman, 393.

v. Eck, 340. — Edmeston, 269 n., 458. — v. d. Eem, 342, 674. — v. Eerde, 523. — v. Egeren, 522. — Egger de Jonge, 459. — Egmond, 581. — v. Egmond, 405. — v. Egmont, 84, 90, 495, 684. — v. Ekenstein, 346. — Elcoma, 517. —

v. Eldik, 574. -- Elias, 147 n. 3. — v. Elten, 473. — v. Emmichoven, 685. — Emptinck, 683. — Engelberts, 196, 411. — Engelenborg, 412. — Erants, 342. — d'Ergys, 460. — Ernsthuyse 273. — v. Erp, 525. — Erskyn, 461. — Escher (Aescher) 29. — v. Escherich, 26, 27, 30. — v. Esschede, 684. — Este, 200. — Eton, 461. — v. Everdingen, 687. — Eversaer, 459. — v. Eversdijk, 407 n. 2. — Everts, 156, 525. — v. Ewsum, 94, 406. — v. Ewijk, 644, 80. — v. d. Eycke, 640, 71. — v. Eijll, 283, 84, 510. — v. Eijnde, 266. — Eysinga, 341. — v. d. Eze, 660.

v. **F**alckesteyn, 341. — v. Famars, 460. — Fannius v. Oud-Haarlem, 309. — Faure, dit Bonneval, 460. — Feith, 353. — v. Flanij, 161. — Flemming 461. — Florentius, 419. — Florianus, 541 n. — Florimiens (Florenville), 485. — Floyd, 461. — Foeyt, 352. -- De la Fontaine, dit Wicart, 163. — v. Foreest, 83, 84, 89, 276. — de Forssy, 460. — Francken, 500. — Frank, 33. — Foret, 359. — Fraxinus, 269 n. — Fresemann Viëtor, 476. — de Fresin, 143. — Friklman, 517. — Fijck, 273.

v. **G**alle, 342. — Gans, 631. — Gansneb Tengnagel, 412, 13, 592. — de la Garaudière, 460. — Geelvinck, 288. — de Geer v. Osterby, 92. — de Geer v. Finsprong en Leufsta, 93. — v. Geesdorp, 459. — Geesteranus, 350. — v. Gelcom, 495. — v. Gellinchuijsen, 78 n, 269 n. 1. — Gellius, 459. — Gelre, 338. — Geltsack, 288. — v. Gendt, 338. — v. Gennep, 664, 71. — v. Gent, 526. — Gerritzen, 411. — Gesik, 459. — Gevers, 292. — v. Ghemen, 495. — Ghysens, 20. — de Giese, 340. — Gibson, 461. — Gildemeester, 155, 350. — Gilkart, 504. — Gilpyn, 459. — de Gleichen, 404. — v. Gobern, 432. — Godefroid, 496. — v. Goes, 147, n. 2. — v. d. Goes, 159, 295, 600. — Goldenberg, 475. — v. Golstein, 98. — v. Goor, 122, 39. — Gotart, 506. — Gouberville, 189. — ter Gouw (ter Gou), 529. — de Goyer, 340, 41. — Graadt, 149. — de Graaf, 496. — Van der Gracht, 581, 686. — v. Graes, 523, 689. — Grammaie, 280. — de Grand, 460. — Graswinckel, 459. — 's-Gravesande, 273. — de la Greausaumaire, 459. — Grenu, 459. — v. Grevenbroek, 91, 525. — de Griethuysen, 414. — Grife, 153. — Griffin, 461. — Groen, 453. — Groenboom, 460. — Groesbeek (Grunsbek), 569, 85. — v. Groesbeek, 294. — Grüber, 154. — de Grue, 401. — Gucoop (Goecoop ?) 267 n. — Guldewagen, 309. — v. Gumster, 476, 78. — Gysbregts, 160. — Gyselaer, 459.

Haafkens, 156. — Haak, 474. — ten Hachhuys, 460. — Hacques, 108 n. 1. — v. Haemstede, 485. — v. Haersolte, 123, 297, 412. — de Haes, 459. — ten Hagen, 685 — Haitzema, 476. — Hales, 461. — v. Halewijn, 101. — Halquet, 460, 61. — Hamelton, 601. — v. Hamerstede, 100. — Hamilton, 459. — Hamouts, 20. — Hanchinson, 461. — Hanneman, 280, 88. — v. Hardenberch, 342. — v. Hardenbroeck, 341. — v. Haren, 460. — v. Harff, 524. — Harpradt, 460. — v. Hartevelt v. Kolck, 341. — Hartong, 502. — Hartsinck, 500. — v. Hatzveld, 522. — Hauwijr, 504. — Hay, 460. — v. d. Haije, 510. — Haijtink, 307. — Heemskerk, 86, 280. — v. Heemstede, 90. — v. Heemstra, 295. — v. Heer-Jansdam, 341. — De Heere, 495—98. — de Heere v. Beauvoorde, 497. — de Heere v. Holy, 497. — v. Heeren, 495. — Heerman, 88 n. 3. — de Hees, 346. — Ter Heide, 150 — v. d. Heim, 148 n. 2. — Heineman, 152. — Heinsius, 99. — v. Hekeren, 523. — Held, 459. — Helman, 294. — v. Helsdingen, 340. — v. Hembise, 460. — v. Hemmen, 495. — v. Hengel, 98. — Hennekeler, 572. — Heringa, 149. — v. Herlaer,

231 n. 1, 337, 495, 638, 58, 69. — v. Hertsfeld, 419. — v. Heukelom, 671. — Heurnius, 340. — Heuts, 505, 06. — v. Heuvel, 163. — v. d. Heuvel tot Beichlingen, 502. — à Heynsma, 418. — Hinckaert, 89, n. — Hisk, 296. — v. Hoeclum, 517. — Hoefer, 295. — v. Hoemen, 524. — v. Hoemoet, 495. — 't Hoen, 148 n. 2. — v. Hoen, 509. — v. Hoensbroeck, 485, 511. — Hoeufft, 273. — v. Hoëvell, 683. — Hoffman, 476. — Hofstede, 153. — Hol, 340. — Hollesloot, 94, 95. — Holterman, 478. — v. Holtmuden, 404. — v. Holtrys, 525. — Hondius, 347. — v. Honthorst, 84, 341. — Op den Hooff, 420. — v. d. Hoolck, 342. — v. Hoorn, 485, 93, 96. — Hope, 148 n. 2. — Hoppenbrouwer, 413. — Horenken, 516. — Hostein, 150. — Hosteyn, 348. — ten Hove, 99. — v. Hoven, 156. — Hoyer, 148 n. 2. — Hubburg, 495. — Huber, 151. — Huineman, 350. — v. d. Hulk, 500. — v. Hulsberg, 337. — Huninga, 499 n. — Huygesloot, 83. — Huygens, 689. — Huyn v. Geleen, 526.

Immink, 574. — v. Ingen, 297. — Ingoldesby, 461. — Isebars (Iseberts), 541 n. — Iselsteyn, 342. — v. Iselsteyn, 459. — v. Isendoorn, 495.

Jaersvelt, 88 n. 1. — v. Jamerlo (Jammerlo), 144, 45. — Jansze, 536. — de Joede, 402 n. — de Jong, 280, 459. — de Jonge, 631. — Jongelinx, 280. — Jongema, 570. — Jordan, 33. — Jouts, 688. — Juede, 401. — Jung, 432.

v. Kaete, 569. — Keiser, 153. — Kemp, 458. — Kempenaer, 147 n. — v. Keppel, 101, 337, 402, 638, 58, 71. — Keppel Hesselink, 475. — Keppelmans, 462. — v. Kerckhem, 91. — Kerckhoffs, 20. — Kerkelink, 475. — Kervijn, 498. — v. Kessel, 345. — v. d. Ketel, 343. — v. d. Ketten, 305. — Kettingh de Jongh, 134. — Key, 522. — Keijser, 457. — Keysers, 459. — Kieft, 568. — te Kiefte, 477. — Kien, 538 n. 1. — de Kies, 288. — v. Kinsky, 459. — Kirstein, 25, 26, 33. — v. d. Kisten, 308. — v. Kleef, 522. — Kleef, 638. — v. d. Kloot, 690. — Knipschaer, 346. — Knightly, 461. — de Koker, 99. — de Koning, 306. — Koopmans, 156. — v. d. Koot, 690. — v. Kooten, 574. — Kops, 163. — v. d. Kornhorst, 523. — Kote, 573. — Kotius, 571. — Kreuzwendedich v. d. Borne, 582. — Kroes, 162. — v. Krosigk, 301. — Kuiper, 175. — Kuypers, 345.

Labouchère, 344, 45. — v. Laeckmonde, 641, 65, 76. — v. Laer, 683. — Lambinon, 496. — Lamers, 99. — Lamy, 461. — v. Lanckelaer, 414. — Landsberch, 458. — Landsee, 24. — Landtheer, 276. — de Lange, 292, 499. — v. Langenacker, 23. — Langhen, 402. — Laurent, 459. — v. Lawick (Lauwyck), 93 n. 1, 413. — v. Lede, 231 n. 1, 645, 69. — v. Leefdael, 91. — Leenderts, 161. — de Leeuw, 151, 349. — v. Leeuwarden, 158 n. 1. — v. d. Leeuwenborg, 641, 77. — Lelivelt? 102. — Lemaire, 685. — de Levyn, gez^d Famars, 459. — v. Leyden, 86 n. 2. — Liens, 137. — v. Liere, 100. — v. Ligny, 485. — v. Lill, 297. — v. Linden v. Boelenham, 219 n. 2. — v. d. Linden, 364. — Lindstroom, 99. — v. Linsingen, 515. — v. Lintelo, 526. — v. Lintelo v. Ehse, 92. — v. Linter, 13. — de Lisle, 460. — Lloyd, 460, 61. — v. Lockema, 485. — v. Loël, 523. — Lompré, 147 n. 2. — v. Loon, 294, 460. — Löser, 33. — v. Lotharingen, 522. — Lowet, 13, 22 — Lowther, 298. — De Luerens, 120. — Lughten, 150 n. — Lulius, 148 n. 1. — v. Lulsdorp(dorff), 524. — Lutteken, 517. — Luysman, 569. — Lybaert, 685. — v. Lijnden (Linden), 9—52, 63, 414, 479—95, 503—08, 79, 84, 637—81. — v. Lijnden v. Hemmen, 219 n. 2, 331. — v. Lijnden von Reckheim, 198, 245. — Lystlander, 460.

v. d. **M**aete, 353. — v. Magne (Mauny), 485, 86. — Mahler, 572. — v. Malsen, 524. — de Man, 459. — v. Manen, 523. — Mangnus, 341. — Mapeltosse, 461. — Marlot, 127. — Martéal de la Neuville, 51. — v. Martna, 406. — de Masan, 460. — de Mascarenc, 296. — Matenes, 95, 96. — v. Matenesse, 279. — Mathijsze, 447. — Matroos, 346, 410, 519. — Maurier, 458. — Mau(w)enberg (-burg), 400. — Mayer van Baldegg, 28. — de Méan, 91. — v. Meekeren? 102, 163 ? — v. Meer, 186 n. — v. d. Meer, 159, 62, 294. — Meerendonk, 151. — v. Meerhout, 162. — Meerlingh, 342. — Meese, 685. — Meeuwesteijn, 599 n. 2. — v. Megen, 472. — v. Meilingen (Teilingen), 485, 86. — Meinertshagen, 102. — v. Mekeren, 570. — v. Melanen, 341. — Menys, 460. — v. Meren, 485. — v. Merheim, 334. — v. Merode, 340, 42. — v. Merode-Hoffalise, 526. — Merula, 459. — v. d. Merwede, 346. — v. d. Merwede v. Muylwyk, 102. — v. Merwe(de)n, 485, 86. — v. d. Meulen, 459. — Meulenhoff, 475. — Meurs, 290, 460, 639. — de Meij, 98, 273. — v. d. Meij v. d. Linden, 309. — Meijer, 358, 461. — Meijerink, 411. — Meyknecht, 303 n. 3. — Meyn, 410, — Meynsma, 418. — Meyster, 340. — v. Middachten, 570, 669. — Middel, 688. — v. Middelhoven, 690. — v. Milanen, 342. — de Milde, 598. — Millinck, 525. — v. d. Moer, 100. — Moermont, 416. — Moes, 693. — Mol, 158 n. 1. — Moll, 31. — Moller, 459. — Mollerus, 295, 346. — Mollinger, 101. — Mom, 347, 515, 16. — Mom v. Swartensteyn, 460. — Momme v. Kelle, 523. — Mommen, 516. — Mommius, 347. — Mon, 344, 45. — Monicx. Zie Munnincx. — Moninx, 93 n. 2. — de Montbelliard, 492, 648. — v. Montemaken, 690. — v. Montfoort, 584. — v. Montfort, 485. — a Montzima, 340. — Moons, 541 n. — Morgan, 461. — de la Motte 141. — v. Mou(de)rik, 643, 78. — Mulder, 152. — Muller, 148 n. 1. — Mumm, 516. — Mumme, 515. — Mummenberg, 515. — Mummo, 515. — de Munnick, 344, 45. — Munnincx, 93. — Munnix, 124, 39. — Muys, 159. — Muys v. Holy, 273. Mylendoncke, 495. — v. Myssche, 331, 32, 33.

v. **N**aeldwijck, 485. — v. Naeltwijck, 456. — v. Nagell tot Vornholtz, 666. — v. Nassau, 459. — Nauteril, 461. — Nechtrsem, 413, 518. — v. Neerden, 342. — v. Nellesteyn, 342. — de Neuwirth, 149. — De Neve, Neuve (v. Nephe, Nepveu), 500. — v. Neydorf, 518. — Nicols, 461. — v. Niel, 411. — Niemeyer, 296. — Nienrode, 495. — de Nieuwerkerke, 581. — v. Nieuwerstraten, 689. — v. Nieuwkercken, 460. — Nieuwkoop, 85. — Nilant Bannier, 299. — Op ten Noorde, 402. — v. Noordwijk, 86 n. 2, 664. — v. Noort, 343. — v. Noortwijck, 282. — Noppen, 155, 350, 51. — Noppin, 351. — v. Nordwyck, 665. — Nudorp, 504, 05. — Nuijsink, 474. — v. Nyenrode, 93, n. 1. — Nijenbeek (Nienbeek), 584. — Nijhoffs, 476. — Nijlant, 564. — Nijpoort, 340. — Nijsbet, 458. — v. Nijvenheim, 412.

v. **O**chten, 637. — Oem v. Wijngaerden, 84. — v. Oeteren, 691. — ten Oever, 160. — ten Oever v. d. Wijck, 160. — v. Oldenbarnevelt, 353. — v. Ommeren, 572, 659. — Oom, 160, 340, 485. — Oom v. Wyngaerden, 514. — Ooms, 690. — v. Oordt, 341. — v. Oorslot, 495. — Op den Oort, 475. — v. Oosten, 496, 98. — v. Ooy, 510. — Opmeer, 95. — v. Ordingen, 494, 95. — Ormea, 340. — Orven, 400. — v. Oteler, 102. — Otten, 162. — v. Oud, 98. — Oudaert, 525. — v. Ouderaan, 331, 32, 33. — v. Outhoorn, 496. — v. Ourijk, 308. — v. Overbeke (Overbeek), 686. — Overdijking, 393. — v. Overmeer, 342. — d'Overschie, 294. — v. Oye, 585. — v. Oyen, 495.

Palinck, 499. — v. Pallandt, 292, 526. — v. Pallant, 414. — Pallardi, 296. — Panser, 456 n. — Pardicque, 147 n. 3. — Parmentier v. Heeswijck, 92. — Parole, 100. — Partout, 96. — Paul, 460. — Paumier, 685. — Pauwel, 461. — v. d. Pavordt, 343—45. — Pelckmann, 358. — Pels, 158 n. 2. — de Perponcher Maisonneuve, 460. — v. Petershem, 494. — de Peterssen, 410. — de Petit, 341. — le Petit, 343. — Pieck, 90, 157. — Pieters, 161. — Pigon, 147 n. — Pinsen v. d. Aa, 342. — Piper, 351, 52. — Plaat, 346. — Ploos v. Amstel, 343. — Plunket, 461. — v. d. Poel, 149 n. 1. — v. Poelgeest, 90, 340. — Poeyt v. Overryne, 163, 352. — Poeyt (Poeuyt, Puyt), 352. — Points, 459. — v. Polanen, 671. — de Pomerio (Pommeren?) 331. — Dal Ponto, 342. — Poppe, 273, 87. — Popta, 406. — Portengen, 341. — de Potis, 158 n. 2. — Potter, 513. — Potter v. d. Loo, 84. — de Pottre, 267 n. — Prins, 343. — v. Proyen, 148 n. 3, 495. — Pijll, 353. — Pijlysers, 90. — Pijnsen v. d. Aa, 90. — Pijper (Pyper), 352.

der **Q**uade, 485. — Quaetperts, 20. — Quarles v. Ufford, 346.

Raad, 95. — Rademacher, 102. — Radinga, 155. — v. Raephorst, 95, 96, 407 n. 2. — de Raet, 572. — Ram, 343. — v. Randwijck, 665. — Rataller, 94, 406, 519. — de Ravallet, 346. — de Ravelet, 460. — Ravens, 163. — v. Ravensway, 288, 341. — v. Reckheim, 21. — Rectoors, 269 n. — v. Reede, 91. — Reede v. Renswoude, 140. — v. Reenen, 306. — Reessen, 363. — de Regniero, 102. — Reminck, 306. — v. Renesse, 526. — Rengers, 303 n. 3. — Renghers v. Slochteren, 304. — Renoy, 157—60. — Renty, 581, 681. — v. Renwick, 641, 76. — de Reus, 572. — Revelman, 476. — Revius, 101. — Reyding, 150, 348. — Reyniers, 505. — v. Rheden, 585. — v. Rheden (Reiden), 569. — v. Rheede, 340. — de Ridder, 148 n. 1. — de Ridder v. Groenesteyn 342. — v. Riebeeck, 496. — v. Rietwyck, 221. — v. Ripperda, 526. — de la Rivière, 101. — v. d. Rivieren, 347. — de Rochefort, 146, 348—50, 568. — v. Rode, 334, 641. — de Rode v. Hekeren, 523. — Roemer, 419, 520. — Roerom, 420. — Roest v. Alkemade 148 n. 2. — Rogier, 485. — De la Roke, 100. — v. Romberg, 527. — Romer, 133. — v. Rommerswale, 485. — v. Romondt, 97. — Romswinckel, 55, 99. — Roon, 160. — v. Roon, 394. — Roozeboom, 475. — v. Rosenbach, 344. — v. Rossem, 524, 70, 666. — v. Rotselaer, 83. — Rotterdam, 410. — De Rouck, 686. — v. Royen, 309, 42. — Rubery, 458. — v. Rutenberg, 84. — v. Rutenborch, 413. — Rutgers v. Rozenburg, 163. — v. Ruwiel, 342. — Ruychrocx, 84. — Ruychrok, 514. — Ruijgrock, 278. — Ruysch, 341. — Ruysch v. Dugteren, 152, 349. — v. Ruytenberg 526. — v. Ruyven, 90. — de Rijk, 686. — den Rycke, 644, 79. — Rijke, 98. — v. Rynshem, 494. — v. Ryswick, 516 — v. Rijswijk, 513. — v. Rijswijck v. d. Sande, 685.

Salsborch, 521. — Sambix, 78 n. 1. — Sandberg, 517. — Sandelants, 461. — v. Sandick, 102, 420. — v. Sandick Jorphaes, 97. — v. Santfort, (Santhorst) 485, 86. — Sap, 156. — Sarbrück, 206. — Sasse, 400. — Sasse v. Echtelt, 400. — Sassen v. Delen, 401. — Schade, 102, 342. — v. Schaick, 341. — Scharf, 350. — Scharff, 501. — v. Scharlaken, 581. — Scheers, 472. — Scheffer, 340, 42. — v. Schelenberg, 569. — Schelkes, 419. — Scheltema, 498. — Schenck, 94, 403. — Scheraert, 461. — v. Scherpenzeel, 523. — Scheurleer, 306. — Schimmelpenninck, 411, 62. — Schimmelpenning, 162. — Schipper, 153. —

v. Schleinitz, 403. — v. Schleiwitz, 404. — Schonck v. Kleyn-Poelgeest, 343. — Schoock, 418. — v. Schoonderhagen, 308. — v. Schoonhove, 91. — Schoonman, 475. — Schorenbrant, 93, n. 1. — Schorrenberg, 291. — Schotborgh, 98. — v. Schoten, 90. — Schoth, 343. — Schouten, 307. — Schrassert, 572. — Schrevelius, 496. — v. Schuilenburch, 148, n. 2. — Schuilenburg, 301. — Schukking, 101, 353. — Schulenborg(ch), 300. — Schultrop, 149. — Schurius, 269 n. — v. Schuylenborch, 97. — v. Schuylenburch v. Bommenede, 307. — v. Schuylenburg, 503. — Schuyll v. d. Goes, 98. — Schwartz, 411. — Schwartzenberg, 413, 518. — v. Schwartzenberg thoe Hohenlandsberg, 296. — De Schynckele, 498. — v. Sconauwen, 584. — v. Scriver, 640. — Sedlenisky, 459. — de Seingeraul, 460. — Sels, 411. — Selyn, 506. — Sem, 343. — Seraets, 267 n. — Seroeijen, 456. — Serrurier, 149. — Servaty Fuchs, 33. — v. Sevenaer, 684. — Severine, 516. — Severijn, 102. — v. Sickinga, 327. — Sickinge, 301. — Simons (Symons), 97. — Singendonck, 344. — Six, 154. — v. Slange, 161. — v. Slingelandt, 148 n. 2. — Sloet. 160, 346, 683. — Sloet tot Singraven, 411. — Smeltzink, 460. — Smeijers, 686. — de Smit, 640. — Smith, 400. — Smitsky, 461. — Snellen, 581. — Solner, 472. — v. Someren, 341, 530. — v. Sonsbeeck, 351. — v. Sorbet, 461. — de Sorcy, 648. — Sorgeloos, 100. — Spaar, 353. — Spaer, 101. — v. Spangen, 159 n. 2, 341, 485. — Sparcke, 599 n. 1. — v. Speulde, 353. — Spies, 477. — Splithoff, 341. — Sprey, 461. — Spronc, 678. — Spijckers, 342. — Staal, 478. — Staeck, 156. — Stalpert v. d. Wiele, 159 n. 2, 280, 85. — v. Stapele, 417. — Starkenborg, 499 n. — v. Starkenborg, 98. — Starre, 475. — v. Steen, 343. — v. d. Steen, 121, 39. — v. Steenwijck, 340. — ter Stege, 342. — Stegeman, 412. — v. Steinhalen, 516. — v. Stepraede, 524. — Sterling, 161. — Stevens, 461. — v. Stiphout, 162. — v. Stippen, 454. — v. d. Stock, 160. — v. Stockheim, 460. — Stoeven, 393 n. —Stoon, 460. — Straalman, 163. — v. Straten, 341. — Streuck, 414. — Strick, 343. — Strick v. Linschoten, 102. — Strikken, 581. — v. Stryen, 670, 86. — Stulen, 411. — Suchtelen, 306. — Sueren, 276. — de Swaan, 476. — v. d. Swane, 695. — v. Swanenburch, 343. — Swart, 306. — Swartjes, 475 n. — Swavink, 477. — Sweymen, 276. — v. Swieten, 281, 485. — Swillems-d'Odeur, 23. — Swinnas, 600. — Swynen, 276.

Tack, 342, 501. — Tarante, 458. — v. Tautenburch, 94. — Taxis, 515. — Tengnagel, 338, 460, 660. — Tergou, 529. — v. Tettau, 94, 405. — Tetterode, 262. — v. Teylingen, 578—81. — v. Teylingen v. Kamerik, 581. — Thelusson, 154. — De Thiebault, 498. — v. Thiel, 308. — Thierry, 147 n. — Thierry de Bije, 290. — Thirion, 96. — Tholinx, 460. — Thooft, 502. — v. Thuyll, 501. — Thijssen, 570. — Tielman Oom, 281. — Tillens, 506. — Tilmal Swarte, 341. — Tjarda v. Starckenborgh, 499 n. — Toewater, 517. — v. d. Tommen, 687. — Tonsorius, 458. — Torck, 522. — de Toulouse, 296. — Tresling, 150, 348, 568. — v. Treslong, 294. — v. Triest, 644, 80. — v. Tright, 161. — Trogmorton, 461. — Turck, 284, 85. — Tutelaer, 459. — Tuyl v. Serooskerken, 341. — de Tylia, 331, 32, 33.

v. **U**den, 498. — Udinck, 303 n. 3. — v. Uitwijck, 685. — v. d. Upwich, 687. — Uytenbroek, 86 n. 2.

Valat, 298. — v. Valevoort (Walcourt), 485, 86. — Vanderhaeghen,

530. — v. Vaneveldt, 572. — Vasseur, 460. — Van over de Vecht, 665. — v. d. Veer, 485. — Veers, 100. — Veider, 133. — v. Velpen, 343. — v. Velsen, 269 n., 459. — Verbrugge, 161. — Vercammen, 266. — Ver- hagen, 162. — v. Vernenborch, 494, 95. — Verschoor, 100. — Verspyck, 299. — Vertin, 150. — v. Vianen, 342, 584, 669. — Vialattes, 296. — de Vie, 140. — Viëtor, 476. — Vinckel, 163. — Vinckers, 152. — Vitringa, 517. — Viveen, 340. — de Vivier, 507. — v. Vlacten, 494. — v. Vliekercken, 414. — v. Vloten, 340. — v. Voerst, 145. — Voirde, 102. — Vogel, 33. — Volbergen, 124, 39. — Vollenhove, 346. — v. Vollenhoven, 145. — Voltelen, 574. — de Voogt v. Reineveld, 394. — Voorne, 297, 413, 501. — v. Voorst, 509, 22. — Vorsters, 504, 05. — Vorstius, 340. — de Vos, 314. — de Vos v. Steenwijk, 405. — Vosch, 340. — de Vovin, 120. — Vrancx, 158 n. 2. — v. Vreeswijck, 342. — Vrevigini, 461. — de Vries, 363. — de Vrine, 458. — Vrylinck, (Frylinck), 499, n. — v. Vucht, 689. — v. Vueren, 495. — Vuskens, 20. — v. Vyanen, 341. — Vyghe, 401.

Wachtelaar, 343. — de Wachtendonck, 648. — v. Wachtendonck, 234. — v. Wadwardt, 518. — v. Wael, 341, 42. — v. d. Waerden, 668. — de Waha, 507. — Waldorp, 495. — de Wale, 294. — v. d. Wall, 347, 410. — v. Wallecourt, 485. — v. Walrondt, 501. — v. Walsem, 99. — Wanroy, 340. — Warendorff, 304 n. 1. — Warendorp, 304. — v. Warmelo, 412. — Warwellis, 695. — v. Wassenaar, 95, 239. — v. Wassenaar v. Duivenvoirde, 96. — v. Wassenberg, 335. — v. d. Water, 99. — Ways, 461. — v. Weddingen, 13, 22. — Wedel, 461. — v. Weede, 353. — v. d. Well, 343. — v. Welly, 485. — Welz, 31. — v. Wenckum, 684. — v. Wencum Pannekoeck, 570. — v. Werckhoven, 343. — v. d. Werve, 84, 276—95, 511—14. — v. Wese (Wees), 522. — v. Wesel, 97. — Wessels, 95. — Westerhovius, 309. — v. Westervoort, 144. — v. Westrhenen, 342. — v. Wetering(h)en, 331, 32. — Weijland, 306. — v. Wezel, 309. — Wicart, 568. — v. d. Wiele, 280, 81, 85. — Wieringa, 152. — v. Wieringen, 571. — Wiggers, 23, 95. — Wildebow, 461. — de Willefort, 461. — Willemsze, 447. — Willeumier, 152. — Willougby, 461. — v. Wilre, 504. — Wilten, 476. — Win, 83. — v. Winckelhuysen, 414. — v. Winkel, 85 n. 1. — Winterink, 102. — Wintgens, 498, 99. — v. Wisch, 521, 22. — v. Wissekercke, 294. — de Wit, 459. — De Witte, 498. — v. Wittenhorst, 485, 520. — v. Wittenhorst-Sonsfeld, 419. — Wittus, 670. — v. Woensel, 144. — v. d. Woert, 83. — Wolff, 350. — Wolffs, 570. — Wolfsen, 517. — Wolleb, 102. — Womrad, 156. — v. d. Worp, 478. — v. den Woude, 96. — v. Woudenberch, 669. — Wtenwaerde, 276. — Wttenbogaert, 342. — v. Wttenhove, 340. — Wüsten, 102. — Wuijtiers, 288. — v. d. Wijck, 160. — v. Wijckerslooth, 342. — Wijckhuijs, 266, 69 n., 456. — v. Wyenhorst, 521. — v. Wyhe, 347, 524. — v. Wijhe tot Echten, 347. — v. Wijhe tot Hernen, 347. — Wyhongh, 506. — v. Wylaken (Wylach, Wylich), 523. — Wijtenhorst, 527. — v. Wytenhorst, 523. — v. Wijttenhorst, 522.

Yssel de Schepper, 298. — v. Ysselstein, 96, 685.

Zas, 341. — Zas, Zasse, 400. — v. Zeelst, 345. — Zellen, 685. — v. Zelst, 354. — de Zontenay, 351. — Zoutman, 162. — v. Zuilen (Sulen), 584. — v. Zuylen v. Nijvelt, 340.

Geijsteren, heerl., 283.
Geijttere, P. de, pred., 539.
Ghedruct tot Basserach bij F. v. Linth, 546.
Gheijtere, P. J. de, pred., 310.
Giesberg, heerl., 524.
Gimberg, J., 82, 102, 83, 272, 73, 326, 414, 61, 581, 64.
Ginckel, heerl., 91.
Goede cier maken, 178, 325.
Goigne en Rocheian, heerl., 125.
Gorinchem, Slag bij, 494.
Gorcum, A. H. v., 174, 76.
Gouw, J. E. ter, 99, 325, 529, 62, 65, 67.
Grave, stad, 131.
Gravemoer, 's, heerl., 90.
Gravenhage ('s-), Kon. biblioth., 365.
Gravensloot ('s-), heerl., 340.
Gravesande ('s), heerl., 136.
Grimbergen, 130.
Gruensforde, Huis, 641, 75.

H.

Haag, heerl., 609.
Haagloopers, achter de haag loopen, hagepreek, 605, 06.
Haak, J. J., schilder, 474.
Haermeulen, heerl., 289.
Haestrecht, A. v,, schoolm., 630.
Halewijn (Van), 101.
Ham (Den), heerl., 340.
Hambrouck, A., pred., 431.
Hamersveld, heerl., 496.
Hardelinghen, heerl., 693.
Hardenbroeck, heerl., 341.
Haringvliet (Stad), pred., 537.
Harleus, . . . , pred., 600.
Hartong, 502.
Hartong, H., pred., 431.
Hartsinck, 500.
Have (Ten), heerl., 510.
Hazebroek, Hollandsche straat, 387.
Hazelaarsroede, 259.
Hazewalle, heerl., 418.
Heenvliet, pred., 78 n. 3.
Heere (De), 495—98, 690.
Heesbeen, heerl., 527.
Heeswijk, Abdij Bern, 481.
Heggen (v. d.), heerl., 288.
Heinsius, 99.
Hekelingen, pred., 114.
Helmichius (W.), pred. 362.
Helmichius (W.), Predikatie op den XV psalm Davids, 362.
Helmteekens, 579, 664.
Helmteeken van 't geslacht v. Linde, 663, 64.
Hemert (Nederhemert), Huis, 522.
Hemmen, heerl., 661, 67.
Hendriksze, J., pred., 543.
Hendrixse, J., pred., 109.
Henegouwen, Staten v., 1.
Hengel (Van), 98.
Hensbroek, heerl., 289.
Herauten (Engelsche), 576.
Herdensteyn, heerl., 414.
Herstal, baronn., 124.
Hertogenbosch, ('s), Bierzang, 115.
Hesselink, H. G. Keppel, schilder, 475.
Hessen-Darmstad, Reg^t^, 562.
Hetwelk doende, 396, 564.
Heuftaut, heerl., 126.
Heuvel tot Beichlingen (Van den), 502.
Heyde (Ter), heerl., 136.
Hiërografie, Folklore, 246—61.
Hillegonsberch, pred., 533.
Hodenpijl van Hodenpijl, J. C. Gijsberti, 98, 161.
Hoeclum, Van, 516—18.
Hoefer, F. A., 275, 389.
Hoefer, (F. A.), Nederl. vrouwen in dienst van Mars, 389.
Hoelbeek, heerl. 671, 91.
Hoen, G., schoolm., 633.
Hogenhorst, kloost., 651.
Holländer, Holländerei, 396.

Holstein, Holländereien, 396.
Hondius, G. Puppius, pred., 430.
Honepel, heerl., 520.
Honslerdijk, heerl., 136.
Hontelede, heerl., 418.
Hooft, W. D., Andrea de Piere en zijn bron, 556—58.
Hoofdgeld (inkomsten-belasting), 61, 141.
Hoogelande, heerl., 93.
Hoogstraten. A. de Lalaing, graaf v., 625, 27 n.
Hoorn, blokhuis, 86 n. 2.
Hoppenbrouwer, Droste enz. 413, 592.
Horst (Huis-ter-), 392, 521.
Horstius, J., pred., 313, 449.
Houck, M. E., 272, 300, 412, 13, 501, 18, 19.
Houdoy, L'impôt sur le revenu au XVI siècle 1, 62.
Houtsneden (De) in Joh. Pelt's Evangelie van Mattheus enz. 544.
Houtsneden (De verkleinde) in Pelt's Evangelie, 547.
Huis (Het) te Werve bij Rijswijk, 275—95.
Humelingerland, 124.
Huyckqueslooth, 83—91.
Huijge, A., schoolm., 634.

I.

Ibbenburen, pred., 124.
Iersele, P. v., Wisen raet van vrouwen, 557.
Iets over „de middelen" in de 17e eeuw tot bekeering der Joden, 424—29.
Immink, F. G., 574.
Indornick, heerl., 665, 67.
Inkomstenbelasting (Nog eens de) van 1577, 141.

J.

Jacoba v. Beieren, 279.
Jachtrecht, 579.
Jacobs, Celtische tooversprookjes, 170—73.
Jacobsze, J., schoolm., 633.
Jacobsze, P., pred., 270.
Jager, H. de, 72, 103, 263, 310, 447, 531, 93, 630.
Jager (H. de), de Brielsche Archiven, 72.
Jagers (De) van Van Dam, 702.
Jan van Oostenrijk (Don), 141, 42.
Janssen v. Raay, 54, 552.
Jansze, A., pred., 111.
Jansze, D., schoolm., 634.
Jemmerloo, 144.
Joden (Bekeering der), 424—29.
Jonkheid, fooien, klapbanken, 389, 90.
Joosten, J., 78.
Joosten, P., schoolm., 634.
Jopsze, M., schoolm., 633.
Jorisze, J., schoolm., 633.

K.

Kaerwas, W., klokgieter, 394.
Kalslagen, heerl., 526.
Kampen, boekdr., 571.
Karreman, J., 389, 95, 97, 99.
Karsbergen, 340.
Karshof, 499.
Kate, J. J. L. ten, Volendammer vrijaadje, 552.
Keen, 329, 30.
Kemp, A. C. J. v. d., 396, 429.
Kempe, E., 326.
Kerkheiligen, 362, 430, 546.

Kerkregisters (**De oude**) **van ons land**, 356.
Kerkregisters v. St. Omer, 567.
Kernhem, 289.
Kesteloo, H. M., 360.
Kesteren, Kerktoren, 560.
————— Kerkklok, 560.
Keulen, kerk v. St. Clemens,
Kinker, Menschheid in 't Lazarushuis, 82.
Klaaswaal, kerkklok, 394.
Klaaswaal, pred., 543.
Klapbanken, 386, 89.
Kluften (Kluchten), 559.
Kluit, W. P. Sautijn, 176.
Klundert, Spotliedje, 115.
Knappert, L., 261.
Knipschaer, 346.
Knuist, J., 78.
Koelkruiken (**Spaansche**), 272.
Koker (**De**), 99.
Kollewijn Az., A. M., 618.
Kollewijn, R. A., 363.
Kollowrat, L. van, 561.
Koot, buursch., 573.
Kootwijk, buursch., 573.
Korendijk, pred., 108.
Kotius, J., pred., 571.
Kotten, buursch., 573.
Koudekercke, heerl., 93.
Krämer, F. J. L., 61, 119.
Kreuzwendedich von dem Borne, 582.
Kroes, 162.
Kroonesteyn, huis, 84.
Kruyff, J. pred., 431.
Kruis (Het) in 't wapen der van Lindens, 656.
Kuyck, . . . , 410.
Kunstschilders (**De**) **F. Wicart en J. Kieft**, 568.
Kuijper (**de Cupere**) **Jan de**, 319—22.
Kymmell (J. A. R.), 353, 689.

L.

Laurens de la Roche (St.), heerl., 125.
Laurillard, E., 116, 81, 432, 547, 64, 702.
Lawick (**Van**), 413.
Lede, heerl., 652, 70.
Lede (ter Lee), slot, 484.
Leemkuil, havezathe, 526.
Leenderts, M., 310—12.
Leerdam, graafsch., 121.
Leiden, Burggr. van, 292.
Leiningen, graafsch., 210.
Lenculen, hofgericht, 695.
Lenertsze, J., 77.
Leo, L., pred., 110.
Leonardis, A., pred., 431.
Leusden, heerl., 496.
Lichtkronen v. Zutphen, 564.
Liedje, 115.
Liedje uit de 13e eeuw, 323.
Liedjes van den molenaarszoon en van het meisje-matroos, 324, 89.
Liessel, heerl., 525.
Lievremont, heerl., 125.
Lind (De Groote), heerl., 291.
Linden, A. von, 36, 52, 245, 339, 495, 508, 668, 81.
Linden, H. H. v., 39.
Linden, J. H. v., 16, 43.
Linden, Ph. H. G. von, 10.
Linden, heerl., 49 n. 2.
Linden auf Neunthausen, F. J. v., 14.
Linden auf Nordstetten, F. J. I. v., 14.
Lindius, C., pred., 431.
Lindstroom, 99.
Lingen, graafsch., 123.
Lintre (**Die De**) **sind aus den Van Lynde von Klein-Spauwen hervorgeg.**, 503—08.
Lodewijck, Ph., schoolm., 633.
Londen, Bibliotheca Cottoniana, 1.
Lonen, Th. à, schilder, 465.
Lons le Saulnier, heerl., 125.
Looz, graafsch., 21 n. 2, 49 n. 3.

Louis Napoleon, Prins, 636.
Lunenburch, heerl., 342.
Lijfpensioenen en tractementen, 1660, 458—61.
Lijfwacht v. Kon. Lodewijk, 635.
Lijkzang over de begraavene misse, 324.
Lyon king of arms, 577.

M.

Machaert. Zie Cuyper.
Macropedius, Fabulae comicae, 181.
Madzij, 446.
Maerlant, History van Troyen, 323.
Maersbergen, heerl., 342.
Maersenbroeck, heerl., 339.
Maertensdijk (St.), heerl., 137.
Maertensze, J., schoolm., 536.
Maes, M., pred., 431.
Malen, 563.
Mand met hondjes als halssieraad? 329.
Marienweerd, Abdij, 480.
Marnix (Ph.) v. St. Aldegonde, 619—29.
Marnix, Apologie van 1585, 626.
———, Psalmberijming, 626.
———, Trouwe Vermaninge aende gemeijnte van Brabant, 626.
Marnix' „Bijencorf" in 't Engelsch, 180.
Marseillaise (De) in 't Hollandsch, 182.
Matroos (Geslacht), 346, 519.
Maurik, burgt, 653.
Mau(w)enberg, 400.
Mecklenburg, Holländereien, 396.
Meekeren (v.), 163.
Meer (v. d.), 162.
Meerhout, heerl., 131.
Meerveld, 563, 72.
Meeter, E., 54, 175.
Meeuwen, heerl., 525.
Meldert, A., schoolm., 634.
———, C., schoolm., 632.
Melisant, heerl., 341.
Mes (Het) van Charlotte de Corday, 565.
Mestbier, 395.
Metteneige, heerl., 419.
Meurs, graafsch., 122, 38.
Meursze, Rochus, 455.
Meyel, dp., 604.
Meijer, J. L. C. A., 262.
Middeler, heerl., 134, 38.
Middelharnis, pred., 109.
Miles, 47 n. 2, 582.
Millingen, heerl., 671.
Minjoen, A., schoolm., 448.
Moer (Van der), 100.
Molanus, J., pred., 431.
Molenaar, A, M., 372.
Mollerus, 346.
Mollinger, 101.
Mom, 347, 514—16.
Monet, heerl., 127,
Monnikhuysen, kloost., 660.
Monster Poeldijk, 136.
Montagus, heerl., 127.
Monteyremar, H. de, Charlotte de Corday, 566.
Montfaulcon, heerl., 125.
Montfleur, heerl., 125.
Montfoort, heerl., 134, 37.
Montmahout, heerl., 125.
Montrevel, heerl., 125.
Mopertingen, heerl., 91, 671.
Morgan, L., pred., 459.
Mourond, heerl., 127.
Munster, Bisschop, 305.
Munsterbilsen, klooster, 696.
Munt, 197, 397, 566, 67.
Munten (Amerikaansche), 399.
Munten (Waarde van), 463.
Musch, P., pred., 431.
Muijlkercken, heerl., 294.
Muysen, heerl., 91.
Muziek (Oude), 181.
Mijl (Een) op zeven, 604.
Myrebot, heerl., 125.

N.

Naeldwijk, heerl., 136.
Naer, J. C. de, schoolm., 634.
Nalezingen op Oudemans' middenned. woordenboek, 54, 372—85.

NAMEN.

Bij- Frère Cailliou, 440. — Mijnheer Cousin, 440. — Kaatsers, 438. — *Geslachts-* v. Aurich, 500. — van [de] Lintre, 21. — v. Ourijk, 500. — v. d. Pavordt, 343.— *Plaats-* Beche (Beke), 331, 32, 34. — Cannenburg, 329. — Dijlakker, 399. — Friesche straatnamen, 181. — Galigastraat, 399. — Geeneind, 330. — Geenhoven, 330. — Geenweide, 330. — Genua, 330. — 's Hertogenrade, 332. — Keen, 329. — Keent, 329. — Kenenburg, 329. — Kootwijk, 573. — Kortgene, 329. — St. Oedenrode, 331. — Rees, 353. — Wargestraat, 399. — Wijhe, 182. — *Voor-* Madzy, 446. — Seebaer, 181.

Nassau-Usingen, Regt, 562.
Nauwijck, G., schoolm., 632.
Nergena, slot, 138.
Neve (De), De Neuve, 500.
Neve, J. de, pred., 106.
Nicolaï, M., pred., 540.
Niehove, Pa(p)ma-heerd, 274.
Niervaert, heerl., 135.
Nieukerk, heerl., 289.
Nieulant, heerl., 341.
Nieuwburgh, Huis, 136.
Nieuwenaar, Graaf v., 627 n.
Nieuwenhoorn, kerkklok, 395.
Nieuwerkercke, ambachtsheerl., 285.
Nieuwerkerk, heerl., 512.
Nieuwerkerke (De), 581.
Nieuw-Helvoet, pred., 103.
Noorde, C. v., schilder, 517.
Norroy, 576.
Noseroy, heerl., 125.
Nothenius, G., pred., 450.
Nout, A. A., pred., 319.
Numansdorp, kerkklok, 394.
Nijbroek, pred., 570.
Nyerlede, leeng., 670.
Nijkerk, pred., 570.
Nijmegen, St. Nicolaasgilde, 344.
Nijvenheim, Van, 7, 412.

O.

Obdam, heerl., 289.
Ogier's Gramschap en de moedwillige bootsgezel, 549—51.
Ogier, G., Seven hooftsonden, 549.
Onderrechtinge (Een corte) van de.... tegenwoordicheyt, 546.
Onderwater, M. A. H., 420, 581.
Ongena, J., dichter, 437.
Ongena, P., pred., 431.
Ooltgensplaat, pred., 105, 533.
Oostenrijk, Don Jan van, 141, 42.
Oosterhout, heerl., 129.
Oosterwijck, A. v., pred., 540.
Oosterwijck, huis, 84.
Oostvoorne, pred., 109.
Ooy, heerl., 510.
Oyt (Oldenoyt), heerl., 124.
Opschriften op kerkklokken, 394.
Oranje Curaçao, 53.
Oranje-Nassau (Huis), 119—40.
Oranjepolder, 136.
Orde van den Distel, 577.
Orde van den Kouseband, 576.
Orgeler, heerl., 125.
Orsoy, pred., 114.
Oteler (Van), 102.
Ouddorp, pred., 110.
Oudemans' Mid. Nederl. wdb. Nalezing, 54, 372—85.
Oudenhoorn, pred., 310, 539.

Oudenweerd, heerl., 652.
Oudenweert, leengoed, 480.
Oude Tonge, pred., 313.
Ourijk, Van, 308, 500.
Overste (Een theologiseerend) der 17de eeuw, 357—59.
Oversteyn, heerl., 341.

P.

Paarden (De) van Hippolytus, 618.
Padenburg, heerl., 510.
Paffenrode, Hopman Ulrich, 558.
Paladijn, Palatijn, 395.
Papma- of Pama-heerd, 274.
Paris, .., klokgieter, 394.
Pasquil van 1587, 71.
Pavordt (Geslacht Van de), 343—45.
Pelt, J., 544, 47.
Penning, 273.
Penningen, 397, 636.
Peterie, A., Eng. pred., 601.
Petit, F. le, geschiedschr., 448.
Petrarca's vriend Lodewijk, 698.
Petri, N., pred., 109.
Piershil, pred., 531.
Pieters (St.), heerl., 419.
Pietersburen, pred., 103.
Pietersze, N., schoolm., 263.
Pilaert, T., pred., 314, 535, 37.
Pilius (Pijl), P., pred., 534.
Piper, 351.
Plaat, 346.
Plaisant, P., schilder, 471.
Pluimer, J., De verlooren schildwacht, 557.
Plukschulden, 272, 394.
Poelgeest, 340.
Polanen, heerl., 136.
Politiek op rijm, 82, 116.
Poll, K., 551, 58.
Folsbroek, heerl., 122.
Portret van Isaac Commelin, 325.
Postelius, J., pred., 448.
Potter (Een spotlied op De), 327.
Potter, Jc. de, 71.
Potter, L. de, 327.
Predikanten (Engelsche) te Brielle, 593—603.
Predikanten in Ned.-Indië, 430, 603.
Predikanten (O.-Ind.), 545.
Prickett, R., Eng. pred., 602.
Prinseland (Het), heerl., 130.
Print-Bijbel (De kleine), 430, 546, 702.
Prommel, 54, 324.
Prouninck, G., gen. Deventer, 71.
Putter, C. de, pred., 78 n. 3.
Puttere, J. de, 78.
Pijl (Pilius), P., pred., 109.

Q.

Quanselbier, 396.
Queern, 181.

R.

Raedt (Ingenraaij), heerl., 510.
Rationarium euangelistarum omnia in se euangelia complectens, 547.
Rationarium (Het) euangelistarum en P. de Rosenheim, 548.
Raule, (B.) en de Groote Keurvorst in 1675, 55—61.
Ravens, 163.
Réaulmont, heerl, 125.
Rederus, P., 432.
Rees, De Rees, Van Rees, 353.

Renoy, 157.
Revelman, P. H., schilder, 476.
Revigny, heerl., 125.
Reybier, 396.
Reijloff, C., schoolm., 633.
Reijnaertsze, G., schoolm., 634.
Reynnes, heerl., 125.
Rhijnhuyzen, heerl., 341.
Ridderschap, 47 n. 1.
Rikstel, heerl., 525.
Ringius, R., pred., 431.
Rivière (La), heerl., 125.
Rivieren (Van de), 347.
v. Rivieren, Den geestelycken Spiegel, 357.
Robles, Csp. de, 327.
Rochefort (Genealogie de), 146-53.
Rochefort (Geslacht de), 347.
Rochefort, heerl., 127.
Roemer (Jan), 419, 520.
Roerom-Beresteyn, 520.
Roesselaer, kroeg, 274.
Rogerius, J., pred., 431.
Romondt (Van), 97.
Romswinckel, 99.
Ronse (Den wagen van), 433—40.
Ronsse, 174, 433—40.
Rooman, J., pred., 431.
Roon, kerkklok, 394.
Rossem, heerl., 525.
Rookpijpjes, 272, 635.
Roos, G. P., 174, 273, 74, 322, 25, 88, 440, 46, 500, 605, 06, 94.
Rosenheim, P. de, 548.
Ravenswaai, past., 571.
Ruiterblank, 567.
Rushius, ... , Eng. pred., 598.
Ruteau, A., Conrect., 265.
Rutgers, W., pred., 124.
Rijckewaert, C., pred., 109.
Ryckewaert, Th., 319, 452, 53, 57.
Rijke, 98.
Rijnsburg, Abdij, 482.
Rijswijk en Ravenswaai, pred., 571.
Rijswijk, Huis te Werve, 275—96.

S.

Salmonde, maalsch., 643.
Sandick, H. W. v., 97, 420.
Sandifort, E., schoolm., 635.
Saperta (Sarepta ?), 53.
Sasse, 400.
Schaap, Ger., 394.
Schakele, Schameltje, Schrepel, 552.
Schakerbosch, 564.
Schape (Ter Snape), heerl., 124.
Scharp, H. J., 396, 410, 567, 74, 702.
Schelkes-Op den Hooff, 419.
Schenck, 94.
Schenck, George, Stadh. v. Friesl., 94.
Schenck, Rataller, 403, 519.
Scherpenisse, heerl., 137.
——————, pred., 107.
Schiedam, pred., 109.
Schimmelpenning, 162.
Schip (Het snelzeilende), 164—70.
Schoolwezen, 72—82, 263—71, 447—58, 630—35.
Schopperden, leen, 523.
Schotten, 635.
Schrijfwijze (Officieele) van familienamen, 354, 420—23, 527—30, 85—92.
Schulenborg of Schulenborch, J., 300, 502.
Schurius, N., conrect., 263.
Schwartzenberg, 413, 518.
Scuyffeletten, 446.
Seebaer (De mansnaam), 181.
Segers, P., 314, 532.
Sellières, heerl., 125.
Seroeyen, M., pred., 454, 598.
Sevenum, dp. 604.
Sichem, heerl., 131.

Sigillius. Zie Agileus.
Sigillographie des Hauses van Linde, 637—81.
Simler, G., 548.
Simonshaven, pred., 109, 532.
Simpius, A., pred., 459.
Sinderen, heerl., 522.
Sittard, heerl., 494.
Six, R. C., 565.
Sixtus, S., pred., 314, 18.
Sleutelplaatje, 82.
Smissaert, M. P., 94, 353, 519, 81.
Snaefburch, heerl., 340.
Snok, Spekdief, 552, 618.
Snouckaert v. Schauburg, A. C., 272.
Soetens (Corn.), 7.
Soeterwoude, 340, 42.
Someren, J. F. van, 629.
Someren, Brand, J. E. v., 82, 394, 422, 562, 89.
Sonnius, Instructie voor die pastoren, 2 n.
Sonnius, Een bequaem maniere om jonghens bij sanck te leeren, 2 n.
Sonsvelt, heerl., 523.
Sorcy, heerl., 237—240.
Spangen, heerl., 341.
Spanjolenpijpjes, 635.
Speelpenningen, 636.
Spierdijk, heerl., 289.
Spies, G. H., 197.
Spies, H. teekenm., 477.
Spotlied (Een) op De Potter, 327.
Spotliedje op de Klundert, 115.

SPREEKWOORDEN, -WIJZEN.

Iets achterbaks houden, 117, 326. — Iemand een aersgat anjagen, 117. — Te bicke en te brande, 117. — Binken, binkje draaien, de bink steken, 117. — De blijden hebben den voorrouw, 118. — In de bocht springen, 118. — Het is een bol, 118. — Voor de boomen het bosch voorbijzien, 177. — Hij loopt Brabantsch spoor, 177. — Zonder buil of bluts, 177. — Goede cier maken, 178, 325, 88. — Een David Jorissen leventje leiden, 179. — Het is er zoo druk als te Deventer op de houtmarkt, 180. — Driemaal is Jodenrecht, 179. — Driemaal is scheepsrecht, 179. — De dut is er op gekomen, 441. — Aan de flep raken, 606. — Fortiter in re, suaviter in modo, 441. — Gans-vier-en-vijven! 442. — Dat is met de luiden gegekt, 442. — Er gaat veel gevlij in één zak, maar weinig haspels, 442. — Een garnalengeheugen, 606. — Achter de haag loopen, 605. — Op iemand den hack hebben, 444. — Haeswimpel opheffen, 442. — Hak komt tot zijn gemak, 443. — Volk van hak en zijns gemak, 442. — De zon met de hak omdraaien, 443. — Dat heeft niet veel om de hakken, 443. — Een hak zetten, 444. — Iemand den hans opzetten, 444. — Zich een papieren harnas aantrekken, 445. — Met het hoofd tegen den heekel loopen, 445. — Over den hekel halen, 445. — Hij heeft het hooi aan den opper, 446. — Hot en haar, 553. — Iets op zijn hynnefairt nemen, 555. — Het is een wilde Ier, 606. — Dat is geen jagerlatijn, 607. — Dat karretje rijdt op een zandweg, 607. — Hij heeft nog oud koren te verkoopen, 608. — Iemand bij den kraag krijgen, 608. — In de kous hebben, 608. — 't Is kunst- en vliegwerk, 609. — 't Is lanteren, en altijd beest, 609. — In de lapmand zijn, 609. — Iemand zijn leste geven, 609, 701. — Vrouw Lichtmis donker enz. 610. — Voor het lint komen, 609. — Het ligt in de Maas te drijven, 610. — Hij is over de Maas gekomen, 610. — Hij gaat niet in een mandje melken, 610. — Meenen is niet verre van Kortrijk, 436. — Ze achter, in de mouw hebben, 611. — Dat muisje heeft een staartje, 612. — Ze heeft heel andere dingen in de muts, 612. — Een mijl op zeven, 604, 701. — Tant de bruit pour une omelette, 612. — Hij

komt van Oudenaarde, 436. — Het hinkende paard komt achteraan, 613, 702. — De paarden van Hippolytus, 555, 618. — Daar zijn te veel zilveren pannen op de daken, 613, 701. — Bij gebrek aan brood eet men korstjes van pasteien, 614. — Hij heeft 't er niks meê in de pet, 612. — Hij is zoo heel peuter niet, 615. — De Piraeus wordt voor een man aangezien, 615. — Dat loopt in de pruimen, 615. — Iets met pruimen stoven, 615. — Een punt zuigen, 616. — Hij zal een leelijke pijp rooken, 616. — Eerlijk als een refugié, 616. — Elke weg leidt naar Rome, 616. — 't Is een Ronselaar, 436. — Ik heb hem vóór de roode deur gehad, 617. — Zevenmaal is Jodenrecht, 180.

Spreekwijzen, 701.
Spreekwijzen (Oudere en nieuwere) in herinnering gebracht en toegelicht, 117, 77—80, 441—46, 553—55, 606—17.
Spremont (Spriemont), 224.
Spijkenisse, pred., 536.
Stamwijck, (Stompwijck ?), 340, 42.
Star (De) der Hoop, 54, 175.
Staring, W. C., 197.
Starter, J., Een nieuw vermakelijk steekboeksken, 439.
Stavenisse, heerl., 341.
Staveren, Slag bij, 485—91.
Steenbergen, pred., 111.
Steenbergen, heerl., 130.
Steenhalen, heerl., 509.
Stevensweert, heerl., 134.
Stiphout (V.), 162.
Stochius, N., 452.
Straatnamen (Friesche), 181, 399.
Strakkius (Ds.), 144.
Strijcwant, C. J., schoolm., 633.
Stuilen, Buschman, 411.
Stuivenesse, buurt, 392.
Stukken (Onuitgegeven) betrekk. de vaderl. geschiedenis, 1—8, 61—71.
Swerinchoven, . . ., pred., 535.
Swerinchuysen, C., pred., 540.
Sijbrantsze, S., schoolm., 635.
Sydney, Philip, 180.
Synodicon Belgicum, 2 n.

T.

Tack, 501.
Terwaerden, schepenbank, 50.
Tetje Roen, 261, 371.
Tettroy, 281, 371.
Thamen a/d. Amstel, pred., 574.
Thessemaker, S., pred., 431.
T(h)ophu(ij)sius, V., pred., 312.
Thuyll (Van), 501.
Tielman, P., inquisiteur, 437.
Timmerman, A., pred., 80 n., 314, 450, 537.
Timmerman, D., pred., 80 n., 314.
Timmermans, J., conrector, 79, 80.
Tonsorius, G., pred., 458.
Tooversprookjes (Celtische), 170—73.
Tournooiboeken, 483.
Tresling, 568.
Twickel, heerl., 289.
Twist, L. T. Duijmaer v., 146.
Tijckmaker, N. N., pred., 455, 535.

U.

Ulster king of arms, 577.
Uniform-schutterij, 82, 271, 635.
Uradel (Deutscher), 47, n. 1.
Urkunden (Gefälschte), 9—52, 198—245, 478—95.
Ursprung der Freiherren Van Lynden van Hemmen (Der wahrscheinliche wenn nicht sichere) usw. 331—39.
Utrecht, Bisschop, 85.

Utrecht, St. Paul abdij, 480.
———, Kapittel v. St. Pieter, 637.
———, Overluidingen, 339—43.
Uuijtterwijck, R. de, 538.
Uylleboome (**d'**), 564.

V.

Valampoulières, heerl., 127.
Valerii (Val.), pred., 312, 456 n.
Vechel, heerl., 525.
Veere, Markiezaat van, 137.
Veers. 100.
Velthuysen, heerl., 341.
Venendaal, R. K. Kerk, 391 n. 1.
Verbrugge, 161.
Verbrugge en Goll, 560.
Vercammen, J., schoolm., 266, 67.
Verhagen, 162.
Verhalen (**De**) **van het snelzeilende schip**, 164—70.
Verheergewaden voor een roden sperwaw, 395.
Verkortingen, 558.
Vermaninge (Corte) op 't Vonnis teghen v. Stralen, 622.
Vernhuysen, heerl., 414.
Vers, heerl., 125.
Verschoor, 100.
Vianden, graafsch., 133.
Vianen, heerl., 340.
Villerius, F., rector, 457.
Vogels, J. A., schoolm., 633.
Voigt, familie, klokkengieters, 478.
Voltelen Sz., J., pred., 574.
Voorne-Dieters, 501.
Vos, Is., Pekelharing in de kist, 557.
Vossius, J., pred., 532.
Vries, Jeron. de, letterk., 363—71.
Vries, Ph. J. de, pred., 431.
Vrijenhaek, 289.
Vuerst, heerl., 340.
Vuisselin, heerl., 125.
Vyt (St.), 133.

W.

Waalwijk, heerl., 525.
Wagen (**Den**) **van Ronse**, 433—40.
Wagner, J. D., 582, 92.
Wall (**Van de**), 347.
Walrondt (Van), 501.
Walsingham, Eng. ambassadeur, 628 n.
Wankum, heerl., 510.
Wapen à Heynsma, 418.
Wapen v. Brederode-v. Teylingen, 578—81.
Wapen met eikels, 102.
Wapenkoningen (Engelsche), 575.
Wapens, 96, 145, 417, 18.
Wapens gevraagd, 415—17. 581, 681—89.
Warmelo, J. à, pred., 431.
Wartene (Warneton), heerl., 135.
Wateringe, heerl., 136.
Waterlandsch Friesch, 696.
Weede, buursch., 354.
Wegewaert, W., klokgieter, 394.
Weidenbach, . . . , pred., 432.
Weldam, heerl., 289.
Welderen, v., 357.
Wellen, schepenbank, 51.
Wena, heerl., 278.
Werden, Munt, 566.
Werm, heerl., 693.
Werner, H. M., 354.
Werve, heerl., 276—96.
Wesenbeke, J. van, 619—29.
Wesenbeke of Marnix? 619—29.
Wetgeving (**De**) **der heraldiek in Engeland**, 574—78.
Wicart (**De kunstschilders F.**) **en J. Kieft**, 568.
Wildeman, M. G., 362, 461, 520.
Wilhelmus, **Keezen-parodie**, 116.

Wilhelmus, klokgieter, 560.
Willebrouck, baronn. 294.
Willem III, Prins, 58.
Willemstad, domein, 182.
Willemsze, W., schoolm., 635.
Wilres, A., klokgieter, 394.
Win, A., 83, 86, 87.
Wingaerden, F., pred., 431.
Winkler (Joh.), 387, 446.
Winshemius, A., pred., 431.
Winshemius, D., pred., 431.
Winterink, 102.
Wintgens, 498.
Wischweiler, heerl. 522.
Wittenhorst—Sonsfeld en von Hertsfeld, 419, 520.
Witte vrouwen, 257.
Woensel (Van), 144.
Wogmeer, heerl., 289.

WOORDEN EN UITDRUKKINGEN

afgeleid of verklaard.

Aren, 604, 99, 700.

Begoding, 250. — Blauw laken, 440. — Blou lint, 440. — Bollen, 437. — Botermoei, 252. — Bruggeling, 438. — Bulkater, 252.

Carrariet, 563. — Cier, 178. — Goede cier maken, 325, 88. — Cippus, 178.

Dinsdag, 249. — Dominies-kaarmse, 462. — Donderdag, 250. — Duivel, 429, 696.

Eest, 181.

Flesschentrekker, 696. — Fusiek, 438.

Griek (Viesen), 440.

Hassebassen, 270 n. — Haverbok, 252. — Havergeit, 252. — Haverman, 252.

Ingewandwikkerij, 250.

Jan van Liers, 438.

Ketelvang, 251. — Korenwolf, 252. — Key, 437. — De key doen dragen, 439. — Korenbok, 252. — Korenhaan, 252. — Korenvrouw, 252. — Kraam, 608. — Krouwagie, 438. — Krouwen, 438.

Lakensnijders, 438. — Leur, 438.

Maalschap, 563. — Malen, 563. — Meijer, 611. — Middelen, 611. — Miles, 583,

Nageesten, 250.

Oom, 613.

Plukken, 439. — Portcullis, 576 n. — Prommel, 54, 324. — Prommelen, 324. — Soete pruymen geven, 439.

Quansel-bier, 461. — Queern, 181. — Quinten, 437.

Rabbelen, 54. — Raek, 387. — Ravotmaken, 387. — Reeksen, 387. — Remmelen, 54. — Rey-bier, 461. — Reijnigen, 387. — Rhijnsch en Rinsch, 53. — Ridderen, 387. — Ringelen, 387. — Ringen, 54, 388. — Rins, 388. — Roesemoesen, 54, 388. — Roggebeer, 252. — Roggemeu, 252. — Roggezwijn, 252. — Rogghelinghe, 388. — Rooms, 440. — ten Rooste, 695. — Roussemousen, 388. — Ruggelen, 695. — Ruile-buiten, 695. — Ruimen, 439. — Rijf, 387.

Saamdeumelen, 372. — Sabbatteren, 372. — Saecken, 373. — Saffel, 373. — Saffelen, 373. — Saggelen, 373. — Samendrommen, 373. — Sand, 373. — Sauwelen, 374. — Scadden, 375. — Scemerheid, 378. — Schacher, 376. — Schaeken, 376. — Schaelge, 375. — Schaetsen (Op) gaen, 375. — Schaeyen, 375. — Schaghen, 376. — Schakel, 552. — Schakele (In den derden) hangen, 376. —

Schaken, 376. — Schameltje, 376, 552. — Schamelijkheid, 376. — Schamerigh, 376. — Schamffelijck, 377. — Schampen, 377. — Schamper, 377. — Schamperschoot, 377. — Schampich, 377. — Schanspeljoen, 695. — Scharfelen, 377. — Scharmutseeren, 377. — Scharwensselen, 377. — Scheel, 377. — Schele, 378. — Schelt-pos, 378. — Schelven, 378. — Schemel, 378. — Schemerpinken, 378. — Scherdelen, 378. — Scherden, 378. — Scheren (Den zot), 378. — Scherf, 378. — Schermschilt, 379. — Schermutseltje, 379. — Schermutsering, 379. — Scherrewenseltje, 379. — Schertelen, 379. — Scherten, 379. — Scheuvel, 379. — Scheveren, 379. — Schicht (Ter), 380. — Schichtelijk, 380. — Schichten, 381. — Schier ofte morgen, 392. — Schiffelen, 379. — Schiffen, 380. — Schilden, 381. — Schilderaer, 381. — Schimmen, 381. — Schimper, 381. — Schimperheyt, 381. — Schimperlyk, 381. — Schimslachsken, 381. — Schincken, 381. — Schinderen, 381. — Schink, 381. — Schits, 382. — Schitter, 382. — Schitteren, 382. — Schittig, 382. — Schobbeerlijck, 382. — Schobbejakken, 382. — Schobbig, 382. — Schobhond, 382. — Schock, 383. — Schockeback, 383. — Schockelen, 383. — Schocken, 383. — Scholen, 383. — Schomperlijck, 383. — Schompermuilen, 383. — Schongel-vlotigh, 383. — Schooncosen, 384. — Schoonen, 384. — Schor-aarzelen, 384. — Schoubrief, 384. — Schrabben, 384. — Schranchelen, 385. — Schrankelaer, 384. — Schrapelheit, 385. — Schrepel, 385, 552. — Schreurtje, 385. — Schreve, 385. — Schrevenselen, 385. — Schricks, 392. — Schijffelachtig, 379. — Schijffelen, 379. — Schijffelinghe, 380. — Schijnlijck 382. — Scobbeeren, 382. — Screpelingh, 385. — Scuyffeletten, 446. — Sebol, 374. — Seulen, 374. — Seuraerx, 374. — Seuren, 374. — Seuteringh, 375. — Seuzelen, 375. — Sevenbergich, 375. — Smeliskint, 439. — Smes, 439. — Snok, 552, 618. — Spekdief, 552, 618.

Taverniers, 438.

Uitvuuren, 439.

Verspelt, 439. — Een voeder vol poeder, 440. — Vogelkakeling, 250. — Vrijdag, 250.

Windbreker, 440. — Woensdag, 249.

Zachtmoet, 373. — Zaeyken, 372. — Zeegh-begroeyd, 374. — Zeeusche Maecht, 374. — Zeuzery, 375.

Woorden (Verouderde), 387.
Worp, W. v. d., schild., 197, 477.
Wyer, heerl., 91.
Wijhe, 182.
Wijngaerden, heerl., 84.
Wyschart, G., pred., 459.

Y.

Ysbrantsze, Lauw., onderschoolm., 76.
Ysselmonde, heerl., 84.
Ysselsteyn, baronn., 121.

Z.

Zande, Hof te, 135.
Zeddam, kerkklok, 478.
Zeeland, munt, 566.
Zeelst, 345, 54.
Zegel, 339, 54.
Zegelafbeeldingen, 206, 07, 09, 27.

Zegers (Segers), P., pred., 108.
Zegersze, J., schoolm., 633.
Zeispreuken, 371.
Zevenbergen, kerkregisters, 356.
Zichem. Zie Sichem.
Zoutman, 162.
Zuidland, kerkklok, 394.
———, pred., 538.
Zuidwolde, heerl., 327.
Zuidwijk, Baanderh., 289.
Zutphaniensia, 462—78.
Zutphen, De Drogenapstoren 183—97.
———, Lichtkronen, 564.
———, Zaadmarkt, 183.
———, Saltpoort, 183.
———, 's-Gravenhof, 185 n. 2.
Zutphen, Blokhuis, 188.
———, Laarbinnenpoort, 191.
———, Waterleiding, 195.
———, Munthuis, 462.
———, Rechtsgebouw, 467.
———, Danshuis, 472.
———, Schilders, 474.
———, Klokkengieters, 478.
———, Panoramaschildering, 469.
———, Kerkklok, 478.
Zwaluwe (Hooge en Lage), heerl. 136.
Zwartewaal, pred., 109, 541.
„Zwoantien ('t Golden)". 697.
Zyflich, klooster, 585.
Zyl, heerl., 526.

ERRATA.

Bl. 63 r. 10 v. o. staat: et la somme; *lees:* en la somme.
„ 85 r. 11 v. b. moet de komma achter *bleef* wegvallen.
„ „ r. 11 v. o. staat: Moede; *lees:* Moeder de.
„ 88 r. 1 v. b. moet de komma achter *heeft* wegvallen.
„ „ r. 12 v. o. staat: Bertrande; *lees:* „Bertrande.
„ 89 r. 9 v. b. staat: 215; *lees:* 251.
„ 90 r. 6 v. b. staat: Scholten; *lees:* Schoten.
„ 97 r. 15 v. o. staat: Bernse; *lees:* Becarde.
„ 117 r. 12 v. b. staat: tafelballe; *lees:* tafelhalle.
„ 158 r. 8 v. b. staat: 1596; *lees:* 1569.
„ „ r. 10 v. b. staat: turbelen; *lees:* turbelen".
„ 159 r. 15 v. b. staat: Lipsius,; *lees:* Lipsius'.
„ 166 r. 1 v. o. *voeg bij:* (Iduna, t. a. p. 31.).
„ 227 r. 3 v. o. staat: guidam nobilis dominis; *lees:* quidam nobilis dominus.
„ 232 r. 12 v. o. staat: Van de Wael; *lees:* v. d. Wall.
„ 243 r. 15 v. o. staat: Asperi Monte: *lees:* Aspero Monte.
„ 272 r. 10 v. o. staat: Ment kent; *lees:* Men kent.
„ 280 r. 10 v. o. staat: Jacob v. der Werve; *lees:* Jacob v. d. Wiele.
„ 285 r. 5 v. o. staat: is reguardt; *lees:* in reguardt.
„ 288 r. 1 v. o. staat: bij quit van; *lees:* bij quit. van.
„ 289 r. 9 v. o. staat: Ordens, Ridder; *lees:* Ordens Ridder.
„ 303 r. 9 v. o. staat: bl. 22.; *lees:* bl. 22).
„ 304 r. 13 v. o. staat: Phil.,; *lees:* Phil., en.
„ 305 r. 11 v. o. staat: kluintapper; *lees:* kluintrapper.
„ 307 r. 8 v. b. staat: 15..),; *lees:* 15..), voerden,.
„ „ r. 8 v. o. staat: Wagenbk.; *lees:* Wapenbk.
„ „ r. 13 v. b. staat: ont.-; *lees:* ontv.-.
„ 322 r. 9 v. o. staat: Knevelaere; *lees:* Knesselaere.
„ „ r. 7 v. b. staat; Kotrijk; *lees:* Kortrijk.
„ 325 r. 2 v. o. staat: aftributie; *lees:* attributie.
„ 329 r. 3 v. b. staat: o. a. La Révolution; *lees:* o. a. Th. Juste, La révolution.
„ „ r. 1 v. o. staat: brachten; *lees:* brachten wij.
„ 330 r. 7 v. b. staat: Genvova; *lees:* Génova.
„ 354 r. 3 v. b. staat: Redege; *lees:* Redeze.

Bl. 367 r. 5 v. b. staat: toekomstlge; *lees:* toekomstige.
„ 392 r. 5 v. o. staat: de betere; *lees:* de latere.
„ 396 r. 10 v. o. staat: pachten; *lees:* pachtten.
„ 422 r. 11 v. o. staat: Troostenburg; *lees:* van Troostenburg.
„ 431 r. 5 v. o. staat: Troostenburg; *lees:* van Troostenburg.
„ 496 r. 18 v. b. staat: 1704; *lees:* 1700.
„ 499 r. 15 v. o. staat: Grash.; *lees:* Garsh.
„ „ r. 11 v. o. staat: Grashuizen; *lees:* Garshuizen.
„ „ r. 8 v o. staat: Starchenborgh; *lees:* Starckenborgh.
„ „ r. 3 v. o. staat: Grash.; *lees:* Garsh.
„ 521 r. 16 v. b. staat: eer hij hun; *lees:* eer hij hem.
„ 524 r. 5 v. o. staat: met de hermelijnstouwtjes, den naam; *lees:* met de hermelijnstaartjes, den naam.
„ 525 r. 18 v. o. staat: Meeuwens; *lees:* Meeuwen.
„ 526 r. 13 v. b. staat: fideicommittaire; *lees:* fideicommissaire.
„ „ r. 6 v. o. staat: Zij Sofia; *lees:* Zij, Sofia.
„ 527 r. 8 en 9 v. b. v. Wijen-, v. Wyen-, Wijenhorst-, en *te schrappen.*
„ „ r. 10 v. b. staat: luidde: v. Wittenhorst; *lees:* luidde; v. Wittenhorst.
„ 546 r. 2 v. b. staat: pers bekend; *lees:* pers meer bekend.
„ „ r. 14 v. o. staat: bij vertaling; *lees:* de vertaling.
„ 563 r. 2 v. o. staat: kan; *lees:* kon.
„ 571 r. 18 v. o. staat: v. der Wijer; *lees:* v. d. Wijer.
„ „ r. 14 v. o. staat: (Neder-Betuwe); *lees:* (Neder-Betuwe),.
„ 573 r. 4 v. b. staat: jaar; *lees:* jaars.
„ 574 r. 13 v. b. staat: overleden; *lees:* , overleden.
„ 583 r. 11 v. o. staat: δμελεῖν; *lees:* ὁμιλεῖν,.
„ „ r. 22 v. o. staat: Gelr. Pract.; *lees:* Gelr. Tract.
„ 584 r. 15 v. b. staat: Sweder van Alcoude, Sweder van; *lees:* Sweder van.
„ 585 r. 13 v. b. staat: opgesteld; *lees:* opgeteld.
„ 589 r. 7 v. o. staat: van Ferwerda; *lees:* als Ferwerda.
„ 611 r. 18 v. b. staat: etymologisch en id.; *lees:* etymologisch-id.
„ 612 r. 6 v. o. staat: dan in 't hoofd; *lees:* d. i. in 't hoofd.
Men lette ook op het Naschrift, bl. 245.